STEVEN RUNCIMAN ISTORIA CRUCIADELOR
VOL. III – REGATUL ACREI ŞI CRUCIADELE TÂRZII
NEMIRA

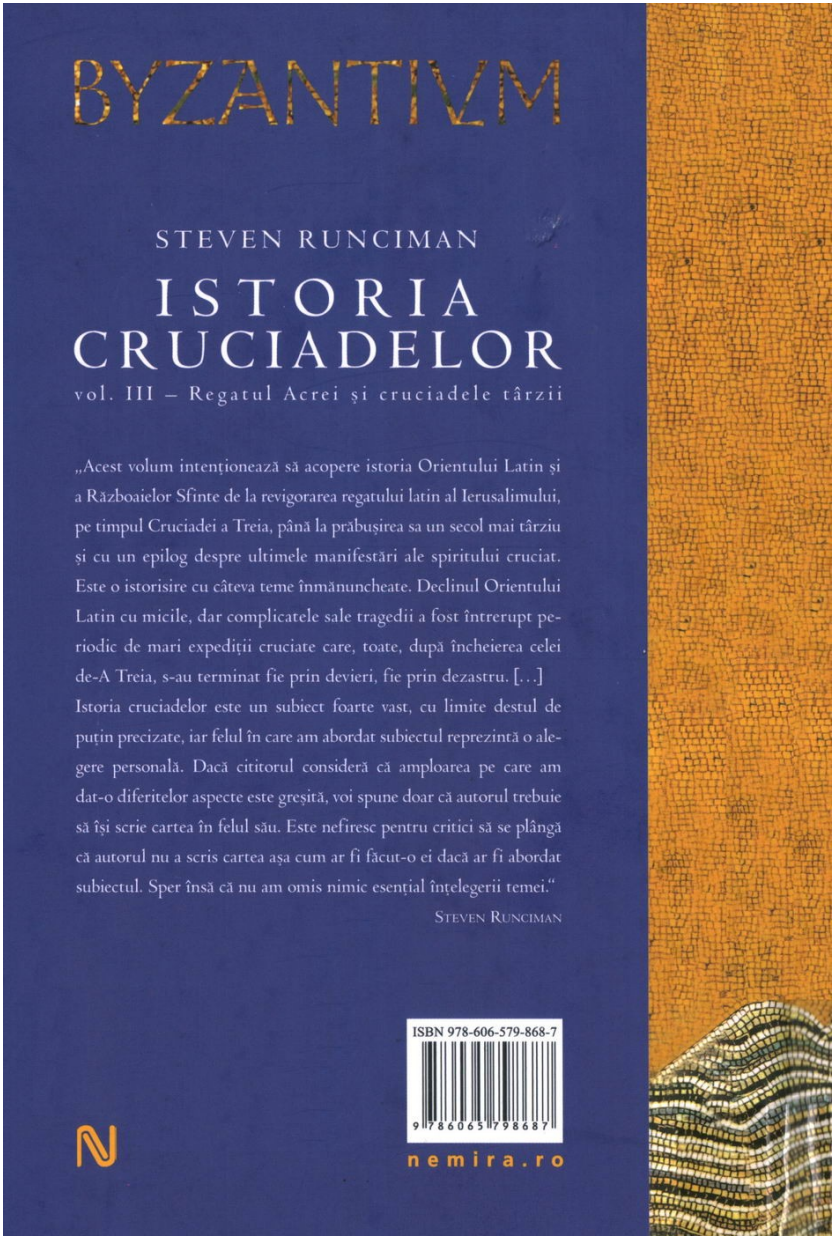

BYZANTIVM
Colecţie coordonată de Vasile Adrian Carabă

Sir Steven Runciman (1903 – 2000) este una dintre figurile proeminente ale Medievisticii şi Bizantinologiei britanice din secolul XX care, din perspectiva metodei, aminteşte mai degrabă de istoricii secolelor al XVIII-lea şi al XIX-lea, ca Edward Gibbon sau George Finlay, metodă moştenită, probabil, de la profesorul său de la Trinity College, John Bagnell Bury. El însuşi se autodefinea ca „istoric de modă veche”. Spre deosebire de majoritatea savanţilor, Runciman a fost în cea mai mare parte a vieţii sale un liber profesionist, fapt datorat şi moştenirii unei averi uriaşe în anul 1937 de la bunicul său. A predat doar între 1929 şi 1937 la Cambridge şi în perioada 1942 – 1945 la Istanbul, unde a primit titlul de profesor. A călătorit foarte mult, ţinând conferinţe sau prelegeri, iar datorită prieteniei cu mulţi dintre aristocraţii şi politicienii ţărilor răsăritene a obţinut unele documente greu accesibile. Runciman a devenit celebru atât pentru teme ca: istoria cruciadelor, relaţiile bizantino-apusene, islamul şi lumea creştină, căderea Constantinopolului sau ortodoxia bizantină şi postbizantină, cât şi pentru stilul său narativ captivant, atipic pentru un cercetător. În viziunea sa, istoria este ca o poveste în care nu interpretarea evenimentului este cel mai important lucru, ci sentimentele, trăirile personajelor, gravitatea întâmplărilor. Steven Runciman chiar îşi începe una dintre lucrări cu „A fost odată”.

Dintre cărţile sale, care cunosc multe reeditări şi traduceri, amintim: The Emperor Romanus Lecapenus and his Reign (Cambridge, 1929); A History of the First Bulgarian Empire (Londra, 1930); The Medieval Manichee: a Study of the (Christian Dualist Heresy (Cambridge, 1947); The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches during the XIth and XIIth Centuries (Oxford, 1955); The Sicilian Vespers: A History of the Mediterranean World in the Later Thirteenth Century (Cambridge, 1958 – Vecerniile siciliene, Nemira, 2011); The Fall of Constantinople 1453 (Cambridge, 1965 – Căderea Constantinopolului, Nemira, 2011); The Great Church în Captivity (Cambridge, 1968); The Last Byzantine Renaissance (Cambridge, 1970); The Orthodox Churches and the Secular State (Auckland, 1972); The Byzantine Theocracy (Cambridge, 1977 – Teocraţia Bizantină, Nemira, 2012); Mistra: Byzantine Capital of the Peloponnese (Londra, 1980); A Traveller's Alphabet. Parţial Memoirs (Londra, 1991).

STEVEN RUNCIMAN

ISTORIA CRUCIADELOR

Regatul Acrei şi cruciadele târzii

Traducere din limba engleză Maria Pakucs-Wilcocks Ovidiu Cristea Marian Coman Ovidiu-Victor Olar

nemira

Coperta: Alexandru CSUKOR

Ilustraţia copertei: *Despărţirea apelor*

(detaliu: *Creatorul*).

Mozaic din Catedrala din Monreale, Sicilia

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României RUNCIMAN, STEVEN

Istoria cruciadelor / Steven Runciman; trad.: Ovidiu Cristea, Marian Coman; pref.: Ovidiu Cristea.

— Bucureşti:

Nemira Publishing House, 2015.

3 vol.

ISBN 978 – 606 – 579 – 865 – 6

Vol. 3: Regatul Acrei şi cruciadele târzii.

— Bibliogr.

— ISBN 978 – 606 – 579 – 868 – 7

I. Cristea, Ovidiu (pref., trad.)

II. Coman, Marian (trad.)

III. Pakucs-Wilcocks, Maria (trad.)

IV. Olar, Ovidiu-Victor (pref.)

94 (4) „10/12”.

Steven Runciman

A HISTORY OF THE CRUSADES

vol. III: The Kingdom of Acre and the Later Crusades

Cambridge University Press 1951

ISBN 978 – 606 – 579 – 868 – 7

Pentru Katharine Farrer

Acest volum intenţionează să acopere istoria Orientului Latin şi a Războaielor Sfinte de la revigorarea regatului latin al Ierusalimului, pe timpul Cruciadei a Treia, până la prăbuşirea sa un secol mai târziu şi cu un epilog despre ultimele manifestări ale spiritului cruciat. Este o istorisire cu câteva teme înmănuncheate. Declinul Orientului Latin cu micile, dar complicatele sale tragedii a fost întrerupt periodic de mari expediţii cruciate care, toate, după încheierea celei de-a Treia, s-au terminat fie prin devieri, fie prin dezastru. În Europa, deşi era încă obişnuit pentru fiecare suveran să se implice în cruciadă, nici măcar pietatea ferventă a Sfântului Ludovic nu a putut opri declinul mişcării, în vreme ce duşmănia crescândă dintre creştinătatea Orientală şi cea Occidentală şi-a atins punctul culminant în cea mai mare tragedie a Evului Mediu, distrugerea civilizaţiei bizantine în numele lui Hristos. În lumea musulmană, impulsul constant dat de Războiul Sfânt a provocat schimbarea blânzilor şi cultivaţilor ayubizi cu mult mai eficienţii şi mai puţin îngăduitorii mameluci, ai căror sultani îi vor alunga pe franci din Siria. În sfârşit, a mai fost şi invazia neprevăzută a mongolilor, a căror sosire a părut iniţial să salveze Orientul creştin, dar care, în final, din pricina inabilităţii şi neînţelegerii potenţialilor aliaţi, a fost doar distructivă prin efectele sale. Întreaga istorie este una a credinţei şi nesăbuinţei, a curajului şi a lăcomiei, a speranţei şi deziluziei.

Am inclus scurte capitole despre comerţ şi despre arta Orientului Latin. Analiza este în chip inevitabil superficială pentru că nici negoţul, nici istoria artistică a unui stat colonial, cum a fost Orientul Latin, nu pot fi detaşate de istoria generală a comerţului şi civilizaţiei medievale. M-am străduit să limitez analiza între limite relevante pentru înţelegerea Orientului Latin.

Istoria cruciadelor este un subiect foarte vast, cu limite destul de puţin precizate, iar felul în care am abordat subiectul reprezintă o alegere personală. Dacă cititorul consideră că amploarea pe care am dat-o diferitelor aspecte este greşită, voi spune doar că autorul trebuie să îşi scrie cartea în felul său. Este nefiresc pentru critici să se plângă că autorul nu a scris cartea aşa cum ar fi făcut-o ei dacă ar fi abordat subiectul. Sper însă că nu am omis nimic esenţial înţelegerii temei.

În opinia mea, uriaşele datorii pe care le am faţă de mulţi savanţi, decedaţi sau în viaţă, sunt evidente în aparatul critic. Marea istorie a Ciprului scrisă de sir George Hill şi meticuloasa istorie a cruciadelor târzii a profesorului Atiya au fost esenţiale pentru înţelegerea perioadei; în acelaşi timp istoricii trebuie să fie permanent recunoscători profesorului Claude Cahen pentru informaţia erudită conţinută de lucrările sale. Trebuie să menţionez cu regret dispariţia lui René Grousset, ale cărui viziune largă şi stil extrem de atrăgător au contribuit mult la înţelegerea politicii Orientului Latin şi a contextului asiatic. Am fost de

asemenea dependent de lucrările cercetătorilor americani, precum cele ale răposatului profesor La Monte şi cele ale lui P.A. Throop.

Încă o dată trebuie să le mulţumesc prietenilor mei din Orientul Apropiat, care m-au ajutat în timpul călătoriilor, în chip special companiei Irak Petroleum şi reprezentanţilor editurii Cambridge University Press pentru înţelegerea lor.

Londra, 1954

Steven Runciman

Cartea I

CRUCIADA A TREIA

REACŢIA occidentului

„Împăraţii pământului şi toţi locuitorii lumii n-ar fi crezut că potrivnicul şi vrăjmaşul ar putea să intre pe porţile Ierusalimului”.

Plângerile lui Ieremia, 4: 12

Veştile proaste călătoresc repede. Bătălia de la Hattin abia fusese dată şi pierdută când mesagerii au pornit în goană spre Apus pentru a-i înştiinţa pe principii Europei. Curând aveau să fie urmaţi de alţii care anunţau căderea Ierusalimului. Creştinătatea Occidentală a rămas consternată la aflarea veştilor dezastruoase. În ciuda tuturor apelurilor primite în anii premergători din regatul Ierusalimului, nimeni din Occident, cu excepţia poate a papalităţii, nu a sesizat iminenţa pericolului. Cavalerii şi pelerinii care călătoriseră spre Orient găsiseră în statele frânce o viaţă mai luxoasă şi mai fericită decât cea pe care o lăsaseră acasă. Li se povestiseră fapte de arme remarcabile şi văzuseră comerţul înflorind. Nu puteau înţelege însă cât de precară era această prosperitate. Acum, dintr-odată, aflau că totul luase sfârşit. Oastea creştină fusese zdrobită; Sfânta Cruce, cea mai sacră relicvă a creştinătăţii, se afla în mâinile necredincioşilor şi

însuşi Ierusalimul fusese pierdut.

În interval de câteva luni întregul edificiu al Orientului Latin se prăbuşise şi, pentru a se mai putea salva ceva de la ruină, era nevoie să se trimită ajutoare, şi încă repede.

Refugiaţii care supravieţuiseră dezastrului găsiseră adăpost în spatele zidurilor Tyrului, iar curajul lor fusese întreţinut de energia inepuizabilă a lui Conrad de Montferrat. Norocoasa lui sosire salvase oraşul de la capitulare. Ulterior, seniorii care scăpaseră din ghearele lui Saladin i s-au alăturat, acceptându-i recunoscători conducerea. Cu toţii ştiau însă că, fără sprijinul Occidentului, şansa lor de a păstra Tyrul era foarte mică, iar probabilitatea de a cuceri terenul pierdut era nulă. În acalmia care a urmat primului atac al lui Saladin asupra Tyrului, pe când acesta se îndreptase spre a cuceri nordul Siriei, cel mai ilustru reprezentant al latinilor, Josias, arhiepiscop de Tyr, a fost trimis în Occident pentru a transmite papei şi monarhilor cât de disperată era nevoia de ajutor. Cam în aceeaşi perioadă, supravieţuitorii din rândurile Ordinelor militare le scriau fraţilor lor din Occident pentru a-i impresiona cu aceeaşi poveste disperată.1

Arhiepiscopul a pornit de la Tyr, pe mare, la sfârşitul verii anului 1187 şi a sosit după o călătorie rapidă la Curtea lui Guillaume al II-lea al Siciliei. L-a găsit pe rege profund preocupat de vestea dezastrului. Când a auzit versiunea

detaliată, Guillaume s-a îmbrăcat într-o pânză de sac şi a stat retras vreme de patru zile. Apoi a scris monarhilor occidentali pentru a-i implora să se alăture unei cruciade şi el însuşi a început pregătirile pentru a trimite cât mai curând ajutoare spre Orient. Avea însă în derulare un război cu Bizanţul. În 1185 trupele sale încercaseră să cucerească Thessalonicul şi suferiseră o severă înfrângere. Însă flota sa naviga încă în apele Ciprului, sprijinindu-l pe uzurpatorul Isaac Comnenul în revolta împotriva împăratului Isaac al II-lea Anghelos. Pacea cu împăratul a fost încheiată cu repeziciune, iar amiralul sicilian Margaritus de Brindisi a fost rechemat pentru a-şi aproviziona corăbiile şi a porni cu 300 de cavaleri spre Tripoli. În acest timp, arhiepiscopul Josias, escortat de o ambasadă siciliană, a ajuns la Roma.[1]

Şi aici gravitatea veştilor a fost pe deplin înţeleasă, întrucât genovezii trimiseseră deja un raport către curia papală.[2] Bătrânul papă, Urban al III-lea, era un om bolnav, iar şocul a însemnat prea mult pentru el. A murit de supărare la 20 octombrie.[3] Însă succesorul său, Grigore al VIII-lea, a emis de îndată o scrisoare circulară către toţi credincioşii din Occident. El a relatat vestea a pierderii Ţării Sfinte şi a Sfintei Cruci. Papa le

1 Ernoul, loc. cit.

2 Benedict de Peterborough, II, pp. 11-13.

3 Annales Romani, în Watterich, Pontificum Romanorum Vitae, II, pp. 682-683.

reamintea cititorilor scrisorii că pierderea Edessei cu 40 de ani mai devreme fusese un avertisment. Era nevoie acum de mari strădanii. Fiecare trebuia să se căiască pentru păcatele sale şi să-şi câştige locul în ceruri prin luarea semnului crucii. Papa promitea indulgenţa deplină pentru toţi cruciaţii. Aceştia aveau să se bucure de viaţă eternă în rai şi, totodată, bunurile lor pământeşti aveau să fie puse sub protecţia Sfântului Scaun. Şi-a încheiat scrisoarea poruncind o zi de post în fiecare vineri pentru următorii 5 ani şi abţinere de la carne în fiecare zi de miercuri şi de sâmbătă. Rudele sale şi cele ale cardinalilor trebuiau să ţină post şi în fiecare luni. Alte mesaje trimise de la Roma impuneau un armistiţiu pe 7 ani între toţi principii creştini. Se mai spunea totodată că printre cei dintâi care aveau să plece în cruciadă aveau să fie cardinalii. Asemenea unor predicatori săraci aceştia aveau să conducă oştile creştine spre Palestina.[4]

Papa Grigore nu a trăit pentru a vedea rezultatul strădaniilor sale. A murit la Pisa la 17 decembrie, după un pontificat de două luni, lăsând proiectul episcopului de Přeneşte, care a fost ales papă sub numele de Clement al III-lea. În timp ce Clement s-a grăbit să se întâlnească cu cel mai puternic suveran occidental, împăratul Frederic Barbarossa, arhiepiscopul de Tyr a trecut Alpii

4 Benedict de Peterborough, II, pp. 15-19, reproduce textul scrisorilor pontificale. Poetul provensal Giraut considera însă că suveranul pontif nu a fost suficient de activ (vezi Throop, Criticism of the Crusades, pp. 29-30).

pentru a se întâlni cu regii Franţei şi Angliei.[5]

Însă vestea misiunii sale îl precedase. Bătrânul patriarh Aimery al Antiohiei îi scrisese în septembrie o scrisoare regelui Henric al II-lea despre nenorocirile din Orient şi o expediase prin episcopul de Banyas.[6] De asemenea, înainte ca Josias de Tyr să ajungă în Franţa, Richard, conte de Poitou, cel mai vârstnic dintre fiii rămaşi în viaţă ai lui Henric al II-lea, a luat semnul crucii.[7] În privinţa lui Henric, acesta purtase timp de mai mulţi ani un război intermitent cu regele Franţei, Filip August. În ianuarie 1188 Josias i-a găsit pe cei doi regi la Gisors, la hotarul dintre Normandia şi Franţa, unde se întâlniseră pentru a discuta încheierea unui armistiţiu. Elocvenţa de care a dat dovadă i-a convins să facă pace şi să promită că vor pleca în cruciadă cât mai curând. Contele Flandrei, Filip, ruşinat probabil de tentativa sa nereuşită de cruciadă petrecută cu zece ani înainte, s-a grăbit să le urmeze exemplul. Totodată mulţi dintre nobilii de frunte ai celor două regate au jurat să-i însoţească pe cei doi regi. S-a hotărât ca ambele oştiri să mărşăluiască împreună; trupele franceze trebuiau să poarte o cruce roşie, cele engleze cruce albă, iar flamanzii cruce de culoare verde. Ambii regi au impus taxe

---

5 Annales Romani în Watterich, Pontificum Romanorum Vitae, II, p. 692.

6 Benedict de Peterborough, II, pp. 36-38

7 Ambroise, UEstoire de la Guerre Sainte, col. 3; Itinerarium Regis Ricardi, p. 32; Rigord, pp. 83-84.

excepţionale pentru a acoperi costurile expediţiei.[8] La sfârşitul lunii ianuarie, consiliul regelui Henric s-a reunit la Le Mans pentru a hotărî impunerea taxei pentru cruciadă („taxa lui Saladin") ce reprezenta 10% din bunurile şi veniturile fiecărui supus laic al regelui din Anglia şi Franţa. Henric a plecat apoi în Anglia pentru a face pregătiri suplimentare pentru cruciada care era predicată cu înflăcărare de Balduin, arhiepiscop de Canterbury. Arhiepiscopul de Tyr a pornit spre casă plin de speranţă.[9][10]

Curând după adunarea de la Gisors, Henric a răspuns scrisorii patriarhului Antiohiei pentru a-i spune că ajutorul avea să sosească cu repeziciune". Optimismul său nu era justificat. Taxa lui Saladin era colectată în chip satisfăcător, în ciuda unei încercări a Cavalerului templier, Gilbert de Hoxton, de a-şi însuşi o parte din banii pe care îi colectase. În egală măsură William Leul, regele Scoţiei, care era vasalul lui Henric, nu fusese în stare să-şi convingă chibzuiţii seniori să contribuie nici măcar cu un ban. S-au întocmit planuri pentru cârmuirea regatului pe timpul în care Henric şi moştenitorul său s-ar fi aflat în Orient.[11] Însă, cu mult înainte ca oastea să fi fost reunită, războiul cu Franţa a reizbucnit. Câţiva

8 Din punct de vedere politic, întâlnirea de la Gisors a fost un eşec. Benedict de Peterborough, II, p. 30; Ambroise, col. 3-4; Itinerarium, pp. 32-33.

9 Benedict de Peterborough, II, pp. 30-32.

10 Ibid., pp. 38-39.

11 Ibid., pp. 44, 47-48.

dintre vasalii lui Richard din Poitou s-au răzvrătit împotriva acestuia, iar în luna iunie Richard a fost implicat şi într-o dispută cu contele de Toulouse. Regele Franţei, furios că unul dintre vasalii săi a fost atacat, a ripostat invadând Berry. În replică, Henric a înaintat pe teritoriul francez, iar războiul a continuat pe toată durata verii şi a toamnei. În ianuarie 1189, Richard, a cărui loialitate filială era nestatornică, s-a alăturat lui Filip August într-o ofensivă împotriva lui Henric. Luptele fără sfârşit i-au îngrozit pe cei mai mulţi dintre creştini. Dintre vasalii lui Filip, conţii de Flandra şi de Blois au refuzat să ia armele până la declanşarea cruciadei.[12]

În toamna lui 1188, papa îl trimisese în zadar pe episcopul de Albano, iar după moartea acestuia, în primăvara următoare, pe cardinalul Ioan de Anagni pentru a porunci regilor să încheie pace. Nici Balduin, arhiepiscop de Canterbury, nu a avut mai mult succes. Pe toată durata începutului verii, Filip şi Richard au înaintat cu succes pe teritoriile franceze stăpânite de Henric. La 1 iulie Filip a cucerit masiva fortăreaţă de la Tours, iar în ziua următoare Henric, care era la momentul respectiv grav bolnav, a acceptat condiţii de pace umilitoare. Două zile mai târziu, înainte ca tratatul să fie ratificat la 6 iulie, Henric a murit la Chinon.[13]

---

12 Ibid., pp. 34-36, 39-40, 44-49; Rigord, pp. 90-93.

13 Benedict de Peterborough, II, pp. 50-51, 59-61, 66-71; Rigord, pp. 94-97; Roger of Wendover, I, pp. 154-160.

Dispariţia bătrânului rege a uşurat situaţia. Este îndoielnic dacă s-a gândit vreodată serios să plece în Cruciadă. Însă succesorul său, Richard, dorea cu adevărat să îşi îndeplinească jurământul. Şi, cu toate că moştenise cearta tatălui său cu Filip, era pregătit să încheie orice acord care i-ar fi deschis calea spre Orient, mai ales dacă Filip l-ar fi însoţit în Cruciadă. În ceea ce-l priveşte pe Filip acesta se temea mai puţin de Richard decât de Henric şi a realizat că ar fi fost o politică greşită să mai amâne plecarea în cruciadă. Un tratat a fost încheiat în grabă, iar Richard a revenit în Anglia pentru a fi încoronat şi pentru a prelua cârmuirea.[14]

Încoronarea a avut loc la 1 septembrie la Westminster şi a fost urmată de o persecuţie intensă a evreilor din Londra şi York. Supuşii erau invidioşi pe favoarea arătată acestora de defunctul rege, iar fervoarea cruciată oferea o scuză pentru a-i ucide pe duşmanii lui Dumnezeu. Richard i-a pedepsit pe instigatori şi a permis unui evreu, care trecuse la creştinism pentru a scăpa de moarte, să revină la credinţa lui. Cronicarii au fost şocaţi să afle de comentariul arhiepiscopului Balduin potrivit căruia, dacă nu ar fi fost omul Bisericii, ar fi preferat să fie al diavolului. Regele a rămas pe durata toamnei în Anglia pentru a reorganiza administraţia. A atribuit scaunele episcopale vacante. După câteva măsuri

14 Benedict de Peterborough, II, pp.74-75; Roger of Wendover, I, pp. 162-163.

preliminare, Guillaume Longchamp, episcop de Ely, a fost numit cancelar şi judecător pentru sudul Angliei, în timp ce Hugh, episcop de Durham, a fost numit judecător pentru nordul regatului şi conetabil de Windsor. Reginei-mamă, Eleonora, i-au fost oferite puterile unui vice-rege, însă ea nu a intenţionat să rămână în Anglia. Fratele regelui, Ioan, a primit un teritoriu întins în sud-vest şi i-a fost retrasă cu repeziciune prudenta interdicţie de a pune piciorul în Anglia timp de trei ani. Domenii regale au fost vândute pentru a face rost de bani. Veniturile obţinute astfel împreună cu donaţiile şi cu taxa lui Saladin i-au pus la dispoziţie regelui o sumă apreciabilă. Totodată, William al Scoţiei a trimis zece mii de livre în schimbul ieşirii din vasalitatea faţă de Anglia şi a retrocedării oraşelor Berwick şi Roxburgh pe care le pierduse în timpul domniei lui Henric.[15]

În noiembrie, contele de Perche, Rothrud, a sosit din Franţa pentru a spune că regele Filip aproape că îşi încheiase pregătirile pentru cruciadă şi că dorea să-l întâlnească pe Richard la 1 aprilie, la Vézelay, unde ar fi pus la punct plecarea lor comună.[16] La Curtea Franţei ajunsese la sfârşitul anului 1188 o scrisoare trimisă de supuşi ai împăratului de la Constantinopol în care era inclusă o profeţie a Sfântului călugăr Daniel. Potrivit acesteia, în anul în care Buna Vestire

15 Benedict de Peterborough, II, pp. 80-88, 97-101; Roger of Wendover, I, pp. 164-167; Ambroise, col. 6-7.

16 Benedict de Peterborough, II, pp. 92-93.

cădea în Duminica Paştelui francii ar fi recucerit Ţara Sfântă. Conjuncţia ar fi urmat să se producă în 1190. Scrisoarea adăuga că, deşi împăratul Isaac îl ajuta în chip necugetat, Saladin se confrunta cu certuri în familie şi în rândurile aliaţilor. Se menţiona şi zvonul unei înfrângeri grele pe care Saladin ar fi suferit-o în preajma Antiohiei.[17]

Veştile care au ajuns în Franţa în anul următor nu mai erau la fel de optimiste, dar se aflase că, datorită sprijinului sicilian, francii reluaseră ofensiva.[18] Mai mult decât atât, împăratul Apusului, Frederic Barbarossa, se afla deja pe drumul spre Orient.[19] Sosise şi pentru regii Franţei şi Angliei timpul să pornească.

După ce a cerut părerea sfetnicilor să-i, regele Richard a fost de acord cu întâlnirea de la Vézelay. În preajma Crăciunului se afla din nou în Normandia, pregătindu-se să plece spre Palestina în primăvara următoare. În ultimul moment, totul a trebuit să fie amânat din cauza morţii subite a reginei Franţei, Isabella de Hainault, la începutul lunii martie.[20] Abia la 4 iulie cei doi regi s-au întâlnit la Vezelay împreună cu cavalerii şi pedestraşii gata să pornească în sfânta expediţie.[21]

---

17 Ibid., pp. 51-53.

18 Ibid., p. 93.

19 Vezi mai jos.

20 Benedict de Peterborough, II, p. 108; îtinerarium, p. 146; Rigord, pp. 97-98.

21 Benedict de Peterborough, II, p. Ill; îtinerarium, pp. 147-149;

Trecuseră deja trei ani de când regatul Ierusalimului suferise dezastrul de la Hattin. Francii din Orient erau recunoscători că alţi cruciaţi nu amânaseră într-atâta ajutorul. Promptitudinea sprijinului regelui Guglielmo al Siciliei salvase pentru creştinătate oraşele Tyr şi Tripoli. Guglielmo a murit la 18 noiembrie 1189, iar succesorul său, Tancred, avea de înfruntat o răzmeriţă.[22] Dar, deja în septembrie, o flotă daneză şi flamandă, estimată de optimiştii cronicari la 500 de corăbii, a ajuns pe ţărmurile Siriei. Cam în aceeaşi perioadă a sosit Jacques, senior de Avesnes, cel mai brav dintre cavalerii Flandren[23] Chiar şi dintre englezi au existat câţiva care nu şi-au aşteptat regele. O flotilă a londonezilor a părăsit Tamisa în august şi a ajuns în Portugalia în luna următoare. Acolo, asemenea compatrioţilor lor cu patruzeci de ani mai devreme, au fost de acord să intre temporar în serviciul regelui Portugaliei şi, datorită sprijinului lor, regele Sancho a fost capabil să cucerească de la musulmani fortăreaţa Silves la răsărit de capul Sf. Vincent. De sărbătoarea Sf. Mihail au trecut prin strâmtoarea Gibraltar.[24]

Însă cea mai însemnată forţă care plecase

Ambroise, col. 8-9; Rigord, pp. 98-99.

22 Vezi Chalandon, Domination Normande en Italie, II, pp. 416-418. Moartea lui Guillaume este considerată de toate cronicile anglo-normande şi franceze drept o catastrofă.

23 Benedict de Peterborough, II, p. 94; îtinerarium, p. 65; Ambroise, col. 77-78;

24 Benedict de Peterborough, II, pp. 116-122; Ralph of Diceto, II, pp. 65-66; Narratio Itineris Navalis ad Terram Sanctam, passim.

deja spre Ţara Sfântă era oastea împăratului Frederic Barbarossa. Frederic fusese puternic mişcat la auzul veştilor proaste din Palestina. De când se întorsese cu unchiul său Conrad din nefericita Cruciadă a Doua, visase să lupte din nou împotriva necredincioşilor. De acum era un om vârstnic, se apropia de 70 de ani şi fusese conducătorul Germaniei vreme de 35 de ani. Vârsta nu îi diminuase nici cavalerismul şi nici farmecul, dar multe experienţe amare îl învăţaseră să fie prudent. Nu avusese multe contacte personale cu Palestina. Prea puţini colonişti erau de origine germană şi îndelungatul său conflict cu papalitatea îi făcuse pe cârmuitorii franci să ezite în a-i solicita ajutorul. Însă familia de Montferrat se aflase întotdeauna în rândurile susţinătorilor săi. Veştile curajoasei apărări a Tyrului de către Conrad probabil că l-au impulsionat. Recenta căsătorie dintre moştenitorul său, Henric, şi prinţesa siciliană Constance îl adusese în legături strânse cu normanzii din sud. Moartea papei Urban al III-lea din noiembrie 1187 crease premisele împăcării sale cu Roma. Grigore al VIII-lea a întâmpinat cu bucurie un aliat atât de preţios pentru salvarea creştinătăţii, iar Clement al III-lea s-a arătat la rândul său prietenos.[2526]

---

25 Cea mai bună relatare despre Frederic I este încă cea a lui Prutz, Kaiser Friedrich I. Expediţia în Orient este relatată de Ansbert, Expeditio Friderici, de Historia Peregrinorum şi de Epistola de Morte Friderici Imperatoris (toate sunt publicate în Chroust, Quellen zür Geschichts des Kreuzzüges Kaiser Friedrichs I.)

26 Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles, V, 2, pp. 1143-1144.

Frederic a luat crucea la Mainz, în ziua de 27 martie 1188, din mâinile cardinalului de Albano. Era a patra duminică din postul Paştelui cunoscută sub numele de *Laetare Hierusalem.17* A trecut însă mai bine de un an până când a fost gata să plece spre Orient. Regenţa teritoriilor sale a fost acordată fiului său, viitorul Henric al VI-lea. Marelui său rival din Germania, Henric Leul, ducele Saxoniei, i s-a poruncit fie să-şi cedeze drepturile asupra unei părţi din pământuri, fie să însoţească Cruciada pe propria cheltuială, fie să plece în exil timp de trei ani, fie, în sfârşit, să se retragă la Curtea socrului său, Henric al II-lea al Angliei.[27] Graţie sprijinului papal, Biserica Germană a fost pacificată după un lung şir de dispute. Frontiera apuseană a Germaniei a fost întărită prin crearea unei noi mărci de hotar.[28] În timp ce îşi strângea oastea, Frederic a scris suveranilor prin ale căror teritorii urma să treacă: regelui Ungariei, împăratului Isaac Anghelos şi sultanului selgiucid Kilij Arslan. Totodată, a trimis un ambasador în persoana lui Henric de Dietz cu o scrisoare trufaşă către Saladin, cerându-i să restituie creştinilor întreaga Palestină şi provocându-l la luptă în câmpia Zoanului în noiembrie 1189.[29] Regele Ungariei şi sultanul selgiucid au răspuns promiţând sprijin. O

27 Benedict de Peterborough, II, pp. 55-56.

28 Hefele-Leclercq, op. cit., p. 1144, cu bibliografie.

29 Ansbert, Expeditio Friderici, p. 16. O versiune a scrisorii lui Frederic către Saladin este dată de Benedict de Peterborough, II, pp. 62-63. Este însă cu siguranţă vorba de un fals.

ambasadă bizantină a ajuns la Nürnberg în 1188 pentru a pune la punct detaliile trecerii cruciaţilor prin teritoriile lui Isaac Anghelos.[30] Replica lui Saladin însă, deşi a fost formulată în termeni curtenitori, a fost semeaţă. El se oferea să-i elibereze pe prizonierii frânci şi să restabilească aşezămintele monastice din Palestina, dar nimic mai mult. Altfel războiul era singura cale.

La începutul lui mai 1189, Frederic a plecat din Regensburg. Era însoţit de al doilea fiul al său, Frederic de Suabia, şi de mulţi dintre marii săi vasali. Oastea sa, cea mai numeroasă forţă care plecase vreodată în cruciadă, era bine înarmată şi foarte disciplinată.[31] Regele Bela l-a întâmpinat prietenos şi i-a acordat întregul sprijin pe timpul traversării teritoriului Ungariei. La 23 iunie, Frederic a trecut Dunărea la Belgrad şi a intrat în teritoriul bizantin.[32] De îndată au apărut neînţelegerile. Împăratul Isaac Anghelos nu era omul potrivit pentru a ţine sub control o situaţie care necesita tact, răbdare şi curaj. El era un curtean viclean, dar influenţabil care obţinuse tronul în chip accidental şi care fusese mereu conştient că are numeroşi rivali potenţiali în teritoriile pe care le stăpânea. Îi suspecta pe toţi demnitarii săi, dar nu îndrăznea să-i controleze

30 Ansbert, Expeditio Friderici, p. 15; Hefele-Leclercq, loc. cit.

31 Arnold din Lübeck afirmă că s-a făcut o numărătoare la trecerea Savei şi că erau 50 000 de călăreţi şi 100 000 de pedestraşi (pp. 130-131). Cronicile germane dau cifra de 100 000 de oameni pentru întreaga oaste.

32 Ansbert, Expeditio Friderici, p. 26.

strict. Nici ostile imperiului şi nici finanţele nu se redresaseră după epuizarea datorată zadarnicei căutări a gloriei din timpul domniei lui Manuel Comnenul. Încercarea de reformă a administraţiei, întreprinsă de împăratul Andronic Comnenul, nu a supravieţuit dispariţiei acestuia. Acum era mai coruptă ca oricând. Fiscalitatea excesivă şi abuzivă provoca tulburări în Balcani. Ciprul se revoltase sub conducerea lui Isaac Comnenul. Cilicia fusese pierdută în favoarea armenilor. Turcii năvăleau în provinciile din centrul şi sud-vestul Anatoliei, iar normanzii iniţiaseră o puternică ofensivă împotriva Epirului şi Macedoniei. Înfrângerea normanzilor a fost singurul succes militar al domniei lui Isaac Anghelos. Restul politicii sale s-a bazat pe diplomaţie. A încheiat o alianţă strânsă cu Saladin spre consternarea latinilor din Orient. Motivele sale nu au vizat lezarea intereselor acestora, cât îngrădirea puterii selgiucizilor. Însă succesul său întâmplător prin care a pus Locurile Sfinte de la Ierusalim sub controlul clerului ortodox a fost o grea lovitură pentru latini. Pentru a-şi consolida poziţia în Balcani, s-a apropiat de regele Bela al Ungariei cu a cărui fiică, Margareta, s-a căsătorit în 1185. Însă taxele extraordinare impuse cu ocazia evenimentului au constituit scânteia care a transformat revolta mocnită a sârbilor şi bulgarilor în rebeliune deschisă. În ciuda unor succese iniţiale, generalii săi au fost incapabili să-i zdrobească pe rebeli. Când Frederic a apărut la

Belgrad, exista deja un stat sârb independent format în munţii din nord-vestul peninsulei. Şi, cu toate că forţele bizantine controlau încă fortificaţiile ce jalonau drumul principal spre Constantinopol, forţele bulgare stăpâneau interiorul ţării.34

Nici nu trecuse bine oastea germană Dunărea că necazurile sau şi ivit. Briganzi sârbi şi bulgari au atacat trupele izolate, iar locuitorii ţinutului erau înspăimântaţi şi neprietenoşi. Germanii i-au acuzat de îndată pe bizantini că au instigat acţiunile ostile refuzând să realizeze că Isaac nu avea nicio putere să le oprească. În chip înţelept Frederic a căutat prietenia căpeteniilor rebelilor. Prinţul Serbiei, Ştefan Nemanja, a venit împreună cu fratele său, Stacimir, la Niş pentru a-l întâmpina pe suveranul german atunci când acesta a trecut prin oraş în iulie. De asemenea, fraţii vlahi Ioan Asan şi Petru, conducătorii răscoalei bulgarilor, i-au trimis mesaje prin care îi promiteau ajutor. Vestea acestor negocieri a stârnit griji fireşti la Curtea din Constantinopol. Isaac era deja suspicios în privinţa intenţiilor lui Frederic. Vechii ambasadori la Curtea germană, Ioan Ducas şi Constantin Cantacuzino, au fost trimişi din nou la Frederic la intrarea acestuia în teritoriile bizantine. Spre oroarea prietenului lor, istoricul Nicetas Choniates, aceştia au profitat de misiunea lor pentru a-l stârni pe Frederic împotriva lui Isaac care a aflat destul de repede de intrigile lor. În timp ce neîncrederea lui Frederic

în bizantini, care data din timpul Cruciadei a Doua, era alimentată de intrigile însoţitorilor să-i bizantini, Isaac Anghelos şi-a pierdut cumpătul. Până în acel moment disciplina trupelor germane şi pregătirile adecvate ale autorităţilor bizantine în privinţa aprovizionării preveniseră incidentele neplăcute. Însă, atunci când Frederic a ocupat Filipopolis şi a trimis de acolo emisari la Constantinopol pentru a pregăti trecerea trupelor sale în Asia, Isaac i-a aruncat pe aceştia în temniţă, încercând să-i ţină ca ostatici în schimbul unei atitudini paşnice din partea lui Frederic. Judecata sa în privinţa lui Barbarossa a fost complet greşită. Acesta şi-a trimis imediat fiul, Frederic de Suabia, să ocupe oraşul Didymotichum din Tracia ca monedă de schimb şi apoi a scris acasă fiului său, Henric, pentru a echipa o flotă împotriva Bizanţului şi pentru a obţine binecuvântarea papei pentru o cruciadă împotriva grecilor. Cât timp Strâmtorile se vor afla în mâna grecilor, spunea el, nicio cruciadă nu putea avea succes. Confruntat cu proiectul unei oştiri germane căreia să i se alăture o flotă occidentală într-un atac împotriva Constantinopolului, Isaac, a tras de timp de câteva luni până când a cedat şi i-a eliberat pe solii germani. Pacea a fost încheiată la Adrianopol. Isaac i-a dat lui Frederic ostatici şi a promis să pună la dispoziţie corăbii dacă accepta să traverseze Dardanelele în loc de Bosfor. A promis de asemenea să-i dea provizii pe timpul traversării

Anatoliei. Dorinţa lui Frederic era să-şi continue drumul spre Palestina. Şi-a controlat furia şi a acceptat condiţiile.

Oastea germană a înaintat foarte lent prin Balcani, iar Frederic a fost prea prudent pentru a încerca să treacă în Anatolia pe durata iernii. Şi-a petrecut lunile de iarnă la Adrianopol, în vreme ce locuitorii Constantinopolului tremurau la gândul că va respinge scuzele lui Isaac şi va porni împotriva oraşului lor. În cele din urmă, în martie 1190, întreaga sa oaste s-a îndreptat spre Gallipoli la intrarea în Dardanele şi, cu sprijinul vaselor bizantine, a trecut în Asia, spre uşurarea lui Isaac şi a supuşilor acestuia.[33]

După ce a părăsit ţărmul asiatic al Dardanelelor, Frederic a urmat îndeaproape drumul ales de Alexandru cel Mare cu cincisprezece secole mai devreme, traversând Granicus şi râul Angelocomites, până când a ajuns la drumul bizantin pavat dintre Miletopolis şi actualul Balikeşir. A urmat acest drum de la Calamus la Philadelphia, unde locuitorii s-au arătat mai întâi prietenoşi, dar au încercat să jefuiască ariergarda şi au fost pedepsiţi. A ajuns la Laodiceea la 27 aprilie, la treizeci de zile după traversarea Dardanelelor. De acolo a pătruns spre interior, urmând calea aleasă de Manuel Comnenul în marşul său fatal spre Myriokephalon.

---

33 Nicetas Chômâtes, pp. 525-537; Ansbert, Expeditio Friderici, pp. 27-66; Gesta Federici in Expeditione Sacra, pp. 80-84; Otto de St. Blaise, pp. 66-67; Itinerarium, pp. 47-49; Hefele-Leclercq, op. cit., pp. 1147-1149; Vasiliev, History of the Byzantine Empire, pp. 445-447.

La 3 mai, după o hărţuială cu turcii, a trecut de locul bătăliei unde osemintele victimelor puteau fi încă zărite. Se afla de acum în teritoriile controlate de sultanul selgiucid. Devenise limpede că, în ciuda promisiunilor, Kilij Arslan nu intenţiona să-i lase pe cruciaţi să-i traverseze în linişte teritoriul. Însă surprins de mărimea oştirii, s-a mulţumit doar să îi dea târcoale atacând numai oameni izolaţi sau trupe în căutare de hrană. A fost o tactică eficientă. Foamea şi setea, alături de săgeţile turcilor, începeau să facă victime. Croindu-şi drum prin ocolirea munţilor Sultan Dagh, pe vechiul drum ce pornea la răsărit de Philomelium, Frederic a ajuns la Konya la 17 mai. Sultanul şi suita sa se retrăseseră; după o luptă aprigă cu fiul sultanului, Quth ad-Din, a reuşit în ziua următoare să pătrundă în oraş. Nu a rămas mult timp în interiorul zidurilor, dar şi-a lăsat pentru un timp oastea în grădinile Meramului aflate în suburbiile din sud. Şase zile mai târziu a plecat spre Karaman unde a ajuns la 30 mai. De acolo şi-a condus trupele prin trecătorile Munţilor Taurus, fără a întâmpina opoziţie, către Seleucia, aflată pe ţărmul sudic. Portul se afla în acel moment în mâna armenilor al căror catolicos s-a grăbit să-i trimită un mesaj lui Saladin. Drumul traversa un ţinut dificil, hrana era pe terminate, iar vara era toridă.[34]

34 Nicetas Chômâtes, pp. 538-544; Ansbert, Expeditio Friderici, pp. 67-90; Gesta Feder ici, pp. 84-97; Epistola de Morte Friderici, pp. 172-177; Itinerarium, pp. 49-53; Drumul urmat de Frederic e discutat de Ramsay, Historical Geography of Asia Minor, pp. 129-130. Scrisoarea

La 10 iunie, uriaşa oaste a descins în câmpiile Seleuciei şi s-a pregătit să traverseze fluviul Calycadnus pentru a intra în oraş. Alături de suita sa, împăratul a înaintat călare, îndreptându-se spre malul fluviului. Ce s-a întâmplat în acel moment este greu de ştiut. Fie a descălecat pentru a se răcori în apă, iar curentul a fost mai puternic decât a crezut, fie corpul său prea bătrân nu a putut rezista şocului termic, fie calul s-a împiedicat şi l-a aruncat în apă, iar greutatea armurii l-a tras spre fundul fluviului. În momentul când oastea a ajuns la apă, trupul său fusese recuperat şi aşezat pe mal.[35]

Moartea marelui împărat a fost o lovitură cumplită nu numai pentru însoţitorii săi, ci şi pentru întreaga lume latină. Vestea sosirii sale în fruntea unei mari oştiri îi însufleţise pe cavalerii care luptau pe ţărmul Siriei. Trupele sale singure păreau suficiente pentru a-i alunga pe musulmani. Iar joncţiunea cu forţele regilor Franţei şi Angliei, despre care se ştia că aveau să pornească curând spre Orient, ar fi permis recucerirea Ţării Sfinte pentru creştinătate. Saladin însuşi se temea că această joncţiune să fie prea puternică pentru el. Când a aflat că Frederic era în drum spre Constantinopol, şi-a trimis secretarul şi viitorul

---

catolicosului armean către Saladin e amintită de Beha ed-Din (P.P.T.S., pp. 185-189).

35 Nicetas Choniates, p. 545; Ansbert, Expeditio Friderici, pp. 90-92; Epistola de Morte Friderici, pp. 177-178; Gesta Federici, pp. 97-98; Otto de St. Blaise, p. 51; Itinerarium, pp. 54-55; Ibn al-Athir, II, p. 5; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 183-184.

biograf, Beha ed-Din la Bagdad pentru a-l avertiza pe califul Nase că era necesar ca toţi credincioşii să-şi unească forţele pentru a răspunde primejdiei. Totodată şi-a chemat la arme toţi vasalii. A cules informaţii despre fiecare etapă a marşului germanilor şi a crezut în mod greşit că invadatorii erau ajutaţi în secret de Kilij Arslan. Când s-a aflat de moartea lui Frederic Barbarossa, musulmanii au fost convinşi că Dumnezeu a făptuit un miracol pentru Credinţă. Oastea pe care Saladin o strânsese în nordul Siriei pentru a-i întâmpina pe musulmani putea fi redusă şi unităţile să fie trimise pentru a se alătura forţelor de pe ţărmul Palestinei.[36]

Pericolul pentru islam fusese uriaş, iar Saladin avea dreptate să considere că moartea împăratului îl salvase. Deşi mulţi dintre ostaşii germani pieriseră, iar unele echipamente fuseseră pierdute pe durata marşului forţat de-a lungul Anatoliei, oastea împăratului rămăsese formidabilă. Însă germanii, cu straniul lor ataşament faţă de un conducător, sunt de obicei demoralizaţi când acesta dispare. Trupele lui Frederic şi-au pierdut curajul. Ducele Suabiei a preluat conducerea, dar, cu toate că era suficient de curajos, nu avea personalitatea tatălui său. Unii dintre prinţi s-au decis să revină cu trupele lor în Europa; alţii s-au îmbarcat pe corăbii de la

36 Ernoul, pp. 250-251; Estoire d'Eracles, II, p. 140; Itinerarium, pp. 56-57; Ambroise, col. 87; Ibn al-Athir, loc. cit.; Abu Shama, pp. 34-35; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp.189-191; Bar Hebraeus, pp. 332-334.

Seleucia sau de la Tarsus şi s-au îndreptat spre Tyr. Ducele, cu o oaste mult diminuată, a înaintat prin câmpia Ciliciei, prin căldura toridă a verii, ducând cu sine trupul împăratului conservat în oţet. După o oarecare ezitare prinţul armean Leon s-a decis să facă o vizită de curtoazie în tabăra germană. Conducătorii germani nu au fost însă în stare să facă cele necesare pentru aprovizionarea oamenilor lor. Lipsite de controlul împăratului, trupele şi-au pierdut disciplina. Mulţi oameni erau flămânzi, alţii erau bolnavi şi cu toţii erau de necontrolat. Ducele însuşi era grav bolnav şi era nevoit să zăbovească în Cilicia. Trupele sale au înaintat fără el şi au fost atacate, suferind pierderi grele la trecerea prin Porţile Siriei. La Antiohia ajungea la 21 iunie o gloată jalnică urmată, câteva zile mai târziu, de Frederic de Suabia care se înzdrăvenise.[37]

Prinţul Bohemund i-a întâmpinat pe germani cu ospitalitate. Aceasta a fost lovitura finală. Lipsiţi de un conducător, îşi pierduseră entuziasmul şi, după ce înduraseră greutăţile călătoriei, nu mai erau dornici să renunţe la confortul Antiohiei. Nici excesele la care s-au dedat nu le-a îmbunătăţit sănătatea.

Frederic de Suabia, mulţumit de omagiul pe care i-l prestase Bohemund şi încurajat de o vizită a vărului său, Conrad de Montferrat, venit de la Tyr, era dornic să continue călătoria. Dar, când a

37 Sicard de Cremona, p. 610; Otto de St. Blaise, p. 52; Abu Shama, pp. 458-459; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 207-209.

plecat de la Antiohia la sfârşitul lui august, oastea sa se împuţinase. Strădania lui nu a fost pe placul multora dintre francii în ajutorul cărora sosise. Toţi adversarii lui Conrad, cunoscând faptul că Frederic era vărul şi prietenul acestuia, au lansat zvonul că Saladin îi oferise lui Conrad 60.000 de besanţi pentru a-l îndepărta pe Frederic de la Antiohia, unde ar fi fost mult mai folositor cauzei creştine. În plus, în chip prevestitor, trupul bătrânului împărat se dezintegrase. Oţetul se dovedise ineficient, iar rămăşiţele în putrefacţie au fost îngropate în grabă în catedrala Antiohiei. Câteva oase au fost însă desprinse de corp şi purtate împreună cu oştirea în zadarnica speranţă ca măcar o parte din Frederic Barbarossa să aştepte Judecata de Apoi la Ierusalim.[38]

Eşecul usturător al Cruciadei imperiale impunea cu mai multă urgenţă ca oricând ca regele Franţei şi al Angliei să sosească în Orient pentru a lua parte la înfruntarea aprigă şi decisivă care avea loc pe ţărmul nordic al Palestinei.

ACRA

„Iată, voi întoarce armele de război care sunt în mâinile voastre şi cu care vă luptaţi în afara zidurilor împotriva împăratului Babilonului şi împotriva caldeenilor care vă asediază”.

Ieremia, 21: 4

În momentul triumfului, Saladin a făcut o gravă greşeală atunci când s-a lăsat intimidat de

38 Abu Shama, pp. 458-460; Beha ed-Din, P.P. T.S.y pp. 212-214; Ernoul, p. 259.

fortificaţiile Tyrului. Dacă ar fi pornit spre Tyr imediat după ce cucerise Acra, în iulie 1187, cetatea ar fi fost a sa. A crezut însă că va negocia capitularea oraşului şi a întârziat câteva zile. Când a ajuns în faţa Tyrului, Conrad de Montferrat se afla deja acolo, refuzând să ia în calcul capitularea. Saladin nu era pregătit în acel moment pentru a iniţia un asediu sistematic al oraşului şi s-a îndreptat spre cuceriri mai uşoare. Abia după căderea Ierusalimului în octombrie a întreprins un nou atac asupra Tyrului în fruntea unei oştiri numeroase şi a tuturor maşinilor sale de asediu. Însă zidurile care închideau istmul fuseseră consolidate de Conrad care a cheltuit banii pe care îi adusese cu el de la Constantinopol pentru a întări întregul dispozitiv de apărare. După ce maşinile de asediu s-au dovedit neputincioase şi flota sa a fost distrusă într-o luptă la intrarea în port, Saladin a ridicat încă o dată asediul şi şi-a demobilizat trupele. Înainte de a se reîntoarce pentru a desăvârşi cucerirea litoralului, creştinii primiseră ajutor de peste mare.1

Forţele trimise de Guillaume al II-lea al Siciliei, la sfârşitul primăverii anului 1188, nu erau numeroase, dar constituiau o flotă bine înarmată condusă de amiralul Margaritus care transporta 200 de cavaleri. Prezenţa acestor întăriri l-a constrâns pe Saladin să abandoneze asediul de la Krak des Chevaliers în iulie 1188 şi l-au împiedicat să atace Tripoli.[39] De acum ar fi fost

39 Vezi vol. II.

bucuros să negocieze pacea. Exista un cavaler din Spania care sosise la Tyr la timp pentru a lua parte la apărarea oraşului. Numele său nu este cunoscut, dar, după culoarea armurii purtate, i se spunea Cavalerul Verde. Îndemânarea şi curajul acestuia l-au impresionat pe Saladin, care l-a invitat să stea de vorbă lângă Tripoli în vara lui 1188, sperând să-l convingă să negocieze un armistiţiu şi să intre în serviciul musulmanilor. Cavalerul Verde a răspuns că francii nu doreau să ia în calcul altceva decât recucerirea ţării lor, cu atât mai mult cu cât din Occident aveau să sosească ajutoare. Dacă Saladin ar fi evacuat Palestina, ar fi găsit în frânci cei mai fideli aliaţi.[40]

Deşi pacea nu s-a putut încheia, Saladin şi-a arătat intenţiile binevoitoare eliberând câţiva dintre prizonierii de frunte. Era un obicei al său în a-i convinge pe seniorii frânci să-şi răscumpere libertatea în schimbul cedării castelelor pe care le stăpâneau. Era un mod ieftin şi uşor de a dobândi fortificaţiile. Cavalerismul său a mers şi mai departe. Când Ştefania, stăpâna Transiordaniei, a eşuat în încercarea de a convinge garnizoanele de la Kerak şi de la Montreal să se predea pentru ca fiul ei, Onfroy de Toron, să fie eliberat, Saladin l-a pus totuşi pe acesta în libertate înainte de a cuceri curajoasele fortăreţe prin asediu. Preţul regelui Guy a fost oraşul Ascalon. Însă locuitorii de aici, ruşinaţi de egoismul regelui, au refuzat să onoreze pactul. În cele din urmă, oraşul a fost cucerit, iar

40 Ernoul, pp. 251-252.

regina Sibylla a scris în mod repetat lui Saladin, rugându-l să-i dea înapoi soţul. În iulie 1188, Saladin i-a satisfăcut cererea. După ce a jurat solemn că va pleca peste mare şi că nu va mai ridica niciodată armele împotriva musulmanilor, regele Guy, însoţit de zece nobili de frunte între care conetabilul Amaury, a fost trimis reginei la Tripoli. Tot în aceeaşi vreme, bătrânului marchiz de Montferrat i s-a permis să meargă să se alăture fiului său la Tyr.[41]

Generozitatea lui Saladin i-a alarmat pe compatrioţii săi. Nu numai că permisese locuitorilor creştini din fiecare oraş care i se supusese să meargă să se alăture semenilor lor de la Tyr şi Tripoli, dar întărise în chip suplimentar aceste ultime poziţii ale creştinătăţii prin eliberarea atâtor seniori captivi. Saladin însă ştia ce face. Disputele între facţiuni, care afectaseră ultimii ani ai regatului Ierusalimului, fuseseră stinse de tactul lui Balian d'Ibelin doar cu câteva săptămâni înainte de bătălia de la Hattin şi izbucniseră din nou chiar în ajunul luptei. Catastrofa le-a acutizat. Susţinătorii familiilor de Lusignan şi de Courtenay au aruncat vina pe Raymond de Tripoli, în timp ce prietenii lui Raymond din familiile d’Ibelin şi Garnier, precum

41 Pentru data şi locul exact al eliberării lui Guy, vezi vol. II. Ernoul (p. 253), Evades (p. 121) şi Beha ed-Din, P.P. T.S., p. 143, menţionează jurământul lui Guy de a nu ridica armele împotriva musulmanilor. Itinerarium spune că a promis să părăsească regatul (p. 25), iar Ambroise (col. 70) afirmă că dorea să plece în Orientul Latin. Ulterior Guy a pretins că şi-a îndeplinit jurământul, mergând de la Tortosa în insula Ruad (Estoire dErades, II, p. 131).

şi cea mai mare parte din nobilimea locală au acuzat, cu mai multă îndreptăţire, slăbiciunea regelui Guy şi influenţa nefastă a Templierilor şi a lui Reynaud de Châtillon. Raymond şi Reynaud dispăruseră, dar animozitatea supravieţuise. Închişi în spatele zidurilor Tyrului, nobilii rămaşi fără domenii nu aveau ceva mai bun de făcut decât să arunce reproşuri unul altuia. Balian şi apropiaţii săi care scăpaseră din captivitate l-au recunoscut pe Conrad drept conducător. Ei au realizat că acesta, de unul singur, salvase Tyrul. Dar susţinătorii lui Guy, eliberaţi din temniţă după ce momentul critic al crizei trecuse, l-au văzut doar drept un intrus, un potenţial rival al regelui lor. Eliberarea lui Guy, departe de a întări poziţia francilor, a reaprins disputa din tabăra lor.[42]

Regina Sibylla, foarte probabil pentru a fugi de o atmosferă ostilă soţului ei, s-a retras la Tripoli. La moartea lui Raymond în toamna lui 1187, Tripoli a trecut în mâinile fiului mai mic al vărului acestuia, Bohemund al Antiohiei. Bohemund, care era indolent şi care, probabil, s-a bucurat să-şi vadă garnizoana de la Tripoli întărită, nu a avut obiecţii când partizanii familiei de Lusignan s-au strâns în jurul reginei. Guy i s-a alăturat de îndată ce a fost eliberat şi imediat s-a găsit un cleric care să-l dezlege de jurământul făcut lui Saladin. Pretextul era că fusese pronunţat sub constrângere faţă de un

42 Ibn al-Athir, pp. 707-711, este foarte critic la adresa politicii lui Saladin.

necredincios. Astfel, potrivit Bisericii, jurământul era nevalid. Saladin a fost furios să audă astfel de lucruri, dar nu a fost probabil prea surprins. După ce a vizitat Antiohia, unde Bohemund i-a promis ajutor în termeni vagi, Guy a mers împreună cu susţinătorii săi de la Tripoli la Tyr, intenţionând să preia cârmuirea a ceea ce mai rămăsese din fostul regat. Conrad i-a închis însă porţile oraşului. Potrivit părerii grupării din jurul lui Conrad, Guy pierduse regatul la Hattin şi pe timpul captivităţii. Îl lăsase fără cârmuire şi totul ar fi fost pierdut dacă nu ar fi existat intervenţia lui Conrad. La cererea lui Guy de a fi primit ca un rege, Conrad a replicat că stăpâneşte Tyrul în numele monarhilor cruciaţi ce aveau să vină pentru a salva Ţara Sfântă. Împăratul Frederic împreună cu regii Franţei şi Angliei erau în măsură să decidă cui trebuia acordată cârmuirea regatului. Era o pretenţie suficient de corectă ce îi convenea lui Conrad. Richard al Angliei, ca senior al familiei de Lusignan în Guyenne, ar fi putut sprijini cauza lui Guy, însă împăratul şi Filip al Franţei erau verii şi prietenii lui Conrad. Guy s-a întors neconsolat împreună cu gruparea sa la Tripoli.[43] A fost spre binele francilor că, la momentul respectiv, Saladin, care îşi demobilizase parţial oastea, era ocupat să supună castelele din nordul Siriei şi că, în ianuarie 1189, şi-a trimis acasă şi alte unităţi. El însuşi, după ce a petrecut primele luni ale

43 Ernoul, pp. 256-257; Estoire d'Eracles, II, pp. 123-124; Ambroise, col. 71-73; Itinerarium, pp. 59-60.

anului la Ierusalim şi Acra reorganizând administraţia Palestinei, a plecat în martie spre capitala sa, Damasc.[44]

În aprilie Guy a venit din nou cu Sibylla la Tyr şi a cerut încă o dată să i se acorde conducerea oraşului. Cum Conrad s-a dovedit a fi la fel de inflexibil, regele şi-a aşezat tabăra în faţa zidurilor. Cam în aceeaşi perioadă, ajutoare importante au început să sosească din Apus. În momentul căderii Ierusalimului, pisanii şi genovezii erau angajaţi într-unul dintre obişnuitele lor războaie, dar printre succesele scurtului pontificat al lui Grigore al VIII-lea s-a numărat şi negocierea unui armistiţiu între cele două oraşe italiene precum şi obţinerea angajamentului oraşului Pisa de a strânge o flotă pentru cruciadă. Pisanii au pornit înainte de sfârşitul anului, dar au iernat la Messina. Cele cincizeci şi două de corăbii au ajuns la Tyr la 6 aprilie 1189 sub conducerea arhiepiscopului lor, Ubaldo. Curând după aceea Ubaldo pare să se fi certat cu Conrad şi, în momentul în care Guy şi-a făcut apariţia, pisanii i s-au alăturat. El a obţinut şi sprijinul trupelor siciliene. La începutul verii au existat încăierări între frânci şi musulmani. Saladin dorea însă să îşi odihnească trupele, iar creştinii aşteptau în continuare sprijin din Apus. Dintr-odată, la sfârşitul lunii august, regele Guy a ridicat tabăra şi a pornit cu oamenii săi către sud, de-a lungul drumului de coastă, pentru a ataca Acra, iar

44 Abu Shama, pp. 380-381; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 140-141.

vasele pisane şi siciliene au ridicat ancora pentru a-l însoţi.

A fost o dovadă disperată de bravură nesăbuită, decizia unei persoane foarte curajoase, dar lipsite de înţelepciune. Fiindu-i refuzată dorinţa de a domni la Tyr, Guy avea nevoie urgentă de un oraş de unde să îşi recucerească regatul. Atunci, Conrad era grav bolnav, iar lui Guy i s-a părut un moment potrivit pentru a arăta că el este conducătorul activ al francilor. Riscul era însă uriaş. Garnizoana musulmană de la Acra era de peste două ori mai mare decât întreaga oaste a lui Guy. Forţele regulate ale lui Saladin erau la rândul lor pregătite. Nimeni nu ar fi putut să prevadă că aventura va reuşi. Însă istoria are surprizele ei. Dacă energia necruţătoare a lui Conrad salvase pentru creştinătate ceea ce rămăsese din Palestina, curajul nebunesc al lui Guy a fost cel care a răsturnat situaţia şi a marcat începutul unei perioade de recucerire.[45]

Când a aflat de expediţia lui Guy Saladin se găsea în zona înaltă de dincolo de Sidon, asediind castelul Beaufort. Castelul, situat pe un vârf înalt ce domina valea fluviului Litani, îi aparţinea lui Reynaud de Sidon şi rezistase până atunci datorită vicleniei stăpânului său. El mersese la Curtea lui Saladin şi îi fermecase pe sultan şi pe cei din anturajul acestuia cu profunda apreciere a literaturii arabe şi cu interesul manifestat faţă de

45 Ernoul, pp. 257; Estoire d'Eracles, II, pp. 124-125; Ambroise, col. 73-74; Itinerarium, pp. 60-62; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 143-144.

islam. El a sugerat că, dacă i se va acorda puţin timp, se va converti şi se va stabili la Damasc. Însă lunile au trecut şi nimic nu s-a întâmplat în afara consolidării fortificaţiilor de la Beaufort. În cele din urmă, la începutul lui august, Saladin şi-a spus că a sosit timpul ca Beaufort să fie predat ca garanţie a bunelor intenţii ale lui Reynaud. Acesta a fost dus sub escortă până la poarta castelului unde a poruncit în arabă comandantului garnizoanei să predea fortăreaţa, iar în franceză i-a cerut să reziste. Arabii au priceput şiretlicul, dar nu erau în măsură să ia castelul prin asalt. În timp ce Saladin şi-a adus forţele pentru a institui o blocadă, Reynaud a fost aruncat în temniţă la Damasc.[46] Primul gând al lui Saladin a fost că marşul lui Guy intenţiona să alunge oastea sarazină de la Beaufort, dar iscoadele sale i-au transmis că obiectivul real era Acra. A dorit apoi să îi atace pe franci atunci când urcau înălţimile din jurul Tyrului sau când au traversat promontoriul Naqura. Sfetnicii săi nu au fost însă de acord. Aceştia au fost de părere că era mai nimerit ca francii să fie lăsaţi să ajungă la Acra şi apoi să fie prinşi în cleşte între garnizoană şi oastea lui Saladin.

46 Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 140-143,150-153.

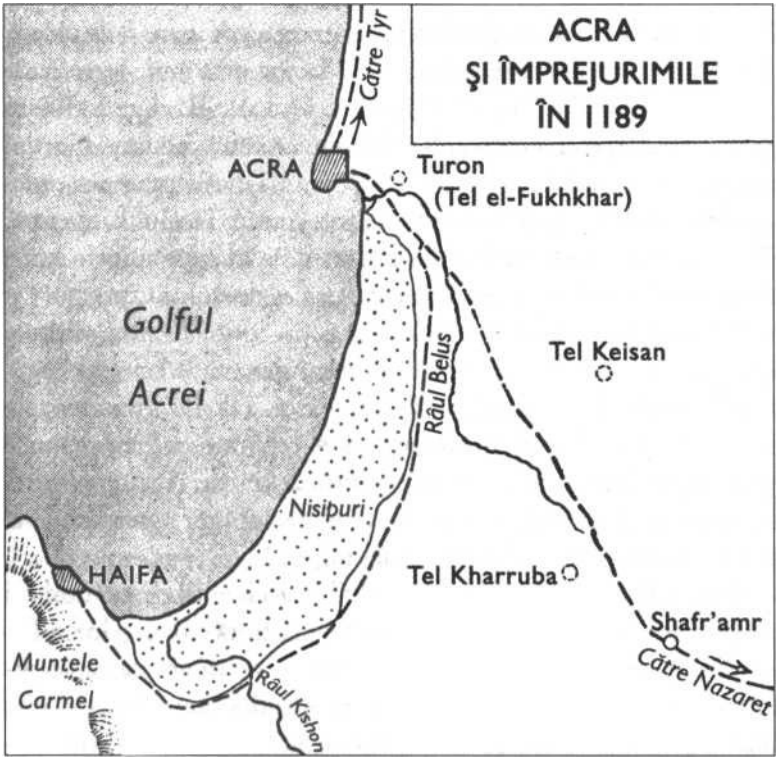

Sultanul, care nu se simţea bine la acel moment, a renunţat uşor.[47][48]

Guy a ajuns la porţile Acrei la 28 august şi şi-a aşezat tabăra pe înălţimea Turon, actualul Tel el-Fukhkhar, la un kilometru şi jumătate est de oraş, lângă râul Belus care asigura oamenilor să-i apa necesară. După ce prima încercare de a lua oraşul cu asalt a eşuat, trei zile mai târziu a încetat atacurile pentru a aştepta întăriri". Acra fusese construită pe o peninsulă puţin întinsă care înainta în Golful Haifa. La sud şi în vest era

47 Ibid., pp. 154, 175; Ibn al-Athir, II, p. 6; Ambroise, col. 74-75.
48 Ernoul, pp. 358-359; Estoire d'Eracles, II, pp. 125-126.

protejată de mare şi de ziduri. Un dig se îndrepta spre sud-est până la o stâncă unde se ridica o fortificaţie numită Turnul Muştelor. Dincolo de dig se afla un port bine adăpostit cu excepţia vântului ce bătea din larg. Nordul şi răsăritul oraşului erau protejate de ziduri masive care se conjugau în colţul din dreapta printr-un fort numit Turnul Blestemat. Două imense porţi, ce dădeau spre ţărm, se aflau pe ambele laturi ale zidurilor. O uriaşă poartă maritimă se deschidea spre port şi o a doua către un loc de ancorare expus puternicelor vânturi dinspre vest. Pe timpul regilor frânci, Acra fusese cel mai bogat oraş al regatului şi reşedinţa lor favorită. Saladin vizitase frecvent oraşul pe durata ultimelor luni şi reparase cu grijă daunele provocate de trupele sale în momentul cuceririi. Acra era la acel moment o fortăreaţă puternică bine apărată şi bine aprovizionată, fiind capabilă de o rezistenţă îndelungată.[49]

Întăririle au început să sosească din Occident la începutul lui septembrie. Mai întâi a sosit o însemnată flotă a danezilor şi frisonilor, ostaşi indisciplinaţi, dar excelenţi marinari ale căror corăbii erau nepreţuite pentru blocarea oraşului dinspre mare, mai ales după ce moartea lui Guillaume al Siciliei în noiembrie a determinat retragerea escadrei siciliene.[50]

---

49 Pentru descrierea Acrei, vezi Enlart, Les Monuments des Croisés, vol. II, pp. 2-9. Itinerarium, pp. 75-76, dă o descriere a oraşului.

50 Estoire d'Eracles, II, pp. 127-128; Ambroise, col. 77, menţionează marinari din La Marche şi Cornwall; Itinerarium, pp. 64-65. Vezi Riant,

Câteva zile mai târziu, nave din Peninsula Italică aduceau un contingent flamand şi francez condus de viteazul cavaler Jacques d'Avesnes[51], ce-i includea pe conţii de Bar, Brienne şi Dreux, şi pe Philippe, episcop de Beauvais. Înainte de sfârşitul lunii a sosit un grup de germani conduşi de Ludovic, margraf de Thuringia, care a preferat să călătorească cu oamenii săi pe mare decât să-şi însoţească împăratul. Împreună cu el era contele de Guelders şi un grup de italieni conduşi de Gerard, arhiepiscop de Ravenna, şi de episcopul de Verona.

Aceste sosiri l-au alarmat pe Saladin, care a început din nou să-şi reunească vasalii şi care a plecat cu o parte a oştii sale de la Beaufort, lăsând în urmă doar un mic detaşament pentru a desăvârşi cucerirea castelului. Atacul său asupra taberei lui Guy din 15 septembrie a eşuat, dar nepotul său Taki a reuşit să se strecoare pe lângă unităţile frânce şi să stabilească legătura cu poarta de nord a oraşului. Saladin însuşi şi-a instalat tabăra puţin mai la est de cea a creştinilor. Curând francii s-au simţit în măsură să treacă la ofensivă. Ludovic de Thuringia, care trecuse pe la Tyr, fusese în măsură să îl convingă pe Conrad de Montferrat să se alăture oştii frânce, cu condiţia să nu servească sub comanda regelui

---

Expéditions des Scandinaves, pp. 277-283.

51 Pentru Jacques d’Avesnes, vezi Ambroise, loc. cit.; Benedict de Peterborough, II, pp. 94-95; Itinerarium, pp. 67-68, îi menţionează pe episcopul de Beauvais şi pe tovarăşii acestuia şi pe margraf. Aceeaşi sursă îi menţionează pe italieni (pp. 73-74).

Guy. La 4 octombrie, după ce şi-au întărit tabăra care a fost pusă sub comanda fratelui regelui, Geoffroy, francii au lansat un atac puternic asupra liniilor lui Saladin. A fost o bătălie înverşunată. Taki, care era situat în flancul drept al sarazinilor, s-a retras pentru a-i atrage pe Templierii care se aflau de partea opusă. Însă Saladin însuşi s-a lăsat înşelat de manevră şi şi-a slăbit centrul pentru a-i sări în ajutor. Drept rezultat, atât flancul său drept, cât şi centrul dispozitivului său au fost puse pe fugă cu grele pierderi, unele unităţi oprindu-se din retragere abia la Tiberiada. Contele de Brienne a reuşit chiar să pătrundă până în locul în care se afla cortul sultanului. Însă flancul stâng al lui Saladin rămăsese intact şi, când creştinii au rupt rândurile pornind în urmărirea fugarilor, Saladin a şarjat, provocând dezordine în oastea creştină a cărei tabără era asaltată în acel moment de garnizoana Acrei. Geoffroy de Lusignan a rezistat însă atacului şi, curând, oastea creştină era la adăpost în spatele întăriturilor, în timp ce Saladin nu s-a aventurat să o atace. Mulţi cavaleri creştini au căzut pe câmpul de luptă, printre ei numărându-se André de Brienne. Trupele germane au intrat în panică şi au suferit pierderi serioase, iar pierderi însemnate se produseseră şi în rândurile Templierilor. Marele lor maestru, Gerard de Ridefort, care fusese geniul rău al regelui Guy în zilele premergătoare luptei de la Hattin, a fost capturat şi a plătit cu moartea pentru nesăbuinţa lui. Conrad însuşi a

scăpat de căderea în prizonierat doar de intervenţia curajoasă a rivalului său, regele Guy.[52]

Victoria aparţinuse musulmanilor, dar nu fusese una decisivă. Creştinii nu fuseseră dislocaţi, iar pe durata toamnei au sosit şi mai multe ajutoare din Occident. Flota londoneză a ajuns în noiembrie, însufleţită de succesul obţinut în Portugalia.[53] Cronicile menţionează mulţi alţi cruciaţi proveniţi din rândul nobilimii Franţei, Flandrei şi Italiei, chiar şi din Ungaria sau din Danemarca.[54] Mulţi cavaleri occidentali au refuzat să îşi aştepte suveranii care amânau plecarea. Datorită acestui ajutor, francii au fost în măsură să susţină blocada Acrei dinspre uscat. Însă şi Saladin primise întăriri. Veştile expediţiei împăratului Frederic, deşi îi încurajaseră pe creştini, îl făcuseră pe Saladin să-şi cheme vasalii din întreaga Asie. El scrisese chiar şi musulmanilor din Maroc şi Spania, spunându-le că, dacă creştinătatea occidentală trimitea cavaleri să lupte pentru Ţara Sfântă, musulmanii din Apus trebuiau să procedeze la fel.

52 Ambroise, col. 79-81; Itinerarium, pp. 68-72; Ralph de Diceto, II, p. 70; Estoire d'Eracles, II, p. 129; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 162-169, oferă o relatare extrem de vie, autorul fiind prezent la înfruntare. Versiunea sa nu concordă perfect cu cea din Itinerarium, întrucât nu aminteşte de atacul trupelor din garnizoana Acrei. El aminteşte însă ciocnirile premergătoare luptei, pp. 154-162. Abu Shama, pp. 415-422.

53 Itinerarium, p. 65, plasează momentul în luna septembrie. Dar, dacă informaţiile date de Benedict de Peterborough şi de Ralph de Diceto (vezi mai sus) sunt corecte, atunci flota nu putea ajunge mai devreme de luna noiembrie în Siria.

54 Itinerarium, pp. 73-74; Ambroise, col. 84. Datele acestor sosiri nu sunt precizate.

Răspunsurile au fost încurajatoare, dar ajutorul concret a fost insignifiant.[55] Cu toate acestea oastea sa a fost suficient de mare pentru a-i bloca, la rândul său, pe creştini. Asediatorii erau şi ei asediaţi. La 31 octombrie, cincizeci dintre galerele lui Saladin au străpuns blocada creştină, cu preţul pierderii unor vase, dar reuşind să introducă în Acra hrană şi muniţii, iar la 26 decembrie o flotă numeroasă din Egipt a restabilit contactul cu portul.[56]

Pe toată durata iernii, oştirile au stat faţă în faţă, niciuna neîndrăznind să provoace o înfruntare de proporţii. Au existat lupte de hărţuială şi dueluri individuale, dar în acelaşi timp s-a intensificat apropierea dintre tabere. Cavalerii din ambele părţi au început să se cunoască şi să se respecte. O luptă putea fi întreruptă pentru ca protagoniştii să se bucure de o conversaţie. Ostaşi duşmani puteau fi invitaţi la serbările şi distracţiile din cealaltă tabără. Într-o zi, copiii din tabăra sarazinilor i-au provocat pe copiii creştini la un simulacru de luptă. Saladin însuşi era recunoscut pentru blândeţea arătată prizonierilor creştini, pentru mesajele curtenitoare şi pentru darurile oferite prinţilor creştini. Cei mai fanatici dintre însoţitorii săi se vor fi întrebat ce s-a întâmplat cu Războiul Sfânt a cărui predicare o solicitase califului. Nici nou-veniţii cavaleri din

55 Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 171, 175-178, Abu Shama, pp. 497-506.

56 Itinerarium, pp. 77-79; Ambroise, col. 84-85; Abu Shama, pp. 430-431.

Occident nu au găsit situaţia uşor de înţeles. La nivel superficial, încrâncenarea dispăruse din derularea războiului. Însă ambele tabere erau hotărâte să obţină victoria.[57]

În ciuda acestui stil de viaţă plin de curtoazie, în tabăra creştină a fost o iarnă aspră. Merindele erau insuficiente, mai ales după ce creştinii pierduseră controlul mării. Pe măsură ce anotimpul cald se apropia, apa a devenit o problemă, iar condiţiile sanitare, precare. Molima s-a răspândit în rândurile trupelor. Constrânşi de dificultăţile prin care treceau oamenii lor Guy şi Conrad au ajuns la o înţelegere. Conrad urma să stăpânească alături de Tyr oraşele Beirut şi Sidon după ce aveau să fie recucerite, dar trebuia să îl recunoască pe Guy ca rege. Când pacea între cei doi a fost încheiată, Conrad a plecat din tabără în martie, iar la sfârşitul aceleiaşi luni a revenit cu o flotă încărcată cu provizii şi armament. Flota lui Saladin a ieşit din portul Acrei pentru a-l intercepta, dar după o luptă crâncenă corăbiile musulmane au fost respinse, în ciuda faptului că folosiseră focul grecesc. Drept urmare, Conrad a fost în măsură să descarce încărcătura. Cu ajutorul materialelor aduse, francii au construit turnuri de asediu cu care au încercat să cucerească oraşul la 5 mai. Turnurile au fost însă incendiate.[58] Curând foamea şi boala au reapărut

57 Abu Shama, pp. 412 şi 433; Ibn al-Athir, II, pp. 6 şi 9.

58 Itinerarium, pp. 79-85; Ambroise, col. 85-92; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 178-180; Ibn al-Athir, II, pp. 18-21.

în tabăra creştină şi era o slabă consolare gândul că şi în Acra se suferea de foame, cu toate că, din când în când, corăbii musulmane îşi croiau drum în port aducând provizii.[59] Pe toată durata primăverii, contingente de musulmani s-au alăturat oştirii lui Saladin. La 19 mai, în sâmbăta premergătoare Rusaliilor, a început un atac asupra taberei frânce care a fost respins doar după opt zile de confruntări.[60] Următoarea luptă de proporţii a avut loc în ziua Sfântului Iacob, pe 25 iulie, când, împotriva dorinţei căpeteniilor, ostaşii frânci, conduşi de sergenţii lor, au atacat cu curaj tabăra lui Taki, pe flancul drept al lui Saladin. Au suferit o înfrângere teribilă şi mulţi dintre ei au pierit. Un cruciat englez de seamă, Ralph de Alta Râpa, arhidiacon de Colchester, a sărit în ajutorul lor, dar a fost ucis.[61]

Pe durata verii, alţi cruciaţi de vază au sosit în tabără şi au fost primiţi cu bucurie, cu toate că fiecare nou ostaş însemna o altă gură de hrănit. Printre ei se numărau mulţi dintre cei mai de seamă nobili francezi şi burgunzi, care s-au grăbit să ajungă înaintea regelui lor. Cu ei se aflau Thibaud, conte de Blois, şi fratele său Étienne de Sancerre, odinioară un candidat nu foarte convins la mâna reginei Sibylla; Raoul, conte de Clermont; Jean, conte de Fontigny, şi Alan de Saint-Valéry,

59 Itinerarium, pp. 85-86, 88; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 181-182.

60 Itinerarium, pp. 87-88.

61 Itinerarium, pp. 89-91; Ambroise, col. 93-94, datează bătălia în chip greşit în ziua Sfântului loan în locul zilei Sfântului Iacob; Estoire dEracles, II, p. 151; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 193-196.

împreună cu ariepiscopul de Besançon şi episcopii de Blois şi de Toul şi cu alţi clerici de frunte. Conducătorul lor era Henric de Troyes, conte de Champagne, un tânăr de mare distincţie, a cărui mamă, fiică a Eleonore! de Aquitania din căsătoria cu Ludovic al VII-lea al Franţei, era soră vitregă cu regele Angliei şi cu cel al Franţei. Ambii săi unchi aveau o părere foarte bună despre el. Drept urmare a primit imediat o poziţie specială de reprezentant şi avangardă a celor doi regi. El a preluat conducerea asediului care până atunci fusese asumată de Jacques d'Avesnes şi de landgraful Turingiei.[62] Landgraful, care se îmbolnăvise de ceva vreme, probabil de malarie, a folosit această sosire ca pretext pentru a se întoarce în Europa.[63]

Frederic de Suabia, împreună cu oştirea împuţinată a lui Barbarossa, a sosit la Acra în octombrie.[64] Câteva zile mai târziu, a debarcat la Tyr un contingent englez, care apoi s-a îndreptat spre Acra. În fruntea lui se afla Balduin, arhiepiscop de Canterbury.[65]

---

62 Itinerarium, pp. 92-94; Ambroise, col. 94; Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 197. Henric era fiul lui Henric I, conte de Champagne. Thibaud de Blois şi Etienne de Sancerre erau fraţii mai tineri ai tatălui său. Sora tatălui său, Alix, fusese a doua soţie a lui Ludovic al Vll-lea şi mamă a regelui Filip al Il-lea August, care astfel îi era deopotrivă văr de gradul I şi unchi vitreg.

63 Landgraful a murit pe drumul spre casă. Raoul de Diceto îl acuză ca a avut relaţii cu duşmanii, de la care ar fi primit bani (II, pp. 82-83).

64 Abu Shama, p. 474, datează sosirea la 4 octombrie; Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 209 şi 213; Itinerarium, pp. 94-95.

65 Itinerarium, p. 93.

Pe durata verii s-au purtat lupte sporadice, fiecare tabără aşteptând întăririle cu care să treacă la ofensivă. Căderea Beaufortului, în iulie, a pus la dispoziţie trupe pentru oastea lui Saladin, însă acesta a trimis forţe spre nord, pentru a intercepta trupele lui Frederic Barbarossa şi acestea nu au revenit până în iarnă. În această vreme, hărţuielile alternau cu fraternizarea. Cronicarii creştini notează cu satisfacţie câteva incidente în care, cu ajutorul lui Dumnezeu, sarazinii au fost înfrânţi, iar eroismul cruciaţilor, răsplătit. Însă fiecare încercare de a escalada zidurile a eşuat. Frederic de Suabia a iniţiat un atac puternic curând după sosirea sa, iar arhiepiscopul de Besançon, la puţin timp după aceea, a pus la încercare câţiva berbeci de asediu nou construiţi. Eforturile au fost însă zadarnice.[66]

În noiembrie, cruciaţii au reuşit să-l alunge pe Saladin din tabăra de la Tel Keisan, dar acesta s-a aşezat într-o poziţie şi mai puternică la Tel Kharruba, puţin mai departe. Acest fapt le-a permis cruciaţilor să pornească după provizii spre Haifa, expediţie ce a înlăturat pentru scurt timp foametea din tabără. Însă atât în oraş, cât şi în cele două tabere se făceau simţite foamea şi boala. Niciuna dintre părţi nu era în măsură să

66 Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 214-218; Abu Shama, pp. 480-481; Itinerarium, pp. 97-109 (menţionează diverse evenimente miraculoase), pp. 109-111

(atac asupra Turnului Muştelor), pp. 111-113 (atacul arhiepiscopului de Besançon); Ambroise, col. 98-104.

facă un efort decisiv.[67]

Printre victimele molimei din acea toamnă s-a numărat regina Sibylla. Cele două fiice pe care i le dăruise lui Guy au murit cu câteva zile înaintea ei.[68] Astfel, moştenitoarea regatului devenise prinţesa Isabella, iar coroana lui Guy era în pericol. El o obţinuse ca soţ al reginei. Supravieţuiau drepturile asupra coroanei morţii Sibyllei? Pentru seniorii regatului rămaşi în viaţă, conduşi de Balian d'Ibelin, se ivise ocazia de a scăpa de o domnie slabă şi fără de noroc. Candidatul lor la tron era Conrad de Montferrat. Dacă ar fi putut să o ia în căsătorie pe Isabella, drepturile sale ar fi fost mai mari decât ale lui Guy. Existau însă câteva dificultăţi la această soluţie. Despre Conrad se zvonea că avea o soţie ce trăia la Constantinopol şi poate o alta în Italia şi că nu solicitase niciodată vreo anulare de căsătorie sau divorţ. Constantinopolul şi Italia erau însă foarte departe şi, dacă ar fi existat acolo soţii părăsite, ele puteau fi făcute uitate. Mult mai complicată era existenţa soţului Isabellei, Onfroy de Toron, care nu numai că trăia, dar era prezent

67 Itinerarium, pp. 115-119; Ambroise, col. 105-108; Abu Shama, pp. 513-514.

68 Estoire d'Eracles, II, p. 151 (care spune că numele celor două fete au fost Alice şi Maria); Ernoul, p. 267 (care spune că a avut patru copii); Ambroise, col. 104. Acesta plasează moartea reginei în august, în timp ce un manuscris al lui Ernoul oferă data de 15 iulie. Ea este menţionată ca fiind în viaţă într-un document din septembrie 1190, iar într-o scrisoare din 21 octombrie este pomenită moartea ei (Epistolae Cantuarenses, pp. 228-289). Röhricht, Regesta, Addimentum, p. 67, afirmă că a murit în jurul datei de 1 octombrie 1190.

în tabără. Onfroy era un tânăr încântător, manierat şi cultivat. Însă frumuseţea lui era prea feminină pentru a fi respectat de războinicii aspri din jurul său. În plus, nobilii nu puteau uita felul în care le abandonase cauza în 1186, când Guy obţinuse coroana în ciuda testamentului lui Balduin al IV-lea. Seniorii au decis că va trebui să divorţeze, iar Onfroy a fost convins uşor să accepte. Nu era pregătit pentru o viaţă de familie şi era înspăimântat de asumarea responsabilităţii politice. Isabella era însă mai puţin influenţabilă. Onfroy fusese întotdeauna bun cu ea şi, drept urmare, nu era dispusă să îl înlocuiască cu un războinic aspru între două vârste. Nu avea nici ambiţii la tron. Nobilii au lăsat chestiunea pe seama abilităţii mamei prinţesei, regina Maria Comnena, soţia lui Balian. Aceasta şi-a folosit autoritatea maternă pentru a o convinge pe îndărătnica prinţesă să renunţe la Onfroy. Apoi a declarat în faţa unei adunări a episcopilor că fiica sa a fost forţată de unchiul ei, Balduin al IV-lea, să se căsătorească şi că avea doar opt ani atunci când căsătoria a fost pusă la cale. Având în vedere vârsta extrem de fragedă şi binecunoscutul caracter efeminat al lui Onfroy, căsătoria ar fi trebuit anulată. Patriarhul Heraclius era prea bolnav pentru a participa la adunare şi l-a desemnat pe arhiepiscopul de Canterburry să îl reprezinte. Însă arhiepiscopul, ştiind că stăpânul său, regele Richard, era apropiat familiei de Lusignan, a refuzat să pronunţe anularea. El a

adus în discuţie precedenta căsătorie a lui Conrad şi a declarat că un mariaj între Conrad şi Isabella ar constitui un dublu adulter. Însă arhiepiscopul de Pisa, care era şi legat pontifical, a fost câştigat de partea lui Conrad, după cum s-a spus, în schimbul unor privilegii comerciale ce ar fi fost acordate concetăţenilor săi. Totodată, episcopul de Beauvais, care era văr al regelui Filip, a folosit sprijinul legatului pentru a impune un accept general în privinţa divorţului Isabellei. Apoi el însuşi a oficiat căsătoria acesteia cu Conrad, la 24 noiembrie 1190, ceea ce a stârnit furia susţinătorilor familiei de Lusignan, fiindcă această căsătorie anula drepturile lui Guy la tron, iar vasalii regelui Richard din Anglia, Normandia şi Gasconia le-au acordat întregul lor sprijin. Însă arhiepiscopul Balduin, principalul lor reprezentant, după ce a pronunţat excomunicări împotriva tuturor celor amestecaţi în chestiune, a murit subit la 19 noiembrie.

Cronicarii englezi au făcut tot ce le-a stat în putinţă să ponegrească memoria lui Conrad. Guy ar fi mers până la a-l provoca pe Conrad la o luptă corp la corp, însă Conrad, ştiind că dreptatea nu e de partea sa, a refuzat să mai discute chestiunea. Lusignanii au putut numi gestul drept o dovadă de laşitate. Însă tot ce interesa viitorul regatului era continuitatea dinastică. Isabella trebuia să se recăsătorească şi să aibă copii. Iar Conrad, salvatorul Tyrului, era alegerea evidentă. Noua pereche s-a retras la Tyr unde, în anul următor,

Isabella a dat naştere unei fete numit Maria, asemenea bunicii sale bizantine. În chip corect, Conrad nu a luat titlul de rege atât timp cât el şi soţia sa nu fuseseră încoronaţi, însă, cum Guy refuzase să abdice, nu a revenit de la Tyr în tabără.[69]

Necazurile cruciaţilor au continuat toată iarnă. Întăririle din nord pentru Saladin au sosit, iar tabăra francilor era strâns împresurată. Pe uscat nu puteau sosi provizii şi nici pe mare nu puteau fi debarcate, pe timpul lunilor de iarnă, pe coasta neospitalieră. În schimb, corăbiile sarazine reuşeau uneori să găsească adăpost în portul Acrei. Printre seniorii care au murit de boală s-au numărat Thibaud de Blois şi fratele său, Étienne de Sancerre.[70]

---

69 Ernoul, pp. 267-268; Estoire d'Eracles, II, pp. 151-154 (relatarea cea mai detaliată, lipsită de părtinire ca ton); Ambroise, col. 110-112, şi Itinerarium, pp. 119-124, sunt împreună extrem de ostili faţă de Conrad, Balian şi de regina Maria Comnena. Itinerarium afirmă că Isabella a consimţit de bunăvoie, în timp ce Eracles afirmă limpede că a fost de acord doar din datorie politică. Potrivit lui Ernoul, Onfroi a acceptat pentru că a fost mituit. Isabella i-a restituit fieful Toron deţinut de bunicul său şi anexat de Balduin al FV-lea. Soţia italiană a lui Conrad era cu siguranţă moartă atunci când acesta s-a căsătorit cu prinţesa bizantină Theodora Angelina (Nicetas Choniates, p. 497) şi din tonul relatării lui Choniates se poate deduce că nici soţia bizantină nu mai era în viaţă (ibid. pp. 516-517). Guy de Senlis, care se oferise să îl provoace la duel pe Onfroi dacă nu ar fi fost de acord să divorţeze, a fost capturat de sarazini în seara căsătoriei.

70 Moartea celor doi este menţionată de Haymar Monachus, De Expugnatione Acconis, p. 38. Pentru nenorocirile cruciaţilor, vezi Itinerarium, pp. 124-134, care include un poem ce îl bestemă pe Conrad; Ambroise, col. 112-115 îl acuză pe Conrad la rândul său. Beha ed-Din, P.P. T.S., p. 236, menţionează moartea contelui „Baliat" (= Thibaud).

La 20 ianuarie 1191, Frederic de Suabia a decedat, iar ostaşii germani s-au găsit fără conducător, cu toate că vărul celui defunct, Leopold de Austria, sosit în primăvară de la Veneţia, a încercat să-i adune sub flamura sa.[71]

Henric de Champagne a fost pentru câteva săptămâni atât de bolnav, încât se pierduse orice nădejde că va rămâne în viaţă.[72] Mulţi dintre ostaşi, mai ales englezii, l-au învinuit pe Conrad pentru necazurile lor, pentru că aştepta la Tyr şi refuza să le vină în ajutor. Însă oricare i-ar fi fost motivele, este greu de spus ce ar fi putut face. Tabăra era suficient de aglomerată şi fără el.[73] Uneori aveau loc tentative de a escalada zidurile aşa cum s-a întâmplat la 31 decembrie, când epava unei corăbii sarazine de la intrarea în port a atras atenţia garnizoanei. Atacul a eşuat. Cruciaţii nu au fost în măsură să profite nici de surparea unei părţi din zidul terestru şase zile mai târziu. Au existat mulţi dezertori care au trecut în tabăra musulmană. Datorită lor şi a unor iscoade foarte bune, Saladin a fost în măsură, la 13 februarie, să trimită prin rândurile creştine forţe proaspete şi un nou comandant pentru încercata garnizoană. A ezitat însă să dea un asalt decisiv asupra taberei

71 Moartea lui Frederic de Suabia este menţionată de Beha ed-Din, P.P. T.S., loc. cit. Sosirea de la Veneţia a lui Leopold de Austria cu un grup de oameni din zona Rinului este amintită de Ansbert, Expeditio Friderici, pp. 96-97. Leopold petrecuse iarna la Zara. El era fiul lui Henric de Austria, fratele vitreg al lui Frederic Barbarossa şi al Theodorei Comnena.

72 Beha ed-Din, P.P.T.S., loc. cit.

73 Itinerarium, loc. cit.

creştine. Multe dintre trupele sale erau obosite şi, atunci când a primit întăriri, a trimis unităţi să se odihnească. Mizeria din rândurile creştinilor părea să lucreze în favoarea sa.[74]

O dată în plus nu a fost înţelept în răbdarea de care a dat dovadă. Pe măsură ce se apropia Paştele, se părea că francii nu vor mai rezista mult timp. În tabăra lor o monedă de argint putea cumpăra doar treisprezece boabe sau un singur ou, în vreme ce un sac de grâne costa o sută de monede de aur. Mulţi dintre cai fuseseră ucişi pentru carnea lor. Simplii ostaşi mâncau iarbă şi rodeau oase. Prelaţii din tabără au încercat să adune ajutoare, dar au fost împiedicaţi de zgârcenia negustorilor pisani care controlau aprovizionarea. Însă, în martie, când orice speranţă părea pierdută, o corabie cu grâne a ajuns la ţărm şi a reuşit să descarce încărcătura. Apoi, pe măsură ce vremea s-a ameliorat, au sosit alte nave cu provizii. Ele au fost întâmpinate cu bucurie din două motive. Pe lângă hrană au adus şi vestea că regele Franţei şi al Angliei se aflau, în sfârşit, în Mediterana răsăriteană.[75]

III

INIMĂ-DE-LEU

„Căci de la miazănapte aduc nenorocirea şi un mare prăpăd. Leul se aruncă din tufarul său, distrugătorul popoarelor a pornit”.

Ieremia, 4: 6, 7

---

74 Abu Shama, pp. 517-518, 520; Ibn al-Athir, II, pp. 32-33.

75 Itinerarium, pp. 136-137; Ambroise, col. 119-120.

Regele Filip August a debarcat în tabăra din faţa Acrei la 20 aprilie 1191, în sâmbăta de după Paşte, iar regele Richard şapte săptămâni mai târziu, în sâmbăta de după Rusalii. Trecuseră aproape patru ani de la bătălia de la Hattin şi de la apelul disperat de ajutor către Occident. Războinicii obosiţi care luptaseră pe ţărmul Palestinei au fost atât de bucuroşi să-i întâmpine pe regi, încât au iertat sau au uitat îndelungata aşteptare. Însă, pentru istoricul modern, există ceva frivol în modul încet şi plin de certuri cu care Richard a călătorit spre câmpul de luptă unde era aşteptat de urgenţă.

Că regele Filip nu avea motive să se grăbească este de înţeles. Nu era un idealist şi a plecat în cruciadă mai degrabă din necesităţi politice. Dacă nu ar fi făcut-o, ar fi pierdut nu numai bunăvoinţa Bisericii, dar şi pe cea a celei mai mari părţi dintre supuşii săi. Însă regatul său era vulnerabil şi Filip avea suspiciuni întemeiate faţă de ambiţiile angevine. Nu îşi putuse permite să părăsească Franţa decât atunci când a ştiut că rivalul său din Anglia a pornit şi el la drum. Prudenţa impusese să pornească împreună. Regele nu putea fi învinuit nici de amânarea provocată de moartea reginei Franţei. Richard avea, la rândul său, câteva scuze. Moartea tatălui său a impus reorganizarea regatului. Mai mult, şi el, ca şi Filip, a intenţionat să pornească pe mare, însă călătoria maritimă era imposibilă pe durata lunilor de iarnă. Cu toate acestea, faptul că un

cruciat, aparent atât de nerăbdător, a arătat atât de puţină grabă sugerează o lipsă de scop şi de responsabilitate. Existau lipsuri grave în caracterul lui Richard. Din punct de vedere fizic era impunător, înalt, cu membre lungi, puternic, cu păr blond-roşcat şi trăsături frumoase. Moştenise de la mama sa nu numai frumuseţea Casei de Poitou, dar şi manierele elegante, curajul şi gustul pentru poezie şi aventură. Prietenii şi slujitorii săi îl urmau cu fidelitate şi veneraţie. De la ambii părinţi moştenise caracterul înflăcărat şi îndărătnicia. Nu a avut însă nici viclenia politică şi competenţa administrativă a tatălui său şi nici simţul practic al reginei Eleonora. Crescuse într-o atmosferă familială dominată de certuri şi de trădări. Ca favorit al mamei sale, şi-a urât tatăl, nu a avut încredere în fraţii săi, deşi şi-a iubit sora mai mică, Joanna. A învăţat să fie un partizan violent, dar nu şi fidel. Era zgârcit, cu toate că era capabil de gesturi generoase şi îi plăcea să etaleze luxul. Energia sa nu avea limite, dar în fervoarea sarcinii momentane era capabil să uite de alte responsabilităţi. Îi plăcea să organizeze, dar administraţia îl plictisea. Doar arta războiului i-a putut menţine treaz interesul. Ca militar avea daruri înnăscute, precum simţul strategic şi tactic şi capacitatea de a-i conduce pe oameni. În momentul Cruciadei avea treizeci şi trei de ani. Era în floarea vârstei, o figură fascinantă a cărei reputaţie ajunsese în Orient înaintea sa.1[76]

76 Richard este descris în Itinerarium, p. 144. Pentru caracterul său,

Regele Filip August era cu totul diferit. Era cu opt ani mai tânăr decât Richard, dar era rege de mai bine de zece ani. Experienţele sale amare îl învăţaseră ce este înţelepciunea. Fizic nu se putea compara cu Richard. Era bine clădit, cu o claie de păr neîngrijit, şi pierduse vederea la un ochi. Nu era curajos. Deşi era coleric şi îngăduitor cu sine, avea capacitatea de a-şi masca pasiunile. Nu iubea ostentaţia nici în gesturi, nici în lucruri. Curtea sa era austeră şi lipsită de strălucire. Nu era interesat de arte, nici nu avea o educaţie aleasă, deşi cunoştea valoarea oamenilor învăţaţi a căror prietenie a căutat-o din calcul politic şi a menţinut-o graţie isteţimii sale şi a conversaţiilor pline de miez. Ca om politic a fost răbdător şi cu spirit de observaţie, viclean, neloial şi lipsit de scrupule. Avea în schimb un simţ ieşit din comun al datoriilor şi responsabilităţilor sale. În ciuda zgârceniei faţă de sine şi de prietenii săi, era generos cu cei săraci şi i-a protejat de opresori. Era un bărbat lipsit de atractivitate, dar un rege bun. Printre francii din Orient se bucura de un prestigiu special, căci era seniorul tuturor familiilor din care descindeau. Totodată, mulţi dintre cruciaţi erau direct sau indirect vasalii săi. Ei erau însă mai înclinaţi să-l aprecieze pe Richard datorită curajului, valorii cavalereşti şi farmecului personal. În egală măsură, pentru sarazini, dintre cei doi regi, Richard părea mai nobil, mai bogat şi

---

vezi discuţia din Introducerea lui Stubbs la Itinerarium; de asemenea, Norgate, Richard the Lion Heart, passim.

mai măreţ.[77]

Cei doi monarhi au plecat împreună de la Vézelay la 4 iulie 1190. Richard îşi trimisese înainte flota să navigheze de-a lungul ţărmurilor Spaniei pentru a-l aştepta la Marsilia şi aproape toate forţele terestre din posesiunile sale se aflau cu el. Oastea lui Filip era mai mică întrucât mulţi dintre vasalii săi se aflau deja în Orient. Oastea franceză, urmată îndeaproape de cea engleză, a pornit de la Vézelay spre Lyon. Acolo, după ce trupele franceze au traversat Ronul, podul s-a rupt sub greutatea mulţimii englezilor. Multe vieţi au fost irosite şi a fost nevoie de ceva timp până când s-a putut face trecerea. Curând după plecarea din Lyon, cei doi regi s-au separat. Filip s-a îndreptat spre sud-est, spre zona Alpilor, pentru a ajunge pe ţărm lângă Nisa şi, de acolo, de-a lungul coastei, până la Genova unde era aşteptat de corăbii. Richard a pornit spre Marsilia unde a făcut joncţiunea cu flota la 22 august. Drumul corăbiilor fusese lipsit de evenimente cu excepţia unei mici întârzieri în Portugalia, în iunie, când marinarii l-au ajutat pe regele Sancho să respingă o invazie a împăratului Marocului. De la Marsilia câţiva dintre însoţitorii lui Richard au pornit direct spre Palestina sub conducerea lui Balduin de Canterburry. Corpul principal s-a îmbarcat pentru destinaţia Messina, în Sicilia, unde era prevăzută

77 O descriere a lui Filip este dată de Continuation of William the Breton, p. 323. Itinerarium face pe tot cuprinsul lucrării cea mai proastă descriere a caracterului său, vezi Cartellieri, Philipp II August, passim

întâlnirea cu trupele franceze.[78]

Fusese sugestia regelui Guillaume al II-lea al Siciliei, atunci când planul Cruciadei a fost discutat, ca regele Franţei şi al Angliei să-şi reunească trupele în Sicilia. Guillaume murise însă în noiembrie 1189. El se căsătorise cu sora lui Richard, Joanna. Căsătoria le fusese lipsită de copii, iar moştenitoara tronului era mătuşa sa, Constance, soţia lui Henric de Hohenstaufen, cel mai vârstnic dintre fiii lui Barbarossa. Pentru mulţi sicilieni ideea unui stăpân german era socotită inacceptabilă. O intrigă sprijinită de papa Clement al III-lea, care era îngrijorat de posibilitatea ca un Hohenstaufen să controleze sudul Italiei, a adus pe tron în locul lui Constance şi al lui Henric pe vărul bastard al ultimului rege, Tancred, conte de Lecce. Tancred era un bărbat urât, lipsit de distincţie, care aproape imediat s-a găsit în dificultate. O revoltă a musulmanilor a izbucnit în Sicilia concomitent cu o invazie germană, iar vasalii care îl aduseseră la putere au început să-şi schimbe părerea. Tancred a fost nevoit să-şi recheme oamenii şi corăbiile din Palestina şi, datorită lor, a reuşit să-şi înfrângă duşmanii. Însă, deşi era pregătit să-i primească pe regii cruciaţi în chip onorabil şi să le pună la dispoziţie provizii, nu era în situaţia de a-i putea însoţi în Cruciadă.[79]

---

78 Pentru călătoria regelui prin Franţa, vezi Itinerarium, pp. 149-153; Ambroise, col. 11-14; Benedict de Peterborough, II, pp. 111-115; Rigord, pp. 98-99; Guillaume le Breton, pp. 95-99.

79 Pentru situaţia lui Tancred, vezi Chalandon, Domination Normande

Regele Filip a părăsit Genova la sfârşit de august şi, după o călătorie uşoară de-a lungul ţărmului Italiei, a ajuns la Messina la 14 septembrie. Dispreţuind pompa, a intrat în oraş în modul cel mai discret posibil, dar, la porunca lui Tancred, a fost întâmpinat cu onoruri şi instalat în palatul regal. Richard se hotărâse ca de la Marsilia să călătorească pe uscat. Se pare că nu agrea călătoriile maritime, fără îndoială din cauza răului de mare de care suferea. Flota i-a transportat oastea la Messina şi a aruncat ancora în port în aşteptarea lui. Richard, împreună cu o mică escortă, a urmat drumul de-a lungul litoralului prin Genova, Pisa şi Ostia până la Salerno. A aşteptat până când a aflat că flota i-a ajuns la Messina şi atunci, se pare, şi-a trimis cea mai mare parte din escortă spre oraş pentru a-i pregăti sosirea. El şi-a continuat drumul călare cu un singur însoţitor. Pe când trecea pe lângă orăşelul calabrez Mileto, a încercat să fure un şoim de la un ţăran şi a fost aproape ucis de ţăranii furioşi. Era, drept urmare, în toane proaste atunci când a ajuns la Strâmtoarea Messinei o zi sau două mai târziu. Oamenii săi i s-au alăturat pe ţărmul italian şi l-au condus cu pompă la Messina, unde a debarcat la 3 septembrie. Grandoarea exagerată a intrării sale în oraş a fost în contrast izbitor cu sosirea modestă a lui Filip.

Pe măsură ce trecuse prin Italia, Richard aflase despre Tancred multe lucruri care îl

---

en Italie, II, pp. 419-424.

nemulţumiseră. Sora sa, regina văduvă Joanna, era ţinută închisă, iar zestrea îi fusese confiscată. Regina avea o oarecare influenţă în regat, iar Tancred, în mod limpede, nu avea încredere în ea. Mai mult decât atât, Guillaume al II-lea lăsase o moştenire substanţială socrului său, Henric al II-lea, care consta în obiecte de aur şi mobilă aurită, un cort de mătase, două galere armate şi mulţi saci cu provizii. Cum Henric murise, Tancred socotise potrivit să şi le însuşească. De la Salerno, Richard i-a trimis lui Tancred un mesaj cerându-i eliberarea surorii sale, restituirea dotei şi a moştenirii. Aceste cereri, precum şi veştile despre comportarea lui Richard în Calabria l-au înspăimântat pe Tancred. A avut grijă ca Richard să fie găzduit într-un palat în afara Messinei, dar, pentru a-l împăca, a trimis-o pe Joanna cu o escortă pentru a-şi revedea fratele şi a iniţiat negocieri pentru plata unor sume de bani în locul dotei şi al moştenirii. Regele Filip, pe care Richard îl vizitase la două zile după sosire, şi-a oferit în chip prietenesc medierea, iar când regina Joanna l-a vizitat la rândul ei pentru a-şi prezenta omagiile, Filip a primit-o atât de călduros, încât toată lumea se aştepta să audă de o viitoare căsătorie între cei doi. Însă Richard nu se afla într-o dispoziţie împăciuitoare. Mai întâi a trimis un detaşament peste Strâmtori pentru a ocupa oraşul Bagnara, de pe coasta Calabriei, şi şi-a instalat acolo sora. Apoi a atacat o mică insulă din faţa Messinei unde se afla o mănăstire grecească.

Călugării au fost alungaţi în chip brutal pentru a face loc trupelor sale. Tratamentul aplicat oamenilor sfinţi a îngrozit populaţia Messinei, care era în mare măsură grecească. Locuitorii mai bogaţi au fost iritaţi şi de comportamentul ostaşilor englezi faţă de soţiile şi fiicele lor.

La 3 octombrie, o încăierare dintre câţiva ostaşi englezi şi un grup de localnici, ce a avut loc într-o suburbie, a provocat o răzmeriţă. S-a răspândit zvonul că Richard dorea să cucerească întreaga Sicilie şi, drept urmare, porţile au fost închise pentru oamenii săi. O încercare a corăbiilor sale de a forţa intrarea în port a fost respinsă. În grabă, regele Filip i-a convocat pe arhiepiscopul Messinei, pe amiralul lui Tancred, Margaritus, şi pe alţi notabili sicilieni la palatul său şi a mers împreună cu aceştia în dimineaţa următoare în tabăra lui Richard din afara zidurilor, pentru a restabili pacea. Tocmai când se părea că se poate ajunge la o înţelegere, Richard i-a auzit pe câţiva localnici, adunaţi în faţa ferestrelor, proferând insulte la adresa sa. Furios, a părăsit adunarea şi a poruncit trupelor să mai atace o dată. De data aceasta localnicii au fost luaţi prin surprindere. În câteva ore, englezii cuceriseră Messina şi jefuiseră fiecare cartier, mai puţin străzile din jurul palatului lui Filip. Margaritus şi ceilalţi notabili abia dacă au reuşit să scape cu familiile lor. Casele le-au fost confiscate de Richard, iar flota siciliană ce ancora în port a fost incendiată. De la lăsarea serii,

steagul Plantageneţilor flutura pe zidurile oraşului. Furia lui Richard nu s-a oprit însă aici. Deşi a fost de acord ca stindardul regelui Filip să fluture alături de al său, el i-a forţat pe localnici să-i dea ostatici în ciuda comportării bune a regelui lor şi a anunţat că era pregătit să cucerească întreaga insulă. În acest timp a construit lângă oraş un castel de lemn pe care l-a numit în chip batjocoritor Mategriffon, adică „înfrângerea grecilor".

Filip a fost îngrijorat de izbucnirea temperamentală a rivalului său. Drept urmare şi-a trimis vărul, pe ducele Burgundiei, pentru a-l găsi pe regele Tancred la Catania şi a-l avertiza asupra intenţiilor lui Richard. Filip îşi oferea de asemenea sprijinul dacă lucrurile aveau să se înrăutăţească. Tancred se afla într-o poziţie dificilă. Ştia că Henric de Hohenstaufen se pregătea să-i invadeze teritoriile şi mai era conştient că propriii săi vasali nu erau de încredere. Un calcul rapid l-a făcut să decidă că Richard ar fi fost un aliat mai bun decât Filip. Nu era de aşteptat ca Filip să îl atace, dar regele Franţei avea relaţii bune cu Hohenstaufenii şi, drept urmare, prietenia sa viitoare era nesigură. Richard, în schimb, era o ameninţare considerabilă, dar se ştia că nu îi iubea pe Hohenstaufeni care erau adversarii verilor săi. Welfi. Tancred a respins oferta franceză de autor şi a intrat în negocieri cu englezii. El i-a oferit lui Richard 20.000 de uncii de aur, în schimbul moştenirii lăsate pentru Henric al II-lea, şi aceeaşi

sumă drept compensaţie pentru dota Joannei.

Furia lui Richard putea fi domolită de clinchetul banilor. El a acceptat oferta pentru el şi pentru sora sa şi a fost de acord ca tânărul său moştenitor, Arthur, ducele Bretaniei, să se căsătorească cu una dintre fiicele lui Tancred. Când regele Siciliei i-a mai dezvăluit şi propunerile ce îi fuseseră făcute de regele Filip, regele a inclus de bunăvoie termenii acordului într-un tratat, pentru care s-a cerut încuviinţarea papală. Pacea era astfel restabilită, iar, la sfatul arhiepiscopului de Rouen, Richard a înapoiat în silă lui Margaritus şi celorlalţi locuitori de frunte ai Messinei bunurile confiscate.

Regele Filip a înţeles că a fost păcălit, dar nu a obiectat deschis. La 8 octombrie, pe când amintitul tratat era în curs de redactare, el s-a întâlnit încă odată cu Richard pentru a discuta despre cruciadă. Au fost stabilite reguli pentru controlul preţului proviziilor; slujitorii au fost legaţi de serviciul faţă de stăpânii lor; o jumătate din banii fiecărui cavaler trebuiau destinaţi nevoilor cruciaţilor. Jocurile de noroc au fost interzise, excepţie făcând cavalerii şi clericii, însă şi aceştia riscau pedepse dacă ar fi jucat excesiv. Datoriile contractate în timpul cruciadei trebuiau onorate. Clerul a aprobat măsurile, promiţând să-i excomunice pe cei care le-ar fi încălcat. A fost uşor pentru cei doi regi să cadă de acord în asemenea chestiuni. Existau însă şi aspecte politice care erau mult mai greu de rezolvat. După

mai multe discuţii s-a convenit ca viitoarele cuceriri să fie împărţite în mod egal. O problemă mult mai delicată o constituia Alice, sora regelui Filip. Această nefericită prinţesă fusese trimisă, cu ani înainte, pe când era copil, pentru a se căsători cu Richard sau cu un altul dintre fiii lui Henric. Henric al II-lea a păstrat-o la Curte, în ciuda faptului că Richard nu era de acord cu căsătoria. Curând au circulat zvonuri potrivit cărora Henric însuşi avea relaţii prea apropiate cu ea. Richard, ale cărui gusturi nu aveau în vedere o căsătorie, a refuzat să ducă la îndeplinire aranjamentul politic al tatălui său, în ciuda insistenţelor repetate ale lui Filip. Părerea sa îi era împărtăşită de regina Eleonora, care, eliberată de moartea lui Henric al II-lea, nu ar fi fost de acord ca fiul ei favorit să ia în căsătorie pe un membru al unei familii pe care o ura, mai ales pe cineva despre care se bănuia că a fost amanta defunctului rege. Punând pe primul plan interesele regiunii sale natale, Guyenne, Eleonora era hotărâtă ca fiul ei să se căsătorească cu o prinţesă din Navarra, iar Richard a fost de acord. Drept urmare, atunci când Filip a adus din nou în discuţie chestiunea căsătoriei prinţesei Alice, Richard a refuzat să discute, invocând reputaţia acesteia. Filip era nepăsător faţă de fericirea familiei sale. Niciodată nu intervenise pentru a-şi ajuta nefericita soră, Agnes, văduva lui Alexios al II-lea al Bizanţului. Însă insulta era greu de suportat. Relaţiile sale cu Richard au devenit tot mai reci şi s-a hotărât să părăsească imediat

Messina pentru a ajunge în Orient. Însă, în ziua în care a pornit, o furtună puternică l-a obligat să revină în Sicilia. Cum era mijlocul lunii octombrie, a decis că e mai prudent să petreacă iarna la Messina. Aceasta pare să fi fost de la început intenţia lui Richard. Tratatul său cu Tancred nu era încă semnat la 11 noiembrie. Între timp ceruse mamei sale să o trimită pe Berengaria de Navarra pentru a i se alătura în Sicilia.

Iarna a trecut fără incidente. De Crăciun, Richard a dat un banchet somptuos la Mategriffon, la care i-a invitat pe regele Franţei şi pe notabilii sicilieni. Câteva zile mai târziu a avut o discuţie interesantă cu bătrânul abate de Corazzo, Gioacchino da Fiore. Venerabilul sfânt i-a dezvăluit înţelesul Apocalipsei. Potrivit acestuia, cele şapte capete ale Fiarei erau Irod, Nero, Constanţiu, Mahomed, Melsemuth (nume sub care îl avea probabil în vedere pe Abdul Muneim, fondatorul sectei almohade), Saladin şi, în sfârşit, Antihristul despre care spunea că se născuse deja cu cincisprezece ani mai devreme la Roma şi urma să urce pe tronul pontifical. Răspunsul obraznic al lui Richard potrivit căruia Antihristul era probabil papa în funcţie, Clement al III-lea, pe care îl antipatiza, nu a fost bine primit. Sfântul nu a fost de acord nici cu ideea potrivit căreia Antihristul urma să se nască în tribul lui Dan la Babilon sau la Antiohia şi că avea să domnească peste Ierusalim. A fost însă încurajator să se afle de la Gioacchino că Richard avea să fie victorios în Palestina şi că,

în curând, Saladin avea să fie ucis. În februarie, Richard a organizat turniruri pe timpul cărora s-a certat cu un cavaler francez, Guillaume de Barres. Filip a reuşit însă să îi împace. Richard s-a comportat foarte corect faţă de Filip şi, câteva zile mai târziu, i-a dăruit câteva galere care sosiseră recent din Anglia. Aproape în acelaşi timp a aflat că regina Eleonora şi Berengaria ajunseseră la Napoli. A trimis o escortă pentru a le conduce la Brindisi, întrucât suita celor două era prea numeroasă pentru resursele limitate ale Messinei, acolo unde contele Flandrei tocmai sosise cu un număr considerabil de oameni.

Cum primăvara se apropia, regii s-au pregătit pentru a-şi relua călătoria. Richard a plecat la Catania pentru a-l vizita pe Tancred, cu care şi-a jurat prietenie veşnică. Filip era neliniştit de această alianţă şi li s-a alăturat la Taormina. Era dispus în acel moment să rezolve toate neînţelegerile cu Richard şi i-a declarat, în chip formal, că poate lua în căsătorie pe cine doreşte. În această atmosferă de bunăvoinţă generală, la 30 martie Filip a pornit de la Messina cu oamenii săi. Îndată ce a părăsit portul, au sosit regina Eleonora şi prinţesa Berengaria. Eleonora a rămas cu fiul ei doar trei zile, apoi a pornit către Anglia pe drumul spre Roma pentru a rezolva anumite chestiuni privitoare la fiul său la Curtea papală. Berengaria a rămas sub protecţia reginei Joanna.[80]

---

80 Istoria acţiunilor lui Richard în Sicilia este relatată în detaliu în Itinerarium, pp. 154-177; Ambroise, col. 14-32 (ambele surse sunt

Richard a părăsit, în sfârşit, Messina la 10 aprilie, după ce a demolat castelul Mategriffon. Lui Tancred i-a părut rău să îl vadă plecând, şi pe bună dreptate. În aceeaşi zi murea la Roma papa Clement al III-lea, iar patru zile mai târziu cardinalul de Santa Maria în Cosmedin era consacrat ca papă sub numele de Celestin al III-lea. La data respectivă Henric de Hohenstaufen se afla la Roma, iar noul papă a fost obligat să îl încoroneze pe acesta şi pe Constance de Sicilia ca împărat şi împărătească.

Flota franceză a ajuns cu bine la Tyr, acolo unde Filip a fost întâmpinat cu bucurie de vărul său, Conrad de Montferrat. Împreună cu Conrad a ajuns la Acra la 20 aprilie. Imediat asediul fortăreţei musulmane a fost reluat. Pentru temperamentul răbdător şi ingenios al lui Filip, războiul de asediu era atrăgător. A reorganizat maşinile de asediu şi a construit turnuri. Însă a fost amânată atacarea zidurilor până în momentul în care Richard şi oamenii săi ar fi sosit.[81]

Călătoria lui Richard a fost mult mai puţin paşnică. Vânturi puternice i-au împrăştiat flota. Regele însuşi a ancorat pentru o zi într-un port

---

foarte favorabile lui Richard); Benedict de Peterborough, II, pp. 126-160 (povestirea cea mai detaliată şi ceva mai obiectivă); Rigord, pp. 106-109 (sugerează că Filip era nerăbdător să plece în cruciadă, în timp ce Richard a creat dificultăţi). Vezi Chalandon, op. cit., pp. 435-442. Discuţia lui Richard cu Gioacchino da Fiore este relatată de Benedict de Peterborough, II, pp. 151-155, şi se bazează, se pare, pe informaţiile date de un martor ocular.

81 Estoire dEracles, II, pp. 155-156; Rigord, p. 108; Abu Shama, II, p. 6.

Cretan, de unde a plecat spre Rhodos pe o vreme furtunoasă. A rămas acolo zece zile, de la 22 aprilie la 1 mai, refăcându-se după răul de mare. În acest timp una dintre corăbiile sale a pierit în furtună, iar alte trei, inclusiv cea care le transporta pe Joanna şi Berengaria, au fost împinse pe ţărmul Ciprului. Două dintre nave au naufragiat pe ţărmul sudic, dar regina Joanna a fost în măsură să ajungă la Limassol.

De cinci ani Ciprul se afla sub stăpânirea unui împărat autoproclamat, Isaac Ducas Comnenul. Acesta condusese o revoltă încununată de succes împotriva Bizanţului în momentul urcării pe tron a lui Isaac Anghelos şi reuşise să îşi păstreze independenţa prin alianţe nestatornice când cu sicilienii, când cu armenii din Cilicia, când cu Saladin. Era un om brutal care îi ura pe latini şi nu era câtuşi de puţin popular în insulă din cauza taxelor excesive pe care le impusese. Mulţi dintre supuşi îl considerau un rebel şi un aventurier. Apariţia unor numeroase flote frânce în apele Ciprului l-a îngrijorat, însă a încercat să abordeze problema în chip nechibzuit. Când supuşii naufragiaţi ai lui Richard au ajuns la ţărm, i-a arestat şi le-a confiscat toate bunurile ce puteau fi jefuite. Apoi a trimis un mesager la corabia reginei Joanna, invitându-le pe aceasta şi pe Berengaria să debarce. Joanna, care învăţase din experienţă că putea fi un ostatic de mare preţ, a răspuns că nu are cum să părăsească puntea corăbiei fără permisiunea fratelui ei. Când a solicitat, la rândul

ei, să i se permită să se aprovizioneze cu apă proaspătă de la ţărm, a fost refuzată în chip grosolan. Apoi Isaac a venit personal la Limassol şi a construit fortificaţii de-a lungul ţărmului pentru a împiedica debarcarea.

La 8 mai, la o săptămână după sosirea Joannei la Limassol, au apărut la orizont Richard şi corăbiile sale. Acestea avuseseră parte de o traversare a mării groaznică după plecarea de la Rhodos şi chiar corabia lui Richard abia scăpase de la distrugere în golful Attaliei. Răul de mare nu i-a domolit asprimea. Imediat a debarcat oamenii lângă Limassol şi a pornit împotriva oraşului. Isaac nu a opus rezistenţă, ci s-a retras în satul Kilani de pe pantele muntelui Troodos. Nu numai că negustorii latini stabiliţi la Limassol l-au întâmpinat cu bucurie pe Richard, dar chiar şi grecii, în dezgustul lor faţă de Isaac, s-au arătat prietenoşi faţă de invadatori. Drept urmare Isaac s-a arătat dispus să negocieze. După ce a primit un salvconduct, a mers în tabăra lui Richard. A fost de acord să plătească despăgubiri pentru bunurile confiscate, să permită trupelor engleze să cumpere provizii fără a plăti taxe şi a promis o oaste de 100 de oameni în sprijinul Cruciadei, deşi a refuzat să părăsească insula. S-a oferit totodată să-şi trimită fiica drept ostatic la Richard.

Vizita lui Isaac în tabără l-a convins că Richard nu era atât de puternic pe cât credea. Odată revenit la Colossi, a nesocotit acordul şi i-a cerut lui Richard să părăsească insula. A fost o

greşeală prostească. Richard trimisese deja o corabie la Acra pentru a-şi anunţa sosirea în Cipru. La 11 mai, adică în ziua în care Isaac îl întâlnise pe Richard şi apoi se întorsese la Colossi, la Limassol au sosit corăbii ce îi transportau pe toţi cruciaţii de frunte ce i se opuneau lui Conrad de Montferrat. Printre ei se aflau regele Guy, fratele său Geoffroy, conte de Lusignan, unul dintre vasalii francezi de frunte ai lui Richard; Bohemund al Antiohiei şi fiul său, Raymond; prinţul armean Leon, care îi succedase de curând fratelui său Rupe-n; Onfroy de Toron, soţul divorţat al Isabelle! şi un număr mare dintre Templierii de frunte. Cum Filip îmbrăţişase cauza lui Conrad, aceştia veniseră să se asigure de sprijinul lui Richard. Acest plus de forţă l-a convins pe Richard să treacă la cucerirea întregii insule. Fără îndoială vizitatorii i-au atras atenţia asupra importanţei strategice a Ciprului pentru apărarea întregii coaste siriene şi de pericolul pe care l-ar fi constituit o alianţă între Isaac şi Saladin. Cucerirea era o ocazie prea bună pentru a fi ratată.

La 12 mai a avut loc ceremonia căsătoriei lui Richard cu Berengaria în capela Sfântul Gheorghe din Limassol. Berengaria a fost apoi încoronată ca regină a Angliei de episcopul d’Evreux. În ziua următoare a sosit restul flotei engleze. Isaac, conştient de pericol, a plecat la Famagusta. Englezii l-au urmat într-acolo, o parte pe uscat, o altă parte pe calea mării. Împăratul nu a încercat

să apere Famagusta, ci s-a retras la Nicosia. În timp ce Richard se odihnea la Famagusta, au sosit mesageri de la Filip şi de la seniorii palestinieni, implorându-l să se grăbească spre Palestina. A răspuns mânios că nu avea să plece până ce nu cucerea Ciprul, a cărui importanţă le-a subliniat-o. Unul dintre emisarii lui Filip, Pagan de Haifa, a fost trimis apoi la Isaac pentru a-l avertiza. Isaac şi-a trimis soţia, o prinţesă armeană, împreună cu fiica la castelul Kyrenia şi apoi a pornit spre Famagusta. Trupele lui Richard l-au întâmpinat la satul Tremithus şi l-au înfrânt după o luptă aspră în care se spune că Isaac ar fi folosit săgeţi otrăvite. De pe câmpul de luptă Isaac a fugit la Kantara, în timp ce Richard a intrat în Nicosia fără a întâmpina rezistenţă. Populaţia cipriotă s-a arătat indiferentă faţă de soarta lui Isaac şi chiar a fost pregătită să-i ajute pe invadatori.

La Nicosia, Richard s-a îmbolnăvit, iar Isaac a sperat că cele patru fortăreţe ale sale din nord – Kantara, Buffavento, Sf. Ilarion şi Kyrenia – vor putea rezista până când, sătul de război, Richard va părăsi insula. Însă regele Guy, în fruntea trupelor lui Richard, a mers spre Kyrenia şi a luat-o în stăpânire, capturându-le pe împărătească şi pe fiica acesteia. A blocat apoi fortăreţele Sf. Ilarion şi Buffavento. Lipsit de familie, cu supuşi apatici sau chiar ostili, Isaac şi-a pierdut cumpătul şi s-a predat necondiţionat. A fost dus în faţa lui Richard şi pus în lanţuri. La sfârşitul lunii mai, întreaga insulă era în mâinile lui Richard.

Prada obţinută de Richard a fost uriaşă. Isaac adunase o mare bogăţie prin taxele impuse, iar mulţi dintre demnitarii săi au cumpărat bunăvoinţa noului stăpân prin donaţii generoase. Richard a lăsat să se înţeleagă destul de repede că principalul său interes îl constituiau banii. O taxă pe 50% din avere a fost percepută de la fiecare grec, dar în schimb au fost reconfirmate legile şi instituţiile care existau în vremea lui Manuel Comnenul. Garnizoane latine au fost instalate în toate fortăreţele din insulă, în timp ce doi englezi, Richard de Camville şi Robert de Tumham au fost numiţi judecători şi au primit sarcini administrative până când regele se decidea în privinţa sorţii hărăzite insulei. Curând grecii au realizat că bucuria lor faţă de căderea lui Isaac fusese neîntemeiată. Nu mai aveau niciun rol în conducerea Ciprului şi, ca simbol al supunerii lor, au primit poruncă să îşi taie bărbile.7

Pentru Richard însuşi, cucerirea Ciprului a fost valoroasă datorită neaşteptatelor bogăţii pe care i le-a adus. În realitate a fost cucerirea cea mai clarvăzătoare şi mai îndelungată dintre toate cuceririle făcute în timpul Cruciadei. Stăpânirea Ciprului de către franci a prelungit viaţa pământurilor lor în Ţara Sfântă, iar posesiunile lor în insulă au supravieţuit celor din Siria încă două secole. În schimb, grecii nu au văut-o cu ochi buni. Dacă cruciaţii erau pregătiţi şi capabili să anexeze o provincie ortodoxă, nu ar fi fost oare tentaţi ca, în curând, să iniţieze un Război Sfânt împotriva

Bizanţului?

La 5 iunie, flota engleză a plecat de la Famagusta către coasta Siriei. Împăratul Isaac se afla la bord în calitate de captiv lăsat în grija regelui Guy, în timp ce fiica sa a fost inclusă în suita reginei Joanna pentru a se obişnui cu felul de viaţă occidental. Primul punct de pe coasta Siriei zărit de Richard a fost castelul Marqab. După apropierea de ţărm s-a îndreptat spre sud pe lângă Tortosa, Jebail şi Beirut şi a debarcat lângă Tyr în seara zilei de 6 iunie.[82]

I s-a refuzat intrarea în oraş de conducerea garnizoanei, care a acţionat potrivit poruncilor primite de la Filip şi de la Conrad, astfel încât şi-a continuat drumul spre Acra pe mare, privind în drum la spectacolul plăcut al scufundării unei uriaşe galere sarazine realizate de către navele

---

82 pp. 162-168; William of Newbury, II, pp. 59 şi urm.; Richard of Devizes, pp. 423-426, toate însuşindu-şi punctul de vedere englez. Epistolele succinte ale lui Richard pe marginea subiectului sunt publicate în Epistolae Cantuarenses, p. 347. Ernoul, pp. 207-213, şi Estoire dEracles, II, pp. 159-170, (cu versiuni complementare în Mas Latrie, Documents, II, pp. 1 şi urm.; III, pp. 591 şi urm.) oferă punctul de vedere al celor din Ţara Sfântă care este favorabil lui Richard. Rigord, pp. 109-110, şi William the Breton, pp. 104-5 justifică la rândul lor acţiunea lui Richard ca urmare a refuzului grecilor de a-i ajuta pe cruciaţi. O relatare făcută de un grec, Neophytus, foarte ostil lui Isaac, dar nemulţumit de cucerire este publicată în prefaţa lui Stubbs la Itinerarium, pp. CLXXXV-CLXXXIX (De Calamitatibus Cyprî) Nicetas Choniates (p. 547) aminteşte pe scurt cucerirea. Abu Shama (II, p. 8) şi Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 242, menţionează la rândul lor pe scurt cucerirea. Ibn al-Athir (II, pp. 42-43) afirmă că Richard ar fi ocupat insula prin trădare. Atât Abu Shama cât şi Beha ed-Din amintesc că un număr de creştini renegaţi din Latakia jefuiseră insula cu câteva luni mai înainte. Vezi Hill, History of Cyprus, I, pp. 314-321.

sale. La 8 iunie a ajuns în tabăra de la Acra.[83]

Pentru ostaşii epuizaţi care asediau Acra, sosirea regelui Richard cu 25 de galere a însemnat încredere şi speranţă. Au fost aprinse focuri pentru a sărbători sosirea şi trâmbiţe au răsunat în întreaga tabără. Regele Franţei construise multe maşini de asediu folositoare, inclusiv o catapultă ce arunca blocuri mari de piatră pe care oameni săi o botezaseră „Vecinul cel Rău" şi o scară cu cârlig numită „Pisica". Ducele Burgundiei şi Ordinele militare aveau propriile catapulte şi mai exista o alta construită prin eforturi comune, numită „Praştia lui Dumnezeu".[84] Toate acestea fuseseră folosite împotriva zidurilor cu ceva rezultate, dar era nevoie de un conducător pentru a-i îndruma pe asediatori într-un efort final. Regele Franţei era prea prudent pentru un asemenea rol, iar ceilalţi seniori locali sau prinţi cruciaţi erau prea obosiţi sau prea discreditaţi. Richard a dat tuturor energie. Aproape de îndată ce a debarcat, a trimis la Saladin un mesager cu un tălmaci în care avea încredere, un captiv marocan, pentru a propune o întâlnire. Era curios să îl cunoască pe celebrul necredincios şi a sperat să se ajungă la o înţelegere în urma unor

---

83 Itinerarium, pp. 204-211; Ambroise, col. 57-82; Benedict de Peterborough, II, pp. 168-169; Ernoul, p. 273, şi Estoire d'Eracles, II, pp. 169-170 (amândouă subliniind călduroasa primire făcută lui Richard de Filip); Abu Shama, II, pp. 42-43; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 242-243 şi 248, care amintesc de capturarea câtorva dintre vasele de transport ale lui Richard.

84 Itinerarium, p. 218; Haymar Monachus, pp. 44-46.

negocieri cu un adversar foarte curtenitor. Saladin a replicat însă că nu era înţelept pentru regii duşmani să se întâlnească până nu se încheia un armistiţiu. Era dispus în schimb să îşi lase fratele, al-Adil, să aibă o întrevedere cu Richard. A fost stabilit un răgaz de trei zile şi s-a convenit ca întâlnirea să aibă loc pe câmpul dintre cele două tabere, însă, subit, regii Angliei şi al Franţei s-au îmbolnăvit. Era o boală pe care francii o numeau *arnaldia*, o febră ce se manifesta prin căderea unghiilor şi a părului. Filip a avut o manifestare destul de uşoară, în schimb Richard a fost grav bolnav timp de mai multe zile. A condus însă operaţiunile militare de pe patul de suferinţă, poruncind unde să fie amplasate maşinile de asediu pe care le adusese şi ordonând ridicarea unui uriaş turn de lemn asemenea Mategriffonului construit la Messina. Abia ieşit din convalescenţă, a insistat să viziteze liniile ostaşilor să-i.[8586]

La rândul său, Saladin a primit întăriri la sfârşitul lunii iunie. Oastea din Sinjar a sosit la 25 iunie, în timp ce, câteva zile după aceea, au ajuns o nouă oaste egipteană precum şi trupele emirului din Moşul. Alte unităţi ale emirilor din Shaizar şi din Hama au ajuns la începutul lui iulie. În ciuda acestor sporiri de efective, nu a fost în măsură să-i disloce pe franci din tabăra lor. Aceştia folosiseră

85 Ibid.y pp. 213-225; Ambroise, col. 123; Benedict de Peterborough, II, pp. 170; „Arnaldia“, pe care Ambroise o denumeşte „Leonardie“, era probabil o formă de scorbut. Vezi La Monte şi traducerea lui Hubert la Ambroise, p. 196, n. 2.

86 Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 224-227.

acalmia din iarnă, când ploaia înmuiase solul şi se înconjuraseră cu valuri de pământ şi şanţuri uşor de apărat. Pe toată durata lunilor iunie şi iulie maniera de luptă a rămas neschimbată. Maşinile de asediu frânce şi-au continuat bombardamentul asupra zidurilor Acrei însă, de îndată ce făceau o mică breşă şi francii se grăbeau să o lărgească, garnizoana îi dădea de veste lui Saladin care lansa un atac asupra taberei creştine, îndepărtându-i astfel de la ziduri pe agresori. Ocazional, au avut loc şi înfruntări navale. Sosirea flotelor engleză şi franceză făcuse ca sarazinii să piardă supremaţia maritimă şi, din ce în ce mai rar, se întâmpla ca navele musulmane să poată pătrunde în port cu provizii. Hrana şi materialul de luptă se împuţinaseră în oraşul asediat şi au început să se audă voci despre capitulare”.

Boala şi certurile au continuat în tabăra creştină. Patriarhul 1 leraclius a murit şi au început intrigile în vederea alegerii unui succesor.[87] Disputa în privinţa coroanei a continuat, Richard îmbrăţişând cauza regelui Guy, în timp ce Filip a apărat poziţia lui Conrad. Pisanii s-au alăturat taberei lui Richard, astfel că genovezii, la sosirea flotilei lor, şi-au oferit serviciile lui Filip. Când regele Franţei a plănuit un atac în forţă asupra oraşului către sfârşitul lui iunie, Richard, care nu se întremase într-atât încât să participe la luptă şi temându-se că va pierde roadele victoriei, a refuzat să le permită oamenilor

87 Vezi prefaţa lui Mas Latrie la Haymar Monachus, p. XXXVI.

să-i să ia parte. Atacul a eşuat din cauza absenţei supuşilor şi prietenilor să-i, iar contraatacul lui Saladin asupra taberei a fost respins cu mare dificultate.[88] Relaţiile dintre Richard şi Filip au fost complicate de moartea la 1 iunie a lui Philippe, conte de Flandra, cruciatul şovăielnic din 1177. Acesta nu avea moştenitori direcţi şi, cum regele Franţei avea anumite drepturi la moştenire, regele Angliei nu era dispus ca o provincie atât de bogată şi de strategic plasată să cadă în mâinile rivalului său. Când Filip, amintind de cele convenite la Messina, a solicitat jumătate din insula Cipru, Richard a replicat cerând jumătate din Flandra. Niciuna dintre părţi nu a dat curs solicitării exprimate, dar nemulţumirea a rămas.[89]

La 3 iulie nepotul lui Saladin, Taki, a încercat zadarnic să-şi croiască drum spre oraş. Francezii făcuseră o breşă serioasă în zid, dar fuseseră obligaţi să se retragă. Opt zile mai târziu, folosind momentul când alţi cruciaţi se aflau la masă, şi-au încercat norocul cu acelaşi succes iniţial, dar şi cu acelaşi eşec final. La acel moment garnizoana se decisese să renunţe la luptă. Au fost trimişi emisari în tabăra cruciată la 4 iulie, dar Richard le-a respins propunerile. În aceeaşi zi ambasadorii săi l-au vizitat pe Saladin, cerând să li se permită să cumpere fructe şi gheaţă şi subliniind că existau condiţii pentru a se ajunge la pace. Saladin a fost uluit să afle că oamenii din

88 Ambroise, col. 123; Rigord, pp. 108-109; Haymar Monachus, p. 35.
89 Rigord, p. 113; Benedict de Peterborough, II, p. 171.

interiorul Acrei îşi pierduseră speranţa. Le-a promis ajutor imediat, dar nu a putut să-şi pună în mişcare oastea pentru atacul de amploare împotriva taberei creştine pe care îl plănuise pentru 5 iulie. La 7 iulie un înotător a adus un ultim apel din fortăreaţă. Fără ajutor, garnizoana nu mai putea rezista. Bătălia din 11 iulie a fost ultima tentativă a celor asediaţi. În ziua următoare şi-au oferit capitularea şi condiţiile le-au fost acceptate. Acra urma să fie predată cu toate ale sale, cu corăbiile şi depozitele militare. Două sute de mii de monede de aur urma să fie plătite francilor şi un plus de patru sute lui Conrad în persoană. O mie cinci sute de prizonieri creştini, dintre care o sută de prizonieri de rang înalt înscrişi pe o listă, aveau să fie eliberaţi şi relicva Sfintei Cruci trebuia restituită. Dacă aceste condiţii erau îndeplinite, atunci viaţa apărătorilor avea să fie cruţată.

Un înotător a părăsit portul pentru a-i transmite lui Saladin termenii acordului, întrucât el era cel care trebuia să îl pună în aplicare. A fost îngrozit. Pe când stătea în faţa cortului său compunând un răspuns în care interzicea garnizoanei să se predea în asemenea condiţii, a văzut stindardele francilor fluturând pe turnurile cetăţii. Era prea târziu. Oamenii săi încheiaseră un tratat în numele său şi, ca un om de onoare, a fost nevoit să îl respecte. Şi-a mutat tabăra la Shafr amr pe drumul spre Sephoria, ceva mai departe de oraş, de vreme ce nu era în măsură să

facă ceva pentru a-l apăra, şi a avut tăria să-i primească pe ambasadorii francilor victorioşi.15

Imediat ce capitularea a fost acceptată, garnizoana sarazină a ieşit din Acra. Cuceritorii au fost mişcaţi să o vadă luată în captivitate, căci i-au admirat curajul şi tenacitatea demne de o cauză mai bună. Când ultimul sarazin a ieşit, au pătruns în oraş francii conduşi de Conrad, al cărui purtător de stindard ducea baniera personală a acestuia, precum şi pe cele ale regilor. Regele Richard s-a instalat în vechiul palat regal, lângă zidul de nord al oraşului, în timp ce regele Filip a ales vechiul sediu al Templierilor situat pe malul mării, aproape de vârful peninsulei. Certuri scandaloase au însoţit împărţirea cartierelor din oraş. Ducele Austriei, ca şef al oştii germane, a solicitat o poziţie egală cu cea a regilor Franţei şi Angliei şi, drept consecinţă, şi-a înfipt stindardul alături de cel al lui Richard. A fost dat jos de englezi, care l-au aruncat în şanţul de dedesubt. A fost o insultă pe care Leopold de Austria nu a iertat-o niciodată. A plecat spre casă câteva zile mai târziu, purtând în inimă ura faţă de Richard. Negustorii frânci şi nobilii care deţinuseră anterior proprietăţi la Acra au solicitat restituirea acestora. Aproape toţi erau susţinători ai lui Conrad şi, drept urmare, au făcut apel la regele Filip atunci când cruciaţii au încercat să îi deposedeze. Filip a insistat ca drepturile lor să fie respectate.[90]

---

90 Itinerarium, p. 234; Ernoul, pp. 274-275; Estoire d’Eracles, II, pp.

Primul lucru care trebuia făcut consta în curăţarea şi reconsacrarea bisericilor din Acra. Când acest lucru a fost dus la îndeplinire sub conducerea legatului papal, Adelard de Verona, prinţii s-au reunit pentru a rezolva în sfârşit chestiunea regalităţii. După ceva discuţii s-a convenit ca Guy să rămână rege până la moarte, când coroana urma să treacă lui Conrad şi Isabelle! şi descendenţilor acestora. Până atunci Conrad avea să fie senior de Tyr, Beirut şi Sidon, şi urma ca veniturile regale să fie împărţite între Guy şi Conrad. După ce a asigurat viitorul lui Conrad, regele Filip a pus în discuţie întoarcerea. Suferise aproape continuu de când venise în Ţara Sfântă şi îşi făcuse datoria de creştin ajutând la recucerirea Acrei. Totodată l-ar fi lăsat la faţa locului pe ducele

Burgundiei şi împreună cu cea mai mare parte a oştirii sale. În zadar a insistat Richard ca ambii regi să facă o declaraţie comună că vor rămâne trei ani în Orient. Tot ce a putut promite Filip a fost să nu atace teritoriile franceze ale lui Richard până când acesta nu revenea acasă, o promisiune pe care nu şi-a ţinut-o pe deplin. La 31 iulie Filip a părăsit Acra îndreptându-se spre Tyr alături de Conrad, care a motivat că trebuie să îşi vadă posesiunile, deşi, în realitate, nu dorea să slujească într-o oaste condusă de Richard. Trei zile

---

175-176; Chronica Regia Coloniensis, p. 154, pentru istoria disputei lui Richard cu Leopold de Austria. Ansbert, Expeditio Friderici, p. 102, spune că Leopold a fost nemulţumit de atacul lui Richard împotriva Ciprului, pentru că mama sa era verişoară primară cu Isaac Comnenul.

mai târziu Filip a luat calea mării de la Tyr spre Brindisi.[91]

Plecarea lui Filip a fost privită de englezi ca o dezertare laşă şi ca o trădare. Se pare însă că sănătatea îi era într-adevăr şubredă şi avea acasă probleme, precum moştenirea Flandrei, de a căror rezolvare era personal responsabil. În plus bănuia că Richard complotează împotriva lui şi că viaţa îi este în pericol. A circulat o anecdotă curioasă potrivit căreia, atunci când era grav bolnav, Richard l-a vizitat pentru a-i da vestea falsă că unicul fiu al lui Filip, Ludovic, murise, gest ce poate fi interpretat fie ca o mostră de umor negru, fie ca o încercare sinistră de a-i provoca bolnavului un şoc pe care să nu îl poată suporta. Erau mulţi în oastea creştină gata să ia partea lui Filip şi temerilor lui. Cu toate că Richard stârnea devotamentul oamenilor să-i şi admiraţia sarazinilor, pentru seniorii Orientului frânc regele Franţei era monarhul pe care îl respectau şi pe care îl simţeau că le înţelege nevoile.[92]

Odată Filip plecat, Richard a preluat comanda întregii oştiri şi a negocierilor cu Saladin. Sultanul a fost de acord să respecte tratatul încheiat de oamenii săi la Acra. În timp ce

---

91 Itinerarium, pp. 238-239; Ambroise, col. 142-143; Benedict de Peterborough, II, pp. 183-185,192-199,227-231; Estoire d'Eracles, II, pp. 179-181, afirmă că regele Filip era într-adevăr bolnav. Ernoul, pp. 277-278; Rigord, pp. 116-117; William the Breton, pp. 106-109.

92 Estoire d'Eracles, loc. cit., pentru relatarea intrigilor lui Richard; Beha ed-Din, P.P.T.S., p. 240, susţine că autoritatea regelui Franţei era unanim recunoscută şi că regele Angliei îi era inferior ca rang, deşi îl depăşea în bogăţie, curaj şi faimă.

cruciaţii se apucaseră să reclădească şi să întărească zidurile Acrei, Saladin a început să strângă prizonierii şi banii ce îi fuseseră ceruţi. La 2 august reprezentanţi ai creştinilor i-au vizitat tabăra, aducând consimţământul lui Richard ca banii şi prizonierii să fie daţi în trei etape. Prizonierii sarazini trebuiau să fie eliberaţi după achitarea primei tranşe. Oaspeţilor le-a fost arătată Sfânta Cruce pe care Saladin o avea cu sine şi i s-au închinat. La 11 august, o primă tranşă de prizonieri şi de bani a fost trimisă în tabăra creştină. Ambasadorii creştini au confirmat că numărătoarea era corectă, dar că nu toţi prizonierii de rang înalt ce fuseseră numiţi au fost predaţi. Din acest motiv ostaşii sultanului capturaţi la Acra nu au fost eliberaţi. Saladin a solicitat ori să fie primiţi banii şi un număr de ostatici în schimbul seniorilor care lipseau şi să-i fie eliberaţi oamenii, ori să fie primiţi banii şi să-i fie daţi ostatici pentru a avea garanţia eliberării oamenilor săi. Ambasadorii au respins ambele variante. Ei au cerut banii şi au promis doar o garanţie în privinţa prizonierilor sarazini. Neavând încredere în vorbele lor, Saladin a refuzat să dea ceva până când oamenii săi nu erau puşi în libertate.

Richard era nerăbdător să părăsească Acra şi să pornească spre Ierusalim. Prizonierii sarazini erau o bătaie de cap pentru el şi a fost bucuros să găsească o scuză pentru a scăpa de ei. Cu sânge rece, la 20 august, la mai bine de o săptămână de

la revenirea ambasadorilor, a declarat că Saladin şi-a încălcat promisiunea şi a poruncit executarea celor două mii şapte sute de supravieţuitori ai garnizoanei Acrei. Ostaşii săi s-au oferit să ducă la îndeplinire măcelul, mulţumindu-i lui Dumnezeu pentru şansa de a-şi răzbuna camarazii căzuţi în timpul asediului, cel puţin aşa ne dau de înţeles apologeţii lui Richard. Soţiile şi copiii prizonierilor au avut aceeaşi soartă. Doar câţiva demnitari şi câţiva bărbaţi suficient de puternici pentru a fi folosiţi la muncă au fost cruţaţi. Avanposturile sarazine din jurul Acrei au văzut ce s-a întâmplat şi s-au grăbit să-şi salveze semenii. Deşi au luptat până la căderea nopţii, nu au putut face nimic. Când măcelul a luat sfârşit, englezii au părăsit locul lăsând cadavrele mutilate, iar musulmanii au putut veni pentru a-şi recunoaşte prietenii martirizaţi.[93]

Joi, 22 august, Richard a plecat din Acra în fruntea oştirii cruciate. Conrad şi mulţi dintre seniorii locali erau absenţi, în timp ce francezii, sub conducerea ducelui Burgundiei, au pornit în ariergardă fără tragere de inimă. Niciunul dintre ostaşi nu a dorit să părăsească oraşul în care

93 Itinerarium, pp. 240-243; Ambroise, col. 144-148 (amândoi justifică gestul lui Richard prin cruzimea lui Saladin şi amintesc de încercarea lui Conrad de a primi custodia prizonierilor. Ambroise îi mulţumeşte lui Dumnezeu pentru masacru); Ernoul, pp. 276-277; Estoire d'Eracles, II, pp. 178-179; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 270-274, cu o versiune mai convingătoare; Abu Shama, II, pp. 30-33, susţine că Saladin le-a cerut Templierilor, în al căror cuvânt credea, deşi îi ura, să garanteze pentru respectarea acordului, dar aceştia au refuzat, bănuind că Richard îl va nesocoti. Sfânta Cruce nu a fost restituită.

locuiseră atât de confortabil în ultima lună, cu hrană din belşug şi cu femei destrăbălate, care să le satisfacă dorinţele. Nu erau mulţumiţi nici de faptul că singurele femei acceptate în oaste erau spălătoresele. Forţa personalităţii lui Richard era însă copleşitoare. Saladin se afla încă la Shafr amr controlând cele două drumuri principale care porneau de la ţărm, cel spre Tiberiada şi Damasc şi cel care mergea prin Nazaret la Ierusalim. Richard a urmat însă drumul de coastă care îi asigura protecţia flancului de mare şi de propria flotă. Sultanul a pornit pe un drum paralel şi şi-a aşezat tabăra la Tel-Kaimun pe pantele muntelui Carmel. De acolo a mers să inspecteze regiunea de la sud de Carmel pentru a căuta un loc de bătălie.

Creştinii au trecut de Haifa, ale cărei fortificaţii fuseseră distruse de Saladin, puţin după căderea Acrei şi au ocolit muntele Carmel. Înaintarea lor a fost lentă, pentru a permite flotei să ţină pasul cu ei şi pentru că Richard era de părere că ostaşii trebuiau să se odihnească în fiecare zi. În plus, bătea un vânt dinspre vest, iar corăbiile aveau dificultăţi în a naviga. Călăreţii sarazini atacau din când în când oamenii răzleţi din oastea creştină pe care îi duceau lui Saladin. După ce erau chestionaţi erau apoi executaţi ca răzbunare pentru masacrul de la Acra. Doar femeile erau cruţate.

În acest timp Richard a depăşit muntele Carmel şi şi-a stabilit tabăra în apropiere de

Cezareea.

La 30 august cele două oştiri au ajuns în contact în momentul în care creştinii s-au aflat lângă Cezareea. Din acest moment au existat lupte aspre în fiecare zi, dar Richard şi-a împins oştirea înainte. Se afla în elementul său luptând de obicei în avangardă, dar, regulat, călărea de-a lungul întregului front pentru a-şi îmbărbăta trupele. Căldura era toridă, iar occidentalii greu înarmaţi şi neobişnuiţi cu soarele şi-au pierdut viaţa din cauza insolaţiei, alţii au leşinat şi au fost ucişi în locul în care au căzut. Ducele Burgundiei şi trupele franceze aproape că au fost anihilate în ariergardă fiind plasaţi în spatele carelor de transport, dar au reuşit totuşi să scape cu bine. Întreaga oaste a continuat să înainteze scandând la intervale regulate rugăciunea *Sanctum Sepulchrum adjuva* (Sfânt Mormânt, ajută-ne!).

Câteva zile mai târziu, Saladin şi-a ales locul de bătălie. Era plasat la nord de Arsuf într-un loc în care câmpia era suficient de întinsă pentru a lăsa cavaleriei loc să se desfăşoare şi era protejată de pădurile care înaintau până la trei kilometri de malul mării. La 5 septembrie, Richard a cerut o întrevedere şi l-a întâlnit pe fratele sultanului, al-Adil. Nerăbdător să poarte lupta, a cerut nici mai mult nici mai puţin decât întreaga Palestină. Al Adil a sistat imediat negocierile.

Sâmbătă dimineaţa, la 7 septembrie, a fost evident pentru Richard că sarazinii vor forţa bătălia şi şi-a pregătit trupele. Carele de transport

au fost răspândite de-a lungul ţărmului sub paza lui Henric de Champagne şi a unei părţi din pedestrime. În prima linie se aflau arcaşii, iar în spatele lor cavalerii. Templierii se aflau în dreapta, la capătul de sud al liniei de luptă. Urmau apoi bretonii şi oamenii din Anjou, apoi trupele din Guyenne conduse de Guy şi fratele său Geoffroy de Lusignan. În centru se afla însuşi regele cu trupele engleze şi normande, urmau apoi flamanzii şi seniorii locali conduşi de Jacques d'Avesnes, francezii sub comanda lui Hugues de Burgundia, iar la extrema stângă, Ospitalierii. După stabilirea ordinii de luptă, Richard şi ducele Burgundiei au călărit de-a lungul liniei pentru a-şi încuraja oamenii.

Atacul sarazinilor a început pe la mijlocul dimineţii. Val după val trupele pedestre africane şi beduine uşor înarmate au aruncat asupra creştinilor săgeţi şi suliţe. Au reuşit să împrăştie prima linie, dar nu au putut face nimic împotriva cavaleriei greu înarmate. Brusc s-au dat la o parte, făcând loc şarjei călărimii turce ce purta săbii şi topoare. Au atacat cel mai puternic sectorul ocupat de Ospitalieri, de flamanzi şi de nobililii din Orient, sperând să anihileze flancul stâng cruciat. Cavalerii au rezistat atacului şi, după fiecare val, arcaşii şi-au refăcut linia. În ciuda insistenţei oamenilor să-i, Richard nu a permis niciunei unităţi să treacă la atac până în momentul ales de el, când şarjele turceşti au arătat semne de oboseală şi când grosul oştirii

sarazine se afla în apropiere. De câteva ori marele maestru al Ospitalierilor i-a trimis vorbă pentru a-l ruga să dea semnalul. Regele i-a răspuns că va trebui să reziste până se va trece la ofensivă. Pe când Richard poruncea încă să se aibă răbdare, doi dintre cavaleri, mareşalul Ospitalierilor şi Baldwin Carew, au luat chestiunea pe cont propriu şi au atacat duşmanul, toţi camarazii urmându-le exemplul. La vederea şarjei, întreaga linie a cavaleriei a dat pinteni cailor. A existat mai întâi ceva confuzie, întrucât arcaşii nu erau pregătiţi şi se aflau în drum. Regele însuşi a alergat în mijlocul încăierării pentru a restabili ordinea şi pentru a lua comanda luptei. Secretarul lui Saladin, care privea de pe o înălţime apropiată, a privit cu admiraţie spectacolul şarjei cavaleriei creştine. Pentru ostaşii musulmani a fost prea mult. Au rupt rândurile şi au fugit. Saladin a reuşit să-i regrupeze la timp pentru a-şi apăra tabăra şi chiar pentru a conduce un nou atac împotriva duşmanului. Era însă zadarnic. La căderea serii oastea creştină rămăsese stăpână pe câmpul de luptă şi îşi continua marşul spre sud.[94]

Bătălia de la Arsuf nu a fost decisivă, dar a fost o mare victorie morală pentru creştini. Pierderile lor au fost surprinzător de mici, deşi printre cei morţi s-a aflat bravul cavaler Jacques d’Avesnes, care zăcea înconjurat de cadavrele a cincisprezece musulmani în jurul său. Însă nici

94 Itinerarium, pp. 256-278; Ambroise, col. 160-178; Behaed-Din, P.P.T.S., pp. 281-295; Abu Shama, II, pp. 36-40.

pierderile sarazinilor nu au fost foarte mari. Niciun emir de seamă nu a căzut în luptă, iar în ziua următoare Saladin îşi adunase toţi oamenii şi era gata să dea o nouă luptă, pe care Richard a refuzat-o pentru că nu era suficient de puternic pentru a o provoca. Valoarea victoriei a constat în încrederea pe care a dat-o creştinilor. Era prima bătălie de anvergură în câmp deschis dată după Hattin şi se demonstrase că Saladin nu era invincibil. Venită la puţin timp după cucerirea Acrei, părea să indice că soarta războiului se schimbase şi că Ierusalimul putea fi recucerit. Faima lui Richard ajunsese la apogeu. Şarja victorioasă fusese iniţiată, este drept, împotriva ordinelor sale, dar la doar câteva minute înainte de a o porunci. Răbdarea de până atunci şi modul în care a condus lupta după iniţierea şarjei arătaseră că avea excelente calităţi de comandant. Era o bună speranţă pentru viitorul Cruciadei.

Pe de altă parte, Saladin suferise o umilinţă personală şi publică. Oastea sa fusese ineficientă la Acra, iar acum era învinsă într-o bătălie în câmp deschis. Ca şi marele său predecesor, Nur-ed-Din, Saladin a pierdut, pe măsură ce a îmbătrânit, ceva din vigoarea şi din controlul asupra oamenilor. Sănătatea îi era şubredă, suferind de atacuri continue de malarie. Era mai puţin capabil decât în zilele tinereţii să-şi impună deciziile asupra certăreţilor emiri care îi erau vasali. Mulţi dintre aceştia îl priveau ca pe un parvenit şi drept un uzurpator şi erau gata să devină insuburdonaţi

dacă steaua sa intra în declin. Nu îşi putea permite aşadar să fie învins de Richard. Înainte de orice nu trebuia să piardă Ierusalimul, a cărui cucerire constituise cel mai mare triumf al său. Şi-a condus oastea în bună rânduială la Ramla, pe drumul spre Ierusalim, pentru a aştepta următoarea mişcare a lui Richard.

Oastea cruciată s-a îndreptat spre Jaffa şi a început să-i reconstruiască fortificaţiile. Până atunci Richard avusese flota, care îi asigurase aprovizionarea, în flancul său. Nu era pregătit să pornească spre interior către Oraşul Sfânt fără a avea o bază puternică pe ţărm. Mai mult, după îndelungatul marş de-a lungul litoralului oastea era obosită şi avea nevoie de repaus. Prudenţa şi amânarea i-au nedumerit pe mulţi dintre istorici. Dacă s-ar fi deplasat rapid spre Ierusalim, l-ar fi găsit slab apărat şi cu zidurile în stare proastă. Însă oastea lui Saladin fusese doar înfrântă nu şi distrusă. Era încă o putere formidabilă şi, chiar dacă Richard ar fi pătruns în Ierusalim, oastea duşmană i-ar fi putut tăia legătura cu ţărmul. Era prudent să fie asigurată Jaffa înainte de începerea marii aventuri. Cu toate acestea, amânarea a fost prea îndelungată. I-a permis lui Saladin să consolideze fortificaţiile Oraşului Sfânt. Apoi, de teamă ca nu cumva Richard să pornească spre Ascalon şi să stabilească acolo o bază din care să fie tăiată legătura cu Egiptul, şi-a luat o parte din oastea de la Ramla şi, ajuns la Ascalon, a demolat întregul oraş, în ciuda bogăţiei şi prosperităţii

sale.[95]

În acest timp oastea creştină se bucura de confortul de la Jaffa. Viaţa era plăcută. Existau din abundenţă fructe şi legume în grădinile din jurul oraşului, iar corăbiile aduceau provizii din belşug. Aduceau şi femei vesele pentru a-i distra. Sarazinii stăteau la distanţă. Existaseră doar câteva încăierări cavalereşti în câmpia Lyddei, la marginile taberei. Oastea a devenit molatică şi indolentă. Mulţi ostaşi au făcut cale întoarsă spre Acra. Richard l-a trimis pe regele Guy pentru a-i convinge să revină, dar aceştia nu l-au băgat în seamă. A fost nevoie de vizita personală a lui Richard la Acra pentru a-i readuce la ascultare.[96] Richard avea propriile sale griji. Nu era bucuros de ce se întâmpla la Acra şi mai la nord, unde facţiunea lui Conrad era puternică. Existau tulburări în Cipru, unde Richard de Camville murise, iar Robert de Tumham avea dificultăţi în a reprima o răzmeriţă şi se temea de ceea ce regele Filip ar fi putut face la revenirea în Franţa. A rezolvat problema Ciprului, vânzând insula Templierilor.23 Era însă nerăbdător să iniţieze negocieri cu Saladin care, la rândul său, era pregătit să-i asculte propunerile şi şi-a împuternicit fratele să negocieze în numele său.

Imediat ce a ajuns la Jaffa, Richard l-a trimis

95 Itinerarium, pp. 280-281; Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 295-300; Abu Shama, II, pp. 41-44; Ibn al-Athir, II, p. 50-51, arată că, în privinţa Ascalonului, Saladin a cedat sfaturilor emirilor săi împotriva voinţei sale.

96 Itinerarium, pp. 283-6; Ambroise, col. 187-189.

pe Onfroy de Toron, care era cel mai bun cunoscător de arabă din oastea sa şi pentru care avea o mare afecţiune, la Lydda unde se afla al-Adil pentru a discuta preliminariile unui armistiţiu, dar nu s-a ajuns la nicio concluzie. Al-Adil era un diplomat iscusit şi a mascat nerăbdarea fratelui său pentru a se ajunge la o înţelegere. Talentului său diplomatic i s-a oferit o splendidă oportunitate în octombrie, când au sosit mesageri de la Tyr pentru a-l întreba dacă ar primi o ambasadă de la Conrad.

Prima solicitare a lui Richard avusese în vedere nici mai mult, nici mai puţin decât Ierusalimul, cu întregul ţinut de la vest de apa Iordanului şi restituirea Sfintei Cruci. Saladin a replicat că oraşul era Sfânt şi pentru musulmani şi că nu va retroceda Sfânta Cruce fără o compensaţie. Câteva zile mai târziu, la 20 octombrie, Richard a făcut noi propuneri. Ca toţi cruciaţii, îl admira pe al-Adil, pe care îl numea Safadin, şi a sugerat ca acesta să primească întreaga Palestină stăpânită la acel moment de Saladin şi să o ia în căsătorie pe regina Joanna a Siciliei, care ar fi primit ca dotă oraşele litorale cucerite de Richard şi Ascalonul. Perechea ar fi urmat să trăiască la Ierusalim, unde creştinii ar fi primit libertatea de a intra. Crucea trebuia restituită, toţi prizonierii eliberaţi, iar Templierii şi Ospitalierii trebuiau să îşi primească înapoi vechile proprietăţi. Atunci când secretarul i-a prezentat oferta, Saladin a tratat-o ca pe o glumă

şi a acceptat-o în joacă. Richard însă era destul de serios în privinţa propunerilor. Regina Joanna, care împreună cu Berengaria i se alăturaseră la Jaffa, a fost îngrozită când a auzit sugestia. Nimic, a spus ea, nu ar fi putut să o convingă să se mărite cu un musulman. Astfel Richard l-a întrebat pe al-Adil dacă nu ar dori să devină creştin. Al-Adil a refuzat în chip politicos, dar l-a invitat pe Richard la un banchet somptuos ţinut la Lydda la 8 noiembrie. A fost o festivitate prietenoasă în care fiecare parte s-a întrecut în dovezi de afecţiune şi oferirea de daruri. În aceeaşi vreme, Saladin se întreţinea în tabăra sa cu ambasadorul trimis de Conrad, fermecătorul Reynaud de Sidon, a cărui viclenie în privinţa Beaufortului fusese iertată.

În dimineaţa următoare, Saladin l-a primit pe emisarul lui Richard, Onfroy de Toron. Acesta aducea o propunere potrivit căreia al-Adil ar fi fost recunoscut ca stăpân al Palestinei atâta vreme cât creştinii primeau o parte din Ierusalim. Se spera în perfectarea căsătoriei cu Joanna, deşi Richard recunoştea că o bună parte dintre creştini erau oarecum îngroziţi de idee. O dispensă papală ar fi putut să o facă pe Joanna să-şi schimbe părerea, cel puţin aşa credea Richard. Dacă nu, al-Adil se putea căsători cu nepoata Eleonora de Bretania, care, ca pupilă a regelui, putea fi căsătorită fără a fi nevoie de imixtiunea papalităţii. Când toate acestea aveau să fie duse la îndeplinire, Richard avea să se întoarcă în Europa. Oferta lui Conrad fusese mai puţin senzaţională. În schimbul

Sidonului şi Beirutului, ar fi rupt relaţia cu cruciaţii şi lua în calcul chiar retrocedarea Acrei. Însă, atunci când a fost întrebat dacă ar lua armele împotriva lui Richard, ambasadorul s-a eschivat.

Saladin a ţinut sfat pentru a decide cu care parte a francilor ar fi trebuit continuate negocierile. Al-Adil şi alţi emiri au votat pentru Richard, mai puţin poate din simpatie pentru rege, cât pentru că în acest fel acesta ar fi plecat curând din Palestina, în timp ce Conrad, pentru care resimţeau un oarecare respect, ar fi rămas în permanenţă. Propunerile lui Richard au fost acceptate în principiu, însă suita lui Onfroy a fost destul de dezamăgită să-l vadă într-o zi pe Reynaud de Sidon vânând în compania lui al-Adil, între cei doi existând o evidentă prietenie. Într-adevăr al-Adil a ţinut negocierile în suspensie până la sosirea iernii.[97] Între timp existaseră ciocniri sporadice şi dezorganizate între oştiri. Într-o bună zi de la sfârşit de noiembrie, pe când vâna cu şoimi, Richard a căzut într-o ambuscadă a sarazinilor şi ar fi fost făcut prizonier dacă un brav cavaler, Guillaume de Préaux, nu ar fi strigat să fie el luat prizonier în locul regelui. Şi alţi cavaleri au căzut în acea zi, dar în afara acestei hărţuieli nu au existat înfruntări de anvergură.[98]

Când au început ploile de noiembrie, Saladin

97 Itinerarium, pp. 295-297; Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 302-335, pentru o expunere detaliată a negocierilor; Abu Shama, II, pp. 45-50.
98 Itinerarium, pp. 286-288.

şi-a demobilizat jumătate din oaste şi s-a retras cu cealaltă în tabăra de iarnă de la Ierusalim. Întăriri din Egipt se aflau pe drum. Richard a refuzat însă să se lase descurajat de vreme. La mijlocul lunii şi-a condus oastea, întărită cu unităţi proaspăt sosite de la Acra, ajungând până la Ramla pe care a găsit-o părăsită şi cu fortificaţiile distruse de sarazini. A stat în acel loc şase săptămâni aşteptând o şansă să pornească împotriva Ierusalimului. În acest timp au avut loc atacuri ale sarazinilor asupra avanposturilor sale. El însuşi a fost aproape să fie capturat în timpul unei recunoaşteri făcute lângă castelul Blanchegarde. Într-o altă incursiune, seniorul de Leicester a fost capturat, dar ulterior a fost pus în libertate. Pe durata ultimelor zile ale anului, vremea a fost atât de rea, încât Saladin şi-a rechemat trupele. Richard şi-a petrecut Crăciunul la Latrun, la poalele dealurilor Iudeei, iar la 28 decembrie oastea a urcat pe înălţimi fără a întâmpina opoziţie. Ploaia cădea în torente, iar drumul era desfundat. Un vânt puternic a dărâmat stâlpii corturilor înainte ca acestea să poată fi ridicate. La 3 ianuarie oastea atinsese fortul Beit-Nuba aflat doar la nouăsprezece kilometri de Oraşul Sfânt. Ostaşii englezi şi francezi erau plini de entuziasm. Chiar şi neplăcerile din tabără provocate de vremea umedă şi cu vânt, precum şi paguba produsă de ploaie rezervelor de pesmeţi şi de carne de porc, care constituiau mâncarea de bază, pierderile provocate de vânt, lipsa de

provizii pentru cai, oboseala şi frigul deveneau toate suportabile dacă aveau să-şi atingă curând obiectivul. Însă cavalerii care cunoşteau regiunea, Ospitalierii, Templierii şi nobilimea locală, au adoptat o poziţie mai înţeleaptă şi mai dureroasă. Ei i-au spus regelui Richard că şi dacă ar fi trecut prin ploaie de înălţimile noroioase şi ar fi ajuns la Ierusalim şi chiar dacă ar fi reuşit să ţină piept oştirii lui Saladin de acolo, mai exista în apropiere o oaste sosită din Egipt. Ar fi fost prins între cele două. Şi chiar dacă Ierusalimul ar fi fost cucerit, situaţia nu s-ar fi schimbat foarte mult. Odată pelerinajul dus la îndeplinire, mare parte dintre cruciaţi s-ar fi întors în Europa, iar ostaşii din partea locului nu erau atât de numeroşi pentru a asigura oraşul împotriva forţelor unite ale islamului. Richard s-a lăsat convins. După cinci zile de ezitări a sunat retragerea.[99] Oastea a pornit înapoi prin zloată, înfuriată şi deprimată, spre Ramla. Englezii au îndurat dezamăgirea cu fermitate, dar francezii, cu temperamentul lor înfocat, au început să dezerteze. Mulţi dintre ei, inclusiv ducele Burgundiei, s-au retras la Jaffa, alţii chiar la Acra. Richard a înţeles că pentru restabilirea moralului trupelor era nevoie de ceva acţiune. A ţinut un sfat la 20 ianuarie şi cu aprobarea acestuia a poruncit oştirii să pornească de la Ramla spre Ibelin şi Ascalon. Acolo a început să refacă puternica fortăreaţă pe care Saladin o demantelase cu câteva luni mai devreme. Ca şi

99 Ibid., pp. 303-308; Ambroise, col. 203-208.

Saladin, a înţeles foarte bine importanţa strategică a locului. A reuşit să-i convingă şi pe francezi să i se alăture.[100]

Cu excepţia unei vizite la Acra, Richard a petrecut următoarele patru luni la Ascalon, construind cel mai puternic castel de pe ţărmul Palestinei. Oamenii săi au muncit bine, în ciuda dificultăţilor. Nu exista acolo un port corespunzător, iar proviziile care soseau cel mai adesea pe calea mării nu puteau fi uneori descărcate. Vremea pe timpul iernii a fost constant neprielnică. Însă Saladin nu i-a deranjat. Mulţi dintre supuşii lui Richard au văzut în acest gest un refuz cavaleresc de a-i ataca într-un moment în care erau vulnerabili, spre nemulţumirea emirilor. În realitate a dorit să îşi odihnească trupele şi să aştepte întăriri de la Jezireh şi de la Moşul. E posibil ca unii dintre emiri să fi fost nemulţumiţi, dar nu din pricina lipsei de acţiune. Cât timp aceştia se aflau într-o astfel de dispoziţie nu putea risca o bătălie.[101]

În plus, veşti primite de la Acra arătau că francii sunt dezbinaţi. În februarie Richard l-a chemat pe Conrad să îl ajute la lucrările de la Ascalon, însă Conrad a refuzat să vină. Câteva zile mai târziu, Hugues de Burgundia şi mulţi dintre francezi au pornit spre Acra. Regele Filip îl lăsase pe duce cu foarte puţini bani pentru trupe şi plata

100 Itinerarium, pp. 309-312; Ambroise, col. 208-211; Abu Shama, II, p. 51.

101 Itinerarium, pp. 313-317; Ambroise, col. 212-214.

acestora se făcuse până atunci prin împrumuturi acordate de Richard. Însă până şi bogata vistierie a lui Richard începuse să se golească. Nu îşi putea permite să îi mai finanţeze. La Acra, eterna rivalitate dintre pisani şi genovezi, şi unii şi ceilalţi având la faţa locului numeroşi oameni şi multe corăbii, a degenerat într-un conflict deschis. Pisanii, pretinzând că acţionează în numele regelui Guy, au ocupat oraşul sub ochii lui Hugues de Burgundia care tocmai sosise. Timp de trei zile au reuşit să-l păstreze împotriva lui Hugues, a lui Conrad şi a genovezilor şi au cerut ajutor lui Richard. La 20 februarie Richard a ajuns la Acra şi a încercat să facă pace. A avut o întrevedere cu Conrad la Casai Imbert, pe drumul spre Tyr, care s-a încheiat fără rezultat. Conrad a persistat în refuzul de a se alătura lucrărilor de la Ascalon chiar şi atunci când Richard l-a ameninţat că, procedând astfel, toate posesiunile îi vor fi confiscate. Era o ameninţare care nu putea fi dusă la îndeplinire. Când Richard a revenit la Ascalon după ce reuşise să impună un armistiţiu precar, era mai mult ca oricând convins că trebuia încheiată pacea cu Saladin.[102]

El se afla încă în legătură cu al-Adil. Un emisar englez, Stephen de Tumham, a vizitat Ierusalimul pentru a-l vedea pe sultan şi cu fratele acestuia şi a fost uimit ca, la sosirea la porţile oraşului, să îi vadă ieşind pe Reynaud de Sidon şi pe Balian d’Ibelin. Negocierile lui Saladin cu

102 Itinerarium, pp. 319-324; Ambroise, col. 218-221.

Conrad nu fuseseră întrerupte, iar prezenţa lui Balian era rău prevestitoare pentru că era un cavaler foarte respectat de sultan. Cu toate acestea, la 20 martie al-Adil a plecat spre tabăra lui Richard cu o ofertă clară. Creştinii puteau păstra ceea ce cuceriseră şi aveau dreptul de a face pelerinaje la Ierusalim şi de a menţine acolo preoţi. Sfânta Cruce urma să le fie restituită. Puteau anexa şi Beirutul dacă fortificaţiile erau dărâmate. Ambasada a fost bine primită de rege. Ca o onoare specială, unul dintre fiii lui al-Adil a fost investit cavaler, deşi este probabil că elementele creştine ale ceremoniei să fi fost omise. Când al-Adil s-a înapoiat la fratele său, la început de aprilie, se părea că se ajunsese în sfârşit la o înţelegere.[103]

Nevoia unui acord a devenit şi mai limpede câteva zile mai târziu, când abatele de la Hereford a sosit din Anglia pentru a-i comunica lui Richard că lucrurile nu mergeau bine în regat. Fratele regelui, Ioan, căpăta tot mai multă autoritate, iar cancelarul, William, episcop de Ely, îl implora pe Richard să se întoarcă imediat. Richard a petrecut la 5 aprilie Pastele în tabără, înfuriat de faptul că ultimii francezi din oaste tocmai plecaseră, fiind chemaţi în nord de Hugues de Burgundia. Mai mult ca niciodată certurile dintre cruciaţi trebuiau domolite. Regele a convocat o adunare a tuturor cavalerilor şi seniorilor din Palestina. Le-a transmis că, în curând, avea să părăsească Ţara

103 Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 328-329; Itinerarium, p. 337.

Sfântă şi că trebuia decisă soarta coroanei Ierusalimului. Le-a oferit posibilitatea să aleagă între regele Guy şi marchizul Conrad. Spre surprinderea sa nimeni nu a vorbit în sprijinul lui Guy. Toţi îl doreau pe Conrad.

Richard a fost suficient de mărinimos şi de înţelept să se supună deciziei. A fost de acord să îl recunoască pe Conrad ca rege. O solie condusă de nepotul său, Henric de Champagne, a fost trimisă la Tyr pentru a anunţa vestea bună marchizului. Când Henric a ajuns la Tyr, în jurul datei de 20 aprilie, s-a declanşat o uriaşă bucurie. S-a decis ca încoronarea să aibă loc în câteva zile la Acra, iar Conrad a lăsat să se înţeleagă că va fi de acord să se alăture taberei de la Ascalon. Henric a plecat imediat de la Tyr spre Acra pentru a pregăti oraşul pentru ceremonie.[104]

La auzul veştilor, Conrad a căzut în genunchi şi s-a rugat la Dumnezeu să nu fie încoronat dacă nu este vrednic să fie rege. Câteva zile mai târziu, la 28 aprilie 1192, a fost făcut să aştepte la masă de soţia sa, prinţesa Isabella, care întârzia la baie. A decis să termvrrn plece şi să ia masa cu vechiul său prieten, episcopul de Beauvais. Când a ajuns, episcopul tocmai terminase de mâncat şi, cu toate că a fost rugat să rămână până i se pregătea ceva de mâncare, Conrad a preferat să revină acasă. Pe când mergea, de după un colţ au ieşit doi oameni şi, în timp ce unul dintre ei i-a întins o scrisoare, celălalt l-a înjunghiat. A fost transportat grav rănit

104 Itinerarium, pp. 329-338; Ambroise, col. 225-231.

spre palatul său.

Unul dintre ucigaşi a fost ucis pe loc. Celălalt a fost luat prizonier şi a mărturisit, înainte de a fi executat, că el şi tovarăşul său erau Asasini trimişi de şeicul Sinan, Bătrânul de pe Munte, să ducă la îndeplinire asasinatul. Pe toată durata Cruciadei, Asasinii păstraseră o neutralitate tăcută care le-a oferit posibilitatea să îşi întărească fortăreţele şi să strângă o mare bogăţie. Conrad îl ofensase pe Sinan printr-un act de piraterie împotriva unei nave comerciale ce transporta bunuri cumpărate de Asasini. În ciuda cererilor lui Sinan, nu a înapoiat bunurile şi echipajul care a fost înecat. Este posibil ca Sinan să se fi temut totodată că întemeierea unui stat cruciat puternic pe ţărmul Libanului să îi pună în pericol propriul teritoriu. S-a spus că cei doi ucigaşi se aflau de ceva vreme la Tyr aşteptându-şi şansa, ba chiar că acceptaseră să se boteze, avându-i ca protectori pe Conrad şi pe Balian d'Ibelin. Opinia publică a căutat însă cauze mai adânci. Unii au pretins că Saladin l-ar fi plătit pe Sinan să îi ucidă pe Richard şi pe Conrad, dar Sinan s-a temut că moartea lui Richard i-ar fi acordat lui Saladin mână liberă să îi atace pe Asasini, astfel încât a dus la îndeplinire doar una dintre sarcini. O altă teorie, ceva mai răspândită, a fost că Richard însuşi a pus la cale asasinatul. Complicitatea lui Saladin nu pare probabilă, în timp ce Richard, oricât de puţin l-ar fi plăcut pe Conrad, nu ar fi utilizat niciodată un astfel de mijloc. Duşmanii săi, în frunte cu episcopul de

Beauvais, au refuzat însă să creadă în nevinovăţia lui.32

Moartea lui Conrad a fost o lovitură pentru regatul care renăştea. Aspru, ambiţios şi lipsit de scrupule, însă având admiraţia şi încrederea nobilimii locale, ar fi fost un rege puternic şi abil. Dispariţia sa a avut însă şi aspecte pozitive. Moştenitoarea regatului, Isabella, era liberă să se căsătorească şi să ofere coroana unui candidat mai puţin controversat. Când Henric de Champagne a auzit de asasinat s-a înapoiat în grabă de la Acra la Tyr. Acolo prinţesa văduvă se închisese în castel şi refuza să deschidă altcuiva decât reprezentanţilor regelui Franţei şi al Angliei. La sosire Henric a fost ales imediat de locuitorii Tyrului drept candidat la mâna prinţesei şi moştenitor al tronului. Era tânăr, galant şi simpatizat şi, pe deasupra, nepot al celor doi regi. Isabella s-a supus deciziei mulţimii. S-a predat împreună cu cheile lui Henric. La două zile de la asasinarea lui Conrad a fost anunţată nunta lor. Au fost unii care au considerat că era necesară o aşteptare mai îndelungată şi este îndoielnic că o căsătorie la mai puţin de un an era canonică. Henric însuşi era un pic lipsit de entuziasm. Isabella era o femeie tânără şi frumoasă de douăzeci şi unu de ani, dar fusese deja căsătorită de două ori şi avea o fiică ce îi era moştenitoare. Se pare că Henric a insistat ca decizia să fie aprobată de Richard. Mesagerii l-au anunţat pe rege, care şi-a întâlnit nepotul la Acra. Se spune

că Henric i-a transmis dubiile sale şi dorinţa de a reveni la plăcutele sale domenii din Franţa. Însă pentru Richard soluţia părea admirabilă. El l-a sfătuit pe Henric să accepte alegerea şi a promis că într-o bună zi se va întoarce cu noi ajutoare pentru Ţara Sfântă. A refuzat să-şi spună părerea despre căsătorie, dar Henric nu putea ajunge rege decât ca soţ al Isabellei. La 5 mai 1192, după doar o săptămână de văduvie, Isabella a intrat în Acra avându-l alături pe Henric. Întreaga populaţie a sosit pentru a-i saluta, iar căsătoria a fost celebrată cu fast şi într-o notă de bucurie generală. Prinţesa şi soţul ei s-au stabilit apoi în castelul de la Acra.[105]

A fost o căsătorie fericită. Henric s-a îndrăgostit curând de soţia sa şi nu suporta să fie despărţit de aceasta. Ea, la rândul ei, i-a considerat farmecul irezistibil în comparaţie cu asprimea vârstnicului piemontez cu care fusese obligată să se căsătorească.

Richard renunţase deja la regele Guy. Înţelesese că nimeni din Palestina nu avea ce face cu un monarh atât de ineficient. Trebuia luat în calcul însă viitorul Ciprului. Nu intenţiona să-şi păstreze acolo reprezentanţi la revenirea în Europa, în timp ce Templierii cărora le vânduse

105 Itinerarium, pp. 342-343; Ambroise, col. 238-239 (amândoi susţin că poporul a insistat pentru alegerea lui Henric; francezii au fost de acord, în timp ce Richard a refuzat să se implice); Ernoul, pp. 290-291, şi Estoire dEracles, II, pp. 195-196 (afirmă că Richard a insistat pentru alegere); Abu Shama, loc. cit., spune că Isabella era însărcinată când s-a căsătorit cu Henric. Fiica ei, Maria, se născuse însă probabil înainte de moartea lui Conrad.

insula nu ştiuseră să îi trateze cum se cuvine pe localnicii greci. Doreau să-i restituie insula; a permis aşadar ca Guy să o cumpere de la Templieri, el însuşi pretinzând o sumă suplimentară pe care Guy nu i-a mai plătit-o niciodată. La începutul lunii mai, Guy a debarcat în Cipru cu deplină autoritate de a stăpâni teritoriul după cum dorea.[106]

Când totul a fost rezolvat, Richard i-a cerut lui Henric să i se alăture la Ascalon. Exista zvonul că unul dintre nepoţii lui Saladin din Mesopotamia începuse o revoltă de proporţii împotriva sultanului. Drept urmare Richard, al cărui tratat cu sarazinii nu fusese încă ratificat, s-a decis să atace Doron la treizeci şi doi de kilometri mai la sud. Henri, alături de oastea franceză, a pierdut însă vremea la Acra. Fără să-i mai aştepte Richard a înaintat pe mare şi pe uscat spre Doron şi la 23 mai, după cinci zile de lupte îndârjite, oraşul a fost cucerit şi garnizoana citadelei s-a predat. Richard învăţase puţine de la curtoazia lui Saladin. O mare parte a garnizoanei a fost trecută prin sabie, spânzurată de creneluri sau luată în captivitate.[107]

Cucerirea uşoară a ultimei fortăreţe a lui Saladin de pe ţărmul Palestinei i-a înflăcărat atât de tare pe cruciaţi, încât au plănuit să facă un marş spre Ierusalim. Henric împreună cu francezii au ajuns la Doron la o zi după cucerire, la timp

106 Pentru vânzarea Ciprului, vezi Hill, History of Cyprus, II, pp. 36-38, 67-69.

107 Itinerarium, pp. 352-356; Ambroise, col. 245-251; Beha ed-Din, P.P. T.S., p. 337; Abu Shama, II, p. 54.

pentru a sărbători Rusaliile alături de regele Angliei. Oastea s-a întors apoi imediat la Ascalon, iar francezii şi englezii deopotrivă au solicitat un atac imediat asupra Oraşului Sfânt. Richard doar ce primise veşti îngrijorătoare din Anglia, iar expediţia părea să nu fie realizabilă din punct de vedere militar. Măcinat de griji, a căzut la pat şi a fost dezmeticit doar de apelul emoţionant al unuia dintre capelanii săi din Poitou. A jurat apoi să rămână în Palestina până la Paştele viitor.[108]

La 7 iunie, oastea creştină a pornit din nou de la Ascalon. Ocolind Ramla pe drumul ce trecea prin Blanchegarde a ajuns la Latrun pe 9 şi la Beit-Nuba pe 11. Acolo Richard s-a oprit şi a rămas împreună cu oastea timp de o lună. Saladin a aşteptat la Ierusalim unde tocmai sosiseră întăririle de la Jezireh şi Moşul. Fără mai multe provizii şi animale de povară ar fi fost o nebunie pentru oastea creştină să înainteze. Ambele tabere au început o luptă de hărţuială cu rezultate schimbătoare. Într-o zi, pe când călărea pe dealurile de dincolo de Emmaus, Richard a văzut de la distanţă zidurile şi turnurile Ierusalimului. În grabă şi-a acoperit faţa cu scutul pentru a nu vedea cu totul oraşul a cărui cucerire nu îi fusese îngăduită de Dumnezeu. Au existat însă compensaţii. Episcopul sirian de Lydda a sosit într-o zi în tabără cu o bucată din Sfânta Cruce pe care o salvase. Ceva mai târziu egumenul mănăstirii greceşti de la Mar Elias, un om

108 Itinerarium, pp. 356-365; Ambroise, col. 252-259.

venerabil cu o barbă albă lungă, i-a spus regelui de un alt loc în care se afla îngropată o bucată din cruce pentru a o salva să cadă în mâinile necredincioşilor. A fost dezgropată şi dată lui Richard. Aceste fragmente au consolat oastea pentru eşecul de a găsi cea mai mare parte a relicvei pe care, se pare, Saladin o restituise Sfântului Mormânt de la Ierusalim.

La 20 iunie, când conducătorii oştirii încă ezitau dacă să abandoneze marşul spre Ierusalim în schimbul unuia spre Egipt, au sosit veşti despre o caravană musulmană uriaşă care se îndrepta dinspre sud către Oraşul Sfânt. Trei zile mai târziu Richard s-a năpustit asupra ei la Cisterna Rotundă, adică fântânile de la Kuwaifa, situate cam la treizeci şi şapte de kilometri la sud-vest de Hebron, într-un ţinut sterp. Musulmanii nu erau pregătiţi pentru luptă. După o scurtă înfruntare, întreaga caravană s-a predat şi au fost capturate mărfuri de preţ, provizii din abundenţă şi câteva mii de cai şi cămile. Oastea creştină s-a întors triumfătoare în tabăra de la Beit-Nuba.

Saladin a fost înspăimântat la aflarea veştii. Richard ar fi atacat acum cu siguranţă Ierusalimul. În grabă a trimis oameni să blocheze toate fântânile dintre Beit-Nuba şi oraş şi a tăiat toţi pomii fructiferi. La 1 iulie a ţinut un sfat grabnic la Ierusalim pentru a discuta dacă e cazul să se retragă mai la est. Personal ar fi dorit să rămână, iar adunarea emirilor i-a sprijinit decizia garantându-i fidelitatea lor. Însă trupele turce şi

kurde se aflau în dispută şi era greu de ştiut dacă ar fi rezistat unui atac viguros.

Temerile sale aveau să fie curând liniştite. Existau dezbateri aprinse şi în tabăra creştină. Ostaşii francezi erau nerăbdători să înainteze odată ce problema proviziilor şi a animalelor de transport fusese rezolvată. Însă iscoadele lui Richard îl informaseră de lipsa apei, problemă de care ar fi depins păstrarea Ierusalimului după ce cruciaţii ar fi plecat spre casă. În ciuda batjocurii şi insultelor francezilor, Richard a poruncit încă o dată oştirii retragerea de la Beit-Nuba. La 4 iulie, Saladin a primit vestea că oastea creştină a ridicat tabăra şi că a început marşul spre litoral. A călărit spre o înălţime apropiată în fruntea oamenilor să-i pentru a privi îndepărtata procesiune.37

De îndată ce a ajuns la Jaffa, Richard a căutat din nou să obţină o pace care i-ar fi permis să se întoarcă acasă. Henric de Champagne i-a trimis lui Saladin un mesaj arogant în care îl anunţa că el este acum moştenitorul regatului Ierusalimului şi că totul trebuia să îi fie restituit. Trei zile mai târziu ambasadorii lui Richard ajunşi la Ierusalim duceau un mesaj mult mai împăciuitor. Richard îl recomanda lui Saladin pe nepotul său şi insista pentru o rezolvare amiabilă. Cu aprobarea sfetnicilor să-i, Saladin a acceptat să îl trateze pe Henric ca pe un fiu, să permită instalarea unor preoţi latini în Locurile Sfinte şi să cedeze coasta Palestinei creştinilor, cu condiţia ca fortificaţiile Ascalonului să fie distruse. Richard a refuzat să

accepte ultimul punct chiar şi atunci când Saladin a oferit în compensaţie Lydda. În timp ce problema continua să fie disputată prin intermediul mesagerilor care mergeau încoace şi încolo, Richard a plecat la Acra plănuind să pornească spre casă chiar dacă tratatul nu era încă semnat. Planul său era să atace subit Beirutul, să îl cucerească şi să se îmbarce de acolo pentru Europa.38

Absenţa sa i-a oferit lui Saladin o ocazie. La 27 iulie a pornit de la Ierusalim în fruntea trupelor sale, ajungând la lăsarea serii în faţa Jaffei, pe care a început imediat să o asedieze. După trei zile de asalt, oamenii săi au făcut o breşă prin care au năvălit trupele sale. Rezistenţa a fost eroică, dar zadarnică. Garnizoana s-a predat cu condiţia ca vieţile ostaşilor să fie garantate. Pentru creştini, negocierile au fost conduse de noul patriarh care se întâmpla să se afle în oraş. Însă trupele lui Saladin erau la acel moment scăpate de sub control. Kurzi şi turci deopotrivă s-au năpustit pe străzile oraşului, jefuindu-i şi omorându-i pe cei care încercau să îşi apere casele. Saladin a sfătuit, aşadar, garnizoana să se baricadeze în citadelă până la restabilirea ordinii.

Un mesaj despre atacarea Jaffei a ajuns la Richard imediat ce Saladin se apropiase de zidurile oraşului. De îndată a pornit în ajutor. El însuşi a luat calea mării, cu sprijin pisan şi genovez, în timp ce oastea a fost trimisă pe uscat. Vânturi contrare l-au întârziat în dreptul

Carmelului, în timp ce oastea, nedorind să ajungă la Jaffa înaintea lui, a aşteptat pe drumul spre Cezareea. La 31 iulie, când Saladin îşi domolise trupele pentru a permite evacuarea celor patruzeci şi nouă de cavaleri cu familiile şi averea lor din citadelă, au apărut la orizont cele cincizeci de galere ale lui Richard. Garnizoana a pornit imediat atacul asupra musulmanilor dezorganizaţi, reuşind aproape să-i scoată din oraş. Richard, care nu ştia ce se întâmplă, a ezitat să debarce până când un preot a înotat până la el pentru a-i spune că citadela nu era încă ocupată. Şi-a debarcat trupele lângă citadelă şi a pornit spre ţărm în fruntea oamenilor să-i în disperare, garnizoana trimisese noi emisari la Saladin, care discuta cu aceştia în momentul atacului lui Richard. Sarazinii, dintre care mulţi erau împrăştiaţi pe străzi, au fost luaţi prin surprindere. Ferocitatea atacului lui Richard, el însuşi luptând cu furie în frunte, combinată cu un nou atac al garnizoanei, i-a adus pe musulmani într-o luptă disperată. Un secretar a sosit la Saladin şi i-a şoptit despre înfrângere. În timp ce încerca să îşi reţină vizitatorii la o conversaţie plăcută, torentul de fugari musulmani a dezvăluit realitatea. Sultanul a fost obligat să poruncească retragerea. A fost capabil să rămână în tabără cu o mână de călăreţi, dar oastea sa principală a fugit la Assir, localitate situată la opt kilometri spre interior, înainte de a-şi reface rândurile. Richard a recucerit Jaffa cu vreo optzeci de cavaleri, patru sute de arcaşi şi

probabil două mii de marinari italieni. Întreaga sa oaste avea la dispoziţie doar trei cai.[109]

În dimineaţa următoare Saladin şi-a trimis şambelanul, pe Abu Bakr, pentru a relua negocierile de pace. Acesta l-a găsit pe Richard glumind cu câţiva emiri captivi despre cucerirea rapidă a Jaffei de către Saladin şi despre recucerirea oraşului. Spunea că fusese neînarmat şi că nici nu apucase să îşi încalţe pantofii. A fost însă de acord cu Abu Bakr că războiul trebuia oprit. Mesajul lui Saladin sugera, ca punct de negociere, ca hotarul francilor să se oprească la Cezareea, de vreme ce Jaffa era pe jumătate în ruine. Richard a replicat oferind să păstreze Jaffa şi Ascalonul ca fiefuri acordate de Saladin, fără să explice cum ar fi funcţionat vasalitatea în momentul în care regele pleca în Europa. Saladin a răspuns oferind Jaffa, dar insistând pentru păstrarea Ascalonului. Încă o dată, Ascalonul a fost o piatră de încercare. Negocierile au fost întrerupte.[110]

Oastea franceză pe care Richard o chemase pentru a salva Jaffa a început să înainteze dinspre Cezareea. Saladin, conştient acum cât de mică era forţa de care Richard dispunea la Jaffa, s-a decis să lovească tabăra acestuia din afara zidurilor înainte ca să primească ajutoare. Miercuri, 5

109 Itinerarium, pp. 400-411; Ambroise, col. 289-302; Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 301-371; Abu Shama, II, pp. 66-71.

110 Aceste negocieri preliminare sunt menţionate doar de surse musulmane, Beha ed-Din, P.P.T.S., pp. 371-374; Abu Shama, II, pp. 71-73.

august, pe când se lumina de ziuă, un genovez ce hoinărea în afara taberei a auzit nechezatul cailor şi tropăitul trupelor şi a văzut lucind armele în bătaia razelor de soare. A alergat imediat în tabără şi, când sarazinii au apărut, Richard era pregătit. Oamenii săi nu avuseseră însă vreme să se înarmeze. Fiecare a luat ce a găsit la îndemână. Existau doar cincizeci şi patru de cavaleri echipaţi pentru luptă şi doar cincisprezece cai şi vreo două mii de pedestraşi. În spatele unei palisade joase, din stâlpi de cort, ridicate pentru a stăvili caii duşmanilor, Richard şi-a dispus oamenii în perechi, scuturile lor fiind aşezate în faţa lor ca paravan, iar lăncile lungi înfipte în pământ pentru a străpunge caii. În spatele fiecărei perechi de luptători era plasat un arcaş. Cavaleria musulmană a şarjat în şapte valuri, fiecare numărând o mie de oameni. Nu a reuşit însă să străpungă zidul de oţel. Aceste şarje au continuat toată după-amiaza. Atunci când caii duşmanilor au dat semne de oboseală, Richard şi-a plasat arcaşii în prima linie şi a lansat săgeţi asupra adversarilor care se apropiau. Ploaia de săgeţi a lovit în plin. Apoi arcaşii s-au retras din nou în spatele suliţaşilor care au trecut la atac, avându-l în frunte pe Richard călare. Saladin a fost mai întâi cuprins de o admiraţie frenetică la vederea acestuia. Când calul lui Richard s-a prăbuşit, Saladin şi-a trimis în mod cavaleresc un grăjdar în mijlocul încăierării cu doi cai odihniţi ca dar pentru curajosul rege. Un grup de musulmani au

făcut o învăluire pentru a ataca oraşul, iar marinarii care îl păzeau au luat-o la fugă până când Richard a apărut şi i-a regrupat. La lăsarea serii, Saladin şi-a rechemat trupele şi s-a retras la Ierusalim, întărind fortificaţiile pentru situaţia în care Richard s-ar fi decis să îl urmeze.[111]

A fost o victorie splendidă câştigată de tactica lui Richard şi de bravura sa personală. Nu a avut însă urmări. Într-o zi sau două, Saladin era din nou la Ramla cu o oaste nou recrutată din Egipt şi din nordul Siriei, în timp ce Richard, epuizat de efort, se afla cu febră în cortul său. Regele a căutat din nou pacea. Saladin a repetat oferta precedentă, insistând pe cedarea Ascalonului, însă Richard putea cu greu să accepte o astfel de condiţie. El i-a scris vechiului său prieten al-Adil, care se afla la rândul său bolnav la Ierusalim, pentru a-l ruga să medieze astfel încât Saladin să renunţe la Ascalon. Saladin nu s-a lăsat înduplecat. El i-a trimis regelui bolnav piersici, pere şi zăpadă de pe muntele Hermon pentru a-i răci băuturile. Nu dorea însă să renunţe la Ascalon. Richard nu era în poziţia de a negocia. Boala, precum şi fărădelegile fratelui său din Anglia impuneau o revenire grabnică acasă. Şi ceilalţi cruciaţi erau obosiţi. Nepotul său Henric şi Ordinele militare arătaseră că nu aveau încredere în politica lui. Ce folos putea avea pentru ei

111 Itinerarium, pp. 413-424; Ambroise, col. 304-311; Beha ed-Din, P.P. T.S.y pp. 374-376; Abu Shama, II, p. 74. Cronicarii musulmani minimizează importanţa luptei.

Ascalonul dacă el şi oastea sa ar fi plecat?

Anunţase cu glas tare de prea multe ori hotărârea de a părăsi Palestina. Vineri, 28 august, un emisar al lui al-Adil a adus oferta finală a lui Saladin. Cinci zile mai târziu, la 2 septembrie, a semnat un tratat de pace pe cinci ani, iar ambasadorii sultanului şi-au adăugat numele pe act. Ambasadorii au luat apoi mâna lui Richard şi au jurat în numele stăpânului lor. Richard, ca rege, a refuzat să jure, dar Henric de Champagne, Balian d'Ibelin şi maeştrii Ospitalierilor şi Templierilor au jurat în numele lui. Saladin însuşi a semnat tratatul în ziua următoare în prezenţa ambasadorilor lui Richard. Războiul celei de-a Treia Cruciade luase sfârşit.

Tratatul acorda creştinilor oraşele de pe ţărm până la Jaffa. Pelerinii erau liberi să viziteze Locurile Sfinte. Musulmanii şi creştinii puteau traversa pământurile celorlalţi. Însă fortificaţiile Ascalonului trebuiau demolate.42 De îndată ce Saladin a făcut pregătiri pentru escortare şi găzduire, grupuri de cruciaţi au plecat neînarmate pentru a se închina la Ierusalim. Richard nu a dorit să meargă personal şi a refuzat să dea vreunui francez salvconduct, însă mulţi dintre cavalerii săi au pornit în pelerinaj. Un grup a fost condus de Hubert Walter, episcop de Salisbury, care a fost primit cu onoruri şi căruia i s-a acordat o audienţă la sultan. Au discutat despre multe subiecte şi, în particular, despre caracterul lui Richard. Episcopul a declarat că acesta deţine

toate calităţile, dar Saladin a fost de părere că îi lipseau înţelepciunea şi moderaţia. Când sultanul i-a oferit episcopului să îşi aleagă un dar de plecare, prelatul a cerut să se permită ca doi preoţi latini şi doi diaconi latini să slujească la Sfântul Mormânt, la Betleem şi la Nazaret. Saladin a fost de acord. Câteva luni mai târziu, preoţii au sosit şi li s-a permis să-şi exercite îndatoririle fără a avea de suferit.[112]

Zvonuri au ajuns la Constantinopol că Richard dorea latinizarea Locurilor Sfinte. Pe când Saladin se afla încă la Ierusalim, a ajuns acolo o solie a împăratului Isaac Anghelos care a cerut ca ortodocşii să primească deplinul control asupra Bisericii pe care îl avuseseră pe vremea Fatimizilor. Saladin a refuzat cererea. Nu avea să permită niciunei secte să fie dominantă, ci, asemenea otomanilor mai târziu, avea să fie un arbitru. A refuzat de asemenea o ofertă a reginei Georgiei de a cumpăra Sfânta Cruce pentru 200.000 de dinari.[113]

După semnarea tratatului, Richard a plecat la Acra. Şi-a pus în ordine lucrurile plătindu-şi datoriile şi încercând să le recupereze pe cele ce i se cuveneau. La 29 septembrie, reginele Joanna şi Berengaria au plecat de la Acra pentru a ajunge în siguranţă în Franţa înainte de a începe sezonul furtunilor. Zece zile mai târziu, la 9 octombrie,

112 Itinerarium, pp. 431-438; Ambroise, col. 317-327.

113 Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 334-335. împăratului i-a fost refuzată şi cererea de ajutor pentru recucerirea Ciprului.

Richard a părăsit la rândul său ţinutul în care se luptase cu atâta curaj vreme de şaisprezece luni. Norocul a fost împotriva sa. Vremea nefavorabilă l-a obligat să debarce la Corfu, în teritoriul lui Isaac Anghelos. Temându-se să nu fie luat prizonier, s-a îmbarcat deghizat în templier, cu alţi patru însoţitori, într-o navă pirateresc ă ce urma să plece spre nordul Adriaticii. Corabia a eşuat lângă Aquileea. Richard şi însoţitorii săi au pornit pe uscat prin Carinthia şi Austria, încercând să se grăbească spre teritoriile cumnatului său, Henric de Saxonia. Richard nu era însă un om care să-şi poarte deghizarea în chip convingător. La 11 decembrie a fost recunoscut pe când a poposit la un han lângă Viena. A fost dus de îndată în faţa ducelui Leopold de Austria, omul a cărui banieră fusese aruncată în şanţ la Acra. Leopold l-a acuzat de uciderea lui Conrad de Montferrat şi l-a aruncat în temniţă. Trei luni mai târziu a fost predat suzeranului lui Leopold, împăratul Henric al VI-lea. Vechea prietenie cu Henric Leul şi recenta alianţă cu Tancred al Siciliei îi stârniseră ura împăratului, care l-a ţinut captiv vreme de un an, eliberându-l abia în martie 1194 în schimbul unei mari despăgubiri şi al depunerii unui jurământ de vasalitate. Pe durata plictisitoarelor luni de captivitate, posesiunile sale au fost expuse intrigilor fratelui său Ioan şi atacurilor regelui Filip. Când a revenit, avea mult prea multe sarcini de rezolvat pentru a mai lua în calcul o altă călătorie în Orient. Timp de cinci ani a luptat în

chip strălucit în Franţa, apărându-şi moştenirea împotriva vicleanului Capeţian până când, la 26 martie 1199, o săgeată trimisă dintr-un castel rebel din Limousin a pus capăt vieţii sale. A fost un fiu rău, un soţ rău şi un rege rău, însă un ostaş curajos şi admirabil.[114]

IV

AL DOILEA REGAT

„Malurile acestea vor fi pentru rămăşiţa casei lui Iuda”.

Tefania, 2: 7

Cruciada a Treia se încheiase. Niciodată o asemenea constelaţie de monarhi nu avea să mai pornească spre Răsărit într-un Război Sfânt. Deşi întregul Occident îşi unise eforturile, rezultatele erau neînsemnate. Tyrul fusese salvat de Conrad înainte de sosirea cruciaţilor, iar Tripoli, de flota siciliană. Acra şi întregul ţărm până la Jaffa reprezentaseră contribuţia cruciaţilor la renaşterea regatului frânc, dacă lăsăm la o parte insula Ciprului ce fusese smulsă de la stăpânul ei creştin. Un lucru însă fusese dus la îndeplinire. Carierei de cuceritor a lui Saladin i se pusese capăt. Musulmanii erau epuizaţi de îndelungatul război. Pentru o vreme, nu aveau să mai încerce să-i arunce pe creştini spre mare. Regatul

114 înapoierea oştirii este relatată în Itinerarium, pp. 439-440; Ambroise, col. 327-329. Călătoria lui Richard şi necazurile de care a avut parte sunt istorisite pe scurt în Itinerarium, pp. 441-446 (care include o scrisoare furioasă a Bătrânului de pe Munte către Leopold de Austria, în care se susţinea nevinovăţia lui Richard în privinţa morţii lui Conrad) şi în alte cronici. Vezi Norgate, Richard the Lion Heart, pp. 264-276.

renăscuse într-adevăr şi încă destul de puternic pentru a mai rezista încă un secol. Era un regat foarte mic şi, cu toate că regii săi îşi spuneau regi ai Ierusalimului, Oraşul Sfânt se afla în afara stăpânirii lor. Tot ceea ce deţineau era o fâşie de pământ, niciodată mai lată de şaisprezece kilometri, ce se întindea cale de nouăzeci de mile marine de la Jaffa la Tyr. Mai la nord neutralitatea judicioasă a lui Bohemund îi asigurase capitala şi un mic teritoriu înconjurător până la portul Sf. Simeon, în timp ce, sub suzeranitatea lui, fiul său stăpânea Tripoli, Ospitalierii – Krak des Chevaliers, iar Templierii – Tortosa. Nu se salvase mare lucru din epava Răsăritului frânc, dar, pe moment, era ceva sigur.

Saladin avea doar cincizeci şi patru de ani, însă era obosit şi bolnav după zbuciumul războiului. A rămas la Ierusalim făcându-şi de lucru cu administraţia civilă a Palestinei până când a auzit că Richard a ridicat ancora de la Acra. Spera să viziteze din nou Egiptul şi să îşi îndeplinească ambiţia pioasă de a face un pelerinaj la Meca. Datoria l-a chemat însă la Damasc. După ce a dat ocol ţinuturilor cucerite şi l-a întâlnit pe Bohemund la Beirut pentru a semna o pace definitivă cu acesta, a ajuns la Damasc la 4 noiembrie. Existau un munte de probleme nerezolvate care se acumulaseră pe timpul celor patru ani de campanie. Era o iarnă aspră şi, cu atâtea de făcut în capitală, a amânat călătoria în Egipt şi pelerinajul. Atunci când avea timp la

dispoziţie, asculta cu plăcere discuţiile filosofice ale învăţaţilor, câteodată, mergea la vânătoare. Însă, pe măsură ce lunile de iarnă se derulau, cei care îl cunoşteau bine au remarcat că sănătatea i se şubrezeşte. Se plângea de oboseală cumplită şi de scăpări de memorie. Cu greu mai putea face efortul de a acorda audienţe. Vineri, 19 februarie, s-a opintit să călărească pentru a-i întâmpina pe pelerinii care se înapoiau de la Meca. Seara s-a plâns de febră şi de dureri. Şi-a purtat suferinţa cu răbdare şi calm, conştient că i se apropie sfârşitul. La 1 martie a căzut în amorţeală. Fiul său, al-Afdal, s-a grăbit să îşi asigure loialitatea emirilor şi doar cadiul din Damasc şi câţiva servitori credincioşi au rămas la căpătâiul sultanului. Miercuri, în ziua de 3 martie, pe când cadiul repeta cuvintele Coranului ajungând la pasajul „nu există alt Dumnezeu în afară de El; în El îmi pun nădejdea”, muribundul a deschis ochii, a zâmbit şi a trecut la cele veşnice.1[115]

Dintre toate marile figuri ale epocii cruciadelor, cea mai atrăgătoare este cea a lui Saladin. A făcut desigur greşeli. În ascensiunea sa a demonstrat o viclenie şi o brutalitate care nu se prea potrivesc cu reputaţia sa de mai târziu. Când interesele politice au cerut-o, nu s-a dat înapoi de

115 Ultimele zile ale lui Saladin sunt descrise emoţionant de Beha ed-Din, P.P. T.S., pp. 392-402, care se afla la Curte în acel moment. Abu Shama, II, pp. 93-97, dă mai multe versiuni. Vezi, de asemenea, Ibn al-Athir, II, pp. 72-75. Ernoul (p. 304) şi Estoire d'Eracles, II, p. 217, plasează greşit moartea sa în 1197, iar Gestes des Chiprois (p. 15) în 1196. Roger de Hoveden (III, p. 213) o datează corect.

la vărsarea de sânge. L-a ucis cu propria mână pe Reynaud de Chatillon, pe care îl ura. Însă, atunci când a fost aspru, a făcut-o pentru binele oamenilor să-i şi a credinţei sale. A fost un musulman devotat. Cu oricâtă bunătate şi-ar fi tratat prietenii creştini, era conştient că aceştia erau destinaţi pierzaniei. Cu toate acestea le-a respectat convingerile şi i-a considerat apropiaţi. Spre deosebire de conducătorii cruciaţi, nu şi-a încălcat niciodată cuvântul dat cuiva, indiferent de religia respectivului. În ciuda zelului religios, a fost mereu curtenitor şi generos, un cuceritor şi un judecător milostiv şi un stăpân plin de tact şi tolerant. Deşi unii dintre emirii săi îl priveau drept un kurd parvenit şi cu toate că predicatorii occidentali au putut să îl desemneze drept încarnare a Antihristului, prea puţini dintre supuşii săi nu simţeau pentru el respect şi devoţiune şi puţini dintre duşmani au putut să îşi înfrâneze admiraţia pentru el.

Nu avea o constituţie robustă. Chipul său era melancolic, dar se putea lumina foarte uşor cu un zâmbet. Manierele sale erau întotdeauna alese. Gusturile sale erau simple. Nu suferea grosolănia şi ostentaţia. Iubea să fie în aer liber şi să vâneze, dar era deopotrivă învăţat şi se delecta cu dezbaterile învăţaţilor, cu toate că nu îi suferea pe liberi cugetători. În ciuda puterii sale şi a victoriilor repurtate, a fost un om modest şi liniştit. Mulţi ani mai târziu o legendă a ajuns la urechile unui istoric francez, Vincent de Beauvais,

potrivit căreia pe patul de moarte şi-a chemat purtătorul de stindard şi i-a poruncit să dea ocol Damascului cu o zdreanţă din hainele sale fixată în vârful unei suliţe şi să strige că stăpânul întregului Orient nu poate lua cu el în mormânt decât propriul veşmânt.[116]

Realizările sale au fost uriaşe. A dus la bun sfârşit efortul lui Nur ed-Din de unificare a lumii islamice şi i-a scos pe invadatori din Oraşul Sfânt, împingându-i spre o fâşie îngustă de pe ţărm. Nu a putut totuşi să-i elimine cu totul. Regele Richard şi forţele Cruciadei a Treia fuseseră o încercare prea mare. Dacă ar fi fost urmat de un alt monarh de calibrul său, sarcina rămasă ar fi fost dusă repede la îndeplinire. Tragedia islamului medieval a constat însă în permanenta lipsă a instituţiilor care să menţină autoritatea după moartea conducătorului. Califatul a fost singura instituţie a cărui existenţă a mers dincolo de deţinătorii ei, iar, la acel moment, califul era neputincios din punct de vedere politic. În plus, Saladin nu a fost calif. Era un kurd dintr-o familie modestă care a impus ascultare lumii musulmane prin forţa caracterului său. Fiii săi nu i-au moştenit personalitatea.

În momentul morţii, Saladin avea şaptesprezece fii şi o fiică. Cel mai vârstnic dintre

116 Beha ed-Din face o descriere convingătoare a caracterului său cu exemple şi anecdote (P.P. T.S.y pp. 4-45). Povestea zdrenţei este redată de Vincent de Beauvais (ed. Douai), p. 1204. Toate cronicile creştine îl amintesc cu respect. Despre poveşti legendare în legătură cu el, vezi Lane-Poole, Saladin, pp. 370-401.

ei era al-Afdal, un tânăr arogant de douăzeci şi doi de ani, care fusese desemnat de tatăl său să moştenească Damascul şi conducerea familiei Ayubizilor. Pe când Saladin se afla pe moarte, al-Afdal i-a convocat pe emiri la Damasc pentru a-i jura supunere şi a-i promite că vor divorţa de soţiile lor şi îşi vor dezmoşteni copiii dacă îşi vor călca jurământul. Ultima clauză i-a uluit pe mulţi dintre cei prezenţi, iar unii nu au dorit să jure până când al-Afdal nu a jurat, la rândul său, că le va respecta posesiunile. Însă, după ce tatăl său a murit şi a fost înmormântat în marea moschee a Omeiazilor, autoritatea în Damasc i-a fost acceptată. Fratele cel mai apropiat ca vârstă, al-Aziz, era deja guvernator al Egiptului la vârsta de douăzeci şi unu de ani şi s-a autoproclamat acolo drept sultan independent. Un al treilea frate, az-Zahir, domnea în Alep şi nu a arătat niciun interes să-şi recunoască fratele drept stăpân. Un altul, Khior, încă tânăr, deţinea Hauranul şi a recunoscut autoritatea lui al-Afdal. Doar doi dintre fraţii lui Saladin au supravieţuit, Togtekin, care îi urmase lui Turan-şah la conducerea Yemenului, şi al-Adil, ale cărui ambiţii începuseră să-i dea de bănuit lui Saladin. El deţinea în stăpânire fostul domeniu frânc al Transiordaniei şi pământuri în jurul Edessei. Nepoţi şi veri stăpâneau domenii de întindere mai mică pe tot cuprinsul stăpânirilor sultanului. Prinţi din familiile lui Zengi, Izz ed-Din şi Imad ed-Din stăpâneau ca vasali Moşul şi Sindjar, iar Ortokizii era înstăpâniţi la Mardin şi

Kaifa. Dintre ceilalţi stăpâni de teritorii, cei mai mulţi comandanţi victorioşi folosiţi de Saladin, cel mai important era Bektimur, stăpânul din Akhlat.[117]

La moartea lui Saladin, unitatea islamului a început să se clatine. În timp ce fiii săi se pândeau cu invidie, în nord-est a fost pus la cale un complot pentru restaurarea stăpânirii zengide în persoana lui Izz ed-Din cu sprijinul lui Bektimur şi a Ortokizilor. Ayubizii au fost salvaţi de precauţia lui al-Adil şi de moartea subită atât a lui Izz ed-Din cât şi a lui Bektimur, în care se presupune că oamenii lui al-Adil au avut un oarecare rol. Fiul şi moştenitorul lui Izz ed-Din Nur ed-Din Arslan, şi succesorul lui Bektimur, Aqsonqor, au învăţat lecţia şi s-au supus lui al-Adil. Ceva mai la sud, al-Afdal s-a certat curând cu al-Aziz. Cel dintâi i-a îndepărtat în mod nesăbuit pe toţi dregătorii tatălui său şi şi-a plasat întreaga încredere în mâinile lui az-Ziya ibn al-Athir, fratele istoricului Ibn al-Athir, în timp ce el îşi petrecea zilele şi nopţile bucurându-se de plăcerile muzicii şi vinului. Foştii dregători au fugit la Cairo la al-Aziz, care a fost încântat să îi primească. La sfatul lor, al-Aziz a invadat Siria în mai 1194 şi a ajuns la zidurile Damascului, îngrozit, al-Afdal a făcut apel la unchiul său, al-Adil, care a venit în grabă de la Jezireh şi a discutat cu al-Aziz în tabăra acestuia. S-a ajuns la un acord în cadrul familiei. Al-Afdal i-a

117 Abu Shama, II, pp. 101-109; Ibn al-Athir, II, pp. 75-77; Kemal ad-Din, trad. Blochet, p. 305.

cedat lui al-Aziz Iudeea, iar fratelui az-Zahir din Alep, Latakia şi Jabala, dar amândoi fraţii i-au recunoscut supremaţia. Al-Adil nu a primit nimic în urma înţelegerii, cu excepţia prestigiului de a fi fost arbitrul familiei. Pacea nu s-a menţinut mult timp. În mai puţin de un an al-Aziz a pornit din nou împotriva Damascului şi din nou al-Adil i-a venit în ajutor celui mai vârstnic dintre nepoţii săi. Emirii aliaţi cu al-Aziz au început să îl părăsească şi al-Afdal l-a respins din Iudeea înapoi în Egipt, plănuind să pornească spre Cairo. Aceasta însemna mai mult decât dorea al-Adil. El a amenințat că îl va sprijini pe al-Aziz în caz că al-Afdal nu se înapoia la Damasc. O dată în plus dorinţele i-au fost ascultate.

Curând a devenit evident că al-Afdal nu era potrivit să cârmuiască. Conducerea Damascului era în întregime în mâinile vizirului az-Ziya, care a provocat răzmeriţă în rândurile vasalilor stăpânului său. Al-Adil a decis că interesele Ayubizilor nu îngăduiau un cap al familiei atât de incompetent. Şi-a schimbat politica şi s-a aliat cu al-Aziz, cu ajutorul căruia a cucerit Damascul în iulie 1196 şi a anexat pământurile lui al-Afdal. Acestuia i s-a asigurat o retragere onorabilă în orăşelul Salkhad din Hauran, unde a renunţat la plăceri pentru o viaţă austeră, în timp ce al-Aziz a fost recunoscut drept sultan al întregii dinastii.

Această situaţie s-a menţinut timp de doi ani. În noiembrie 1198, al-Aziz, a cărui autoritate asupra unchiului său fusese doar nominală, a

căzut de pe cal pe când vâna şacali lângă Piramide. A murit de pe urma rănilor la 29 noiembrie. Cel mai vârstnic dintre fiii săi, al-Mansur, era un băiat de doisprezece ani. Dregătorii tatălui său, temându-se de ambiţia lui al-Adil, l-au chemat pe al-Afdal de la Salkhad pentru a fi regent al Egipt, ului. În ianuarie 1199, al-Afdal a sosit la Cairo şi a asumat cârmuirea. Pe atunci al-Adil se afla în nord, asediind Mardinul al cărui prinţ ortokid, Yuluk-Arslan, era reticent la controlul Ayubizilor. Aceste necazuri temporare l-au făcut pe al treilea nepot al său, az-Zahir din Alep, să pună la cale o alianţă împotriva sa. Pe toată durata domniei az-Zahir fusese pus în dificultate de vasali turbulenţi pe care suspecta că unchiul său îi încurajează. În timp ce al-Afdal a trimis din Egipt o oaste pentru a ataca Damascul, az-Zahir s-a pregătit să atace dinspre nord. Lor li s-au alăturat alţi membri ai familiei, precum Shirkuh din Homs. Al Adil l-a lăsat la Mardin pe fiul său, al-Kamil, să conducă asediul, în timp ce el s-a grăbit să ajungă la Damasc pe 8 iunie. Şase zile mai târziu a apărut oastea egipteană care, la primul asalt, a reuşit să treacă de ziduri pentru a fi apoi respinsă. O săptămână mai târziu au apărut az-Zahir şi oastea sa şi, timp de şase luni, cei doi fraţi au asediat capitala unchiului lor. Al-Adil era însă un diplomat încercat şi subtil. Treptat, i-a câştigat de partea sa pe mulţi dintre vasalii nepoţilor să-i, inclusiv pe Shirkuh din Homs. Astfel, atunci când, în cele din urmă, în ianuarie

1200, fiul său al-Kamil a apărut în fruntea unei oştiri victorioase în Jezireh, cei doi fraţi, care începuseră să se certe, s-au separat şi s-au retras. Al-Adil a pornit în urmărirea lui al-Afdal în Egipt învingându-l la Bilbeis. În februarie, al-Afdal, într-un nou acces de pietate, s-a supus unchiului său şi s-a retras din nou la Salkhad. Al-Adil a asumat regenţa Egiptului. Az-Zahir rămăsese însă neînvins. În primăvara următoare, în timp ce al-Adil se afla încă în Egipt, a lansat un atac-surpriză asupra Damascului şi l-a convins pe al-Afdal să i se alăture încă o dată. Din nou al-Adil s-a grăbit spre capitală, ajungând înainte de a începe asediul nepoţilor săi. Curând a fost în măsură să provoace discordie între ei. Al-Afdal a fost câştigat, promiţându-i-se oraşele Samosata şi Mayyafaraqin în schimbul Salkhadului, iar vasalii lui az-Zahir au început să îl părăsească pe acesta unul câte unul. A fost aşadar bucuros să facă pace cu al-Adil, a cărui suzeranitate a acceptat-o. Către sfârşitul lui 1201, al-Adil era stăpânul imperiului lui Saladin şi a luat titlul de sultan. Lui al-Mansur din Egipt i s-a dat doar oraşul Edessa. Lui al-Afdal nu i s-a permis niciodată să controleze Mayyafaraqin care a fost acordat, împreună cu regiunea înconjurătoare, celui de-al patrulea fiu al lui al-Adil, al-Muzaffar. Cel mai vârstnic dintre fii, al-Kamil, a primit Egiptul sub suzeranitatea tatălui său, al doilea, al-Muazzam, era locţiitorul tatălui său la Damasc, iar al treilea, al-Ashraf stăpânea de la Harran cea mai mare parte din Jezireh. Fiii mai

tineri au primit posesiuni de îndată ce ajungeau la maturitate, însă toţi erau supravegheaţi strict de tatăl lor. Unitatea islamului a fost restabilită astfel de un prinţ mai puţin respectat decât Saladin, dar mai şiret şi mai activ.[118]

Certurile de familie dintre Ayubizi i-au împiedicat pe musulmani să pornească împotriva regatului frânc ce renăştea. Henric de Champagne a fost treptat în măsură să restabilească ordinea. Nu era o sarcină uşoară şi nici poziţia lui Henric nu era pe deplin sigură. Din motive care nu pot fi explicate, nu a fost încoronat niciodată rege. Poate că a aşteptat în speranţa recuceririi Ierusalimului; poate că a sesizat că supuşii nu doreau să îi accepte titlul regal sau poate că nu a găsit înţelegere din partea Bisericii.[119]

Acest detaliu i-a diminuat autoritatea mai ales în relaţia cu Biserica. La moartea patriarhului Heraclius existase o oarecare dificultate în a-i găsi un succesor. În cele din urmă a fost ales un cleric obscur pe nume Radulf. Când acesta a murit în 1194, canonicii Sfântului Mormânt, care se aflau la Acra, s-au reunit şi l-au ales ca patriarh pe Aymar, arhiepiscopul Cezareei, supranumit

---

118 Pentru confuza istorie a Ayubizilor în aceşti ani, vezi Abu Shama, pp. 110-149; Ibn al-Athir, II, pp. 78-79. Pentru alte referinţe, vezi Gaben, La Syrie du Nord, p. 581, p. 3.

119 Vezi foarte interesanta discuţie din Prawer, „L'Etablissement des Coutumes du Marché à Saint-Jean d'Acre" în Revue Historique de Droit Français et Etranger, 1951. Prawer sugerează (pp. 341-343) că mariajul lui Henric ce a avut loc doar la puţin timp după ce Isabella a devenit văduvă nu a fost considerat legal şi că, drept urmare, Henric s-a sfiit să asume titlul regal.

„Călugărul”, şi au cerut confirmarea Romei. Henric, care nu a fost mulţumit de alegere, s-a plâns că nu a fost consultat şi i-a arestat pe canonici. Acţiunea sa a fost criticată chiar şi de către prietenii săi, pentru că nu fusese încoronat şi, drept urmare, nu avea dreptul să intervină. Cancelarul său, Josias, arhiepiscop al Tyrului, l-a convins să cedeze şi să domolească Biserica, eliberându-i pe canonici şi oferind nepotului noului patriarh un bogat fief lângă Acra. În acelaşi timp a primit o mustrare aspră din partea papei.[120]

Deşi pacea fusese restabilită, e probabil ca patriarhul să nu fi dorit să-i fie recunoscător lui Henric şi să îl încoroneze. Cu vasalii laici Henric a fost mai norocos. A avut sprijinul conducătorului lor Balian d’Ibelin şi al Ordinelor militare. Însă, din Cipru, Guy de Lusignan privea încă cu dor la fostul său regat şi a fost încurajat de pisani, cărora le promisese privilegii însemnate şi care erau nemulţumiţi de favoarea arătată de Henric genovezilor. În mai 1193 Henric a descoperit că pisanii din Tyr complotau să pună mâna pe oraş şi să-l predea lui Guy. Imediat i-a arestat pe conducători şi a poruncit ca întreaga colonie pisană să fie redusă la treizeci de persoane. Pisanii au ripostat jefuind aşezările de pe coastă dintre Tyr şi Acra. Drept urmare, Henric i-a expulzat din Acra. Conetabilul regatului era încă fratele lui Guy, Amaury de Lusignan, care fusese responsabil pentru sosirea lui Guy în Palestina cu

120 Estoire d’Eracles, II, pp. 203-205 (manuscrisul D).

mulţi ani în urmă, dar care reuşise să stabilească relaţii bune cu nobilimea locală. Soţia sa era Eschiva d'Ibelin, nepoata lui Balian şi fiica celui mai înverşunat oponent al lui Guy, Balduin de Ramla. În trecut nu fusese un soţ credincios, dar acum se împăcase cu soţia sa. El a intervenit în favoarea pisanilor şi s-a trezit arestat de Henric pentru imixtiune. Curând însă Henric a fost convins de marii maeştri ai Ospitalierilor şi Templierilor să îl pună în libertate. Amaury a socotit mai prudent să se retragă la Jaffa unde regele Richard îl instalase pe fratele său, Geoffroy, ca guvernator. Nu a demisionat din funcţia de conetabil, dar Henric a considerat că a renunţat la ea şi, drept urmare, în 1194 l-a numit ca succesor al său pe Jean d'Ibelin, fiul lui Balian şi fratele vitreg al Isabellei. Cam în aceeaşi vreme a fost restabilită pacea cu pisanii cărora li s-a restituit cartierul de la Acra şi care, în schimb, au recunoscut autoritatea lui Henric.[121]

O reconciliere generală a fost posibilă după moartea regelui Guy în Cipru, în mai 1194. Dispariţia sa i-a asigurat poziţia lui Henric şi i-a lăsat pe pisani şi pe alţi dizidenţi fără un candidat rival. Guy delegase autoritatea sa asupra Ciprului fratelui său mai vârstnic, Geoffroy, dar acesta se înapoiase în Franţa. În consecinţă, francii din Cipru nu au şovăit în a-l chema pe Amaury de la Jaffa pentru a-i lua locul. Iniţial, Henric a cerut să fie consultat în calitate de reprezentant al

121 Estoire dEracles, II, pp. 202-203.

regatului Ierusalimului, dar nu a fost în măsură să îşi impună pretenţia. Curând atât el, cât şi Amaury au realizat că trebuie să colaboreze. Conetabilul Ciprului, Balduin, fost senior de Beisan, a vizitat Acra şi l-a convins pe Henric să îl recunoască pe Amaury şi să-i facă o vizită în Cipru. Dialogul a fost foarte prietenos şi s-a pus la cale o alianţă strânsă, parafată de căsătoria celor trei fii ai lui Amaury – Guy, Jean şi Hugues – cu cele trei fiice ale Isabelle!

— Maria de Montferrat, Alice şi Filipa de Champagne. Se spera astfel ca posesiunile să fie unite în generaţia următoare. Însă doi dintre tinerii prinţi ciprioţi au murit de timpuriu. Singura căsătorie care s-a realizat a fost între Hugues şi Alice, care avea în viitor să îşi arate roadele. O astfel de soluţie era extrem de necesară pentru că, dacă stăpânirea Ciprului dorea să fie o bază sigură pentru francii din Palestina, cele două regate trebuiau să colaboreze. Exista o tentaţie permanentă pentru imigranţii din Occident de a se aşeza în plăcuta insulă, mai degrabă decât în rămăşiţele regatului din Palestina unde fiefuri nu prea existau. O tentaţie similară exista şi în rândurile seniorilor din Palestina care îşi pierduseră domeniile. Dacă seniorii din Cipru ar fi dorit să treacă marea pentru a lupta în numele Crucii în momentele de primejdie, atunci Ciprul ar fi fost un câştig pentru Orientul Latin. Dacă, în schimb, existau neînţelegeri insula ar fi devenit o

forţă centrifugă periculoasă.[122]

Oricât de prietenos s-a arătat, Amaury nu era pregătit să fie în serviciul lui Henric. El a căutat să obţină pentru sine titlul de rege pentru a-şi defini natura autorităţii sale faţă de supuşi, ca şi faţă de puterile străine. Avea însă nevoie de recunoaşterea unei autorităţi. Foarte probabil trecutul regatului Ierusalimului l-a făcut să evite să apeleze la papă pentru o coroană. Împăratul Răsăritului nu ar fi acceptat probabil niciodată să i-o acorde. Drept urmare, fără să se gândească la viitor, a cerut sprijinul împăratului occidental, Henric al VI-lea. Împăratul plănuia să plece în cruciadă şi un rege vasal în Orient i-ar fi fost de folos. În octombrie 1195, ambasadorul lui Amaury, Rainier de Jebail, a depus omagiu pentru regatul Ciprului în numele stăpânului său în faţa împăratului la Gelnhausen, în apropiere de Frankfurt. Lui Amaury i-a fost trimis un sceptru din partea suzeranului său. Încoronarea a avut loc în septembrie 1197, când cancelarul imperial.

Conrad, episcop de Hildesheim, a sosit la Nicosia pentru a lua parte la ceremonie, iar Amaury i-a prestat omagiu.[123]

Cârmuirea ţării a avut în vedere practicile feudale care fuseseră introduse în regatul Ierusalimului cu o înaltă Curte care echivala cu

---

122 Vezi Hill, History of Cyprus, II, p. 44, şi notele cu o discuţie detaliată a succesiunii în Cipru. Pentru reconcilierea cu Amaury, vezi Estoire dEracles, II, pp. 207-208, 212-213 (manuscrisul D).

123 Estoire d'Eracles, II, pp. 209-212; Ernoul, pp. 302-303; Arnold de Lübeck, p. 204; Annales Marbacensesy p. 167.

înalta Curte a regatului Ierusalimului. Legile Ierusalimului şi completările făcute de diferiţi regi au fost adoptate şi în insulă. Pentru organizarea Bisericii, Amaury a făcut apel la papă, care i-a desemnat pe arhidiaconul Latakiei şi pe Alan, arhidiaconul Lyddei şi cancelar al Ciprului, să procedeze după cum credeau de cuviinţă. Aceştia au creat o arhiepiscopie la Nicosia, ai cărei titulari au devenit Alan şi episcopii la Paphos, Famagusta şi Limassol. Episcopii greci nu au fost imediat îndepărtaţi, dar ei şi-au pierdut veniturile şi mare parte din pământuri în favoarea clericilor latini.[124][125]

Cu toate că Henric de Champagne nu a putut obţine controlul asupra Ciprului, seniorii regatului său îi erau loiali. Într-adevăr, oponenţii săi s-au retras bucuroşi în Cipru, lăsându-şi domeniile prietenilor lor din Palestina. Foştii seniori de Haifa, Cezareea şi Arsuf au fost reinstalaţi în senioriile lor, în timp ce Saladin, înainte de a muri, i-a oferit lui Balian d'Ibelin valorosul fief Caymon sau Tel-Kaimun, pe pantele muntelui Carmel". Prietenia familiei d'Ibelin înrudite şi cu soţia sa a avut un important rol în a face general acceptată autoritatea lui Henric. O problemă mai mare o constituia principatul Antiohiei.

Bohemund al III-lea al Antiohiei, stăpân de asemenea la Tripoli în numele fiului său nevârstnic, jucase un rol mai degrabă echivoc în

124 Mas Latrie, Documents, III, pp. 599-605; Makhairas, pp. 28-29.
125 Ernoul, p. 293.

timpul războiului de cucerire al lui Saladin şi pe durata Cruciadei a Treia. El nu a întreprins nicio acţiune serioasă pentru a se opune cuceririi castelelor sale de către Saladin pe valea Orontesului în 1188, nici pentru a recuceri Latakia şi Jabala, care fuseseră predate musulmanilor prin trădare de slujitorul său musulman

Mansur ibn Nabil. Fusese bucuros să accepte din partea lui Saladin un armistiţiu care îi permisese să păstreze Antiohia şi portul Sf. Simeon. Tripoli fusese salvat pentru fiul său doar de intervenţia flotei siciliene. Când Frederic de Suabia şi rămăşiţele oştirii lui Barbarossa au ajuns la Antiohia, Bohemund a făcut o sugestie vagă să li se alăture în lupta împotriva sarazinilor în teritoriile din nord, dar după ce germanii s-au îndreptat spre sud, nu s-a implicat activ în cruciadă în afara unei vizite protocolare pe care i-a făcut-o lui Richard în Cipru. Cu toate acestea şi-a schimbat viziunea în privinţa disputelor politice din Palestina. De îndată ce vărul său Raymond al III-lea de Tripoli a murit, iar el a asigurat moştenirea acestuia pentru propriul fiu, l-a sprijinit pe Guy de Lusignan şi pe apropiaţii acestuia probabil din cauza pretenţiilor pe care Conrad de Montferrat le-ar fi putut emite în legătură cu Tripoli. Nu dorea un rege puternic şi agresiv la hotarul său sudic, deoarece era ocupat de disputa cu vecinul său din nord, prinţul rupenid al Armeniei, Leon al II-lea, frate şi succesor al lui Rupe-n al III-lea.

La urcarea pe tron în 1186, Leon a căutat alianţa lui Bohemund şi i-a recunoscut suzeranitatea. Cei doi monarhi s-au unit pentru a respinge un atac turcoman în 1187 şi, curând după aceea, Leon s-a căsătorit cu o nepoată a prinţesei Sibylla. Aproape în aceeaşi perioadă l-a împrumutat pe Bohemund cu o mare sumă de bani. Prietenia a luat însă sfârşit în acel moment. Bohemund nu s-a arătat grăbit să restituie împrumutul, iar când Saladin a invadat teritoriul Antiohiei, Leon a rămas cu prudenţă neutru. În 1191, Saladin a demantelat puternica fortăreaţă Baghras pe care o cucerise de la Templieri. Odată ce oamenii săi au părăsit locul, a apărut Leon care l-a luat în stăpânire şi a refăcut fortăreaţa. Bohemund a cerut restituirea ei Templierilor, iar, când a fost refuzat, i s-a plâns lui Saladin. Acesta era prea ocupat în alte părţi pentru a interveni şi, astfel, Leon a rămas în stăpânirea Baghrasului. A fost înfuriat de apelul făcut de Bohemund către Saladin şi resentimentul i-a fost aţâţat de soţia lui Bohemund, Sibylla, care spera să obţină sprijinul lui Leon pentru ca succesor la tronul Antiohiei să fie fiul ei, Guillaume, în detrimentul fiilor ei vitregi. În octombrie 1193, Leon l-a invitat pe Bohemund la Baghras pentru a discuta litigiile. Bohemund a venit însoţit de Sibylla şi de fiul acesteia şi a acceptat oferta lui Leon de a fi găzduit în interiorul zidurilor. Odată intrat, a fost făcut prizonier împreună cu toată suita de către gazda sa şi i s-a spus că va fi eliberat doar dacă va

ceda stăpânirea Antiohiei lui Leon. Bohemund a cedat în chip jalnic în faţa condiţiilor puse, convins poate de Sibylla, care spera că stăpânirea lui Leon la Antiohia i-ar fi asigurat succesiunea fiului ei asupra principatului. Mareşalul Antiohiei, Barthélemy Tirel, şi nepotul prin alianţă al lui Leon, Hethum de Sassoun, au fost trimişi cu trupe armene la Antiohia ca să pregătească oraşul pentru o nouă stăpânire. Când delegaţia a ajuns la Antiohia, nobilii de acolo, care nu îl iubeau prea tare pe Bohemund şi care, în majoritate, aveau origini armene, au fost gata să îl accepte pe Leon ca stăpân şi i-au permis lui Barthélemy să-i introducă pe ostaşii armeni în oraş şi în palatul princiar. Orăşenii însă, deopotrivă greci şi latini, au fost înspăimântaţi. Au crezut că Leon dorea să conducă personal oraşul şi că vor fi puşi sub ascultarea armenilor. Atunci când un ostaş armean a vorbit fără respect despre Sfântul Hilaire, episcopul francez căruia îi era dedicată capela palatului, a fost lovit cu o piatră de un chelar care se afla de faţă. A izbucnit imediat la palat o răzmeriţă care a cuprins întregul oraş. Armenii au fost izgoniţi şi s-au retras în chip prudent împreună cu Hethum la Baghras. Orăşenii s-au reunit apoi, conduşi de patriarh, la catedrala Sfântul Petru şi au început să organizeze o Comună care să preia conducerea oraşului. Pentru a-şi legitima poziţia, un număr de membri aleşi din rândurile lor s-au grăbit să depună jurământ de fidelitate faţă de Raymond, cel mai vârstnic dintre

fiii lui Bohemund, până când Bohemund s-ar fi întors. Raymond le-a acceptat omagiul şi le-a recunoscut cererile. În acelaşi timp au fost trimişi mesageri la fratele său Bohemund de Tripoli şi către Henric de Champagne care au fost rugaţi să vină pentru a salva Antiohia de ameninţarea armeană.

Episodul ilustrează că, în timp ce seniorii Antiohiei erau gata să meargă chiar mai departe decât verii lor din Ierusalim în identificarea lor cu creştinătatea răsăriteană, comunităţile comerciale s-au opus ferm unei astfel de orientări. Însă circumstanţele se deosebeau de situaţia regatului cu câţiva ani înainte. Atât francii, cât şi grecii din Antiohia îi considerau pe armeni drept nişte munteni barbari. Biserica Latină, în frunte cu patriarhul, şi-a manifestat simpatia faţă de Comună, dar este îndoielnic că a avut un rol determinant în impunerea acesteia. Patriarhul, Radulf al II-lea, era un om slab şi vârstnic care îi succedase de curând redutabilului Aimery de Limoges. Este mai probabil că instigatorii principali au fost negustorii italieni care se temeau pentru comerţul lor în eventualitatea unei stăpâniri armene.

Ideea unei Comune era una care, la epoca respectivă, i-ar fi venit mai uşor unui italian decât unui francez. Însă indiferent cui a aparţinut ideea, grecii din Antiohia au jucat un rol important în aplicarea ei.[126]

---

126 Vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 582-585, pentru o relatare

Bohemund de Tripoli s-a grăbit spre Antiohia, răspunzând chemării fratelui său, iar Leon a realizat că şi-a irosit şansa. S-a retras împreună cu prizonierii lui în capitala sa, Sis. La începutul primăverii următoare, Henric de Champagne s-a decis să intervină pentru că o situaţie atât de periculoasă nu putea fi lăsată să continue. Din fericire sarazinii nu erau în măsură să ducă o politică agresivă după moartea lui Saladin. Pe când se îndrepta spre nord, Henric a fost întâmpinat de o solie a Asasinilor. Bătrânul de pe Munte, Sinan, murise recent, iar succesorul său dorea să reînnoiască prietenia care existase între secta sa şi franci. El a trimis scuze pentru asasinarea lui Conrad de Montferrat, o crimă pe care Henric a putut-o ierta cu uşurinţă. Apoi Henric a fost invitat să viziteze fortăreaţa al-Kahi. Acolo, pe o creastă stâncoasă din Munţii Nosairi, Henric a avut parte de o primire somptuoasă. I s-a arătat, până în momentul în care a cerut ca demonstraţia să înceteze, cât de uşor se puteau lăsa ucişi membrii sectei la ordinele şefului lor. A plecat încărcat cu daruri de preţ şi cu promisiunea asasinării oricărui duşman al său care i-ar fi fost indicat.[127]

De la al-Kahi, Henric a mers spre ţărmul Antiohiei, unde abia dacă s-a odihnit înainte de a continua drumul spre Armenia. Nedorind să

amănunţită a episodului şi referinţele corespunzătoare.

127 Ernoul pp. 323-324; Estoire dEracles, II, pp. 216, 231 (mansucrisul D).

declanşeze un conflict deschis, Leon l-a întâlnit în faţa Şişului gată să negocieze o înţelegere. S-a căzut de acord ca Bohemund să fie eliberat fără nicio răscumpărare, ca Baghrasul şi ţinutul înconjurător să fie recunoscut drept teritoriu armean şi ca niciunul dintre prinţi să nu fie suzeran al celuilalt. Pentru a parafa tratatul şi pentru a uni, se spera, cele două principate, s-a convenit ca moştenitorul lui Bohemund, Raymond, să se căsătorească cu nepoata şi prezumtiva moştenitoare a lui Leon, Alice, fiica lui Rupe-n al III-lea. Este adevărat, Alice fusese deja căsătorită cu Hethum de Sassoun, însă dificultatea a fost depăşită cu uşurinţă. Hethum a murit brusc, dar exact la timp. Acordul aducea pace în regiunile din nord, iar Henric, ca artizan al acestei înţelegeri, s-a arătat un succesor pe măsura primilor regi ai Ierusalimului. A revenit în sud cu prestigiul sensibil sporit.[128]

Ambiţiile lui Leon nu erau însă satisfăcute. Ştiind că Amaury căuta să obţină pentru Cipru o coroană regală, i-a urmat exemplul. Însă opinia generală a epocii considera că o coroană putea fi obţinută doar de la împărat sau, potrivit francilor, de la papă. Bizanţul, care era la acel moment separat de Cilicia şi Siria de cuceririle selgiucide, nu mai era atât de puternic pentru ca titlurile pe care le acorda să aibă greutate în ochii francilor pe care Leon dorea să îi impresioneze. El a făcut apel, aşadar, la împăratul Occidentului, Henric al

128 Cahen, op. cit., pp. 585-586.

VI-lea. Acesta a tras de timp. Spera să ajungă curând în Orient şi să rezolve chestiunea armeană la faţa locului. Leon a apelat apoi la papa Celestin al III-lea. El stabilise contacte cu Roma din timpul lui Clement al III-lea, propunând supunerea Bisericii sale faţă de papalitate, căci ştia că, în calitate de conducător al unui stat eretic, nu ar fi fost niciodată un stăpân acceptat de latini. Clerul care ţinea la independenţa şi la propria dogmă s-a opus în chip violent negocierilor. Leon a perseverat însă cu răbdare. Episcopii săi au fost convinşi că suzeranitatea papală va fi doar nominală şi că nu va schimba nimic, în timp ce legaţilor pontificali ai lui Celestin al III-lea li s-a spus că toţi episcopii întâmpină cu bucurie schimbarea. Papa a sugerat răbdare şi tact, astfel încât legaţii nu au pus întrebări. În acest timp, împăratul Henric, care îi promisese o coroană lui Amaury, i-a făcut o promisiune similară lui Leon în schimbul recunoaşterii sale ca suzeran al Armeniei. Încoronarea propriu-zisă ar fi avut loc la sosirea împăratului. Acesta nu a ajuns niciodată în Orient însă, în ianuarie 1198, curând după moartea sa, cancelarul său Conrad de Hildesheim a sosit la Sis împreună cu legatul papal Conrad, arhiepiscop de Mainz, pentru a participa la o solemnă ceremonie de încoronare. Împăratul Răsăritului, Alexios Anghelos, sperând să păstreze o oarecare influenţă în Cilicia îi trimisese lui Leon cu câteva luni mai devreme o coroană regală care a fost primită cu mulţumiri. Catolicosul armean,

Grigore Abirad, a pus coroana pe capul lui Leon, în vreme ce Conrad i-a dăruit un sceptru. Arhiepiscopul ortodox din Tarsus, patriarhul iacobit şi ambasadorii califului au asistat la ceremonie, precum şi mulţi dintre nobilii din Antiohia. Leon putea pretinde că titlul îi era recunoscut de toţi supuşii şi de toţi vecinii.[129]

A fost o zi mare pentru armeni, care au văzut în ea o renaştere a vechiului regat al Armeniei. În egală măsură momentul a desăvârşit integrarea principatului Rupenizilor în lumea Orientului Latin. Este îndoielnic însă că politica lui Leon a fost în interesul tuturor armenilor pentru că i-a separat pe cei din Armenia Mare, leagănul poporului armean, de fraţii lor din sud. În plus, după ce momentul de glorie a trecut, armenii din Cilicia au constatat că occidentalizarea le-a adus un câştig foarte mic.

Prezenţa arhiepiscopului Conrad în Orient a fost datorată hotărârii împăratului Henric de a declanşa o nouă cruciadă. Din cauza morţii tatălui său, Frederic, la un moment nepotrivit contribuţia germană la Cruciada a Treia a fost cu totul jalnică. Henric a avut ambiţia de a face din imperiul său o realitate internaţională. Prima lui sarcină, odată ce imperiul a fost ferm consolidat în

Europa, a fost refacerea prestigiului german în Ţara Sfântă. În timp ce plănuia o expediţie care ar fi adus întreaga Mediterană sub controlul său el a organizat un corp expediţionar german care a

129 Ibid.y pp. 587-590.

pornit spre Siria. Arhiepiscopul Conrad de Mainz şi Adolf, conte de Holstein, au pornit din Bari cu un mare număr de ostaşi proveniţi din zona Rinului şi din ducatele Hohenstaufenilor. Primele contingente au ajuns la Acra în august, dar conducătorii au făcut o oprire în Cipru pentru a lua parte la încoronarea lui Amaury. Henric, duce de Brabant, cu o unitate de conaţionali i-a precedat.[130]

Henric de Champagne nu a fost foarte bucuros de sosirea lor. Învăţase din experienţă cât de absurd era să provoci un război care nu era necesar. Principalii săi sfetnici erau din familia d'Ibelinilor, adică tatăl vitreg şi fraţii vitregi ai soţiei sale, şi seniorii Tiberiadei, fiii vitregi ai lui Raymond de Tripoli. Toţi aceştia, credincioşi tradiţiilor de familie, au agreat o înţelegere cu musulmanii, ducând o politică delicată care să se folosească de disputele dintre fiii şi fraţii lui Saladin. O astfel de politică fusese dusă cu succes până atunci, iar pacea, care era vitală pentru refacerea regatului creştin, a fost menţinută în ciuda provocărilor emirului pirat din Beirut, Usama, pe care nici al-Adil din Damasc şi nici al-Azid de la Cairo nu îl puteau controla.[131] Beirutul şi Sidonul se aflau încă în mâinile musulmanilor, separând regatul de comitatul de Tripoli. La începutul lui 1197, această separare a fost

130 Estoire d'Eracles, II, pp. 214-216 (mss. D). Pregătirile lui Henric pentru cruciadă au fost hotărâte la Dieta de la Gelnhausen (Annales Marbacenses, p. 167).

131 Ihn al-Athir, II, p. 85; Ernoul, pp. 315-316.

atenuată de cucerirea Jebailului. Moştenitoarea acestuia, Stéphanie de Milly, era nepoata lui Reynaud de Sidon şi avea anumite abilităţi de a negocia cu musulmanii. A pus la cale o intrigă cu emirul kurd al locului pentru a reocupa oraşul fără luptă şi pentru a-l preda fiului ei.[132]

Germanii au sosit hotărâţi să lupte. Fără să se consulte cu conducătorii de la Acra, au pornit direct spre teritoriul musulman al Galileei. Invazia i-a unit pe musulmani. Al-Adil, căruia îi aparţinea ţinutul, şi-a chemat rudele să uite de certuri şi să i se alăture. Abia trecuseră germanii hotarul că au sosit veşti despre apropierea lui al-Adil. Zvonurile au exagerat mărimea oştirii şi, fără a mai aştepta să îşi întâlnească adversarul, germanii au fugit cuprinşi de panică spre Acra, cavalerii abandonându-i în graba lor pe pedestraşi. Părea probabil ca al-Adil să înainteze fără opoziţie spre Acra. Însă Henric, la sfatul lui Hugues de Tiberiada, s-a grăbit cu propriii săi cavaleri şi cu ce ostaşi italieni au putut strânge pentru a sprijini pedestrimea germană care, având mai mult curaj decât conducătorii ei, era hotărâtă să reziste. Al-Adil nu era pregătit să rişte o luptă deschisă, dar nu dorea să îşi împrăştie forţele. A cotit spre sud şi a pornit asupra Jaffei. Jaffa era bine fortificată, dar garnizoana care o apăra era redusă, deoarece Henric nu îşi putuse permite să o mărească. Oraşul fusese guvernat de Amaury de Lusignan, înainte de a pleca în Cipru. Henric era acum

132 Estoire dEracles, II, pp. 217-218; Ernoul, p. 305.

dispus să îi restituie oraşul dacă se oferea să îl apere. Era mai bine să fie dat cipriotilor decât să cadă în mâinile musulmanilor sau a nesăbuiţilor germani. Imediat ce a primit propunerea, Amaury l-a trimis pe unul dintre nobilii săi, Reynaud Barlais, să preia conducerea la Jaffa şi să se pregătească pentru apărarea oraşului. Reynaud era însă un om indolent. La Acra s-a aflat curând că îşi pierdea vremea cu lucruri frivole şi că nu avea nicio intenţie să se opună lui al-Adil. Drept urmare, Henric a adunat în grabă trupe la Acra şi a cerut coloniei pisane să-i pună la dispoziţie întăriri.[133]

La 10 septembrie 1197, trupele sale s-au reunit în curtea palatului şi au fost trecute în revistă de Henric de la fereastra unei galerii înalte. La un moment dat, în cameră au intrat trimişi ai coloniei pisane. Henric s-a întors spre ei pentru a-i saluta, apoi – uitând unde se afla – a făcut un pas în spate în gol. Micul său bufon, Scarlet, se afla alături de el şi l-a apucat de haină. Dar Henric era greu, iar Scarlet uşor. S-au prăbuşit şi au murit zdrobindu-se împreună de caldarâm.[134]

Dispariţia bruscă a lui Henric de Champagne a produs consternare în întregul regat. Fusese foarte simpatizat. Deşi nu avea calităţi naturale ieşite din comun, reuşise prin tact, prin

133 Estoire d'Eracles, II, pp. 216-219 (mss. D); Ernoul, pp. 305-307; Abu Shama, II, pp. 116, 152; Ibn al-Athir, pp. 84-86.

134 Estoire d'Eracles, II, p. 220; Ernoul p. 306; Amadi, pp. 90-91; Ibn al-Athir, II, p. 86.

perseverenţă şi prin apelul la sfetnici destoinici să se dovedească un conducător capabil, dispus să înveţe din experienţă. A jucat un rol însemnat în asigurarea continuităţii regatului. Seniorii nu îşi puteau însă permite să-şi irosească timpul jelind. Era nevoie să se găsească rapid un nou cârmuitor pentru a rezolva războiul cu musulmanii, Cruciada germană şi problemele curente. Văduva lui Henric, Isabella, era prea copleşită pentru a prelua sarcina conducerii, însă ea era figura centrală ca moştenitoare a familiei regale. Dintre copiii avuţi cu Henric supravieţuiseră doar două fiice foarte mici, Alice şi Filipa. Fiica pe care o avusese cu Conrad, Maria de Montferrat, poreclită după rangul tatălui ei „Marchiza”, era în vârstă de doar cinci ani. Era limpede că Isabella trebuia să se recăsătorească. Însă nobilii, deşi o recunoşteau drept moştenitoare, au considerat că e de datoria lor să îi aleagă soţul. Din păcate nu au putut cădea de acord în privinţa candidatului. Hugues de Tiberiada, susţinut de prietenii săi, l-a propus pe fratele său, Raoul. Familia sa din dinastia de Falconberg, originară din Saint-Omer, era una dintre cele mai distinse din regat. Era însă o familie săracă pentru că pierduse Galileea în favoarea musulmanilor, iar Raoul era, în plus, fratele cel mai mic. S-a considerat în chip aproape unanim că nu avea suficientă bogăţie şi prestigiu. Mai ales Ordinele militare s-au opus alegerii lui. Pe când cearta era în toi, au sosit veşti că Jaffa a fost pierdută fără a opune rezistenţă. Ducele de

Brabant fusese trimis pentru eliberarea ei, dar acum se întorsese şi preluase la Acra sarcina cârmuirii. Câteva zile mai târziu, la 20 septembrie, Conrad de Mainz şi conducătorii germani au sosit din Cipru. Conrad, ca prelat al imperiului din Occident şi confident al împăratului şi, totodată, ca prieten al viitorului papă Innocenţiu al III-lea, era un om cu o imensă autoritate. Atunci când a sugerat ca tronul să-i fie acordat lui Amaury de Lusignan, nu a existat opoziţie, cu excepţia patriarhului Aymar Călugărul, a cărui părere nu era susţinută nici măcar de propriul său cler. Părea să fie o alegere excelentă. Prima soţie a lui Amaury, Eschiva d'Ibelin, murise recent şi era astfel liber să se căsătorească cu Isabella. Deşi mulţi dintre nobilii sirieni nu puteau uita uşor că aparţinea familiei de Lusignan, el abandonase orice politică partizană şi se dovedise un om mult mai abil decât fusese fratele său mai tânăr Guy. Alegerea sa l-a mulţumit pe papă, căruia i s-a părut înţelept ca întregul Orient latin să fie unit sub un singur conducător. Motivele cancelarului Conrad erau însă mai subtile. Amaury îşi datora coroana Ciprului împăratului Henric al cărui vasal devenise. Ca rege al Ierusalimului ar fi adus noua sa stăpânire sub suzeranitatea imperială. Însuşi Amaury a avut un moment de ezitare. Până în ianuarie 1198 nu a pornit spre Acra. A doua zi după sosire s-a căsătorit cu Isabella, iar câteva zile mai târziu patriarhul i-a încoronat ca rege şi regină a Ierusalimului.21

Unirea celor două coroane nu a fost atât de deplină pe cât au sperat papa şi imperialii. Amaury a lăsat să se înţeleagă, încă de la început, că ambele regate aveau să fie administrate separat şi că niciun ban din Cipru nu avea să fie cheltuit pentru apărarea celuilalt teritoriu. El însuşi se considera doar o legătură personală între cele două regate. Cipru era un regat ereditar, iar moştenitorul său acolo era fiul său, Hugues. În regatul Ierusalimului dreptul ereditar era recunoscut de supuşi, dar înalta Curte îşi păstrase dreptul de a alege. Amaury îşi datora poziţia sa la Ierusalim soţiei sale. Dacă murea, ea se putea recăsători şi noul soţ putea fi recunoscut ca rege. Moştenitoarea tronului era fiica ei, Maria de Montferrat. Chiar dacă Isabella i-ar fi dăruit lui Amaury un fiu, era îndoielnic că un copil din a patra căsătorie putea avea preeminenţă în faţa unuia rezultat din al doilea mariaj. În fapt, copiii pe care i-au avut împreună şi care au supravieţuit au fost două fete, Sibylla şi Melisanda.[135]

Deşi se considera pe sine ceva mai mult decât un regent, Amaury a fost un conducător abil şi activ. El a convins înalta Curte să i se alăture într-o revizuire a legiuirii astfel încât prerogativele regale să fie clar definite. El a insistat în chip special să îl consulte pe Raoul de Tiberiada, rivalul său la tron, pe care, ni se spune, îl preţuia, dar nu îl plăcea. Raoul era recunoscut pentru

135 Vezi La Monte, Feudal Monarchy, p. 43. Pentru monarhia ereditară în Cipru vezi Hill, op. cit., vol. II, p. 50, n. 4.

cunoştinţele din domeniul dreptului şi era firesc să fie întrebat în legătură cu întocmirea aşa-zisei *Livre au Roi*, după cum a fost numită noua serie de legi. Amaury s-a temut însă ca nu cumva ştiinţa lui Raoul să fie folosită împotriva sa. În martie 1198, pe când membrii Curţii Regale călăreau prin livezile din jurul Tyrului, patru cavaleri germani s-au năpustit asupra regelui, care a fost salvat fără a fi suferit vreo rană serioasă. Atacatorii au refuzat să spună în numele cui au acţionat, dar Amaury a declarat că Raoul era vinovat şi l-a condamnat la exil. Raoul a cerut să fie judecat, potrivit legilor, de pairii regatului, iar Jean d'Ibelin, fratele vitreg al reginei, l-a convins pe rege să încredinţeze cazul înaltei Curţi. Aceasta a considerat că regele a greşit pronunţând pedeapsa fără o audiere. Problema a fost soluţionată doar când Raoul, ca urmare probabil a intervenţiei pline de tact a lui Jean d'Ibelin, a anunţat că, întrucât a pierdut încrederea regelui, va pleca voluntar în exil şi s-a retras la Tripoli. Episodul a arătat marilor seniori că nu se pot opune regelui fără a fi pedepsiţi, dar şi regelui că trebuie să se supună legilor.[136]

Politica externă a lui Amaury a fost viguroasă şi flexibilă. În octombrie 1197, înainte de a accepta tronul, îl ajutase pe Henric de Brabant să speculeze concentrarea musulmanilor la Jaffa pentru a lansa o expediţie neaşteptată, compusă

136 Estoire d'Eracles, II, pp. 228-230; Jean dIbelin, pp. 327-328, 430; Philippe de Novara, pp. 522-523, 570.

din ostaşi germani şi din Brabant, conduşi de Henric, pentru a recuceri Sidonul şi Beirutul.

Fortificaţiile Sidonului fuseseră deja demolate de musulmani care îl consideraseră imposibil de menţinut. Când creştinii au ajuns aici, au găsit oraşul transformat într-un morman de ruine. Emirul-pirat Usama, văzând că al-Adil nu îi trimite ajutoare, a decis să îşi distrugă propriul oraş. Era însă prea târziu. Când Henric şi trupele sale au ajuns la faţa locului, au găsit fortificaţiile demolate, dar cea mai mare parte din oraş rămăsese neatinsă, astfel încât au putut să îl ocupe şi să îi refacă zidurile. Beirutul fusese dat ca fief fratelui vitreg al reginei, Jean d'Ibelin. Cum la Jebail fusese restabilită cârmuirea creştinilor, teritoriile regatului erau din nou legate de cele ale comitatului de Tripoli. Însă litoralul din jurul Sidonului nu fusese încă întru totul curăţat de duşmani, care rămăseseră în posesia a jumătate dintre suburbii.[137]

Încurajaţi de succesul de la Beirut cruciaţii germani, în frunte cu arhiepiscopul, au plănuit să pornească spre Ierusalim. Baronii sirieni, care sperau să restabilească pacea cu al-Adil prin cedarea Jaffei şi păstrarea Beirutului, au încercat zadarnic să-i convingă să renunţe. În noiembrie 1197 germanii au intrat în Galileea şi au asediat fortăreaţa Toron. Atât de energic a fost primul asalt, încât garnizoana musulmană s-a oferit să

137 Ernoul, pp. 311-317; Estoire d'Eracles, II, pp. 224-227; Arnold de Lübeck, p. 205; Ibn al-Athir, II, p. 86.

abandoneze castelul în care se găseau prizonieri cinci sute de creştini, dacă apărătorilor li se garantau viaţa şi bunurile. Însă arhiepiscopul Conrad a insistat pe capitularea necondiţionată, iar seniorii franci, dornici să stabilească relaţii bune cu al-Adil şi temându-se că un masacru ar fi provocat un *jihād* musulman, l-au avertizat pe sultan că germanii nu vor cruţa vieţi. Apărarea a continuat cu o vigoare sporită, iar al-Adil l-a convins pe nepotul său al-Aziz să trimită o oaste din Egipt pentru a-i ataca pe invadatori. Germanii au început să obosească şi au slăbit atacurile. Între timp, la Acra au sosit veşti potrivit cărora împăratul Henric murise în septembrie. Mulţi dintre conducătorii germani erau nerăbdători să se întoarcă acasă şi, atunci când s-a aflat de izbucnirea unui război civil în Germania.

Conrad şi sfetnicii săi au decis să abandoneze asediul. La 2 februarie 1198, oastea egipteană s-a apropiat dinspre sud. Trupele germane erau gata de luptă când, dintr-odată, s-a răspândit zvonul că marii seniori şi cancelarul au fugit. S-a instalat o panică generală. Întreaga oaste a pornit în fugă şi nu s-a oprit până nu a ajuns la Tyr. Câteva zile mai târziu a început să se îmbarce pentru a se înapoia în Europa. Întreaga Cruciadă fusese un fiasco şi nu făcuse nimic pentru refacerea prestigiului germanilor. Ajutase totuşi la recucerirea Beirutului pentru franci şi a lăsat în urmă o instituţie permanentă prin organizarea Ordinului Cavalerilor Teutoni.25

În Ordinele militare mai vechi, în ciuda caracterului lor internaţional, fuseseră recrutaţi puţini germani. Pe timpul Cruciadei a Treia câţiva negustori din Bremen şi din Lübeck au organizat un azil pentru germanii de la Acra, urmând exemplul Ospitalierilor. Aşezământul a fost dedicat Fecioarei şi urma să aibă grijă de pelerinii germani. Sosirea unei expediţii germane în 1197 i-a crescut în mod inevitabil importanţa. Apoi, un număr de cavaleri cruciaţi, hotărâţi să nu se întoarcă imediat în Germania, au copiat exemplul Ospitalierilor Sfântului Ioan cu un secol mai devreme. În 1198, noua instituţie a primit recunoaşterea regelui şi a papei ca un Ordin militar. Este probabil că arhiepiscopul Conrad a sesizat importanţa unui Ordin exclusiv german pentru proiectele imperiale şi că a fost responsabil de crearea Ordinului. Curând Ordinul a fost înzestrat cu domenii bogate în Germania şi a început să cumpere castele în Siria. Prima sa stăpânire a fost turnul ce străjuia Poarta Sf. Nicolae de la Acra, dăruit de Amaury cu condiţia să-i fie retrocedat dacă solicita acest lucru. Curând după aceea Teutonii au cumpărat castelul Montfort, pe care l-au redenumit Starkenberg, care domina înălţimile din jurul Tyrului. Ordinul, asemenea celui Templier şi Ospitalier, a pus la dispoziţie[138]

oameni pentru apărarea Orientului Latin, dar

138 pp. 87-88. Pentru acordarea fiefului către Jean d'Ibelin,vezi Lignages d'Outremer, în R.H.C. Lois, II, p. 458.

nu a uşurat cârmuirea regatului.[139]

Odată ce cruciaţii germani au plecat, Amaury a iniţiat negocieri cu al-Adil. Al-Aziz s-a întors rapid în Egipt, în timp ce al-Adil, dornic să consolideze moştenirea ayubizilor, nu voia să se lupte cu francii. La 1 iulie 1198, a fost semnat un tratat care îi lăsa pe musulmani stăpâni la Jaffa, iar pe franci la Jebail şi Beirut, în timp ce Sidonul era împărţit. Acordul avea să se menţină timp de cinci ani şi opt luni. Înţelegerea a fost benefică pentru al-Adil, căci i-a dat mână liberă să intervină în Egipt la moartea lui al-Aziz, survenită în luna noiembrie, şi să îi anexeze pământurile. Sporirea puterii sale l-a făcut pe Amaury să fie şi mai hotărât să păstreze pacea, cu atât mai mult cu cât se iviseră din nou probleme la Antiohia.[140]

Bohemund al III-lea participase la asediul Beirutului şi, pe drumul de întoarcere, a plănuit să atace Jabala şi Latakia. A trebuit însă să se grăbească spre casă. Aranjamentul fericit prin care Cilicia şi Antiohia urma să fie unite în persoana fiului său Raymond şi a soţiei sale armene s-a destrămat când Raymond a murit neaşteptat în 1197. El lăsase un copil, Raymond Rupe-n, care era moştenitor al Antiohiei potrivit dreptului ereditar. Bohemund al III-lea se apropia însă de şaizeci de ani şi era improbabil să

139 Röhricht, Geschichte des Königreichs Jerusalem, pp. 677-678.

140 Ernoul, pp. 316-317; Estoire dEracles, II, p. 228; Roger de Hoveden, IV, p. 28 (susţine că pacea a durat şase ani, şase luni şi şase zile); Abu Shama, text arab (ed. Bairaq), I, pp. 220-221; Ibn al-Athir, II, p. 89.

supravieţuiască până când nepotul său ajungea la maturitate. Exista pericolul ca minoratul şi regenţa să fie controlate de rudele armene. Bohemund i-a trimis înapoi în Armenia pe văduva Alice şi pe fiul ei, poate pentru că avea de gând să numească drept succesor pe unul dintre fiii Sibyllei şi, drept urmare, cei doi ar fi fost mai în siguranţă acolo. Acestea s-au întâmplat cam în acelaşi timp cu încoronarea lui Leon, iar Conrad de Mainz, dornic să asigure tronul Antiohiei pentru unul dintre vasalii împăratului, completând astfel succesul obţinut la Acra, s-a grăbit de la Sis la Antiohia, unde l-a constrâns pe Bohemund să îşi convoace nobilii şi să-i facă să jure că vor respecta succesiunea lui Raymond Rupe-n.[141]

Conrad ar fi făcut mai bine să meargă la Tripoli. Bohemund, conte de Tripoli, al doilea fiu al lui Bohemund al III-lea, era un om cu mari ambiţii şi puţine scrupule, foarte abil în chestiunile juridice şi capabil să găsească în ele un argument pentru a-şi justifica cele mai revoltătoare acţiuni. Nu era un prieten al Bisericii. El îi sprijinise deja pe pisani, fără îndoială pentru bani, într-o dispută pentru nişte terenuri cu episcopul de Tripoli. Iar când episcopul Pierre d'Angoulême a devenit patriarh al Antiohiei şi a numit cu o grabă necanonică un succesor pentru scaunul de la

141 Arnold de Lübeck p. 207; Chronica Regia Coloniensis, p. 161; Roger de Hoveden, IV, p. 28 (cu toţii sugerează că Bohemund a ocupat vremelnic oraşele); Kemal ad-Din (trad. Blochet), pp. 213-215 (afirmă că nu le-a atacat); Röhricht, op. cit., p. 675, n. 2, traduce greşit Gibelet (Jebail) în Eracles, II, p. 228, ca Jabala (Dschebele).

Tripoli, papa i-a acceptat scuza că, având un conducător ca Bohemund, Biserica nu îşi poate asuma riscul unei întârzieri. Bohemund era hotărât să obţină succesiunea Antiohiei şi a refuzat de îndată să recunoască validitatea jurământului depus pentru Raymond Rupe-n. Avea nevoie de aliaţi. Templierii, nemulţumiţi de faptul că Leon luase în stăpânire Baghras, i s-au alăturat de bunăvoie. Ospitalierii, deşi nu erau foarte dornici să colaboreze cu Templierii, au fost câştigaţi prin mijlocirea unor donaţii. Pisanii şi genovezii au fost mituiţi prin privilegii comerciale. Şi, cel mai important, Comuna Antiohiei era înspăimântată de armeni şi ostilă oricărei acţiuni întreprinse de nobili. La sfârşitul lui 1198, Bohemund de Tripoli a apărut pe neaşteptate la Antiohia, şi-a alungat tatăl şi a convins Comuna să-i depună jurământ de fidelitate.

Leon avea însă un aliat formidabil în persoana papei Inocenţiu al III-lea. Orice îndoieli ar fi avut papalitatea cu privire la sinceritatea supunerii Bisericii Armene faţă de Roma, Inocenţiu nu dorea îndepărtarea noilor să-i supuşi. Mesaje cordiale şi îndatoritoare au început să sosească la Roma din partea lui Leon şi a catolicosului armean. Acestea nu puteau fi ignorate. Probabil din cauza opoziţiei Bisericii, tânărul Bohemund a permis revenirea tatălui său la Antiohia, în vreme ce el s-a întors la Tripoli. Cumva a reuşit însă să se reconcilieze cu bătrânul principe, care a trecut de partea sa. În acest timp

Templierii au uzat de toată influenţa de care se bucurau la Roma, pe când Leon a ignorat sugestia Bisericii că ar trebui să restituie Ordinului castelul Baghras. Baghras era important pentru el din punct de vedere strategic dacă ar fi reuşit să controleze Antiohia. El l-a invitat pe bătrânul Bohemund şi pe patriarhul Pierre să discute întreaga chestiune, dar intransigenţa de care a dat dovadă l-a împins şi pe patriarh în tabăra lui Bohemund de Tripoli. Biserica Antiohiei s-a alăturat Comunei şi Ordinelor în opoziţia faţă de succesiunea armeană. Când Bohemund al III-lea a murit în aprilie 1201, Bohemund de Tripoli nu a avut nicio dificultate în a se instala în oraş. Însă mulţi nobili, ţinând cont de jurământul depus şi temându-se de gusturile autocratice ale lui Bohemund, au fugit la Sis, la Curtea lui Leon.[142]

Timp de un sfert de secol creştinii din nordul Siriei au fost tulburaţi de războiul de succesiune la tronul Antiohiei. Cu mult înainte de a se încheia, situaţia în Orient s-a schimbat. A fost o întâmplare fericită că nici selgiucizii din Anatolia, nici Ayubizii nu se aflau în poziţia de a iniţia un război de cucerire. Moartea sultanului selgiucid, Kilij Arslan al II-lea, a fost urmată de un război civil îndelungat între fiii săi. Au trecut aproape zece ani până când unul dintre fiii mai mici, Rukn ad-Din Suleiman din Tokat, a reuşit să reunifice pământurile familiei sale. Au existat o incursiune

142 Pentru această complicată istorie vezi Cahen, op. cit., pp. 590-595, cu o discuţie asupra nepotrivirilor existente în surse.

armată selgiucidă în Cilicia în 1193 şi o alta în 1201 care l-au deturnat pe Leon în momentul critic în care Bohemund al III-lea era pe patul de moarte. Când Rukn ad-Din s-a putut desprinde de războaiele cu fraţii săi şi cu prinţii Danişmenizi aflaţi în declin, el a atacat cu precădere Georgia a cărei puternică regină Tamara părea un duşman cu mult mai periculos decât orice potentat latin.[143] La Alep, fiul lui Saladin, az-Zahir, era mult prea iritat de ambiţiile unchiului său al-Adil pentru a risca o acţiune în afara graniţelor. Antiohienii erau liberi să îşi continue certurile fără a se teme de imixtiunea musulmanilor. De la Acra regele Amaury privea la conflictul din nord cu nerăbdare sporită. Simpatiile sale se îndreptau spre Leon şi spre tânărul Raymond Rupe-n, mai degrabă decât spre agresivul Bohemund, dar nu a încercat niciodată să intervină activ. Preocuparea sa majoră era să prevină izbucnirea conflictului cu al-Adil. Existau zvonuri despre pregătirea unei mari cruciade în Europa. Până la sosirea acesteia era necesar ca pacea să fie menţinută. La rândul său, al-Adil nu putea conta pe fidelitatea sprijinului nepoţilor şi verilor să-i până în momentul în care o agresiune creştină serioasă ar fi provocat un Război Sfânt.

Nu întotdeauna a fost uşor să fie menţinută pacea. La sfârşitul lui 1202, o escadră flamandă a sosit la Acra. Navigase sub conducerea

143 Ibn Bibi, ed. Houtsma, IV, pp. 5-22; Ibn al-Athir, II, pp. 69-72; Georgian Chronicle (ed. Brosset), I, pp. 292-297.

castelanului de Bruges, Jean de Nesle, trecând prin strâmtoarea Gibraltar. Câteva zile mai târziu un grup de cavaleri au sosit pe corăbii de la Marsilia sub conducerea episcopului Gauthier de Autun şi a contelui de Forez. Au fost urmaţi de un alt grup de cavaleri francezi ce veneau de la Veneţia, printre care Étienne de Perche, Robert de Montfort şi Reynaud al II-lea, conte de Dampierre. Toate cele trei grupuri reunite numărau doar câteva sute de oameni, o mică parte a unei uriaşe oştiri ce se afla la acel moment în drum spre Dalmaţia. Curând după aceea însă, Reynaud de Montmirail, care se despărţise de amintita oştire la Zara, a adus vestea că va mai trece ceva timp, în cel mai fericit caz, până când întreaga expediţie ar fi ajuns în Siria. Ca orice nou-veniţi, cavalerii francezi erau hotărâţi să pornească imediat lupta pentru Cruce. Au fost nemulţumiţi când Amaury le-a cerut să aştepte cu răbdare. Reynaud de Dampierre l-a insultat pe rege făcându-l laş şi, în calitate de conducător autoproclamat, i-a convins pe cavaleri să intre în serviciul lui Bohemund de Tripoli. Au plecat să i se alăture la

Antiohia şi au traversat fără probleme comitatul de Tripoli. Însă Jabala şi Latakia erau încă în mâinile musulmanilor. Emirul din Jabala era un om paşnic care se înţelegea foarte bine cu vecinii săi creştini. El le-a acordat călătorilor ospitalitate, dar i-a avertizat că pentru a trece prin teritoriul Latakiei aveau nevoie de un salvconduct de la suzeranul acesteia, az-Zahir din Alep. El s-a

oferit să-i scrie personal sultanului, care probabil ar fi acordat permisiunea pentru că avea interesul ca războiul civil să continue la Antiohia. Însă Reynaud şi oamenii săi nu au dorit să aştepte. Au trecut prin teritoriul Latakiei al cărei emir i-a atras într-o ambuscadă, capturându-i pe mulţi dintre ei şi masacrându-i pe ceilalţi.[144]

Amaury însuşi a iniţiat incursiuni ocazionale împotriva musulmanilor. Când un emir s-a stabilit lângă Sidon şi a început să atace ţărmurile, iar al-Adil a refuzat să ia măsuri, Amaury a răspuns trimiţând corăbii care să intercepteze şi să captureze un convoi bogat care se îndrepta spre Latakia. Tot Amaury a condus apoi o incursiune în Galileea. Al-Adil, care i-a ieşit în întâmpinare până la Muntele Tabor, a refuzat însă să intre în luptă. Nu a reacţionat violent nici când flota creştină a pătruns în Delta Nilului şi a urcat pe fluviu dincolo de Rosetta pentru a jefui oraşul Fuwa. Cam în aceeaşi vreme Ospitalierii din Krak des Chevaliers şi Marqab au iniţiat incursiuni fără succese durabile împotriva Hamei, emiratul nepotului lui al-Adil, al-Mansur.[145]

În septembrie 1204, s-a încheiat un tratat între Amaury şi al-Adil care avea să se menţină

144 Ernoul, p. 341; Estoire d'Eracles, II, pp. 247-249; Villehardouin, ed. Faral, pp. 102-104; Kemal ad-Din (trad. Blochet), p. 39. Jean de Nesle şi câţiva supravieţuitori de la Latakia au pornit mai departe pentru a lupta alături de Leon al Il-lea împotriva Antiohiei. Pentru Cruciada a IV-a vezi mai jos. Villehardouin îi critică cu asprime pe cruciaţii care au insistat să meargă în Ţara Sfântă.

145 Ernoul, pp. 355-360; Estoire d’Eracles, II, pp. 258-263; Abu Shama, II, p. 158; Ihn al-Athir, II, p. 96.

şase ani. Se pare că iniţiativa i-a aparţinut lui Amaury. Însă şi al-Adil dorea să se pună capăt luptelor. Probabil că superioritatea maritimă a creştinilor îl neliniştea şi probabil că era convins că imperiul său avea de câştigat de pe urma reluării comerţului cu coasta siriană. Era dispus nu numai să cedeze Beirutul şi Sidonul lui Amaury, însă i-a cedat chiar şi Jaffa şi Ramla şi, totodată, a simplificat măsurile luate pentru pelerinii care mergeau către Ierusalim şi Nazaret. Pentru Amaury, care nu se aştepta la acel moment să mai primească niciun fel de ajutor din Apus, termenii acordului erau surprinzător de buni.[146] Nu a fost în măsură să se bucure pentru mult timp de sporirea prestigiului său. La 1 aprilie 1205, după o scurtă boală provocată de consumul excesiv de peşte, a murit la Acra la o vârstă ce depăşea cu puţin cincizeci de ani.[147]

Amaury al II-lea nu a fost un rege măreţ, dar, asemenea predecesorului său Henric, a deprins din experienţă o înţelepciune politică ce a fost foarte folositoare şubredului său regat. Caracterul său ordonat a favorizat crearea unei legislaţii în Cipru şi a contribuit la întărirea regalităţii în regatul Ierusalimului. Era respectat, dar nu foarte iubit. În tinereţe fusese iresponsabil şi certăreţ şi

146 Ernoul, p. 60; Estoire d'Eracles, II, p. 263; Ibn al-Athir, loc. cit.

147 Ernoul, p. 407; Estoire dEracles, II, p. 305; anexa la Robert de Monte, Bouquet, R.H.F., voi. XVIII, p. 342, care citează o scrisoare a arhiepiscopului Cezareei care dă data exactă. Băiatul său pe care îl avusese cu regina Isabella a murit la 2 februarie. Peştele în discuţie era un chefal alb.

stârnise mereu opoziţie. Este însă de apreciat faptul că, deşi ar fi preferat să rămână doar rege al Ciprului, a acceptat şi a asumat cu conştiinciozitate sarcinile impuse de a doua coroană. La moartea sa cele două regate au fost separate. Ciprul a fost moştenit de fiul său şi al Eschivei d'Ibelin, Hugues, un băiat de zece ani. Sora mai vârstnică a băiatului, Burgundia, se căsătorise recent cu Gauthier de Montbéliard, căruia înalta Curte a regatului i-a încredinţat regenţa.[148] În regatul Ierusalimului autoritatea a trecut automat reginei Isabella, care nu a fost atât de îndurerată de moartea ultimului ei soţ pentru a refuza cârmuirea. Însă nici ea nu a mai trăit mult timp. Data morţii ei, ca şi mare parte din viaţă, este destul de obscură. Printre doamnele Casei Regale a Ierusalimului este o figură fantomatică despre a cărei personalitate nu s-a păstrat nimic. Simpla ei existenţă şi căsătoriile ei au fost foarte importante. Dacă ar fi avut ambiţii politice, ar fi putut fi o forţă în regat; a preferat însă să se lase purtată de la o căsătorie la alta, fără să ţină cont de dorinţele personale. Ştim că era frumoasă, dar putem trage concluzia că avea un caracter slab şi iresponsabil.[149]

Isabella a lăsat cinci fete: Maria de Montferrat, Alice şi Filipa de Champagne, Sibylla şi Melisenda de Lusignan. Maria, care avea treisprezece ani, i-a succedat la tron, iar Jean

148 Estoire dEracles, II, p. 305.
149 Ibid.

d’Ibelin, senior de Beirut, a fost numit regent. Nu se ştie dacă a fost numit în această calitate de regina muribundă sau de înalta Curte. Era însă un candidat evident. Ca frate vitreg al Isabelle! era cea mai apropiată rudă pe linie masculină a Mariei. Deţinea cel mai bogat fief din regat şi toţi seniorii îi recunoşteau întâietatea. El combina curajul şi înţelepciunea lui Balian, tatăl său, cu o subtilitate grecească moştenită de la mama sa, Maria Comnena. Timp de trei ani a cârmuit regatul cu tact şi cu discreţie, fără a fi deranjat de războaiele dintre sarazini sau de problemele cruciadei. Într-adevăr, aşa cum Amaury prevăzuse atunci când încheiase tratatul cu al-Adil, niciun cavaler occidental nu mai dorea să vină de bunăvoie în Palestina. Cruciada găsise un teren de vânătoare mai prielnic în altă parte.[150]

Cartea a II-a

CRUCIADELE DEVIATE

CRUCIADA ÎMPOTRIVA CREŞTINILOR

„Cum a ajuns ca o văduvă cea mai de frunte dintre neamuri; doamna cetăţilor a ajuns birnică… Toţi prietenii au devenit duşmani…”

Plângerile lui Ieremia I: 1 – 2

În luna noiembrie a anului 1199, contele Thibaud de Champagne şi-a invitat prietenii şi vecinii la un turnir la castelul său din Ecri-sur-Aisne. Odată cu încheierea întrecerilor, discuţiile dintre cavaleri s-au aplecat asupra necesităţii de a porni într-o nouă cruciadă. Era o idee la care

150 Ibid., Ernoul, p. 407.

contele ţinea mult, ca nepot al regilor Richard Inimă-de-Leu şi Filip August al Franţei şi ca frate al contelui Henric care domnise peste Palestina. La sugestia contelui, a fost adus să le vorbească oaspeţilor un predicator rătăcitor, pe numele său Foulques de Neuilly. Înflăcăraţi de elocvenţa acestuia, cu toţii au jurat să devină cruciaţi; un mesager a fost trimis la papă să îi comunice pioasa decizie.1

Inocenţiu al III-lea deţinea tronul papal de ceva mai mult de un an. Deşi înflăcărat de ambiţia de a stabili autoritatea supremă[151] a papalităţii, în acelaşi timp era prudent, avea o viziune pe termen lung şi mintea limpede, comportându-se ca un jurist care prefera să aibă o bază legală pentru afirmaţiile sale şi ca un politician care era gata să folosească orice instrument îi era cel mai la îndemână. Situaţia din Orient îl neliniştea. Una dintre primele sale acţiuni a fost să-şi exprime în mod public intenţia de a iniţia o nouă cruciadă; mai mult, în 1199 i-a scris patriarhului Aymar al Ierusalimului pentru a cere un raport detaliat cu privire la regatul franc.[152] Regii Ierusalimului erau vasalii săi; şi dorinţa lui de a-i sprijini a fost sporită de politica activă a împăratului Henric al VI-lea, care, prin acordarea coroanelor Ciprului şi Armeniei, se lansase într-o provocare implicită la adresa autorităţii papale în acele părţi. Experienţa arătase că prezenţa personală regilor şi

151 Villehardouin, I, pp. 2-6.

152 Röhricht, Regesta, pp. 202-203.

împăraţilor în expediţiile cruciate nu era tocmai de dorit. Singura cruciadă care fusese un succes deplin fusese cea dintâi, la care nu luase parte niciun cap încoronat. O cruciadă a nobililor, mai mult sau mai puţin omogenă din punct de vedere etnic, ar fi evitat rivalităţile regale şi naţionale care dăunaseră atât de mult celei de-a Doua şi celei de-a Treia Cruciade. Astfel de invidii ar fi fost mărunte şi uşor de controlat de către un trimis priceput al papalităţii. Prin urmare, Inocenţiu a primit cu căldură veştile din Champagne. Mişcarea generată de Thibaud nu avea să aducă doar ajutor eficient Orientului, ci putea fi folosită să întărească unitatea creştinătăţii sub sceptrul Romei.[153]

Momentul era bine ales pentru papalitate. Aşa cum se întâmplase şi în vremea Primei Cruciade, nu exista niciun împărat în Occident care să se afle în poziţia de a prelua conducerea. Moartea lui Henric al VI-lea în septembrie 1197 scăpase Biserica de o ameninţare foarte reală. Ca fiu al lui Frederic I Barbarossa şi ca soţ al moştenitoarei Siciliei, a cărei moştenire se afla deja ferm în mâinile sale în 1194, Henric devenise mai puternic decât orice alt potentat de la Carol cel Mare încoace. Avea o părere foarte bună despre funcţia pe care o ocupa şi aproape reuşise să îi confere un caracter ereditar. Faptul că

153 Pentru atitudinea lui Inocenţiu al III-lea, vezi Fliehe, La Chrétienté Romaine (vol. X din Fliehe şi Martin, Histoire de l'Eglise), pp. 44-60.

înfiinţase regate în Orient şi că pretinsese regelui ostatic Richard Inimă-de-Leu să îi devină vasal demonstrau că se credea „rege al regilor”. Nu ascundea ura faţă de Bizanţ, imperiul străvechi ale cărui tradiţii rivalizau cu succes cu ale sale, nici nu făcea vreun secret din scopul său de a continua politica normandă de a-şi impune supremaţia asupra Mării Mediterane, ceea ce în sine implica distrugerea Bizanţului. O cruciadă reprezenta o etapă inevitabilă a acestei politici. În decursul anului 1197 şi-a urzit planurile cu atenţie. Expediţia germană care a sosit în acel an la Acra urma să deschidă drumul pentru o armată mai mare pe care ar fi comandat-o el însuşi. Papa Celestin al III-lea, om temător şi şovăielnic, a fost pus în încurcătură, dar nu a încercat deloc să îl facă să se răzgândească, deşi l-a sfătuit să nu lanseze un atac imediat împotriva Constantinopolului, cu al cărui împărat se afla în pline negocieri pentru o unire a Bisericilor. Dacă Henric nu ar fi murit subit la Messina, la vârsta de 32 de ani, chiar pe când pregătea o mare flotă pentru cucerirea Răsăritului, nu este deloc exclus ca el să fi reuşit să devină stăpânul întregii creştinătăţi.[154]

Papa Celestin a murit la câteva luni după împărat. Inocenţiu al III-lea s-a trezit deci în ziua instalării sale fără niciun rival laic. Împărăteasa

154 Vezi Foreville şi de Pina, Du Premier Concile du Latran d l’avenement d’innocent III (vol. IX din Fliehe şi Martin, Histoire de l’Eglise), pp. 216-226.

văduvă, Constance, i-a încredinţat regatul ei sicilian şi pe micul ei fiu, Frederic. În Germania, unde prinţul născut în Sicilia nu era cunoscut, Filip de Suabia – unchiul său şi fratele lui Henric – a preluat pământurile familiei, a emis pretenţii la coroana imperială şi a descoperit că duşmanii casei Hohenstaufen fuseseră îndepărtaţi doar vremelnic. Casa de Welf a propus un candidat rival, Otto de Braunschweig. Richard al Angliei fusese ucis în martie 1199, iar fratele său, Ioan, şi nepotul său, Arthur, îşi disputau succesiunea, regele Filip al Franţei implicându-se şi el activ în ceartă. Cu regele Franţei şi cel al Angliei ocupaţi astfel, cu Germania prinsă în plin război civil şi cu autoritatea papală restaurată în sudul Italiei, Inocenţiu a putut începe să predice cu toată încrederea cruciada. Mai întâi, a redeschis negocierile cu împăratul bizantin Alexie al III-lea, referitor la unirea Bisericilor.[155]

În Franţa, misionarul principal al papei era itinerantul Foulques de Neuilly, care de mult încerca să inspire o cruciadă. Era celebru pentru curajul arătat în faţa capetelor încoronate, ca de pildă atunci când i-a poruncit regelui Richard să renunţe la mândrie, avariţie şi desfrâu.[156] La cererea papei, el a călătorit peste tot, convingând oamenii de la ţară să îşi urmeze seniorii în

155 Fliehe, op. cit., pp. 46 şi 50; Gesta Innocenta III, M.P.L. vol. CCXIV, col. 119-123.

156 Villehardouin, loc. cit.; Roger de Hoveden, IV, pp. 76-77. Richard s-a oferit să cedeze mândria sa Templierilor, avariţia cistercienilor şi desfrâul episeppilor.

Războiul Sfânt. În Germania, predicile abatelui Martin de Pairis se dovediseră aproape la fel de mobilizatoare, deşi acolo nobilii erau prea implicaţi în războiul civil pentru a-i acorda abatelui atenţie sporită.[157] Însă nici Foulques şi nici Martin nu au stârnit acelaşi entuziasm ca predicatorii Primei Cruciade. Recrutarea era mai bine organizată şi se limita în principal la vasalii seniorilor care deveniseră cruciaţi, iar mulţi dintre aceşti nobili erau mai puţin împinşi de pioşenie cât de dorinţa de a obţine pământuri noi departe de acţiunile disciplinare ale regelui Filip al II-lea August. Thibaud de Champagne fusese aproape unanim acceptat ca lider al mişcării. Cu el se aflau Balduin al IX-lea de Hainault, conte de Flandra, şi fratele său Henric, Ludovic, conte de Blois, Geoffroy al III-lea de Le Perche şi Simon al IV-lea de Montfort, ca de altfel şi fraţii lor, Enguerrand de Boves, Reynaud de Dampierre şi Geoffroy de Villehardouin, precum şi mai mulţi seniori mai puţin importanţi din nordul Franţei şi din Ţările de Jos. Episcopul de Autun îşi anunţase participarea împreună cu un grup de cavaleri din Auvergne. În Ţara Rinului, episcopul de Halberstadt şi contele de Katznellenbogen deveniseră cruciaţi împreună cu mulţi dintre vecinii lor.[158] Exemplul lor a fost urmat la scurt timp după aceea de diverşi

157 Gunther, Historia Constantinopolitana în Riant, Exuviae, I, pp. 60-65.

158 Villehardouin, I, pp. 6-14, şi Robert de Clary (ed. Lauer), pp. 2-3, enumeră cruciaţi francezi. Villehardouin, p. 74, menţionează nume de cruciaţi germani.

potentaţi din nordul Italiei, conduşi de Bonifaciu, marchiz de Montferrat, a cărui participare i-a stârnit papei Inocenţiu primele dubii referitoare la întreaga întreprindere, fiindcă prinţii de Montferrat erau prietenii şi aliaţii de încredere ai familiei Hohenstaufen.[159]

Expediţia nu a putut fi organizată rapid. Primul obstacol a fost găsirea unor corăbii care să îi transporte pe cruciaţi în Orient, deoarece odată cu declinul Bizanţului drumul pe uscat prin Balcani şi Anatolia nu mai era practicabil. Însă nimeni din rândurile cruciaţilor nu avea o flotă la dispoziţie, cu excepţia contelui de Flandra; iar flota flamandă o pornise pe cont propriu spre Palestina, la comanda lui Jean de Nesle. Se punea apoi problema strategiei generale. Richard Inimă-de-Leu afirmase, înainte de a părăsi Palestina, că Egiptul era punctul vulnerabil al Imperiului sarazin. S-a hotărât până la urmă ca Egiptul să fie obiectivul cruciaţilor. Anul 1200 a trecut având loc diverse negocieri asupra cărora Inocenţiu a încercat să păstreze cât de cât controlul. În martie 1201, Thibaud de Champagne a murit pe neaşteptate, iar Cruciada l-a ales drept lider în locul lui pe Bonifaciu de Montferrat. Era alegerea firească. Casa de Montferrat avea legături însemnate cu Orientul. Tatăl lui Bonifaciu murise

159 Villehardouin, I, p. 44, insinuează că Bonifaciu a devenit cruciat abia atunci când a fost numit comandant-şef; Gesta Innocenta III, loc. cit., col. 132, sugerează bănuielile papei. Mama lui Bonifaciu era sora vitregă a bunicului lui Henric al Vl-lea, iar tatăl său era fratele vitreg al bunicii lui Filip al Franţei.

ca senior de Palestina. Dintre fraţii lui, Guillaume se căsătorise cu Sibylla a Ierusalimului şi îl avusese drept fiu pe copilul-rege Balduin al V-lea; Renier se căsătorise cu fiica împăratului Manuel şi fusese ucis în Constantinopol; iar Conrad fusese salvatorul Tyrului, stăpânitor peste Ţara Sfântă şi tatăl actualei moştenitoare a acesteia. Însă, odată cu numirea sa la comanda cruciaţilor, întreprinderea ieşea de sub influenţa papei Inocenţiu.

Bonifaciu a sosit în Franţa în august 1201 şi s-a întâlnit cu tovarăşii săi la Soissons, unde comanda i-a fost confirmată. De acolo a plecat în Germania să petreacă lunile de iarnă cu vechiul său prieten Filip de Suabia.[160][161]

Filip de Suabia era la rândul său interesat de afacerile din Orient, însă mai degrabă de cele din Bizanţ decât de cele din Siria. Împărtăşea pe de-a-ntregul animozităţile dinastiei sale faţă de împăraţii bizantini. Se aştepta să devină în curând împărat al Imperiului de Apus şi îşi dorea să aducă la îndeplinire programul fratelui său Flenric. Mai mult, avea o legătură personală cu Bizanţul. Atunci când Henric al VI-lea cucerise Sicilia, printre prizonierii săi se numărase şi tânăra văduvă a prinţului dezmoştenit Roger, pe nume Irina Angelina, fiica împăratului Isaac Anghelos, iar Henric i-o dăduse drept soţie lui Filip. Fusese o

160 Villehardouin, I, pp. 40-46; Robert de Clary, pp. 4-6; Gesta Innocentii III, loc. cit., sugerează că Filip al Franţei ar fi intervenit în favoarea lui Bonifaciu.

161 Chronica Regia Coloniensis, p. 157.

căsătorie din dragoste; pentru Irina, Filip a ajuns să se implice în disputele dinastice ale familiei Anghelos”.

La câteva luni după nunta lui Filip, socrul său Isaac şi-a pierdut tronul. Puterea nu-i îmbunătăţise acestuia calităţile. Funcţionarii săi erau corupţi şi de necontrolat, iar el însuşi era mult mai extravagant decât îşi putea permite imperiul lui sărăcit. Pierduse jumătate din Peninsula Balcanică în favoarea unui imperiu vlaho-bulgar viguros şi ameninţător. Turcii, până la moartea lui Kilij Arslan al II-lea în 1192, avansaseră constant în Anatolia, rupând Bizanţul de ţărmul sudic şi de Siria. Din ce în ce mai multe concesiuni comerciale erau vândute italienilor pe bani peşin. Splendoarea ostentativă şi lipsită de tact a nunţii împăratului cu prinţesa Margareta a Ungariei i-a înfuriat pe supuşii săi împovăraţi de biruri. Propria lui familie a început să-i întoarcă spatele, iar în 1195 fratele său Alexie a pus la cale o lovitură de palat reuşită. Isaac a fost orbit şi azvârlit în temniţă, împreună cu fiul său, tânărul Alexie. Noul împărat, Alexie al III-lea, nu era cu mult mai capabil decât fratele său. S-a remarcat întrucâtva prin activitatea diplomatică, curtând prietenia papalităţii prin deschiderea discuţiilor despre unirea ecleziastică, conştient că o astfel de prietenie l-ar fi putut feri de un eventual atac din partea lui Henric al VI-lea, iar intrigile sale au contribuit la menţinerea discordiei între principii selgiucizi. Însă afacerile interne rămăseseră pe

seama soţiei sale, Eufrosina, care era la fel de extravagantă ca şi cumnatul său dezmoştenit şi era înconjurată de o administraţie la fel de coruptă ca şi acesta.[162]

La sfârşitul anului 1201, tânărul Alexie, fiul lui Isaac, a scăpat din temniţa din Constantinopol şi şi-a croit drum până la Curtea surorii sale în Germania. Filip i-a făcut o primire călduroasă şi i l-a prezentat lui Bonifaciu de Montferrat. Cei trei s-au sfătuit. Alexie dorea să obţină tronul tatălui său. Filip era gata să-l ajute, pentru ca Imperiul de Răsărit să devină vasal Imperiului de Apus. Bonifaciu avea la dispoziţie o armată cruciată. N-ar fi fost oare în avantajul cruciadei să se oprească pe drum pentru a înscăuna un conducător prieten la Constantinopol?[163]

Între timp, cruciaţii căutaseră variante de transport pentru călătoria lor pe mare. La începutul anului 1201, pe când contele de Champagne era încă în viaţă, deschiseseră

---

162 Vezi Vasiliev, History of the Byzantine Empire, pp. 440-445, 487.

163 Nicetas Chômâtes, p. 712; Inocenţiu al III-lea, scrisori, V, 122, Gesta Innocenta III, loc. cit., col. 123-125; ibid., col. 130-132. S-a dezbătut îndelung dacă diversiunea Cruciadei a IV-a fost premeditată. Vezi Vasiliev, op. cit., pp. 455-458. Se pare că, deşi Filip de Suabia, Bonifaciu şi veneţienii au avut fiecare motivele lor să-şi dorească un atac asupra Constantinopolului, abia întâmplarea că Alexie a sosit la Curtea Suabiei a făcut diversiunea posibilă. Papa nu avusese asemenea intenţii, iar cruciaţii de rând, francezi, intenţionau cu adevărat să ajungă în Ţara Sfântă, dar s-au lăsat influenţaţi de împrejurări. Pentru atitudinea lui Bonifaciu, vezi Grégoire, „The Question of the Diversion of the Fourth Crusade“, Byzan- tion, vol. XV. Pentru planurile atent cântărite ale lui Filip de Suabia, vezi Winkelmann, Philipp von Schwaben, I, pp. 296, 525.

negocierile cu Veneţia şi îl trimiseseră acolo pe Geoffroy de Villehardouin să stabilească detaliile. Un tratat între Geoffroy şi veneţieni a fost semnat în aprilie. În schimbul a 85.000 de mărci din argint de Köln, Veneţia a fost de acord să furnizeze cruciaţilor, până pe 28 iunie 1202, transport şi hrană vreme de un an pentru 4.500 de cavaleri, cu cai cu tot, 9.000 de scutieri şi 20.000 de pedestraşi. În plus, Republica se angaja să furnizeze 50 de galere care să însoţească Cruciada, cu condiţia ca jumătate din cuceriri să fie cedate Veneţiei. Imediat ce acordul a fost încheiat, cruciaţii au fost convocaţi la Veneţia pentru a porni spre Egipt.[164]

Unii dintre cruciaţi priveau tratatul cu suspiciune. Episcopul de Autun şi-a adus compania direct de la Marsilia în Siria. Alţii, sub comanda lui Reynaud de Dampierre, deoarece erau neliniştiţi din cauza întârzierii la Veneţia, şi-au făcut propriile aranjamente de călătorie până la Acra. Existau o serie de nemulţumiri şi printre cruciaţii mai umili, legate de decizia de a ataca Egiptul. Se înrolaseră pentru a salva Ţara Sfântă şi nu puteau să înţeleagă ce rost avea să meargă altundeva. Nemulţumirile lor erau încurajate tacit de veneţieni, care nu aveau nicio intenţie să sprijine un atac asupra Egiptului. Al-Adil era conştient de avantajele pe care le aducea

164 Villehardouin, II, pp. 18-34. Papa a aprobat tratatul, însă fără entuziasm, căci avea în mod evident bănuielile sale în ceea ce îi priveşte pe veneţieni [Gesta Innocentii III, loc. cit., col. 131).

posesiunilor sale comerţul cu Europa, iar cucerirea de către el a Egiptului fusese urmată de oferirea unor privilegii comerciale valoroase oraşelor italiene. Chiar în momentul în care guvernul Veneţian negocia cu cruciaţii transportul lor, ambasadorii republicii erau la Cairo, plănuind un acord comercial cu reprezentantul sultanului, care a semnat cu ei un tratat în primăvara anului 1202, după ce trimişii speciali ai lui al-Adil la Veneţia fuseseră asiguraţi de Doge că acesta nu va sprijini nicio expediţie împotriva Egiptului.[165]

Nu ştim dacă cruciaţii vor fi înţeles subtilităţile diplomaţiei veneţiene. Chiar dacă însă unii dintre ei bănuiau că sunt înşelaţi, nu se putea face nimic. Tratatul cu Veneţia îi punea în întregime în mâinile acesteia, deoarece nu putuseră strânge cele 85.000 de mărci promise. În iunie 1202, armata era adunată, însă cum banii nu fuseseră plătiţi, Republica nu pregătea corăbiile. Instalaţi pe micuţa insulă San Niccolo di Lido, hărţuiţi de neguţătorii veneţieni faţă de care adunaseră deja datorii, ameninţaţi că li se va tăia total aprovizionarea dacă nu făceau rost de bani, cruciaţii erau gata în luna septembrie să accepte orice termeni propuşi de Veneţia. Bonifaciu, care li se alăturase în acea vară, după o vizită

165 Existenţa efectivă a unui tratat, datat 13 mai 1202 de Hopf, Geschichte Griechenlands, I, p. 118, a fost tăgăduită; de altfel, Hopf nu citează nicio sursă. Insă Ernoul, pp. 345-346, afirmă clar că la vremea respectivă erau în plină desfăşurare negocieri între Veneţia şi sultan. Nu avem motive să bănuim că ar fi inventat o asemenea poveste, pe care o aflase probabil de la veneţienii din Siria. Asupra dezertărilor din tabăra cruciată, vezi Villehardouin, I, pp. 52-54.

nesatisfăcătoare la papă, era deja gata să colaboreze cu veneţienii. Vreme de mai multe decenii, Republica şi regele Ungariei purtaseră un război dezorganizat pentru controlul asupra Dalmaţiei, iar oraşul-cheie Zara trecuse de curând sub stăpânirea Ungariei. Cruciaţii erau acum anunţaţi că expediţia putea începe şi stingerea datoriei putea fi amânată dacă s-ar fi alăturat unei campanii preliminare de recucerire a Zarei. Aflând despre ofertă, papa a interzis imediat acceptarea ei. Însă, indiferent de părerea pe care ar fi avut-o despre moralitatea propunerii, cruciaţii nu au avut alternativă.[166]

Aranjamentul fusese făcut în culise de către Bonifaciu de Montferrat, care avea puţine scrupule creştineşti, şi de dogele Veneţiei, Enrico Dandolo. Dandolo era foarte bătrân, însă vârsta nu îi afectase energia şi nu-i astâmpărase ambiţia. Cu vreo treizeci ani în urmă fusese trimis ca ambasador la Constantinopol, unde fusese implicat într-o încăierare şi îşi pierduse parţial vederea. Supărarea sa pe bizantini sporise atunci când, la scurtă vreme după ce ajunsese doge în 1193, a întâmpinat o serie de dificultăţi în a obţine de la împăratul Alexie al III-lea reînnoirea condiţiilor comerciale favorabile acordate Veneţiei de împăratul Isaac. A fost aşadar gata să discute cu Bonifaciu planuri în vederea unei expediţii împotriva Constantinopolului. Pentru moment, aspectul de cruciadă trebuia totuşi păstrat.

166 Villehardouin, I, pp. 58-66; Robert de Clary, pp. 9-11.

Imediat ce atacul asupra Zarei a fost aprobat, o ceremonie solemnă a avut loc la San Marco, dogele şi principalii săi sfetnici depunând ostentativ jurământul de cruciaţi.[167]

Flota a părăsit Veneţia pe 8 noiembrie 1202 şi a ajuns la Zara două zile mai târziu. După un atac aprig, oraşul a capitulat pe 15 ale lunii şi a fost jefuit sistematic. Trei zile mai târziu, veneţienii şi cruciaţii au început să se certe în legătură cu împărţirea prăzii, dar au făcut până la urmă pace. Dogele şi Bonifaciu au decis atunci că era prea târziu să se aventureze înspre est. Cruciaţii s-au pregătit să ierneze la Zara, în vreme ce conducătorii plănuiau operaţiunile viitoare.[168]

Când vestea devastării Zarei a ajuns la Roma, papa Inocenţiu a fost cuprins de mânie. Era de nepermis ca împotriva poruncilor sale exprese o cruciadă să fi fost folosită pentru atacarea posesiunilor unui fiu credincios al Bisericii. A excomunicat aşadar întreaga expediţie. Ulterior, înţelegând că înşişi cruciaţii fuseseră victimele unui şantaj, i-a iertat, dar nu a ridicat excomunicarea veneţienilor.[169] Dandolo nu s-a tulburat. Prin intermediul lui Bonifaciu, el intrase deja în legătură cu Filip de Suabia, excomunicat la

---

167 Villehardouin, I, pp. 66-70; Robert de Clary, pp. 10-12. Pentru Dandolo, vezi Diehl, Une République Patricienne, Venise, pp. 47-48; Vasiliev, op. cit., pp.452-453.

168 Villehardouin, I, pp. 76-90, Robert de Clary, pp. 12-14.

169 Inocenţiu al III-lea, scrisori, V, 161,162, VI, 99-102 (M.P.L., vol. CCXIV, col. 1178, 1182; vol. CCXV, col. 103-110); Villehardouin, I, pp. 104-108.

rândul său. La începutul anului 1203, sosea la Zara un mesager din Germania, trimis de Filip la Bonifaciu, cu o ofertă sigură din partea cumnatului său, Alexie. Dacă Cruciada ar fi înaintat spre Constantinopol şi l-ar fi plasat acolo pe tronul imperial pe Alexie, atunci acesta s-ar fi angajat să verse cruciaţilor sumele datorate încă veneţienilor; le-ar fi furnizat banii şi proviziile necesare pentru cucerirea Egiptului şi ar fi adăugat un contingent de 10.000 de soldaţi din armata bizantină; ar fi plătit sumele necesare întreţinerii a 500 de cavaleri care să rămână în Ţara Sfântă şi ar fi garantat supunerea Bisericii din Constantinopol faţă de Roma. Bonifaciu i-a transmis propunerea lui Dandolo, care a fost încântat. Veneţia şi-ar fi recuperat banii şi, în acelaşi timp, i-ar fi umilit pe greci şi ar fi putut să îşi extindă şi consolideze privilegiile comerciale de care se bucura în Imperiul Bizantin. Atacul împotriva Egiptului putea fi apoi zădărnicit cu uşurinţă.[170]

Când propunerea le-a fost prezentată cruciaţilor, câţiva, printre care şi Reynaud de Montmirail, şi-au exprimat dezacordul, considerând că deveniseră cruciaţi ca să lupte împotriva musulmanilor şi neînţelegând rostul unor tergiversări suplimentare. Ei au părăsit tabăra şi au pornit spre Siria. Alţii au rămas cu oştirea, protestând; în fine, tăcerea altora a fost

170 Villehardouin, I, pp. 90-100, vorbeşte despre negocieri anterioare între Alexie şi cruciaţi, desfăşurate la Veneţia, pp. 70-74.

cumpărată oportun de veneţieni. Însă cruciaţii de rând fuseseră învăţaţi să creadă că Bizanţul trădase sistematic creştinătatea în fiecare dintre Războaiele Sfinte. Ar fi fost aşadar o mişcare înţeleaptă şi lăudabilă să-i impună de această dată cooperarea. Soldaţii cucernici erau încântaţi să contribuie la aducerea grecilor schismatici pe calea cea dreaptă. Cei ataşaţi de cele lumeşti jinduiau la bogăţiile Constantinopolului şi ale provinciilor sale şi abia aşteptau să le jefuiască. Unii dintre seniori, inclusiv Bonifaciu, se gândeau poate şi mai departe, şi estimau că posesiunile de pe malurile Mării Egee erau mult mai atrăgătoare decât orice s-ar fi putut găsi în năpăstuita Sirie. Toate resentimentele acumulate de-a lungul timpului de Apus faţă de creştinătatea din Răsărit au uşurat sarcina lui Dandolo şi Bonifaciu de a-şi ralia sprijinul oamenilor de rând.[171]

Neliniştea papei cu privire la cruciadă nu s-a potolit la aflarea deciziei. Era improbabil ca un plan urzit de veneţieni şi de prietenii lui Filip de Suabia să facă cinste Bisericii. Mai mult, îl întâlnise pe tânărul Alexie, care îi făcuse impresia unui june bun de nimic. Însă era prea târziu ca un eventual protest să aibă vreun efect, iar diversiunea s-ar fi justificat dacă într-adevăr avea să asigure un ajutor bizantin activ împotriva necredincioşilor şi în acelaşi timp să ducă la

171 Villehardouin, I, pp. 100-104, Robert de Clary, pp. 14-15. Hugues de Saint Pol, scrisoare în Chronica Regia Coloniensis, p. 205, scrie că aproape toţi cruciaţii voiau să îşi continue drumul către Palestina, dar au fost convinşi să apuce alt drum.

uniunea Bisericilor. S-a mulţumit să emită un ordin de neagresiune împotriva creştinilor, câtă vreme aceştia nu puneau piedici pe faţă Războiului Sfânt. Ar fi fost poate mai înţelept pe termen lung dacă şi-ar fi exprimat, chiar dacă zadarnic, un dezacord deschis şi lipsit de compromisuri. Pentru greci, mereu suspicioşi faţă de intenţiile papei şi necunoscători ai iţelor politicii apusene, condamnarea rostită cu jumătate de gură părea dovada că papa ar fi fost forţa din spatele întregii intrigi.[172]

Pe 25 aprilie, Alexie a sosit din Germania la Zara. Câteva zile mai târziu, expediţia ridica pânzele, poposind o vreme la Ragusa, unde Alexie a fost acceptat ca împărat, apoi în Corfu. Aici Alexie a semnat solemn un tratat cu aliaţii săi. Călătoria a fost reluată pe 25 mai. Flota a înconjurat Peloponesul şi s-a îndreptat spre nord către insula Andros, profitând de abundenţa izvoarelor ca să alimenteze rezervoarele de apă.

---

172 Gesta Innocentii III, loc. cit., col. 130-132: Inocenţiu al IlI-lea, scrisori, V, 122 (către împăratul Alexie, M.P.L., vol. CCXIV, col. 1123-1125) şi scrisoare către arhiepiscopul Ebrard de Salzburg, Registrum de Negotio Romani Imperii, LXX ţM.P.L., vol. CCXVI, col. 1075-1077), unde vorbeşte despre nevoia de reflecţie în asemenea chestiuni. Filip de Suabia ştia probabil despre planul de a ataca Zara, întrucât cardinalul Pietro de Capua fusese trimis de el împreună cu liderii cruciaţilor să obţină sprijinul papei pentru Alexie într-un moment în care niciun răspuns nu ar fi fost posibil dacă cruciada s-ar fi îndreptat direct către Răsărit. Vezi Bréhier, Les Croisades, p. 155. Cronica Novgorodului (ed. Lasonov, p. 241) declară că papa sprijinea planul de atac asupra Constantinopolului, în vreme ce Chronica Regia Coloniensis, p. 200, insinuează că el a revenit asupra excomunicării cruciaţilor pentru atacul asupra Zarei atunci când aceştia au decis să se îndrepte spre Constantinopol.

De la Andros, flota s-a îndreptat spre strâmtoarea Dardanele, pe care a găsit-o lipsită de apărare. În Tracia, recolta era pe punctul de a se coace. Prin urmare, cruciaţii s-au apucat la Abidos să adune tot ce se putea. Pe 24 iunie, ei au ajuns în faţa capitalei imperiale.[173]

F

Împăratul Alexie al III-lea nu luase măsuri pentru a-i întâmpina. Armata imperială nu-şi revenise deloc după dezastrele din ultimii ani ai domniei lui Manuel. Era alcătuită aproape în întregime din mercenari. În mod evident, pe regimentele france nu se putea conta pe moment, iar regimentele slave şi pecenege prezentau încredere doar atâta vreme cât existau bani cu care să fie plătite. Garda varegă, care avea acum în componenţă mulţi englezi şi danezi, fusese în mod tradiţional loială împăratului, însă Alexie al III-lea nu era un om care să inspire o mare loialitate personală. Era un uzurpator care îşi câştigase tronul nu pe baza meritelor sale de soldat sau de om de stat, ci în urma unui meschin complot de palat. În plus, îşi dovedise slabele calităţi de guvernare. Nu se putea baza nici pe armată, nici pe temperamentul general al supuşilor să-i părea mai sigur să nu facă nimic. Constantinopolul trecuse prin multe furtuni în cele nouă veacuri de existenţă. Cu siguranţă mai putea

173 Villehardouin, I, pp. 110-128; Robert de Clary, pp. 30-40; Anonimul din Halberstadt, în Riant, Exuviae, I, pp. 14-15; Devastatio Constantinopolitana (ed. Hopf), pp. 88-89; Nicetas Chômâtes, p. 717.

trece printr-una.

După ce au atacat, fără succes, Calcedonul şi Chrysopolisul, pe malul asiatic al Bosforului, cruciaţii au debarcat la Galata, dincolo de Cornul de Aur. Au ocupat oraşul şi au reuşit să rupă lanţul care bloca accesul spre Cornul de Aur şi să-şi ducă în port corăbiile. Tânărul Alexie îi făcuse să creadă că întregul Bizanţ se va ridica să-l întâmpine. Au fost surprinşi să găsească porţile cetăţii închise şi zidurile apărate de ostaşi. Prima tentativă de asalt, lansată de pe corăbii împotriva zidurilor aflate de-a lungul Cornului de Aur, a fost respinsă, însă pe 17 iulie, după o luptă înverşunată, Dandolo şi veneţienii au reuşit să creeze o breşă. Alexie al II-lea, la fel de surprins ca şi cruciaţii să găsească oraşul apărat, se gândea deja să fugă; citise în Biblie despre fuga lui David din faţa lui Absalom, fugă care-i permisese să supravieţuiască şi să-şi recupereze tronul. Luând cu sine fiica favorită şi o pungă de pietre preţioase, se strecurase dincolo de zidurile dinspre uscat şi se refugiase în Tracia, la Mosynopolis. Rămaşi fără împărat, funcţionarii imperiali au luat o decizie rapidă, dar subtilă. L-au scos pe orbul împărat Isaac din închisoare şi l-au pus pe tron, anunţându-l pe Dandolo şi pe cruciaţi că tatăl pretendentului a fost repus în drepturi şi că nu mai era nevoie să se continue lupta. Tânărul Alexie decisese până atunci să ignore existenţa tatălui său, dar acum nu mai putea să-l renege. Şi-a convins aliaţii să înceteze atacul. În schimb, au

trimis o solie prin care să anunţe că erau gata să-l recunoască pe Isaac dacă fiul său era numit co-împărat şi dacă ambii recunoşteau tratatul semnat de cel din urmă. Isaac a promis să îndeplinească cererile. Pe 1 august, la Sfânta Sofia, în timpul liturghiei, în prezenţa principalilor nobili cruciaţi, Alexie a fost încoronat co-împărat.[174]

Alexie al IV-lea a descoperit repede că un împărat nu putea fi la fel de iresponsabil ca un pretendent. Încercarea sa de a forţa clerul oraşului să admită primatul Romei şi să introducă obiceiurile latine a întâmpinat o rezistenţă posomorâtă. Nu i-a fost uşor nici să strângă toţi banii promişi. Şi-a început nechibzuit domnia făcând daruri generoase liderilor cruciaţi, aţâţându-le astfel invidia. Când a trebuit însă să le înmâneze veneţienilor banii datoraţi de cruciaţi, trezoreria s-a dovedit insuficient garnisită. În consecinţă, Alexie a anunţat introducerea unor taxe noi şi a înfuriat şi mai tare Biserica prin confiscarea unor cantităţi mari de odoare bisericeşti pentru a le topi pentru veneţieni. În toamna şi iarna anului 1203, atmosfera din oraş a devenit din ce în ce mai tensionată. Locuitorii erau revoltaţi la vederea îngâmfaţilor cavaleri frânci păşind pe străzile lor. Negoţul stagna. Cete de

174 Nicetas Chômâtes, pp. 718-726 (descriere completă din perspectivă greacă); Villehardouin, I, pp. 154-184 (cea mai detaliată relatare cruciată); Robert de Clary, pp. 41-51; Anonimul din Halberstadt, pp. 15-16; Devastatio Constan- tinopolitana, pp. 89-90; scrisoare a lui Hugues de* Saint Pol în Chronica Regia Coloniensis, pp. 203-208.

ostaşi apuseni beţi pustiau constant satele din suburbii, astfel încât viaţa nu mai era sigură în afara zidurilor. Un incendiu dezastruos a distrus un întreg cartier atunci când, într-un acces de pietate, o mână de francezi a pus foc moscheii construite pentru negustorii musulmani în tranzit. De partea cealaltă, cruciaţii erau la fel de nemulţumiţi. Înţeleseseră până la urmă că guvernul bizantin nu era capabil să ducă la îndeplinire promisiunile făcute de Alexie al IV-lea. Nici oamenii şi nici banii oferiţi nu veneau.

Alexie însuşi a abandonat repede speranţa zadarnică de a-i mulţumi pe oaspeţii săi. Din când în când îi invita la palat pentru un ospăţ şi a întreprins cu ajutorul lor o incursiune militară rapidă în Tracia, împotriva unchiului său Alexie al III-lea, revenind acasă pentru a celebra un triumf imediat ce a ieşit învingător într-o mică dispută. Restul zilelor şi al nopţilor sale erau umplute cu desfătări intime. Orb şi deci incapabil să participe la guvernare, tatăl său Isaac se izolase împreună cu astrologii săi favoriţi, ale căror profeţii nu-l linişteau deloc în privinţa viitorului. O ruptură pe faţă era inevitabilă, iar Dandolo a grăbit-o din plin, înaintând cereri nerezonabile.[175]

Doar doi oameni din Constantinopol păreau potriviţi să asume controlul situaţiei, ambii fiind gineri ai fostului împărat Alexie al III-lea. Soţul Anei, Theodor Lascaris, era un soldat distins care

175 Nicetas Chômâtes, pp. 736-738; Villehardouin, I, pp. 186-206; Robert de Clary, pp. 57-58; Devastatio Constantinopolitana, pp. 90-91.

organizase prima apărare împotriva latinilor. După fuga socrului său, se retrăsese. Soţul Eudochiei, Alexie Murtzuphlos, intrase în graţiile lui Alexie al IV-lea şi primise titlul de protovistier. Devenise acum liderul „naţionaliştilor”. Probabil pentru a-l speria pe Alexie al IV-lea şi a-l determina să abdice, a organizat o revoltă în ianuarie 1204. Singurul rezultat concret al acesteia a fost însă distrugerea marii statui a Atenei, operă a lui Fidias, amplasată în forum cu faţa spre vest. Sculptura fusese făcută bucăţi de o gloată de beţivi, deoarece acestora li se năimise că zeiţa face cu mâna invadatorilor.[176]

În februarie, o delegaţie din partea cruciaţilor a venit la palatul Vlaherne pentru a-i cere lui Alexie al IV-lea îndeplinirea imediată a promisiunilor făcute. Împăratul nu a putut decât să-şi recunoască neputinţa, iar la ieşirea din camera de audienţe imperială delegaţii au fost aproape sfâşiaţi de mulţimea furioasă. Aceasta s-a năpustit apoi spre Sfânta Sofia, unde l-a detronat pe Alexie şi l-a ales în locul său pe un nobil obscur numit Nicolae Canabus, care, prezent din întâmplare la faţa locului, a încercat să refuze onoarea.

Murtzuphlos a invadat apoi palatul. Nimeni nu a încercat să-l apere pe Alexie al IV-lea, care a fost aruncat într-un donjon şi strangulat, fără a fi – şi pe bună dreptate – plâns de cineva. Tatăl său

176 Nicetas Choniates, pp. 738-747; Villehardouin, II, pp. 6-23; Robert de Clary, p. 57; Devastatio Constantinopolitana, p. 91.

Isaac a murit câteva zile mai târziu de durere şi din cauza maltratării repetate. Obscurul Canabus a fost întemniţat, iar Murtzuphlos a urcat pe tron ca Alexie al V-lea.[177]

Revoluţia de palat reprezenta o provocare făţişă la adresa cruciaţilor. Veneţienii insistau de multă vreme că singura soluţie posibilă era cucerirea Constantinopolului şi instalarea acolo a unui împărat occidental. Sfatul lor părea acum justificat. Dar nu era uşor să alegi un împărat. Discuţii au avut loc în tabăra din Galata pe tot parcursul lunii martie. Unii cereau alegerea lui Filip de Suabia, pentru a uni cele două imperii. Filip era însă foarte departe. Fusese excomunicat, iar veneţienii nu agreau ideea unui imperiu puternic. Bonifaciu de Montferrat era candidatul cel mai potrivit. Însă din nou, în pofida declaraţiilor solemne de afecţiune făcute de Dandolo, veneţienii nu au fost de acord. Bonifaciu era prea ambiţios pentru gustul lor. În plus, avea legături cu genovezii. În cele din urmă, s-a decis ca un grup de şase frânci şi şase veneţieni să aleagă un împărat imediat ce oraşul avea să fie cucerit. Dacă, aşa cum părea optim, împăratul avea să fie francez, atunci un veneţian urma să fie ales patriarh. Împăratul avea să primească marele palat imperial, reşedinţa imperiala de la Vlaherne, un sfert din oraş şi Imperiul. Celelalte trei cartiere aveau să fie împărţite veneţienilor şi cavalerilor

177 Nicetas Chômâtes, pp. 738-747; Villehardouin, II, pp. 6-23; Robert de Clary, pp. 58-59; Devastatio Constantinopolitana, p. 92.

cruciaţi, ultimii urmând să-şi împartă jumătatea în fiefuri. Cu excepţia dogelui, toţi deţinătorii de fiefuri trebuiau să presteze omagiu de vasalitate împăratului. Lucrurile aveau astfel să fie puse în ordine „întru slava lui Dumnezeu, a Papei şi a Imperiului”. Afirmaţia ipocrită că expediţia avea să meargă să lupte împotriva necredincioşilor a fost făţiş abandonată.[178]

Alexie al V-lea era un suveran energic, nu însă şi popular. Îi demisese pe toţi cei pe care îi bănuia lipsiţi de loialitate, inclusiv pe istoricul Nicetas Choniates, care şi-a luat revanşa în *Istoria* sa. Se făcuseră câteva încercări de reparare a zidurilor şi de organizare a populaţiei în vederea apărării oraşului. Dar gărzile oraşului erau demoralizate de revoluţiile repetate şi nu se ivise niciun prilej pentru aducerea de trupe din provincie. În plus, existau în oraş trădători în solda Veneţiei. Primul atac cruciat, cel de pe 6 aprilie, a fost respins cu pierderi grele. Şase zile mai târziu, cruciaţii au atacat din nou. O luptă disperată a avut loc la Cornul de Aur, unde corăbii greceşti au încercat în van să împiedice flota veneţiană să debarce soldaţi sub ziduri. Atacul principal a fost îndreptat împotriva cartierului Vlaherne, unde zidurile ajungeau la Cornul de Aur. O spărtură a fost făcută în zidul exterior. Apărătorii rezistau pe zidul interior când, fie din accident, fie prin trădare, un incendiu a izbucnit în

178 Villehardouin, II, pp. 34-36; Robert de Clary, p. 68; Andrea Dandolo, Cronica (ed. Pastorello), p. 279.

oraş în spatele lor şi i-a prins în capcană. Apărarea s-a prăbuşit, iar francii şi veneţienii au pătruns în oraş. Murtzuphlos a fugit împreună cu soţia sa de-a lungul zidurilor până la Poarta de Aur, aproape de Marea Marmara şi apoi în Tracia, căutând refugiu la socrul său, la Mosynopolis. Când s-a aflat că fugise, nobilii rămaşi s-au întrunit la Sfânta Sofia ca să-i ofere coroana lui Theodor Lascaris. Era însă prea târziu. Theodor a refuzat onoarea deşartă. A ieşit împreună cu patriarhul lângă Milion, în piaţa dintre biserică şi marele palat, şi s-a adresat înflăcărat gărzii varege, spunându-le mercenarilor că nu aveau nimic de câştigat dacă se predau atunci noilor stăpâni. Varegii erau însă demoralizaţi; nu mai voiau să lupte. Atunci Theodor, soţia sa şi patriarhul, împreună cu o bună parte a nobililor, s-au strecurat până la portul palatului şi s-au îndreptat spre Asia.[179]

Când invadatorii şi-au croit drum prin oraş, luptele de stradă au fost sporadice. Până dimineaţă, dogele şi cruciaţii de seamă se aşezaseră în Marele Palat, iar soldaţilor lor li s-a spus că pot jefui oraşul în următoarele trei zile.

Devastarea Constantinopolului nu are corespondent în istorie. Timp de nouă secole, marele oraş fusese capitala civilizaţiei creştine. Era plin cu opere de artă care supravieţuiseră de

179 Nicetas Choniates, pp. 748-756; Villehardouin, II, pp. 32-50; Robert de Clary, pp. 60-79; Gunther, pp. 91-94, 100-104; scrisoare a lui Balduin, R.H.F., voi. XVIII, p. 522; Devastatio Constantinopolitana, p. 92; Ernoul, pp. 369-373; Cronica Novgorod, pp. 242-245.

pe vremea Greciei antice şi cu capodopere ale propriilor să-i meşteşugari desăvârşiţi. Veneţienii cunoşteau valoarea unor asemenea lucruri. De câte ori s-a ivit ocazia, au pus mâna pe comori şi le-au dus să împodobească bisericile şi palatele oraşului lor. Francezii şi flamanzii erau însă mânaţi de pofta de a distruge. O gloată gălăgioasă s-a năpustit pe străzi şi în case, apucând tot ce strălucea şi distrugând tot ce nu putea căra, oprindu-se doar să ucidă sau să violeze sau să spargă pivniţele de vinuri ca să se răcorească. Nici mănăstirile, nici bisericile şi nici bibliotecile nu au fost cruţate. Până şi în Sfânta Sofia soldaţi beţi puteau fi văzuţi smulgând draperiile de mătase şi spărgând în bucăţi marele iconostas de argint, în timp ce cărţile sfinte şi icoanele erau călcate în picioare. Câtă vreme ei beau veseli din vasele litugice, o prostituată s-a aşezat în jilţul patriarhal şi a început să cânte un cântec franţuzesc obscen. Călugăriţe erau necinstite în mănăstirile lor. Atât palatele, cât şi cocioabele erau invadate şi distruse. Femei rănite şi copii trăgeau să moară pe străzi. Scenele îngrozitoare de jaf şi vărsare de sânge au continuat vreme de trei zile, până ce uriaşul şi frumosul oraş s-a transformat într-un abator. Pânâ şi sarazinii ar fi fost mai milostivi, a exclamat pe bună dreptate, istoricul Nicetas.[180]

180 Nicetas Chômâtes, pp. 757-763; Nicolae Mesarites, în Heisenberg, Neue Quellen zur Geschichte des Lateinischen Kaisertums, I, pp. 41-48; scrisoare a clerului grec în Cotelerius, Ecclesiae Graecae Monumenta, III, pp. 510-514; Inocenţiu al Ill-lea,

În cele din urmă, căpeteniile latinilor şi-au dat seama că atâta distrugere nu era în folosul nimănui. Când soldaţii au fost epuizaţi de jaf, ordinea a fost restabilită. Toţi cei care furaseră un obiect preţios au fost siliţi să-l cedeze nobililor frânci, iar orăşeni nefericiţi au fost torturaţi ca să dezvăluie bunurile pe care reuşiseră să le ascundă. Chiar dacă atât de multe pieriseră din nesăbuinţă, cuantumul prăzilor era uluitor. Nimeni, scrie Villehardouin, nu ar fi în stare să socotească aurul şi argintul, odoarele şi bijuteriile, ţesăturile preţioase şi mătăsurile, veşmintele de blană de veveriţă, zibelină şi hermină. Nimeni, a adăugat el pe baza cunoştinţelor sale vaste, nimeni, de când e lumea, nu luase atâta pradă într-un oraş. Totul a fost împărţit conform tratatului: cruciaţii au primit trei optimi, veneţienii tot atâtea, iar un sfert a fost păstrat pentru viitorul împărat.[181]

Obiectivul următor a fost alegerea împăratului. Bonifaciu de Montferrat mai spera încă să fie ales. Pentru a-şi spori şansele, o salvase pe împărăteasa văduvă Margareta, consoarta

scrisori, VIII, 126 (M.P.L., vol. CCXV, col. 699-702), o relatare pe larg a ororilor care-i fuseseră descrise; Villehardouin, II, pp. 52-58; Robert de Clary, pp. 68-69, 80-81; Gunther, pp. 104-108; scrisoare a lui Balduin, loc. cit.; Ernoul, pp. 374-376; Cronica Novgorodului, pp. 245-246. Cronicarii latini au fost mai uluiţi de rapacitatea cruciaţilor decât de cruzimea lor. Gunther admite că până şi vrednicul Martin de Pairis a fost convins să participe la împărţirea prăzii, deşi din pietate jefuise doar bisericile. Ernoul îi acuză pe veneţieni ca fiind cei mai rapace. Abu Shama (II, p. 154) spune că au vândut o mare parte din pradă musulmanilor.

181 Villehardouin, II, pp. 59-60; Robert de Clary, pp. 80-81.

maghiară a lui Isaac, şi se căsătorise imediat cu ea. Dar veneţienii nu voiau să audă de el. La presiunile lor, tronul a fost acordat unui prinţ mai puţin controversat, lui Balduin al IX-lea, conte de Flandra şi Hainault, bărbat de viţă aleasă şi foarte bogat, dar mai moale şi mai maleabil. Titlul purtat avea să-i fie mai mare decât puterea efectivă. Urma într-adevăr să stăpânească peste întregul teritoriu cucerit, cu excepţia neliniştitoare a posesiunilor acordate dogelui Veneţiei. Domeniul său personal urma să includă Tracia până la Chorlu, Bitinia şi Misia până la Muntele Olimp, ca de altfel şi unele dintre insulele din Marea Egee, Samotrace, Lesbos, Chios, Samos şi Cos. Dar capitala nu avea să fie în întregime a sa, deoarece veneţienii au revendicat dreptul la trei optimi din Constantinopol şi au luat partea care includea Sfânta Sofia, unde un veneţian, Tommaso Morosini, a fost numit patriarh. În plus, ei au cerut acele părţi ale imperiului care potenţau supremaţia lor maritimă, ţărmul de vest al Greciei continentale, întregul Pelopones, Naxos, Andros şi Eubeea, Gallipoli şi porturile Traciei la Marea Marmara, oraşul Adrianopol.

Lui Bonifaciu, în compensaţie pentru pierderea tronului, i se oferea o fantomatică posesiune în Anatolia, răsăritul şi centrul Greciei continentale şi insula Creta. Cum nu dorea deloc să cucerească teritorii în Asia, Bonifaciu a cerut însă în schimb Macedonia şi Salonicul. Balduin a ezitat, însă opinia publică îi era favorabilă lui

Bonifaciu, mai ales când acesta a invocat un drept ereditar pe care îl avea prin fratele său Rénier, soţul porfirogenetei Maria; pe veneţieni îi câştigase de partea sa vânzându-le Creta. A devenit rege al Salonicului, sub suzeranitatea împăratului. Nobili mai mici au primit fiefuri potrivit rangului şi importanţei lor.[182]

Pe 16 mai 1204, Balduin a fost încoronat oficial la Sfânta Sofia. Pe 1 octombrie, după ce a înăbuşit o încercare a lui Bonifaciu de a obţine independenţa, a convocat la Constantinopol o adunare în cadrul căreia a acordat feude unui număr de aproximativ şase sute de vasali. Între timp a fost elaborată o constituţie, în parte pe baza teoriilor juriştilor feudali şi în parte pe baza a ceea ce se credea a fi practica Regatului Ierusalimului. Un consiliu compus din vasalii principali, asistat de *podesta*-ul veneţian la Constantinopol, îl sfătuia pe împărat în chestiuni politice, conducea operaţiunile militare şi putea contramanda deciziile administrative ale împăratului. O înaltă Curte, similar alcătuită, reglementa relaţiile dintre împărat şi vasali. Suveranul devenea puţin mai mult decât conducătorul unei adunări de pairi. Doar câteva constituţii au fost mai puţin fezabile decât cea întrupată în *Assises de Romănie*.[183]

---

182 Pentru o discuţie cu privire la împărţirea imperiului, vezi Longnon, L3Empire Latin de Constantinople, pp. 49-64. Tratatul reglementând această împărţire este publicat în Tafel şi Thomas, Urkunden, I, pp. 464-468.

183 Villehardouin, II, pp. 66-68; Robert de Clary, p. 93. Vezi Assises

România, după cum îşi numeau latinii imperiul, avea puţin mai multă substanţă decât avea împăratul putere. Multe dintre provinciile sale erau încă necucerite şi nu aveau să fie cucerite niciodată. În realismul lor, veneţienii au luat doar ce ştiau că pot păstra: Creta, porturile Modon şi Croton în Pelopones şi pentru o vreme Corfu.

Au aşezat seniori vasali de origine veneţiană în insulele din Marea Egee aflate în posesiunea lor, iar în Cefalonia şi Eubeea au acceptat omagiul de vasalitate al prinţilor latini care se aşezaseră acolo înaintea lor. Bonifaciu de Montferrat a invadat repede cea mai mare parte a Greciei continentale şi şi-a instalat acolo vasalii, un burgund, Othon de La Roche, devenind duce de Atena şi Theba. Peloponesul a revenit seniorilor francezi Guillaume de Ghamplitte şi Geoffroy de Villehardouin, nepotul cronicarului, care a întemeiat dinastia principilor de Ahaia.[184]

Aproape toate provinciile europene ale Imperiului au trecut aşadar în mâinile latinilor. Însă aceştia se înşelau crezând că ocuparea Constantinopolului le va aduce întregul imperiu. La vreme de dezastru, spiritul grec se dovedeşte cel mai curajos şi mai energic. Iniţial, pierderea capitalei imperiale a generat haos. Dar în doi ani lumea greacă independentă s-a reorganizat în trei state succesoare. Departe spre Răsărit, doi nepoţi

---

of Romania (ed. Recoura), passim.

184 Longnon, loc. cit.; Hopf, Geschichte Griechenlands, II, p. 10.

ai împăratului Andronic, Alexie şi David Comnenul, au ocupat Trapezuntul cu ajutorul mătuşii lor, marea regină Tamara a Georgiei, şi şi-au întins stăpânirea de-a lungul coastei sudice a Mării Negre. David a fost ucis în 1206, în timp ce încerca să înainteze spre Bosfor, dar Alexie a supravieţuit, a luat titlul de împărat şi a întemeiat o dinastie care a durat două veacuri şi jumătate, îmbogăţită de comerţul cu Persia şi cu Orientul care se desfăşura prin Trapezunt, ca de altfel şi de minele de argint din dealurile înconjurătoare, şi vestită pentru frumuseţea prinţeselor sale. Departe spre Apus, un bastard din familia Anghelos s-a autoproclamat despot al Epirului şi a întemeiat o dinastie care a nimicit regatul Montferrat al Salonicului. Cel mai grozav dintre cele trei state s-a dovedit imperiul stabilit la Niceea de fiica lui Alexie al III-lea, Ana, şi de soţul ei, Theodor Lascaris. Cetăţenii de marcă ce reuşiseră să scape din Constantinopol se adunaseră acolo în jurul lor. Patriarhul grec Ioan Kamateros, care fugise în Tracia, a murit aici în 1206. Un preot care se afla deja la Niceea, Mihail Autoreianos, a fost ales patriarh de către clerul exilat din vechea capitală imperială şi a oficiat încoronarea lui Theodor şi a Anei. În ochii grecilor, Niceea a devenit aşadar sediul imperiului legitim. Curând, Theodor şi-a extins stăpânirea asupra majorităţii teritoriilor care îi rămăseseră Bizanţului în Asia. În mai puţin de cincizeci de ani, succesorii săi aveau să domnească din nou la

Constantinopol.[185]

Latinii uitaseră şi de celelalte neamuri din Balcani. Imperiul vlaho-bulgar al fraţilor Asan s-ar fi aliat bucuros cu ei împotriva grecilor detestaţi. Însă împăratul latin a pretins teritorii ce fuseseră ocupate de ţarul Caloian, iar patriarhul latin a pretins autoritate asupra Bisericii Ortodoxe Bulgare. Bulgaria a fost împinsă spre o alianţă nefirească cu grecii, iar în bătălia de la Adrianopol din 1205 armata României a fost aproape nimicită. Împăratul Balduin a fost luat prizonier şi a fost lăsat să moară în captivitate într-un castel din Balcani. Pentru o clipă, s-a părut că următorul împărat al Constantinopolului avea să fie ţarul bulgar. Însă în persoana lui Henric, fratele lui Balduin, Imperiul Latin a dat singurul său mare conducător. Energia şi înţelepciunea tolerantă arătate în cei zece ani de domnie au salvat Imperiul Latin de la distrugerea imediată. Rivalităţile dintre potentaţii greci, certurile dintre ei şi bulgari, ca de altfel şi prezenţa în fundal a turcilor au ţinut acest imperiu în viaţă până în 1261.[186]

Cuceritorii exuberanţi de la 1204 nu aveau cum să prevadă cât de deşarte vor fi rezultatele acţiunii lor, iar contemporanii lor au fost la fel de

---

185 Vasiliev, „Foundation of the Empire of Trebizond“, Speculum, vol. XI, pp. 3-37; Ostrogorsky, Geschichte des Byzantinischen Staates, ediţia a 2-a, pp. 337-346.

186 Longnon, op. cit., passim, în special pp. 77-186; Ostrogorsky, op. cit., pp. 337-359; Zlatarsky, History of the Bulgarian Empire (în bulgară), öl, pp. 211-247.

orbiţi de cucerire. La început, întreaga lume latină a fost cuprinsă de entuziasm. Ce-i drept, satiristul de la Cluny, Guyot de Provins, s-a întrebat în poemele sale de ce papa a permis organizarea unei cruciade împotriva creştinilor, iar trubadurul provensal, Guillem Figuera, a acuzat vehement Roma de perfidie la adresa grecilor. Însă atunci când scria el, Roma predica o cruciadă împotriva conaţionalilor să-i.[187] Asemenea protestatari erau rari. În pofida tuturor îndoielilor referitoare la deturnarea cruciadei spre Constantinopol, papa Inocenţiu a fost iniţial încântat. În răspunsul la o scrisoare extatică trimisă de noul împărat Balduin, scrisoare ce lăuda rezultatele consistente şi importante ale miracolului operat de Dumnezeu, Inocenţiu afirma că se bucurase întru Dumnezeu şi că îşi dăduse fără rezerve acordul.[188] Cântece de laudă s-au auzit în întregul Occident, iar entuziasmul a crescut atunci când au început să sosească relicve preţioase pentru bisericile din Franţa şi Belgia. Imnuri au sărbătorit căderea marelui oraş lipsit de Dumnezeu, *Constantinopolitana Civitas din profana*, ale cărei comori ieşeau acum la iveală. Latinii din Răsărit au fost încurajaţi de veste.[189] Cu siguranţă că, de

187 Guiot de Provins, Œuvres (ed. Orr), p. 34; Guillem Figuera, „Dun Ser- vientes Far“ în de Bartholomaeis, Poesie Provenziale Storiche, II, pp. 98-99. Vezi Throop, Criticism of the Crusade, pp. 30-31.

188 Inocenţiu al Ill-lea, scrisori, VII, 153, 154, 203, 208 (M.P.L., vol. CCXV, col. 454-461, 512-516, 521-523).

189 Imnuri reproduse în Riant, Exuviae, II, pp. 43-50, în special Sequentia A ndegavensis.

vreme ce Constantinopolul se afla în mâinile rudelor lor, întreaga strategie a cruciadelor avea să fie mult mai eficientă. Zvonuri pretindeau că musulmanii fuseseră cuprinşi de groază, iar papa s-a felicitat pentru panica despre care se spunea că fusese exprimată de sultanul Egiptului.[190]

O analiză atentă era mai puţin încurajatoare. Îndoielile papei au început să revină. Integrarea Imperiului de Răsărit şi a Bisericii sale în lumea creştinătăţii romane era o realizare straşnică. Fusese însă ea obţinută în aşa fel încât să aducă foloase de durată? Primind mai multe informaţii, Inocenţiu a aflat spre groaza sa de actele blasfematoare şi sângeroase comise după cucerirea oraşului. În calitatea sa de creştin a fost profund şocat, iar ca om de stat a rămas tulburat. O asemenea brutalitate barbară nu reprezenta cea mai bună cale de a câştiga afecţiunea creştinătăţii răsăritene. Suveranul pontif a scris plin de furie la Constantinopol, enumerând şi denunţând atrocităţile. Aflase şi că învingătorii împărţiseră prietenos Statul şi Biserica de acolo fără nicio referire la autoritatea sa. Drepturile sale fuseseră ignorate deliberat şi putea vedea cât de incompetente erau deciziile luate pentru noul imperiu şi cât de deplin fuseseră păcăliţi cruciaţii de către veneţieni. A aflat apoi cu dezgust că reprezentantul său, Pierre de Saint-Marcel,

190 Inocenţiu al IlI-lea, scrisori, VIII, 125 (M.P.L., voi. CCXV, col. 698). Ibn al-Athir, II, p. 95, remarcă faptul că ocuparea Constantinopolului i-a ajutat pe cruciaţi să ajungă mai uşor în Siria.

emisese un decret prin care îi scutea pe toţi cruciaţii să-şi mai continue călătoria spre Ţara Sfântă. Cruciada se dovedise o expediţie al cărei scop unic era cucerirea unor teritorii creştine. Nu se făcuse nimic în ajutorul soldaţilor creştini care luptau împotriva islamului.[191]

Francii din Siria înţeleseseră deja că nu puteau spera la nicio expediţie pentru 1204. Vara a trecut, dar cruciaţii au rămas la Constantinopol. În septembrie, regele Amaury a încheiat un armistiţiu cu al-Adil, ştiind că niciun ajutor nu va mai veni. A devenit însă repede evident că proiectele latine din nord aveau să dăuneze mai mult ca sigur proiectelor din Siria. Împăratul Balduin se lăudase papei Inocenţiu că mulţi dintre cavalerii din Orientul Apropiat participaseră la încoronarea sa şi că el făcuse tot posibilul să-i convingă să rămână cu el. Când s-a descoperit că în apropierea Bosforului sau în Grecia puteau fi obţinute fiefuri bogate şi plăcute, alţi cavaleri care-şi pierduseră pământurile din Siria în favoarea musulmanilor s-au grăbit spre Constantinopol să li se alăture. Printre aceştia se număra Hugues de Tiberiada, cel mai mare dintre fiii vitregi ai lui Raymond de Tripoli şi soţul Margaretei d'Ibelin, fiica Mariei Comnena. Cavaleri aventuroşi din Occident găseau acum că nu avea rost să meargă tocmai până în supraaglomeratul regat al Ierusalimului în

191 Inocenţiu al IlI-lea, scrisori, VIII, 126 (M.P.L., vol. CCXV, col. 699-702).

căutarea unui domeniu sau a unei moştenitoare. În Grecia se găseau pământuri mai bune. Cucerirea Ciprului ispitise deja colonişti din Siria continentală. După cucerirea României, recruţii Ordinelor militare erau aproape singurii cavaleri care veneau din Europa să apere Ţara Sfântă.[192]

Nu existase o crimă mai mare împotriva umanităţii decât Cruciada a IV-a. Nu numai că ea a provocat distrugerea sau dispersarea tuturor comorilor trecutului adăpostite cu devotament de Bizanţ şi rănirea mortală a unei civilizaţii care era încă activă şi însemnată, dar a reprezentat şi un gest de gigantică nebunie politică. Nu le-a folosit deloc creştinilor din Palestina. În schimb, i-a lipsit de apărători potenţiali. Şi a dat peste cap întregul sistem de apărare al creştinătăţii. Dacă latinii ar fi fost în stare să preia întregul Imperiu Bizantin, aşa cum fusese el pe vremea lui Manuel, atunci ar fi putut să ofere un ajutor puternic mişcării cruciate, deşi interesul Bizanţului în Siria latină nu ar fi fost de lungă durată. Bizanţul pierduse însă teren în Anatolia după moartea lui Manuel, iar latinii nu putuseră să cucerească nici măcar ceea ce mai rămăsese, în timp ce atacul lor asupra grecilor a sporit puterea turcilor. Drumul continental ce lega Europa de Siria a devenit tot mai dificil ca urmare a Cruciadei a IV-a, din cauză că grecii de la Niceea erau suspicioşi, iar turcii se purtau ostil cu călătorii. Niciun detaşament înarmat nu s-a mai încumetat vreodată să

192 Villehardouin, II, p. 124.

traverseze Anatolia. Nici ruta maritimă n-a devenit mai uşoară, întrucât corăbiile italiene preferau să ducă pasagerii în insulele greceşti şi spre Bosfor decât la Acra şi în porturile siriene.

Istoric vorbind, consecinţele au fost total dezastruoase. De la crearea imperiului său, Bizanţul fusese gardianul Europei împotriva Răsăritului necredincios şi a Nordului barbar. Li s-a opus cu armele şi le-a îmblânzit cu ajutorul civilizaţiei sale. Trecuse prin multe perioade zbuciumate, când se părea că sfârşitul a venit, dar reuşise să le supravieţuiască tuturor. Spre finele secolului al doisprezecelea, se confruntase cu o criză de durată, căci pierderile de personal şi cele economice provocate de victoriile turcilor în Anatolia cu un secol în urmă începeau să se simtă din plin, fiind amplificate de rivalitatea energică a oraşelor negustoreşti italiene.

Dar ar fi fost posibil să-şi dovedească o dată în plus capacitatea de rezistenţă şi să recucerească Balcanii şi mare parte a Anatoliei, iar cultura sa ar fi putut să-şi exercite în continuare influenţa neîntreruptă asupra ţărilor din jur. Chiar şi turcii selgiucizi ar fi putut să fie învinşi şi în cele din urmă înghiţiţi pentru a înviora Imperiul. Povestea Imperiului de la Niceea arată că bizantinii nu-şi pierduseră vigoarea. Fără Constantinopol însă, unitatea lumii bizantine a fost sfărâmată şi nu a putut fi niciodată refăcută, nici măcar după ce capitala a fost recuperată. Ţinerea în frâu a selgiucizilor este una dintre realizările

celor de la Niceea. Totuşi atunci când un trib turcie nou şi mai puternic şi-a făcut apariţia, sub conducerea strălucitei case a lui Osman, lumea Răsăritului creştin s-a dovedit prea profund divizată ca să poată rezista cu succes. Conducerea sa trecuse altundeva, departe de locul de naştere mediteraneean al culturii europene, spre nord-estul îndepărtat, spre câmpiile întinse ale Rusiei. Cea de-a doua Romă ceda locul celei de-a treia Rome, Moscovei.

Între timp, a fost semănată ura între creştinătatea de Răsărit şi cea de Apus. Speranţele amicale ale papei Inocenţiu al III-lea şi laudele înfumurate ale cruciaţilor cum că ar fi pus capăt schismei şi ar fi unit Biserica nu s-au concretizat niciodată. În schimb, barbaria lor a lăsat amintiri de neiertat. Ulterior, potentaţi creştini răsăriteni au preconizat unirea cu Roma, pe fondul speranţei că această unire ar fi duce la crearea unui front unit împotriva turcilor. Dar poporul nu i-a urmat. Nu putea să uite Cruciada a IV-a. Era probabil inevitabil ca Biserica Romei şi marile Biserici ale Răsăritului să se îndepărteze una de celelalte. Întreaga mişcare cruciată le-a înveninat însă relaţiile şi de acum înainte, indiferent ce au încercat să obţină câţiva principi, în inimile creştinilor din Răsărit schisma era totală, iremediabilă şi definitivă.

CRUCIADA A V-A

„Oare pot merge doi laolaltă fără să se fi înţeles?”

Amos, 3: 3

Eşecul Cruciadei a IV-a de a trimite ajutor material Palestinei a avut şi partea sa bună. Pentru mai bine de zece ani, micul regat a fost lăsat în pace. Armistiţiul încheiat de regele Amaury cu sultanul a fost respectat. Fără ajutor occidental, francii nu se puteau aventura să-l încalce, în timp ce al-Adil era suficient de ocupat să menţină unitatea propriilor sale posesiuni încât să nu se complice cu ocuparea unui stat inofensiv, pe care dacă l-ar fi atacat, ar fi riscat să provoace o cruciadă. Vreme de trei ani, Jean d'Ibelin a putut domni nestingherit ca regent al nepoatei sale, regina Maria.

În 1208, regina a împlinit şaptesprezece ani. Era momentul să se căsătorească. O solie alcătuită din Florent, episcop al Acrei şi Aymar-ului, senior de Cezareea, a fost trimisă în Franţa pentru a-i cere regelui Filip să propună un candidat. Se spera ca punerea în joc a unei coroane să ispitească vreun prinţ bogat şi energic să vină în ajutorul Răsăritului franc. Găsirea unui mire nu era însă un lucru tocmai uşor. În cele din urmă, în primăvara anului 1210.

Filip a anunţat că un cavaler din Champagne, pe numele său Jean de Brienne, acceptase propunerea.1

Alegerea era dezamăgitoare. Jean era un ultimnăscut, sărac lipit, care împlinise deja şaizeci de ani. Fratele său mai vârstnic, Gauthier, se căsătorise cu fiica cea mare a regelui Tancred al

Siciliei şi pretinsese, fără şanse de izbândă, tronul sicilian. Dimpotrivă, Jean îşi petrecuse viaţa în relativă obscuritate, ca unul dintre comandanţii regelui. Se zvonea că fusese ales acum datorită unei aventuri amoroase cu contesa Blanche de Champagne care scandaliza Curtea. Cu excepţia sărăciei, el se potrivea totuşi sarcinii. Era bine informat cu privire la politica internaţională, iar vârsta garanta că nu avea să se arunce în aventuri pripite. Pentru a-i spori atractivitatea, regele Filip şi papa Inocenţiu i-au dat fiecare o dotă de 40.000 de livre de argint.[193][194]

Între timp, până la sosirea sa, Jean d'Ibelin asigura guvernarea. În iulie 1210 armistiţiul cu al-Adil se încheiase, iar sultanul trimisese emisari la Acra propunând reînnoirea sa. Jean d'Ibelin a prezidat un Conciliu unde a recomandat acceptarea propunerii. De partea sa se aflau marele maestru al Ospitalierilor, Guérin de Montaigu, şi al Cavalerilor Teutoni, Hermann Bardt. Marele maestru al Templului, Philippe de Le Plessiez, i-a convins totuşi pe episcopi să ceară cu insistenţă respingerea propunerii, pe motiv că viitorului rege nu i se putea pretinde să respecte un nou armistiţiu. Dezbaterile nu au fost deloc aprinse. Al-Adil şi-a trimis fiul, pe al-Mu'azzam, cu câţiva oşteni pe Muntele Tabor, prezenţa lor acolo

193 Ernoul, pp. 407-408; Estoire dEracles, II, pp. 305-308; vezi La Monte, „John dIbelin", în Byzantion, vol. XII.

194 Estoire dEracles, loc. cit.

ţinându-i pe franci în şah.[195]

Jean de Brienne a debarcat la Acra pe 13 septembrie 1210. A doua zi, patriarhul Albert al Ierusalimului l-a căsătorit cu regina Maria. Pe 3 octombrie, perechea regală a fost încoronată la Tyr.

Noul rege a devenit repede popular. Arătase tact în relaţiile cu vasalii săi şi cu Ordinele militare şi precauţie în relaţiile cu musulmanii. Când Curtea se afla la Tyr pentru încoronare, al-Mu'azzam efectuase o incursiune în suburbiile Acrei, dar nu îndrăznise să atace oraşul propriu-zis. La începutul verii următoare, Jean le permisese unor vasali să li se alăture Templierilor într-o expediţie maritimă spre gura Damietta a Nilului, fără succes. Câteva luni mai târziu, acceptase propunerea lui al-Adil de încheiere a unui armistiţiu pe cinci ani, care a intrat în vigoare în iulie 1212. Între timp, regele trimitea mesaje la Roma, cu cererea ca o nouă cruciadă să fie pregătită să vină în Palestina imediat ce armistiţiul avea să expire.[196]

În acelaşi an a murit tânăra regină, după ce a născut o fiică, numită Isabella după bunica sa, dar cunoscută în general sub numele de Yolanda. Moartea sa a şubrezit statutul juridic al lui Jean. Domnise ca soţ al reginei. Acum, regatul îi revenise Yolandei, iar tatăl său nu mai avea niciun drept legal asupra acestuia. Era totuşi tatăl ei şi

195 Ibid.y pp. 310, 316; Abu Shama, II, p. 158.

196 Estoire d'Eracles, loc. cit., şi p. 317; Abu Shama, loc. cit.

fusese acceptat în mod firesc ca regent al regatului, cel puţin până la căsătoria fiicei sale. A guvernat deci în continuare ţara, în pace, până la sosirea cruciadei următoare. Pentru a se consola în văduvia sa, a luat-o de soţie în 1214 pe prinţesa Ştefania a Armeniei, fiica lui Leon al II-lea. Aceasta s-a dovedit o mamă vitregă rea, iar gurile rele i-au pus moartea pe seama bătăii încasate de la Jean pentru că încercase s-o otrăvească pe mica Yolanda.[197]

Statele latine învecinate au fost mai puţin norocoase decât regatul Acrei. În Cipru, regelui Amaury îi urmase fiul său în vârstă de zece ani, Hugues, iar regenţa îi fusese încredinţată lui Gauthier de Montbéliard, un cavaler francez care fusese conetabilul lui Amaury şi care se căsătorise cu Burgundia, sora mai mare a lui Hugues. Gauthier a fost un regent lipsit de succes, implicând insula într-un război nefericit cu turcii. Când i-a cedat puterea cumnatului său, în 1210, a fost exilat forţat, bănuit fiind de delapidări masive. Regele Hugues avea acum cincisprezece ani.[198] În urmă cu doi ani se căsătorise cu sora sa vitregă, Alice a Ierusalimului, potrivit aranjamentului perfectat de părinţi. Negocierile pentru căsătoria efectivă au fost purtate de bunica miresei, regina

197 Ernoul, p. 411. Estoire d'Eracles, II, p. 320. Vezi La Monte, Feudal Monarchy, p. 55. Cronicile Orientului Latin o numesc pe tânăra regină Isabella, dar ea apare de regulă ca Yolanda în cronicile occidentale. Folosesc numele din urmă pentru a evita confuziile cu alte personaje numite Isabella.

198 Estoire d'Eracles, II, pp. 15-16; Mas Latrie, Documents, II, p. 13.

Maria Comnena, iar zestrea a fost oferită de Blanche de Navarra, contesă de Champagne, văduvă a unchiului miresei. Ea se temea că dacă Alice şi surorile ei nu s-ar fi căsătorit în Răsărit, una dintre ele ar fi putut emite pretenţii la adresa comitatului Champagne în numele fiului ei nevârstnic. Regele Hugues era un tânăr cu un temperament aprig, relaţiile sale cu vecinii, vasalii, Biserica şi papalitatea fiind furtunoase. A condus totuşi ferm regatul.[199]

Situaţia în principatul Antiohiei era încă şi mai furtunoasă. Bohemund, contele de Tripoli, se stabilise acolo la moartea tatălui său Bohemund al III-lea, în 1201, sfidând drepturile nepotului său Raymond Rupe-n. Străunchiul lui Raymond din partea mamei, Leon al Armeniei, a continuat să-i apere cauza. Noi complicaţii au apărut din cauza disputei lui Leon cu Templierii, cărora refuzase să le înapoieze castelul Baghras. În consecinţa, Ospitalierii s-au aliat cu el împotriva lui Bohemund. Bohemund se putea baza totuşi pe ajutorul turcilor selgiucizi, cu care Leon era veşnic în război, iar az-Zahir de Alep era oricând gata să-i trimită întăriri. Al-Adil era aşadar ostil lui Bohemund. Regele Ierusalimului şi al Ciprului erau inconsecvenţi în simpatiile lor. Probleme religioase se adăugau haosului. Era esenţial, pentru binele întregii mişcări cruciate, să fie

199 Mas Latrie, Histoire de Vile de Chypre, I, pp. 175-177; Documents, II, p. 34; Inocenţiu al III-lea, scrisori, IX, 28 (.M.P.L., vol. CCXV, col. 829-830); Hill, History of Cyprus, II, pp. 72-83.

rezolvată problema succesiunii tronului Antiohiei. Papa Inocenţiu a simţit că e de datoria lui să intervină. Doi dintre trimişii săi, Sofred de Saint-Praxedis şi Pierre de Saint-Marcel, au încercat pe rând, apoi împreună, să audieze cazul, dar deşi Leon era deferent faţă de Roma în afirmaţiile sale, refuza să încheie pacea cu Templierii prin cedarea

Baghrasului, aşa cum poruncea papa. Pe de altă parte, Bohemund nega dreptul papei de a lua atitudine într-o chestiune pur feudală. La scurtă vreme de la moartea lui Bohemund al III-lea, patriarhul Petru al Antiohiei se alăturase partidei lui Leon, fapt pentru care nici Bohemund al IV-lea şi nici Comuna Antiohiei, pronunţat antiarmeană, nu l-au iertat. Dar în 1203 Leon îi scrisese papei să ceară ca Biserica Armeană să fie pusă sub controlul direct al Romei, iar în 1205 patriarhul se certase cu trimisul papal Pierre de Saint-Marcel în legătură cu numirea arhidiaconului Antiohiei. Patriarhul s-a trezit lipsit de prieteni, iar Bohemund s-a putut răzbuna pe el.[200]

Dar şi Bohemund avea necazurile sale. Deşi stăpânea Antiohia şi se bucura de sprijinul Comunei, puterea sa în provincie era restrânsă. Comitatul de Tripoli a fost tulburat spre sfârşitul anului 1204 de revolta lui Renoart, senior de Nephin, care se căsătorise cu moştenitoarea Akkarului fără permisiunea lui Bohemund. I s-au alăturat mai mulţi seniori, inclusiv Raoul de

200 Pentru istoria Antiohiei în această perioadă, vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 600-615, cu trimiteri complete.

Tiberiada, al cărui frate Eudes se afla la Curtea lui Leon, în vreme ce rebelii se bucurau de simpatia regelui Amaury. În timp ce Bohemund căuta să înăbuşe revolta, Leon asedia Antiohia. S-a retras doar atunci când o armată trimisă de az-Zahir de Alep a venit în ajutorul lui Bohemund. După moartea lui Amaury, Jean d'Ibelin a încetat să le mai acorde sprijin rebelilor. Bohemund i-a învins la sfârşitul anului, după ce şi-a pierdut un ochi în timpul campaniei. Între timp, pentru a arăta că Antiohia, ca stat laic, se afla în afara jurisdicţiei papale, a anunţat că suzeranul ei fusese întotdeauna împăratul Constantinopolului. Când Maria de Champagne, soţia noului împărat latin Balduin, a vizitat Palestina în 1204, pe drum spre soţul ei, Bohemund a călătorit la Acra să i se închine.[201]

În 1206, supărat acum atât pe papă, cât şi pe patriarhul său, Bohemund l-a depus pe ultimul, cerându-i patriarhului grec în funcţie, Simeon al III-lea, să-i ia locul. Probabil Simeon trăia deja în Antiohia şi e sigur că gestul lui Bohemund a fost sprijinit, dacă nu chiar sugerat de Comună. În pofida unui veac de stăpânire francă, elementul grecesc din Antiohia era încă mare şi prosper şi, de-a lungul timpului, multe dintre familiile negustoreşti latine se vor încuscri cu greci. Cu

201 Aubry de Trois Fontaines, Chronicon, R.H.F. voi. XVIII, p. 884. Francii considerau că Imperiul Latin de Constantinopol moştenise toate drepturile bizantinilor. Leon al Armeniei a negociat pe dată cu împăratul de la Niceea, care se pretindea la rândul său urmaş al bizantinilor. Vezi Cahen, loc. cit., în special p. 606.

toţii îi urau pe armeni, iar flirtul papei cu Leon i-a întors împotriva Romei. Cât despre Bohemund, acum că Bizanţul nu mai putea să-l ameninţe, era mai mult decât pregătit să favorizeze o Biserică ale cărei tradiţii impuneau respect faţă de principele secular. E ironic că restauraţia Patriarhiei greceşti, pentru care împăraţii bizantini ai ultimului secol luptaseră atât de înverşunat, a fost obţinută după distrugerea Bizanţului de către latini. Patriarhul latin Petru s-a împăcat pe dată cu legatul papal, care i-a redat puterea de a excomunica, pusă la îndoială. Cu acordul deplin al Romei, a excomunicat principele şi Comuna. Aceştia au reacţionat frecventând bisericile greceşti din oraş. Patriarhul latin a recurs atunci la comploturi. Spre sfârşitul anului următor, 1207, a vârât în cetate pe timp de noapte cavaleri care-i erau credincioşi. Aceştia au reuşit să cucerească oraşul de jos, dar Bohemund şi-a adunat forţele în citadelă şi în curând i-a alungat. Patriarhul Pierre, a cărui complicitate fusese manifestă, a fost judecat pentru trădare şi aruncat în închisoare. Nu i s-a dat acolo nici mâncare, nici băutură. În disperare de cauză, a înghiţit uleiul lămpii sale şi a murit în chinuri.[202]

Papa Inocenţiu se săturase de lupta interminabilă şi i-a înmânat sarcina rezolvării ei patriarhului Ierusalimului. În 1208, Leon a

202 Cahen, loc. cit., în special, pp. 612-613. Episodul arată că elementul grecesc trebuie să fi fost puternic în cadrul Comunei. Existau probabil numeroase căsătorii mixte în cercurile burgheze.

devastat furios regiunea din jurul Antiohiei, în timp ce Tripoli era invadat de oştirile lui al-Adil, care venise, pe nedrept, să răzbune atacarea unor negustori musulmani de către câţiva ciprioţi, precum şi o incursiune agresivă a Ospitalierilor. Bohemund s-a salvat chemându-i în ajutor pe selgiucizi împotriva lui Leon, în vreme ce papa a făcut apel la az-Zahir de Alep să salveze Antiohia de greci. A urmat o revoluţie diplomatică. Albert, patriarhul Ierusalimului, era un prieten al aliaţilor lui Bohemund, Templierii. El l-a jignit pe Leon insistând că premiaa oricărei înţelegeri trebuia să fie revenirea castelului Baghras în posesiunea Ordinului. Între timp, Bohemund s-a arătat de acord să accepte un nou patriarh latin, Petru de Locedio, în Antiohia. Drept urmare, Leon a uitat de ascultarea datorată Romei. S-a aliat ostentativ cu împăratul grec de la Niceea, l-a primit cu braţele deschise în Cilicia pe Simeon, patriarhul grec al Antiohiei, şi a dat grecilor multe dintre pământurile Bisericii Latine. De asemenea, totuşi, el a cultivat prietenia lui Hugues al Ciprului, a cărui soră era căsătorită cu Raymond Rupe-n, şi a dat Ordinului Teuton castele în Cilicia. Lupta a continuat”.

În 1213, Raymond, fiul mai mare al lui Bohemund, în vârstă de optsprezece ani, a fost ucis de o ceată de Asasini în catedrala din Tortosa. Se pare că ucigaşii fuseseră instigaţi de Ospitalieri, cărora Asasinii le plăteau acum tribut. Patriarhul Albert al Ierusalimului, alt duşman al

Ospitalierilor, a fost ucis de asasini anul următor. Bohemund a vrut să se răzbune şi a atacat, cu ajutor templier, fortăreaţa Asasinilor de la Khawabi. Asasinii au apelat la az-Zahir care, la rândul său, a apelat la al-Adil. Asediul fortăreţei Khawabi a fost ridicat, iar Bohemund i-a prezentat scuzele sale lui az-Zahir. Az-Zahir era însă acum mai puţin dispus să-l sprijine. Mai mult, zvonuri privind o nouă cruciadă au făcut ca lumea musulmană să strângă rândurile. Az-Zahir a început să curteze prietenia unchiului său al-Adil.[203][204]

Leon a profitat de situaţie ca să facă pace, o dată în plus, cu Roma. Noul patriarh al Ierusalimului, Raoul, fost episcop de Sidon, era cooperant, iar papa era pregătit deja să-l ierte pe Leon dacă ar fi fost dispus să pună umărul la următoarea cruciadă. Căsătoria lui Jean de Brienne cu fiica lui Leon, Ştefania, a pecetluit alianţa dintre Armenia şi Acra. În 1216, printr-o manevră abilă, în care patriarhul Petru a avut fără îndoială un rol important, Leon a reuşit să infiltreze trupe în Antiohia şi să ocupe oraşul fără niciun efort. Bohemund era plecat la Tripoli, iar trupele sale din citadelă s-au predat repede lui Leon. Raymond Rupe-n a fost uns principe. Bucuros că se terminase cu bine un război îndelungat, Leon le-a înapoiat în sfârşit castelul Baghras Templierilor şi a restituit Bisericii Latine

203 Cahen, op. cit., pp. 615-619.
204 Ibid., pp. 619-621.

posesiunile din Cilicia. A plătit însă pentru victorie, pierzând fortăreţe din Apus şi de dincolo de Taurus în favoarea principelui selgiucid Kaikhaus din Konya.[205]

Problema Antiohiei fusese rezolvată la timp pentru o nouă cruciadă. De când fusese dezamăgit de Cruciada a IV-a, Inocenţiu se pregătise mai eficient în vederea salvării Răsăritului. Se confruntase cu numeroase diversiuni. Dificila problemă a ereticilor din sudul Franţei a trebuit să fie rezolvată, iar soluţia violentă a Cruciadei împotriva albigenzilor, deşi fusese instigată de el şi deşi le acordase cruciaţilor indulgenţe similare celor câştigate într-un război împotriva necredincioşilor, îi adusese necazuri suplimentare. În 1211, ca răspuns la invadarea Castiliei de către vizirul almohad an-Nasir, Inocenţiu predicase cruciada în Spania, iar eforturile sale au fost încununate de victoria splendidă de la Las Navas de Tolosa din iulie 1212, când armata africană a fost învinsă şi a început o nouă etapă a *Reconquistei* creştine. Puţini cavaleri erau însă dispuşi să pornească spre Ţara Sfântă. Singurul răspuns la rugăciunile pentru salvarea Ierusalimului a venit dintr-o cu totul altă parte.[206]

Într-o zi de mai a anului 1212, şi-a făcut apariţia la Saint-Dénis, acolo unde se afla Curtea regelui Filip al Franţei, un ciobănaş de

205 Ibid., pp. 621-623.

206 Pentru politica lui Inocenţiu în Languedoc şi Spania, vezi Fliehe, La Chrétienté Romaine, pp. 107-108, 112-137.

aproximativ doisprezece ani pe nume Étienne, originar din micul oraş Cloyes, în Orléannais. Aducea o scrisoare destinată regelui care, pretindea el, îi fusese înmânată de Hristos însuşi, care i se arătase în vreme ce păştea oile şi care-i poruncise să meargă şi să propovăduiască o cruciadă. Regele Filip nu a fost impresionat şi i-a spus copilului să se întoarcă acasă. Dar Étienne, căruia misteriosul vizitator îi stârnise entuziasmul, se considera acum un lider inspirat destinat să reuşească acolo unde cei mai în vârstă decât el eşuaseră. În ultimii cincisprezece ani, predicatori bătuseră ţara în lung şi în lat, îndemnând la cruciadă împotriva musulmanilor din Răsărit sau din Spania sau împotriva ereticilor din Languedoc. Era simplu ca unui copil isteric să-i fi intrat în cap ideea că şi el ar putea să predice şi să-i calce pe urme lui Petru Eremitul, ale cărui fapte atinseseră în ultima sută de ani o grandoare legendară. Deloc descurajat de indiferenţa regelui, Étienne a început să predice chiar la intrarea în catedrala Saint-Dénis şi să anunţe că va duce o ceată de copii să salveze creştinătatea. Mările vor seca în faţa lor, iar ei vor trece în siguranţă, ca Moise prin Marea Roşie, spre Ţara Sfântă. Fusese dăruit cu o elocvenţă ieşită din comun. Vârstnicii erau impresionaţi, iar copiii răspundeau în masă chemării sale. După acest prim succes, a pornit într-un tur al Franţei să-i convoace pe copii, iar mulţi dintre adepţii săi au răspândit chemarea în numele său. Urma să se întâlnească cu toţii în

Vendôme în aproximativ o lună şi de acolo să pornească spre Răsărit.

Copiii s-au adunat în Vendôme spre sfârşitul lunii iunie. Contemporani înfricoşaţi vorbesc de treizeci de mii, niciunul trecut de doisprezece ani. Au fost cu siguranţă câteva mii, veniţi din toate colţurile ţării, unii simpli ţărani, pe care în multe cazuri părinţii îi lăsaseră bucuroşi să se îmbarce în marea lor misiune. Dar erau şi copii de origine nobilă care fugiseră de acasă să i se alăture lui Étienne şi alaiului său de mici profeţi", după cum îi numeau cronicarii. Se aflau şi fete printre ei, câţiva preoţi tineri şi câţiva pelerini în vârstă, unii mânaţi de pietate, alţii, poate, de milă, iar alţii, cu siguranţă, voiau să se înfrupte şi ei din darurile revărsate asupra lor. Cetele s-au îngrămădit în oraş, fiecare în frunte cu un conducător care purta o copie a stindardului de luptă al regelui Franţei, luat de Étienne drept însemn al Cruciadei. Oraşul nu putea să-i încapă pe toţi, aşa că au aşezat tabără pe câmpurile dimprejur.

Odată obţinută binecuvântarea preoţilor binevoitori şi odată daţi la o parte ultimii părinţi îndureraţi, expediţia a pornit spre sud. Aproape toţi erau pe jos. Doar Étienne, aşa cum se cuvenea unui lider, a insistat să meargă într-o căruţă viu împodobită, prevăzută cu un baldachin menit să-l apere de soare. Lângă el călăreau băieţi de viţă nobilă, fiecare îndeajuns de bogat să aibă un cal. Pe nimeni nu deranja faptul că profetul inspirat călătorea confortabil. Dimpotrivă, era tratat drept

un sfânt, iar şuviţe din părul său şi bucăţi din veşminte erau adunate ca relicve preţioase. Au trecut prin Tours şi Lyon, îndreptându-se spre Marsilia. Călătoria era dureroasă. Vara era neobişnuit de fierbinte. Depindeau de milă ca să-şi procure hrana, iar seceta afectase grav ţara, apa fiind puţină. Mulţi dintre copii au murit pe marginea drumului. Alţii au renunţat şi au încercat să rătăcească spre casă. În cele din urmă însă, Cruciada a ajuns la Marsilia.

Locuitorii Marsiliei i-au primit pe copii cu căldură. Mulţi au găsit case în care să stea. Alţii au campat pe stradă. În dimineaţa următoare, întregul grup s-a năpustit spre port să vadă marea despicându-se în faţa lor. Când miracolul nu s-a produs, dezamăgirea a fost cruntă. Mulţi dintre copii s-au întors împotriva lui Étienne, strigând că i-a trădat, şi au făcut cale-ntoarsă. Majoritatea au rămas însă pe ţărm, aşteptând în fiecare dimineaţă ca Dumnezeu să se înduplece. După câteva zile, doi negustori din Marsilia, numiţi, conform tradiţiei, Hugues Oţelul şi Guillaume Porcul, s-au oferit să le pună la dispoziţie corăbii care să-i ducă gratis, întru slava lui Dumnezeu, în Palestina. Étienne a acceptat nerăbdător oferta binevoitoare. Şapte vase fuseseră închiriate de negustori; copiii s-au îmbarcat şi au pornit la drum. Optsprezece ani aveau să treacă până să se afle veşti despre ei.

Între timp, poveşti despre predicile lui Étienne au ajuns în Valea Rinului. Copiii

Germaniei nu se puteau lăsa mai prejos. La câteva săptămâni după ce Étienne îşi începuse misiunea, un băiat numit Nicolas, originar dintr-un sat de pe Valea Rinului, a început să predice acelaşi mesaj înaintea sanctuarului celor Trei Magi din Köln. Ca şi Étienne, el susţinea că maturii puteau fi depăşiţi de copii şi că marea se va deschide şi îi va lăsa să treacă. Însă, în vreme ce copiii francezi doreau să cucerească Ţara Sfântă cu forţa, germanii voiau să-şi îndeplinească obiectivul convertindu-i pe necredincioşi. Nicolas, la fel ca Petru, era înzestrat cu un dar natural al vorbirii şi s-a dovedit capabil să găsească discipoli elocvenţi care să-i continue opera, în susul şi în josul Rinului. În câteva săptămâni, o armată de copii s-a adunat la Köln, gata să pornească spre Italia şi spre mare. Se pare că germanii aveau o medie de vârstă mai ridicată decât francezii şi că aveau mai multe fete printre ei. Exista de asemenea un număr mai mare de băieţi de viţă nobilă, precum şi câţiva vagabonzi rău famaţi şi destule prostituate.

Expediţia s-a despărţit în două. Prima parte, numărând, conform cronicarilor, douăzeci de mii de oameni, era condusă de Nicolas însuşi. A pornit de-a lungul Rinului spre Basel şi prin Elveţia de apus, prin Geneva, pentru a trece Alpii prin pasul Mont Cenis. Era o călătorie dificilă pentru copii, iar pierderile suferite au fost grele. Mai puţin de o treime dintre cei care au pornit din Köln au ajuns în faţa zidurilor Genovei, la sfârşitul lunii august, şi au cerut permisiunea de a poposi o noapte între

zidurile oraşului. Autorităţile genoveze au fost iniţial dispuse să-i primească pe pelerini, dar apoi au început să suspecteze un complot german. Puteau să stea numai o noapte, dar cei care doreau să se aşeze definitiv în Genova erau invitaţi s-o facă. Aşteptându-se ca marea să se despice înaintea lor a doua zi dimineaţă, copiii au fost mulţumiţi. Însă a doua zi marea s-a dovedit la fel de surdă la rugăminţile lor pe cât fusese de surdă la Marsilia la rugăciunile francezilor. Deziluzionaţi, mulţi dintre copii au acceptat pe dată oferta genovezilor şi au devenit cetăţeni genovezi, uitând de pelerinaj. Mai multe familii genoveze importante vor pretinde mai târziu că se trag din această imigraţie străină. Nicolas şi mulţi alţii au mers însă mai departe. Marea avea să se despartă în faţa lor altundeva. Câteva zile mai târziu, au ajuns la Pisa. Acolo, două corăbii cu destinaţia Palestina au acceptat să ia câţiva copii, care s-au îmbarcat şi care probabil au ajuns în Palestina, dar despre soarta cărora nu se ştie nimic. Nicolas a continuat totuşi să aştepte un miracol şi s-a târât cu adepţii săi credincioşi spre Roma. La Roma, papa Inocenţiu i-a primit.

Era mişcat de pietatea lor, dar stânjenit de nebunia de care dădeau dovadă. Cu fermitate binevoitoare, le-a spus că pe moment trebuiau să se ducă acasă. Odată ajunşi la maturitate, puteau să-şi îndeplinească jurămintele şi să meargă să lupte în numele Crucii.

Se ştiu puţine despre călătoria de întoarcere.

Mulţi dintre copii, îndeosebi fetele, nu au putut face faţă încă o dată dificultăţilor drumului şi au rămas în urmă prin oraşe sau sate italiene. Doar câţiva s-au întors în primăvara următoare în Valea Rinului. Nicolas nu s-a aflat, probabil, printre ei. Părinţii furioşi ai căror copii pieriseră au cerut însă vehement să fie arestat tatăl său, care-l încurajase, se pare, pe băiat din orgoliu. A fost ridicat şi spânzurat.

Al doilea grup de pelerini germani n-a fost deloc mai norocos. A călătorit spre Italia prin Elveţia centrală şi prin pasul Saint Gotthard şi cu mari dificultăţi a ajuns pe ţărmul mării la Ancona. Când marea nu şi-a despărţit apele în faţa lor, s-au mişcat încet în josul coastei de est tocmai până la Brindisi. Numai câţiva dintre ei au găsit corăbii cu destinaţia Palestina şi au fost primiţi la bord, însă ceilalţi s-au întors şi au început să rătăcească încet spre casă. Foarte puţini doar s-au întors până la urmă la casele lor.

În pofida tuturor nenorocirilor, fuseseră probabil mai norocoşi decât francezii. În 1230, un preot a sosit în Franţa din Răsărit cu o poveste curioasă. Fusese, spunea el, unul dintre tinerii preoţi care-l însoţiseră pe Étienne la Marsilia şi care se îmbarcaseră cu el pe corăbiile furnizate de negustori. După câteva zile, ajunseseră în ape tulburi şi două dintre corăbii au naufragiat pe insula San Pietro, în largul colţului de sud-vest al Sardiniei, toţi pasagerii înecându-se. Cele cinci corăbii care supravieţuiseră s-au trezit la scurtă

vreme înconjurate de o escadră sarazină din Africa, iar pasagerii au aflat că fuseseră aduşi acolo în urma unei înţelegeri, urmând să fie vânduţi sclavi. Au fost duşi cu toţii la Bougie, pe ţărmul algerian. Mulţi dintre ei au fost cumpăraţi la sosire şi şi-au petrecut restul vieţii în captivitate acolo. Alţii, printre care şi tânărul preot, au fost duşi în Egipt, unde pe sclavii frânci se putea obţine un preţ mai bun. Când au ajuns în Alexandria, cea mai mare parte a lotului a fost cumpărată de guvernator, ca să lucreze pe domeniile acestuia. Conform preotului, mai trăiau încă vreo şapte sute dintre ei. Câţiva au fost duşi la târgurile de sclavi din Bagdad. Optsprezece dintre ei au fost martirizaţi întrucât refuzaseră să se convertească la islam. Mai norocoşi au fost tinerii preoţi şi cei câţiva care ştiau carte. Guvernatorul Egiptului, al-Kamil, fiul lui al-Adil, era interesat de limbile şi literaturile occidentale. I-a cumpărat şi i-a ţinut pe lângă el ca interpreţi, profesori şi secretari, nefăcând nicio încercare de a-i converti la credinţa lui. Au rămas la Cairo într-o captivitate confortabilă şi în cele din urmă numitul preot fusese eliberat şi lăsat să se întoarcă în Franţa. Le-a spus părinţilor tovarăşilor lui tot ce ştia, apoi a dispărut în obscuritate. O relatare mai târzie îi identifica pe cei doi negustori ticăloşi din Marsilia cu doi negustori spânzuraţi la câţiva ani după pentru că încercaseră să-l răpească pe împăratul Frederic din partea sarazinilor, făcându-i deci să plătească până la

urmă pentru crimele lor.[207]

Nu copilaşii aveau să salveze Ierusalimul. Papa Inocenţiu avea vederi mai largi şi mai realiste. A decis să convoace un mare Conciliu al Bisericii la Roma, în 1215, unde toate problemele religioase ale creştinătăţii aveau să fie rezolvate şi mai ales unde Biserica grecească urma să fie integrată. Dorea ca o cruciadă să fie declanşată deja până atunci. De-a lungul anului 1213, legatul său, Robert de Courçon a înconjurat Franţa cu poruncă, într-atât era de mare graba, să nu examineze cu aspră atenţie caracterul adecvat al celor care deveneau cruciaţi. Legatul a dus la îndeplinire instrucţiunile primite de la stăpânul său cu exces de zel. Foarte curând, nobilii francezi au început să-i scrie regelui că vasalilor lor le erau anulate jurămintele de către predicatorii legatului şi că o adunătură absurdă de bătrâni şi copii, leproşi, ologi şi femei rău famate fuseseră adunaţi să ducă Războiul Sfânt. Papa a fost nevoit să-l stăvilească pe Robert şi când Conciliul de la Lateran din 1215 şi-a început lucrările, încă nu exista niciun cruciat gata de îmbarcare. În cadrul primei întruniri, papa însuşi a vorbit despre starea proastă a Ierusalimului, iar patriarhul Ierusalimului s-a ridicat şi a solicitat ajutor.

207 Pentru desfăşurarea Cruciadei Copiilor, vezi Röhricht, „Die Kinderkreuzzug“, în Historische Zeitschrift, voi. XXXVI; Alphandéry, „Les Croisades d’Enfants“ în Revue de l’Histoire des Religions, vol. LXXIII; Munro, „The Children’s Crusade“ în American Historical Review, vol. XIX; Winkelmann, Geschichte Kaiser Fredericks des Zweiten, I, pp. 221-222. Despre participarea germană, vezi Annales Stadenses (M.G.H. Scriptores, vol. XVI, p. 355).

Conciliul s-a grăbit să confirme privilegiile şi indulgenţele ce urmau să fie acordate cruciaţilor şi să ia măsurile necesare finanţării expediţiei, care trebuia să se adune în Sicilia sau Apulia şi care a pornit spre Răsărit pe 1 iunie 1217.[208]

Conciliul a pus Biserica în mişcare. În primăvara anului 1216, preoţii au mers de-a lungul şi de-a latul creştinătăţii apusene, tocmai până în Irlanda şi Scandinavia. Doctorii Universităţii din Paris au decretat că oricine devenea cruciat şi apoi încerca să evite îndeplinirea jurământului făcut comitea un păcat de moarte. Au fost semnalate viziuni populare despre cruci plutind în aer şi au fost răspândite peste tot veştile despre acestea. Inocenţiu era plin de speranţă. Observase deja că cei 666 de ani repartizaţi Fiarei în Apocalipsă trecuseră aproape. Se împlineau, într-adevăr, şase secole şi jumătate de la naşterea lui Mahomed. Îi scrisese sultanului al-Adil, avertizându-l despre urgia ce avea să vină şi îndemnându-l să cedeze fără luptă Ierusalimul, cât mai era vreme. Optimismul său era totuşi puţin prematur. Gervaise, abatele de Prémontré, i-a scris în secret că nobilii Franţei ignorau părerile marilor învăţaţi de la Paris şi că trebuiau luate măsuri energice pentru a-i obliga pe ducii de Burgundia şi de Lorena să-şi respecte jurămintele. El mai sfătuia, cu înţelepciune, că nu trebuia să se

208 Fliehe, op. cit., pp. 156-216. Pentru întreaga istorie a Cruciadei a V-a, vezi Donovan, Pelagius and the Fifth Crusade, o relatare atentă şi bine documentată, uşor părtinitoare în favoarea lui Pelagius.

organizeze o expediţie comună franco-germană. Cele două naţiuni nu conlucrau armonios. Oamenii mai simpli deveneau însă cruciaţi cu entuziasm. Ei nu trebuia să fie descurajaţi de întârziere.[209]

În mai 1216, papa Inocenţiu a mers la Perugia în încercarea de a aplana disputa de durată între Genova şi Pisa, pentru ca ambele să poată contribui la transportul cruciaţilor. Acolo a încetat din viaţă pe 16 iulie, după ce a zăcut o scurtă perioadă de vreme. Puţine pontificate fuseseră mai strălucitoare sau mai triumfale. Dar ambiţia sa cea mai mare, recuperarea Ierusalimului, nu a fost dusă la îndeplinire. Două zile de la deces, vârstnicul cardinal Savelli a fost ales papă, sub numele de Honorius al III-lea.[210]

Honorius a preluat cu entuziasm programul marelui său predecesor. La câteva zile după înscăunare, i-a scris regelui Jean la Acra pentru a-i anunţa sosirea Cruciadei.[211] Jean devenea tot mai nerăbdător, întrucât armistiţiul cu al-Adil urma să expire anul următor. Honorius le-a scris şi regilor Europei. Puţini au răspuns. În nordul îndepărtat, regele Ingi al II-lea al Norvegiei a depus jurământul de cruciat, dar a murit în primăvara următoare, iar când expediţia scandinavă a

209 Vezi Luchaire, Innocent III, La Question d'Orient, pp. 281-289, o descriere completă a negocierilor. Evenimente miraculoase sunt raportate de Oliver de Paderborn, Historia Damiatana, pp.174-175,285-286,287-288; vezi şi Inocenţiu al IlI-lea, scrisori, XVI, 28, 37 (M.P.L., vol. CCXVI, col. 817-822, 831-832).

210 Fliehe, op. cit., p. 212.

211 Regesta Honorii Papae III (ed. Pressutti), nr. 1, 673,1, pp. 1, 1178-1180.

demarat, s-a dovedit a fi neînsemnată.[212] Regele Andrei al II-lea al Ungariei depusese deja jurământul, dar Inocenţiu al III-lea îl scutise de îndeplinirea acestuia din cauza războiului civil din ţara sa. Acum el se arăta zelos, dar din motive personale. Regina sa era nepoata de mamă a împăratului latin Henric al Constantinopolului, care nu avea copii; Andrei nutrea speranţa să-l moştenească. În iunie 1216 însă, când Henric a murit, a fost preferat tatăl reginei, Pierre de Courtenay. Ardoarea regelui Andrei a început să pălească, dar a convenit să aibă oştirea gata de luptă până la începutul verii următoare.[213] În ţinutul Rinului de Jos reacţia la predici fusese bună, iar papa spera ca frisienii să trimită o flotă puternică.[214] Şi aici s-au înregistrat însă întârzieri. Veştile din Palestina nu erau nici ele prea încurajatoare.

Jacques de Vitry, proaspăt trimis acolo ca episcop al Acrei, cu misiunea de a-i mobiliza pe latinii locului, a trimis un raport amar cu privire la starea lucrurilor. Creştinii de baştină îi urau pe latini şi ar fi preferat stăpânirea musulmană, în timp ce latinii înşişi duceau o viaţă indolentă, luxoasă şi imorală, fiind complet orientalizaţi. Clerul lor era corupt, avar şi intrigant. Numai Ordinele militare erau demne de laudă. Coloniştii

212 Regesta Honorii Papae III, nr. 399,1, p. 71.

213 Inocenţiu al III-lea, scrisori, XV, 224 (M.P.L., vol. CCXVI, col. 757); Theiner, Vetera Monumenta, I, pp. 5-6.

214 Regesta Honorii Papae III, nr. 885, 1, pp. 149-150.

italieni, suficient de înţelepţi cât să ducă o viaţă modestă, mai păstraseră ceva din energie şi spiritul de iniţiativă; cu toate acestea, invidia reciprocă a oraşelor italiene Veneţia, Genova şi Pisa făcea imposibilă cooperarea. De fapt, aşa cum avea să descopere episcopul Jacques, francii din Orientul Latin nu doreau nicio cruciadă. Două decenii de pace sporiseră prosperitatea lor materială. De la moartea lui Saladin, musulmanii nu dăduseră niciun semn de agresivitate, întrucât profitau şi ei de pe urma comerţului tot mai intens. Bunuri interne umpleau cheiurile oraşelor Acra şi Tyr. Palatul construit la Beirut de Jean d'Ibelin era dovada acestei prosperităţi renăscute. Colonii italiene fuseseră întemeiate cu bine în Egipt. Puterea de cumpărare a Europei Occidentale fiind în creştere, viitorul comerţului mediteraneean se anunţa luminos. El depindea însă precar de menţinerea păcii.[215]

Papa Honorius avea o altă părere. Sperase ca o mare expediţie să pornească din Sicilia în vara anului 1217. Când vara a venit, însă, deşi detaşamente de cavaleri francezi ajunseseră în porturile italiene, acolo nu se afla nicio corabie. Armata regelui Ungariei a ajuns la Split, în Dalmaţia, în august; ducele Leopold al Austriei şi armata sa i s-au alăturat acolo.[216] Flota din Frisia a ajuns în Portugalia abia în iulie, iar o parte a

215 Jacques de Vitry, History of Jerusalem (trad. Stewart), P.P.T.S., vol. XI, pp. 56-91.

216 Thomas Spalatensis, Historia Salonitana (Scriptores Rerum Hungaricarum, III, p. 573).

rămas la Lisabona. Restul au navigat spre Gaeta în octombrie, dar era prea târziu să navigheze spre Palestina şi trebuia să aştepte să treacă iarna.[217] La sfârşitul lunii iulie, papa a poruncit cruciaţilor adunaţi în Italia şi Sicilia să pornească spre Cipru, dar problema transportului nu fusese încă rezolvată. Abia la începutul lunii septembrie a găsit ducele Leopold, la Split, o corabie care să-i ducă la Acra micul detaşament. Călătoria a durat doar şaisprezece zile. Regele Andrei a ajuns la foarte puţină vreme după, dar cei din Split nu au putut să-i ofere mai mult de două corăbii, aşa că majoritatea armatei a fost lăsată în urmă.[218] Cam în aceeaşi vreme, regele Hugues al Ciprului debarca la Acra cu oştirea pe care o putuse strânge.[219]

Anul acela, recolta fusese săracă în Siria; în plus, era greu să hrăneşti o armată inactivă. Odată ajunşi regii, Jean de Brienne a recomandat să se pornească imediat la luptă. Vineri, 3 noiembrie, cruciaţii au ieşit din Acra şi au traversat câmpia Esdraelon. Deşi nu erau mulţi, reprezentau cea mai mare armată văzută în Palestina de la Cruciada a III-a încoace. Când auzise că armata creştină se adună, al-Adil încropise o oştire în

---

217 Gesta Grucigerorum Rhenanorum, pp. 29-34; De îtinere Frisonum, pp. 59-68 (ambele în Röhricht, Quinti Belii Sacri Scriptores Minores).

218 Regesta Honorii Papae III, nr. 672,1, p. 117; Thomas Spalatensis, p. 574: Annales Claustroneoburgenses (M.G.H. Scriptores, vol. IX, p. 622).

219 Estoire d'Eracles, II, p. 322.

Palestina, dar nu se aşteptase la o invazie atât de timpurie. A fost depăşit numeric. Prin urmare, când Cruciada a avansat spre Beisan, s-a retras şi l-a trimis pe fiul său al-Mu'azzam să apere Ierusalimul, în vreme ce el aştepta la Ajlun, gata să iasă în calea oricărui atac asupra Damascului. Temerile sale nu erau justificate. Armatei creştine îi lipsea disciplina. Regele Jean se considera la comandă, dar trupele austriece şi ungare ascultau numai de regele Andrei, iar ciprioţii de regele Hugues, în timp ce Ordinele militare nu se supuneau nici măcar propriilor lideri. Beisan a fost ocupat şi pustiit. Creştinii au rătăcit apoi fără niciun scop peste Iordan şi până pe ţărmul răsăritean al Mării Galileei, apoi pe lângă Capernaum şi înapoi la Acra prin Galileea. Principala lor ocupaţie a fost colecţionarea de relicve. Regele Andrei a fost încântat să obţină unul dintre ulcioarele folosite de nuntaşii de la Cana.[220]

Nemulţumit, regele Jean a plănuit o expediţie proprie care să distrugă fortăreaţa ridicată de musulmani pe Muntele Tabor. Nici Hugues, nici Andrei nu i s-au alăturat, dar nici el nu a aşteptat ordinele militare. Primul atac, lansat asupra fortăreţei pe 3 decembrie, a eşuat, deşi garnizoana era gata să se predea. Două zile mai târziu, când au sosit ordinele, a fost lansat un al

220 Ibid.y pp. 323-324; Oliver, Historia Damiatana, p. 165; Johannes Thwrocz, Chronica Hungarorum (Scriptores Rerum Hungaricarum, vol. I, p. 149)

doilea atac, însă fără succes. Încă o dată armata s-a retras la Acra.[221] În preajma Anului Nou, în pofida sfaturilor localnicilor şi fără acordul regelui lor, o ceată de maghiari a plănuit o incursiune spre Bekaa şi a fost distrusă aproape complet de o furtună de zăpadă când traversa Libanul.[222] Între timp, regele Andrei a plecat cu regele Hugues spre Tripoli, unde Bohemund al IV-lea – fost principe al Antiohiei –, rămas văduv după proaspătul deces al primei sale soţii, Plaisance de Jebail, îşi celebra nunta cu sora vitregă a lui Hugues, Melisenda. Hugues a murit subit pe 10 ianuarie, lăsând tronul Ciprului unui băiat de opt luni, Henric, sub regenţa văduvei sale, Alice a Ierusalimului.[223] Regele Andrei s-a întors la Acra şi şi-a anunţat întoarcerea în Europa. Îşi îndeplinise jurământul. Adăugase recent colecţiei sale de relicve capul Sfântului Ştefan. Era momentul să plece acasă. Patriarhul Ierusalimului l-a rugat şi l-a ameninţat în zadar. Şi-a îndreptat oştirea spre nord, prin Tripoli şi Antiohia către Armenia de unde, cu un salvconduct emis de sultanul selgiucid, a pornit spre Constantinopol. Cruciada sa nu realizase nimic.[224]

---

221 Estoire dEracles, II, pp. 324-325; Oliver, Historia Damiatana, pp. 165-167; Jacques de Vitry, History of Jerusalem, p. 119; Abu Shama, II, pp. 163-164.

222 Ibid., pp. 164-165; Oliver, Historia Damiatana, pp. 167-168.

223 Ernoul, p. 412; Estoire dEracles, II, pp. 325, 360; Gestes des Cbiprois, p. 98.

224 Oliver, Historia Damiatana, p. 168; Jacques de Vitry, Epistola, III (ed. Röhricht), Zeitschrift für Kirchengeschichte (Z.K.G.), vol. XV, pp. 568-570;

Leopold al Austriei a rămas. Nu avea bani şi fusese nevoit să împrumute 50.000 de besanţi de la Guido Embriaco din Jebail, dar era dispus să lupte în numele Crucii. Regele Jean i-a folosit ajutorul ca să repare fortificaţiile Cezareei, în timp ce Templierii şi Teutonii începeau lucrările la un mare castel la Athlit, la sud de Carmel, Castelul Pelerinilor. În vremea aceasta, al-Adil şi-a distrus fortăreaţa de pe Muntele Tabor. Era prea vulnerabilă şi apărarea ei nu merita efortul.[225]

Pe 26 aprilie 1218, prima jumătate a flotei din Frisia a sosit la Acra, urmată fiind la scurtă vreme de jumătatea care iernase la Lisabona. Se spunea că erau pe punctul să sosească şi cruciaţii francezi adunaţi în Italia. Regele Jean a convocat imediat o adunare ca să decidă cum aveau să fie folosiţi nou-veniţii. Nu se uitase faptul că regele Richard sfătuise să fie atacat Egiptul. Conciliul de la Lateran indicase de asemenea Egiptul ca obiectiv principal al unei cruciade. Dacă musulmanii erau alungaţi din valea Nilului, nu numai că ar fi pierdut cea mai bogată provincie, dar ar fi fost incapabili să întreţină o flotă în Mediterana de răsărit şi nici nu ar fi putut apăra multă vreme Ierusalimul în faţa unui atac combinat pornit dinspre Acra şi dinspre Suez. Cu corăbiile din Frisia la dispoziţie, cruciaţii aveau acum

---

Johannes Thwrocz, loc. cit., Andrei obţinuse şi capul Sfintei Margareta, mâinile drepte ale Sfinţilor Toma şi Bartolomeu şi o parte din toiagul lui Aaron.

225 Estoire d'Eracles, II, pp. 325-326; Oliver, Historia Damiatana, p. 169; Abu Shama, II, pp. 164-166.

posibilitatea de a lansa un atac de proporţii asupra Deltei. Fără ezitare, s-a decis ca primul obiectiv să fie portul Damietta, cheia Nilului.[226]

Sultanul al-Adil îmbătrânise şi spera să-şi trăiască în pace ultimii ani. Avea necazuri în nord. Nepotul său, az-Zahir din Alep, murise în 1216, lăsându-l moştenitor pe al-Aziz, un copil în numele căruia un eunuc, Toghril, conducea ca regent. Fratele lui az-Zahir şi fiul mai mare al lui Saladin, al-Afdal, revenise din Samosata, unde se retrăsese, şi pretindea moştenirea, chemându-l în ajutor pe sultanul selgiucid de Konya, Kaikaus. Selgiucizii anatolieni se aflau în culmea puterii lor. Bizanţul nu mai exista, iar împăratul de la Niceea era prea ocupat să lupte cu francii ca să-i deranjeze. Puterea dinastiei Danişmenizilor pălise. Supuşii turcomani se liniştiseră şi păstrau ordinea, iar prosperitatea domnea din nou în peninsulă. La începutul anului 1218, Kaikaus şi al-Afdal au năvălit în teritoriul controlat de Alep şi au înaintat spre capitală. Regentul Toghril, ştiind că al-Adil era ameninţat de cruciadă, a făcut apel la vărul tânărului său stăpân, al-Ashraf al Irakului, cel de-al treilea fiul al lui al-Adil. Al-Ashraf a înfrânt armata selgiucidă lângă Buza'a, al-Afdal s-a retras înapoi la Samosata, iar principele de Alep a fost nevoit să-l recunoască pe al-Ashraf ca suzeran. Selgiucizii au rămas însă o ameninţare până la

226 Gesta Crucigerorum Rhenanorum, pp. 37-38; De Itineri Erisonum, pp. 69-70; Ernoul, pp. 414-415; Jacques de Vitry, loc. cit.; Oliver, Historia Damiatana, p. 175. Vezi Donovan, op. cit., p. 36, n. 54.

moartea lui Kaikaus, survenită anul următor, în timp ce plănuia să se implice într-o succesiune disputată la Moşul. Faptul i-a permis lui al-Ashraf să-şi consolideze puterea şi să devină un rival puternic pentru fraţii săi din sud.[227]

Se pare că al-Adil a sperat până în ultimul moment ca francii să nu fie atât de nesăbuiţi încât să încalce pacea. Fiul său, al-Malik al-Kamil, viceregе al Egiptului, îi împărtăşea speranţa. Al-Kamil se afla în relaţii excelente cu veneţienii, cu care semnase un tratat comercial în 1208. În 1215 se aflau nu mai puţin de 3.000 de negustori europeni în Egipt. Sosirea intempestivă în acel an la Alexandria a doi suverani occidentali, însoţiţi de o armată, înspăimântase autorităţile, care au fost silite să pună întreaga colonie europeană în arest preventiv. Bunele relaţii fuseseră însă restabilite. În 1217, o nouă ambasadă veneţiană a fost primită cordial de către viceregе. Şerpuielile ineficiente ale Cruciadei din 1217 nu-i impresionaseră pe musulmani. Nu puteau crede că acum exista un pericol real.

Pe 24 mai 1218, de înălţarea Domnului, armata cruciată, în frunte cu regele Jean, s-a îmbarcat la Acra pe corăbiile frisiene şi a navigat spre Athlit pentru a încărca provizii suplimentare.

După câteva ore, corăbiile au ridicat ancora, însă vântul s-a oprit. Doar câteva au reuşit să părăsească portul şi să se îndrepte spre Egipt. Au ajuns la Damietta, la gura Nilului, pe 27 mai şi au

227 Vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 624-628.

ancorat în aşteptarea tovarăşilor. Iniţial, soldaţii nu s-au aventurat să coboare pe uscat, deoarece nu aveau printre ei niciun ofiţer superior. Pe 29 însă, cum flota nu apăruse încă, arhiepiscopul Eustorgius de Nicosia i-a convins să-l accepte ca lider pe contele Simon al II-lea de Saarbrücken şi să forţeze debarcarea pe malul vestic al gurii fluviului. Au întâmpinat o rezistenţă firavă şi operaţia era aproape încheiată când pânzele flotei cruciate principale au apărut la orizont. Corăbiile au ajuns în scurtă vreme la destinaţie, iar regele Jean, ducele de Austria şi marii maeştri ai celor trei Ordine militare au păşit pe ţărm.[228]

Damietta se afla la trei kilometri în susul fluviului, pe malul de răsărit, cu spatele păzit de Lacul Manzaleh. Aşa cum arătase expediţia frâncă din 1169, nu putea fi atacată eficient decât simultan de pe apă şi de pe uscat. La fel ca în 1169, un lanţ fusese întins de-a lungul fluviului, ceva mai jos de oraş, de pe malul răsăritean până la un turn de pe o insulă aflată în apropierea malului de apus, blocând singurul canal navigabil. Un pod de bărci se afla în spatele lanţului. Cruciaţii au desemnat turnul drept prim obiectiv.

Când musulmanii au înţeles că Egiptul era destinaţia Cruciadei, al-Adil a recrutat în grabă o armată în Siria, în timp ce al-Kamil a dus principala armată egipteană la nord de Cairo şi a

228 Jacques de Vitry, History of Jerusalem, pp. 118-119; Oliver, Historia Dami- atana, pp. 175-177; Gesta Crucigerorum Rhenanorum, pp. 38-39; Estoire d'Eracles, H, pp. 326-327.

aşezat tabără la al-Adiliya, aflată la câţiva kilometri la sud de Damietta. Nu avea însă destui oameni şi corăbii încât să atace poziţiile creştine, deşi a întărit turnul. Primul asalt serios împotriva fortăreţei, la sfârşitul lunii iunie, a eşuat. Oliver de Paderborn, viitorul istoric al expediţiei, a sugerat apoi să fie construit un nou mecanism, plătit din banii săi şi ai unui compatriot: un turn ridicat pe două corăbii legate între ele, acoperit cu piele şi prevăzut cu scări. Fortăreaţa putea acum şi atacată şi de pe fluviu, şi de pe uscat.[229]

Vineri 17 august, armata cruciată a celebrat solemn liturghia, pentru a conjura intervenţia divină. O săptămână mai târziu, în după-amiaza zilei de 24, a început asaltul. La circa douăzeci şi patru de ore mai târziu, după o luptă încrâncenată, cruciaţii au reuşit să pună stăpânire pe ziduri şi au intrat în fort. Garnizoana a luptat până când doar o sută de oameni mai rămăseseră, apoi s-a predat. Prada găsită era uriaşă, aşa că învingătorii au construit un mic pod de bărci să o transporte pe malul vestic. Au tăiat apoi lanţul şi podul de vase de peste canalul principal, iar corăbiile lor au înaintat până sub zidurile Damiettei.[230]

Al-Adil era bolnav când vestea cuceririi fortului l-a ajuns la Damasc, câteva zile mai târziu.

---

229 Abu Shama, II, p. 165; Histoire des Patriarches d'Alexandrie, trad. Blochet, pp. 240-241; Oliver, Historia Damiatana, pp. 179-182.

230 Oliver, Historia Damiatana, pp. 182-184; Gesta Crucigerorum Rhenanorum, p. 40; loan de Tulbia, De Domino Johanne, în Röhricht, loc. cit.y p. 120; Histoire des Patriarches, p. 243.

Tocmai aflase că fiul său al-Mu’azzam cucerise şi distrusese Cezareea, însă vestea dezastrului de la Damietta a fost prea mult pentru el. A murit pe 31 august, la vârsta de aproximativ şaptezeci şi cinci de ani. Safadin, aşa cum îl numeau cruciaţii, nu avea personalitatea remarcabilă a fratelui său Saladin, iar relaţiile sale cu nepoţii săi, fiii lui Saladin, arătaseră o anumită lipsă de loialitate şi viclenie. Menţinuse însă unitatea imperiului Ayubid şi se dovedise un stăpânitor capabil, tolerant şi iubitor de pace. Cu creştinii se purtase întotdeauna cu bunăvoinţă şi cinste, câştigând şi păstrând admiraţia şi respectul lor. I-a urmat în Siria fiul său cel mai tânăr, al-Mu’azzam, iar în Egipt, fiul mai vârstnic, al-Kamil.[231]

Dezastrul nu era atât de mare pe cât se temuse al-Adil. În cazul în care creştinii ar fi presat şi ar fi atacat imediat, s-ar fi putut ca

231 Abu Shama, II, p. 170; Ibn al-Athir, II, pp. 116, 148; Ihn Khallikan, Dicţionar biografic, III, p. 235; Ibn al-Athir spune că al-Adil avea şaizeci şi trei de ani, Ibn Khallikan vorbeşte de şaptezeci şi trei. Estoire d'Eracles, II, pp. 229-230, dă o descriere fantezistă a morţii sale.

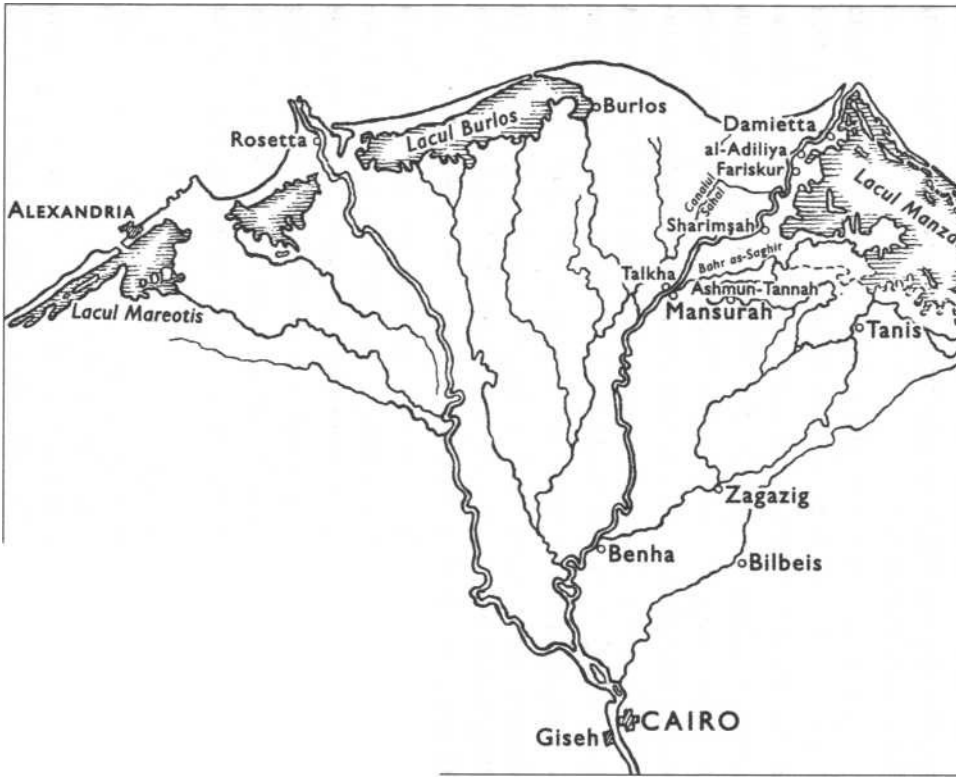

DELTA NILULUI

În timpul Cruciadei a V-a şi al Cruciadei Sfântului Ludovic

Damietta să cadă. Dar după capturarea fortului, aceştia au ezitat şi au decis să aştepte întăriri. Mulţi dintre frisieni s-au întors la casele lor, unde au fost pedepsiţi cu moartea pentru abandonarea cauzei: o mare inundaţie a măturat Frisia a doua zi după sosirea lor. Se ştia deja că expediţia îndelung planificată de papalitate părăsise Italia. Întârzierile fuseseră numeroase. Până la urmă însă papa Honorius reuşise să echipeze o flotă, la preţul de douăzeci de mii de

mărci de argint, care să transporte trupele campate de un an şi mai bine la Brindisi. În fruntea lor l-a aşezat pe cardinalul Pelagius de Santa Lucia.[232]

Cam în aceeaşi vreme, doi nobili francezi, Hervé, conte de Nevers, şi Hugues de Lusignan, conte de La Marche, negociau cu genovezii preţul unor corăbii care să ducă în Orient un detaşament de cruciaţi francezi şi englezi. Deşi contele de Nevers era un vestit fiu rătăcit al Bisericii, papa i-a îngăduit să plătească transportul cu banii obţinuţi dintr-o taxă impusă clericilor francezi, echivalentă cu a douăzecea parte din veniturile lor. Celor doi conţi li s-au alăturat la Genova arhiepiscopul de Bordeaux, Guillaume al II-lea, episcopii de Paris, Laon şi Angers, alţi nobili de mai mică importanţă şi seniorii de Chester, de Arundel, de Derby şi de Winchester. Papa l-a trimis pe cardinalul Robert de Courçon să fie ghidul spiritual al flotei, dar fără puteri reprezentative.[233]

Cardinalul Pelagius şi expediţia sa au ajuns în tabăra creştină la mijlocul lunii septembrie. Pelagius era spaniol, un bărbat de mare vrednicie şi cu o vastă experienţă administrativă, dar

---

232 Oliver, Historia Damiatana, p. 186; Aubry de Trois Fontaines, p. 788; Regesta Honorii Papae III, nr. 1350, 1433,1, pp. 224, 237.

233 Regesta Honorii Papae III, nr. 1498,1543,1558, 1, pp. 248, 256, 260. Pentru o listă acurată a acestor cruciaţi, vezi Greven, „Frankreich und der fünfte Kreuzzug“, Historische Jahrbuch, voi. XLII. Matthew of Westminster consemnează numele cruciaţilor englezi [Flores Historiarum, II, p. 167).

deosebit de lipsit de tact. Fusese deja mandatat să rezolve problema Bisericilor greceşti în Imperiul Latin al Constantinopolului şi nu reuşise decât să le sporească ostilitatea faţă de Roma. Sosirea sa la Damietta a stârnit imediat probleme. Jean de Brienne fusese acceptat ca lider al cruciadei. Comanda sa fusese disputată în anii anteriori de regii Ungariei şi ai Ciprului, dar unul plecase, iar celălalt era mort. Pelagius considera că, din postura de legat papal, numai el se afla la comandă. Rivalitatea dintre diversele naţiuni participante era vizibilă de departe. Numai trimisul papei putea să le ţină în frâu. Aducea vestea că tânărul împărat occidental Frederic al II-lea promisese să sosească în fruntea unei armate imperiale. La sosire, avea cu siguranţă să primească comanda militară supremă. Pelagius nu avea însă să accepte niciun ordin de la regele Jean care, la urma urmelor, era rege numai datorită soţiei sale moarte.[234]

În octombrie, al-Malik al-Kamil primise suficiente întăriri încât să încerce un atac împotriva taberei cruciate prin intermediul unei flotile trimise în aval pe fluviu. A fost respins, în principal datorită tăriei regelui Jean. Câteva zile mai târziu, musulmanii au construit un pod peste Nil, puţin în amonte de oraş. Pelagius a organizat fără succes o expediţie împotriva şantierului, însă al-Kamil a sistat lucrările şi şi-a mutat armata dincolo de fluviu. În schimb, a lansat un atac de pe

234 Vezi Donovan, op. cit., pp. 46-49 şi note.

apă. Atacul a fost feroce, dar a venit prea târziu. Primul contingent al cruciaţilor francezi sosise şi conducea apărarea. Un al doilea atac a atins marginea taberei, dar a fost respins spre fluviu, unde mulţi dintre soldaţii musulmani s-au înecat.[235]

După sosirea întregii armate franceze şi engleze, la sfârşitul lunii octombrie, luptele au lâncezit. Moartea lui al-Adil amânase sosirea ajutoarelor aşteptate de al-Kamil din Siria. Acesta conta acum pe oştirea promisă de fratele al-Mu'azzam. Creştinii aveau şi ei problemele lor. Săpaseră un canal de la mare spre fluviu în amonte de podul musulman, dar nu putuseră să-l umple. În noaptea de 29 noiembrie, un vânt dinspre nord a mânat marea peste terenul jos unde îşi ridicaseră tabăra. Toate corturile au fost inundate şi proviziile s-au udat. Mai multe corăbii au fost distruse, iar altele împinse până în tabăra musulmană. Caii s-au înecat. Când apele s-au retras, au rămas peste tot peşti, o delicatesă, spune cronicarul Oliver de Paderborn, de care toţi s-ar fi lipsit bucuroşi. Pentru ca situaţia să nu se mai repete, Pelagius a poruncit ridicarea în regim de urgenţă a unui stăvilar. Toate dărâmăturile, chiar şi velele sfâşiate şi leşurile cailor au fost folosite ca să-l înalţe şi mai mult. Singurul rezultat pozitiv al inundaţiei a fost umplerea cu apă a

235 Oliver, Historia Damiatana, pp. 190-192; Histoire des Patriarches, p. 394; Gesta Obsidionis Damiate (în Röhricht, op. cit., pp. 79-80); loan de Tulbia, p. 123.

canalului – vasele creştine puteau acum pătrunde pe fluviu.[236]

Abia fusese reparată tabăra când o molimă gravă şi-a făcut apariţia în rândurile oştirii. Victimele sufereau de febră mare, iar pielea li se înnegrea. Cel puţin o şesime dintre soldaţi au pierit, inclusiv cardinalul Robert de Courçon. Supravieţuitorii au rămas slăbiţi şi deprimaţi. A urmat o iarnă neobişnuit de aspră. Din fericire pentru creştini, şi musulmanii sufereau de pe urma bolii şi a frigului.[237]

La începutul lunii februarie a anului 1219, Pelagius a ajuns la concluzia că moralul oştirii putea fi ridicat numai prin acţiune. Sâmbătă, 2 februarie, el a convins trupele să-i atace pe musulmani. O furtună orbitoare a impus însă retragerea. Marţea următoare au sosit veşti cum că sultanul şi armata sa băteau în retragere. Cruciaţii s-au repezit spre al-Adiliya şi au găsit locul pustiu. După ce au respins o ieşire a garnizoanei din Damietta, au ocupat al-Adiliya şi au încercuit complet oraşul.[238]

---

236 Oliver, Historia Damiatana, pp. 131-132,196-197; Gesta Obsidionis Dami- ate, p. 82; loan de Tulbia, p. 124; Liber Duellii Christiani in Obsidione Damiate Exacţi (în Röhricht, op. cit.), pp. 148-149; Jacques de Vitry, Epistola V (Z.K.G., vol. XV, pp. 582-583); Histoire des Patriarches, pp. 245-246.

237 Oliver, Historia Damiatana, pp. 192-193; Jacques de Vitry, loc. citr, loan de Tulbia, p. 125; Gesta 'Obsidionis Damiate, p. 83; Histoire des Patriarches, p. 249.

238 Oliver, Historia Damiatana, pp. 194-201; Gesta Obsidionis Damiate, pp. 83-84; Estoire d'Eracles, II, p. 337; loan de Tulbia, loc. cit.

Fuga subită a lui Al-Kamil fusese provocată de descoperirea unui complot în anturajul său. Unul dintre emiri, Imad ad-Din Ahmed Ibn al-Mashtub, plănuise să-l ucidă şi să-l pună în loc pe fratele său al-Faiz. În disperare de cauză, neştiind câţi dintre apropiaţi mai erau implicaţi, sultanul s-a gândit să fugă în Yemen, unde guvernator era fiul său al-Masud. Atunci a aflat că fratele său al-Mu'azzam îi venea în sfârşit în ajutor. Şi-a îndreptat oştirea spre sud-est, spre Ashmun, unde cei doi fraţi sultani s-au întâlnit pe 7 februarie. Prezenţa lui al-Mu'azzam în fruntea unei armate puternice i-a intimidat pe conspiratori. Ibn al-Mashtub a fost arestat şi trimis în închisoare la Kerak, în timp ce prinţul al-Faiz a fost alungat la Sin jar şi a murit misterios pe drum. Al-Kamil îşi salvase tronul, dar cu preţul Damiettei.[239]

Chiar şi cu ajutorul lui al-Mu'azzam, al-Kamil nu a reuşit să-i alunge pe creştini. Fluviul, lagunele şi canalele îi împiedicau pe musulmani să profite de avantajul numeric. Atacuri asupra celor două tabere, cea de pe malul de vest şi cea de la al-Adiliya, au eşuat. Sultanul şi-a aşezat atunci tabăra la Fariskur, vreo zece kilometri la sud de Damietta, fiind pregătit să-i atace pe cruciaţi pe la spate dacă aceştia ar fi încercat să atace oraşul. De-a lungul primăverii, impasul a continuat. S-au dat bătălii cumplite în Duminica Floriilor şi de Rusalii, când musulmanii au încercat în zadar să

239 Ibn al-Athir, II, pp. 116-117; Ibn Khallikan, III, p. 240; Histoire des Patriarches, pp. 246-247.

pătrundă în al-Adiliya. În Damietta, deşi mâncare era încă din belşug, garnizoana suferise pierderi grave; totuşi, creştinii nu îndrăzneau să lanseze un asalt.[240]

Între timp, sultanul al-Mu'azzam a decis să dărâme Ierusalimul. S-ar fi putut dovedi necesar să le fie oferit Ierusalimul creştinilor pentru a pune capăt războiului. În acest caz, ar fi fost cedat într-o stare de ruină şi deci imposibil de apărat. Demolarea zidurilor a început pe 19 martie. A provocat panică în oraş. Cetăţenii musulmani au crezut că veneau francii şi mulţi au fugit înfricoşaţi dincolo de Iordan. Casele părăsite de stăpâni au fost atunci jefuite de soldaţi. Unii fanatici doreau să distrugă Sfântul Mormânt, dar sultanul nu le-a permis. După Ierusalim, au fost dărâmate şi fortăreţele de la Galileea, Toron, Safed şi Banyas. Concomitent, cei doi sultani cereau ajutorul lumii musulmane, adresându-şi rugăminţile cu precădere califului de la Bagdad, care a promis să trimită o armată puternică, dar nu s-a ţinut de cuvânt.[241]

Iarna geroasă a fost urmată de o vară fierbinte, iar moralul creştinilor s-a prăbuşit iar. Din nou, Pelagius a insistat să se acţioneze. După ce un atac în forţă al musulmanilor a fost respins cu pierderi grele pentru ambele părţi, pe 20 iulie,

240 Oliver, Historia Damiatana, pp. 202-206; Liber Duellii, pp. 151-152; Gesta Ohsidionis Damiate, pp. 87-90.

241 Abu Shama, II, pp. 173-174; Ibn al-Athir, II, p. 119; Histoire des Patriarches, p. 52; Estoire dEracles, II, p. 339; Oliver, Historia Damiatana, p. 203.

cruciaţii au pornit asaltul asupra zidurilor oraşului. În timp ce ei erau astfel ocupaţi, în zadar, căci focul grecesc folosit de apărătorii lor provocase daune însemnate maşinilor de asalt şi nu puteau fi răcite cu vin şi oţet, un alt atac musulman a distrus aproape întreaga oaste creştină, salvată numai de lăsarea întunericului. Un al doilea atac asupra zidurilor, lansat pe 6 august, s-a dovedit la fel de ineficient.[242]

Situaţia i-a făcut pe ostaşii obişnuiţi ai cruciadei să acţioneze. Îşi acuzau liderii de delăsare şi de conducere proastă. Mulţi dintre nobilii cei mai distinşi fuseseră ucişi, inclusiv conţii de La Marche şi Bar-sur-Seine, ca de altfel şi Guillaume de Chartres, marele maestru al Templierilor. Alţii se întorseseră în Europa. Leopold de Austria a părăsit tabăra în mai. Fusese unul dintre cei mai energici principi, dar slujise doi ani în Orient şi nimeni nu-i putea reproşa întoarcerea în propria ţară. Cavalerismul său ştersese proasta reputaţie pe care şi-o câştigase tatăl său în urma certurilor cu Inimă-de-Leu în timpul Cruciadei a III-a. Ducea acasă cu el un fragment din lemnul Adevăratei Cruci. Din convoiul care îl purta în Europa făceau parte şi alţii, a căror plecare părea o abandonare a cauzei.[243]

---

242 Oliver, Historia Damiatana, pp. 208-210; Gesta Ohsidionis Damiate, pp. 87, 90-97; loan de Tulbia, pp. 127-128.

243 Oliver, Historia Damiatana, pp. 188, 207-208; Gesta Ohsidionis Damiate, p. 90; Liber Duellii, p. 258. Pentru relicvele procurate de Leopold, vezi Riant, Exuviae Sacrae Constantinopolitanae, II, p. 283.

Spre sfârşitul lunii august, în timp ce regele Jean şi Pelagius se ciondăneau în legătură cu strategia de urmat, unul pledând pentru o înăsprire a asediului, iar celălalt pentru un atac asupra taberei sultanului, ostaşii au luat problema în mâinile lor şi pe data de 29 s-au îndreptat într-o masă dezordonată spre liniile musulmane. Musulmanii au simulat retragerea, pentru ca apoi să contraatace. Pelagius a încercat să preia comanda, dar, în pofida exhortaţiilor sale, regimentele italiene s-au întors şi au fugit. Pe scurt, domnea panica. Numai priceperea regelui Jean şi a nobililor francezi şi englezi şi a Ordinelor militare i-au salvat pe supravieţuitori şi au apărat cu succes tabăra.[244]

Bătălia fusese privită cu groază de un vizitator de marcă, fratele Francisc din Assisi. Acesta venise în Orient cu convingerea, împărtăşită de alte persoane bune şi nechibzuite, că o misiune de pace poate aduce pacea. Acum el i-a cerut permisiunea lui Pelagius să meargă să-l vadă pe sultan. După unele ezitări, Pelagius a fost de acord şi l-a trimis cu un steag de armistiţiu la Fariskur. La început, gărzile musulmane au fost suspicioase, dar au convenit repede că cineva atât de simplu, de blând şi murdar era cu siguranţă nebun şi l-au tratat cu respectul cuvenit unui om

---

Contele de Bar-sur-Seine era Milon al Ill-lea du Puiset.

244 Oliver, Historia Damiatana, pp. 213-219; Fragmentům Provinciale de Cap- tione Damiatae (in Röhricht, op. cit.), pp. 185-192; Gesta Obsidionis Damiate, pp. 101-104; loan de Tulbia, pp. 132-133; Estoire d'Eracles, II, pp. 340-341.

atins de Dumnezeu. A fost dus la sultanul al-Kamil, care a fost fermecat de el şi l-a ascultat cu răbdare, dar care era prea binevoitor şi civilizat să-i permită mărturisirea credinţei sale în proba focului şi care nu putea risca organizarea unei discuţii publice despre religie. Lui Francisc i s-au oferit multe daruri, pe care le-a refuzat, şi a fost trimis înapoi în tabăra creştină sub escortă.[245]

În realitate, intervenţia Sfântului nu era necesară, întrucât al-Kamil îşi dorea pacea. Nivelul Nilului crescuse foarte puţin în vara aceea şi Egiptul era ameninţat de foamete. Guvernul avea nevoie de toate resursele sale pentru a aduce repede mâncare din ţinuturile învecinate. Al-Mu'azzam era nerăbdător să se întoarcă în Siria cu oastea sa şi ambii sultani erau nemulţumiţi de activităţile fratelui lor al-Ashraf în nord. La Bagdad, califul Nase se afla în puterea şahului din Horezm, Jelal ad-Din, al cărui tată, Mohamed, distrusese stăpânirea selgiucidă în Iran şi întemeiase un imperiu care se întindea de la Ind la Tigru. Jelal ad-Din putea fi folosit împotriva lui al-Ashraf, dar date fiind ambiţiile sale mari, ar fi fost periculos să fie încurajat prea mult. Al-Mu'azzam era deci gata să-l sprijine pe al-Kamil în orice deschidere prietenească spre franci. Cândva în septembrie, un prizonier frânc a venit din partea sultanului cu oferta unui armistiţiu de scurtă

245 Acta Sanctorum, 4 octombrie, p. 611 şi urm. Vezi van Ortroy „Saint François et son Voyage en Orient", în Analecta Bollandiana, vol. XXXI. Povestirea din Ernoul, p. 431, despre clerici anonimi, pare să se refere la vizita Sfântului la Sultan.

durată, arătând că musulmanii ar fi fost dispuşi să cedeze Ierusalimul. Armistiţiul a fost acceptat, dar creştinii au refuzat să aprofundeze termenii păcii.[246]

Ambele tabere au folosit armistiţiul pentru a-şi repara sistemul de apărare. Mulţi dintre cruciaţi au considerat momentul oportun să se întoarcă acasă. Unii plecaseră deja la începutul lunii, iar pe 14 septembrie încă douăsprezece corăbii au ridicat ancora. Pierderea a fost recuperată o săptămână mai târziu, când seniorul francez Sauvary de Mauléon a sosit cu zece galioane genoveze pline cu soldaţi.[247] Când al-Kamil a încălcat armistiţiul şi i-a atacat pe franci pe 26 septembrie, nou-veniţii au coordonat cu succes apărarea.[248]

Al-Kamil încă mai spera să încheie pace. Ştia că Damietta nu putea fi apărată. Garnizoana fusese prea subţiată de boală pentru a apăra zidurile, iar încercările sale de a trimite întăriri eşuaseră. Nici trădătorii în solda sa aflaţi în tabăra creştină nu avuseseră noroc. La sfârşitul lui octombrie, sultanul a trimis doi cavaleri prizonieri pentru a prezenta francilor condiţiile sale finale. Dacă ar fi evacuat Egiptul, le-ar fi returnat Adevărata Cruce şi le-ar fi dat Ierusalimul,

246 Oliver, Historia Damiatana, p. 218; Gesta Obsidionis Damiate, p. 105.

247 Oliver, Historia Damiatana, loc. cit.; Gesta Obsidionis Damiate, p. 104; loan de Tulbia, p. 133; Jacques de Vitry, loc. cit.

248 Oliver, Historia Damiatana, p. 219; Fragmentům Provinciale, pp. 193-194; Gesta Obsidionis Damiate, p. 106; Liber Duellii, p. 160.

Palestina centrală şi Galileea. Musulmanii, ar fi păstrat doar castelele de dincolo de apa Iordanului, dar ar fi plătit tribut pentru ele.[249]

Oferta era senzaţională. Fără luptă, Oraşul Sfânt, cu tot cu Betleem, Nazaret şi Adevărata Cruce, puteau aparţine din nou creştinătăţii. Regele Jean a cerut ca oferta să fie acceptată, iar seniorii săi şi cei din Anglia, Franţa şi Germania au fost de acord cu el. Dar Pelagius nici n-a vrut să audă, la fel şi patriarhul Ierusalimului. Considerau că e greşit să încheie o înţelegere cu necredincioşii. Ordinele militare au fost de acord cu cei doi prelaţi din considerente strategice. Castelele din Ierusalim şi Galileea fuseseră distruse, ceea ce însemna că Ierusalimul nu putea fi apărat în lipsa unui control asupra teritoriului de dincolo de Iordan. Italienii se opuneau şi ei prevederilor. Oricât de puţin le plăcuse oraşelor italiene conflictul cu Egiptul, acum că el era o realitate doreau să transforme Damietta într-un centru comercial. Anexarea de teritorii în interiorul continentului nu-i interesa deloc. Disputa dintre cele două părţi s-a înfierbântat atât de mult încât episcopul Jacques de Vitry a ajuns la concluzia că sultanul făcuse oferta doar ca să stârnească disensiuni. La insistenţele lui Pelagius, ea a fost refuzată.[250]

---

249 Oliver, Historia Damiatana, p. 222; Estoire dEracles, H, pp. 341-342; Ernoul, p. 435; Maqrisi (trad. Blochet), IX, p. 490; Histoire des Patriarches, p. 253; Gesta Obsidionis Damiate, pp. 109-110; Ihn al-Athir, II, p. 122.

250 Jacques de Vitry, Epistola, VI (Z.K.G. vol. XVI, pp. 74-75); Oliver,

Câteva zile mai târziu, oamenii trimişi de Pelagius în recunoaştere au raportat că zidul exterior al Damiettei nu era apărat. A doua zi, marţi, 5 noiembrie 1219, cruciaţii au avansat în forţă şi au trecut peste acest zid, ca de altfel şi peste cel interior, fără să întâmpine rezistenţă. În oraş, au găsit aproape întreaga garnizoană bolnavă. Doar trei mii de cetăţeni mai erau în viaţă, mulţi dintre ei prea slăbiţi până şi să îngroape morţii. Mâncare şi resurse existau din belşug, dar boala le făcuse creştinilor treaba. Imediat ce oraşul a fost pe deplin cucerit, trei sute dintre locuitorii de frunte ai oraşului au fost puşi deoparte ca ostatici; copiii au fost daţi în grija clerului pentru a fi botezaţi şi folosiţi în slujba Bisericii, iar restul au fost vânduţi ca sclavi. Banii din trezorerie urma să fie împărţiţi între cruciaţi, în funcţie de rangul fiecăruia, dar nici măcar toate anatemele pronunţate de legatul papal nu au putut preveni jaful şi tăinuirea obiectelor preţioase de către ostaşi.[251]

Rămânea de decis viitorul Damiettei. Regele Jean a pretins pe dată că oraşul trebuia să facă parte din regatul Ierusalimului. Ordinele militare şi nobilimea laică erau de partea sa. Pelagius susţinea că oraşul cucerit aparţinea întregii

Historia Damiatana, p. 223 şi Epistola Regi Babilonis, p. 305; Estoire dEracles, II, p. 342; scrisoare a unor seniori francezi către Honorius în Röhricht, Studien zur Geschichte des fünften Kreuzzüges, p. 46; Maqrisi, loc. cit.

251 Oliver, Historia Damiatana, pp. 236-240; Gesta Obsidionis Damiate, pp. 111-114; Fragmentům Provinciale, pp. 196-200; Ibn Khallikan, IV, p. 143; Ibn al-Athir, II, p. 119; Abu Shama, pp. 176-177.

creştinătăţi, adică Bisericii. Cum însă opinia publică îi era ostilă, iar Jean amenințа să se întoarcă la Acra, a acceptat un compromis. Regele putea stăpâni Damietta până când Frederic al Germaniei se alătura Cruciadei.[252] Între timp, o parte din oştire a fost trimisă să atace Tanis, situat pe altă gură de vărsare a Nilului, câţiva kilometri spre răsărit. Oraşul fusese abandonat de garnizoana înspăimântată, iar cruciaţii s-au întors cu prăzi şi mai mari, care au generat noi dispute. Îndeosebi italienii considerau că au fost înşelaţi, iar atunci când Pelagius nu le-a ţinut partea, s-au răzvrătit. Ordinele militare au fost nevoite să-i alunge din oraş. La lăsarea iernii, întreaga oaste învingătoare fierbea de nemulţumire.[253]

În euforia iniţială, Pelagius a întrevăzut stârpirea islamului. Cruciada avea să cucerească întregul Egipt. Regele Georgiei, acel viteaz potentat creştin, avea fără îndoială să trimită ajutoare. Mai era apoi Preotul Ioan, care aştepta, se zvonea, să intre în luptă de partea creştinilor. La început, Pelagius crezuse că Preotul Ioan era negusul Etiopiei, care, totuşi, nu răspunsese scrisorii trimise de papă în urmă cu patruzeci de ani.[254] Acum exista însă un alt candidat pentru rol, un potentat răsăritean al cărui nume era Genghiz-

252 Gesta Obsidionis Damiate, p. 115; loan de Tulbia, p. 139; Ernoul, p. 426.

253 Oliver, Historia Damiatana, pp. 240-241; loan de Tulbia, p. 139; Liber Duellii, p. 166.

254 Oliver, Historia Damiatana, pp. 231-235. Pelagius a fost impresionat şi de o profeţie musulmană optimistă.

han. Din nefericire, aliaţii plănuiţi nu au colaborat. În 1220, armata regelui George al Georgiei a fost înfrântă de mongolii lui Genghiz-han la hotarele Azerbaidjanului, iar marea putere militară construită de regina Tamara a fost distrusă. Învingătorii nu au manifestat niciun interes să atace imperiul ayubid.[255] O cooperare mai serioasă era aşteptată de la cel mai mare potentat al Europei Occidentale, Frederic, regele Germaniei şi al Siciliei.

Frederic devenise cruciat în 1215, dar papa Inocenţiu îi permisese să amâne cruciada până avea să rezolve problemele din Germania. Frederic amâna însă în continuare. Promisese papalităţii că va ceda tronul Siciliei, pe care îl moştenise pe vremea când era copil, mezinului său Henric. Descoperise însă repede că vorbind în mod repetat despre decizia sa de a porni în cruciadă putea suspenda împărţirea regatelor sale şi putea negocia încoronarea sa de către papă. Dorinţa sa de a merge în Răsărit era autentică, chiar dacă o motiva mai degrabă ambiţia decât pietatea. Moştenise aspiraţiile orientale ale tatălui său Henric al VI-lea, dar nu voia să încerce să le îndeplinească decât din postura de împărat, cu

255 Pelagius i-a scris lui Honorius al III-lea despre speranţele pe care şi le punea în ajutorul georgian (Röhricht, Studien, p. 52). Inocenţiu al III-lea ceruse deja cooperarea georgiană (Oliver, Historia Damiatana, pp. 232-233). Jacques de Vitry şi-a manifestat interesul în intervenţia mongolă traducând din arabă, cu ajutorul specialiştilor, cartea intitulată Excerpta de Historia David regis Indiorum qui Presbyter Johannes a vulgo appellatur (ed. Röhricht, Z.K.G. vol. XVI, p. 93 şi urm. Informaţiile sale sunt complet eronate.

regatele europene ferm sub controlul său. Intenţiile sale trebuie să-i fi fost limpezi papei. Honorius, care fusese cândva tutorele său, era însă un om simplu care îi considera promisiunile sincere şi continua să trimită mesaje în Egipt asigurându-i pe cruciaţi de sosirea oştirii Hohenstaufenilor.[256]

Drept urmare, cruciaţii au stat pe loc, iar certurile dintre Pelagius, regele Jean, italieni şi Ordinele militare s-au înăsprit. Un marş spre Cairo întreprins imediat după căderea Damiettei ar fi avut şanse de reuşită. Al-Kamil se afla într-o situaţie disperată. Oastea sa era descurajată. Supuşii săi mureau de foame. Al-Mu'azzam insista să-şi ducă trupele înapoi în Siria, temându-se de probleme în nord şi crezând că islamul putea fi ajutat cel mai bine de un atac asupra Acrei. Aşteptându-se în fiecare zi să afle despre un atac creştin, al-Kamil şi-a aşezat tabăra la Talkha, câţiva kilometri în amonte pe braţul Damietta al Nilului, şi a ridicat fortificaţii pe ambele maluri ale fluviului pentru a evita o ofensivă ce nu avea să vină niciodată.[257]

Leon al II-lea, regele Armeniei, a murit la începutul verii anului 1219, lăsând doar două fete. Cea mare, Ştefania, era soţia lui Jean de Brienne; cea mică, Isabella, fiica prinţesei Sibylla a Ciprului şi Ierusalimului, avea patru ani. Leon îi promisese

256 Vezi Donovan, op. cit., pp. 75-79, pentru un rezumat, cu referinţe, ale relaţiilor dintre Frederic şi papă.

257 Histoire des Patriarches, p. 254; Abu'l Fida, p. 91.

tronul la moarte nepotului său, Raymond Rupe-n al Antiohiei, dar pe patul de moarte a numit-o moştenitoare pe Isabella. Jean a pretins imediat tronul în numele soţiei sale şi al fiului lor minor şi în februarie 1220 a primit acordul papei de a părăsi Cruciada şi de a vizita Armenia. Era în relaţii atât de proaste cu Pelagius încât nu avea rost să rămână cu oastea asupra căreia papa îi dăduse legatului său puteri depline. Jean a plecat spre Acra. În vreme ce se pregătea să navigheze spre Cilicia, soţia sa, de origine armeană, a murit, din câte se zvonea, de pe urma bătăilor pe care chiar el i le administrase. Când copilul lor a murit câteva săptămâni mai târziu, Jean a renunţat la pretenţiile asupra tronului armean, dar nu s-a întors în Egipt.[258] În martie, al-Mu'azzam a invadat regatul, atacând castelul din Cezareea, care abia fusese reconstruit, apoi asediind fortăreaţa Templierilor de la Athlit. Cavaleri templieri au fost aduşi în grabă de la Damietta, în vreme ce regele Jean îşi păstra trupele în expectativă. Asediul a durat până în luna noiembrie, când al-Mu'azzam s-a retras spre Damasc.[259]

Între timp, Cruciada rămăsese pe loc la Damietta. Se încercase reconstruirea oraşului. În februarie, de întâmpinarea Domnului, moscheea principală fusese transformată în catedrală închinată Fecioarei. În luna martie a sosit un grup

258 Ernoul, p. 427; Estoire dEracles, II, p. 349; Oliver, Historia Damiatana, p. 248.

259 Oliver, Historia Damiatana, pp. 244-245,255-256; Ernoul, pp. 421-424.

de prelaţi italieni, în frunte cu arhiepiscopul de Milano, însoţiţi de doi trimişi de-ai lui Frederic al II-lea. Aduceau un număr însemnat de ostaşi şi au convenit cu Pelagius că trebuia declanşată imediat ofensiva. Cavalerii nu erau însă de acord. Regele Jean era singurul lider de care ar fi ascultat toate naţiile, au spus ei, iar el era absent.[260] În iulie, când contele Matei de Apulia a adus opt galioane trimise de Frederic, Pelagius a cerut din nou să se pornească la atac, dar în van. Până şi propriii săi mercenari italieni s-au întors împotriva sa când a propus o expediţie separată. Singura acţiune întreprinsă a fost o incursiune efectuată de Ordinele militare asupra oraşului Burlos, aflat la treizeci şi doi de kilometri vest de Damietta. Oraşul a fost jefuit, dar cavalerii au căzut într-o capcană pe drumul de întoarcere şi mai mulţi Ospitalieri, printre care şi marele maestru, au fost luaţi prizonieri.[261]

Între timp, al-Kamil îşi recăpătase încrederea. Deşi încă nu avea suficiente forţe terestre, îşi reparase flota şi în vara anului 1220 a trimis o flotilă de-a lungul braţului Rosetta al Nilului. Corăbiile au navigat spre Cipru, unde au dat peste o flotă cruciată care se odihnea la Limassol şi în urma unui atac-surpriză au scufundat sau capturat toate corăbiile, luând mii de prizonieri. Se spunea că Pelagius fusese informat despre pregătirile

260 Oliver, Historia Damiatana, p. 248; Roger de Wendover, II, pp. 260-261.

261 Oliver, Historia Damiatana, p. 252.

făcute de marinarii egipteni, dar ignorase avertismentul. Când era deja prea târziu, legatul a trimis o flotilă veneţiană să intercepteze inamicul şi să atace porturile Rosetta şi Alexandria, dar fără niciun efect.

Lipsa banilor nu-i permitea să întreţină suficiente vase proprii, iar trezoreria papală nu-i mai putea fi de folos.[262]

În septembrie, şi mai mulţi cruciaţi s-au întors acasă. Însă la sfârşitul anului papa Honorius a trimis veşti bune. Frederic venise la Roma în noiembrie 1220, iar papa îi încoronase pe el şi pe soţia sa împărat şi împărătească. În schimb, Frederic promisese ferm să pornească spre Răsărit în primăvara anului următor. Honorius nu se mai încredea în promisiunile lui Frederic şi îi ceruse chiar expres lui Pelagius să nu refuze nicio eventuală propunere de pace din partea sultanului fără consultarea în prealabil a Romei. De data aceasta însă, noul împărat părea să vorbească serios. Îşi încuraja supuşii să devină cruciaţi şi trimisese în Orient un detaşament important sub comanda ducelui Ludovic al Bavariei, care a pornit din Italia la începutul primăverii.[263]

Vestea sosirii ducelui l-a entuziasmat atât de tare pe Pelagius, încât, atunci când sultanul a făcut o ofertă de pace în iunie, a uitat instrucţiunile papale şi a refuzat-o, abia apoi

---

262 Ernoul, pp. 429-430; Oliver, Historia Damiatana, p. 253.

263 Oliver, Historia Damiatana, p. 257. Vezi Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles, V, II, pp. 1420-1421.

raportând Romei. Al-Kamil propusese din nou cedarea Ierusalimului şi a întregii Palestine, cu excepţia Transiordaniei, împreună cu un armistiţiu pe treizeci de ani şi o compensaţie în bani pentru distrugerea zidurilor Ierusalimului. La scurtă vreme după respingerea ofertei, Ludovic de Bavaria a ajuns în Egipt.[264]

Frederic îi poruncise lui Ludovic să nu lanseze nicio ofensivă majoră până când nu avea să ajungă şi el. Dar Ludovic era nerăbdător să-i atace pe necredincioşi; cum după cinci săptămâni nu sosise încă vestea plecării lui Frederic, el a cedat dorinţelor lui Pelagius. Când ducele a afirmat că armata întărită trebuia să avanseze în Egipt pe dată, deoarece se apropia momentul în care Nilul avea să se reverse, şi când legatul papal a declarat că starea financiară a oştirii impunea să se acţioneze urgent, principalii cruciaţi s-au lăsat convinşi. Au insistat doar ca regele Jean să fie convocat. Au existat câţiva nemulţumiţi. Regina-regentă a Ciprului i-a scris lui Pelagius că o armată musulmană importantă era adunată în Siria de al-Mu’azzam şi de fratele său al-Ashraf, iar cavalerii militari din Palestina au confirmat informaţia. Pelagius a găsit însă un alt argument în favoarea unui atac imediat. Auzise profeţii conform cărora stăpânirea sultanului avea să se sfârşească în curând.[265]

---

264 Oliver, loc. cit.; Jacques de Vitry, op. cit.y pp. 106-109; Ernoul, p. 442.

265 Oliver, Historia Damiatana, pp. 257-258; Roger de Wendover, II, p. 264; Jacques de Vitry, Epistola VII (Z.K.G., vol. XVI, p. 86); Ernoul,

Pe 4 iulie 1221, legatul a poruncit să se postească timp de trei zile în tabără. Pe 6 iulie, regele Jean a revenit împreună cu cavalerii regatului său, pesimist, dar nedorind să fie acuzat de laşitate. În ziua de 12, oastea cruciată a pornit spre Fariskur, iar acolo Pelagius a dispus-o în formaţie de luptă. Era o oştire impresionantă. Contemporanii vorbesc de 630 de vase de diferite mărimi, 5.000 de cavaleri, 4.000 de arcaşi şi 40.000 de pedestraşi. O mulţime alcătuită din pelerini mărşăluia împreună cu oastea. Li s-a poruncit să se ţină aproape de malul fluviului pentru a-i aproviziona pe ostaşi cu apă. O garnizoană puternică a fost lăsată la Damietta.

Oastea musulmană a înaintat până la Sharimşah să le iasă în întâmpinare cruciaţilor, dar când au văzut cât sunt de numeroşi, s-a retras dincolo de Bahr as-Saghir, care lega fluviul de Lacul Manzaleh, şi a aşteptat pe poziţiile pregătite la Talkha şi pe locul viitorului Mansurah, de ambele părţi ale fluviului. Pe 20 iulie, cruciaţii au ocupat Sharimşah. Regele Jean i-a implorat să rămână acolo. Nilul urma să se reverse, iar oastea siriană se apropia. Pelagius a insistat însă să se meargă mai departe, fiind sprijinit de oamenii de rând, la urechile cărora ajunsese zvonul potrivit căruia sultanul fugise din Cairo. Chiar la sud de Sharimşah, un canal dădea în fluviu dintr-un alt

---

pp. 441-443. Pentru profeţii, Oliver, Historia Damiatana, pp. 258-259; Jacques de Vitry, Excerpta (,Z.K.G., vol. XVI, pp. 106-113); Annales de Dunstaplia {Annales Monastici, vol. III, p. 62); Aubry de Trois Fontaines, p. 790.

braţ. Grăbiţi, cruciaţii nu au lăsat nicio corabie să păzească această gură, poate fiindcă credeau că nu era navigabilă. Sâmbătă, 24 iulie, întreaga oştire creştină era aliniată de-a lungul Bahr as-Saghir, faţă în faţă cu adversarul.

Nivelul Nilului crescuse şi canalul era plin de apă şi uşor de apărat. Înainte însă ca el să se umple prea tare, armatele fraţilor lui al-Kamil îl traversaseră în apropierea lacului Manzaleh şi se aşezaseră între cruciaţi şi Damietta. Imediat ce apa din canal a crescut suficient de mult, corăbiile lui al-Kamil au pătruns pe el şi au tăiat retragerea flotei creştine. La mijlocul lunii august, Pelagius a înţeles că oştirea sa era depăşită numeric şi complet înconjurată, cu provizii doar pentru douăzeci de zile. După discuţii aprinse, bavarezii şi-au convins căpeteniile că singura şansă de salvare consta într-o retragere imediată. În noaptea de joi, 26 august, a început retragerea. Era prost organizată. Mulţi dintre ostaşi nu putuseră suporta să abandoneze proviziile de vin aşa că preferaseră să le bea mai degrabă decât să le abandoneze. Erau cuprinşi de stupoare când a venit ordinul de plecare. Nesăbuiţi, Cavalerii Teutoni au dat foc proviziilor pe care nu le puteau căra, informându-i astfel pe musulmani că îşi abandonau poziţiile. Nilul creştea în continuare, iar sultanul, sau unul dintre locotenenţii săi, dăduse ordin ca stăvilarele situate de-a lungul malului drept să fie deschise. Apa a inundat ţinuturile joase pe care creştinii trebuiau să le

traverseze. Aceştia s-au împotmolit în şanţurile şi bălţile noroioase, fiind urmăriţi îndeaproape de cavaleria turcă a sultanului şi de gărzile pedestre nubiene. Regele Jean şi cavalerii săi i-au învins pe primii, iar Ordinele militare i-au respins pe nubieni, dar cu preţul vieţilor a mii de pedestraşi şi pelerini. Corabia lui Pelagius a fost purtată de apele umflate dincolo de blocada flotei egiptene, însă cum avea cu el proviziile medicale ale oştirii şi mare parte din alimentele ei, fuga sa a reprezentat un dezastru. Câteva alte corăbii au scăpat, dar multe au fost capturate.[266]

Sâmbătă, 28 august, Pelagius a pierdut orice speranţă şi a trimis un sol la sultan să negocieze pacea. Încă mai avea cu ce să negocieze. Damietta fusese întărită, dotată cu o garnizoană puternică şi bine înarmată şi o flotă redutabilă se afla în apropiere, sub conducerea lui Henric, conte de Malta, şi a lui Gauthier de Palear, cancelarul Siciliei, trimişi de împăratul Frederic. Dar al-Kamil ştia că avea principala oaste cruciată în mâinile sale. A fost ferm, dar generos. După un sfârşit de săptămână marcat de ciondăneli, Pelagius a acceptat condiţiile luni dimineaţa. Creştinii trebuiau să abandoneze Damietta şi să respecte un armistiţiu pe zece ani, care urma să fie confirmat de împărat. Prizonierii din ambele

266 Oliver, Historia Damiatana, pp. 257-273 (cea mai completă mărturie oculară); Roger of Wendover, II, pp. 263-264; Ernoul, pp. 439-444; Histoire des Patriarches, pp. 257-258; Abu Shama, II, pp. 180,182-183, 185; Ibn al-Athir, II, pp. 122-124, 158; Ibn Khallikan, III, p. 241.

tabere aveau să fie daţi la schimb. În ceea ce-l priveşte, sultanul avea să returneze Adevărata Cruce. Până la predarea Damiettei, liderii cruciadei aveau să rămână ostatici. Al-Kamil i-a desemnat pe Pelagius, pe regele Jean, pe ducele de Bavaria, pe maeştrii Ordinelor şi alţi optsprezece conţi şi episcopi. Îi trimitea la schimb pe unul dintre fiii săi, pe unul dintre fraţi şi câţiva emiri tineri.[267]

Când maeştrii Templierilor şi ai Cavalerilor Teutoni au fost trimişi la Damietta să anunţe capitularea, garnizoana s-a răzvrătit iniţial împotriva hotărârii şi a atacat reşedinţele regelui Jean şi ale Ordinelor. Henric, contele de Malta, abia sosise cu patruzeci de corăbii şi se simţea suficient de puternic ca să înfrunte duşmanul. Se apropia însă iarna şi proviziile erau pe terminate. Liderii cruciadei erau ţinuţi ostatici, iar musulmanii amenințau să atace Acra. Rebelii au cedat repede. După ce al-Kamil i-a oferit regelui Jean un ospăţ somptuos şi a furnizat gratis provizii trupelor creştine, ostaticii au fost schimbaţi şi miercuri, 8 septembrie, cruciaţii s-au îmbarcat pe corăbii, iar sultanul a intrat în Damietta.[268]

Cruciada a V-a se sfârşise. Fusese foarte aproape de reuşită. Dacă ar fi existat un singur lider înţelept şi respectat în oştirea creştină, Cairo ar fi fost ocupat, iar stăpânirea ayubidă în Egipt ar

267 Oliver, Historia Damiatana, pp. 274-276; Ernoul, pp. 444-447; Histoire des Patriarches, pp. 257-258; Abu Shama, II, pp. 183-185.

268 Oliver, Historia Damiatana, pp. 274-276; Ernoul, pp. 444-447; Histoire des Patriarches, p. 258.

fi fost distrusă. Cu o cârmuire favorabilă instalată acolo – frânci! n-ar fi putut niciodată spera să guverneze singuri întregul Egipt –, nu ar fi fost imposibil să recupereze toată Palestina. Însă împăratul, singurul care ar fi putut îndeplini acest rol, n-a venit, în pofida promisiunilor sale. Pelagius era un om fudul, lipsit de tact şi de popularitate, iar lipsurile sale ca general fuseseră revelate de ultima ofensivă dezastruoasă. Cu toată vitejia sa, regele Jean nu avea nici personalitatea, nici prestigiul necesare conducerii unei cruciade internaţionale. Aproape fiecare etapă a campaniei fusese distrusă de gelozii personale sau naţionale. Ar fi fost mai înţelept să fie acceptate condiţiile propuse de două ori de sultan şi să fie recuperat Ierusalimul. Dar strategii aveau probabil dreptate când spuneau că fără castelele din Transiordania Ierusalimul nu putea fi apărat, cel puţin nu atâta vreme cât musulmanii din Egipt şi Siria acţionau în tandem. Astfel, nu se câştigase nimic, doar se pierduse mult, oameni, resurse şi reputaţii. Iar victimele cele mai nefericite au fost şi cele mai lipsite de vină. Teama de creştinii din Occident a stârnit un nou val de fanatism în islam. În Egipt, în pofida toleranţei personale a lui al-Kamil, noi handicapuri au fost impuse creştinilor autohtoni, atât melkiţi, cât şi copţi. Au fost impuse taxe uriaşe, bisericile au fost închise şi multe jefuite de ostaşii musulmani furioşi. Negustorii italieni nu au mai putut să-şi recupereze statutul iniţial în Alexandria. Compatrioţii lor încurajaseră

Cruciada. Deşi se întorseseră în ţările lor, nu li se mai putea arăta aceeaşi încredere. Cruciaţii s-au îndreptat spre ţările lor acoperiţi de ruşine amară, dar binemeritată. Nu aduceau cu ei nici măcar lemnul Adevăratei Cruci. Când venise vremea să fie predată, nu putuse fi găsită/[269]

ÎMPĂRATUL FREDERIC

„Aşadar îţi trimit un om înţelept şi înzestrat cu ştiinţă”. Cartea a doua Paralipomena (a doua a Cronicilor), 2: 13

Când Cruciada a părăsit deznădăjduită Damietta, regele Ioan a revenit direct la Acra, însă cardinalul Pelagius a continuat spre nord, pentru a pune în practică instrucţiunile papei în Antiohia şi în regatul armenesc al Ciliciei. La moartea regelui Leon, Honorius acceptase cererea lui Jean de Brienne ca fie soţia, fie fiul acestuia să îi succeadă. La moartea lor, acesta a transferat sprijinul Bisericii către Raymond Rupe-n al Antiohiei, care venise personal la Damietta în vara anului 1220 pentru a se sfătui cu Pelagius. Cu câteva luni mai înainte, Bohemund de Tripoli recucerise Antiohia, deşi Cavalerii Ospitalieri păstraseră cetatea. Raymond Rupe-n invadase apoi Cilicia, împreună cu mama sa armeancă, Alice, şi se stabilise la Tarsos, aşteptând sprijinul Ospitalierilor, cu care era în relaţii bune, căci le cedase în grijă cetatea Antiohiei. Însă nobilii armeni respectaseră dorinţa defunctului lor rege

2697 7 Pentru explicaţii contemporane referitoare la eşecul cruciadei vezi Donovan, op. cit., pp. 94-97, şi note, ca de altfel şi Throop, Criticism of the Crusades, pp. 31-34.

şi o acceptaseră pe tânăra sa fiică, Isabella, drept regină, sub regenţa lui Adam de Baghras. Adam fusese ucis după doar câteva lui de exercitare a puterii de către Asasini, fără îndoială la instigarea

Ospitalierilor. Succesorul său ca regent era Constantin, şeful hethumizilor, care în trecut reprezentase partida probizantină în Armenia. Acum se poziţionau drept campionii naţionalismului împotriva tendinţelor latinizante ale dinastiei conducătoare. La începutul anului 1221, Constantin a atacat şi a cucerit Tarsos, împreună cu prinţul şi mama acestuia. Raymond Rupe-n murea în captivitate la scurt timp după aceea. Eliminarea sa a întărit poziţia Isabelle! pe tronul armean, şi pe a lui Bohemund de Tripoli în Antiohia.1

Pelagius a fost atenţionat de către papă să acţioneze cu prudenţă. Nu avea sens să susţină pretenţiile fiicelor minore ale lui Raymond Rupe-n, care se retrăseseră alături de mama lor, membră a familiei Lusignan, în Cipru. Dar Bohemund era un rău fiu al Bisericii. A reuşit să smulgă cetatea Antiohiei de la Ospitalieri, cărora le-a retras de asemenea făgăduiala Jabalei, pe care Raymond Rupe-n le-o oferise în caz că reuşeau să o cucerească, şi a cedat dreptul asupra acesteia Templierilor. Se ajunsese la riscul unui război deschis între cele două Ordine. Pelagius a reuşit să îi convingă şi pe unii şi pe ceilalţi să accepte câte o jumătate din oraş; însă Bohemund nu numai că a refuzat să-i reprimească pe Ospitalieri în

Antiohia, dar le-a confiscat şi posesiunile locale, cu toate că Pelagius l-a ameninţat cu excomunicarea, pe care a şi pus-o în practică. Templierii au rămas alături de el, iar regentul armean a căutat să i se alieze. Sultanul selgiucid Kaikobad era acum cel mai mare potentat în Asia Mică. Ocupase vestul Munţilor Taurus şi îşi stabilise capitala de iarnă pe coastă, la Alaya, ameninţând frontiera armeană. Armenii aveau nevoie de bunăvoinţa Antiohiei; în aceste condiţii, regentul, i-a sugerat lui Bohemund să îl trimită pe cel de-al patrulea său fiu, Philippe, să se căsătorească cu tânăra regină a Armeniei, insistând doar ca mirele să se convertească la Biserica schismatică a Armeniei. Bohemund, afectat de excomunicarea sa de către legatul papal, şi-a dat prompt consimţământul ca fiul său să se alăture ereziei. Alianţa dintre[270]

Armenia şi Antiohia şi-a atins scopul imediat. Kaikobad şi-a întors atenţia dinspre ele spre vecinii săi musulmani de la Est.

Armenii speraseră că Philippe, care nu avea nicio speranţă de a moşteni vreodată Antiohia, va deveni în schimb un bun armean. Însă gusturile sale erau incorigibil latine şi îşi petrecea cât mai mult timp posibil în Antiohia. Clanul hethumizilor şi prietenii lor erau exasperaţi. În cele din urmă, la sfârşitul lui 1224, l-au arestat într-o noapte, pe când se îndrepta către Antiohia şi l-au întemniţat

270 Vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 628-632, pentru detalii şi izvoare.

la Sis, unde avea să fie otrăvit câteva luni mai târziu. Bohemund era furios, dar nu putea face mare lucru. Papa îi confirmase excomunicarea şi îi ameninţase pe Templieri să nu aibă de-a face cu el. Ospitalierii s-au aliat făţiş cu ereticii armeni. Când tânăra regină, văduva lui Philippe, s-a refugiat îndurerată sub protecţia lor la Seleucia, aceştia i-au predat întregul oraş regentului Constantin, pentru a evita ruşinea de a o preda în persoană. Bohemund l-a chemat pe Kaikobad în ajutor şi selgiucizii au invadat Cilicia. Atunci, Constantin i-a cerut lui Bohemund să oprească invazia, invitându-l în Cilicia să-şi recupereze fiul, după care a aranjat ca regentul Alepului, Toghril, să avanseze înspre Antiohia. Când Bohemund ajunsese deja în Cilicia, i s-a spus că fiul său era mort şi că trebuia să se grăbească înapoi să-şi apere capitala împotriva lui Toghril. Între timp, nefericita regină Isabella era constrânsă să se recăsătorească cu Hethum, fiul lui Constantin. Mult timp avea să refuze să trăiască alături de el, dar în cele din urmă a cedat. Ea şi Hethum aveau să fie încoronaţi împreună în 1226. Cu tot naţionalismul său, Constantin considera acum înţelept să refacă relaţia Armeniei cu papalitatea. Mesaje de loialitate au fost trimise către papă şi către împăratul Frederic din partea tânărului cuplu.2

Pentru creştinii din nord, era bine că cei doi principali vecini ai lor musulmani, selgiucizii şi ayubizii din Alep şi Moşul se luptau permanent

între ei, pentru că armistiţiul de opt ani garantat de al-Kamil nu îi privea şi pe ei. Mai la sud, Jean de Brienne s-a folosit cu mare zel de acest armistiţiu pentru a oferi un respiro mult încercatului său regat şi pentru a relua comerţul cu teritoriile musulmane care era principala sa sursă de venit. În toamna anului 1222, a decis să facă o vizită în Apus. Voia să discute cu papa despre sprijinul viitor pentru regatul său şi trebuia să găsească un soţ pentru fiica sa, tânăra regină. Ea avea doar 11 ani, însă el trecuse deja de 70. Succesiunea trebuia asigurată. Astfel, l-a numit viceregе pe Eudes de Montbéliard şi s-a îmbarcat la Acra alături de Pelagius, care tocmai încheiase o călătorie în calitate de legat papal în Cipru, alături de patriarhul Ierusalimului, Raoul Merencourt, şi de marele maestru Ospitalier. Marele maestru al Cavalerilor Teutoni, Hermann de Salza, se afla deja la Roma. Călătorii au ancorat la Brindisi la sfârşitul lunii octombrie.[271]

Jean s-a dus direct la Roma, unde a cerut ca orice teritoriu ce ar fi fost cucerit pe viitor în timpul vreunei cruciade să intre în posesia regatului Ierusalimului. Poate că Pelagius a avut rezerve, însă papa a acceptat, iar împăratul a trimis vorbă că era de asemenea de acord. Jean a mers apoi în Franţa, să-şi mai viziteze o dată vechiul prieten, regele Filip August. În acest timp, Hermann de Salza a venit cu propunerea ca

271 Oliver, Historia Damiatana, p. 280; Estoire dEracles, II, p. 355; Ernoul, pp. 448-449; Annales de Terre Sainte, p. 437.

regina Yolanda să îl ia de soţ pe însuşi împăratul Frederic, care rămăsese văduv cu patru luni mai devreme. Ar fi fost o alianţă splendidă. Jean era flatat de idee, dar a ezitat până când Hermann i-a promis că îşi putea păstra regenţa pentru restul vieţii. Papa era entuziasmat. Dacă Frederic devenea consortul reginei Ierusalimului, cu siguranţă nu avea să se mai codească şi să amâne Cruciada. Când Jean ajungea la Paris, negocierile erau aproape finalizate. Regele Filip era nemulţumit şi i-a făcut reproşuri lui Jean. Până atunci regelui Franţei îi revenise atribuţia de a găsi un soţ moştenitoarei Orientului Latin. Jean însuşi fusese propus de către Filip. De dragul vremurilor de altă dată însă, regele l-a primit cu drag pe Jean şi acesta a fost de faţă la moartea lui Filip la Mantes, pe 14 iulie 1223. În testamentul său, Filip i-a lăsat lui Jean 50.000 de mărci în beneficiul regatului Ierusalimului şi a făcut donaţii similare Ospitalierilor şi Templierilor. Jean a participat la funeraliile regelui şi la încoronarea fiului său, Ludovic al VIII-lea, după care a plecat în pelerinaj la Santiago de Compostella, în Spania. A rămas pentru câteva luni în Castilia, unde s-a căsătorit cu sora regelui Ferdinand al III-lea, Berengara, şi s-a întors în Italia cândva în 1224.[272]

272 Ernoul, pp. 449-450; Estoire dEracles, II, pp. 355-356; Richard de San Germano, M. G.Fî., vol. XIX, pp. 342-343; Historia Diplomatica Friderici Secundi (ed. Huillard-Bréholles), II, p. 375. Deoarece Frederic şi Yolanda erau veri de gradul al treilea, papa a dat o dispensă pentru căsătoria lor (Raynaldus, Anno 1223, nr. 7, 1, pp. 465-466).

În luna august a anului următor, contele Henric de Malta ajungea la Acra cu paisprezece galere imperiale, însoţind-o în Italia, spre altar, pe tânăra regină, acum în vârstă de paisprezece ani. La bord se afla Iacob, recentul ales arhiepiscop de Capua, care imediat după debarcare s-a căsătorit cu Yolanda prin procură în numele lui Frederic, în biserica Sfintei Cruci. De acolo, Yolanda a fost dusă la Tyr, unde fiind acum considerată majoră, a fost încoronată regină a Ierusalimului de către patriarhul Raoul, în prezenţa întregii nobilimi din Orientul Latin. Sărbătorile au ţinut vreo două săptămâni, după care regina s-a îmbarcat, alături de arhiepiscopul Tyrului, Simon de Maugastel şi de vărul ei, Balian de Sidon. S-a oprit pentru câteva zile în Cipru, pentru a-şi vedea mătuşa, regina Alice. Când a venit timpul despărţirii, reginele şi doamnele lor de companie erau în lacrimi; iar Yolanda a fost auzită murmurând un trist adio pământului drag al Siriei, pe care n-avea să-l mai vadă niciodată.[273]

Împăratul şi-a aşteptat mireasa la Brindisi, alături de regele Jean. A fost primită cu pompă imperială şi o a doua ceremonie de căsătorie a avut loc la 9 noiembrie 1225, în catedrala din Brindisi.[274]

Frederic era în cel de-al 31-lea an al său. Era un bărbat arătos, nu înalt, dar bine făcut, cu tendinţă spre îngrăşare. Cu părul de culoarea

---

273 Estoire dEracles, II, pp. 357-358; Gestes des Chiprois, pp. 22-23.
274 Estoire dEracles, loc. cit.

roşcată a familiei Hohenstaufen, începea să cheleascâ uşor. Trăsăturile îi erau regulate, cu buzele pline şi mai degrabă senzuale, şi cu o expresie ce părea blândă până îi zăreai ochii verzi reci, a căror privire adâncă îi ascundea miopia. Strălucita sa inteligenţă era evidentă. Vorbea fluent şase limbi: franceza, germana, italiana, latina, greaca şi arabă. Era versat în filosofie, ştiinţe, medicină şi istorie naturală şi avea cunoştinţe solide despre alte ţări. Atunci când voia, conversaţia sa era fascinantă. Dar, cu toată strălucirea sa, nu era un om plăcut. Era crud, egoist şi viclean, nu era un prieten de nădejde şi era neiertător cu inamicii. Modul în care căuta plăceri erotice de tot felul a şocat chiar şi standardele libertine ale Orientului Latin. Îi plăcea să-şi indigneze contemporanii cu comentarii scandaloase despre religie şi morală. În realitate, nu era nereligios, însă creştinismul său era mai degrabă cel al unui împărat bizantin. Se considera pe sine unsul lui Dumnezeu pe Pământ. Se ştia un student competent al teologiei şi nu era dispus să se supună niciunei porunci a vreunui episcop, fie el şi episcopul Romei. Nu vedea niciun rău în a se interesa de alte religii, în special de islam, cu care se aflase în contact toată viaţa. Nu îi considera pe greci drept schismatici pentru că refuzaseră autoritatea papei. Pe de altă parte, niciun alt conducător nu a persecutat cu mai multă cruzime eretici creştini precum catharii şi alţii asemenea. Pentru omul occidental de rând, era aproape de

neînţeles. Deşi jumătate germanic şi jumătate normand prin naştere, era în esenţă sicilian prin creştere, fiul unei insule pe jumătate greceşti, pe jumătate arabe. Dacă ar fi condus la Constantinopol sau Cairo, s-ar fi remarcat, dar nu ar fi fost excentric. Ca rege german şi împărat al Occidentului, era o minunăţie înfricoşătoare. Şi totuşi, cu toată înţelegerea avută – asupra Orientului în general, nu a înţeles niciodată Orientul Latin.[275]

Şi-a arătat calibrul a doua zi după nuntă. A părăsit Brindisi alături de împărătească fără a-şi preveni socrul şi, când bătrânul rege s-a grăbit să-l prindă din urmă, l-a primit cu răceală. A urmat o dispută aprinsă când Jean a aflat de la fiica sa înlăcrimată că soţul său o sedusese pe una dintre verişoarele sale. Atunci Frederic a anunţat cu răceală că nu promisese niciodată că Jean avea să rămână regent. Nu exista niciun acord scris, iar regele nu mai avea niciun drept legal odată fiica sa căsătorită. Jean s-a văzut deposedat de poziţia sa, iar soldaţii lui Frederic i-au luat chiar şi banii lăsaţi de regele Filip prin testament pentru Ierusalim.[276] În disperare de cauză, s-a refugiat la Curtea papală. Papa Honorius, care refuza cu

275 Pentru înfăţişarea lui Frederic, vezi Kantorowicz, Frederick //, pp. 366-368.

276 Ernoul, pp. 451-452; Estoire d'Eracles, II, pp. 358-360 (şi p. 356, unde se spune că Jean socotise să fie regent până în 1227, când Yolanda ar fi împlinit şaisprezece ani); Richard de San Germano, p. 345; Historia Diplomatica Friderici Secundi, II, p. 392. Frederic se intitula deja rege al Ierusalimului în decembrie 1225 (ibid.y II, p. 526). Verişoara sedusă era fiica lui Gautier de Brienne.

încăpăţânare să gândească rău despre fostul său elev, a fost din nou dezamăgit şi uimit, dar tot ce a putut face pentru Jean a fost să-i încredinţeze guvernarea patrimoniatului Toscanei. Însă cariera bătrânului războinic nu se încheiase. Fusese deja propus pentru tronul Angliei. În 1228, imperiul latin al Constantinopolului avea nevoie de un regent pentru împăratul copil Balduin al II-lea. Deşi se apropia de 80 de ani, Jean a acceptat cu bucurie postul. Balduin era căsătorit cu fiica sa de numai patru ani, Maria, iar Jean a avut mare grijă să obţină titlul de împărat, pe care l-a purtat până la moartea sa în 1237.[277]

Împărăteasa-regină Yolanda a fost mai puţin norocoasă decât tatăl său. Frederic a trimis-o în haremul pe care-l deţinea la Palermo, unde a trăit în recluziune, tânjind după viaţa luminoasă din Orientul Latin. Pe 25 aprilie 1228 a dat naştere unui fiu, Conrad, şi, odată datoria îndeplinită, a murit şase zile mai târziu. Nu împlinise încă 17 ani.[278]

Frederic îi promisese iniţial papei că se va căsători în Siria, dar la cererea sa, intermediată de regele Jean şi de maestrul Cavalerilor Teutoni, i s-a oferit o amânare de doi ani. Pe 25 iulie 1225, s-a întâlnit cu doi legaţi papali la San Germano şi a jurat că avea să pornească spre est în august 1227, că avea să trimită pe dată o mie de cavaleri

277 Pentru cariera ulterioară a lui Jean, vezi Longnon, L'Empire Latin, pp.169-174.

278 Ernoul, p. 454; Estoire dEractes, H, p. 366; Richard de San Germano, p. 447; Historia Diplomatica Friderici Secundi, I, p. 858.

deodată şi să depună 100.000 de uncii de aur la Roma ca zălog pentru jurămintele sale. Dacă ar fi ascultat sfaturile din Orientul Latin, plecarea împăratului ar fi trebuit amânată până în 1229, la sfârşitul armistiţiului cu al-Kamil".

Cavalerii promişi au fost trimişi cu convoiul ce urma să o aducă înapoi pe viitoarea împărătească. În ceea ce-l privea, Frederic s-a folosit de cei doi ani de graţie pentru a-şi stabili autoritatea asupra nordului Italiei, legându-şi astfel posesiunile germane şi sud italiene. Duşmănia înverşunată a Ligii Lombarde i-a dejucat însă planurile; a reuşit să ajungă doar la un compromis temporar cu lombarzii, curtând papalitatea cu noi demonstraţii de entuziasm pentru cruciadă. Dar fostul său tutore, papa Honorius, a murit în martie 1227. Noul papă, Grigore al IX-lea, avea o natură mai puţin îngăduitoare. Era vărul lui Inocenţiu al III-lea şi asemenea acestuia avea o minte limpede şi o încredere mândră, de neînduplecat, în autoritatea divină a papalităţii. O fire severă şi ascetică, îi displăcea Frederic ca om şi nu a considerat că exista cale de mijloc între cezaro-papismul dorit de împărat şi propria sa concepţie despre autoritatea papală. Politica şi pietatea cereau ca Frederic să pornească spre Est.[279][280]

Frederic părea pregătit de plecare. Un grup

279 Historia Diplomatica Friderici Secundi, III, pp. 36-48; Regesta Honor'd Papae III, nr. 5566, II, p. 352.

280 Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles, V, II, pp. 1467-1468.

de cruciaţi englezi şi francezi era deja pe mare, în drum spre Orient, sub conducerea episcopilor de Exeter şi Winchester. De-a lungul verii anului 1227, împăratul a adunat o mare oaste în Apulia. O epidemie de malarie a slăbit trupele, însă mai multe mii de ostaşi s-au îmbarcat la Brindisi în august, sub conducerea lui Henric, ducele de Limburg. Frederic s-a alăturat oştirii câteva zile mai târziu şi s-a îmbarcat pe 8 septembrie. De abia ridicaseră ancora, când unul dintre însoţitorii săi, Ludovic, landgraful de Thuringia, a căzut grav bolnav.

Au oprit nava la Otranto, unde landgraful a murit, iar Frederic s-a îmbolnăvit la rândul său. A părăsit flota pe care a trimis-o către Acra sub conducerea patriarhului Ierusalimului, Gerald de Lausanne, şi s-a dus să se însănătoşească la băile de la Pozzuoli. Un mesager a fost trimis papei Grigore la Anagni, ca să i se explice inevitabila întârziere.[281] Dar Grigore nu a fost convins de poveste. Găsea că împăratul tărăgăna din nou. L-a excomunicat pe loc şi a confirmat sentinţa în cadru solemn în bazilica Sfântul Petru în noiembrie.[282]

Cât despre Frederic, după ce a emis o replică

---

281 Historia Diplomatica Friderici Secundi, III, p. 44, V, p. 329; AnnalesMarba- censes, p. 175; Aubry de Trois Fontaines, p. 920; Richard de San Germano, p. 348. Ludovic de Thuringia era soţul Sfintei Elisabeta a Ungariei. Vezi Hefele-Leclercq, op. cit., pp. 1469-1470. Ernoul, pp. 458-459, menţionează sosirea primei expediţii cruciate, în care a observat un număr mare de englezi.

282 Hefele-Leclercq, op. cit., pp. 1471-1472.

demnă către prinţii Europei denunţând pretenţiile papale, şi-a continuat pregătirile pentru Cruciadă. Deşi a fost avertizat de papă că nu putea porni legitim la Războiul Sfânt cât timp era proscris de Biserică, şi-a adunat o mică suită cu care s-a îmbarcat la Brindisi pe 28 iunie 1228.[283] Din pricina întârzierii, pleca însă cu alt statut, căci între timp împărăteasa Yolanda murise. Frederic nu mai era rege şi soţul reginei, ci doar tutorele regelui copil Conrad, fiul său. Baronii regatului aveau dreptul să îi refuze regenţa.[284]

Conducătorii Orientului frânc aşteptau cu sentimente amestecate sosirea împăratului. Bohemund al Antiohiei şi al Tripoliului era cel mai puţin îngrijorat, pentru că nu recunoştea niciun superior, poate cu excepţia împăratului latin al Constantinopolului. Însă Frederic putea pretinde suzeranitatea Ciprului, căci regele Amaury îşi obţinuse coroana de la împăratul Henric al VI-lea; în plus, până la moartea împărătesei, despre care s-a aflat în Răsărit doar cam în acelaşi timp cu sosirea lui Frederic, acesta era cu certitudine regele Ierusalimului.[285] Deja intervenise în afacerile interne ale Ierusalimului. În 1226 îl trimisese pe Torna d'Aquino, conte de Acerra, să îl înlocuiască pe Eudes de Montbéliard ca regent,

283 Historia Diplomatica Friderici Secundi, III, pp. 37-48, pentru textul manifestului lui Frederic.

284 Ibid., I, p. 898; Richard de San Germano, p. 350; Estoire d'Eracles, II, pp. 366-367; Hefele-Leclercq, op. cit., p. 1477.

285 Pentru statutul legal al lui Frederic, vezi La Monte, Feudal Monarchy, p. 59.

iar Toma demonstrase în relaţia cu înalta Curte o forţă şi o determinare care nu fuseseră tocmai pe placul nobililor.[286]

În Cipru, regentul oficial pentru regele copil Henric I era mama sa, Alice a Ierusalimului. Aceasta încredinţase conducerea unchiului său Philippe d'Ibelin, cel de-al doilea fiu al reginei Maria Comnena. Relaţiile dintre regină şi baliful său nu erau cordiale. Se plângea că dorinţele sale erau mereu desconsiderate şi o ruptură făţişă a intervenit în 1223, când Philippe a refuzat să permită deposedarea clerului ortodox de zeciuială în favoarea latinilor, aşa cum recomandase cardinalul Pelagius la Conciliul de la Limassol. Regina fusese de partea cardinalului şi, când nu a reuşit să îşi impună punctul de vedere, s-a retras furioasă la Tripoli, unde s-a căsătorit cu cel mai mare fiu în viaţă al principelui Bohemund, viitorul Bohemund al V-lea.[287] În 1225, când a devenit cert că împăratul intenţiona în mod serios să vină în Răsărit, Philippe a ordonat încoronarea regelui Henric, în vârstă de numai opt ani, astfel încât, atunci când acesta avea să devină major la 15 ani, să nu mai poată fi prelungită o regenţă pe motiv că nu fusese încă încoronat. Deşi în exil voluntar, regina Alice se considera încă regentă. Încercarea sa de a-l numi pe noul său soţ drept balif a eşuat, pentru că niciunul dintre nobili nu îl acceptase.

---

286 Estoire d'Eracles, II, p. 364.

287 Hill, History of Cyprus, II, pp. 87-88, cu trimiteri şi o discuţie referitoare la date.

Atunci a oferit postul unuia dintre liderii nobililor, Amaury Barkis, care, deşi refuzase candidatura lui Bohemund, a acceptat să candideze el însuşi, în mare parte pentru că îi ura pe Ibelini. Însă nobilii, cu o singură excepţie, au declarat că baliful putea fi numit numai cu consimţământul înaltei Curţi, care a cerut ca Philippe să îşi continue misiunea. După un conflict deschis cu susţinătorii lui Ibelin, Barlais s-a retras la Tripoli în aşteptarea sosirii lui Frederic, în timp ce unul dintre prietenii săi, Gauvin de Chenichy, s-a dus să se alăture împăratului în Italia.[288] Philippe d'Ibelin a murit în 1227, iar înalta Curte i-a oferit postul fratelui său mai mare Jean, senior al Beirutului. Regina Alice pare să fi confirmat această numire.[289]

Jean d'Ibelin era acum cea mai mare personalitate a Orientului Latin. Era cea mai apropiată rudă masculină în Răsărit atât a regelui Ciprului, cât şi a împărătesei-regine Yolanda. Era bogat; deţinea oraşul Beirut, iar soţia sa era moştenitoarea Arsufului. Calităţile sale personale îi câştigaseră respectul general. Prin naştere, avere şi integritate se impusese deja de câteva decenii drept liderul acceptat al nobililor din Orientul Latin. Pe jumătate francez levantin, pe jumătate grec, înţelegea Răsăritul şi pe oamenii de aici, fiind la fel de versat în istoria şi legile

288 Gestes des Chiprois, pp. 30-33; Estoire dyEr ades, II, pp. 361-362.

289 Gestes des Chiprois, p. 37; Annales de Terre Sainte, p. 438; Estoire d'Erades, II, p. 365, datând greşit moartea lui Philippe în 1228. Nu se spune nicăieri clar că Jean a fost numit balif, dar el se comporta ca balif când a sosit împăratul.

regatului frânc.[290] împăratul Frederic l-a recunoscut din primul moment drept principalul pericol pentru politica sa. Şi Frederic înţelegea Răsăritul şi pe oamenii săi, datorită educaţiei sale în Sicilia. Relaţiile sale cu musulmanii erau de o natură pe care seniorii din Orientul Latin o puteau privi cu simpatie. Însă concepţia lui Frederic despre monarhie diferea de a lor. Regele Ierusalimului era în mod tradiţional un rege cu puteri limitate de o constituţie, puţin mai mult decât un preşedinte al înaltei Curţi şi comandant-şef. Frederic, în schimb, se vedea drept un autocrat în maniera romano-bizantină, depozitarul puterii şi al legii, locţiitorul suprem al lui Dumnezeu pe Pământ, cu toate avantajele pe care dreptul ereditar i le putea conferi. Împăratul romanilor nu avea să fie controlat de câţiva amărâţi nobili frânci.

Barlais şi ai săi intraseră în contact cu Frederic înainte de sosirea acestuia la Limassol, pe 21 iulie 1228. La sfatul lor, el i-a cerut pe dată Jean d'Ibelin să vină împreună cu fiii săi şi cu tânărul împărat al Ciprului să-l întâlnească. Prietenii lui Jean l-au avertizat despre reputaţia de om înclinat spre perfidie a lui Frederic, dar acesta era curajos şi corect. Nu putea să refuze o invitaţie lansată de suzeranul Ciprului. Când a sosit, însoţit de fiii săi şi de rege, Frederic l-a primit cu cinste, numindu-l unchi şi oferindu-i daruri bogate. I s-a spus să renunţe la doliul pe

290 Vezi La Monte, „John of Ibelin", în Byzantion, vol. XII.

care îl purta pentru fratele său Philippe şi să participe la un ospăţ în cinstea sa. Dar în timpul ospăţului oştenii lui Frederic au dat năvală şi s-au plasat în spatele fiecăruia dintre oaspeţi, cu săbiile scoase din teacă. Frederic i-a cerut lui Jean să cedeze fieful său din Beirut şi să-i transfere toate veniturile colectate în Cipru de la moartea regelui Hugues. Jean a răspuns că Beirutul îi fusese dat de sora sa, regina Isabella, şi că îşi va apăra drepturile în faţa înaltei Curţi a regatului Ierusalimului. Cât despre venituri, atât Philippe, cât şi el le cedaseră, cum era de drept, regentei, reginei Alice. Frederic a trecut la ameninţări directe, dar Jean s-a ţinut tare pe poziţii. Nu avea să permită să se spună, a declarat el, că a refuzat să-l ajute pe împărat în cruciada sa, dar nu avea să încalce legile pământului, chiar dacă avea să fie ucis pentru asta. Frederic, care avea doar trei sau patru mii de oşteni cu el, nu a îndrăznit să rişte o ruptură pe faţă. A cerut ca douăzeci de nobili, inclusiv cei doi fii ai lui Jean, să-i fie lăsaţi ostatici, ca regele să rămână cu el şi ca Jean să-l însoţească în Palestina. În schimb, Jean şi nobilii ciprioţi l-au recunoscut pe Frederic, cum era şi corect, ca suzeran al Ciprului, nu însă şi ca regent – regina Alice era regentul legitim –, dar nu ca rege al Ierusalimului, deoarece ştiau că Yolanda murise, iar rege devenise fiul său minor Conrad.[291]

---

291 Gestes des Chiprois, pp. 37-45, o descriere vie de către Philippe de Novara, probabil prezent în persoană; Estoire d'Eracles, II, pp. 367-368.

Între timp, împăratul îi convocase în Cipru pe principalii potentaţi ai Orientului Latin. În august, Balian, senior de Sidon, a sosit cu un contingent de trupe din interiorul continentului. Curând după aceea a sosit şi Guido Embriaco de Jebail, care era în conflict cu familia Ibelin şi de la care, la fel ca Leopold al VI-lea al Austriei, Frederic împrumutase cu câţiva ani în urmă o mare sumă de bani. Beneficiind de asemenea întăriri, împăratul a înaintat spre Nicosia. Pe drum i s-a alăturat Bohemund al IV-lea al Antiohiei. Precaut, Jean d'Ibelin s-a retras în castelul numit de greci Didymi, Piscurile Gemene, căruia francii îi spuneau *Dieu d3Amour* şi care sunt numite astăzi Sfântul Ilarion. Trimisese deja acolo doamnele şi copiii din familia sa, împreună cu provizii consistente. Legea feudală prevedea ca în timpul unei regenţe seniorii să nu poată fi scoşi din castelele încredinţate de monarhul defunct. Frederic nu a încercat să ocolească legea. Era nerăbdător să avanseze spre Palestina. Balian de Sidon, nepotul lui Jean, pare să fi jucat rolul de mediator. S-a stabilit ca regele să presteze omagiu de vasalitate împăratului şi ca toţi ciprioţii să-i jure credinţă ca suveran. Deşi doar Alice era recunoscută ca regent, Frederic avea să numească balifi care să guverneze ţara, iar Jean urma să vină în Palestina să-şi apere drepturile asupra Beirutului în faţa înaltei Curţi. Toţi ostaticii aveau să fie eliberaţi. În aceste condiţii, după depunerea jurămintelor de apărare a păcii, împăratul a pornit

din Famagusta pe 3 septembrie, însoţit de rege, de familia Ibelin şi de majoritatea nobililor din Cipru. Amaury Barlais a rămas ca balif, ajutat de Gavin de Chenichy şi de ceilalţi prieteni.[292]

Frederic propusese de asemenea ca Bohemund să-i presteze omagiu de credinţă pentru Tripoli şi Antiohia. Pe dată Bohemund a mimat o cădere nervoasă şi s-a strecurat în secret spre casă, unde s-a refăcut în chip miraculos.[293]

Când împăratul şi tovarăşii săi au sosit la Acra, Jean d'Ibelin s-a repezit imediat spre Beirut, să se asigure că poate rezista unui eventual atac. S-a întors apoi la Acra, pentru a se apăra în faţa înaltei Curţi. Dar Frederic nu s-a grăbit să acţioneze. În Palestina sosiseră veşti potrivit cărora papa îl excomunicase din nou, pe motiv că pornise în cruciadă înainte să fi obţinut ridicarea excomunicării precedente. Existau aşadar îndoieli cu privire la valabilitatea jurămintelor de fidelitate care îi fuseseră depuse şi mulţi credincioşi, inclusiv patriarhul Gerald al Ierusalimului, refuzau să coopereze cu el. Templierii şi Ospitalierii nu voiau să aibă nimic de-a face cu un excomunicat. Împăratul se putea baza doar pe Cavalerii Teutoni al căror mare maestru, Hermann de Salza, îi era

---

292 Gestes des Chiprois, pp. 45-48; Estoire d'Eracles, II, pp. 368-369. Potrivit legii germane, un rege nu devenea major până la vârsta de douăzeci şi cinci de ani, dar în Ierusalim şi în Cipru vârsta legală era de cincisprezece ani. Frederic voia probabil ca Henric să fie considerat minor până ce avea să împlinească douăzeci şi cinci de ani. Vezi Hill, op. cit., II, p. 98, n. 4.

293 Gestes des Chiprois, p. 48.

prieten. Oastea sa nu era mare. Dintre ostaşii care îl urmaseră pe ducele de Limburg în 1227, mulţi se întorseseră deja acasă, din nerăbdare sau de frică să nu ofenseze Biserica. Alţi câţiva navigaseră spre Răsărit, o lună mai târziu, împreună cu patriarhul, iar Frederic expediase în primăvara anului 1228 cinci sute de cavaleri sub comanda slujitorului său fidel, mareşalul Riccardo Filangieri. Nici măcar cu tot cu întreaga oaste a Orientului Latin de partea sa, împăratul nu putea mobiliza o forţă capabilă să aplice o lovitură decisivă musulmanilor. Ca să-i sporească neliniştea, din Italia sosise vestea că atacul lansat în martie asupra Anconei de locotenentul său, ducele Reinold de Spoleto, eşuase şi că papa aduna forţe ca să-i invadeze regatul. Frederic nu-şi putea permite să pornească într-o campanie de anvergură în Răsărit. Cruciada sa trebuia să fie una a diplomaţiei.[294]

Din fericire pentru împărat, sultanul al-Kamil era de aceeaşi părere. Alianţa dintre cei trei fraţi ayubizi, al-Kamil, al-Mu'azzam al Siriei şi al-Ashraf de Jezireh, nu supravieţuise multă vreme triumfului repurtat împotriva Cruciadei a V-a. Al-Mu'azzam fusese întotdeauna invidios pe al-Kamil, iar acum bănuia, pe bună dreptate, că al-Kamil şi al-Ashraf plănuiau să împartă între ei pământurile sale. La răsărit de ayubizi, marele imperiu de

294 Röhricht, Geschichte des Königreichs Jerusalem, pp. 776-777, discută efectivele oştirii lui Frederic. N-a depăşit niciodată 11 000 de soldaţi şi mulţi dintre aceştia s-au întors repede acasă.

Horezm al lui Jelal ad-Din ajunsese la apogeu. Jelal ad-Din respinsese o invazie mongolă şi stăpânea din Azerbaidjan până la Ind, dominând califatul de Bagdad. Deşi prezenţa mongolilor în spatele său îl împiedica să se aventureze prea departe spre vest, el reprezenta un potenţial pericol pentru ayubizi şi când al-Mu'azzam, pentru a-i sfida pe fraţii săi, i-a solicitat ajutorul şi în 1226 i-a recunoscut suzeranitatea, al-Kamil a fost de-a dreptul înspăimântat. Al-Ashrai se afla în defensivă, fiind asediat în capitala sa Akhlat. Pe moment, mongolii erau ocupaţi în China şi un apel adresat lor, în cazul în care ar fi fost o idee bună, n-ar fi avut niciun ecou. Prin urmare, în toamna anului 1226, al-Kamil l-a trimis pe unul dintre emirii săi cei mai de încredere, Fakhr ad-Din ibn as-Shaikh, în Sicilia, să solicite ajutorul împăratului Frederic, care s-a arătat binevoitor, dar nu a promis nimic. Nu excludea încă o cruciadă activă. Pentru a menţine deschise negocierile, l-a trimis pe Toma de Acerra, aflat deja în Palestina, şi pe episcopul de Palermo la Cairo, cu daruri şi mesaje de prietenie către sultan. Al-Kamil se arătase disponibil, aşa cum făcuse şi în timpul Cruciadei a V-a să cedeze Ierusalimul creştinilor. Din nefericire, oraşul aparţinea fratelui său al-Mu'azzam şi, când episcopul de Palermo s-a dus la Damasc să perfecteze înţelegerea, al-Mu'azzam a replicat furios că el nu dorea pacea şi că încă îşi mai folosea sabia. Între timp, Fakhr ad-Din vizita din nou Sicilia, unde a devenit un prieten apropiat

al împăratului şi a fost făcut cavaler de acesta. Plecarea lui Frederic către Răsărit, atât de nerăbdător dorită de papă, era în egală măsură aşteptată de sultan.27

Înainte însă ca Frederic să pornească la drum, situaţia s-a schimbat. Al-Mu'azzam a murit pe 11 noiembrie 1227, lăsând puterea unui tânăr de douăzeci şi unu de ani, fiului său an-Nasir Dawud. Cum proaspătul stăpânitor era tânăr şi neexperimentat, al-Kamil s-a pregătit imediat să-i anexeze pământurile. A intrat în Palestina şi a capturat Ierusalimul şi Nablusul. An-Nasir l-a chemat în ajutor pe unchiul său al-Ashraf, care s-a grăbit să vină să-l salveze, anunţând că dorea să se asigure că francii nu vor profita de situaţie să anexeze Palestina. Al-Kamil pretindea sus şi tare acelaşi lucru, care suna plauzibil, dat fiind faptul că Frederic înainta acum spre Răsărit. În cele din urmă, cei doi fraţi s-au întâlnit la Tel-Ajul, lângă Gaza, şi au decis să-şi împartă între ei posesiunile nepotului lor, pretinzând în continuare că acţionează din altruism, în interesul islamului. An-Nasir îşi aşezase tabăra la Beisan, unde al-Ashraf plănuia să-l ia ostatic. Dar băiatul a aflat de complot şi a fugit la Damasc. Oştirile unchiului său l-au urmat şi să>re sfârşitul anului 1228 a început asediul cetăţii.[295]

În aceste condiţii, al-Kamil regreta venirea lui

295 Ibn Khallikan, II, p. 429; Maqrisi, IX, pp. 516-518; Abu Shama, II, pp. 187-191; Ibn al-Athir, II, pp. 173-174; Histoire des Patriarches, p. 519.

Frederic. Avea toate şansele să obţină Palestina numai pentru el, întrucât cei din Horezm nu dădeau vreun semn că i-ar veni în ajutor lui an-Nasir. Însă prezenţa armatei cruciate la Acra însemna că nu-şi putea concentra toate forţele împotriva Damascului. Frederic nu era pe deplin de încredere, se putea hotărî să intervină în favoarea lui an-Nasir. Când Frederic i-a trimis pe Toma de Acerra şi Balian de Sidon la al-Kamil ca să-i anunţe sosirea, al-Kamil i-a cerut lui Fakhr ad-Din să-l viziteze încă o dată pe împărat, să înceapă negocieri şi să le ţină deschise cât de mult posibil, până la căderea Damascului sau până la plecarea lui Frederic acasă. Au urmat mai multe luni de tocmeală, într-o atmosferă în parte de bluf generalizat şi în parte de admiraţie reciprocă. Nici împăratul, nici sultanul nu erau dedicaţi fanatic religiei lor. Fiecare era interesat de modul de viaţă al celuilalt. Niciunul nu era dispus să pornească la război dacă războiul putea fi evitat, dar fiecare dintre ei trebuia, ca să-şi păstreze respectul supuşilor să-i, să încheie un târg cât mai favorabil. Frederic era presat de timp, iar dimensiunile modeste ale oştirii sale nu-i permiteau să declanşeze o expediţie de anvergură, însă al-Kamil era alarmat de orice manifestare de forţă câtă vreme Damascul rezista, fiind dispus să acorde concesii creştinilor dacă acestea l-ar fi ajutat să-şi realizeze planul, şi anume unificarea şi stăpânirea lumii ayubide. Concesiile nu puteau merge însă prea departe. Când Frederic a cerut

retrocedarea întregii Palestine, conform instrucţiilor lui al-Kamil, Fakhr ad-Din i-a spus împăratului că stăpânul său nu-şi putea permite să ofenseze într-atât lumea musulmană. La sfârşitul lunii noiembrie a anului 1228, împăratul a încercat să grăbească lucrurile printr-o manifestare a puterii militare. Şi-a adunat toate trupele dispuse să-l urmeze şi a pornit de-a lungul coastei spre Jaffa, pe care a început s-o întărească. În acelaşi moment, an-Nasir, care nu era încă prea prins la Damasc, a pornit în fruntea unei armate spre Nablus pentru a tăia liniile de aprovizionare ale unchiului său. Al-Kamil a refuzat însă să se lase păcălit. A întrerupt negocierile, pretinzând că oamenii lui Frederic jefuiseră sate musulmane, şi le-a reluat numai după ce Frederic a plătit compensaţii victimelor.[296]

În cele din urmă, Frederic s-a dovedit un negociator mai bun. În februarie, an-Nasir era în continuare în siguranţă în Damasc şi Jelal ad-Din din Horezm îşi îndrepta din nou atenţia spre vest. Frederic terminase fortificarea Jaffei şi, la sfatul lui Fakhr ad-Din, i-a trimis încă o dată pe Toma de Acerra şi Balian de Sidon la al-Kamil. Pe 11 februarie, ei au revenit cu condiţiile finale de pace ale sultanului. Frederic le-a acceptat şi o săptămână mai târziu, pe 18 februarie, a semnat tratatul de pace împreună cu reprezentanţii lui al-Kamil, Fakhr ad-Din şi Salah ad-Din din Arbela.

296 Estoired'Eracles, II, pp. 369-372; Ernoul, pp. 460-463; al-Aîni, pp. 186-188.

Marele maestru al Ordinului Teuton şi episcopii de Exeter şi Winchester au fost martori. Conform tratatului, regatul Ierusalimului urma să primească oraşele Ierusalim şi Betleem, cu un coridor prin Lydda până la mare în dreptul Jaffei, Nazaretul şi Galileea de vest, inclusiv Montfort şi Toron, precum şi restul districtelor musulmane din jurul Sidonului. În Ierusalim însă, zona Templului, cu Domul Stâncii şi moscheea al-Aqsa, urma să rămână în mâinile musulmanilor, cărora li se acorda dreptul să intre şi să-şi practice liber credinţa. Frederic putea reface zidurile Ierusalimului, dar concesia îi era acordată personal. Toţi prizonierii, de ambele părţi, aveau să fie eliberaţi. Pacea urma să dureze zece ani, după calendarul creştin, şi zece ani şi cinci luni, după calendarul musulman, dar nu se aplică principatului de Antiohia-Tripoli al lui Bohemund.[297]

Astfel, fără luptă, împăratul excomunicat a recucerit Locurile Sfinte pentru creştinătate. Rareori însă a stârnit un tratat o nemulţumire atât de imediată şi unanimă. Lumea musulmană era îngrozită. La Damasc, an-Nasir, nu fără uşurare, a poruncit un doliu public pentru trădarea islamului. Până şi imamii lui al-Kamil l-au ocărit pe acesta pe

297 Historia Diplomatica Friderici Secundi, III, pp. 90-91,93-95,102 (scrisoare a lui Hermann de Salza către papă, manifest al lui Friederich şi scrisoare a patriarhului Gerold, anunţând termenii păcii); ibid., pp. 86-87 (text parţial al tratatului cu comentariile patriarhului; Ernoul, p. 465; Estoire d'Eracles, II, p. 374; al-Aîni, pp. 188-190; Maqrisi, IX, p. 525.

faţă, iar replica sa palidă că cedase doar case şi biserici ruinate, în timp ce sanctuarele musulmane erau intacte şi salvate pentru Credinţă, oferea doar o firavă consolare. Nici comentariul său că musulmanii rămâneau stăpânii strategici ai provinciei nu părea o scuză adecvată.[298] Creştinii, pe de altă parte, erau foarte conştienţi de poziţionarea strategică. Cei mai intransigenţi dintre ei se plângeau că Ierusalimul nu fusese cucerit prin forţa armelor şi erau dezgustaţi de faptul că necredincioşii îşi păstrau sanctuarele. Toţi îşi aminteau de negocierile din timpul Cruciadei a V-a când oferta lui al-Kamil de a ceda întreaga Palestină fusese respinsă deoarece strategii atrăseseră atenţia asupra faptului că, fără Transiordania, Ierusalimul nu putea fi apărat. Cum putea fi el păstrat când doar o fâşie îngustă de pământ îl lega de ţărm? Veselia pe care Frederic o aştepta era inexistentă. Nimeni nu a propus să fie ridicată excomunicarea omului care adusese un serviciu aşa de mare creştinătăţii. Patriarhul Gerald şi-a exprimat nemulţumirea şi a aruncat un interdict asupra Oraşului Sfânt dacă l-ar fi primit pe împărat. Templierii, furioşi că Templul rămânea musulmanilor, au protestat. Nici ei, nici Ospitalierii nu voiau să aibă de-a face cu duşmanii papei. Señorii locali, nemulţumiţi deja de absolutismul lui Frederic, erau alarmaţi de impracticabilitatea noii frontiere şi aversiunea lor faţă de împărat a sporit când acesta a anunţat că

298 Al-Aîni, pp. 190-191; Abu’l Feda, p. 104; Maqrisi, X, pp. 248-249.

va merge la Ierusalim şi va fi încoronat rege. De fapt, nu era regele lor, ci doar regentul şi tatăl regelui.[299]

Sâmbătă, 17 martie 1229, Frederic şi-a făcut intrarea festivă în Ierusalim. Trupele sale germane şi italiene îl escortau, dar numai unii dintre nobilii locali. Dintre Ordinele militare, doar Teutonii erau reprezentaţi, iar dintre membrii clerului erau prezenţi doar episcopii sicilieni ai lui Frederic şi prietenii săi englezi Peter de Winchester şi William de Exeter. Împăratul a fost întâmpinat la poartă de cadiul Shams ad-Din din Nablus, care i-a înmânat cheile oraşului în numele sultanului. Mica procesiune a parcurs apoi străzile pustii până la vechea clădire a Ordinului Sf. Ioan, unde Frederic şi-a stabilit reşedinţa. Nu se vedea niciun semn de entuziasm. Musulmanii părăsiseră oraşul, cu excepţia sanctuarelor lor. Creştinii locului păstrau distanţa, temându-se, pe bună dreptate, că o restauraţie latină nu avea să le aducă nimic bun. Până şi tovarăşii lui Frederic erau stânjeniţi de excomunicarea sa şi când s-a aflat că arhiepiscopul de Cezareea venea cu poruncă de la patriarh să pună oraşul sub interdict, nemulţumirile şi ezitările au pus stăpânire pe Curte. În dimineaţa următoare, duminică, 18 martie, Frederic s-a dus la slujbă în Biserica Sfântului Mormânt. Nu era niciun preot acolo, doar ostaşii săi şi Cavalerii Teutoni. Imperturbabil,

299 Historia Diplomatica Friderici Secundi, III, pp. 101, 138-139 (scrisori ale lui Hermann şi ale lui Gerold); Mathieu Paris, III, p. 177.

Frederic a făcut ca o coroană regală să fie aşezată pe altarul Patimilor, pe care a luat-o şi şi-a pus-o pe cap. Marele maestru al Cavalerilor Teutoni a citit mai întâi în germană şi apoi în franceză un panegiric la adresa împăratului-rege, descriind realizările sale şi justificându-i deciziile politice. Curtea s-a mutat apoi la sediul Ordinului Sf. Ioan, unde Frederic a convocat un consiliu care să discute apărarea Ierusalimului. Marele maestru al

Ospitalierilor şi preceptorul Templului, care îl urmaseră pe împărat de la distanţă discretă, au fost de acord să participe, împreună cu episcopii englezi şi cu Hermann de Salza. Frederic a poruncit ca Turnul lui David şi Poarta Sfântului Ştefan să fie reparate imediat şi a cedat reşedinţa regală ataşată Turnului lui David Ordinului Teuton. Cu excepţia Teutonilor, avusese parte de o colaborare firavă.[300]

Frederic s-a întrerupt cu uşurare din muncă pentru a vizita sanctuarele musulmane. Plin de tact, sultanul i-a poruncit muezinului moscheii al-Aqsa să nu cheme la rugăciune câtă vreme suveranul creştin era în oraş. Dar Frederic a protestat. Musulmanii nu trebuiau să-şi schimbe obiceiurile din cauza sa. În plus, a declarat el, venise la Ierusalim să asculte chemarea muezinului pe timp de noapte. Când a pătruns în zona sfântă a Haram as-Sharif, a observat că un

300 Historia Diplomatica Friderici Secundi, loc. cit. Hermann l-a descurajat pe Frederic să ţină o slujbă în Biserica Sfântului Mormânt. Frederic şi-a scris singur predica în italiană. Estoire d'Eracles, II, pp. 375, 385; Ernoul, p. 465.

preot creştin îl urma. L-a alungat pe dată cu asprime şi a poruncit ca orice preot creştin care îi trecea pragul fără aprobarea musulmanilor să fie executat.

Pe când păşea în jurul Domului Stâncii, a observat inscripţia pe care Saladin o ridicase în mozaic în jurul cupolei, spre a aminti curăţarea clădirii de politeişti. „Cine”, a întrebat împăratul cu un zâmbet, „să fi fost politeiştii?” A făcut o remarcă despre zăbrelele de la ferestre şi i s-a spus că fuseseră adăugate drept protecţie împotriva vrăbiilor. „Iar acum Dumnezeu v-a trimis porcii”, a spus el, folosind termenul popular musulman pentru a-i desemna pe creştini. Era bine ştiut că avea musulmani în suita sa, printre care profesorul său de filosofie, un arab din Sicilia.

Pe musulmani îi interesa împăratul, dar nu erau deosebit de impresionaţi. Erau dezamăgiţi de înfăţişarea lui. Spuneau că pe piaţa de sclavi n-ar fi valorat nici două sute de dirhami, cu faţa lui netedă şi roşie şi cu ochii lui miopi. Îi descumpăneau remarcile lui împotriva propriei lui credinţe. Ştiau să respecte un creştin onest, dar un franc ce critica creştinismul le stârnea suspiciunea. Se poate să fi auzit remarca pe care toţi i-o atribuiau lui, că Moise, Hristos şi Mahomed ar fi fost toţi trei nişte impostori. În orice caz, părea a fi un om lipsit de religie. Fakhr ad-Din cel luminat, cu care discutase adesea filosofie în palatul său din Acra, căzuse pradă fascinaţiei sale; iar sultanul al-Kamil, a cărui dispoziţie speculativă

era afină cu cea a împăratului, îl privea cu o admiraţie plină de afecţiune, mai ales de când Fakhr ad-Din îi relatase mărturisirea lui că nu ar fi insistat niciodată să fie cedat Ierusalimul dacă nu ar fi fost în joc întregul lui prestigiu. Dar musulmanii pioşi şi creştinii pioşi deopotrivă priveau cu îndoială întregul episod. Cinismul evident nu cucereşte niciodată inimile oamenilor.[301]

În ziua de luni 19 martie, Petru al Cezareei a sosit să arunce interdictul patriarhului asupra Ierusalimului. În furia sa în faţa unei asemenea insulte, Frederic a abandonat imediat lucrările la fortificaţiile oraşului şi, adunându-şi toţi oamenii, a pornit în grabă către Jaffa. S-a oprit acolo pentru o zi, apoi a urcat de-a lungul coastei către Acra, unde a ajuns pe 23 ale lunii. A găsit Acra clocotind de vrajbă.

Seniorii nu i-au putut ierta dispreţul arătat faţă de constituţie; deşi era doar regent, încheiase un tratat fără consimţământul lor şi se încoronase rege. Avuseseră loc încăierări între oamenii de arme autohtoni şi garnizoana împăratului. Coloniştii genovezi şi cei veneţieni erau nemulţumiţi de favorurile acordate pisanilor, al căror oraş de baştină era unul dintre aliaţii constanţi ai lui Frederic în Italia. Întoarcerea împăratului nu a făcut decât să sporească amărăciunea care plutea în aer.[302]

---

301 Al-Aîni, pp. 192-193; Maqrisi, IX, pp. 525-526.

302 Historia Diplomatica Friderici Secundi, III, p. 101; Estoire

În dimineaţa următoare, Frederic a convocat reprezentanţii din întregul ţinut la o întâlnire şi le-a relatat acţiunile lui. Vorbele lui au întâmpinat dezaprobare şi furie mocnită. A recurs atunci la forţă. A dispus un cordon de poliţie în jurul palatului patriarhal şi în jurul sediului Templierilor; a pus gărzi la porţile cetăţii ca nimeni să nu intre şi să nu iasă din oraş fără acordul lui. Umbla vorba că ar fi intenţionat să confişte marea fortăreaţă a Templierilor de la Athlit, dar că ar fi aflat că era păzită de o garnizoană prea puternică. Contempla ideea de a-i răpi pe Jean d'Ibelin şi pe marele maestru al Templului şi de a-i trimite la Apulia; însă fiecare avusese grijă să fie bine apărat şi atunci nu s-a aventurat. Însă între timp a primit veşti proaste din Italia, unde socrul său, Jean de Brienne, îi invadase statele în fruntea unei armate papale.

Nu îşi mai putea amâna multă vreme plecarea din Orient. Nu ar fi reuşit să îşi zdrobească inamicii dacă nu primea ca întărire mai multe trupe decât poseda în Siria. Aşa că a făcut un compromis. Şi-a anunţat plecarea iminentă şi i-a numit ca balifi pentru regat pe Balian de Sidon şi pe Garnier Germanul. Balian era cunoscut pentru opiniile lui moderate, iar mama lui provenea din clanul Ibelinilor. Garnier, în ciuda originii lui germane, fusese locotenent al regelui Jean de Brienne. Eudes de Montbéliard a rămas conetabil al regatului, însărcinat cu oastea.

---

d'Eracles, II, p. 374.

De fapt, aceste numiri reprezentau o înfrângere pentru împărat. Ştia că pierduse şi, ca să evite orice scenă umilitoare, avea de gând să se îmbarce pe 1 mai la răsărit de soare, când nimeni nu avea să fie în preajmă. Însă secretul nu avea să fie ţinut. Pe măsură ce el şi suita lui treceau în josul străzii Măcelarilor către port, lumea se înghesuia în faţa uşilor şi îi acoperea cu măruntaie şi cu balegă. Jean d'Ibelin şi Eudes de Montbéliard au auzit revolta şi au fugit în grabă să reinstaureze ordinea. Însă când aceştia i-au urat curtenitori la revedere împăratului pe galeră, el le-a răspuns cu blesteme pe înfundate.[303]

De la Acra, Frederic s-a îndreptat spre Limassol. A rămas vreo zece zile în Cipru, unde a confirmat că balifi ar trebui să fie Amaury Barkis şi cei patru prieteni ai săi, Gavin de Chenichy, Amaury de Beisan, Hugues de Jebail şi Guillaume de Rivet. Le-a încredinţat persoana regelui. În acelaşi timp a aranjat o căsătorie între tânărul rege şi Alice de Montferrat, al cărei tată era unul dintre aliaţii lui necondiţionaţi în Italia. În data de 10 iunie 1229, a acostat la Brindisi.[304]

Dintre toţi marii cruciaţi, împăratul Frederic al II-lea este cel mai dezamăgitor. A fost un ins absolut strălucitor, care cunoştea mentalitatea musulmanilor şi ştia să aprecieze fineţea diplomaţiei lor; pricepuse că era nevoie de o

303 Estoire d'Eracles, II, p. 375; Ernoul, p. 466; Gestes des Chiprois, p. 50.
304 Gestes des Chiprois, pp. 50-51.

înţelegere între ei şi creştini, dacă se dorea o supravieţuire a Orientului Latin. Însă nu înţelesese de loc natura Orientului Latin. Experienţa şi realizările strămoşilor lui normanzi, propriul lui temperament şi propria lui concepţie despre Imperiu l-au determinat să încerce să edifice o autocraţie centralizată. A descoperit că aceasta era o sarcină prea dificilă în Europa, dincolo de pământurile lui din Italia. În Cipru ar fi putut să-i izbutească, dacă şi-ar fi ales mai bine instrumentele. Dar în regatul micşorat al Ierusalimului, experimentul era sortit eşecului. Regatul era doar un pic mai mult de un grup de oraşe şi castele, înşiruite laolaltă în mod precar, fără o graniţă care să poată fi apărată. O cârmuire centralizată nu mai era posibilă. Un conducător cu tact şi respectat ar fi trebuit să încredinţeze conducerea autorităţilor locale, oricât de obositoare ar fi fost certurile şi rivalităţile dintre ele. Aceste autorităţi erau nobilii laici şi Ordinele militare. Frederic şi i-a alienat pe nobilii laici, încălcând drepturile şi tradiţiile de care ei erau atât de mândri. Ordinele militare erau încă şi mai importante, căci doar ele, acum când cavalerii laici preferau să îşi caute norocul în Grecia francă, puteau furniza recruţi care să lupte şi să colonizeze Răsăritul. Dar ei, deşi stăpânii lor erau sfetnici ai regelui şi deşi l-ar fi ascultat şi recunoscut drept conducător suprem pe câmpul de luptă, nu îi datorau ascultare decât papei. Nu te puteai aştepta de la ei să ajute un conducător

pe care papa îl excomunicase şi îl numise duşman al creştinătăţii. Numai Cavalerii teutoni, al căror Ordin era cel mai puţin important dintre toate trei, era pregătit, graţie prieteniei maestrului lor cu împăratul, să sfideze interdictul papal. E remarcabil că, în ciuda penuriei de resurse şi cu asemenea ură ridicată împotrivă-i, Frederic a reuşit să obţină un succes diplomatic la fel de surprinzător ca însăşi redobândirea Ierusalimului.[305]

De fapt, redobândirea Ierusalimului fusese de prea puţină utilitate pentru regat. Din cauza plecării în grabă a lui Frederic, rămăsese un oraş deschis. Era imposibil de supravegheat drumul care urca dinspre coastă, iar bandiţi musulmani jefuiau încontinuu şi chiar ucideau pelerinii.

La câteva săptămâni după ce Frederic părăsise ţara, imami musulmani fanatici din Hebron şi Nablus au organizat o incursiune asupra Ierusalimului. Creştinii de toate riturile au fugit să se pună la adăpost în Turnul lui David, în vreme ce guvernatorul, Reynaud de Haifa, trimisese la Acra după ajutor. Sosirea celor doi balifi, Balian de Sidon şi Garnier, în fruntea unei oşti, i-a obligat pe jefuitori să se retragă. Conducătorii musulmani s-au dezis de orice legătură cu raidul; iar atunci când o garnizoană mai numeroasă a fost lăsată în oraş şi au fost

305 Pentru opinii opuse despre realizările lui Frederic în Palestina, a se vedea Kantorowicz, op. cit., p. 193 şi urm., şi Grousset, Histoire des Croisades, III, pp.322-323.

construite câteva fortificaţii minore, aceasta a adus puţin mai multă securitate. Patriarhul a ridicat interdictul şi a sosit să locuiască acolo pentru o parte din an. Însă situaţia era una precară. Sultanul ar fi putut recuceri Ierusalimul în orice clipă şi-ar fi dorit-o. În Galileea, unde fuseseră reconstruite castelele de Montfort şi Toron, suzeranitatea creştină era mai puternică. Însă, cu musulmanii în Safed şi Banyas, nu exista garanţia permanenţei.[306]

Moştenirea principală a lui Frederic, atât în Cipru, cât şi în regatul Ierusalimului, a fost un război civil dureros. În Cipru, el a izbucnit imediat. Cei cinci balifi de acolo fuseseră instruiţi să-i exileze pe toţi prietenii d'Ibelinilor din insulă. Acceptaseră, de asemenea, să-i plătească 10.000 de mărci lui Frederic, iar castelele, încă ocupate de trupe imperiale, nu aveau să fie predate până când nu era plătită prima tranşa din bani. Banii au fost obţinuţi prin mărirea taxelor şi prin confiscarea proprietăţilor partidei ibeline. Se brodise ca unul dintre cei mai devotaţi susţinători ai lui Jean de Beirut, istoricul poet Philippe de Novara, să fie pe insulă, iar cei cinci balifi i-au oferit un salvconduct să vină la Nicosia şi să discute un soi de armistiţiu între ei şi Ibelini. Dar când Philippe a ajuns, s-au răzgândit şi l-au arestat. După o scenă de isterie în prezenţa băiatului-rege, care îl ştia bine pe Philippe, dar nu putea interveni, istoricul a fost eliberat şi s-a

306 Estoire dEracles, II, pp. 303-305.

refugiat în reşedinţa Ospitalierilor, gest înţelept, căci oameni înarmaţi au pătruns în casa lui în acea noapte. A trimis o cerere de ajutor în versuri lui Jean d'Ibelin, la Acra, să vină, să-l salveze şi să salveze bunurile tuturor prietenilor săi. Jean a organizat imediat o expediţie pe cheltuială proprie şi a reuşit să forţeze debarcarea la Gastria, în nordul Famagustei. S-a îndreptat apoi precaut spre Nicosia, unde s-a încrucişat cu oastea balifilor. Era mult mai numeroasă decât a sa, dar mai puţin entuziasmată. După o serie de discuţii, pe 14 iulie, Ibelinii au declanşat bătălia. Un atac viguros din partea oştii lui Jean, condus de fiul său Balian, combinat cu o incursiune din reşedinţa Ospitalierilor organizată de Philippe de Novara au decis izbânda. Balifii au fugit cu oştirile lor spre castelele Dieu d'Amour, Kantara şi Kyrenia. Jean i-a urmărit şi a început să le asedieze pe toate trei. Kyrenia a fost capturată repede, însă Dieu d'Amour, unde Barlais îi dusese pe tânărul rege şi pe surorile sale, şi Kantara erau aproape inexpugnabile. S-au predat abia în vara anului 1230, din cauza foametei. Condiţiile de pace impuse de Jean erau generoase. Dintre balifi, unul, Gavin de Chenichy, fusese ucis la Kantara, iar Guillaume de Rivet, fratele său vitreg, fugise din Kyrenia pentru a căuta ajutor în Cilicia şi murise acolo. Ceilalţi trei rămâneau nepedepsiţi, spre neplăcerea multora dintre prietenii lui Jean. Jean nici măcar nu i-a permis lui Philippe de Novara să compună un poem satiric despre ei. Un mesager a

fost trimis în numele regelui la puternicii Europei pentru a justifica acţiunile întreprinse împotriva împăratului. Jean însuşi a preluat frâiele guvernării până ce regele Henric ar fi atins majoratul în 1232.[307]

Între timp, regatul Ierusalimului era guvernat în pace de Balian de Sidon şi Garnier Germanul. În toamna anului 1229, regina Alice a Ciprului venise la Acra pentru a pretinde coroana. Regenţa Ciprului, pe care încă o deţinea oficial, nu-i aducea decât necazuri. Divorţase de tânărul Bohemund al Antiohiei pe motiv de consangvinitate, căci erau veri de gradul al treilea. Acum ea declara că deşi Conrad, fiul împăratului, era legal rege al Ierusalimului, renunţase la dreptul său nereuşind să vină în regatul său. Înalta Curte trebuia prin urmare să-i dea coroana următorului moştenitor legitim, adică ei. Curtea i-a respins pretenţiile. Conrad era minor, deci prezenţa lui nu era esenţială; s-a decis totuşi să se trimită o solie în Italia care să ceară ca în decurs de un an Conrad să fie trimis în Orient, ca să poată primi în persoană jurămintele de fidelitate. Frederic a răspuns că va face ce va considera de cuviinţă.[308]

Pe 23 iulie 1230, Frederic s-a împăcat cu papa prin tratatul de la San Germano. Ieşise învingător în Italia şi acum era gata să facă o serie de concesii cu privire la controlul asupra Bisericii

307 Gestes des Chiprois, pp. 50-76 (relatarea lui Philippe de Novara); Estoire d'Eracles, II, pp. 375-377. Vezi Hill, op. cit., II, pp. 100-107.

308 Estoire d'Eracles, II, p. 380. Vezi La Monte, Feudal Monarchy, p. 64, n. 1.

din Sicilia pentru a-i fi ridicată excomunicarea. Reconcilierea cu papa i-a întărit puterea în Răsărit. Patriarhului Gerald i s-a spus să ridice interdictul lansat împotriva Ierusalimului şi a fost certat pentru că-l instaurase fără să informeze Roma. Ordinele militare nu se mai simţeau obligate să stea deoparte, iar nobilii nu mai cuteau conta pe sprijin ecleziastic.[309] împăratul îşi aştepta timpul. În toamna anului 1231, spunându-i papei că trebuie să trimită o oaste în apărarea Ierusalimului, a adunat vreo 600 de cavaleri, 100 de sergenţi, 700 de pedestraşi înarmaţi şi 3.000 marinari şi i-a trimis spre Orientul Latin în treizeci şi două de corăbii sub conducerea mareşalului său, napolitanul Riccardo Filangieri, care a primit titlul de legat imperial.[310]

Jean d'Ibelin era la Acra când unul dintre agenţii săi, sosit din Italia pe un vas aparţinând Cavalerilor Teutoni, l-a avertizat cu privire la apropierea oştirii imperiale. A ghicit că primul obiectiv al acesteia va fi Ciprul, s-a grăbit să-i adune pe toţi oamenii săi din Beirut, lăsând doar o mică garnizoană în castel, şi a ridicat pânzele spre insulă. Când flota imperială a ajuns pe coasta Ciprului, Filangieri a aflat că regele Jean era cu regele Henric la Kiti, iar Balian d'Ibelin stăpânea

309 Hefele-Leclercq, op. cit.y pp. 1489-1490.

310 Papa Grigore i-a scris lui Frederic că Filangieri nu trebia să-şi spună legat imperial, ci numai legat al împăratului în Ierusalim. Il recomanda pe Filangieri episcopilor sirieni în aceşti termeni (scrisoare a lui Grigore al IX-lea, 12 august 1231, în M.G.H. Epistolae Saeculares, XIII, 1, p. 363).

asupra oraşului Limassol. El a trimis un ambasador la rege cu un mesaj de la Frederic, care îi cerea să-i alunge pe Ibelini şi să le confişte posesiunile. Henric a răspuns că Jean era unchiul său şi că în niciun caz nu le-ar confisca propriilor să-i vasali bunurile. Barlais, care fusese prezent la dezbatere şi i-a luat partea lui Frederic ar fi fost linşat de mulţime dacă Jean nu l-ar fi salvat.

Odată întors ambasadorul său, Filangieri a pornit direct spre Beirut. Oraşul, care nu avea garnizoană, i-a fost predat de către episcopul fricos, apoi a început asediul castelului. Lăsându-l aproape cucerit, a ocupat Sidonul şi Tyrul şi a apărut la Acra. Acolo a convocat o întrunire a înaltei Curţi şi a prezentat scrisori de la Frederic prin care era numit balif. Nobilii au confirmat numirea, după care Filangieri a proclamat confiscarea pământurilor familiei Ibelin. De data aceasta, toţi nobilii au protestat. Domeniile nu puteau fi confiscate decât la porunca înaltei Curţi şi numai după ce proprietarului i s-ar fi dat ocazia să se apere. Filangieri a răspuns trufaş că era balif al împăratului şi că va duce la îndeplinire poruncile acestuia. O încălcare atât de flagrantă a constituţiei i-a şocat până şi pe moderaţii precum Balian de Sidon şi Eudes de Montbéliard, care până atunci fuseseră dispuşi să-l sprijine pe împărat. Toţi seniorii au trecut de partea lui Jean d’Ibelin. Negustorii din Acra, în rândul cărora Jean era popular şi care nu suportau metodele samavolnice ale lui Filangieri, s-au alăturat şi ei.

Majoritatea, împreună cu o mână de nobili, aparţineau unei frăţii religioase închinate Sfântului Andrei. Folosind această frăţie drept bază, ei au întemeiat o comună care să reprezinte întreaga burghezie locală, condusă de doisprezece consuli, şi l-au invitat pe Jean d'Ibelin să fi primul primar. Dar Filangieri era un om ieşit din comun. Avea o oaste bună, compusă în majoritate din lombarzi, aduşi de el. Cavalerii Teutoni şi comunitatea pisană îi erau prieteni credincioşi. Patriarhul, Ospitalierii şi Templierii se ţineau deoparte. Nu le păsa de Frederic, însă, de când acesta se împăcase cu papa, nu mai ştiau care le era exact datoria.

Când veştile despre atacul asupra Beirutului au ajuns în Cipru, Jean d'Ibelin l-a implorat pe regele Henric să-i sară în ajutor cu forţele insulei. Tânărul rege a acceptat şi a poruncit întregii oştiri a regatului să pornească la drum. Între timp, Jean a aflat de numirea sa ca primar al Acrei. Deşi era riscant să lase Ciprul fără apărare, a considerat că în primul rând trebuia salvat uscatul. Preventiv, Barlais şi prietenii săi au fost obligaţi să însoţească expediţia. Jean sperase să părăsească Ciprul de Crăciunul anului 1231, dar din cauza vremii furtunoase oştirea nu a putut pleca din Famagusta decât pe 25 februarie. Corăbiile au trecut cu bine printr-o furtună puternică şi au aruncat ancora în micul port de la Puy du Connétable, în vecinătatea sudică a oraşului Tripoli. Acolo Barlais şi prietenii săi, optzeci de

cavaleri în total, au debarcat în secret şi au mers la Tripoli, abandonându-şi echipamentul. Filangieri a trimis o corabie să-i ducă la Beirut. Jean i-a urmat pe ţărm cu cea mai mare parte a oamenilor să-i, în timp ce flota cipriotă naviga spre sud, dar nimerea în ape tulburi în dreptul Batrunului. Câteva corăbii au naufragiat şi altele au suferit stricăciuni, iar mult echipament a fost pierdut. Când Jean a trecut prin Jebail, o parte din pedestraşi au dezertat. În cele din urmă a ajuns la Beirut şi şi-a croit drum în castel. Acolo a apelat la nobili să-l salveze. Mulţi i-au venit în ajutor, inclusiv nepotul său Jean de Cezareea. Dar Balian de Sidon încă mai spera într-un compromis. S-a grăbit spre Beirut împreună cu fostul balif Garnier, cu patriarhul şi cu marii maeştri Ospitalier şi Templier. Dar Filangieri a refuzat să discute o înţelegere care i-ar fi lăsat pe Ibelini în posesia pământurilor lor. Or, negociatorii nu acceptau nimic mai puţin.

Întărind garnizoana de la Beirut, Jean s-a dus la Tyr, unde a fost bine primit şi unde i s-au alăturat mulţi recruţi, în special dintre genovezi. A trimis de asemenea o ambasadă în frunte cu fiul său Balian la Tripoli ca să aranjeze căsătoria surorii mai mici a regelui Henric, Isabella, cu cel de-al doilea fiu al lui Bohemund, Henric. Însă Bohemund nu avea mare încredere în cauza Ibelinilor şi a tratat solia cu o politeţe minimală. Filangieri, totuşi, era cuprins de nelinişte. Îşi stabilise cartierul general la Tyr, lăsând comanda

la Beirut fratelui său Lothar. I-a poruncit acum lui Lothar să ridice asediul şi să i se alăture la Tyr.

Între timp Barlais, beneficiind de întăriri din partea trupelor lombarde, s-a întors spre Cipru şi a pornit invazia asupra insulei. Castelele au căzut unul câte unul în mâinile lui, cu excepţia lui Dieu d'Amour, unde se refugiaseră surorile regelui, şi a lui Buffavento, cel mai inexpugnabil dintre toate, spre care doamna Eschiva de Montbéliard, verişoara regelui Henric şi nepoata lui Eudes, fugise deghizată în călugăr, cu multe provizii, şi pe care îl ţinea pentru rege. Primul ei soţ, Gauthier de Montaigu, fusese ucis de oamenii lui Barlais în bătălia de la Nicosia, iar ea se căsătorise recent cu Balian d'Ibelin; însă, fiind veri, căsătoria fusese păstrată secretă. Balian auzise de invazie când fusese la Tripoli de la doi căpitani genovezi care îşi oferiseră ajutorul, dar ale căror corăbii fuseseră confiscate de Bohemund.

La sfârşitul lunii aprilie, genovezii au căzut de acord, în schimbul unor concesiuni în Cipru, să îi ajute pe Ibelini într-un atac asupra lui Filangieri la Tyr. Oastea s-a mutat către nord la Casai Imbert, la vreo douăzeci de kilometri depărtare. Dar acolo Jean l-a întâlnit pe patriarhul Antiohiei, Albert de Rezzato, care fusese numit recent legat papal pentru Orient şi care venise spre sud să medieze. Tocmai vizitase Tyrul şi auzise noile condiţii cerute de Filangieri. Pe bună dreptate, Jean a spus că aceste condiţii trebuiau transmise înaltei Curţi,

apoi a pornit înapoi călare către Acra împreună cu patriarhul, luând cu ei o escortă care le-a lăsat armata grav slăbită. Târziu în noaptea de 2 mai, Filangieri, care ştia de plecarea lui Jean şi care poate chiar o pregătise împreună cu patriarhul, a ieşit cu toate forţele sale din Tyr şi s-a năpustit asupra taberei Ibeline, care nu bănuia nimic şi era prost păzită. Anselme de Brie, care era la comanda tinerilor seniori d'Ibelin, a luptat cu mare vitejie, însă tabăra a fost cucerită şi soldaţii capturaţi. Tânărul rege al Ciprului a fost adus în grabă pentru siguranţă la Acra, doar pe jumătate îmbrăcat. Ceilalţi supravieţuitori s-au refugiat pe culmea unui deal. Filangieri a renunţat să exploateze mai departe victoria sa, ci s-a retras cu toată prada la Tyr, lăsând un contingent care să păzească trecătoarea numită „Scara Tyrului". Jean d'Ibelin, prinzând veste despre dezastru, a venit în grabă de la Acra şi şi-a salvat fiii, dar a fost oprit la trecătoare când a încercat să prindă din urmă inamicul încărcat de pradă. S-a întors aşadar la Acra. Între timp, Filangieri a trecut în Cipru cu întăriri pentru Barlais. Atunci Jean a confiscat toate corăbiile din portul învecinat al Acrei, în vreme ce regele Henric a oferit fiefuri în Cipru cavalerilor locali şi chiar şi neguţătorilor sirieni, cu condiţia să i se alăture, şi a aranjat ca genovezii să îl ajute în schimbul scutirii de taxe şi a dreptului la propriul cartier şi la propria Curte la Nicosia, Famagusta şi Paphos. Bani nu prea erau, dar Jean de Cezareea şi mai tânărul Jean d'Ibelin,

fiul lui Philippe, a vândut proprietăţi din Cezareea şi Acra Templierilor şi Ospitalierilor şi a împrumutat regelui cei 31.000 de besanţi pe care îi adunaseră.

Astfel echipaţi, Jean şi regele Henric au ridicat ancora din Acra pe 30 mai. Au acostat la Sidon pentru a-l lua cu ei şi pe Balian d'Ibelin, care se întorcea din misiunea sa diplomatică la Tripoli, şi au trecut la Famagusta. Lombarzii lui Filangieri se aflau în oraş cu peste 2000 de călăreţi, în vreme ce Ibelinii aveau doar 233. Cu toate acestea, Jean a riscat să acosteze cu trupele sale după lăsarea întunericului pe o insuliţă stâncoasă, imediat la sud de port. Insula nu era păzită, ca nimeni să nu îşi poată imagina că ar fi putut fi debarcaţi şi lăsaţi acolo cai. Apoi un mic detaşament în ambarcaţiuni s-a năpustit asupra portului, cu strigăte atât de puternice încât lombarzii au crezut că o armată uriaşă se ridicase împotriva lor. Au dat foc propriilor corăbii şi au părăsit oraşul în grabă. Dis-de-dimineaţă, când oastea ibelină a trecut peste stânci spre continent, au găsit Famagusta abandonată.

Jean a rămas acolo destul timp ca regele să îşi poată ţine promisiunea către genovezi, semnând cu ei un tratat prin care le aloca un cartier. Apoi armata a pornit-o spre Nicosia. Lombarzii îşi pierduseră toată popularitatea pe insulă prin comportamentul lor barbar şi se temeau că ţăranii aveau să se ridice împotriva lor. În retragerea din calea Ibelinilor au ars toate

grânarele unde tocmai fusese depozitată noua recoltă. Au hotărât apoi să nu păstreze Nicosia, ci să pornească pe drumul care trecea peste dealuri către Kyrenia, unde aveau să ia legătura cu Filangieri însuşi, care asedia Dieu d'Amour, şi unde spatele avea să le fie apărat de Kyrenia, pe care o controlau. Era ştiut că garnizoana din Dieu d'Amour murea de foame şi era aproape gata să se predea. Dacă Filangieri ar fi putut să-şi ţină inamicii la distanţă până când castelul ar fi căzut în mâinile sale, cu tot cu cele două surori ale regelui care se aflau în castel, s-ar fi putut găsi într-o poziţie de putere în cadrul negocierilor cu regele.

Ibelinii s-au îndreptat încet către Nicosia, suferind de lipsa alimentelor; însă chiar la Nicosia au găsit depozite încăpătoare, uitate de lombarzi. Lui Jean faptul i s-a părut atât de suspect, încât a hotărât să nu îşi aşeze tabăra în oraş, ci şi-a condus imediat armata mai departe pe 15 iunie, către Kyrenia, intenţionând să-şi aşeze tabăra la Agridi, chiar sub trecătoare. De teama permanentă a unui atac, a ordonat să avanseze în marş şi în formaţie de luptă. Fiul lui Jean, Balian, ar fi trebuit să conducă avangarda, dar fusese excomunicat pentru că se căsătorise cu verişoara sa, Eschiva, doamna nobilă care urmărise întreaga campanie din cuibul de vulturi de la Buffavento, iar tatăl său nu i-ar fi acordat o răspundere importantă. Prima companie era aşadar comandată de fratele său Hugues, împreună cu

Anselme de Brie. Al treilea fiu al lui Jean, Balduin, comanda a doua companie, Jean de Cezareea pe cea de-a treia, iar Jean d'Ibelin conducea în persoană ariergarda, împreună cu ceilalţi fii ai săi şi cu regele. Era o oaste mică, având atât de puţini cai încât scutierii cavalerilor erau constrânşi să lupte pe jos. Lombarzilor, care îi priveau de deasupra trecătorii, acolo unde calea dinspre Dieu d'Amour intersectează drumul, li se păreau rizibili. S-a dat aşadar ordinul de a-i ataca fără întârziere.

Prima trupă de călăreţi lombarzi a coborât vijelios peste deal sub comanda lui Gauthier, conte de Manupello. A trecut de-a lungul flancului armatei ibeline, dar nu i-a putut sparge liniile şi atunci a fost purtată de inerţia atacului înspre câmpia de mai jos. Jean le-a interzis oamenilor să-i să îi urmărească, iar lombarzii nu s-au aventurat să se întoarcă şi să urce călare panta abruptă, ci au galopat mai departe spre răsărit, nemaioprindu-se până au ajuns în Gastria. A doua trupă lombardă, sub conducerea fratelui lui Gauthier, Berard, s-a repezit direct asupra liniilor comandate de Hugues d'Ibelin şi de Anselme de Brie. Însă creasta stâncoasă şi dură a dealului era anevoioasă pentru cai. Mulţi s-au poticnit şi şi-au azvârlit călăreţii, care erau prea greu înarmaţi să se poată ridica din nou în picioare. Cavalerii Ibelinilor s-au luptat mai ales ca pedeştri şi, deşi erau depăşiţi numeric, au reuşit iute să supună inamicul. Berart de Manepeau a fost ucis de Anselme însuşi. Filangieri, aşteptând la intrarea în

trecătoare, avusese intenţia de a veni în ajutorul lui Berard; însă Balian d'Ibelin a apărut pe neprevăzute, însoţit de o mână de cavaleri care călăriseră dinspre ariergarda armatei Ibelinilor de-a lungul unei poteci muntoase spre vestul drumului, şi a atacat tabăra lui Filangieri. Şi aici lombarzii au fost superiori numeric, iar Balian se găsea în dificultate. Tatăl său a refuzat să detaşeze trupe care să-l asiste, însă curând Filangieri şi-a pierdut curajul, văzând că diviziile lui Manupello nu se întorceau, şi şi-a condus oamenii în dezordine până în Kyrenia.

Dieu d'Amour a fost degajat, asediatorii săi retrăgându-se spre sud-vest la câmpie, unde, când s-a lăsat întunericul, au fost surprinşi şi capturaţi de Philippe de Novara. Gauthier de Manupello a ajuns în Gastria, însă Templierii, care asediaseră castelul, au refuzat să îl primească şi el a fost capturat, în timp ce se ascundea într-un şanţ, de către Jean, fiu al lui Philippe d'Ibelin. Între timp, Jean de Beirut şi-a continuat marşul, intenţionând să-l asedieze pe Filangieri în Kyrenia.

Asediul asupra Kyreniei a durat zece luni. Ibelinilor le-au lipsit mai întâi corăbiile, în vreme ce Filangieri avea o escadră care ţinea legătura cu Tyrul. Până când genovezii nu au fost din nou constrânşi să dea o mână de ajutor, nu a fost cu putinţă instaurarea unei blocade dinspre mare asupra fortăreţei. Înainte ca blocada să fie complet instaurată, Filangieri a fugit împreună cu Amaury Barlais, Amaury de Beisan şi Hugues de

Jebail, mergând mai întâi în Armenia să încerce, în van, să obţină sprijinul regelui Hethum, apoi spre Tyr, şi în cele din urmă spre Italia, să îi raporteze situaţia împăratului. Lombarzii din Kyrenia, sub conducerea lui Philippe Chenart, s-au apărat cu cerbicie. Tinerii lorzi d'Ibelin au fost toţi răniţi în încleştare, iar Anselme de Brie, luptătorul neobosit pe care Jean de Beirut îl poreclise „leul său roşu", a fost lovit de o lance de oţel şi a murit după şase luni de agonie. Printre refugiaţii din Kyrenia se număra şi Alice de Montferrat, prinţesa italiană pe care Frederic o alesese drept mireasă pentru regele Henric. Consimţise la căsătorie prin procură şi este îndoielnic că şi-ar fi văzut vreodată soţul, întrucât sosise în Cipru escortată de imperiali după ce regele li se alăturase Ibelinilor. În timpul asediului ea s-a îmbolnăvit şi a murit, iar luptele au fost întrerupte pentru ceremonia de predare şi purtare a cadavrului ei, înveşmântat cum i se cuvenea unei regine, până la Nicosia, unde avea să fie înhumat regeşte de un soţ care nu o cunoscuse niciodată câtă vreme fusese în viaţă.

Kyrenia s-a predat în aprilie 1233. Apărătorilor li s-a permis să se retragă spre Tyr, cu efectele lor personale, iar prizonierii capturaţi de Ibelini au fost schimbaţi pe cei deţinuţi de Filangieri la Tyr. Ciprul revenea acum în întregime sub stăpânirea lui Henric şi a verilor săi. Ibelini. Vasalii loiali ai regelui au fost răsplătiţi, iar împrumuturile pe care le

contractaseră au fost răscumpărate.[311] Insula a intrat într-o eră a păcii, îngreunată doar de încercările ierarhiei Bisericii Latine, în ciuda opoziţiei nobililor laici, de a suprima pe oricare dintre clericii greci care nu ar admite autoritatea lor sau care nu s-ar conforma uzanţelor lor. Cei mai îndârjiţi dintre călugării greci au fost chiar arşi pe rug.[312]

Deşi Ciprul era pacificat, Filangieri controla încă Tyrul pe continent, iar Frederic era încă stăpânitorul legal al Ierusalimului în numele tânărului său fiu. Atunci când Frederic a aflat, poate de la Filangieri însuşi, despre eşecul acestei politici, a trimis scrisori la Acra, prin intermediul episcopului de Sidon, care vizitase Roma, anulând numirea lui Filangieri ca balif şi numindu-l în locul lui pe un nobil sirian, Philippe de Maugastel. Dacă spera să îi împace pe nobili prin numirea unui senior local, va fi rămas dezamăgit, pentru că Maugastel era un tânăr efeminat a cărui strânsă asociere cu Filangieri iscase deja scandal. Astfel Filangieri a rămas în posesia Tyrului. Kyrenia nu fusese capturată încă atunci când vestea numirii i-

311 Lunga istorie a războiului lombard a fost relatată de Philippe de Novara dintr-o perspectivă ibelină extrem de partizană {Gestes des Chiprois, pp. 77-117) şi destul de pe larg în Estoire d'Eracles, pp. 386-402, din nou dintr-o perspectivă antiimperială. Amadi (pp. 147-182) şi Bustron (pp. 80-104) nu diferă decât asupra unor detalii minore. Cronicarii lui Frederic nu dau nicio atenţie acestui episod.

312 Pentru istoria ecleziastică a Ciprului în această perioadă, a se vedea Hill, op. cit., III, pp. 1043-1045. O relatare pe larg a martiriului celor treisprezece greci în mâinile latinilor în 1231, publicat în Sathas, Mesaionike Bibliotheke, vol. II, pp. 20-39.

a ajuns la urechi lui Jean de Beirut. A gonit imediat spre Acra.

Acolo Balian de Sidon şi Eudes de Montbéliard erau pregătiţi să îl accepte pe Maugastel şi aranjaseră ca jurămintele să îi fie prezentate în Biserica Sfintei Cruci, însă Jean de Cezareea s-a ridicat la deschiderea ceremoniei şi a declarat procedurile ilegale, împăratul nu putea anula după plac înţelegerile făcute în faţa înaltei Curţi. A început o dispută acerbă; Jean a pus să bată clopotele Comunei din Acra, chemându-i pe localnici în ajutor. O mulţime furioasă s-a năpustit în biserică. Doar intervenţia personală a lui Jean i-a salvat pe Balian şi pe Eudes de la moarte în faţa mulţimii dezlănţuite, în vreme ce Maugastel s-a retras înspăimântat la Tyr. Jean a fost reales primar al Comunei şi a devenit *de facto* conducătorul regatului, cu excepţia Tyrului, peste care Filangieri domnea în numele împăratului, şi a Ierusalimul însuşi, care părea a fi condus de un reprezentant direct al împăratului. Este probabil ca Balian de Sidon să fi rămas balif cu numele, însă de fapt Curtea îl acceptase pe Jean drept conducător până când avea să fie găsit un alt aranjament legal.

Doi emisari, Philippe de Troyes şi Henric de Nazaret, au fost trimişi la Roma să dea explicaţii privind acţiunile seniorilor şi ale Comunei, însă Hermann de Salza, mare maestru al Ordinului Teuton, care se afla acolo, a văzut că nu li s-a făcut dreptate. Papa se afla încă în termeni buni

cu Frederic şi era nerăbdător să îşi restabilească autoritatea în Orient. În 1235 l-a trimis pe arhiepiscopul de Ravenna ca legat al său la Acra, însă arhiepiscopul recomandase doar ca autoritatea lui Filangieri să fie respectată, ceea ce era inacceptabil. Baronii l-au trimis în schimb la Roma pe un jurist, Geoffroi Le Tor. Papa Grigore începuse din nou să se certe cu împăratul, însă era hotărât să procedeze corect. În februarie 1236, le-a scris lui Frederic şi nobililor, afirmând că Filangieri trebuie acceptat ca balif, dar că Eudes de Montbéliard ar trebui să îl asiste până în septembrie, când Bohemund al Antiohiei trebuie numit balif. Cum Frederic şi Conrad erau cârmuitori de drept, nobilii procedaseră greşit, însă toţi meritau iertarea cu excepţia Ibelinilor, pe care trebuia să îi judece înalta Curte. Comuna Acrei trebuia dizolvată.[313]

Aceşti termeni erau inacceptabili pentru seniori şi pentru comună, care nici nu i-au luat în seamă. Tocmai la acest ceas de cumpănă, Jean d'Ibelin a murit, ca urmare a unui accident de călărie. Bătrânul Senior al Beirutului, cum era numit de contemporanii săi, fusese figura dominantă a Răsăritului frânc. Cu privire la înaltele sale calităţi personale nu încăpea îndoială. Era curajos, onorabil şi corect, iar caracterul său nepătat a avut un rol important în a sprijini cauza nobililor. Dacă n-ar fi fost el, Frederic ar fi izbutit

313 Estoire d'Eracles, II, pp. 406-407; Gestes des Chiprois, pp. 112-113.

să înfiinţeze o aristocraţie atât în Cipru, cât şi în regatul siriac şi, deşi ocârmuirea seniorilor tindea spre arbitrar, e greu de imaginat cum o domnie autocratică ar fi putut îmbunătăţi situaţia. Frederic însuşi era prea departe ca să o poată controla şi nu ştia să judece corect oamenii. Guvernul absolutist în mâinile unui om ca Riccardo Filangieri ar fi dus iute la dezastru. Soluţia cea mai bună era cea pe care o recomandase însuşi papa, uniunea cârmuirii continentale cu Ciprul.[314] însă rigurozitatea nobililor care îi făcuse să se opună autocraţiei lui Frederic nu avea să le permită să aibă alt rege decât suveranul lor de drept, pe fiul acestuia, Conrad. Uniunea cu Ciprul trebuia să aştepte să fie autorizată de mâna divină. Atitudinea nobililor era consecventă şi corectă. Însă în acelaşi timp legaliza anarhia.

ANARHIA LEGITIMĂ

„Legea n-a desăvârşit nimic”.

Evrei, 7: 19

Moartea bătrânului senior de Beirut i-a răpit Orientul Latin de liderul său firesc. Niciun alt nobil frânc nu avea să se mai bucure vreodată de un asemenea prestigiu ridicat. Dar el îşi îndeplinise rolul. Făurise o alianţă între seniori şi Comuna cetăţii Acra, conferindu-le o politică obştească, bazată pe drepturile lor naturale. Dintre cei patru fii ai săi, doi au rămas în Siria,

314 Papa i-a sugerat lui Geoffroi Le Tor că terra ferma ar trebui să accepte autoritatea regelui cipriot (Estoire d’Eracles, II, p. 407).

Balian, care i-a succedat la Beirut, şi Jean, care a moştenit Arsuf, fieful mamei sale. Ceilalţi doi au preluat domeniile din Cipru ale familiei şi au contractat căsătorii cu mizã politică, reunind astfel nobilimea regatului; Balduin, care a devenit seneşal, s-a căsătorit cu sora lui Amaury de Beisan, iar Guy, care a devenit conetabil, s-a căsătorit cu fiica şi moştenitoarea arhirebelului Amaury Barlais. Nepotul bătrânului senior, un alt Jean, care avea să devină conte de Jaffa şi autor al culegerii de legi intitulate *Assises de Jérusalem*, era principalul jurist al regatului. Vărul lor, Balian de Sidon, era încă balif, împreună cu Eudes de Montbéliard, însă eşecul politicii sale de compromis îi slăbise autoritatea. Cel mai puternic dintre nobili era alt văr.

Philippe de Montfort, fiul lui Helvis d'Ibelin şi al celui de-al doilea soţ al său, Guy de Montfort, fratele acelui Simon care condusese Cruciada Albigeză. Philippe se căsătorise recent cu prinţesa armeană Maria, fiica lui Raymond Rupe-n, care moştenea Toronul prin strã-strãbunica sa, soră a ultimului stăpân al cetăţii. Alt văr, Jean al Cezareei, fiul lui Margaret d'Ibelin, completa partida care domina acum Orientul Latin. Faptul că fiii şi nepoţii bătrânului senior erau dispuşi să colaboreze amiabil era un tribut adus reputaţiei postume a acestuia; îi unea şi ura faţă de Filangieri, care stăpâneau încă Tyrul în numele împăratului.1

Chiar şi aşa, situaţia Orientului Latin era

precară. Bohemund al IV-lea, principe al Antiohiei şi conte de Tripoli, murise în martie 1233, împăcat în cele din urmă cu Biserica. În timpul războaielor dintre imperiali şi seniorii Orientului Latin, el dovedise o supleţe remarcabilă. Îl sprijinise iniţial pe Frederic, în principal datorită aversiunii faţă de familia d'Ibelin, care se opusese numirii fiului său Bohemund, soţul reginei Alice, ca regent al Ciprului. Apoi, temându-se de ambiţia lui Frederic, îşi schimbase punctul de vedere şi atunci când căsătoria dintre Alice şi tânărul Bohemund a fost desfăcută pe motiv de consangvinitate, îmbrăţişase bucuros sugestia lui Jean d'Ibelin potrivit căreia cel mai tânăr fiu al acestuia, Henric, să o ia de soţie pe Isabella de Cipru, sora mai mare a regelui Henric, căsătorie în urma căreia la un moment dat un principe al Antiohiei ar urca pe tronul Ciprului. Numai că Filangieri câştigase bătălia de la Casai Imbert; în consecinţă, Bohemund a început să tergiverseze, dorind să se găsească de partea învingătorului. Căsătoria a avut loc abia după înfrângerea suferită de imperiali în Cipru.[315] Cam pe la aceeaşi vreme, Bohemund s-a împăcat cu Cavalerii Ioaniţi. Aversiunea comună faţă de împăratul Frederic a condus la o colaborare temporară între Templieri şi Ospitalieri, iar Bohemund nu putea să-i instige pe unii împotriva celorlalţi. Prin urmare, s-a supus Bisericii şi a cerut patriarhului Ierusalimului,

315 Despre familia Ibelin şi verii săi, vezi arborele genealogic, Anexa III de mai jos, întemeiată pe Lignages d'Outremer.

Gerald, să negocieze cu Ospitalierii în numele său. În schimbul unor venituri pe proprietate consistente în oraşele Antiohia şi Tripoli, Ordinul a fost de acord să renunţe la pretenţiile referitoare la privilegiile promise de Raymond Rupe-n şi să-i recunoască lui Bohemund drepturile feudale. În acelaşi timp, Gerald a ridicat excomunicarea pronunţată împotriva lui şi a apelat la Roma ca să-i fie confirmată înţelegerea. Acordul papei a sosit la câteva săptămâni după moartea lui Bohemund.[316]

Cu toate defectele sale, Bohemund al IV-lea fusese un conducător puternic; până şi adversarii îi admirau cultura şi pregătirea ca jurist. Fiul său, Bohemund al V-lea, era un bărbat mai slab. A fost un bun fiu al Bisericii şi i-a permis papei Grigore al IX-lea să-i aleagă a doua soţie, Lucienne de Segni, care făcea parte din familia papei.[317] Câţiva ani mai târziu, în 1244, profitând de experienţa tatălui său, a obţinut de la Roma garanţia că putea fi excomunicat doar de papa în persoană.[318] Totuşi nu era stăpân în propriul principat. Antiohia însăşi era cârmuită de o Comună, pe lângă care nu se bucura de popularitatea tatălui său, probabil din cauză că prietenia sa cu Roma displăcea puternicului element grecesc din zonă. Prefera aşadar să locuiască în cea de-a doua capitală,

316 Röhricht, Regesta Regni Hierosolymitani, pp. 269-270. Vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 642-643.

317 Estoire d'Eracles, II, p. 408. Lucienne era strănepoata lui Inocenţiu al III-lea şi prin urmare verişoara lui Grigore al IX-lea.

318 Inocenţiu al IV-lea, Registres, 418 (ed. Berger), I, p. 75.

Tripoli. Nu avea niciun control asupra Ordinelor militare. Armenia, condusă de familia Hethum, era neprietenoasă. Enclava musulmană Latakia îi tăia posesiunile în două. Domnia sa reprezintă o perioadă de declin rapid.[319]

Frederic, la vremea aceea nemulţumit de Bohemund al IV-lea, exclusese Antiohia şi Tripoli din tratatul de pace încheiat cu al-Kamil. Bohemund păstrase totuşi pacea cu vecinii săi musulmani, cu excepţia unor atacuri sporadice împotriva Asasinilor, pe care îi privea cu aversiune din cauza alianţei lor cu Ospitalierii. Spre marea sa nemulţumire, Ordinele militare erau mult mai imprudente. Ospitalierii îl determinaseră pe al-Kamil să întreprindă o incursiune împotriva Krakului în timpul atacului asupra Damascului din 1228. În 1229, organizaseră un contraatac asupra Barinului, iar în 1230 se aliaseră cu Templierii din Tortosa să atace Hama, unde au fost prinşi în ambuscadă şi au suferit o înfrângere grea. Anul următor, Ordinele s-au aruncat brusc asupra oraşului Jabala, dar nu au reuşit să-l păstreze decât câteva săptămâni. Un armistiţiu a fost încheiat în cele din urmă în primăvara anului 1231, armistiţiu care a durat doi ani.[320]

La scurtă vreme după preluarea puterii, Bohemund al V-lea l-a trimis pe fratele său Henric, împreună cu detaşamente din Acra şi Cipru, să

319 Vezi Cahen, op. cit.y pp. 650-652, 664-666; Rey, Histoire des Princes d'Antioche, p. 400.

320 Ibn al-Athir, II, p. 180. Vezi Cahen, op. cit., p. 642, n. 6 şi 7 pentru surse manuscrise.

ajute Ordinele într-un alt atac împotriva Barinului, care a fost oprit la promisiunea unui tribut pe care Hama avea să-l plătească Ospitalierilor. Armistiţiul reînnoit a durat până în 1237, când Templierii din Baghras au năvălit asupra triburilor turcmene stabilite la răsărit de lacul Antiohia, care nu bănuiau nimic. În revanşă, oastea din Alep a intervenit în forţă şi a asediat Baghrasul, salvat doar de sosirea lui Bohemund, care a obţinut reînnoirea armistiţiului. Deranjat de această umilinţă, preceptorul Templului din Antiohia, Guillaume de Montferrat, a decis să încalce armistiţiul aproape imediat după ce fusese încheiat, împotriva ordinului expres al lui Bohemund. În luna iunie a aceluiaşi an, şi-a îndemnat propriii cavaleri să atace, împreună cu seniorul din Jebail şi alţi câţiva nobili laici, castelul Darbsaq, aflat la nord de Baghras. Garnizoana a fost luată prin surprindere, dar a opus o rezistenţă îndârjită, în timp ce mesageri goneau spre Alep, al cărui guvernator a trimis imediat o armată puternică în ajutorul asediaţilor. Aflând de aceasta, câţiva creştini captivi la Darbsaq au reuşit să-i trimită mesaj lui Guillaume, îndemnându-l să se retragă. Acesta a ignorat cu aroganţă avertismentul, trezindu-se atacat de cavaleria musulmană. Mica sa oştire a fost pusă pe fugă, el a fost ucis, iar majoritatea camarazilor să-i au fost luaţi prizonieri. La aflarea dezastrului, atât Templierii, cât şi Ospitalierii au scris îngrijoraţi în Apus pentru ajutor, însă musulmanii

nu au profitat de victorie. După ce au primit promisiunea unor mari sume de bani pentru răscumpărarea prizonierilor, au fost de acord să reînnoiască armistiţiul. Ruşinate, Ordinele au păstrat pacea vreme de zece ani, cu acordul papei, obligat să înainteze cea mai mare parte din banii pentru răscumpărare.[321]

Lipsa de agresivitate manifestată din fericire de musulmani se datora, în mare parte, personalităţii marelui sultan al-Kamil, care dorea pace şi era un om de onoare. Era gată să lupte şi să se dedea la intrigi lipsite de scrupule ca să unească sub stăpânirea sa posesiunile ayubide, întrucât certurile de familie şi dezacordurile nu erau în avantajul nimănui şi era pregătit să respingă atacurile turcilor selgiucizi şi horezmieni. Atâta vreme însă cât creştinii nu provocau tulburări, era dispus să-i lase în pace. Toţi principii musulmani erau foarte conştienţi de avantajele comerciale care decurgeau din existenţa unor porturi maritime ale francilor în apropierea graniţelor lor. Nu erau dispuşi să rişte relocarea comerţului amplu între Răsărit şi Apus din cauza unor ostilităţi imprudente. Mai cu seamă al-Kamil era dornic să asigure prosperitatea materială a supuşilor să-i în plus, la fel ca prietenul său Frederic al II-lea, el era un om cu largi preocupări şi curiozităţi culturale şi, spre

321 Estoire d'Eracles, II, pp. 403-405; Annales de Terre Sainte, p. 436; Kemal ad-Din, trad. Blochet, pp. 85, 95-96; Abu'l Feda, pp. 110-112.

deosebire de Hohenstaufen, era mult mai tolerant din fire şi mai bun. Deşi îi lipseau măreţia eroică a unchiului său Saladin şi subtilitatea sclipitoare a tatălui său al-Adil, avea mai multă căldură sufletească decât ei. Şi era un rege competent. Contemporanii musulmani deplâng uneori simpatia sa pentru „oamenii blonzi”, dar respectau dreptatea şi buna ordine a cârmuirii sale.[322]

Al-Kamil a reuşit să-şi îndeplinească ambiţia de a restaura unitatea lumii Ayubide. În iunie 1229, fratele său al-Ashraf a reuşit în cele din urmă să-l alunge pe nepotul lor an-Nasir din Damasc. Lui an-Nasir i s-a oferit în compensaţie un regat în valea Iordanului şi în Transiordania, cu capitala la Kerak, sub suzeranitatea efectivă a lui al-Kamil. Al-Ashraf păstra Damascul, dar recunoştea hegemonia lui al-Kamil şi îi ceda acestuia pământuri în Jezireh şi de-a lungul al cursului mijlociu al Eufratului. Aceste provincii ale imperiului Ayubid erau cele mai expuse unui atac, iar al-Kamil dorea să aibă control nemijlocit asupra lor. Jelal ad-Din din Horezm constituia o ameninţare reală, iar în spatele său, spre Răsărit, se întindea puterea necunoscută a mongolilor, în vreme ce marele sultan selgiucid Kaikobad înainta spre Răsărit dinspre Anatolia. În 1230, când al-Ashrai se afla la Damasc, Jelal ad-Din i-a capturat marea fortăreaţă Akhlat, lângă Lacul Van, şi i-a atacat pe selgiucizi. Al-Ashraf s-a grăbit spre nord

322 Pentru al-Kamil, vezi elogiul lui Abu’l Feda, p. 114, şi Ibn Khallikan, III, pp.241-242.

şi a încheiat o alianţă cu Kaikobad. Aliaţii l-au înfrânt decisiv pe Jelal ad-Din lângă Erzinjan. Atacat simultan pe la spate de mongoli, imperiul Horezmului a început să se destrame. În anul următor, Jelal ad-Din însuşi a fost înfrânt de mongoli. În timp ce fugea de pe câmpul de luptă, a fost ucis de un ţăran kurd, pe al cărui frate îl ucisese cu multă vreme în urmă.[323]

Eliminarea sa a destabilizat încă o dată echilibrul puterii. Selgiucizii au rămas fără rivali în Anatolia de răsărit, iar mongolii au putut avansa nestingheriţi spre Apus. Între timp, califatul abbasid din Bagdad se bucura de câteva rare şi precare luni de independenţă. La scurtă vreme, Kaikobad a pus ochii pe pământurile lui al-Kamil de pe Eufratul mijlociu. Între 1233 şi 1235 s-a dus un război neîncetat, în vreme ce Edessa, Saruj şi alte oraşe ale provinciei şi-au schimbat stăpânul în repetate rânduri, până când, în cele din urmă, al-Kamil şi-a reconsolidat autoritatea. Succesul său a stârnit gelozia rubedeniilor. Al-Ashraf era nemulţumit de poziţia de supus. La Alep, tânărul rege al-Aziz, fiul lui az-Zahir, a murit pe neaşteptate în 1236, iar mama sa, Dhaifa, sora lui al-Kamil, care asigura regenţa în numele tânărului ei nepot, az-Zahir al II-lea, se temea de ambiţia fratelui său. Mai mulţi prinţi Ayubizi îi împărtăşeau temerile. În decursul primelor luni

323 Ibn Khallikan, III, pp. 242, 488-489; Ibn al-Athir, II, pp. 176-178; Maqrisi, X, pp. 250-252. Vezi Gaben, op. cit., pp. 644-646 şi notele de subsol (pentru trimiteri la manuscrise).

ale anului 1237, al-Ashraf şi-a adunat aliaţii şi şi-a asigurat ajutorul efectiv al lui Kaikobad. Războiul civil părea inevitabil când, la începutul verii, Kaikobad a murit, iar al-Ashraf s-a îmbolnăvit grav. Moartea sa, survenită pe 27 august, a dizolvat conspiraţia. Un frate mai tânăr, as-Salih Ismail, a cucerit Damascul şi a încercat să-i reunească pe conspiratori, însă în zadar. Cu ajutorul lui an-Nasir din Kerak, al-Kamil a atacat Damascul în ianuarie 1238 şi l-a anexat. As-Salih Ismail a primit în compensaţie un domeniu la Baalbek. Însă al-Kamil nu a supravieţuit multă vreme triumfului. Două luni mai târziu, pe 8 martie, a murit la Damasc, la şaizeci de ani".

Moartea sa a declanşat un război civil. Fiul său mai mare, as-Salih Ayub, a cărui mamă era o sclavă sudaneză, se afla în nord, dar a pornit pe dată spre Damasc, unde al-Jawad, unul dintre nepoţii lui al-Kamil, pusese mâna pe putere. Cu ajutorul unor mercenari din Horezm, şi-a alungat vărul. Între timp, fratele său mai mic, al-Adil al II-lea, devenise sultan în Egipt. Ayub era hotărât să pună mâna pe cea mai bogată provincie a tatălui său, dar când se pregătea să invadeze Egiptul, o lovitură de stat neprevăzută l-a detronat în favoarea unchiului său as-Salih Ismail. În vreme ce Ayub fugea spre sud, a căzut în mâinile lui an-Nasir din Kerak, care, totuşi, i s-a alăturat şi i-a pus la dispoziţie trupele sale pentru invadarea Egiptului. Întreprinderea a fost uşoară, deoarece al-Adil îşi jignise miniştrii încredinţând guvernarea

unui tânăr negru pe care-l adora. Un complot reuşit l-a detronat în iunie 1240, iar Ayub a fost invitat să urce pe tronul egiptean. An-Nasir a fost recompensat cu postul de guvernator militar al Palestinei. Ismail rămânea însă stăpânul[324]

Damascului, iar lumea ayubidă a fost sfâşiată vreme de un deceniu de rivalitatea dintre unchi şi nepot. Nordul a căzut în scurt timp pradă haosului. Horezmieni fără stăpân băntuiau şi pustiau Siria de nord, aflată nominal sub autoritatea lui Ayub. În Jezireh, prinţul ayubid de Mayyafaraqin, al-Muzzafar, exercita o oarecare autoritate. Fiul lui Ayub, Turan-şah, a încercat să menţină posesiunile bunicului său laolaltă, dar multe dintre oraşe au căzut în mâinile sultanului selgiucid Kaikhosrau al II-lea. La Alep, an-Nasir Yusuf, care îi succedase fratelui său în 1236, rămânea în defensivă, în timp ce prinţii de Hama şi Homs erau prinşi total cu alungarea horezmienilor.[325]

În mijlocul acestor tulburări, tratatul semnat de Frederic şi al-Kamil a expirat. Anticipând momentul, papa Grigore al IX-lea a trimis în vara anului 1239 misionari care să predice cruciada în Franţa şi în Anglia. Nici regele francez şi nici cel englez nu s-au simţit pregătiţi să răspundă în persoană apelului, însă i-au încurajat din răsputeri

---

324 Ibn Khallikan, III, pp. 242-244; Kemal ad-Din, trad. Blochet, pp. 88-99. Vezi Cahen, op. cit., pp. 645-646.

325 Pentru această istorie confuză, vezi Ibn Khallikan, II, pp. 445-446, III, pp. 245-246; Maqrisi, X, pp. 297-330; Kemal ad-Din (trad. Blochet), loc. cit. Vezi Cahen, op. cit., pp. 646-649.

pe predicatori. La începutul verii, un grup distins de nobili francezi era gata să navigheze spre Răsărit. În fruntea lor se afla Thibaud de Champagne, regele Navarrei, nepotul lui Henric de Champagne şi prin urmare văr cu regii Franţei, Angliei şi Ciprului. Alături de el se aflau ducele de Burgundia, Hugues al IV-lea, Pierre Mauclerc, conte de Bretagne, conţii de Bar, Nevers, Montfort, Joigny şi Sancerre, precum şi numeroşi nobili de calibru mai mic. Numărul pedestraşilor era mai redus decât ar fi fost de aşteptat, dată fiind importanţa conducătorilor, dar pe ansamblu expediţia era formidabilă.[326]

Thibaud sperase să se îmbarce împreună cu tovarăşii săi la Brindisi, dar războiul dintre împărat şi papă îngreuna călătoria prin Italia, iar împăratul, în stăpânirea căruia se afla Brindisi, nu era încântat de cruciadă. Se considera stăpânitor al Palestinei în numele

326 Estoire d'Eracles, II, pp. 413-414; Gestes des Chiprois, p. 118; Grigore al IX-lea, scrisoare, în Potthast, Regesta, I, p. 906.

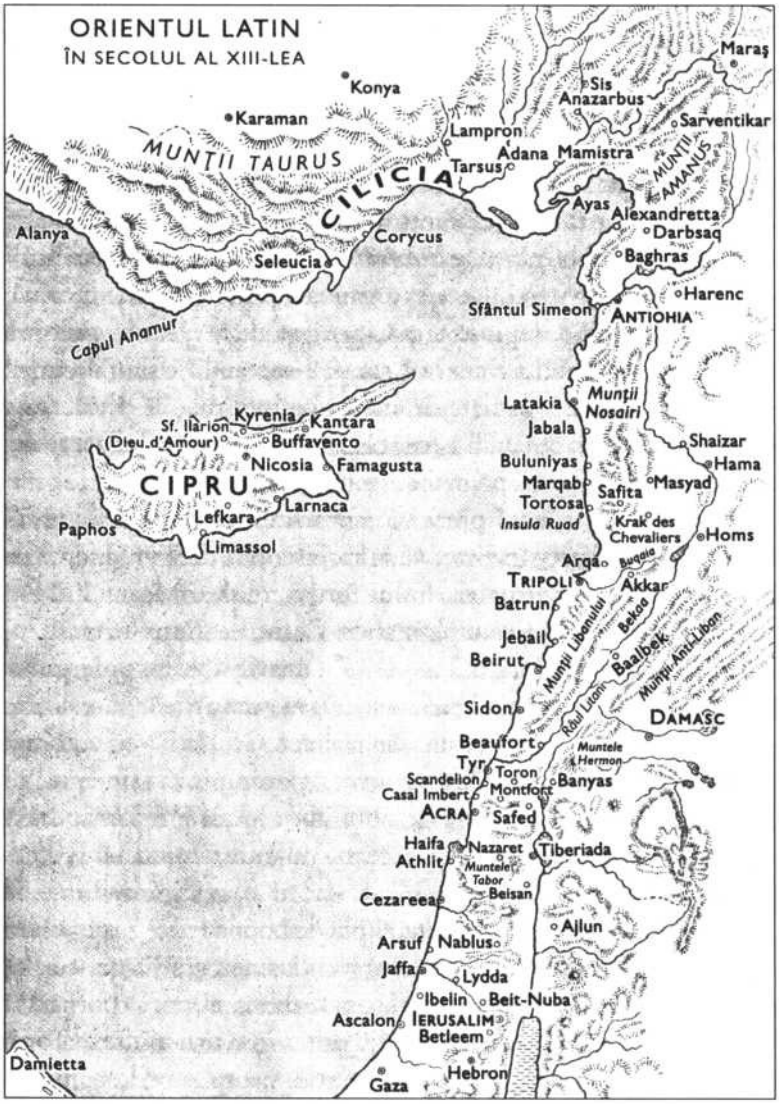

fiului său, iar o expediţie care să vină în ajutorul regatului acestuia ar fi trebuit să fie organizată sub conducerea sa. Nu putea fi mulţumit nici de prezenţa nobililor francezi, pe care instinctul i-ar fi determinat să-i sprijine împotriva sa pe înalţii seniori din Orientul Latin.

În plus, conştient de situaţia lumii musulmane, spera să obţină mari beneficii pentru regat pe căi diplomatice. Sosirea acestor cavaleri grăbiţi şi nerăbdători ar fi ruinat orice negociere. Problemele pe care le avea în Italia nu-i permiteau totuşi să trimită el însuşi oameni să controleze situaţia. Obţinând promisiunea fermă că nimic nu urma să se întâmple înainte de expirarea armistiţiului în august, a luat distanţă de întreaga afacere. Prin urmare, cruciaţii au fost obligaţi să se îmbarce la Aigues-Mortes şi Marsilia.[327]

Cruciaţii au avut o călătorie furtunoasă prin Marea Mediterană, unele corăbii fiind împinse spre Cipru, iar altele chiar înapoi spre Sicilia. Dar Thibaud a ajuns la Acra pe 1 septembrie şi în decursul zilelor următoare o armată de aproximativ o mie de cavaleri s-a adunat acolo. Un conciliu a fost convocat pe dată, pentru a se decide cum putea fi folosită mai bine această oştire. În afară de prinţii proaspăt sosiţi, erau prezenţi seniorii locali, reprezentanţi ai Ordinelor militare, în timp ce arhiepiscopul de Tyr, Pierre de Sargines, ţinea locul patriarhului Ierusalimului. Momentul era prielnic pentru tratative diplomatice. Certurile dintre urmaşii lui al-Kamil le ofereau creştinilor posibilitatea de a folosi puterea lor sporită ca argument în negocieri şi de a obţine astfel concesii frumoase din partea unei facţiuni sau a alteia. Cruciaţii veniseră însă să

327 Estoire d3Er actes, II, loc. cit.; Manuscrisul Rothelin, p. 528; Grigore al IX-lea, scrisoare, în Potthast, Regesta, I, p. 910.

lupte; nu aveau de gând să urmeze exemplul ruşinos al lui Frederic al II-lea. Prin urmare, nobilimea locală a recomandat o expediţie împotriva Egiptului. Aceasta nu numai că nu i-ar fi ofensat pe vecinii musulmani din Siria, dar ar fi avut şanse bune de reuşită, dată fiind binecunoscuta lipsă de popularitate a sultanului al-Adil. Alţii au susţinut că adevăratul duşman era Damascul, că armata trebuia să fortifice castelele din Galileea şi apoi să pornească împotriva capitalei siriene. Thibaud dorea însă mai multe victorii. El a decis ca oştirea să atace mai întâi avanposturile egiptene Ascalon şi Gaza, probabil la îndemnul contelui de Jaffa, Gautier de Brienne, care nu aparţinea facţiunii Ibelin. Când graniţa de sud avea să fie securizată, ar fi urmat să atace Damascul. La aflarea deciziei, mesagerii au început să alerge între Curţile Ayubide pentru a încheia un armistiţiu temporar între principii musulmani.[328]

Expediţia a pornit dinspre Acra spre frontiera egipteană pe 2 noiembrie, cruciaţii fiind însoţiţi de detaşamente ale Ordinelor şi de mai mulţi reprezentanţi ai nobilimii locale. Cum înaintau spre Jaffa, un spion l-a informat pe Pierre de Bretagne că o bogată caravană musulmană înainta prin valea Iordanului spre Damasc. Fără întârziere, Pierre şi Raoul de Soissons s-au îndreptat într-acolo cu două sute de cavaleri şi au

328 Manuscrisul Rothelin, pp. 531-532; Estoire d'Eracles, II, pp. 413-414.

pregătit o ambuscadă. Caravana era bine înarmată, iar în lupta care a urmat Pierre a fost la un pas de moarte. Până la urmă însă ostaşii musulmani au fugit, abandonând în mâinile creştinilor o cireadă mare de vite şi o turmă mare de oi. Pierre şi-a dus prada în triumf la Jaffa, unde tovarăşii săi ajunseseră deja. Cum proviziile oştirii se împuţinaseră, victoria a fost mai mult decât bine primită. Numai că ea l-a transformat pe an-Nasir de Kerak într-un inamic.[329]

O oştire egipteană condusă de mamelucul Rukh ad-Din fusese trimisă în grabă din Deltă spre Gaza. Primele ştiri despre sosirea ei care au ajuns la creştini vorbeau doar despre o mie de oameni. Invidios pe succesul contelui de Bretagne, Henric de Bar s-a hotărât imediat să atace şi să-şi asigure meritul unei biruinţe şi prada. A păstrat planul secret faţă de majoritatea prietenilor, cu excepţia ducelui de Burgundia şi a unor seniori din răsăritul Franţei. Cei doi balifi ai regatului, Balian de Sidon şi Eudes de Montbéliard, nemulţumiţi de deciziile lui Thibaud, împreună cu Gautier de Jaffa şi cu unul dintre Ibelini, Jean d'Arsuf, s-au alăturat. Pe 12 noiembrie, la lăsarea întunericului, întreaga partidă, cinci sute de călăreţi şi peste o mie de pedeştri s-au pregătit să atace Gaza. Însă ştirea a transpirat şi, când se pregăteau să încalece, regele Thibaud, împreună cu marii maeştri ai celor trei Ordine şi cu contele de Bretagne, şi-a făcut apariţia şi i-a implorat, apoi

329 Manuscrisul Rothelin, pp. 533-536.

le-a poruncit de-a dreptul, să se întoarcă în tabără. Henri de Bar a refuzat însă să fie deturnat din drum. Acuzându-l pe rege şi pe prietenii acestuia de laşitate, i-a sfidat porunca, iar cavalcada a pornit la lumina lunii. Thibaud, care bănuia adevărata forţă a adversarului, n-a reuşit s-o împiedice. În dimineaţa următoare, şi-a mutat tabăra sub zidurile Ascalonului, ca să fie pe aproape, în caz de nevoie.

Contele de Bar era atât de încrezător în reuşită încât atunci când a ajuns spre dimineaţă aproape de Gaza, şi-a oprit oamenii într-o văgăună printre dune pe malul mării şi le-a spus să se odihnească. Oştirea egipteană era însă mai numeroasă decât credea el, iar spionii ei mişunau peste tot. Cu greu i-a venit să creadă emirului Rukh ad-Din că adversarii se puteau comporta atât de prosteşte. A trimis arcaşi să se strecoare pe dealurile de nisip din apropiere până când francii au fost aproape înconjuraţi. Gautier de Jaffa a fost primul care a înţeles ce se întâmpla. A sfătuit o retragere lină, deoarece caii nu puteau fi manevraţi pe nisipul adânc. El însuşi a pornit spre nord, împreună cu ducele de Burgundia, iar ceilalţi cavaleri din Orientul Latin l-au urmat cât de repede au putut. Henric de Bar nu a vrut însă să abandoneze oastea de pedestraşi pe care o condusese în capcană, iar prietenii săi cei mai apropiaţi au rămas alături de el. Bătălia s-a sfârşit repede. Cu caii şi trupele greu înarmate împotmolite printre dune, francii erau

neputincioşi. Peste o mie au fost ucişi, inclusiv contele Henric. Încă şase sute au fost luaţi prizonieri şi trimişi în Egipt. Printre aceştia se aflau contele de Montfort şi poetul Philippe de Nanteuil, care şi-a petrecut zilele în închisoare scriind blesteme în versuri la adresa Ordinelor, pe care, mai mult pătimaş decât raţional, le învinovăţea pentru eşecul expediţiei fără rost.

Când fugarii au ajuns la Ascalon, Thibaud a lăsat precauţia deoparte şi a vrut să pornească imediat spre Gaza pentru a-şi salva tovarăşii. Cavalerii din Orientul Latin s-au opus însă. Ar fi fost o nebunie să rişte soarta oştirii, iar musulmanii i-ar fi ucis mai degrabă pe prizonieri decât să-i piardă. Furios, Thibaud nu şi-a iertat niciodată pe deplin gazdele. Nu era totuşi nimic de făcut. Armata împuţinată s-a mişcat încet spre Acra.[330]

Între timp, an-Nasir de Kerak a răspuns atacului breton asupra caravanei musulmane atacând Ierusalimul. Oraşul Sfânt era lipsit de apărare, cu excepţia porţiunii de zid de lângă poarta Sfântului Ştefan pe care Frederic începuse să o construiască, şi un bastion recent întărit care includea Turnul lui David. Oraşul nu se afla sub suzeranitatea Acrei, ci sub cea a lui Filangieri din Tyr, iar acesta neglijase să îl doteze cu o garnizoană corespunzătoare. An-Nasir a ocupat

330 Manuscrisul Rothelin, pp. 537-550 (relatare completă şi vie); Gestes des Chiprois, pp. 118-120; Estoire d'Eracles, II, pp. 414-415; Abu Shama, II, p. 193; Maqrisi, X, p. 324 (eroare textuală relativ la dată). Poemele lui Philippe sunt citate în Rothelin, pp. 548-549.

oraşul fără dificultăţi, dar soldaţii din bastion au rezistat douăzeci şi şapte de zile, până când li s-au terminat proviziile. S-au predat pe 7 decembrie, în schimbul unui permis de liberă trecere spre ţărm. După ce a distrus fortificaţiile, inclusiv Turnul lui David, an-Nasir s-a întors la Kerak.[331]

După dezastrul de la Gaza, Thibaud şi-a mutat trupele la nord de Tripoli. Sosise un trimis al emirului de Hama, al-Muzaffar al II-lea, care se certase cu rudele sale ayubide şi era ameninţat de o coaliţie a regentului de Alep şi a prinţului de Homs. În schimbul ajutorului frânc, emirul se oferea să cedeze una sau două cetăţi şi întreţinea speranţa convertirii sale la creştinism. Thibaud a acceptat oferta fără să stea mult pe gânduri, însă înaintarea sa către Tripoli a fost de ajuns să-i sperie pe adversarii lui al-Muzaffar, iar emirul a anunţat politicos că până la urmă serviciile sale nu mai erau necesare.[332]

În timp ce Cruciada trena la Tripoli, Ayub s-a înstăpânit peste Egipt şi un război s-a declanşat între el şi Ismail de Damasc. Era evident că francii puteau face acum o afacere bună. Thibaud s-a întors grăbit spre sud şi a aşezat tabăra în Galileea, lângă fântânile din Sephoria. Nu a avut

331 Manuscrisul Rothelin, pp. 529-531 plasează evenimentul înaintea bătăliei de la Gaza, dar dă numai anul; Maqrisi, X, pp. 323-324, datează capitularea pe 7 decembrie, deci după bătălia de la Gaza; Abu'l Feda dă aceeaşi dată; al-Aîni, pp. 196-197, consemnează doar anul. Putem accepta data propusă de Maqrisi.

332 Abu'l Feda, pp.115-119 (era un nepot al lui al-Muzaffar al II-lea); Kemal ad-Din, trad. Blochet, pp. 98, 100, 104; Estoire d'Eracles, II, p. 416; Gestes des Chiprois, pp. 120-121.

mult de aşteptat. La începutul verii anului 1240, Ismail, îngrozit de perspectiva unei invazii concertate a lui Ayub şi an-Nasir, a propus francilor o alianţă defensivă. Dacă aceştia s-ar fi angajat să apere frontiera egipteană dinspre coastă şi să-i furnizeze armament, el le-ar fi cedat marile cetăţi Beaufort şi Safed, dimpreună cu dealurile dintre ele. Templierii, care aveau acum relaţii financiare în Damasc, au condus negocierile şi au primit ca răsplată Safedul. Supuşii lui Ismail au fost însă şocaţi. Garnizoana din Beaufort a refuzat să încredinţeze cetatea lui Balian de Sidon, fiul ultimului stăpân creştin al acesteia, iar Ismail a fost nevoit să intervină personal şi să oblige castelul să se supună. Doi dintre teologii de frunte ai Damascului, inclusiv principalul predicator al Marii Moschei, au părăsit oraşul dezgustaţi şi s-au refugiat la Cairo.20

Neîncrederea reciprocă în împăratul Frederic făcuse ca vreme de doisprezece ani Ospitalierii şi Templierii să respecte o alianţă dificilă. Dar obţinerea de către Templieri a Safedului a însemnat mai mult decât puteau Ospitalierii să suporte. În timp ce Thibaud se pregătea să-şi unească forţele cu Ismail, între Jaffa şi Ascalon, cavalerii au început negocierile cu Ayub. Raţionamentul lor a câştigat în tărie când jumătate dintre oamenii lui Ismail, nemulţumiţi că trebuie să colaboreze cu creştinii, au trecut în tabăra egipteană, iar aliaţii au fost nevoiţi să bată în retragere. Ayub, al cărui obiectiv principal era

înfrângerea lui Ismail, a fost încântat să aibă un pretext pentru ruperea alianţei. El le-a oferit francilor în schimbul neutralităţii lor eliberarea prizonierilor luaţi la Gaza şi dreptul de a ocupa şi fortifica Ascalonul. Marele maestru al Ospitalierilor a semnat apoi la Ascalon înţelegerea cu reprezentantul sultanului. Pentru Ayub, momentul reprezenta un triumf diplomatic, întrucât reuşise, cu costuri relativ mici pentru el, să destrame o alianţă pentru obţinerea căreia Ismail se umilise. Încântat să obţină eliberarea lui Amaury de Montfort şi a celorlalţi prieteni ai săi, Thibaud le acordase Ospitalierilor sprijinul său. Însă populaţia din Orientul Latin a fost nedumerită de abandonarea neruşinată a tratatului cu Damascul, aliat tradiţional al creştinilor încă de pe vremea lui Saladin. Thibaud a devenit atât de nepopular încât a decis să se întoarcă în Europa. După un scurt pelerinaj la Ierusalim, a ridicat ancora la Acra la sfârşitul lunii septembrie a anului 1240. Majoritatea tovarăşilor să-i l-au urmat, cu excepţia ducelui de Burgundia, care jurase să aştepte terminarea lucrului la fortificaţiile Ascalonului, şi a contelui de Nevers, care se alăturase Templierilor şi nobilimii locale şi alături de care se afla în tabără în apropiere de Jaffa, angajându-se să respecte înţelegerea cu Damascul şi să se opună unei eventuale invazii egiptene.

Cruciada lui Thibaud nu a fost total lipsită de valoare. Beaufort, Safed şi Ascalon au fost

recuperate de creştini. Musulmanii au înregistrat totuşi o altă dovadă de perfidie din partea francilor.[333]

Pe 11 octombrie, la câteva zile după plecarea lui Thibaud, încă un pelerin distins sosea la Acra. Richard, conte de Cornwall, era fratele regelui Henric al III-lea al Angliei, iar sora sa era soţia împăratului Frederic. Avea treizeci şi unu de ani şi era considerat unul dintre cei mai destoinici principi ai vremii sale. Pelerinajul său avea binecuvântarea deplină a împăratului, care îl împuternicise să ia deciziile pe care le considera potrivite pentru regat.[334] Richard a fost îngrozit de anarhia găsită la sosire. Templierii şi Ospitalierii se aflau aproape în conflict făţiş. Seniorii locali, cu excepţia lui Gautier de Jaffa, ţineau partea Templierilor; în consecinţă.

Ospitalierii începuseră să caute prietenia lui Filangieri şi a imperialilor. Ordinul Teuton se ţinea deoparte. Postase garnizoane în castelele sale siriene, dar îşi concentrase atenţia asupra Ciliciei, unde regele armean le dăruise domenii întinse. Filangieri însuşi stăpânea Tyrul şi răspundea de administrarea Ierusalimului.[335]

---

333 Estoire dEracles, II, pp. 419-420\ Manuscrisul Rothelin, pp. 553-555; Gestes des Chiprois, pp. 121-122; Maqrisi, X, p. 342.

334 Pentru Richard şi cruciada sa, vezi Powicke, King Henry Illand the Lord Edward, I, pp. 197-200. Papa îl îndemnase pe Richard să renunţe la cruciadă şi să folosească banii pentru protejarea Imperiului Latin de la Constantinopol (vezi ibid., p. 197, n. 2).

335 „Scrisoarea lui Richard“ în Mathieu Paris, Chronica Majora, IV, p. 139. Richard însuşi a stat la Acra la sediul Ospitalierilor (Gestes des Chiprois, p. 123). Pentru Ordinul Teuton şi Cilicia, vezi Strehlke,

Imediat după sosire, Richard s-a repezit spre Ascalon. Acolo a fost întâmpinat de ambasadorii sultanului egiptean, care i-au cerut să ratifice tratatul încheiat de Ospitalieri. Richard a acceptat, dar, ca să-i îmbuneze pe seniorii Orientului Latin, a insistat ca egiptenii să confirme concesiile teritoriale făcute de Ismail de Damasc şi să adauge la acestea restul Galileei, inclusiv Belvoir, Muntele Tabor şi Tiberiada. Ismail, care pierduse controlul Galileei de răsărit în favoarea lui an-Nasir, nu a putut împiedica aceste noi cedări teritoriale. Între timp, prizonierii de la Gaza fuseseră eliberaţi în schimbul musulmanilor aflaţi în mâinile creştinilor. Regatul a recuperat astfel vechile teritorii aflate la vest de Iordan, până spre periferia Gazei, cu excepţia ameninţătoare a Nablusului şi a provinciei Samaria. Ierusalimul rămânea nefortificat, însă Eudes de Montbéliard, a cărui soţie era moştenitoarea prinţesei de Galileea, a început să repare castelul din Tiberiada, iar lucrările la Ascalon au fost încheiate. Ca guvernator al Ascalonului, Richard l-a numit pe Gautier Pennenpié, fost reprezentant al lui Filangieri la Ierusalim. Probabil la sugestia lui Richard, împăratul Frederic a trimis o solie de curtoazie sultanului Ayub. Cei doi ambasadori ai săi au fost primiţi cu mare cinste şi pompă la Cairo şi au rămas acolo până la începutul primăverii.

Tabulae Ordinis Theutonici, pp. 37-40, 65-66,126-127. Gestes des Chiprois, loc. cit., pentru controlul exercitat de Frederic asupra Ierusalimului prin agentul său Pennenpié.

Richard însuşi a stat în Palestina până în mai 1241. Se purtase cu multă înţelepciune şi cu mare tact şi făcuse astfel încât să fie acceptat de toată lumea ca viceregе temporar al regatului.

Împăratul era foarte mulţumit de el şi toţi cei din Orientul Latin îi regretau plecarea. S-a reîntors în Europa pentru o carieră în care se punea mari speranţe, dar care a înregistrat puţine reuşite.[336]

Ordinea stabilită de Richard de Cornwall nu a supravieţuit mult plecării acestuia. Seniorii locali au încercat să o menţină cerându-i lui Frederic să-l numească balif pe unul dintre tovarăşii săi, Simon de Montfort. Simon, a cărui soţie era sora lui Richard şi care era vărul seniorului de Toron, făcuse o impresie excelentă. Frederic a ignorat însă cererea, iar Simon s-a întors în Anglia, pentru o carieră impresionantă şi furtunoasă.[337] În Ţara Sfântă certurile au reînceput curând. Templierii au refuzat să respecte tratatul semnat de Richard cu Ayub şi în primăvara anului 1242 au atacat oraşul musulman Hebron. An-Nasir din Kerak a replicat trimiţând trupe să blocheze drumul spre

336 „Scrisoarea lui Richard“ în Mathieu Paris, IV, pp. 139-145; Estoire d’Eracles, II, pp. 421-422; Manuscrisul Rothelin, pp. 555-556; Gestes des Chiprois, pp. 123-124. Nu este limpede dacă Thibaud încheiase deja un tratat cu Egiptul, pe care Richard îl ratifică (aşa cum afirmă Gestes, dar pasajul poate fi o interpolare) sau dacă Richard a dus la bun sfârşit negocierile începute de Thibaud. Vezi şi Histoire des Patriarches d'Alexandrie, pp. 342-346.

337 Röhricht, Regesta, p. 286. Scrisoarea este datată 7 mai 1241. Fratele lui Simon, Amalric, era unul dintre prizonierii recent eliberaţi din Egipt.

Ierusalim şi să taxeze pelerinii şi negustorii aflaţi în trecere. Fapta i-a făcut pe Templieri să se îndrepte spre Jaffa, să atace şi să cucerească Nablusul pe 30 octombrie, dând foc marii moschei şi masacrând un număr mare de locuitori, inclusiv numeroşi creştini din partea locului. Ayub nu era încă pregătit de război. S-a mulţumit să trimită o armată puternică să asedieze Jaffa pentru o vreme, ca avertisment pentru viitor.[338] În regat nu exista o autoritate incontestabilă. Ordinele se comportau ca republici independente. Acra era condusă de Comună, care, oricum, nu-i putea împiedica pe Templieri şi pe Ospitalieri să se bată în stradă. Seniorii îşi vedeau de fiefurile lor, guvernându-le după bunul lor plac.

Pentru Filangieri din Tyr, haosul părea extrem de promiţător. Luase legătura în secret cu Ospitalierii din Acra şi câştigase de partea sa doi dintre burghezii de marcă, Johan Vaalin şi Guillaume de Conches. Într-o noapte din primăvara anului 1243, a venit de la Tyr şi a fost lăsat să intre pe ascuns în Acra, gata să organizeze o lovitură de stat. Prezenţa sa a fost însă observată şi Philippe de Montfort, seniorul de Toron, care se afla din întâmplare la Acra, a fost înştiinţat. Philippe a avertizat imediat Comuna, colonia genoveză şi colonia veneţiană. Johan Vaalin şi Guillaume de Conches au fost arestaţi,

338 Histoire des Patriarches, pp. 350-351; Mathieu Paris, IV, p. 197. Este posibil să mai fi avut loc o bătălie lângă Gaza în 1242, la care Maqrisi (X, pp. 342, 348) face de două ori referire. Vezi Stevenson, Crusaders in the East, p. 321, n. 1.

iar pe străzi au fost trimise patrule. Balian d'Ibelin a fost chemat de la Beirut, iar Eudes de Montbéliard din Cezareea. Filangieri şi-a dat seama că pierduse ocazia, aşa că s-a strecurat înapoi la Tyr. Complicitatea Ospitalierilor era evidentă. Odată ajuns, Balian a înconjurat cartierul general al Ordinului din Acra. Asediul a durat şase luni. Marele maestru, Pierre de Vieille Bride, se afla la Marqab, conducând atacuri sporadice împotriva vecinilor să-i musulmani. Nu avea destui oameni să încerce să-şi salveze cavalerii de la Acra. În cele din urmă, s-a împăcat cu Balian, cerându-şi scuze şi jurând că nu fusese implicat în complot.[339]

Pe 5 aprilie 1243, Conrad von Hohenstaufen, fiul împăratului Frederic şi al reginei Yolanda, a împlinit cincisprezece ani şi a atins oficial vârsta majoratului. Era de datoria sa să vină la Acra şi să ia personal în stăpânire regatul. Tatăl său nu mai avea niciun drept să asigure regenţa. Totuşi, deşi tânărul rege l-a trimis imediat pe Tommaso de Acerra ca reprezentant al său, n-a dat niciun semn că s-ar îndrepta spre Răsărit. Prin urmare, seniorii au considerat că era obligaţia lor legală să nominalizeze ca regent următorul moştenitor legitim, Alice, regina-văduvă a Ciprului, străbătuşa sa. După divorţul de Bohemund al V-lea, Alice se împăcase cu verii din familia Ibelin şi

339 Gestes des Chiprois, pp. 124-127; Estoire d'Eracles, II, p. 422; Annales de Terre Sainte, p. 441, plasând greşit episodul în 1243; Richard de San Germano, p. 382, vorbeşte despre o „răzvrătire" a Acrei împotriva împăratului în octombrie 1241.

în 1240, cu acordul lor, se căsătorise cu Raoul, conte de Soissons, un tânăr care avea jumătate din vârsta ei şi care venise în Răsărit împreună cu regele Thibaud. O adunare a fost convocat la Acra, în palatul patriarhului, pe 5 iunie 1243, de către Balian d'Ibelin şi Philippe de Montfort. Toţi marii seniori erau prezenţi. Biserica era reprezentată de Pierre de Sargines, arhiepiscopul Tyrului, şi de episcopii regatului. Comuna şi-a trimis reprezentanţii, iar coloniile genoveză şi veneţiană, şi-au trimis conducătorii. Philippe de Novara a explicat situaţia legală şi a recomandat ca niciun omagiu să nu fie prestat regelui Conrad, câtă vreme acesta nu se prezenta în persoană, şi ca până la sosirea sa regenţa să fie încredinţată reginei Alice şi soţului său. Eudes de Montbéliard a propus ca lui Conrad să i se ceară oficial să-şi viziteze regatul şi să nu se întreprindă nimic până la primirea unui răspuns. Dar familia Ibelin nu vedea rostul unei aşteptări. Punctul ei de vedere a precumpănit. Adunarea a jurat credinţă reginei Alice şi lui Ralph, păstrând drepturile regelui Conrad.[340]

Decizia l-a lipsit pe Filangieri de rămăşiţa de autoritate care-i făcuse pe seniori să ezite să atace Tyrul. Odată cu numirea lui Thomas de Acerra, el

340 Gestes des Chiprois, pp. 128-130 (relatare a lui Philippe de Novara, care pretinde că ar fi organizat evenimentul); Estoire d'Eracles, II, p. 240; Amadi, pp. 190-191; Assises, II, p. 399; Tafel-Thomas, Urkunden, II, pp. 351-389 (relatare scrisă de un martor ocular veneţian, Marsiglio Giorgio). Philippe afirmă că pisanii au fost şi ei reprezentaţi, fapt puţin probabil dată fiind prietenia lor cu împăratul şi nemenţionat altundeva. Vezi La Monte, Feudal Monarchy, pp. 71-73.

tocmai fusese convocat înapoi în Italia de către împărat şi lăsase oraşul sub conducerea fratelui său Lothar. Pe 9 iunie, adunarea de la Acra i-a poruncit lui Lothar să predea Tyrul regenţilor. Când acesta a refuzat, Balian d'Ibelin şi Philippe de Montfort, secondaţi de contingente veneţiene şi genoveze, au atacat oraşul. Lothar şi-a pus speranţa în zidurile puternice ale oraşului, care îl sfidaseră cu succes pe Saladin însuşi. Dar locuitorii cetăţii erau sătui de Filangieri, aşa că s-au oferit să deschidă poarta Măcelarilor, aflată în apropierea mării. În noaptea de 12 iunie, Balian şi oamenii săi s-au furişat printre stânci până la intrarea ascunsă şi au fost lăsaţi să se infiltreze. Ei au deschis apoi porţile principale pentru aliaţii lor. Odată ocupate casele Ospitalierilor şi ale Cavalerilor Teutoni, oraşul a fost al lor, cu excepţia fortăreţei, spre sud, unde se retrăsese Lothar. Fortăreaţa era impresionantă şi vreme de patru săptămâni imperialii au reuşit s-o apere. Ghinionul a făcut însă ca nava care-l ducea în Italia pe Riccardo Filangieri să fie silită de vremea rea să se întoarcă. Riccardo a debarcat în port fără să bănuiască nimic şi a căzut direct în mâinile adversarilor. Aceştia l-au dus legat până la porţile citadelei şi au ameninţat că-l vor spânzura dacă garnizoana nu se predă. Lothar a refuzat să se predea până când a văzut cum se strânge funia în jurul gâtului fratelui său; atunci a acceptat condiţiile uşoare impuse de învingători. Fraţilor li s-a permis să plece cu bunurile lor. Lothar s-a

retras la Tripoli, unde Bohemund al V-lea l-a primit cum se cuvine. I s-a alăturat acolo Thomas de Acerra. Conştiincios, Riccardo s-a întors la stăpânul său imperial, care l-a aruncat imediat în închisoare. Odată plecaţi cei doi Filangieri, Ierusalimul şi Ascalonul au trecut oficial împreună cu Tyrul în mâinile regenţilor.

Încrezător, Raoul de Soissons se aşteptase ca stăpânirea asupra oraşului cucerit să fie încredinţată regenţilor. Philippe de Montfort dorea însă Tyrul pentru sine, ca să-şi rotunjească fieful de la Toron, iar Ibelinii i-au acordat sprijinul lor. Când Raoul a cerut supărat oraşul, nobilii i-au răspuns amuzaţi şi cu cinism că vor avea grijă de oraş până când aveau să fie siguri cui îi aparţinea el de fapt. Dintr-odată, Raoul a înţeles că fusese văzut ca lider doar cu numele. Umilit şi dezgustat, a părăsit imediat Ţara Sfântă şi s-a întors în Franţa. Regina Alice, pe care cei cincizeci de ani de viaţă o învăţaseră să aibă răbdare, a rămas regentă până la moartea ei, survenită în 1246.[341]

Triumful marilor seniori însemna triumful politicii externe a Templierilor în detrimentul celei a Ospitalierilor. Negocierile cu

Curtea de la Damasc au fost reluate. Ayub al Egiptului se certase recent cu an-Nasir din Kerak şi era îngrijorat de retragerea francilor. Când Ismail al Damascului, cu acordul lui an-Nasir, s-a

341 Gestes des Chiprois, pp. 130-136; Estoire d'Eracles, II, p. 420; Tafel-Thomas, loc. cit. (veneţienii nu au primit recompense din cauza lor); Assises, II, p. 401. In mod legal, un regent nu avea niciun drept asupra vreunei fortăreţe.

oferit să cheme din zona Templului din Ierusalim preoţii musulmani a căror prezenţă acolo fusese garantată de Frederic al II-lea, Ayub a făcut pe dată aceeaşi ofertă. Manevrându-i cu pricepere pe principii musulmani unul împotriva celuilalt, Templierii, care gestionau tranzacţia, au obţinut acordul tuturor părţilor ca zona să fie redată cultului creştin. Marele maestru, Armand de Périgord, a scris entuziasmat în Europa la sfârşitul anului 1243 ca să descrie fericitul rezultat şi să anunţe că Ordinul era acum ocupat să refacă fortificaţiile Oraşului Sfânt. Acesta a fost ultimul triumf diplomatic al Orientului Latin.[342]

Împăratul Frederic i-a scris mai degrabă cu acreală lui Richard de Cornwall, glosând pe marginea disponibilităţii Ordinului de a încheia o alianţă cu musulmanii, deşi îl criticaseră pentru acelaşi lucru.[343]

Succesul le-a dat încredere Templierilor. Când în primăvara anului 1244 a izbucnit războiul între Ayub şi Ismail, cavalerii i-au convins pe seniori să intervină de partea celui din urmă. An-Nasir din Kerak şi tânărul principe de Homs, al-Mansur Ibrahim, i se alăturaseră amândoi lui Ismail. Al-Mansur Ibrahim a venit chiar în persoană la Acra pentru a parafa alianţa şi pentru a le oferi francilor, din partea aliaţilor, o parte din Egipt, odată ce Ayub avea să fie înfrânt. Prinţul

342 Abu'l Feda, p. 122; Maqrisi, X, pp. 355-357; al-Aini, pp. 197; Mathieu Paris, IV, pp. 289-298.

343 Mathieu Paris, IV, p. 419.

musulman a fost primit cu mari onoruri. Templierii au asigurat cea mai mare parte a spectacolului.[344]

Ayub nu avea totuşi să fie învins aşa de uşor. Îşi găsise aliaţi mult mai eficienţi decât francii. De la moartea regelui lor Jelal ad-Din, turcii din Horezm rătăceau prin Jezireh şi Siria de Nord, jefuind şi devastând totul în cale. O coaliţie a principilor sirieni Ayubizi încercase să-i aducă sub control în 1241 şi le administrase o înfrângere dureroasă nu departe de Edessa. Dar horezmienii îşi stabiliseră apoi cartierul general în regiunea dintre Edessa şi Harran şi erau încă dispuşi să-şi vândă serviciile.[345] Ayub fusese în legătură cu ei de ceva vreme, iar acum i-a invitat să invadeze teritoriul controlat de Damasc şi Palestina.[346]

În iunie 1244, călăreţii horezmieni, în număr de zece mii, s-au năpustit în teritoriul Damascului, prădând ţinutul şi pârjolind satele. Damascul era prea puternic ca să-l atace, aşa că au intrat în Galileea, pe lângă oraşul Tiberiada, pe care l-au cucerit, şi spre sud prin Nablus către Ierusalim. Francii au realizat brusc pericolul. Patriarhul nou ales, Robert, s-a îndreptat grăbit spre oraş împreună cu marii maeştri ai Templierilor şi Ospitalierilor. Au întărit garnizoana aşezată în

---

344 Joinville (ed. de Wailly), p. 290.

345 Abu'l Feda, p. 119; Kemal ad-Din (trad. Blochet), VI, pp. 3-6,13. Vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 648-649; Grousset, Histoire des Croisades, III, pp. 410-411.

346 Maqrisi, X, p. 358. Frederic al Il-lea, scrisoare în Mathieu Paris, IV, p. 301, îi acuză pe seniorii din Orientul Latin că ar fi provocat această alianţă.

fortificaţiile abia reconstruite de Templieri, dar nu au îndrăznit să rămână acolo. Pe 11 iulie, turcii au intrat în oraş. S-au dat lupte de stradă, însă atacatorii şi-au croit drum până la mănăstirea armenească a Sfântului Iacov şi au măcelărit călugării şi maicile. Guvernatorul frânc a fost ucis în timpul unei incursiuni în afara fortăreţei, împreună cu preceptorul Ospitalierilor. Garnizoana a rezistat însă. Niciun ajutor n-a venit din partea francilor, prin urmare au apelat la cel mai apropiat aliat musulman, an-Nasir din Kerak. An-Nasir nu-i plăcea pe creştini şi necesitatea unei alianţe cu ei îl nemulţumea. În consecinţă, după ce a trimis câteva detaşamente care i-au convins pe horezmieni să acorde garnizoanei un salvconduct spre ţărm dacă preda citadela, s-a disociat de soarta acesteia. Pe 23 august, în jur de şase mii de creştini, bărbaţi, femei şi copii, au părăsit oraşul, lăsându-l pe seama horezmienilor. În timp ce înaintau spre Jaffa, unii au privit înapoi şi au văzut steaguri frânce fluturând pe turnuri. Gândindu-se că au ajuns cumva ajutoare, mulţi au insistat să se întoarcă în oraş, dar au căzut într-o ambuscadă sub zidurile cetăţii.

Circa două mii de oameni şi-au găsit pieirea. Restul au fost atacaţi de tâlhari arabi, în vreme ce se îndreptau spre mare. Doar trei sute au ajuns la Jaffa.

Ierusalimul a fost astfel pierdut de franci. Aproape şapte secole aveau să treacă până ce o armată creştină avea să intre din nou pe porţile

sale. Cuceritorii nu au arătat milă oraşului. Au pătruns în Biserica Sfântului Mormânt. Câţiva preoţi latini bătrâni refuzaseră să părăsească oraşul şi slujeau liturghia. Au fost ucişi, ca de altfel şi preoţii locali ce se aflau acolo. Osemintele regilor Ierusalimului au fost scoase din morminte, iar bisericii i s-a dat foc. Case şi magazine din oraş au fost jefuite, iar bisericile arse. Apoi, când întregul oraş a fost pustiit, invadatorii au plecat să se alăture oştirii egiptene la Gaza.35

În vreme ce turcii din Horezm cucereau Ierusalimul, cavalerii din Orientul Latin se adunau lângă Acra. Oştirile venite de la Homs şi Damasc sub comanda lui al-Mansur Ibrahim de Homs li s-au alăturat aici, iar an-Nasir a adus oştirea Kerakului. Pe 4 octombrie 1244, forţele aliate au pornit spre sud, urmând drumul de coastă. Deşi an-Nasir şi beduinii săi se ţineau deoparte, între oamenii săi, frânci şi oamenii lui al-Mansur Ibrahim exista o camaraderie desăvârşită. Armata creştină era cea mai mare armată pe care Orientul Latin o mobilizase de la ziua fatală a Hattinului. Şase sute de călăreţi laici erau conduşi de Philippe de Montfort, senior de Toron şi Tyr, şi de Gautier de Brienne, conte de Jaffa. Templierii şi Ospitalierii trimiseseră fiecare peste trei sute de cavaleri, sub comanda marilor maeştri Armand de Périgord şi Guillaume de Châteauneuf. Era prezent şi un detaşament al Ordinului Teuton. Bohemund al Antiohiei îşi trimisese verii, Jean şi Guillaume de Batrun, şi Jean de Ham, conetabil de

Tripoli. Patriarhul Robert însoţea personal oştirea, împreună cu arhiepiscopul Tyrului şi cu Raoul, episcopul Ramlei. Exista un număr proporţional de sergenţi şi de pedestraşi. Trupele aflate sub comanda lui al-Mansur Ibrahim erau probabil mai numeroase, dar mai uşor înarmate. După câte se pare, an-Nasir a adus cavalerie beduină.

Armata egipteană se afla înaintea Gazei, sub comanda tânărului emir mameluc Rukh ad-Din Barbars. Era compusă din cinci mii de soldaţi egipteni de elită şi de hoarda de horezmieni. Armatele adverse s-au întâlnit pe 17 octombrie în satul Herbiya, sau La Forbie, situat în câmpia nisipoasă aflată la câţiva kilometri nord-est de Gaza. Aliaţii au ţinut în grabă un consiliu de război. Al-Mansur Ibrahim era de părere că trebuiau să rămână pe loc şi să-şi fortifice tabăra împotriva unui eventual atac turcesc. Socotea că turcii aveau să devină din ce în ce mai nerăbdători. Nu le plăcea să atace o poziţie întărită, iar armata egipteană nu putea ataca fără ei. Cu noroc, întreaga armată egipteană s-ar fi putut retrage curând spre Egipt. Mulţi dintre creştini au fost de acord cu el, însă Gautier din Jaffa a solicitat nerăbdător un atac imediat. Forţele aliaţilor erau superioare ca număr; exista şansa glorioasă de a distruge ameninţarea turcă şi de a-l umili pe Ayub. Gautier şi-a impus punctul de vedere şi întreaga armată a pornit la atac. Francii ocupau flancul drept. Urmau apoi în centru damaschinii şi soldaţii din Homs, în vreme ce an-

Nasir ocupa flancul stâng.

În timp ce trupele egiptene făceau faţă atacului francilor, turcii i-au atacat pe aliaţii musulmani ai acestora. Al-Mansur Ibrahim şi oamenii săi din Homs le-au ţinut piept, însă trupele din Damasc nu au putut opune rezistenţă. S-au întors şi au fugit, şi împreună cu ele şi an-Nasir şi oastea sa. În vreme ce al-Mansur Ibrahim şi-a croit drum de scăpare, turcii s-au întors şi s-au năpustit asupra flancului creştinilor, împingându-i spre regimentele egiptene. Francii au luptat cu curaj, dar în zadar. În câteva ore, întreaga lor oştire a fost distrusă. Printre cei care-şi pierduseră viaţa se numărau marele maestru al Templului şi mareşalul său, arhiepiscopul de Tyr, episcopul de Ramla şi cei doi tineri seniori de Batrun. Contele de Jaffa, marele maestru al Ospitalierilor şi Conetabilul de Tripoli au fost luaţi prizonieri. Philippe de Montfort şi patriarhul au scăpat şi s-au întors la Ascalon, unde li s-au alăturat cavalerii supravieţuitori, treizeci şi trei de Templieri, douăzeci şi şase de Ospitalieri şi trei Teutoni. Împreună au pornit pe mare spre Jaffa. Numărul morţilor a fost estimat la un mai puţin de 5.000, fiind probabil mult mai mare. Opt sute de prizonieri au fost duşi în Egipt.[347]

Armata victorioasă s-a îndreptat imediat spre Ascalon, a cărui apărare era asigurată acum de

347 Estoire d'Eracles, II, pp. 427-431; ManuscrisulRothelin, pp. 562-566; Gestes des Chiprois, pp. 145-146; Chronicle of Mailros, pp. 159-160; Joinville, pp. 293-295; Mathieu Paris, IV, pp..301, 307-311; Maqrisi, X, p. 360; Abu Shama, II, p. 193.

Ospitalieri. Fortificaţiile şi-au dovedit valoarea. Atacurile egiptenilor au eşuat, iar ei au întărit paza, aducând corăbii din Egipt ca să supravegheze ţărmul. Între timp, turcii se grăbeau spre Jaffa împreună cu contele prizonier, ameninţând să-l spânzure dacă garnizoana refuza să se predea. Acesta le-a strigat însă oamenilor să-i să reziste. Fortificaţiile erau prea puternice pentru turci. S-au retras, luând cu ei prizonierul căruia îi cruţaseră viaţa. Contele a murit mai târziu în captivitate, în urma unei dispute cu un emir egiptean cu care juca şah.[348]

Dezastrul de la Gaza i-a deposedat pe franci de toate câştigurile precare aduse pe cale diplomatică în decursul ultimelor decenii. Este greu de crezut că Ierusalimul şi Galileea ar fi rezistat unui atac musulman serios, dar pierderile de vieţi suferite au făcut ca Orientul Latin să fie incapabil să apere altceva decât regiunile de coastă şi câteva dintre cele mai puternice castele de pe continent. Numai la Hattin fuseseră mai mari pierderile înregistrate. Exista totuşi o diferenţă între Hattin şi Gaza. Învingătorul din prima bătălie, Saladin, era deja stăpân peste toată Siria şi peste Egipt. Ayub al Egiptului trebuia să-şi înfrângă rivalul de la Damasc înainte a se încumeta să-i alunge pe creştini. Această întârziere a salvat Orientul Latin.

Turcii din Horezm speraseră ca Ayub să-i aşeze în ţinuturi bogate din Egipt drept răsplată

348 Joinville, loc. cit.; Amadi, pp. 201-202.

pentru ajutorul acordat. Dar acesta a refuzat să le permită să treacă frontiera şi a postat trupe acolo ca să se asigure că aceştia rămân în Siria. S-au întors să jefuiască Palestina, ajungând până în suburbiile Acrei, apoi li s-au alăturat egiptenilor la asediul Damascului. Oştirea egipteană, condusă de emirul Nu în ad-Din, a înaintat prin Palestina centrală, ocupând toate teritoriile stăpânite la vest de Iordan de an-Nasir de Kerak, şi a ajuns în cele din urmă în faţa Damascului în aprilie 1245. Asediul a durat şase luni. Ismail al Damascului distrusese digurile care zăgăzuiau râul Barada şi zona de dinaintea zidurilor oraşului devenise o mlaştină de nepătruns. Blocada dură exercitată de egipteni a stârnit însă repede nemulţumiri printre negustori şi comercianţi. La începutul lunii octombrie, Ismail cădea la înţelegere. Ceda Damascul în schimbul unui principat vasal care cuprindea Baalbek şi Hauran. Dar turcii rămâneau în continuare nerăsplătiţi. În consecinţă, ei au decis să abandoneze cauza lui Ayub şi la începutul anului 1246 şi-au oferit serviciile lui Ismail. Cu ajutorul lor, acesta s-a întors la Damasc şi a început să asedieze oraşul. Sperase ca alţi prinţi ayubizi să i se alăture împotriva lui Ayub, însă aceştia nu-i sufereau deloc pe horezmieni. Regentul de Alep şi principele de Homs, cu sprijinul finaanciar al lui Ayub, au trimis o oştire în ajutorul Damascului. Ismail şi aliaţii săi au ridicat asediul şi s-au îndreptat spre nord. Au întâlnit armata trimisă împotriva lor la începutul

lunii mai, undeva pe drumul care ducea de la Baalbek la Homs. Ismail a suferit o înfrângere grea, iar horezmienii au fost aproape anihilaţi. Cei care au supravieţuit şi-au croit drum spre Răsărit, spre a se alătura mongolilor, în timp ce liderul lor era înfăţişat în triumf ca trofeu de război pe străzile Alepului. Întreaga lume arabă s-a bucurat de dispariţia lor. Stăpânirea lui Ayub asupra Damascului a fost confirmată. Ismail a fost încă o dată trimis la Baalbek şi Ayubizii din nord au recunoscut suzeranitatea lui Ayub. Acesta se putea concentra acum din nou asupra francilor.[349]

Pe 17 iunie 1247, o armată egipteană captura Tiberiada şi castelul său, pe care Eudes de Montbéliard îl reconstruise recent. Muntele Tabor şi castelul Belvoir au fost ocupate la scurtă vreme după aceasta. Oştirea a trecut apoi la asediul Ascalonului.

Fortificaţiile construite de Hugues de Burgundia erau în bună stare, iar apărarea era asigurată de o garnizoană puternică alcătuită din Ospitalieri. Ajutor suplimentar fusese solicitat de la Acra şi din Cipru. Regele Henric al Ciprului a trimis pe dată spre Acra un escadron de opt galioane şi o sută de cavaleri sub conducerea seneşalului său, Balduin d'Ibelin. La Acra, Comuna, cu ajutorul coloniştilor italieni, echipase alte şapte galere şi cincizeci de vase mai uşoare. Egiptenii aduseseră o flotă de douăzeci şi una de

349 Ihn Khallikan, III, p. 246; Maqrisi, X, pp. 361-365; Abu Shama, II, p. 432; Estoire d'Eracles, II. p. 432.

galere, care bloca oraşul şi care a pornit în întâmpinarea creştinilor. Până să întâlnească flota duşmană, galerele egiptene au fost surprinse de o neaşteptată furtună mediteraneeană. Multe dintre nave au fost împinse spre ţărm şi au naufragiat; supravieţuitorii au navigat înapoi spre Egipt. Flota creştină a putut astfel să navigheze liberă spre Ascalon, să-i reaprovizioneze garnizoana şi să debarce cavalerii. Vremea rea a continuat însă, iar corăbiile nu au putut rămâne în portul neprotejat al oraşului. S-au întors la Acra şi au lăsat Ascalonul în voia sorţii. Armata asediatoare fusese stânjenită de lipsa lemnului pentru maşinile de asediu, de aceea naufragiul flotei sale, risipite de-a lungul ţărmului, le oferea tot materialul de care aveau nevoie. Un uriaş berbece de asalt a deschis o cale de acces prin ziduri până în citadelă, iar pe 15 octombrie oştirea egipteană a pătruns înăuntru. Apărătorii au fost luaţi prin surprindere. Majoritatea au fost ucişi pe loc, restul fiind luaţi prizonieri. La porunca sultanului, fortăreaţa a fost distrusă şi lăsată în paragină.[350] Ayub nu a profitat de victorie. A vizitat Ierusalimul, ordonând ca zidurile sale să fie reconstruite, şi apoi şi-a aşezat Curtea la Damasc. Se afla acolo în iarna anului 1248 şi în primăvara anului 1249, toţi prinţii musulmani ai Siriei venind să i se închine.[351]

În regatul micşorat al Orientului Latin, în

350 Estoire d'Eracles, II, pp. 432-435; Gestes des Chiprois, p. 146; Annales de Terre Sainte, p. 442; al-Aïni, p. 200; Maqrisi, X, p. 315.

351 Ibn Khallikan, loc. cit.

pofida pierderilor şi a lipsei unei autorităţi centrale, domnea liniştea. Regina Alice murise în 1246, iar regenţa trecuse pe seama următorului moştenitor, fiul său regele Henric al Ciprului, după o serie de proteste din partea surorii sale vitrege, prinţesa văduvă Melisenda a Antiohiei. Regele Henric, care se remarca în special prin enorma sa corpolenţă, nu era omul care să-şi proclame drepturile.[352] L-a numit pe Balian d'Ibelin ca balif al său şi a întărit stăpânirea lui Philippe de Montfort asupra Tyrului. Când Balian a murit, în septembrie 1247, a fost urmat în funcţia de balif de fratele său Jean d'Arsuf, iar ca senior al Beirutului de fiul său, un alt Jean.[353]

Mai departe spre nord, Bohemund al V-lea al Antiohiei şi Tripoli a încercat să se ţină cât mai departe de preocupările vecinilor săi. Influenţa soţiei sale italiene, Lucienne de Segni, l-a menţinut în relaţii bune cu papalitatea, însă numărul mare al rudelor romane şi al prietenilor invitaţi de aceasta în Răsărit i-a iritat pe seniorii săi şi avea să-i provoace necazuri mai târziu. Probabil la cererea papei trimisese el un detaşament în bătălia dezastruoasă de la Gaza. În acelaşi timp, a păstrat relaţii amicale cu Frederic

352 Gestes des Chiprois, p. 146 - un rezumat mai degrabă denaturat al rezoluţiei; Röhricht, Regesta, pp. 315-316; Inocenţiu al IV-lea, Registres (ed. Berger), nr. 4427, II, p. 60. Papa îl însărcinase pe Eudes de Châteauroux să investigheze pretenţiile emise de Melisenda; ulterior, aceste pretenţii au fost abandonate. Vezi Röhricht, Geschichte des Königreichs Jerusalem, p. 873, n. 3.

353 Annales de Terre Sainte, p. 442; Amadi, p. 198.

al II-lea şi le-a acordat azil la Tripoli lui Lothar Filangieri şi Thomas de Acerra, spre nemulţumirea papei, deşi le refuzase ajutorul activ. Cearta sa cu regatul armean a durat vreme de câţiva ani. A încercat în van să-l convingă pe papă să aranjeze divorţul tinerei moştenitoare a familiei Rupe-n, Isabella, şi noul rege Hethum, pentru a-l deposeda pe Hethum de drepturile sale la tron. Roma le interzisese însă expres atât lui, cât şi lui Henric al Ciprului să-i atace pe armeni, iar în ceea ce-l privea pe Hethum, acesta era prea ocupat să respingă atacurile marelui sultan selgiucid, Kaikhosrau, ca să fie agresiv. Căsătoria surorii lui Hethum, Stephanie, cu

Henric al Ciprului, survenită în 1237, a creat premisele unei reconcilieri generale.[354]

Bohemund exercita un control scăzut asupra Ordinelor Militare stabilite în posesiunile sale, dar acestea deveniseră mai prudente. În încercarea de a face pace cu Comuna din Antiohia, cu puternica ei componenţă grecească, papalitatea şi-a schimbat, după câte se pare cu acordul lui Bohemund, politica faţă de Biserica Ortodoxă de acolo. În mod evident, era imposibil ca grecii şi latinii să fie uniţi într-o singură Biserică. Drept urmare, Honorius al III-lea le-a oferit grecilor o biserică autonomă, cu propria ierarhie şi cu propriul ritual, atâta vreme cât patriarhul grec recunoştea autoritatea supremă a Romei. Clerul grec a refuzat oferta, încurajat poate în secret de

354 Vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 650-652.

Bohemund, care considera că o ierarhie grecească independentă era mai maleabilă, iar patriarhul Simeon a plecat degrabă la sinodul antilatin convocat la Nymphaeum de împăratul de la Niceea, unde papa a fost excomunicat. Însă, după moartea lui Simeon în 1240, urmaşul său David, la numirea căruia prinţesa Lucienne se poate să fi jucat un rol, s-a arătat dispus să înceapă negocieri. În 1245, papa Inocenţiu al IV-lea l-a trimis în Răsărit pe franciscanul Lorenzo de Orta, cu instrucţiuni ca grecii care recunoşteau suzeranitatea ecleziastică papală să fie peste tot pe picior de egalitate cu latinii. Trebuiau doar să se supună superiorilor latini acolo unde exista un bun precedent istoric pentru aceasta. Patriarhul era invitat să trimită o misiune la Roma, pe cheltuiala papei, care să discute punctele controversate. David a acceptat aceste condiţii. Cam în aceeaşi vreme, patriarhul latin Albert, care nu era pe deplin mulţumit cu aranjamentele, s-a dus în Franţa să participe la lucrările Conciliului de la Lyon, unde şi-a găsit sfârşitul. Următorul patriarh latin, Opizon Fieschi, nepotul papei, nu a fost numit decât în 1247 şi a ajuns la Antiohia anul următor. Între timp, David era singurul patriarh din Antiohia. La moartea lui David însă, survenită la o dată necunoscută, succesorul acestuia, Euthymius, a respins autoritatea papală, motiv pentru care a fost excomunicat de Opizon şi alungat din oraş.[355]

355 Ibid., pp. 684-685; Regesta Honorii Papae III, nr. 5567,5570, II, p.

O mare parte a Bisericii Iacobite recunoscuse deja primatul Romei. În 1237, patriarhul iacobit Ignatius al Antiohiei, în timpul unei vizite la Ierusalim, participase la o procesiune latină şi a primit un veşmânt dominican, după ce făcuse o mărturisire de credinţă ortodoxă. La întoarcerea în Antiohia, a luat cu el o bună parte a clerului său, iar latinilor li se spunea oficial că se pot spovedi unor preoţi iacobiţi, atunci când confesori latini nu existau. În 1245, un emisar papal, André de Longjumeau, l-a vizitat pe Ignatius la Mardin, unde se afla reşedinţa principală a acestuia, şi a negociat condiţiile unirii. Ignatius era dispus să accepte o formulă verbală referitoare la doctrină şi autoritatea administrativă sub suzeranitatea directă a Romei. Din nefericire însă, Ignatius vorbea numai în numele unei facţiuni a Bisericii Iacobite. Exista deja un conflict între iacobiţii din nordul Siriei şi cei din provinciile răsăritene şi de sud, iar cei din urmă nu erau de acord cu unirea. Prin urmare, câtă vreme a trăit Ignatius, credincioşii săi au rămas fideli latinilor. După moartea sa, survenită în 1252, s-a stârnit o dispută cu privire la succesiune. Candidatul prolatin, Jean de Alep, a triumfat pentru o vreme, dar a considerat că prietenii săi frânci nu-l sprijiniseră suficient, în vreme ce rivalul său, Dionisie, care până la urmă avea să-i ia locul, le

352. Toate datele provin din surse papale, deşi Bar Hebraeus (trad. Budge, p. 445) vorbeşte despre călătoria lui Euthymius la Curtea mongolă. Vezi şi „Lettre des Chrétiens de Terre Sainte à Charles d’Anjou“, în Revue de l'Orient Latin, II, p. 213.

era ostil. Doar o mică parte a Bisericii, cu sediul la Tripoli, păstra unirea.[356]

Eforturile în vederea unirii fuseseră depuse cu precădere de călugării predicatori, dominicani şi franciscani, care începuseră să fie activi în Orient imediat după întemeierea Ordinelor lor. În regatul micşorat al Ierusalimului nu aveau perspective prea mari, însă erau deosebit de activi în patriarhia Antiohiei, patriarhul

Albert fiind protectorul lor devotat. Treptat, ei i-au înlocuit pe preoţii de mir în diocezele împrăştiate ale patriarhiei. Relaţiile patriarhilor cu nou-înfiinţatul Ordin monahal al Cistercienilor erau mai puţin fericite.

Petru al II-lea, el însuşi un fost abate cistercian, îi instalase în două mănăstiri, Sfântul Gheorghe din Jubin, lângă Antiohia, şi Belmont, lângă Tripoli. Numeroase scandaluri au izbucnit însă în timpul pastoratului lui Albert şi a fost necesar să se facă apel în repetate rânduri la Roma pentru ca ordinea să fie reinstaurată în mănăstiri, iar autoritatea patriarhului să fi recunoscută.[357]

Personal, Bohemund al V-lea acorda puţin interes acestor întâmplări. Vizita arareori Antiohia, Curtea sa fiind la Tripoli. Cât despre regat, diferitele elemente aflate în stăpânirea sa s-au separat, salvate fiind de la dispariţie de certurile dintre Ayubizi şi de apariţia unei puteri

356 Cahen, op. cit., pp. 681-684, cu referinţe bibliografice.
357 Ibid., pp. 668-671, 680-681.

noi şi teribile care începea să agite lumea musulmană, Imperiul Mongol.

Cartea a III-a

MONGOLII ŞI MAMELUCII

I

SOSIREA MONGOLILOR

„Iar carele lui asemenea unei furtuni; caii lui sunt mai sprinteni decât vulturii; vai nouă, că, iată, pierim!”

Ieremia, 4: 13

În anul 1167, cu 20 de ani înainte de recucerirea Ierusalimului de către Saladin în favoarea islamului, la mare depărtate, pe malul râului Onon, în nord-estul Asiei, venea pe lume băiatul unei căpetenii mongole, Yesugai, şi al soţiei acestuia, Höelün. Copilul a fost numit Temugin, dar a rămas în istorie sub numele de Genghiz-han.[358]1 Mongolii erau un grup de triburi ce trăiau pe[359]

Amurul superior, aflaţi în permanent conflict

---

358 Pentru întreaga carieră a lui Genghiz-han vezi Howorth, *History of the Mongols*, vol. I, pp. 27-115; Grousset, *UEmpire Mongol, Ière phase*, pp. 35-242, şi *LEmpire des Steppes*, pp. 243-315; Martin, *Chingis Khan and his Conquest of Northern China*, passim. Principalele surse originale sunt *Yuan Ch'ao Pi Shih* (Istoria oficială a mongolilor) şi *Yüan Shing Wu Ch'in Cheng Lu*, ambele scrise în limba mongolă şi traduse în chineză. Textul mongol al primei cronici a fost reconstituit şi publicat (cu litere latine), şi tradus parţial în limba franceză, de către Pelliot, *L'Histoire Secrete des Mongols*, şi Rashid *ad-D'm*, *Jami at-Tarâwâkh*, în limba persană (publicată parţial în traducere de către Quatremère; întregul text a fost publicat în traducere rusă de către Berezin). Diferite texte mongole şi chinezeşti despre Genghiz-han sunt publicate şi traduse în limba germană de Haenisch, „Die Letzten Feldzüge Cingis Hans und Sein Tod“, în Asia Major, vol. IX. Pentru data naşterii, vezi Grousset, L'Empire Mongoly p. 53, nota 3.

359

cu vecinii lor de la răsărit, tătarii. Bunicul lui Yesugai, Kabul-han, îi unise într-o confederaţie liberă, dar regatul s-a destrămat după moartea lui, iar împăratul Taizong Jin al Chinei de nord îşi stabilise supremaţia asupra întregii regiuni. Yesugai a moştenit doar o mică parte din vechea confederaţie, dar şi-a sporit puterea şi reputaţia prin cucerirea unor triburi de tătari şi prin intervenţia în treburile vecinilor să-i nemijlociţi, mai civilizaţii hani ai keraiţilor [kara-tătarilor].

Keraiţii, un popor turcie seminomad, locuiau regiunea din jurul râului Orhon, în Mongolia modernă. La începutul veacului al XI-lea, suveranul lor se convertise la nestorianism, urmat fiind de majoritatea supuşilor săi. Astfel, keraiţii au intrat în contact cu turcii uiguri, de asemenea nestorieni în mare parte. Uigurii dezvoltaseră o cultură sedentară pe valea râului Tarim şi în depresiunea Turf an şi creaseră un alfabet pentru limba turcică, derivat din literele siriace. Iniţial, religia lor dominantă fusese maniheismul, dar maniheii începuseră să devină budişti sub influenţă chineză. Puterea uigurilor se afla în declin, dar civilizaţia lor s-a extins şi asupra keraiţilor şi a turcilor naimani, a căror ţară se afla la mijloc.[360]

În jurul anului 1170, a murit hanul kerait

360 Pentru diferitele triburi turco-mongole, vezi Howorth, op. cit. y pp. 19-26; Grousset, LEmpireMongol, pp. 1-32; Martin, op. cit., pp. 48-58; Pelliot, „Chrétiens d'Asie Centrale et dExtreme Orient", în Toung Pao, vol. XI. Pentru uiguri: Bretschneider, Mediaeval Researches from Eastern Asian SourceSy I, pp. 236-263.

Qurjakuz, fiul lui Mergus-han, iar fiul său, Toghrul, a trebuit să înfrunte opoziţia fraţilor şi a unchiului său pentru a dobândi succesiunea la putere. În aceste războaie fratricide, Toghrul s-a bucurat de sprijinul lui Yesugai, cu care s-a înfrăţit prin jurământ. Prietenia cu Toghrul i-a conferit lui Yesugai o poziţie superioară în sânul căpeteniilor mongole, dar nu a reuşit să profite de ea din plin şi să devină han.

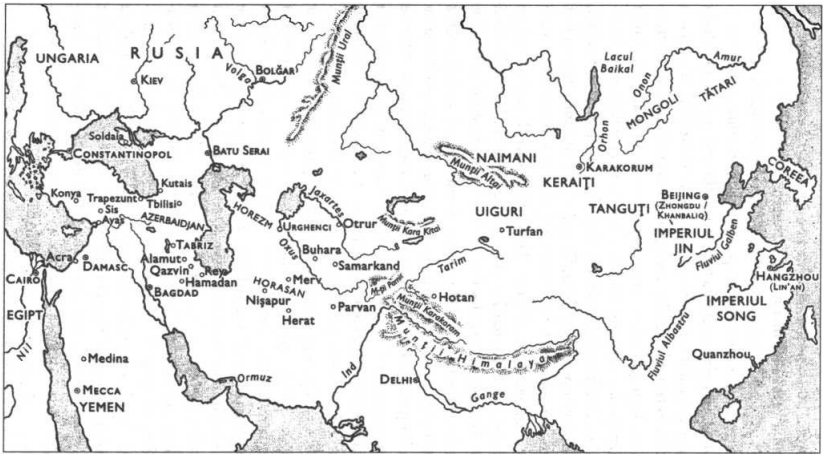

Imperiul Mongol

Yesugai a murit otrăvit de nişte tătari nomazi, cu care se aşezase la cină. Fiul său cel mai mare, Temugin, avea 9 ani.[361]

Văduva lui Yesugai, Höelün, a păstrat prin eforturile ei autoritatea tinerei căpetenii asupra triburilor tatălui său, dar copilăria lui Temugin a fost una furtunoasă. De mic a dovedit calităţi de

361 Yiian Chao, text mongol, pp. 10-14; Grousset, L'Empire Mongol, pp. 48-54.

lider şi s-a arătat nemilos faţă de rivali, chiar şi faţă de cei din familie. În timpul luptelor duse pentru hegemonia asupra mongolilor, Temugin a fost prizonier o vreme în mâinile tribului Tayichiut, iar soţia lui, Borke, a fost ţinută captivă timp de câteva luni de către turcii merchiţi de pe lacul Baikal. În consecinţă, legitimitatea primului ei fiu, Giugi, născut în captivitate, a fost întotdeauna suspectă. Succesele lui Temugin s-au datorat în mare parte alianţei cu hanul kerait, Toghrul, pe care îl considera ca pe un tată şi care l-a ajutat în conflictul cu merkiţii. În jurul anului 1194, Temugin a fost ales han al tuturor mongolilor şi şi-a luat numele de Genghiz – cel puternic. Curând după acea, Genghiz a fost recunoscut drept principala căpetenie a mongolilor şi de către împăratul Jin, care s-a aliat cu el împotriva tătarilor ce ameninţaseră în ultima vreme China. Tătarii au devenit supuşii lui Genghiz după războiul ce a urmat. Tot Genghiz l-a reaşezat pe tronul keraiţilor pe Toghrul, după ce fusese alungat în 1197. În 1199, cei doi şi-au unit forţele împotriva turcilor naimani, dar nu a durat mult până când Genghiz a început să jinduiască la puterea keraiţilor. Toghrul era atunci principala căpetenie din stepele răsăritene. Purta titlul de Wang-han sau Ong-han, nume care s-a filtrat către vestul Asiei în forma mai familiară şi mai eufonică de Johannes, ceea ce l-a făcut şi un candidat pentru rolul preotului Ioan. Toghrul era însă un om sângeros şi trădător, fără un strop de virtute

creştinească şi care nu a oferit niciodată ajutor semenilor să-i creştini. În anul 1203, Toghrul s-a certat cu Genghiz. Prima confruntare, cea de la Khalakhaljil Elet, a fost indecisă, dar câteva săptămâni mai târziu armata keraită a fost exterminată la Jejer Undur, în inima ţinuturilor keraite.

Toghrul a fost ucis pe când fugea să se pună la adăpost. Membrii supravieţuitori ai familiei sale i s-au supus lui Genghiz, care a anexat întreaga ţară.4

Naimanii au fost următorii cuceriţi, în 1204, în urma marii bătălii de la Chakirmaut, unde se jucase de fapt soarta puterii lui Genghiz. Luptele din următorii doi ani l-au propulsat pe Genghiz în fruntea tuturor triburilor din regiunea bazinului râului Tarim, a fluviului Armur şi a Marelui Zid Chinezesc. Kuriltaiul din 1206, şi anume adunarea tuturor triburilor, ţinut pe malul râului Onon, i-a confirmat titlul regal. Atunci Genghiz a hotărât că poporul său să fie cunoscut sub numele colectiv de mongoli.

Imperiul Mongol a fost de fapt un conglomerat de clanuri, iar Genghiz nu a încercat să intervină în vechea organizare a triburilor conduse de căpetenii ereditare. El nu a făcut decât să-i suprapună propria lui familie, Altîn Uruk sau Clanul de Aur, şi să creeze o guvernare centrală controlată de aceasta şi de apropiaţii lui. Genghiz a dat clanurilor libere numeroşii sclavi luaţi de la triburile care îi opuseseră rezistenţă şi

fuseseră cucerite. Mii de robi au fost oferiţi rudelor şi prietenilor hanului. La kuriltaiul din 1206, mama lui Genghiz, Höelün, şi fratele lui, Temughe Otichin, au primit câte zece mii de familii drept sclavi, iar fiii minori ai lui Genghiz câte cinci ori şase mii de familii fiecare. Triburile şi chiar oraşele care i s-au supus paşnic au fost lăsate în pace atâta vreme cât respectau legile mongole şi plăteau tributul. Pentru a conecta diferitele ţări, Genghiz a promulgat un cod de legi, Yasa, care înlocuia legile tradiţionale ale stepei. Yasa, introdusă în mai multe etape de-a lungul stăpânirii lui Genghiz-han, stabilea drepturile şi privilegiile căpeteniilor de clan, preciza condiţiile pentru serviciile militare şi de altă natură datorate hanului, principiile impozitării, şi organiza dreptul penal, civil şi comercial. Deşi era un autocrat suprem, Genghiz dorea ca el şi succesorii săi să respecte legea.[362]

După ce a structurat administrativ imperiul, Genghiz a început expansiunea. Avea la dispoziţie o armată numeroasă, de a cărei organizare se ocupase cu grijă. Toţi bărbaţii între 14 şi 60 ani erau obligaţi, prin tradiţia mongolă şi turcă, la serviciul militar. Marile expediţii anuale de vânătoare pe timp de iarnă, necesare pentru aprovizionarea cu carne a armatei şi a Curţii, serveau şi ca antrenament pentru soldaţi. Membrii

362 Ibid., pp. 85-101. Yüan Ch’ao dedică trei capitole (§ 194/196, pp. 68-72, text mongol) bătăliei de la Chakirmaut, mai mult decât oricărei bătălii duse de Genghiz.

triburilor erau obişnuiţi să se supună liderilor fără crâcnire, iar liderii, din amară experienţă, învăţaseră să i se supună hanului. Supuşii acestuia, la fel ca toate triburile nomade, erau împinşi de dorinţa de a traversa orizontul şi de teama ca păşunile şi pădurile să nu îi mai poată hrăni. Hanul le oferea noi teritorii, pradă bogată şi mii de sclavi. Era o armată de călăreţi, arcaşi şi lăncieri pe cai mici, într-o perfectă simbioză între om şi cal, obişnuiţi de la naştere cu viaţa grea şi cu călătoriile lungi prin deşerturi cu prea puţină hrană şi apă. O asemenea combinaţie de viteză, disciplină şi efective numeroase nu mai fusese cunoscută în istorie.[363]

Mongolii erau înconjuraţi de trei mari state. La răsărit se afla Imperiul Jin, cu capitala la Zhongdu (Beijing). Pe cursul superior al Râului Galben se afla regatul tangut Hsia Hsi (Xia Xi), unde o dinastie de origine tibetană cârmuia o populaţie sedentară formată din mongoli, turci şi chinezi. La sud-vest era hanatul Kara Khitai al unor nomazi budişti originari din Manciuria; alungaţi de împăraţii Jin la începutul secolului al XII-lea, s-au deplasat către vest şi au întemeiat un imperiu în dauna uigurilor din bazinul Tărâmului şi a turcilor musulmani din Yarkand şi Khotan. Suveranul lor, Gur-han, era deja un factor de influenţă în politica musulmană din Orient şi îi avea drept vasali pe uigurii din Turf an. Cel mai slab dintre aceste trei state era Hsia Hsi şi, în

363 Ibid., pp. 11-47, cu o discuţie amplă despre armata mongolă.

consecinţă, a fost primul atacat de Genghiz. În 1212, regele tangut acceptase deja suzeranitatea mongolă. Au urmat invaziile în Imperiul Jin, iar după o serie de bătălii de mari proporţii, întregul teritoriu până la Marea Galbenă şi Shantung a intrat sub stăpânirea lui Genghiz. Mongolii nu ştiau să atace fortificaţii, astfel că multe oraşe înconjurate de ziduri le-au rezistat. Au învăţat arta asediului după ce un inginer Jin, Liu PoLin, a intrat în serviciul lui Genghiz. Până în anul 1226, împăratul Jin era vasalul hanului mongol. Deja în 1221 provincia Manciuriei fusese anexată Imperiului Mongol, iar Coreea acceptase suzeranitatea lui Genghiz. După moartea ultimului împărat Jin, în 1223, provinciile rămase au intrat în componenţa Imperiului Mongol.[364]

Între timp, Genghiz şi-a extins dominaţia şi către sud-vest. Imperiul Horezmului condus de Mohamed-şah se afla la apogeu, stăpânind întreaga Asie din Kurdistan şi Golful Persic până la Lacul Arai, munţii Pamirului şi Ind. Gur-han al hanatului Kara Kitai era neliniştit de vecinătatea cu Genghiz şi încercase să îl pună în dificultate, incitându-i pe vasalii mongolilor din Transoxiana împotriva lui. Războaiele ce au urmat au slăbit banatul Kara Kitai. Mohamed-şah a anexat teritoriul lor sudic, iar tronul lui Gur-han a fost uzurpat de un principe naiman refugiat, Kuciluk. Nestorian prin naştere, Kuciluk devenise budist după căsătoria cu o prinţesă din Kara Kitai şi, spre

364 Ibid., cap. V-VII, IX-X, passsim, privind cucerirea Imperiului Jin.

deosebire de predecesorii lui, se arătase nemilos faţă de supuşii săi creştini şi musulmani. Lipsa lui de popularitate i-a oferit ocazia lui Genghiz să intervină. Armata mongolă care a năvălit în bazinul Turfan a fost privită ca o armată eliberatoare. Uigurii s-au supus de bunăvoie mongolilor, astfel că lui Kuciluk nu i-a rămas decât un mic principat în valea Tarim.[365]

Această expansiune l-a adus pe Genghiz în contact direct cu teritoriul Horezmului. Mohamed-şah nu putea tolera un rival la fel de ambiţios ca şi el. Cei doi suverani şi-au trimis reciproc ambasade, dar Mohamed a fost jignit de pretenţiile lui Genghiz, ca, în calitate de han al neamurilor turco-mongole, să fie considerat suzeran de către principele Horezmului. În anul 1218, o mare caravană de negustori a plecat din Mongolia, însoţită de o sută de mongoli cu o misiune specială la Curtea horezmiană. Odată ce caravana a ajuns la Otrur, pe râul Sar Daria Qaxartes), în teritoriile lui Mohamed, guvernatorul locului i-a ucis pe călători şi le-a furat mărfurile. Jumătate din pradă a fost trimisă şahului. Văzând că un război era iminent, Kuciluk a avut o tentativă de refacere a regatului Kara Kitai. Într-o campanie fulminantă, generalul mongol Jebe i-a urmărit pe Kuciluk şi pe armata lui de-a lungul întregii ţări şi i-a nimicit într-o vale înaltă din

365 Pentru Mohamed-şah vezi Barthold, articolul „Khwaresm“ în Encyclopaedia of Islam. Pentru Kuciluk, vezi Martin, op. cit., pp. 103-104,109-111, 220, 224.

munţii Pamir.[366]

După dispariţia lui Kuciluk, Genghiz era pregătit să înfrunte Horezmul, într-o expediţie uriaşă. Se spunea că Mohamed-şah putea ridica o jumătate de milion de oameni, iar Genghiz se afla la o mie cinci sute de kilometri depărtare de casă. La sfârşitul verii anului 1219, armata mongolă formată din 200.000 de oameni a părăsit tabăra de pe malul râului Irtiş. Vasalii lui Genghiz, printre care şi principii uiguri, i s-au alăturat în marşul către vest. Mohamed-şah, neştiind unde vor ataca mongolii, şi-a împărţit trupele de-a lungul Sâr Dariei şi a trecătorilor din valea Ferganei, în vreme ce grosul armatei aştepta în preajma marilor oraşe ale Transoxianei, Buhara şi Samarkand. Armata mongolă s-a îndreptat către cursul mijlociu al Sâr Dariei şi a traversat râul la Otrur. O parte a armatei a rămas să asedieze oraşul, ceea ce urma să dureze mai mult, mongolii nefiind încă experimentaţi în arta asediului; o altă parte a coborât de-a lungul râului ca să atace armata Horezmului aflată pe malurile acestuia; o altă parte a urcat pe râu ca să taie calea armatelor din Fergana. Genghiz şi trupele lui au pornit spre Buhara, unde au ajuns în februarie 1220. Locuitorii i-au deschis porţile oraşului de îndată. Turcii din fortăreaţă au opus rezistenţă câteva zile, după care au fost măcelăriţi cu toţii, laolaltă cu imamii musulmani care îi îndemnaseră la rezistenţă. De la Buhara, Genghiz s-a îndreptat

366 Barthold, op. cit., 397-399; Martin, op. cit., pp. 230-233.

către Samarkand, în vreme ce Mohamed-şah, neavând încredere în trupele lui, s-a retras la Urghenci, în capitala de pe Exus, lângă Hiva. În Samarkand, lui Genghiz i s-au alăturat şi fiii săi, care cuceriseră Otrurul. Garnizoarna turcă din oraş i s-a predat imediat, sperând să fie încorporată în armata cuceritoare. Genghiz nu avea însă încredere în asemenea soldaţi neloiali şi i-a ucis pe toţi. Câţiva civili au încercat să organizeze rezistenţa, dar fără succes, fiind şi ei omorâţi. După aceea, Genghiz i-a trimis pe fiii lui la Urghenci. Rezistenţa mai eficientă şi certurile dintre fiii hanului au întârziat cucerirea oraşului cu câteva luni. Între timp, Mohamed-şah s-a refugiat la Horasan, urmărit de o armată sub comanda celor mai de încredere generali ai lui Genghiz, Sübödei şi Jebe. Şahul a scăpat de urmăritorii lui, dar a murit, învins şi părăsit de toţi, în decembrie 1220, pe o mică insulă din Marea Caspică.

Fiul lui Mohamed, Jelal ad-Din a opus o rezistenţă mai eficientă, alăturându-se armatei Horezmului la Fergana şi retrăgându-se în Afganistan. La Parvan, la nord de Hindukuş, a înfrânt decisiv armata mongolă trimisă împotriva lui. Genghiz însuşi a traversat dincolo de Exus, a trecut de oraşul Balkh, care i s-a supus şi a fost cruţat, ajungând la Bamiyan, în centrul Hindukuşului. Fortăreaţa s-a apărat, iar în cursul asediului nepotul favorit al lui Genghiz, Mutugen, a fost ucis. Drept urmare, nimeni nu a fost cruţat

după cucerirea oraşului. Între timp, Tolui, fiul lui Genghiz, şi Togucear, ginerele hanului, au continuat campania către Apus, cucerind oraşul Merv, unde dintre toţi bărbaţii doar patru sute de meşteşugari au fost lăsaţi în viaţă, şi cetatea Nişapur, care a avut aceeaşi soartă, după ce Togucear a fost ucis în luptă. Văduva lui Togucear a condus personal masacrul. Meşteşugarii din ambele oraşe au fost trimişi în Mongolia. În toamna anului 1221, Genghiz a înaintat prin Afganistan ca să-l atace pe Jelal ad-Din şi l-a ajuns din urmă pe malul Indului. După o bătălie cumplită, dată la 24 noiembrie, întreaga armată a Horezmului a fost nimicită. Jelal ad-Din a reuşit să fugă, traversând fluviul, găsind apoi adăpost la regele din Delhi. Copiii lui au căzut însă în mâinile învingătorului şi au fost ucişi.

Genghiz a petrecut aproape un an în Afganistan. Marea citadelă Herat, care se supusese mongolilor în linişte la început, s-a revoltat după victoria lui Jelal ad-Din la Parvan. Oraşul a stat sub asediul mongolilor timp de mai multe luni. Odată cucerit, în iunie 1222, toţi locuitorii au fost omorâţi. Măcelul a durat o săptămână. Oraşele şi ţinuturile pustiite au fost date în administrarea unor oficiali mongoli, sprijiniţi de trupe suficiente, care ţineau populaţia înfricoşată sub ascultare. După aceea, Genghiz a revenit în Transoxiana, care era mai populată, şi a instalat un guvernator din Horezm, pe Mas’ud Yalawah, sub observaţia şi controlul unor sfetnici

mongoli. Tatăl lui Mas’ud, Mahmud Yalawah, a fost trimis să fie guvernator în Zhongdu, ca o măsură onorifică prin care era asigurată loialitatea lui Mas’ud. Genghiz a traversat Sîr Daria în primăvara lui 1223 şi s-a întors fără grabă de-a lungul stepei. A ajuns la Irtiş în vara lui 1224 şi acasă, pe râul Tuia, în primăvara următoare.[367][368]

Cuceririle de anvergură ale lui Genghiz-han nu au trecut neobservate de către creştinii din Siria. Era cunoscut faptul că hanul mongol atacase cea mai mare putere musulmană din Asia Centrală, şi nestorienii, care aveau biserici în toată Asia, puteau depune mărturie că acesta nu era neprietenos faţă de creştini. Hanul însuşi era adept al şamanismului, dar îi plăcea să consulte şi preoţi creştini sau musulmani, în special pe cei dintâi. Fiii lui erau căsătoriţi cu prinţese creştine, keraite, care aveau o influenţă apreciabilă la Curte. Putea fi aşadar un aliat pentru creştinătate”.

Aceste speranţe au fost oarecum spulberate în anul 1221. Armata trimisă de Genghiz sub conducerea lui Sübödei şi Jebe să îl prindă pe Mohamed-şah nu şi-a atins scopul imediat. Şahul a

---

367 Browne, Literary History of Persia, vol. II, pp. 426-440; Grousset, L'Empire Mongol, pp. 31-46; Bretschneider, op. cit., I, pp. 276-294; Yiian Ch’ao, pp. 105-108 (o relatare sumară); Rashid ad-Din (trad. Berezin), vol. II, pp. 42-85.

368 Regesta Honorii Papaelll, nr. 1478,1, p. 565. Scrisoarea papei, din 20 iunie 1221, vorbea despre forţe venite din Orientul îndepărtat pentru salvarea Ţării Sfinte. Pentru religia lui Genghiz, vezi Martin, op. cit., pp. 310-311, 316-317.

reuşit să le scape, făcând cale întoarsă către Marea Caspică. Dar generalii mongoli şi-au continuat înaintarea către vest. În vara anului 1220 au cucerit şi jefuit oraşul Reiy, lângă Teheranul de azi, dar au cruţat viaţa locuitorilor. După aceea a urmat Qom; toată populaţia oraşului a fost masacrată. Aceeaşi soartă au avut şi Qazvin şi Zanjan, dar oraşul Hamadan s-a supus la timp şi, după plata unei enorme răscumpărări, a scăpat neatins. În februarie

1221, emirul Azerbaidjanului a plătit ca să evite un atac asupra Tabrizului şi mongolii l-au ocolit îndreptându-se asupra Georgiei. Regele George al IV-lea, fiul reginei Tamar, în fruntea cavaleriei georgiene, a încercat să le oprească înaintarea la Kunani, la sud de Tbilisi. A fost un dezastru din care armata georgiană nu şi-a revenit niciodată pe deplin. Învingătorii însă au pornit-o către sud, deoarece oraşul Hamadan se răsculase şi trebuia pedepsit. Mongolii nu s-au oprit decât să jefuiască Margha, în Azerbaidjan. Restul anului l-au petrecut în nord-vestul Persiei. La începutul lui

1222, mongolii au plecat din nou către nord; după ce au devastat provinciile georgiene şi au învins trupele trimise împotriva lor, s-au deplasat de-a lungul coastei Mării Caspice, prin Porţile lui Alexandru, către teritoriile locuite de kîpceaci, între Volga şi Don. Kîpceacii s-au aliat în grabă cu triburile din Caucazul de Nord, alanii şi lezgii, dar aceştia s-au ţinut departe de conflictul cu mongolii după ce Sübödei şi Jebe le-au oferit o parte din

pradă. Ei au fost însă, inevitabil, următoarele ţinte ale mongolilor. Speraseră să se salveze cu ajutorul ruşilor, dar la 31 mai 1222, o mare armată condusă de prinţii de la Kiev, Haliči, Cernigov şi Smolensk, a fost zdrobită în bătălia de pe râul Kalka, lângă Marea Azov. Generalii mongoli nu şi-au fructificat victoria. Au intrat în Crimeea şi au jefuit colonia genoveză a Soldaiei, apoi au pornit spre răsărit, oprindu-se doar ca să distrugă armata şi apoi ţinuturile bulgarilor de pe Kama. Cei doi generali au revenit în tabăra lui Genghiz, pe Sîr Daria, la începutul anului 1223.

Victimele apusene ale acestei ample incursiuni armate îl considerau un fenomen izolat, un cataclism monstruos care nu se va mai repeta. Dar Genghiz era foarte mulţumit de generalii lui. Ei nu doar făcuseră expediţia de recunoaştere, descoperind că nu exista nicio armată în Asia apuseană care le putea face faţă, dar îi şi înspăimântaseră pe toţi în asemenea măsură, încât nimeni nu li s-ar fi opus în cazul unei invazii serioase.[369]

La moartea lui Genghiz-han în 1227, teritoriile sale se întindeau din Coreea până în Persia şi de la Oceanul Indian la câmpiile îngheţate ale Siberiei. Niciun alt om nu mai crease un imperiu atât de mare. Succesul lui nu se poate

---

369 Bretschneider, op. cit., pp. 249-299. Relatările ruseşti ale campaniei nu sunt prea clare. Vezi Karamzin, Istoria Imperiului Rus (în lb. rusă), vol. III, p. 545; Vernadsky, Kievan Russia, pp. 236-239; Novgorod Chronicle (ed. Nasonov) p. 63, spune că doar Dumnezeu ştie de unde veneau tătarii şi unde plecau.

explica doar prin teoriile privitoare la cauzele economice ale expansiunii mongolilor. Putem spune că mongolii au fost instrumentul potrivit pentru un conducător expansionist. Genghiz însuşi rămâne un mister. Aflăm din izvoare că era înalt şi puternic, cu ochi ca de pisică. Este sigur că avea o rezistenţă fizică bună, aşa cum e sigur că personalitatea lui îi impresiona pe toţi cei cu care intra în contact. Abilităţile lui de organizator erau excelente: ştia cum să aleagă oamenii şi cum să îi conducă. Genghiz respecta ştiinţa de carte şi se arătase gata oricând să cruţe viaţa unui învăţat. A adoptat alfabetul uigur pentru mongoli şi a pus bazele literaturii mongole. S-a arătat tolerant şi în chestiunile religioase, ajutând sectele care nu i opuneau. Genghiz a promovat o administraţie ordonată şi justă. Drumurile au fost curăţate de tâlhari. A fost creat un serviciu poştal. Comerţul a înflorit datorită siguranţei cu care marile caravane puteau traversa întreaga Asie. Dar Genghiz era şi necruţător. Nu punea preţ pe viaţa semenilor, durerea acestora nu îi stârnea milă. Milioane de cetăţeni nevinovaţi au pierit în urma războaielor lui, milioane de ţărani şi-au văzut câmpiile şi livezile distruse. Imperiul lui se construise pe suferinţă.[370]

Moartea marelui cuceritor a dat lumii un mic răgaz, căci au trecut doi ani până la stabilirea succesiunii la conducerea imperiului. Conform tradiţiei mongole, fiul cel mai mare şi descendenţii

370 O caracterizare bună a lui Genghiz în Martin, op. cit., pp. 1-10.

acestuia aveau dreptul la succesiune, dar cel mai tânăr avea dreptul să păstreze teritoriul vetrei părinteşti şi datoria să anunţe adunarea prin care era desemnat succesorul. Genghiz încălcase tradiţia şi îl numise moştenitor pe al treilea fiu, Ogödei, trecând peste dreptul fiului său Giugi, a cărui legitimitate era incertă şi care nu se ridicase la înălţimea aşteptărilor din punct de vedere militar şi administrativ. Al doilea fiu, Ceagatai, era un soldat admirabil, dar prea impulsiv şi coleric pentru a fi un bun conducător. Ogödei, deşi era mai puţin înzestrat, avea, în opinia lui Genghiz, răbdarea şi tactul necesare pentru a întreţine bune relaţii cu fraţii şi vasalii săi. Cel mai tânăr, Tolui, era cel mai talentat dintre fraţii săi, dar calităţile îi erau ştirbite de obiceiurile sale. Responsabil fiind cu convocarea kuriltaiului, Tolui era figura-cheie în alegerea succesorului şi a reuşit să convingă căpeteniile să respecte dorinţa lui Genghiz. Ogödei a devenit hanul suprem, dar rudele lui au primit teritorii uriaşe ca apanaje. Fraţii lui Genghiz au primit provinciile răsăritene, în jurul fluviului Amur şi în Manciuria. Tolui a păstrat teritoriile-mamă de pe Onon. Patrimoniul personal al lui Ogödei era format din fostele teritorii keraite şi cele ale turcilor naimani. Ceagatai a moştenit fostul regat uigur şi Kara Kit aiul. Giugi murise deja, dar fiii lui, Bătu, Orda, Berke şi ban au primit provinciile apusene până la Volga. Dar, chiar dacă prinţii aveau drepturi autocratice asupra supuşilor lor, ei trebuiau să

respecte legea imperială a mongolilor şi să accepte deciziile de la Curtea hanului suprem, curte pe care Ogödei a stabilit-o la Karakorum. Unitatea Imperiului Mongol era neştirbită.[371]

După ce Genghiz-han şi armatele lui s-au întors în Mongolia, horezmianul Jelal ad-Din şi-a părăsit exilul din India şi a reuşit să adune o bună parte din armatele tatălui său. Persia l-a întâmpinat ca pe un eliberator de sub jugul mongol. În 1225, cucerise deja platoul persan şi Azerbaidjanul, iar în 1226 era stăpânul Bagdadului. Regatul lui Jelal ad-Din ameninţându-i pe Ayubizi, era un factor folositor pentru francii din Siria, dar creştinii aflaţi mai la nord îl considerau un vecin mai periculos decât mongolii.

În 1225 a invadat Georgia, iar suveranul ţării, celibatara soră a lui George al IV-lea, Rusudan, a trimis o armată înaintea lui. Din nefericire, floarea cavaleriei georgiene pierise cu patru ani în urmă în bătălia de la Kunani. Trupele reginei au fost învinse cu uşurinţă la Gamji, pe hotarul sudic al Georgiei. Regina însăşi s-a refugiat la Kutais, iar Jelal ad-Din a ocupat şi jefuit capitala Tbilisi, după care a anexat întreaga vale a fluviului Kura. Georgienii au încercat în 1228 să recupereze provinciile pierdute, dar au eşuat. Regatul georgian a fost redus la teritoriile sale de pe ţărmul Mării Negre şi a încetat să mai fie un bastion nord-estic al creştinătăţii care să pună probleme stăpânirii musulmane în Asia Mică.15

371 Grousset, L3Empire Mongol, pp. 284-291.

Nu a durat mult până când mongolii au pornit din nou către vest. Au înăbuşit mai întâi o revoltă în provincia Jin, dar la începutul anului 1231 o uriaşă armată mongolă condusă de generalul Ciormaghan şi-a făcut apariţia în Persia. Amintirea invaziei anterioare i-a fost de folos, căci nu a întâlnit nicio rezistenţă în drumul său de la Horasan în Azerbaidjan. Jelal ad-Din a fugit din calea lui şi şi-a găsit sfârşitul undeva prin Kurdistan. Soldaţii lui horezmieni l-au urmat, dar s-au regrupat mai apoi în Jezireh, la adăpost, pentru moment, de trupele mongole. De acolo au intrat în slujba Ayubizilor aflaţi în dispută, până când au fost anihilaţi în 1246, lângă Homs. Ciormaghan a alipit întreaga Persie de nord şi Azerbaidjanul Imperiului Mongol şi a fost guvernatorul noii provincii din 1231 până în 1241, administrând-o din tabăra de la Mughan, de lângă Marea Caspică. În 1236, Ciomarghan a invadat Georgia. Regina Rusudan reocupase Tbilisi după căderea lui Jelal ad-Din dar a fugit din nou la Kutais, după ce mongolii au cucerit Georgia răsăriteană. Odată atrocităţile cuceririi încheiate, georgienii i-au preferat pe mongoli horezmienilor datorită eficienţei administraţiei. În 1243, regina însăşi a acceptat să fie vasala mongolilor, cu condiţia ca fiul ei să devină cârmuitor al întregului regat al Georgiei, sub suzeranitate mongolă.[372]

Creştinii aflaţi mai la nord nu erau la fel de

372 Browne, op. cit., II, pp. 449-450; d'Ohsson, III, pp. 65-66; Georgian Chronicle, I, p. 343.

mulţumiţi. În primăvara anului 1236, la nordul Lacului Arai s-a adunat o uriaşă armată mongolă condusă de Bătu, fiul lui Giugi, în al cărui apanaj intrau acele stepe. Alături de Bătu se aflau fraţii lui şi patru dintre verii săi: Giiyiik şi Kadan, fiii lui Ogödei, Baidar, fiul lui Ceagatai, şi Möngke, fiul lui Tolui. Bătrânul Sübödei a fost trimis să-i supravegheze. După înfrângerea triburilor turcice de pe Volga, armata mongolă a intrat pe pământ rusesc în toamna anului 1237. Oraşul Riazan a fost atacat pe 21 decembrie, iar prinţul şi toţi locuitorii au fost măcelăriţi. Kolomna a căzut câteva zile mai târziu, iar la începutul noului an, mongolii au atacat marea citadelă Vladimir. Oraşul a rezistat doar şase zile, iar căderea lui, la 8 februarie 1238, a fost marcată de un alt masacru. Suzdalul a fost cucerit cam în acelaşi timp, după care au urmat capturarea şi distrugerea altor oraşe din Rusia centrală: Moscova, Iuriev, Haliči, Pereiaslav, Rostov şi Iaroslav. La 4 martie, marele prinţ Iuri al Vladimirului a fost înfrânt şi ucis pe malul râului Sit. Tver şi Torjok au căzut la scurt timp după bătălie, iar cuceritorii şi-au continuat drumul peste podişul Valdai către Novgorod. Oraşul a fost apărat de mlaştinile rezultate după ploile de primăvară. Bătu s-a retras, petrecându-şi restul anului anihilând ultimele urme de rezistenţă ale kîpceacilor. Vărul său, Möngke, i-a învins pe alani şi triburile nord-caucaziene, apoi a făcut o incursiune de recunoaştere până la Kiev.

În toamna anului 1240, Bătu a condus

principala armată mongolă în Ucraina. Cernigovul şi Pereiaslavul au fost jefuite, iar Kievul a fost capturat, după o curajoasă rezistenţă, pe 6 decembrie. Multe din comorile oraşului au fost distruse şi majoritatea populaţiei ucisă. Comandantul garnizoanei, Dmitri, a fost cruţat, deoarece curajul lui l-a impresionat pe Bătu. O parte a armatei, condusă de Baidar, fiu al lui Ceagatai, a plecat de la Kiev către nord, în Polonia, jefuind oraşele Sandomierz şi Cracovia. Regele polon i-a chemat în ajutor pe Cavalerii Teutoni de pe coasta Balticii, dar armatele lor unite, conduse de ducele Henric al Sileziei, au fost înfrânte după o bătălie aprigă la Legnickie Pole (Wahlstatt), lângă Legnica, la 9 aprilie 1241. Baidar nu a îndrăznit să continue invazia către apus, ci a pustiit Silezia, apoi a luat-o către sud, prin Moravia, către Ungaria.

Între timp, Bătu şi Sübödei au intrat în Galiţia, împingând înaintea lor o mulţime înspăimântată formată din toate neamurile stepei. În februarie 1241 au traversat Carpaţii şi au intrat în câmpia Panoniei. Regele Béla a pornit cu armata înaintea lor, dar a fost învins la 11 aprilie lângă podul Mohi, pe râul Sajó. Mongolii au invadat Ungaria, trecând apoi în Croaţia, până la ţărmul Adriaticii. Bătu a rămas câteva luni în Ungaria, pe care se pare că ar fi vrut să o anexeze Imperiul Mongol. Dar la începutul anului 1242 mesagerii au adus vestea că Marele han Ögödei

murise la Karakorum la 11 decembrie 1241.[373]

Bătu nu putea fi departe de Mongolia la deciderea succesiunii. În timpul campaniei din Rusia, se certase aprig cu verii lui, Güyük, fiul lui Ögödei, şi cu Buri, nepotul lui Ceagatai. Ambii se întorseseră acasă mânioşi. Ogödei l-a susţinut pe Bătu împotriva propriului său fiu, pe care l-a trimis în exil. Güyük, însă, ca fiul cel mai mare al hanului, era încă puternic. Ogödei l-a numit succesor pe nepotul său, Shiremun, al cărui tată, Küchü, fusese ucis în luptele cu chinezii. Shiremun era tânăr şi neexperimentat. Văduva lui Ögödei, Khatun Töregene, o prinţesă naimană prin naştere, a preluat regenţa şi a hotărât ca Güyük să preia tronul. Töregene a convocat un kuriltai şi, deşi autoritatea i-a fost recunoscută până la numirea unui nou han, a durat cinci ani până când ea a reuşit să îi convingă pe prinţii de sânge să îl accepte pe Güyük. În acest răstimp, Töregene a administrat imperiul, dovedindu-se a fi energică, dar foarte lacomă. Deşi creştină prin naştere, favoritul ei a fost un musulman, Abdar ar-Rahman, despre care se vorbea că ar fi grăbit moartea lui Ogödei. Un om corupt şi lacom, a fost urât de toţi, dar nimeni nu dispunea de suficientă putere pentru a înlătura regenţa.[374]

---

373 Bretschneider, op. cit., I, pp. 308-334, din surse orientale. Novgorod Chronicle, pp. 74-76, 285-288. Pentru o relatare completă vezi Strakosch-Grossman, Der Einfall den Mongolen in Mitteleuropa in den Jahren 1241 und 1242, şi Sacerdo- ţeanu, Marea invazie tătară şi sud-estul european.

374 Pentru regenţa lui Töregene, vezi Grousset, op. cit., pp. 303-306.

Până la clarificarea succesiunii, Bătu nu era pregătit să plece în alte aventuri apusene. Şi-a păstrat garnizoanele în Rusia, dar centrul Europei a beneficiat de un răgaz. Înaintarea mongolă a continuat doar în Asia apuseană, acolo unde guvernator era Baigiu, un general abil şi capabil, trimis de Töregene.

La sfârşitul anului 1242, Baigiu a invadat ţinuturile sultanului selgiucid, Kaikhosrau, care în acel moment se afla în Jezireh în încercarea de a alipi regiunile rămase fără stăpân după dispariţia lui Jelal ad-Din. Erzerum căzuse în mâinile mongolilor în acea primăvară. La 26 iunie 1243, armata sultanului a fost învinsă la Sadagh, lângă Erzinjan, şi Bătu s-a apropiat de Cezareea-Mazacha. Kaikhosrau a acceptat suzeranitatea mongolă, iar vecinul său, regele Hethum al Armeniei, i-a urmat în grabă exemplul.[375]

Ar fi fost de aşteptat ca principii occidentali să îşi unească forţele împotriva unui asemenea pericol. În 1232 deja, după ce Ciormaghan a distrus dinastia Horezmului în Persia, Ordinul Asasinilor, a căror capitală se afla la Alamut şi era ameninţată de mongoli, a trimis emisari în Europa ca să îi avertizeze pe creştini şi să le ceară ajutorul.[376] În 1241, atunci când Europa centrală

Bar Hebraeus (trad. Budge), pp. 410-411.

375 Ibn Bibi (ed. Houtsma), IV, pp. 234-247; Bar-Hebraeus (trad. Budge), pp. 406-409; Vincent de Beauvais, Speculum Historiale (ed. Douai), XXX, pp. 147, 150. Vezi şi Gaben, La Syrie du Nord, pp. 694-696.

376 Pelliot, „Les Mongols et la Papauté“, în Revue de VOrient

părea pierdută, papa Grigore al IX-lea a cerut o alianţă pentru salvarea ei. Împăratul Frederic, prea ocupat cu războaiele cu statele papale din Italia, nu s-a lăsat dat în lături. I-a poruncit fiului său Conrad să mobilizeze armata germană şi a cerut ajutor de la regele Franţei şi de la cel al Angliei.[377] După ce mongolii s-au retras în Rusia în anul următor, Occidentul s-a întors la iluziile sale. Legenda Preotului Ioan a răspândit credinţa apocaliptică în mântuirea care urma să vină din Răsărit şi care a lăsat urme adânci. Nimeni nu a reflectat o clipă la faptul că distrugătorul lui Wang-Khan keraitul, care ar fi putut fi misteriosul Ioan, nu putea îndeplini acelaşi rol. Toată lumea alegea să ţină minte doar că mongolii s-au luptat cu musulmanii şi că familia imperială a acceptat prinţese creştine. Deşi Marele han al mongolilor nu era un creştin şi poate că nu era nici Preotul Ioan, se spera că el va fi dornic să susţină ideologia creştină împotriva islamului. Prezenţa în Răsărit a unui potenţial aliat atât de puternic părea să anunţe un moment prielnic pentru o nouă cruciadă. Cruciatul era de asemenea pregătit.[378]

SFÂNTUL LUDOVIC

„Omul n-are niciun folos, dacă se străduieşte să fie plăcut lui Dumnezeu”.

Chrétien, XXIII, p. 238 şi urm.

377 Historia Diplomatica Friderici Secundi, V, pp. 360-841, 921-985 (cu o serie de scrisori despre pericolul tătar).

378 Pelliot, loc. cit.; Marinescu, „Le Prêtre Jean“, în Bulletin de la Section Historique de l'Académie Roumaine, vol. X, passim.; Langlois, La Vie en France au Moyen Age, vol. III, pp. 44-56.

Cartea lui Iov, 34: 9

În decembrie 1244, Ludovic al IX-lea al Franţei a căzut grav bolnav de malarie. Pe când zăcea pe patul de moarte, a jurat să plece în cruciadă dacă şi-ar fi revenit. Viaţa i-a fost cruţată şi, de îndată ce starea de sănătate i-a permis, a început pregătirile. Regele avea acum 30 de ani, era înalt şi subţire, cu părul şi pielea deschise la culoare. Suferea de anemie şi de erizipel, dar nu a dat niciodată dovadă de slăbiciune de caracter. Puţini oameni au fost atât de credincioşi şi sincer virtuoşi. Ca rege, se simţea răspunzător în faţa lui Dumnezeu pentru bunăstarea supuşilor lui şi considera că nicio faţă bisericească, nici măcar papa, nu se putea amesteca în această misiune. Regele trebuia să ofere o guvernare justă. Prin aceste idei, regele nu era un inovator şi respecta cu scrupulozitate drepturile feudale ale vasalilor lui, de la care cerea să îşi îndeplinească îndatoririle, altminteri le retrăgea drepturile. Dar pentru atitudinea lui regele a stârnit admiraţia tuturor, chiar şi a duşmanilor lui, iar această admiraţie a fost sporită de pietatea, modestia şi austeritatea lui Ludovic. Standardul lui de onoare era foarte ridicat; regele nu şi-a încălcat niciodată cuvântul dat. Era nemilos faţă de răufăcători şi dur, aproape crud, faţă de eretici şi necredincioşi. Apropiaţii îl găseau fermecător şi cu un umor fin în conversaţie, dar faţă de miniştri şi vasali era distant. Faţă de propriii copii se purta ca un

stăpân autoritar. Regina, Margareta de Provence, fusese o fată veselă şi mândră, dar Ludovic i-a modelat atitudinea într-una mai potrivită unei soţii de sfânt.1

În acea epocă în care virtutea era preţuită, dar rar obţinută, regele Ludovic se deosebea de celelalte capete încoronate. Dorinţa lui de a pleca în cruciadă era de la sine înţeleasă, iar decizia de a se alătura mişcării cruciate a fost primită cu încântare. Era nevoie aşadar de o cruciadă. La 27 noiembrie 1244, imediat după dezastrul de la Gaza, episcopul de Beirut, Galeran, a plecat pe corabie de la Acra ca să-i anunţe pe principii din Occident, din partea patriarhului Robert al Ierusalimului, că regatul avea să piară dacă nu erau trimise întăriri. În iunie 1245, papa Inocenţiu al IV-lea, alungat din Italia de forţele împăratului, a convocat un conciliu la Lyon pentru a discuta modalităţile de contracarare a lui Frederic al II-lea. Episcopul Galeran i s-a alăturat acolo, laolaltă cu Albert, patriarhul Antiohiei. Inocenţiu era oarecum jignit de refuzul lui Ludovic de a aproba măsurile luate împotriva împăratului, dar relatările sumbre ale lui Galeran despre situaţia din Orient l-au făcut să confirme fără ezitare jurămintele de cruciadă ale regelui şi l-a trimis pe Odon, episcopul-cardinal de Frascati, să predice

cruciada în întreaga Franţă.[379][380]

Pregătirile au durat trei ani. Au fost impuse taxe extraordinare, de la care nu a fost scutit nici clerul, spre furia oamenilor Bisericii. Cârmuirea ţării trebuia organizată. Regenţa i-a fost încredinţată din nou reginei-mame Blanche, ale cărei calităţi de monarh fuseseră dovedite în timpul minoratului lui Ludovic. Erau de pus la punct şi chestiunile externe. Regele Angliei trebuia convins să păstreze pacea.[381] Relaţiile cu împăratul Frederic în special erau delicate. Ludovic câştigase recunoştinţa lui Frederic pentru neutralitatea regelui francez în conflictul dintre papalitate şi Imperiu, dar în 1247 a fost nevoit să ameninţe cu intervenţia după ce Frederic le propusese aliaţilor să-i să-l atace pe papă la Lyon. Mai mult, Frederic era tatăl regelui legitim al Ierusalimului. Fără permisiunea lui Conrad, Ludovic nu avea dreptul să intre în regatul acestuia. Se pare că trimişii Franţei l-au informat pe Frederic despre planul noii cruciade, iar împăratul, odată cu exprimarea acordului, a transmis informaţia şi Curţii egiptene. Trebuiau

379 Caracterul lui Ludovic reiese foarte bine din biografiile scrise de Joinville, Guillaume de Nangis şi de Guillaume de Saint-Pathus, confesorul reginei Margareta. Cea din urmă a fost scrisă pentru a oferi dovezi pentru canonizarea regelui.

380 Hefele-Leclerq, Histoire des Conciles, V, 2, pp. 1635,1651-1653,1655-1661; Ms. Rothelin, pp. 566-567; Joinville, ed. Wailly, p. 37; Guillaume de Saint-Pathus, pp. 21-22; Guillaume de Nangis, R.H.F., vol. XX, p. 352.

381 Joinville, pp. 41-42; Guillaume de Nangis, loc. cit.; Powicke, King Henry III and the Lord Eduard, I, p. 239.

găsite corăbii pentru transportul cruciaţilor. În urma negocierilor, Genova şi Marsilia au acceptat să furnizeze cele necesare. Veneţienii, deja iritaţi de perspectiva întreruperii bunelor relaţii comerciale cu Egiptul, au devenit şi mai ostili faţă de cruciaţi.[382]

Într-un final, la 12 august 1248, regele Ludovic a părăsit Parisul, iar în ziua de 25 a aceleiaşi luni a ridicat ancora de la Aigues-Mortes cu direcţia Cipru. Alături de el se aflau regina şi doi dintre fraţii lui, Robert, contele d'Artois, şi Charles, contele de Anjou. Îl urmau şi verii lui Hugues, conte de Burgundia, şi Pierre, conte de Bretagne, care participaseră şi la Cruciada din 1239, precum şi Hugues al X-lea de Lusignan, conte de La Marche, tatăl vitreg al lui Henric al III-lea, care participase în tinereţe la cea de-a Cincea Cruciadă, şi Guillaume de Dampierre, conte de Flandra, de Guy al III-lea, conte de Saint-Pol, al cărui tată participase la a Treia şi a Patra Cruciadă, de Jean, conte de Sarrebruck şi vărul acestuia, Jean de Joinville, seneşal de Champagne, cronicarul şi mulţi alţii. Unii s-au îmbarcat la Aigues-Mortes, alţii la Marsilia. Joinville şi vărul său, însoţiţi de nouă cavaleri fiecare, au închiriat o corabie din Marsilia.[383]

Francezii erau urmaţi îndeaproape de un detaşament englezesc, condus de William, conte

382 Hefele-Leclerq, op. cit., V, 2, pp. 1681-1683. Al-Aïni, p. 201, spune că Frederic l-a prevenit pe sultan.

383 Joinville, pp. 39-40, 43-46; Mathieu Paris, V, pp. 23-25.

de Salisbury, nepot al lui Henric al II-lea şi al lui Rosamond Clifford. Mulţi alţi lorzi englezi se arătaseră interesaţi să plece în cruciadă, dar Henric al III-lea, având nevoie de serviciile lor, l-a convins pe papă să le blocheze trecerea. Din Scoţia a plecat Patrick, conte de Dunbar, dar şi-a găsit sfârşitul la Marsilia.[384]

Detaşamentul regal a ajuns la Limasol la 17 septembrie, iar regele şi regina au debarcat a doua zi. În următoarele zile s-au adunat în Cipru toate trupele cruciate. Alături de nobilii francezi, din Acra au sosit marele maestru al Ordinului Ospitalier, Jean de Ronay, marele maestru al Templului, precum şi alţi seniori din Siria. Regele Henric al Ciprului i-a primit pe toţi cu caldă ospitalitate.[385]

La discutarea planului campaniei, toţi au fost de acord că obiectivul urmărit era Egiptul. Era cea mai bogată şi vulnerabilă provincie a Imperiului Ayubid şi mulţi ţineau minte cum în timpul celei de-a Cincea Cruciade sultanul se arătase dispus să dea Ierusalimul pentru Damietta. După luarea deciziei, regele a dorit ca operaţiunea să înceapă de îndată, dar marii maeştri ai Ordinelor şi nobilii sirieni l-au convins că urma sezonul furtunilor de

384 Mathieu Paris, IV, pp. 628-629, V, pp. 41,76. Mulţi cruciaţi englezi au fost eliberaţi de sub jurământ în schimbul unei sume de bani (îibid., V, pp. 73-74). Simon de Montfort dorise să plece, dar a fost reţinut de Henric al III-lea. Vezi Powicke, op. cit., I, p. 214. Se spera că şi regele Haakon al IV-lea al Norvegiei va putea participa cu un contingent (Mathieu Paris, IV, pp. 650-652). Moartea lui Patrick Dunbar este amintită în Estoire d'Eracles, II, p. 436.

385 Joinville, pp. 46-47; Gestes de Chiprois, p. 147.

iarnă şi că ţărmul Deltei, cu plajele nisipoase înşelătoare şi porturile puţine, nu putea fi abordat în siguranţă. Mai mult, ei sperau să îl îndemne pe rege să se amestece în certurile de familie ale

Ayubizilor. În vara anului 1248, prinţul de Alep, an-Nasir Yusuf, îl alungase din Homs pe vărul său, al-Ashraf Musa, care apelase la sultanul Ayub pentru ajutor. Acesta a trimis o armată să recupereze Homsul. Templierii începuseră deja negocierile cu sultanul, prin care îi sugerau acestuia că anumite concesii teritoriale i-ar fi adus în schimb şi trupe france. Dar regele Ludovic nu a vrut să audă de un astfel de plan. Asemenea cruciaţilor din secolul anterior, el venise să lupte cu necredincioşii, nu să se lanseze în tertipuri diplomatice. Le-a poruncit Templierilor să întrerupă negocierile.[386]

Scrupulele care l-au împiedicat pe rege să ajungă la o înţelegere cu musulmanii nu s-au aplicat şi mongolilor păgâni, deoarece exista un precedent. În anul 1245, papa Inocenţiu al IV-lea îşi înteţise efoturile de a salva creştinii din Orientul Apropiat, trimiţând două ambasade în Mongolia, la Curtea Marelui han. Prima, condusă de franciscanul Ioan de Pianocarpini, a plecat din Lyon în luna aprilie şi, după ce a traversat Rusia timp de 15 luni, a ajuns la tabăra imperială de la Sira Ordu, lângă Karakorum, în august 1246, la timp pentru a fi martor la kuriltaiul care l-a ales

386 Joinville, pp. 47, 5Îşi 52; Guillaume de Nangis, pp. 367-369; Abu'l Feda, p. 125; Maqrisi, X, pp. 198-199.

pe Giiyiik conducător suprem. Güyük, care avea mulţi consilieri nestorieni, l-a primit cum se cuvine pe legatul papal, dar după ce a citit scrisoarea prin care era rugat să treacă la creştinism, i-a răspuns papei cu porunca să îi recunoască suzeranitatea şi să vină cu toţi principii din Occident să îi depună omagiu. La întoarcere, în anul 1247, Ioan de Pianocarpini a înmânat scrisoarea curiei papale, alături de un raport în care arăta că mongolii nu erau interesaţi decât de cuceriri.[387] Inocenţiu nu a renunţat la iluziile sale. A doua ambasadă, condusă de dominicanul Ascelin de Normandia, a pornit ceva mai târziu decât prima, a traversat Siria şi s-a întâlnit cu generalul mongol Baigiu în luna mai a anului 1247, la Tabriz. Baigiu, care lui Ascelin i s-a părut agresiv şi respingător, era gata să discute posibilitatea unei alianţe împotriva Ayubizilor. Plănuia să atace Bagdadul şi i-ar fi convenit ca musulmanii sirieni să fie ocupaţi cu o nouă cruciadă. A trimis la Roma, împreună cu Ascelin, doi emisari, Aibeg şi Serkis, cel din urmă fiind mai mult ca sigur nestorian. Deşi cei doi nu erau plenipotenţiari, speranţele Occidentului au fost din nou încurajate. Trimişii mongoli au petrecut aproape un an la Curtea papei. În noiembrie 1248 au fost trimişi înapoi la Baigiu cu reproşul că nu se făcuse niciun pas înainte în privinţa alianţei.[388]

387 Pian del Carpine, Historia Mongalorum (ed. Pulle), pentru o relatare completă a misiunii sale, în special p. 115 şi urm. Scrisoarea lui Güyük este redată în ibid., pp. 125-126.

388 Pelliot, „Les Mongols et la Papauté“, Revue de VOrient Chrétien,

Pe când regele se afla în Cipru, au sosit la Nicosia doi nestorieni, Marc şi David, care spuneau că fuseseră trimişi de un general mongol, Algighidai, care era reprezentantul Marelui han la Moşul. Aduceau cu ei o scrisoare care exprima în termeni clari afinitatea mongolilor faţă de creştini. Regele Ludovic a fost încântat şi a trimis de îndată o misiune dominicană condusă de André de Longjumeau şi de fratele acestuia, care vorbeau arabă. André fusese principalul legat papal în recentele negocieri cu monofiziţii. Misiunea ducea cu sine o capelă portabilă, un cadou potrivit pentru un han nomad convertit, împreună cu relicve pentru altarul acesteia şi alte cadouri mai lumeşti. Dominicanii au plecat către tabăra lui Algighidai în ianuarie 1249, de unde au pornit către Mongolia. Ajunşi la Karakorum, au aflat că Güyük murise şi că văduva Oghul Qaimish deţinea regenţa. Misiunea a fost bine primită, dar cadourile au fost considerate un tribut de la un vasal către suveranul său. Problemele de succesiune o împiedicau pe văduvă să trimită o expediţie de amploare în Occident, chiar dacă ar fi vrut. André s-a întors trei ani mai târziu, neaducând cu sine decât o scrisoare condescendentă în care regenta îi mulţumea vasalului ei pentru atenţii şi cerea ca asemenea daruri să fie trimise în fiecare an. Ludovic a fost uluit de acest răspuns, dar nu a renunţat la ideea unei alianţe cu mongolii”.

---

vol. XXVIII, pp. 112, 131.

Şederea cruciaţilor în Cipru a fost aşadar un eşec din punct de vedere diplomatic. Cu aproape un an înainte, trimişi ai regelui plecaseră să adune hrană şi arme pentru armată. Cea din urmă sarcină a fost uşor de îndeplinit, dar comandamentul nu se aşteptase să fie nevoit să hrănească atâtea guri pentru mai mult de o lună sau două. Plecarea către Egipt a trebuit să aştepte totuşi până în luna mai 1249. La sosirea primăverii, Ludovic a apelat la coloniile comerciale italiene pentru corăbii. Veneţienii erau împotriva cruciadei şi nu şi-au oferit ajutorul. În martie a început un război deschis între genovezi şi pisani pe coasta siriană, iar genovezii pe care Ludovic se baza cel mai mult au fost înfrânţi. Jean d'Ibelin, seniorul Arsufului, a reuşit după trei săptămâni să obţină semnarea unui armistiţiu între coloniile din Acra. La finele lunii mai s-au obţinut şi corăbiile necesare pentru cruciadă.[389] Între timp, Ludovic primea vizitatori şi ambasade la Nicosia. Hethum al Armeniei i-a trimis daruri preţioase, iar Bohemund al Antiohiei a cerut şi a obţinut 600 de arcaşi ca să-şi apere principatul de briganzii turcomani. Împărăteasa latină a Constantinopolului, Maria de Brienne, a călătorit până în Cipru ca să implore ajutor împotriva împăratului grec de la Niceea. Ludovic a

389 Pian del Carpine, pp. 174-195. Putem pune la îndoială autoritatea lui Algighidai de a trimite o asemenea ambasadă. Sosirea acesteia şi ambasada lui Ludovic la Joinville, pp. 47-48, şi MS. Rothelin, pp. 469. Mathieu Paris (V, 80,87) numeşte „foarte fericite" („jocundissimi") zvonurile privind convertirea regelui tătarilor.

compătimit-o, dar cruciada împotriva necredincioşilor avea întâietate. Într-un final, în luna mai, Guillaume de Villehardouin, principe al Ahaiei, a sosit cu 24 de corăbii şi un regiment de franci din Moreea. Ducele de Burgundia petrecuse iarna alături de el în Sparta şi îl convinsese să i se alăture regelui. Armata adunată în Cipru începea să capete proporţii însemnate, dar plăcerile frumoasei insule îi înmuiau moralul, iar proviziile de hrană care ar fi fost suficiente pentru campania în Egipt erau aproape terminate.[390]

La 13 mai 1249, o flotă de 120 de corăbii mari şi multe alte ambarcaţiuni mai mici se afla în largul portului Limasol şi armata a început să se îmbarce. Din nefericire, o furtună a împrăştiat vasele câteva zile mai târziu. La plecarea regelui, pe 30 mai, doar un sfert din flotă l-a însoţit. Ceilalţi au ajuns pe ţărmul Egiptului separat. Escadrila regală a ajuns la Damietta la 4 iunie.[391]

Sultanul Ayub petrecuse iarna la Damasc, în speranţa că trupele sale vor cuceri Homsului înainte de invazia francilor. Sultanul se aşteptase ca Ludovic să debarce în Siria şi, când şi-a dat seama că atacul se va da în Egipt, a ridicat asediul Homsului şi s-a întors în grabă la Cairo, poruncind trupelor siriene să îl urmeze. Sultanul era bolnav, aflat într-un stagiu avansat de tuberculoză, şi nu

390 Joinville, pp. 48-51; Vincent de Beauvais, p. 1315 şi urm.

391 Joinville, pp. 52-53; Guillaume de Nangis, pp. 370-371; Ms. Rothelin, p. 589; Abu'l Feda, p. 126, estimând armata regelui la 59 000 de oameni; scrisoarea lui Guy de Melun în Mathieu Paris, V, pp. 155-156.

putea conduce armata personal. Bătrânul său vizir, Fakhr ad-Din prietenul lui Frederic al II-lea, a fost numit în fruntea trupelor care urma să se opună debarcării. Sultanul a trimis provizii de muniţie la Damietta şi a aşezat acolo o garnizoană de soldaţi din tribul Banù Kinana, beduini vestiţi pentru curajul lor. El însuşi s-a instalat la Ashmun-Tanah, la est de principalul braţ al Nilului.[392]

La bordul corăbiei regale, *Montjoie*, sfetnicii regelui l-au rugat să aştepte şi restul ambarcaţiunilor înainte de a începe debarcarea. Regele însă a refuzat. În zorii zilei de 5 iunie, debarcarea a început în faţa duşmanilor, pe nisipurile de la vest de gurile fluviului. O bătălie cruntă s-a dat chiar pe malul mării, dar disciplina de fier a francezilor şi curajul cavalerilor din Orientul Latin conduşi de Jean d'Ibelin, contele de Jaffa, i-au respins pe musulmani şi le-au provocat pierderi grele. La căderea nopţii, Fakhr ad-Din şi-a retras oamenii şi s-au întors la Damietta pe podul de bărci. Văzând panica populaţiei şi teama garnizoanei, a decis să evacueze oraşul. Toţi civilii musulmani au fugit cu el, iar beduinii i-au urmat, după ce au dat foc bazarului. Ei nu au respectat însă ordinul de a incendia şi podul de bărci. A doua zi de dimineaţă cruciaţii au aflat de la creştinii care rămăseseră în Damietta că oraşul nu era apărat. Au traversat podul şi au intrat triumfători în oraş.16

Cucerirea facilă a Damiettei i-a uimit şi i-a

392 Maqrisi, X, pp. 200-201; Abu'l Feda, p. 126; Al-Aîni, p. 201.

mulţumit pe franci, dar pentru moment nu puteau fructifica acest succes. Revărsarea Nilului urma să se producă, iar Ludovic, trăgând învăţămintele din amara experienţă a celei de-a Cincea Cruciade, a refuzat să meargă mai departe înainte de retragerea apelor. Regele mai aştepta şi sosirea întăririlor sub conducerea fratelui său, Alphonse, conte de Poitou. Între timp, Damietta a fost transformată într-un oraş latin. Marea moschee a devenit încă o dată, ca în 1219, catedrală, cu un episcop în funcţiune. Cele trei Ordine militare au primit clădiri, iar principalii seniori din Orientul Latin au primit recompense băneşti. Genovezii şi pisanii au fost răsplătiţi pentru serviciile lor cu câte o piaţă şi o stradă fiecare. Veneţienii, regretând ostilitatea anterioară, au obţinut şi ei o donaţie similară. Creştinii nativi, copţi monofiziţi, au fost trataţi cu justeţe de către regele Ludovic, astfel că s-au bucurat de cârmuirea acestuia. Regina, care fusese trimisă la Acra împreună cu alte doamne cruciate, a fost chemată în Egipt. Ludovic l-a primit cu bucurie şi pe un alt distins, deşi sărac, prieten, pe Balduin al II-lea, împăratul Constantinopolului, pe care îl cunoscuse la Paris atunci când acesta venise să obţină bani vânzând relicvele Patimilor care supravieţuiseră jafului cruciat al capitalei imperiale. În acea vară, Damietta a fost capitala Orientului Latin. Lipsa de activitate şi căldura umedă a Deltei Nilului i-a demoralizat însă pe soldaţi. Hrana era insuficientă

şi bolile se răspândiseră în tabără.[393]

Pierderea Damiettei a fost un şoc pentru lumea musulmană. Sultanul, deşi muribund, a trecut la fapte, în vreme ce francii ezitau. Ca şi tatăl său cu treizeci de ani în urmă, sultanul s-a oferit să răscumpere Damietta în schimbul Ierusalimului. Oferta a fost refuzată, căci regele Ludovic încă nu consimţea să ducă tratative cu necredincioşii. Între timp, Ayub i-a pedepsit pe generalii vinovaţi pentru pierderea oraşului. Emirii tribului Banü Kinana au fost ucişi, Fakhr ad-Din a căzut în dizgraţie împreună cu comandanţii mameluci. Mamelucii doreau o revoluţie de palat, dar Fakhr ad-Din i-a convins să renunţe, ceea ce i-a recâştigat încrederea sultanului. Trupe au fost aduse în grabă la Mansurah, oraşul al cărui nume înseamnă „victorios”, construit de sultanul al-Kamil pe locul izbândei sale asupra celei de-a Cincea Cruciade. Ayub însuşi a fost dus la faţa locului, în litieră, ca să organizeze armata. Luptători beduini au fost trimişi în ţinutul învecinat: se apropiau de zidurile Damiettei şi ucideau orice latin care se aventura în afara oraşului. Ludovic a fost nevoit să ridice diguri şi să sape şanţuri de apărare.[394]

---

393 Ms. Rothelin, pp. 592-592; Mathieu Paris, VI, pp. 160-161, IV, p. 626 (vizita împăratului Balduin). Relatarea lui Ludovic cu privire la biserica din Damieta este publicată de Baluze, Collectio Veterum Scriptorum, IV, pp. 491-495. Veneţienii au fost intermediarii în vânzarea relicvelor.

394 Al-Aîni, pp. 202-206. Hugues de la Marche a fost ucis într-un asemenea atac. Mathieu Paris, V, p. 89.

Apele Nilului s-au retras la sfârşitul lui octombrie. Tot pe atunci, pe 24 octombrie, a sosit din Franţa cu întăriri şi fratele lui Ludovic, Alphonse de Poitou. Sosise vremea marşului către Cairo. Pierre de Bretagne, secondat de nobilii din Orientul Latin, a sugerat că ar fi mai înţelept să atace Alexandria. Egiptenii ar fi fost luaţi prin surprindere de o asemenea mişcare. Cruciaţii aveau destule corăbii să traverseze braţele Nilului, iar după cucerirea Alexandriei ar fi controlat întregul litoral mediteraneean al Egiptului. Sultanul ar fi fost obligat să negocieze. Dar fratele regelui, Robert d'Artois, s-a opus cu tărie acestui plan, şi regele a fost de partea lui. La 20 noiembrie armata cruciată a pornit din Damietta, de-a lungul drumului ce ducea la Mansurah. În oraş au rămas regina şi patriarhul Ierusalimului, păziţi de o garnizoană puternică.[395]

Soarta părea a fi de partea regelui Ludovic, deoarece sultanul Ayub se afla pe patul de moarte. A şi murit trei zile mai târziu la Mansurah, pe 23 noiembrie. Fusese un bărbat sumbru şi solitar, fără nicio urmă din afabilitatea, generozitatea şi dragostea de cunoaştere a neamului său. Sănătatea îi fusese mereu şubredă şi este posibil ca sângele lui sudanez să-l fi deosebit de restul familiei, a cărei descendenţă kurdă era neîntinată. Ayub fusese însă un monarh abil, ultimul membru

395 Joinville, pp. 64-65; Mathieu Paris, VI, p. 161 (scrisoarea lui Guy de Melun); ibid, V, pp. 105-107, cu datarea eronată în februarie a evenimentelor din iarnă, şi p. 103; Maqrisi, XIII, p. 215.

al marii dinastii a Ayubizilor. Moartea lui prevestea un dezastru pentru musulmani, căci singurul său fiu, Turan-şah, era departe, fiind viceregе în Jezireh. Egiptul a fost salvat de sultana văduvă, armeanca Shajar ad-Durr. Punându-şi încrederea în eunucul Jama ad-Din Mohsen, care controla palatul, şi Fakhr ad-Din sultana a ascuns moartea soţului ei şi a falsificat un document sub semnătura lui care îl numea pe Turan-şah succesor la tron şi pe Fakhr ad-Din general suprem şi viceregе pe durata bolii sultanului. Atunci când vestea morţii sultanului a ieşit la iveală în cele din urmă, sultana şi Fakhr ad-Din erau deja instalaţi la putere şi Turan-şah era în drum spre Egipt. Vestea a fost pe placul cruciaţilor, deoarece li se părea că această cârmuire a unei femei şi a unui general bătrân se va prăbuşi curând, şi şi-au continuat marşul către Cairo.[396]

Drumul de la Damietta era tăiat de nenumărate canale şi braţe ale Nilului, dintre care cel mai mare era Bahr as-Saghir, care se despărţea de fluviu imediat la sud de Mansurah şi trecea pe lângă Ashmun-Tannah către lacul Manzaleh, creând aşa-numita insulă Damietta. Fakhr ad-Din şi-a păstrat grosul forţelor dincolo de

Bahr as-Saghir, dar a trimis cavaleria să îi hărţuiască pe cruciaţi la traversarea canalelor.

---

396 Maqrisi, XIII, pp. 208-215; Abu’l Feda, p. 127; al-Aîni, p. 207; MS. Rothelin, p. 599; Mathieu Paris, V, pp. 107-108.

Niciunul din aceste atacuri nu a reuşit să le oprească înaintarea. Regele avansa încet şi cu precauţie. La 7 decembrie a avut loc o bătălie lângă Fariskur, în care cavaleria egipteană a fost respinsă, iar Templierii, sfidând ordinul regelui, i-au urmărit pe fugari prea departe şi au revenit cu greu alături de camarazii lor. La 14 decembrie regele a ajuns la Barmun, iar o săptămână mai târziu armata lui şi-a aşezat tabăra de-a lungul braţului Bahr as-Saghir, pe malul opus oraşului Mansurah.[397]

Armatele au stat faţă în faţă timp de şase săptămâni, despărţite de canalul cel lat. Cavaleria egipteană a încercat să traverseze în insula Damietta şi să-i atace pe franci din spate, dar a fost respinsă de către Carol de Anjou. Între timp, Ludovic a cerut construirea unui dig care să traverseze apa, dar, în ciuda galeriilor acoperite care îi protejau pe constructori, uluitoarele proiectile egiptene azvârlite de pe malul opus şi focul grecesc i-au obligat pe cruciaţi să abandoneze proiectul. La începutul lunii februarie a anului 1250, un copt din Salamun a venit în tabăra regelui şi s-a oferit ca pentru 500 de besanţi să dezvăluie locul unui vad de trecere a braţului Bahr as-Saghir. În zorii zilei de 8 februarie cruciaţii au început să traverseze vadul. Ducele de Burgundia a rămas cu trupe suficiente să apere tabăra, iar regele Ludovic a plecat cu

397 Joinville, pp. 69-70; Ms. Rothelin, pp. 597-598; Maqrisi, XIII, pp. 215-216; al-Aîni, p. 207.

restul armatei. Fratele regelui, Robert d'Artois, conducea avangarda, alături de Templieri şi de contingentul englezilor. Primise ordine stricte să nu-i atace pe egipteni decât cu permisiunea regelui. Dificila traversare a reuşit, deşi a fost anevoioasă. Aflat pe malul celălalt, contele d'Artois s-a temut că, fără un atac imediat, elementuhsurpriză ar fi fost pierdut. Templierii i-au reamintit în van de instrucţiunile primite, dar, la insistenţele sale, au fost de acord să îl însoţească în ofensivă. Graba lui Robert a fost justificată. Tabăra egipteană, la trei kilometri depărtare de Mansurah, tocmai îşi începea rutina zilnică fără nicio bănuială, când cavaleria franceză a năvălit în mijlocul ei. Mulţi egipteni au fost ucişi, în timp ce îşi căutau armele. Alţii au fugit pe jumătate îmbrăcaţi către oraş. Generalul Fakhr ad-Din abia ieşise din baie şi un slujitor îi vopsea barba cu henna când a auzit vacarmul. Fără să mai zăbovească să îşi pună armura, a sărit pe cal şi s-a aruncat în bătălie, nimerind într-un grup de Templieri care l-au sfârtecat.

Robert d'Artois era acum stăpân în tabăra egipteană. Marele maestru al Templului l-a rugat din nou să aştepte până ce regele şi restul armatei vor fi traversat vadul. William de Salisbury, la rândul lui, l-a îndemnat la prudenţă, dar Robert era hotărât să cucerească oraşul Mansurah şi să nimicească armata egipteană. După ce i-a acuzat pe englezi şi pe Templieri de laşitate, şi-a adunat oamenii şi i-a atacat din nou pe egiptenii aflaţi pe

fugă. Din nou, William şi Templierii s-au simţit obligaţi să îl urmeze. Deşi Fakhr ad-Din murise, comandanţii mameluci reuşiseră să reinstaureze disciplina în rândul trupelor, iar cel mai capabil dintre ei, Rukn ad-Din Barbars, supranumit Bundukdari, arbaletierul, a preluat frâiele. A poziţionat oameni în punctele-cheie ale oraşului şi a lăsat cavaleria cruciată să intre pe porţile larg deschise. După ce cavalerii francezi, urmaţi îndeaproape de Templieri, s-au apropiat de zidurile fortăreţei, mamelucii i-au înconjurat de pe străzile laterale. Caii latinilor nu aveau spaţiu de manevră pentru întoarcere şi imediat s-a iscat confuzia. Câţiva cavaleri au fugit pe jos până la Nil, doar ca să piară înecaţi în apele fluviului. Alţi câţiva au reuşit să scape din oraş. Templierii au murit luptând pe străzi şi doar 5 dintre cei 290 de cavaleri au supravieţuit. Robert d'Artois, împreună cu garda de corp, s-a baricadat într-o casă, dar egiptenii s-au năpustit în ea şi i-au masacrat pe toţi. Printre cavalerii care au căzut în luptă s-a numărat William, conte de Salisbury, şi aproape toată suita lui, seniorul de Coucy şi contele de Brienne. Pierre de Bretagne fusese cu ei în avangardă şi avea o rană urâtă la cap, dar a reuşit să iasă din oraş călare şi să îl avertizeze pe rege.

Armata cruciată aproape terminase de traversat canalul Bahr as-Saghir. Aflând despre dezastru, regele Ludovic a pregătit linia întâi pentru un eventual atac, în timp ce a poruncit

inginerilor să construiască un pod peste ape. Corpul de arbaletieri rămăsese pe flancul lateral ca să poată acoperi traversarea în caz de nevoie, dar regele i-a chemat alături. După cum prevăzuse Ludovic, la scurtă vreme mamelucii au ieşit din oraş şi s-au aruncat asupra liniilor cruciate. Ludovic şi-a ţinut pe loc soldaţii, deşi o ploaie de săgeţi se revărsa asupra lor. Apoi, de îndată ce mamelucii au rămas fără muniţie, a ordonat contraatacul. Cavaleria i-a respins pe sarazini, dar aceştia s-au regrupat şi au atacat din nou; detaşamente de musulmani încercau să împiedice construirea pontonului. Regele însuşi aproape că a fost împins în apă, dar un alt contraatac l-a salvat. Într-un final, către apusul soarelui, pontonul a fost terminat şi arbaletierii au ajuns pe malul celălalt. Sosirea lor i-a asigurat regelui victoria. Egiptenii s-au retras din nou în oraş, iar Ludovic a ridicat tabăra pe locul în care petrecuseră şi noaptea anterioară. Abia atunci a aflat de la marele maestru al Templierilor despre moartea fratelui său. Regele a izbucnit în lacrimi.22

Cruciaţii au obţinut victoria, dar cu un preţ foarte mare. Dacă Robert d'Artois nu s-ar fi aventurat în Mansurah, poate că s-ar fi simţit destul de puternici ca să încerce un asalt asupra oraşului, chiar dacă ar fi trebuit să facă faţă unor maşini de război mai bune decât ale lor. Dar deocamdată nu se mai putea face nimic. Situaţia semăna ameninţător de mult cu cea din a Cincea Cruciadă, când cruciaţii cuceriseră Damietta,

aproape de locul unde se aflau acum, dar au fost nevoiţi să se retragă. Ludovic nu spera la un deznodământ mai fericit nici de data asta, doar dacă autorităţile de la Cairo, zguduite de certuri la Curte, i-ar fi propus termeni acceptabili pentru negociere. Între timp, şi-a întărit tabăra şi a consolidat pontonul. A fost o decizie înţeleaptă, căci trei zile mai târziu, pe 11 februarie, egiptenii au atacat din nou. Primiseră întăriri din sud şi erau mai puternici decât înainte. A fost una dintre cele mai crunte bătălii pe care latinii din Orient şi le aminteau. Mamelucii lansau atac după atac, cu nori de săgeţi înaintea lor. Ludovic din nou şi-a reţinut oamenii până când a venit vremea contraatacului. Carol de Anjou pe flancul stâng şi seniorii sirieni şi ciprioţi pe centru-stânga au rămas pe poziţii, dar Templierii şi nobilii francezi pe dreapta erau gata să cedeze şi regele însuşi le-a sărit în ajutor ca să nu piardă contactul cu stânga. Marele maestru William, care rămăsese fără un ochi la Mansurah, l-a pierdut şi pe celălalt şi a murit. La un moment dat Alphonse de Poitou, care păzea tabăra, pe flancul drept, a fost înconjurat, dar a fost salvat de către bucătari şi femei. În cele din urmă musulmanii au obosit şi s-au retras în bună ordine înapoi în oraş.[398]

Ludovic a aşteptat timp de opt săptămâni în tabăra de la Mansurah, dar mult sperata revoluţie la Curtea egipteană nu a avut loc. Dimpotrivă, la 28 februarie Turan-şah şi-a făcut apariţia în tabăra

398 Joinville, pp. 93-95; Ms. Rothelin, pp. 608-609.

egipteană. De îndată ce a aflat de la mama sa de moartea tatălui, a pornit din capitala sa Diarbekir şi s-a îndreptat către Egipt. A stat trei săptămâni la Damasc, unde a fost proclamat sultan, şi a ajuns la Cairo la sfârşitul lunii februarie. Sosirea lui la Mansurah a dat semnalul pentru noi activităţi în tabăra egipteană. Turan-şah a poruncit să fie construită o escadrilă de ambarcaţiuni uşoare, care au fost duse pe cămile în josul fluviului. Acolo au fost lansate la apă cu misiunea să intercepteze vasele care aduceau de la Damietta hrană pentru cruciaţi. Una după alta au fost capturate mai mult de 80 de corăbii frânce. La 16 martie au fost pierdute 32 de corăbii dintr-o lovitură. Foametea s-a instalat rapid în tabăra cruciaţilor, după care au urmat bolile, dizenteria şi febra tifoidă.[399]

La începutul lunii aprilie, regele Ludovic şi-a dat seama că trebuie să scoată armata din duhoarea taberei şi să se întoarcă la Damietta. Acum, în cele din urmă, şi-a călcat pe inimă ca să negocieze cu necredincioşii şi a trimis la Turan-şah oferta de a schimba Damietta pentru Ierusalim.[400] Era prea târziu. Egiptenii ştiau cât de fragilă era situaţia lui. După ce oferta i-a fost respinsă, Ludovic şi-a consultat căpeteniile oştirii

399 Abu Shama, II, p. 195; al-Aîni, p. 209; Maqrisi, XIII, pp. 220-224; Mathieu Paris, VI, pp. 193-194; Joinville, pp. 102-104; Ms. Rothelin, pp. 609-612.

400 Mathieu Paris aminteşte de o ofertă anterioară de pace pe care i-a făcut-o sultanul, dar pe care a respins-o la sfatul lui Robert d'Artois (V, pp. 87-88, 105) sau a legatului papal (V, p. 143). Oferta de pace a lui Ludovic este pomenită în Joinville, pp. 106-107. In Europa ajunsese zvonul că Ludovic cucerise Cairo (ibid., p. 118, VI, p. 117).

în privinţa retragerii. Aceştia l-au implorat pe rege să o ia înainte împreună cu garda de corp către Damietta, dar el a refuzat să îşi abandoneze soldaţii. S-a hotărât ca bolnavii să fie trimişi cu barca pe Nil, iar cei sănătoşi să meargă pe jos pe acelaşi drum pe care au venit. Tabăra a fost ridicată în dimineaţa zilei de 5 aprilie 1250 şi dureroasa călătorie a început, cu regele în ariergardă ca să-i încurajeze pe cei ce rămâneau în urmă. Mamelucii din Mansurah au văzut mişcarea şi au pornit pe urmele lor. Au descoperit că francii traversaseră braţul Bahr as-Saghir, dar inginerii au uitat să distrugă pontonul. Mamelucii au trecut rapid pe malul celălalt şi au început să-i hărţuiască pe cruciaţi din toate părţile. Atacurile le-au fost respinse de-a lungul zilei, şi francii avansau foarte încet. Regele s-a luptat cu un curaj extraordinar, dar a căzut bolnav în acea noapte şi a doua zi abia se putea ţine în şa. Musulmanii se apropiau tot mai mult de armată şi au atacat din plin. Soldaţii cruciaţi, bolnavi şi obosiţi, nici nu au mai încercat să opună rezistenţă. Era evident că acesta era sfârşitul. Geoffroi de Sargines, care comanda garda regală de corp, l-a dus pe rege într-o casă din satul Munyat al-Khols Abdallah, la nord de Şarimşah, oraş aflat în centrul luptelor. Cavalerii francezi nu puteau accepta înfrângerea, dar seniorii din Orientul Latin au preluat conducerea şi l-au trimis pe Philippe de Montfort să înceapă negocierile cu inamicul. Philippe aproape că reuşise să-i convingă pe generalii

egipteni să permită plecarea neîngrădită a armatei în schimbul Damiettei, când un sergent pe nume Marcel, mituit, se credea, de către egipteni, a început să spună trupelor că regele dăduse ordinul de capitulare necondiţionată. Soldaţii au ascultat ordinul, despre care regele Ludovic nu avea cunoştinţă, şi au depus armele. Întreaga armată a fost înconjurată şi trimisă în captivitate. Cam la aceeaşi oră corăbiile care duceau bolnavii la Damietta au fost împresurate şi capturate.26

La început egiptenii au fost copleşiţi de numărul de prizonieri. Neavând soluţii pentru a-i păzi, cei care erau prea slăbiţi pentru a mărşălui au fost executaţi pe loc, iar în fiecare seară, timp de o săptămână, 300 dintre ei erau aleşi şi decapitaţi, din ordinul personal al sultanului. Regele Ludovic a fost mutat din patul de suferinţă şi dus, în lanţuri, într-o casă în Mansurah. Marii seniori erau ţinuţi împreună într-o închisoare mare, unde era ameninţaţi constant cu moartea, deşi niciunul dintre cei care avea şanse să aducă o sumă frumoasă ca răscumpărare nu urma să fie ucis. Joinville, aflat la bordul uneia dintre corăbiile capturate, şi-a salvat viaţa sa şi pe cele ale camarazilor să-i lăsând să se înţeleagă că era vărul regelui. După ce amiralul egiptean l-a chestionat şi a aflat că nu era adevărat şi că era vărul împăratului Frederic, valoarea i-a crescut şi mai mult.

Prestigiul împăratului necredincioşilor a uşurat într-adevăr situaţia cruciaţilor. Atunci când

lui Ludovic i s-a poruncit în închisoare să cedeze nu doar Damietta, ci toate stăpânirile latine din Siria, acesta a răspuns că acelea nu îi aparţin lui, ci regelui Conrad, fiul împăratului, şi doar împăratul putea să renunţe la ele. Musulmanii au retras imediat cererea, dar i-au impus condiţii aspre regelui. Răscumpărarea lui personală consta în cedarea Damiettei, iar a armatei costa 500.000 de livre de Tour, adică un milion de besanţi. Era o sumă colosală, dar şi numărul de prizonieri era foarte mare. De îndată ce condiţiile au fost acceptate, regele şi marii seniori au fost duşi la bordul unor galere care au coborât pe fluviu până la Fariskur, unde se afla reşedinţa sultanului. S-a hotărât ca Damietta să fie predată peste două zile, la 30 aprilie.27

Înţelegerea a fost posibilă datorită tăriei de caracter a reginei Margareta. Atunci când regele a plecat către Mansurah, i-a venit sorocul. Pruncul a fost moşit de un cavaler octogenar la trei zile după sosirea veştii despre capitularea armatei. Copilul a fost botezat Jean Tristan, pruncul tristeţii. În aceeaşi zi regina a aflat că pisanii[401]

şi genovezii urma să părăsească Damietta, deoarece hrana nu era suficientă pentru toată populaţia. Margareta ştia că nu putea păstra controlul asupra Damiettei fără italieni şi i-a chemat pe conducătorii lor la căpătâiul ei, explicându-le că fără Damietta nu aveau monedă

401 pp. 196-197 (autorul scrisorii, un cavaler ioanit, spunea că „singura noastră speranţă este regele Frederic“); al-Aîni, pp. 213-214.

de schimb pentru eliberarea regelui. Italienii au încuviinţat să rămână după ce regina s-a oferit să cumpere ea toată mâncarea din oraş şi să supravegheze distribuirea ei. A fost o cheltuială de peste 360.000 de livre pentru regină, dar a salvat moralul oraşului. De îndată ce s-a întremat îndeajuns pentru a putea călători, suita ei a insistat să o mute pe mare la Acra, în vreme ce patriarhul Robert s-a dus la sultan cu un salvconduct, ca să pună la punct răscumpărarea.[402]

Patriarhul a ajuns la Fariskur şi a aflat că sultanul murise. Negocierile finale au fost amânate, iar la 2 mai, într-o zi de luni, Turan-şah şi prizonierii săi se aflau încă în oraş, la un banchet organizat de acesta pentru emirii săi. Pierduse însă sprijinul mamelucilor. Marele corp de armată format din sclavi turci şi circasieni câştigase în importanţă în timpul domniei sultanului Ayub, a cărui favoare au răsplătit-o cu fidelitate. Sprijinul acestora i-a permis şi sultanei Shajar ad-Durr să păstreze tronul pentru Turan-şah, care, triumfător asupra cruciaţilor, se simţea îndeajuns de puternic ca să ocupe poziţii la Curte cu favoriţi din Jezireh. La protestele mamelucilor, Turan-şah a răspuns cu ameninţări la beţie. În acelaşi timp, şi-a jignit şi mama vitregă cerându-i bunuri care aparţinuseră tatălui său. Sultana a scris de îndată comandanţilor mameluci ca să o protejeze.

---

402 Joinville, pp. 142-144.

Când Turan-şah s-a ridicat să plece de la banchet, soldaţi din regimentul Bahrid de mameluci, conduşi de Barbars Bundukdari, au năvălit în încăpere şi au început, în frunte cu Barbars, să îl atace pe sultan cu săbiile. Rănit, acesta s-a refugiat într-un turn de lemn de pe malul fluviului. Soldaţii l-au urmărit şi i-au dat foc. Turan-şah s-a aruncat în Nil, şi de acolo, stând în apă, a implorat să fie cruţat, promiţând să abdice şi să se întoarcă în Jezireh. Apelul lui a rămas fără răspuns. O boltă de săgeţi nu a reuşit să îl ucidă, şi Barbars a sărit în apă şi l-a ucis cu sabia. Corpul mutilat al lui Turan-şah a rămas neîngropat timp de trei zile. În cele din urmă ambasadorul califului din Bagdad a obţinut permisiunea să îl îngroape într-un mormânt simplu. Conspiratorii victorioşi l-au numit pe cel mai mare comandant mameluc, Izz ad-Din Aibeg, general suprem şi regent. Acesta s-a căsătorit cu sultana Shajar ad-Durr, pentru legitimitate. În cele din urmă a apărut un văr minor al sultanului mort, al-Ashraf Musa, care a fost proclamat co-sultan, doar pentru fi detronat patru ani mai târziu. Soarta lui nu ne este cunoscută.[403]

Atunci când bătrânul patriarh a sosit de la Damietta cu salvconductul semnat de Turan-şah, noua conducere l-a considerat lipsit de valoare şi l-au tratat ca pe un prizonier. Câţiva mameluci au apărut în faţa regelui Ludovic cu sânge pe săbii,

403 Maqrisi, XIII, pp. 230-232; Abu'l Feda, p. 129; Abu Shama, pp. 198-209; Ibn Khallikan, III, p. 248.

pretinzând bani pentru că i-au ucis duşmanul. Alţii, cu un crud simţ al umorului, îşi vânturau săbiile în faţa seniorilor franci. Joinville era de-a dreptul îngrozit. Mamelucii însă nu aveau de gând să piardă grasa răscumpărare şi au confirmat termenii înţelegerii: după ce Damietta va fi predată, regele şi nobilii aveau să fie eliberaţi, dar soldaţii de rând, dintre care unii fuseseră deja trimişi la Cairo, trebuiau să aştepte plata banilor. Suma fusese redusă la 400.000 de livre de Tour şi jumătate urma să fie plătită la Damietta, iar cealaltă jumătate după ce regele ajungea la Acra. Regele a refuzat însă să jure că se va dezice de Hristos dacă nu îşi va putea respecta partea. Demnitatea şi integritatea lui de-a lungul captivităţii i-au impresionat pe paznicii lui, unii dintre ei chiar glumind că el ar trebui să fie următorul sultan.[404]

Vineri, pe 6 mai 1250, Geoffroi de Sargines a predat Damietta avangardei musulmane. Regele şi nobilii au fost duşi acolo în aceeaşi după-amiază şi Ludovic a început să strângă banii pentru prima jumătate a răscumpărării. În cuierele lui avea doar 170.000 de livre. Până la acoperirea întregii sume, egiptenii l-au reţinut pe fratele regelui, Alphonse de Poitou. Se ştia că Templierii aveau sume mari de bani în galera lor principală, dar au consimţit să acopere restul de bani necesar doar după

404 Joinville, pp. 123-132; Guillaume de Nangis, p. 381; Guillaume de Saint-Pathus, pp. 23, 58, 75-76; Ms. Rothelin, pp. 618-619; al-Aîni, p. 213.

ameninţări. După plata întregii sume, contele de Poitou a fost eliberat. În acea seară, regele şi seniorii săi au ridicat ancora către Acra, unde au ajuns după şase zile, după o călătorie furtunoasă. Pe corabie nu fuseseră pregătite nici haine şi niciun pat pentru rege. Acesta a fost nevoit să doarmă în hainele şi pe salteaua pe care le folosise în captivitate.[405]

Mulţi răniţi au rămas la Damietta, iar musulmanii, contrar promisiunilor făcute, i-au ucis pe toţi.[406]

La puţin timp după sosirea la Acra, regele a ţinut un sfat cu vasalii săi despre planurile de viitor. Mama lui îi scrisese din Franţa, zorindu-l să se întoarcă. Se spunea că regele Henric al Angliei avea planuri de război, şi mai erau şi alte probleme urgente. Regele simţea că era nevoie de el în Orient. Dezastrul din campania egipteană nu numai că distrusese armata franceză, dar epuizase şi trupele din Orientul Latin. Regele simţea că era de datoria lui să rămână măcar până la eliberarea tuturor prizonierilor din Egipt. Fraţii regelui şi contele de Flandra l-au sfătuit să se întoarcă în Franţa, dar el luase deja o decizie, pe care a anunţat-o public la 3 iulie. Fraţii lui şi oricine ar fi dorit puteau să se întoarcă acasă, dar el avea să rămână şi să ia în serviciul personal pe toţi cei care, precum Joinville, ar fi fost dispuşi să rămână cu el. Seniorilor din Franţa le-a fost trimisă o

405 Joinville, pp. 135-138; Ms. Rothelin, pp. 619-620.
406 Ms. Rothelin, p. 620.

scrisoare prin care le explica decizia şi cerea întăriri pentru cruciadă. Regele a resimţit cu amărăciune eşecul marelui său proiect. Era simplu să declare că întreaga catastrofă fusese un semn al graţiei divine, trimis să îl înveţe smerenia, dar trebuie că şi-a dat seama că a plătit cu preţul a multor vieţi nevinovate privilegiul acestei lecţii.[407]

Fraţii regelui împreună cu marii seniori au plecat de la Acra la mijlocul lunii iulie. Au lăsat în urmă toţi banii de care se puteau dispensa, dar numai 1400 de oameni.[408] Regina a rămas alături de rege. Acesta a fost acceptat imediat drept cârmuitor *de facto* al regatului. Tronul îi aparţinea de drept lui Conrad, dar devenise evident faptul că el nu va veni niciodată în Orient. La moartea lui Alice, regenţa a fost încredinţată fiului acesteia, regele Henric al Ciprului, care l-a numit balif pe vărul său, Jean d'Arsuf. Acesta a fost uşurat să îi încredinţeze conducerea lui Ludovic.[409]

Plecarea vasalilor lui francezi i-a permis lui Ludovic să fie mai deschis la sfaturi. Experienţa prin care trecuse îi deschisese mintea, iar lipsa soldaţilor l-a învăţat nevoia de relaţii diplomatice cu necredincioşii. Mulţi dintre prietenii lui găseau că Ludovic era prea dispus să urmeze o politică ce li se părea laşă, dar aceasta a fost o alegere

---

407 Joinville, pp. 145-157; Guillaume de Nangis, p. 383; Guillaume de Saint-Pathus, pp. 91-92; Mathieu Paris, V, pp. 173-174.

408 Joinville, p. 157.

409 Poziţia juridică a lui Ludovic nu a fost definită niciodată, dar a fost acceptat fără îndoială drept autoritate supremă în absenţa lui Conrad.

înţeleaptă şi momentul era propice pentru diplomaţie. Revoluţia mamelucă din Egipt nu fusese bine primită în Siria musulmană, unde loialitatea faţă de Ayubizi încă persista. La sosirea veştilor despre moartea lui Turan-şah, an-Nasir Yusuf al Alepului a plecat din Homs şi la 9 iulie 1250 a ocupat Damascul, unde a fost primit cu mare entuziasm ca strănepot al lui Saladin. Încă o dată se isca rivalitatea dintre Cairo şi Damasc şi ambele Curţi erau interesate să cumpere ajutorul francilor. Abia ajuns la Acra, Ludovic a şi primit o ambasadă de la an-Nasir Yusuf, dar regele nu a vrut să se implice. O alianţă cu Damascul era de preferat din punct de vedere strategic, dar trebuia să îi ia în calcul pe prizonierii franci care rămăseseră în Egipt.[410]

În iarna anului 1250, armata damaschină a început invazia în Egipt. La 2 februarie 1251 s-a ciocnit cu armata egipteană, condusă de Aibeg, la Abbasa, în deltă, la zece kilometri răsărit de actualul oraş Zagazig. Sirienii au avut câştig de cauză la început, dar regimentul personal al lui Aibeg a rezistat pe poziţii. Atunci o unitate de mameluci din armata lui an-Nasir Yusuf a dezertat în mijlocul bătăliei. Sultanul, care nu era vestit pentru curajul său, a fugit de pe câmpul de luptă. Stăpânirea mamelucă a Egiptului a fost salvată, dar Ayubizii conduceau încă Palestina şi Siria. An-Nasir Yusuf a trimis vorbă la Acra cu sugestia că

410 Abu Shama, II, p. 200; Abu'l Feda, p. 131; Ibn Khalikan, II, p. 446; Joinville, p. 158.

ar putea ceda Ierusalimul în schimbul sprijinului cruciat. Ludovic a trimis o ambasadă la Cairo, la Aibeg, să îl avertizeze că, dacă situaţia prizonierilor franci nu se va rezolva curând, el se va alia cu Damascul. Ambasadorul lui, Jean de Valenciennes, a reuşit ca în decursul a două vizite să obţină mai întâi eliberarea cavalerilor, printre care se număra şi marele maestru al Ospitalierilor, prins în 1244 la Gaza, şi peste 3.000 de prizonieri luaţi mai recent în schimbul a 300 de prizonieri musulmani aflaţi în mâinile latinilor. Aibeg s-a arătat foarte interesat de prietenia cu regele şi i-a trimis cadou, cu al doilea convoi, un elefant şi o zebră. Atunci Ludovic a avut curajul să ceară eliberarea tuturor prizonierilor creştini fără nicio altă plată. Văzând că un emisar al lui Ludovic, vorbitorul de arabă Yves Bretonul, se afla în vizită la Damasc, Aibeg a consimţit la cererea regelui în schimbul unei alianţe militare împotriva lui an-Nasir Yusuf. Aibeg a mai promis că după ce mamelucii vor fi ocupat Palestina şi Damascul, vor returna creştinilor teritoriul vechiului regat al Ierusalimului până la fluviul Iordan. Ludovic a fost de acord şi toţi prizonierii au fost eliberaţi până la sfârşitul lui martie 1252. Refuzul Templierilor de a rupe relaţiile cu Damascul a pus tratatul în pericol, iar regele a fost obligat să îi renege public şi să ceară iertare.[411]

Alianţa franco-mamelucă nu a dus la niciun

411 Abu Shama, loc. cit.; AbuPl Feda, loc. cit.; Joinville, pp. 158-160; Ms. Rothelin, pp. 624-627; Mathieu Paris, V, p. 342.

rezultat. De îndată ce a aflat despre ea, an-Nasir Yusuf a trimis trupe la Gaza ca să întrerupă o joncţiune între aliaţi. Ludovic a coborât către Jaffa, dar mamelucii nu au înaintat din Egipt. Timp de un an, sirienii şi francii au rămas pe loc, niciunul nedorind să provoace o bătălie. Între timp, Ludovic a reparat fortificaţiile Jaffei, după ce le întărise pe cele de la Acra, Haifa şi Cezareea.[412] La începutul anului 1253, an-Nasir Yusuf a făcut apel la Bagdad ca să medieze între el şi mameluci. Califul, al-Mustasim, era nerăbdător să unească lumea musulmană împotriva mongolilor şi l-a convins pe Aibeg, care i-a recunoscut suzeranitatea formală, să accepte termenii lui an-Nasir Yusuf. Aibeg urma să fie acceptat drept suveran în Egipt şi să anexeze Palestina până în Galileea la nord şi Iordan la răsărit. Tratatul de pace a fost semnat în aprilie 1253; înţelegerea lui Aibeg cu francii a fost dată uitării.[413]

Armata Damascului a traversat teritoriul franc în drumul spre casă de la Gaza, jefuind pe măsură ce avansa. Oraşele erau prea bine fortificate pentru a fi atacate, cu excepţia Sidonului, ale cărui ziduri se aflau în reconstrucţie. Musulmanii nu au luat cu asalt castelul de pe insuliţă, dar au jefuit oraşul şi s-au retras încărcaţi cu pradă şi cu prizonieri. Regele Ludovic a răspuns prin trimiterea unei expediţii de

412 Joinville, pp. 167-168, 184-185; Ms. Rothelin, pp. 627-628; Mathieu Paris, VI, p. 206; al-A'ini, p. 215.

413 Maqrisi, Sultans, I, I, pp. 39, 54; Abu’l Feda, p. 132.

jaf împotriva oraşului Banyas, dar fără succes. Din fericire pentru Orientul Latin, nici Aibeg şi nici an-Nasir Yusuf nu s-au arătat interesaţi de un război.[414]

Înfrânarea celor doi s-a datorat în mare parte prezenţei lui Ludovic în Orient. Deşi nu avea la activ decât dezastre militare, personalitatea sa era impresionantă, şi asta doar spre avantajul său. În decembrie 1250 murise în Italia împăratul Frederic, al cărui nume avea încă greutate în cercurile musulmane. Fiul său, Conrad, nu moştenise acest prestigiu.[415] Ludovic era şi mai priceput decât Frederic în menţinerea bunelor relaţii cu locuitorii din Orient, datorită tactului şi sincerităţii sale. Caracterul său a fost pus în valoare în intervenţia în principatul Antiohiei. Bohemund al V-lea a murit în ianuarie 1252, lăsând în urmă doi copii, o fiică, Plaisance, care se căsătorise cu doar câteva luni în urmă cu regele Henric al Ciprului, ce nu avea urmaşi, devenindu-i a treia soţie, şi un fiu, Bohemund, în vârstă de 15 ani, care a urmat la tron sub regenţa văduvei, principesa Lucienne. Aceasta era o femeie comodă, care nu ieşea niciodată din Tripoli şi care a lăsat guvernarea principatului pe mâna rudelor sale italiene. Bohemund al VI-lea şi-a dat seama curând că mama lui era nepopulară şi, cu aprobarea lui Ludovic, a obţinut permisiunea

414 Joinville, pp. 197-199; Estoire d'Eracles, II, pp. 440-441.

415 Frederic a murit la 13 decembrie la Fiorentino. Vezi Hefele-Leclerq, V, 1, p. 1693.

papei de a fi declarat major cu câteva luni înainte de data legală. După ce Inocenţiu al IV-lea şi-a dat consimţământul, Bohemund s-a dus la Acra, unde a fost făcut cavaler de către rege. Lucienne a fost îndepărtată de la tron şi primind drept compensaţie cu un venit generos. În acelaşi timp, Ludovic a reuşit să medieze împăcarea între Curtea de la Antiohia şi cea armeană. În ultimii ani de domnie, Bohemund al V-lea reluase relaţiile cu regele Hethum, dar trecutul era încă prea încărcat de amintiri triste. Bohemund al VI-lea nu avea resentimente. La sugestia lui Ludovic, în 1254 s-a căsătorit cu fiica lui Hethum, Sibylla, şi a devenit într-o oarecare măsură vasalul socrului său. Armenii au acceptat să participe la protecţia Antiohiei.[416]

Regele Henric al Ciprului a murit la 18 ianuarie 1253. Deoarece fiul lui, Hugues al II-lea, avea doar câteva luni, regina Plaisance a preluat regenţa Ciprului şi pe cea nominală a regatului Ierusalimului. Curtea din Cipru i-a recunoscut poziţia în insulă, dar nobilii de pe continent doreau ca ea să fie prezentă în persoană înainte să o confirme. Jean d'Ibelin, senior de Arsuf, a rămas balif, iar Plaisance plănuia să se mărite cu tânărul fiu al acestuia, Balian. În fapt, regele Ludovic a continuat să conducă regatul.[417]

---

416 Estoire d'Eracles, II, pp. 439, 441-442; Ms. Rothelin, p. 624, Joinville, pp. 186-187; Vincent de Beauvais, p. 96.

417 Estoire d'Eracles, loc. cit.; Assises, II, p. 420. Vezi La Monte, Feudal Monarchy, pp. 74-75; Hill, History of Cyprus, II, p. 149. Se pare că Plaisance nu a fost decât logodită cu Balian, deoarece câţiva ani

Din Europa nu se arăta nicio speranţă pentru o nouă cruciadă. Regele Henric al III-lea al Angliei, care luase crucea împreună cu mulţi dintre supuşii săi în primăvara anului 1250, l-a convins pe papă să îi permită amânarea expediţiei. Fraţii lui Ludovic au refuzat să trimită ajutor din Franţa, unde opinia publică îşi exprima indignarea şi dezamăgirea. La auzul veştilor despre dezastrul de la Mansurah, întreaga ţară a fost cuprinsă de o mişcare în masă a ţăranilor şi lucrătorilor, care se numeau „păstori" şi care erau conduşi de un misterios „maestru din Ungaria". Aceştia ţineau întâlniri în care îi acuzau pe papă şi pe ecleziastici şi jurau să meargă să îl salveze pe regele creştin. Blanche, regina-regentă, a fost de partea lor la început, dar au devenit atât de dezordonaţi, încât mişcarea a trebuit suprimată. Nobilii francezi s-au limitat la comentarii acide la adresa papei, care prefera să predice o cruciadă împotriva imperialilor creştini în loc să trimită ajutor celor care luptau împotriva necredincioşilor. Blanche a mers atât de departe încât să confişte pământurile oricărui vasal al regelui care ar fi răspuns la apelul lui Inocenţiu al IV-lea la o cruciadă împotriva împăratului Conrad în 1251. Dar nici măcar ea sau sfetnicii ei nu s-au aventurat să trimită întăriri în Răsărit.[418]

---

mai târziu se propunea drept mireasă pentru Edmund de Lancaster (Rymer, Foedera, I, p. 341). Ea nu a fost recunoscută formal drept regentă a Ierusalimului decât după vizita ei la Acra în 1258.

418 Mathieu Paris, Chronica Majora, V, pp. 172-173, 259-261; Throop, Criticism of the Crusades, pp. 57-59.

În timpul căutărilor de aliaţi străini, regele Ludovic a stabilit relaţii de prietenie cu Asasinii. Imediat după dezastrul de la Damietta, conducătorul lor din Siria a trimis un emisar la Acra ca să ceară bani pentru neutralitatea lor, dar a primit un răspuns ferm de la rege în prezenţa marilor maeştri ai Ordinelor religioase. Secta ceruse în special să fie scutită de obligaţia de a plăti tribut Ospitalierilor. Ambasada următoare a fost mult mai umilă. A adus cadouri frumoase pentru rege şi a venit cu rugămintea unei alianţe. Ludovic, aflând de ostilitatea Asasinilor ismaeliţi faţă de musulmanii sunniţi, a acceptat iniţiativa şi l-a trimis pe Yves Bretonul să încheie un tratat. Yves a fost fascinat de biblioteca pe care secta o avea la Masyad. A găsit acolo o omilie apocrifă a lui Hristos către Sfântul Petru, care, după spusele sectanţilor, era reîncarnarea lui Abel, Noe şi Avraam. Un pact de apărare mutuală a fost semnat.[419]

Ambiţia diplomatică a lui Ludovic era însă obţinerea prieteniei duşmanilor celor mai înverşunaţi ai Asasinilor, mongolii. La începutul anului 1253, a sosit la Acra o relatare potrivit căreia unul dintre prinţii mongoli, Sartak, fiul lui Bătu, s-a convertit la creştinism. Ludovic s-a grăbit să trimită doi dominicani, pe Guillaume de Rubruck şi pe Bartolomeu de Cremona, ca să îl convingă pe prinţ să vină în ajutorul fraţilor lui creştini din Siria, dar nu stătea în puterile unui

419 Joinville, pp. 160-165.

prinţ să încheie o alianţă de o asemenea importanţă.[420] În vreme ce dominicanii şi-au continuat călătoria în Asia către Curtea Marelui han, regele Ludovic a fost obligat să părăsească Orientul Latin. Mama lui, regina Blanche, murise în noiembrie 1252, iar moartea ei a fost urmată de tulburări. Regele Angliei a început să creeze probleme, în ciuda jurământului de a pleca în cruciadă, şi nici nu şi-a susţinut episcopii pe care papa i-a însărcinat să predice cruciada. Succesiunea la moştenirea comitatului Flandrei a dus la un război civil şi toţi marii vasali ai Franţei deveniseră neliniştiţi. Prima datorie a lui Ludovic era faţă de propriul regat şi fără tragere de inimă regele s-a pregătit să se întoarcă acasă. A ridicat ancora de la Acra la 24 aprilie 1254. Corabia aproape că a naufragiat pe ţărmul Ciprului, dar regina a promis o corabie de argint altarului Sfântului Nicolae de la Varangéville şi furtuna s-a potolit. Câteva zile mai târziu prezenţa de spirit a reginei a salvat corabia de la incendiu. În iulie partida regală a debarcat la Hyéres, în teritoriul fratelui regelui, Carol de Anjou.[421]

Cruciada lui Ludovic i-a târât pe creştinii din

---

420 Pelliot, „Les Mongols et la Papauté“, loc. cit., p. 220. Lucrarea îtinerarium a lui Rubrouck a fost tradusă în limba engleză şi editată de Rockhill. Dominicanul nu era convins de convertirea lui Sartak atunci când l-a cunoscut (ibid., pp. 107, 116), dar armenii credeau că era autentică (Kirakos, trad. Brosset, p. 173).

421 Joinville, pp. 218-234; Guillaume de Saint-Pathus, pp. 29-30; Ms. Rothelin, pp. 629-630; Mathieu Paris, V, pp. 434, 452-454. Pentru moartea lui Blanche la 1 decembrie 1252, vezi Mathieu Paris, V, p. 354.

Orient într-o uriaşă catastrofă militară. Şederea de patru ani a regelui la Acra a mai recuperat din pagube, dar pierderile de forţe nu au fost restabilite niciodată. Ludovic avea cel mai nobil caracter dintre toţi marii cruciaţi, dar poate că ar fi fost mai bine pentru Orientul Latin dacă regele nu ar fi părăsit Franţa niciodată. Eşecul lui a avut consecinţe serioase. Regele era un om bun şi cu frica lui Dumnezeu, şi totuşi Dumnezeu l-a dus la dezastru. La începuturi, insuccesele cruciaţilor puteau fi explicate ca o pedeapsă divină pentru nelegiuirile şi păcatele lor, dar o asemenea teorie facilă nu se mai putea susţine acum. Era oare posibil ca întreaga mişcare să nu fie văzută cu ochi buni de către Dumnezeu?[422]

Deşi sosirea regelui francez în Răsărit a fost una nefericită, plecarea lui a adus şi riscul unui pericol imediat. Regele l-a numit ca reprezentant pe Geoffroi de Sargines, care a primit postul oficial de seneşal al regatului. Balif era acum Jean d'Ibelin, contele de Jaffa, care l-a înlocuit în funcţie pe vărul său, Jean d'Arsuf, între 1254 şi 1256. Putem presupune că Jean d'Arsuf a fost în Cipru în acea perioadă, sfetnic al reginei Plaisance, care a continuat să fie regentul legal al ambelor regate.[423] Moartea lui Conrad al Germaniei în Italia în mai 1254 a făcut ca titlul de rege al Ierusalimului să-i revină fiului său de doi

422 Salimbene, Chronica, pp. 235-237, spune că asemenea îndoieli au fost exprimate. Călugării mendicanţi care predicau cruciada au fost insultaţi în public după eşecul ei.

423 La Monte, loc. cit., nota 1.

ani, Conradin, ale cărui drepturi nominale au fost cu scrupulozitate apărate de susţinătorii lui din Orient.[424] Chiar înainte de plecare Ludovic a încheiat un armistiţiu cu Damascul, care urma să dureze de la 21 februarie 1254 timp de doi ani, şase luni şi 40 de zile. An-Nasir Yusuf al Damascului devenise conştient de pericolul mongol şi nu mai dorea să lupte cu francii. Aibeg al Egiptului, la rândul lui, dorea să evite un război de amploare şi în 1255 a încheiat un armistiţiu pe 10 ani cu latinii, dar a exclus în mod voit Jaffa din înţelegere, sperând că o va putea cuceri ca port pentru teritoriile lui din Palestina.[425] Au existat incursiuni armate de ambele părţi, dincolo de frontieră. În ianuarie 1256, Geoffroi de Sargines şi Jean de Jaffa au prins o mare caravană cu animale de povară. Guvernatorul mameluc al Ierusalimului, pornit în luna martie să pedepsească jefuitorii, a fost înfrânt şi ucis. Aibeg, care avea probleme cu generalii săi, inclusiv cu Barbars, a încheiat un alt tratat cu Damascul, din nou cu medierea califului, şi a retrocedat Palestina. Pe de altă parte, ambele puteri musulmane şi-au reînnoit armistiţiile cu francii pentru următorii zece ani, incluzând şi teritoriul Jaffei.[426]

Această reţinere arătată de Cairo şi Damasc,

424 Mathieu Paris, V, pp. 459-460.

425 Mathieu Paris, V, p. 522; Ms. Rothelin, p. 630; Annales de Terre Sainte, p. 446.

426 Ms. Rothelin, pp. 631-633; Annales de Terre Sainte, loc. cit.; Abu'l Feda, pp. 133-134.

dictată de teama crescândă faţă de mongoli, i-a salvat pe latini de la meritatele efecte ale războiului civil care a izbucnit după plecarea regelui Ludovic. Cel mai activ element din oraşele din Ţara Sfântă era reprezentat de negustorii italieni. Cele trei mari republici, Genova, Veneţia şi Pisa, cu colonii în fiecare port levantin, dominau comerţul Mediteranei. În afara activităţilor bancare ale Templierilor, comerţul italienilor asigura pentru Orientul Latin cea mai mare parte a veniturilor, fiind în acelaşi timp benefic şi pentru prinţii musulmani, a căror disponibilitate de a semna armistiţii era motivată de teama de a nu se întrerupe această sursă de profit. Dar între republici exista o aprigă rivalitate. Disputele dintre Genova şi Pisa au întârziat îmbarcarea regelui în Cipru în 1249. În 1250, după uciderea unui negustor genovez de către un veneţian, pe străzile din Acra au izbucnit lupte de stradă.[427] După plecarea lui Ludovic în Europa, problemele au reînceput. Cartierul genovez din Acra era separat de cel veneţian de dealul Montjoie, care aparţinea genovezilor cu excepţia coamei, unde se afla vechea mănăstire Sf. Sava. Ambele colonii îşi disputau mănăstirea şi, într-o zi a anului 1256, pe când juriştii încă discutau cazul, genovezii au luat-o în stăpânire. La protestul veneţienilor, bărbaţi înarmaţi au coborât dealul în cartierul veneţian. Pisanii, cu care avuseseră o înţelegere prealabilă, le-au venit în ajutor. Veneţienii, luaţi prin

427 Annales Januenses, p. 238.

surprindere, s-au văzut cu casele jefuite, la fel şi corăbiile legate la chei. Au reuşit cu mare greutate să îi alunge pe atacatori, dar mănăstirea şi multe corăbii au fost pierdute.54

Philippe de Montfort, senior de Toron şi de Tyr, care contesta de multă vreme stăpânirea veneţienilor asupra unor sate din jurul Tyrului, a considerat că era un moment oportun să îi alunge din porţiunea de oraş care le revenise după tratatul semnat la cucerirea Tyrului în 1124, precum şi din proprietăţile din suburbii. Din cauza disputei cu genovezii, veneţienii nu au putut riposta, dar nici atunci când Genova, nedorind să înceapă un război, s-a oferit să medieze conflictul, veneţienii, prea furioşi, nu au acceptat oferta. Consulul Veneţian de la Acra, Marco Giustiniani, era un diplomat priceput. Gestul de forţă al lui Philippe i-a şocat pe verii săi Ibelini, care insistau foarte mult pe corectitudinea juridică. Baliful Jean d'Arsuf bănuia familia Montfort că dorea să declare independenţa Tyrului faţă de Acra. Deşi baliful avusese o relaţie rece cu veneţienii, în principal din cauza atitudinii lor faţă de Cruciada lui Ludovic, Giustiniani l-a convins să li se alăture. Jean de Jaffa se certase deja cu genovezii, dintre care unul încercase să îl ucidă. Fraternităţile din Acra, alarmate de faptul că Philippe ar face din Tyr un competitor comercial, l-au susţinut pe Giustiniani. Acesta i-a convins pe pisani că genovezii erau aliaţi egoişti şi înşelători şi a câştigat şi susţinerea lor. Negustorii marsiliezi,

care au fost întotdeauna invidioşi pe genovezi, i s-au alăturat şi ei, dar negustorii catalani, invidioşi pe marsiliezi, s-au raliat cu tabăra opusă. Cavalerii Teutoni şi Templieri erau de partea veneţienilor, Ioaniţii de cea a genovezilor. Mai la nord, familia Embriaco, ce domnea la Jableh, şi-a amintit de originile ei genoveze. Capul familiei, Henric, în ciuda prohibiţiilor impuse de suzeranul său cu care se certase, Bohemund al VI-lea al Antiohiei şi al Tripoli-ului, a trimis trupe să îi ajute pe genovezii din Acra. Bohemund însuşi a încercat să rămână neutru, dar disputa cu clanul Embriaco l-a obligat să se alăture conflictului de partea veneţienilor, cu care avea afinităţi. Sora lui, mama-regentă Plaisance, nu mai putea face nimic. Singura persoană din Orientul Latin în care putea avea încredere era Geoffroi de Sargines, iar acesta, un străin, nu avea nici influenţă şi nici putere. Războiul civil ajunsese să implice întreaga societate din Orient. Nu mai era vorba de nobilii locali aliaţi împotriva unui stăpân străin, ca în zilele lui Frederic al II-lea. Micile dispute de familie au exacerbat luptele. Mama lui Philippe de Montfort şi soţia lui Henric de Jableh se născuseră în familia Ibelinilor. Bunica lui Bohemund al VI-lea era născută Embriaco. Dar aceste legături de rudenie nu mai însemnau mare lucru.[428]

Veneţia a fost rapidă în mişcări. De îndată ce genovezii au aflat de trădarea pisanilor, au ocupat

428 Estoire d'Eracles, II, p. 445; Dandolo, pp. 366-367; AnnalesJanuenses, loc. cit,

cartierul pisan din Acra, preluând astfel şi controlul asupra portului interior. Dar abia au avut timp să întindă un lanţ la intrare că o mare flotă condusă de amiralul Veneţian Lorenzo Tiepolo şi-a făcut apariţia. Corăbiile au rupt lanţul şi au debarcat oamenii pe chei. Pe străzile oraşului s-a dat o bătălie sângeroasă. În cele din urmă genovezii au fost împinşi înapoi în cartierul lor, fiind apăraţi doar la nord de cartierul Ioaniţilor. Mănăstirea Sf. Sava a fost ocupată de veneţieni, dar nu i-au putut disloca pe genovezi şi pe Ospitalieri din propriile lor clădiri.[429]

În februarie 1258, Plaisance a făcut o încercare de a-şi exercita autoritatea. A traversat marea din Cipru cu fiul ei în vârstă de cinci ani, regele Hugues, venind la Tripoli, la fratele ei Bohemund, care ulterior a însoţit-o la Acra. A fost convocată înalta Curte a regatului, care a fost rugată să îl recunoască pe regele Ciprului, succesorul la tron cel mai apropiat după Conradin, ca fiind depozitarul puterii regale şi pe mama lui ca tutore şi regentă. Speranţele lui Bohemund că autoritatea şi prezenţa surorii sale vor pune capăt războiului civil au fost deşarte. De îndată ce Ibelinii au acceptai pretenţiile lui Hugues şi ale lui Plaisance, fără a afecta drepturile regelui Conradin, iar Cavalerii Teutoni şi Templieri au fost de acord, Ioaniţii au declarat că nicio decizie nu se poate lua în absenţa lui Conradin, apelând la

429 Dandolo, loc. cit.; Annales Januenses, p. 240; Estoire dEracles, II, p. 447.

acelaşi argument care fusese deja respins în 1243. Familia regală a fost aşadar atrasă în războiul civil. Partida veneţiană îi sprijinea pe Plaisance şi pe fiul ei, iar, prin cinica ironie a istoriei, Genova, Cavalerii Ospitalieri şi Philippe de Montfort, toţi opozanţi înverşunaţi ai lui Frederic al II-lea în trecut, deveniseră apărătorii lui Conradin de Hohenstaufen. Votul majorităţii a recunoscut-o regentă pe Plaisance. Jean d'Arsuf i-a predat funcţia de balif, dar a fost renumit de ea în acelaşi post. După aceea, Plaisance s-a întors cu fratele ei la Tripoli şi apoi în Cipru, instruindu-l pe balif să fie ferm cu rebelii.[430]

Patriarh al Ierusalimului era Iacob Pantaleone, fiul unui pantofar din Troyes. Fusese numit în decembrie 1255, dar a ajuns la Acra abia în 1260, la începutul războiului civil. Deşi îşi demonstrase calităţile în relaţiile cu păgânii din nord, situaţia din Orientul Latin îl depăşea. Patriarhul a susţinut-o în mod corect pe Plaisance şi a făcut un apel la papă ca să ia măsuri în Italia. Papa Alexandru al IV-lea a convocat delegaţi din cele trei republici la Viterbo şi le-a poruncit să încheie un armistiţiu imediat. Doi plenipotenţiari veneţieni şi doi pisani aveau să meargă în Siria pe o corabie genoveză, iar doi emisari genovezi pe o corabie veneţiană, şi întreaga dispută urma să fie rezolvată. Trimişii au ridicat ancora în iulie 1258, dar au aflat în timpul călătoriei că ajungeau prea

430 Assises, II, p. 401; Estoire dErades, II, p. 443; Ms. Rothelin, p. 643; Gestes des Chiprois, pp. 149, 152.

târziu. Republica genoveză trimisese deja o flotă sub amiralul Rosso della Turca, şi aceasta ajunsese în largul Tyrului în iunie, unde se alăturase corăbiilor genoveze din Levant. La 23 iunie flota compusă din 48 de galere a plecat pe mare, în vreme ce un regiment al lui Philippe de Montfort a pornit pe ţărm. Aliaţii veneţieni şi pisani aveau împreună 38 de galere, conduse de Tiepolo. Bătălia decisivă a avut loc la Acra pe 24 iunie. Tiepolo s-a dovedit a fi un strateg mai bun. După o încleştare aprigă, genovezii au pierdut 24 de corăbii şi 1.700 de oameni, retrăgându-se în dezordine. Supravieţuitorii au putut să se întoarcă teferi la Tyr doar cu ajutorul unei neaşteptate brize dinspre sud. Între timp, forţele de ordine din Acra au oprit înaintarea lui Philippe, iar cartierul genovez a fost ocupat. În urma acestei înfrângeri genovezii au părăsit Acra întru totul şi şi-au stabilit cartierul general în Tyr.[431]

În aprilie 1259, papa l-a trimis pe Tomasso Agni din Lentino, episcopul titular al Betleemului, cu misiunea să rezolve disputa. Tot în aceeaşi vreme a murit baliful, Jean d'Arsuf, şi regina Plaisance a venit din nou la Acra. La 1 mai l-a numit balif pe Geoffroi de Sargines, care era o figură respectată şi mai puţin controversată şi care a colaborat cu legatul papal pentru semnarea unui armistiţiu. În ianuarie 1261, la o sesiune a înaltei Curţi, la care au participat şi delegaţi din

431 Dandolo, p. 367-, Annales Januenses, p. 240; Gestes des Chiprois, pp. 153-156; Raynald, XXII, p. 30 şi urm.; Estoire dEracles, II, p. 445.

coloniile italiene, s-a ajuns la o înţelegere. Genovezii urmau să îşi aibă cartierul în Tyr, iar veneţienii şi pisanii în Acra. Nobilii şi Ordinele militare implicate în conflict s-au împăcat. Dar italienii nu au considerat niciodată acest aranjament ca fiind unul definitiv. Războiul a reizbucnit şi a continuat, în detrimentul comerţului şi al navigaţiei de-a lungul coastei siriene.[432]

Conflictul a dăunat şi francilor din Răsărit, dincolo de frontierele Siriei. Fragilul Imperiu Latin de Constantinopol supravieţuisc în special datorită italienilor, care nu doreau să îşi piardă avantajele comerciale. Veneţia, cu proprietăţile ei în Constantinopol şi în insulele din Marea Egee, era profund interesată în dăinuirea lui. Ca atare, Genova l-a sprijinit activ pe împăratul grec de la Niceea, Mihail Paleologul. Mihail pusese deja bazele pentru recucerirea Peloponesului de către Bizanţ în 1259 prin marea victorie de la Pelagonia, în Macedonia, în care Guillaume de Villehardouin, prinţul Ahaiei, a căzut prizonier împreună cu toţi nobilii săi şi a fost obligat să predea fortăreţele Maina, Mistra şi Monemvasia ce dominau jumătatea estică a peninsulei. În martie 1261, Mihail a semnat un tratat cu genovezii, oferindu-le privilegii comerciale pe tot teritoriul său, în prezent şi în viitor. La 25 iulie, cu ajutorul genovezilor, trupele lui au intrat în

---

432 Tafel-Thomas, Urkunden, III, pp. 39-44; Gestes des Chiprois, p. 156; Annales de Terre Sainte, pp. 448-449.

Constantinopol. Imperiul României, născut în urma celei de-a Patra Cruciade, a luat sfârşit. El nu a adus decât pagube Orientului creştin.[433]

Recucerirea Constantinopolului de către Bizanţ şi colapsul Imperiului Latin au fost aşadar consecinţele unui război izbucnit în jurul unei vechi mănăstiri din Acra. A fost o lovitură puternică dată prestigiului latinilor şi al papei şi un triumf pentru greci. Dar Bizanţul, chiar şi cu capitala restabilită, nu mai era imperiul ecumenic care fusese în secolul al XII-lea. Acum era doar un stat între celelalte. Pe lângă principatele latine care mai rămăseseră, în Balcani existau puternicele regate ale bulgarilor şi sârbilor, iar în Anatolia, chiar dacă sultanatul selgiucid fusese slăbit de mongoli, nu se mai punea problema alungării turcilor. Pentru bizantini, posesiunea asupra vechii lor vetre a însemnat şi mai multe probleme şi nu a întărit puterea împăraţilor. Principalii beneficiari au fost genovezii. Fuseseră înfrânţi în Siria, dar alianţa cu Bizanţul le-a oferit controlul asupra comerţului Mării Negre, comerţ care creştea în volum şi importanţă pe măsură ce cuceririle mongole deschideau rutele de caravane de-a lungul Asiei Centrale.[434]

Geoffroi de Sargines, susţinut de prestigiul lui Ludovic, a restabilit o oarecare ordine printre seniorii din regat. Chiar dacă marinarii italieni se

433 Pentru recucerirea Constantinopolului, vezi Vasiliev, History of the Byzantine Empire, pp. 538-539. Principalele surse bizantine sunt Pachymeres, p. 140 şi urm., şi Georgios Akropolites, I, p. 182 şi urm.
434 Heyd, I, p. 427 şi urm.

mai încăierau între ei, ostilităţile deschise au încetat pe coastă. Despre o revenire la vechea prietenie dintre familia Montfort şi Ibelini însă nu putea fi vorba. Templierii şi Ioaniţii nu renunţau la tradiţionala lor rivalitate, iar Ordinul Teutonilor, nesigur pe viitorul în Siria, a început să îşi dedice întreaga atenţie îndepărtatelor ţărmuri ale Balticii, unde, începând cu anul 1226, a primit pământuri şi castele pentru colaborarea la îmblânzirea şi convertirea prusacilor şi livonilor păgâni.[435]

Autoritatea lui Geoffroi nu acoperea şi comitatul de Tripoli, unde antipatia lui Bohemund faţă de vasalul lui, Henric de Jableh, se transformase într-un război. Pe de o parte Henric a respins suzeranitatea lui Bohemund şi şi-a păstrat, cu ajutorul genovezilor, independenţa, iar pe de altă parte vărul său Bertrand, capul ramurii mai tinere a familiei Embriaco, l-a atacat pe Bohemund în Tripoli. Prinţesa văduvă Lucienne, după ce a fost îndepărtată de la regenţă, a reuşit să păstreze mulţi dintre favoriţii ei romani în poziţiile importante din stat, spre nemulţumirea nobililor locali. Aceştia şi-au găsit conducătorii în persoana lui Bertrand Embriaco, care deţinea largi proprietăţi în Jableh şi în jurul oraşului, şi în persoana ginerelui său, Jean al Antiohiei, senior de Batrun, văr de-al doilea cu Bohemund. În 1258, nobilii au pornit către Tripoli, unde se afla Bohemund, şi au asediat oraşul. Bohemund a ieşit

435 Pentru Ordinul Teuton vezi Stehlke, Tabulae Ordinis Teutonici.

la atac, dar a fost învins şi rănit la umăr chiar de către Bertrand. A fost nevoit să rămână sub asediu în cea de-a doua capitală a lui până când Templierii i-au trimis forţe în ajutor. Bohemund dorea cu ardoare să se răzbune. Într-o zi, pe când Bertrand traversa călare unul dintre satele sale, a fost atacat şi ucis de un grup de ţărani înarmaţi. Capul i-a fost tăiat şi trimis în dar lui Bohemund. Nu a fost niciun dubiu că Bohemund a poruncit atacul şi pentru moment crima şi-a atins scopul. Rebelii s-au speriat şi s-au retras la Jableh. Dar acum se deschisese un conflict de sânge între dinastia de Antiohia şi familia Embriaco.[436]

Geoffroi de Sargines şi-a încheiat mandatul în 1263. Regina Plaisance a Ciprului murise în septembrie 1261, îndoliind tot regatul. Plaisance a fost o doamnă dreaptă şi onestă. Fiul ei, Hugues al II-lea, avea doar 8 ani, iar Ciprul şi Ierusalimul aveau nevoie de un nou regent. Tatăl lui Hugues al II-lea, Henric I, avea două surori. Cea mare, Maria, era căsătorită cu Gauthier de Brienne şi murise de tânără, lăsând în urma ei un fiu, Hugues. Sora mai mică, Isabella, era căsătorită cu Henric al Antiohiei, fratele lui Bohemund al V-lea, şi era încă în viaţă. Fiul ei, care se numea tot Hugues, era mai mare decât vărul său de Brienne, pe care îl creştea tot Isabella. Hugues de Brienne, deşi era următorul la succesiunea tronului, nu

436 Gestes de Chiprois, pp. 157-160; Vezi Rey, „Les Seigneurs de Giblet“, în Revue de l'Orient Latin, EI, pp. 399-404. Senior de Batrun era Jean, nu Guillaume (ca în indicele la ediţia Mas Latrie a Gestes de Chiprois). Guillaume, tatăl lui Jean, fusese ucis la La Forbie în 1244.

dorea să concureze cu mătuşa şi cu vărul lui pentru regenţă. Luând în considerare faptul că un bărbat era mai potrivit pentru regenţă decât o femeie, înalta Curte a Ciprului a nesocotit pretenţiile Isabelle! în favoarea fiului ei, care a fost numit pentru că era cel mai în vârstă prinţ de sânge regal. Înalta Curte din Ierusalim a avut mai mult timp de decizie. Isabella şi soţul ei, Henric al Antiohiei, au sosit la Acra abia în primăvara anului 1263. Nobilii de acolo au acceptat-o ca regentă *de facto*, dar, arătându-se mai scrupuloşi ca niciodată până atunci, au refuzat să depună jurământul. Prezenţa lui Conradin era necesară pentru aceasta. Geoffroi de Sargines a demisionat din funcţia de balif, pe care regenta a dat-o soţului ei. Isabella s-a întors în Cipru fără el.

Isabella a murit în anul următor şi regenţa Ierusalimului a devenit din nou vacantă. Hugues al Antiohiei, regentul Ciprului, a cerut să fie regent în calitate de fiu şi moştenitor al Isabellei, dar de data aceasta şi Hugues de Brienne a ridicat pretenţii. Argumentul lui era că după cutuma din Franţa, care se aplică şi în Orientul Latin, fiul unei surori mai mari îl preceda pe fiul celei tinere, indiferent de vârsta celor doi veri. Juriştii din Orient au considerat însă că hotărâtoare era relaţia de rudenie cu antecedentul deţinător al funcţiei respective. Deoarece Isabella fusese acceptată ca regent, fiul ei Hugues avea prioritate în faţa nepotului ei. Nobilii şi înalţii oficiali de stat l-au acceptat în mod unanim şi i-au prestat

omagiul pe care îl refuzaseră mamei sale. Comunele şi coloniile de străini au prestat jurământul de fidelitate, iar marii maeştri ai Templierilor şi Ospitalierilor l-au recunoscut la rândul lor. Deşi italienii se mai luptau pe mare, domnea o atmosferă superficială de împăcare, datorită în special energiei lui Hugues. Acesta nu a mai numit un balif care să guverneze pentru el pe uscat, ci călătorea des de la Cipru la Acra şi înapoi. Pe când se afla în Cipru, guvernarea era asigurată pe uscat de Geoffroi de Sargines, care devenise din nou seneşal. Din fericire, administraţia se afla în mâini competente, căci se anunţau pericole de mari proporţii.[437]

Regele Ludovic al Franţei nu a uitat niciodată Ţara Sfântă. În fiecare an el trimitea o sumă de bani pentru menţinerea unei mici trupe pe care o lăsase la Acra sub comanda lui Geoffroi de Sargines, iar practica a continuat şi după moartea lui Geoffroi. Regele spera că într-o zi va putea pleca din nou în cruciadă, dar nevoile ţării sale nu îi dădeau un moment de răgaz. Abia în 1267, epuizat şi bolnav, regele s-a simţit în stare să înceapă pregătirile pentru a doua cruciadă, făcând planuri şi adunând cu greutate banii necesari. În 1270, era gata să se îmbarce cu destinaţia Palestina.[438]

Proiectul religios a fost deturnat şi distrus de

437 Vezi La Monte, op. cit., pp. 75-77, şi Hill, op. cit., II, pp. 151-154, pentru discuţia despre chestiunile juridice şi referinţe.
438 Joinville, pp. 210-212.

fratele regelui, Carol. În 1258, copilul Conradin, regele titular al Siciliei şi Ierusalimului, fusese înlocuit de unchiul său, fiul ilegitim al lui Frederic al II-lea, Manfred. Manfred moştenise de la tatăl său strălucirea arogantă şi primise aceeaşi ură din partea papalităţii. Papii începuseră să caute un înlocuitor la tronul Siciliei, care se afla sub suzeranitatea lor. După ce l-au luat în calcul pe Edmund de Lancaster, fiul lui Henric al Angliei, şi-au găsit candidatul potrivit în persoana lui Carol de Anjou. Carol semăna prea puţin cu fratele său cel pios. Era rece, crud şi extrem de ambiţios. Soţia lui, contesa Beatrice, moştenitoarea comitatului de Provence şi soră cu trei regine, râvnea la o coroană proprie. În 1261, Iacob Pantaleone, patriarhul Ierusalimului, a devenit papă sub numele de Urban al IV-lea. L-a convins foarte rapid pe Ludovic că eliminarea dinastiei Hohenstaufen din Sicilia era un prim pas pentru succesul oricărei cruciade viitoare.

Ludovic a aprobat candidatura fratelui său şi a strâns impozite în numele lui în Franţa. Urban a murit în 1264, dar succesorul lui, Clement al IV-lea, un alt francez, a dus la bun sfârşit planurile cu Carol, care a intrat în Italia în 1265 şi l-a învins şi ucis pe Manfred în bătălia de la Benevento. Victoria i-a pus la dispoziţie Italia de sud şi Sicilia, iar soţia lui a primit coroana pe care şi-o dorea. Trei ani mai târziu, Conradin a încercat să-şi recupereze moştenirea italiană, dar a sfârşit dezastruos lângă Tagliacozzo. Băiatul de 16 ani a

căzut prizonier şi a fost decapitat. Ambiţiile lui Carol au ţintit şi mai sus. Dorea să domine întreaga Italie, să recucerească Constantinopolul de la grecii schismatici, să creeze un imperiu mediteraneean, după cum visaseră în van şi normanzii. Papa Clement a început să se teamă de monstrul pe care îl crease, dar a murit în 1268. Timp de trei ani, prin intrigi cu cardinalii, Charles a blocat alegerea unui nou papă. Nimeni nu îl putea ţine în frâu, dar gândul la cruciada plănuită de fratele lui îl neliniştea. Francezii şi banii francezi trebuiau folosiţi pentru el, nu pentru susţinerea unui regat îndepărtat în care Carol nu se arăta interesat deocamdată. El spera şi în ajutor pentru un atac împotriva Bizanţului, care dacă nu era posibil, atunci cruciada trebuia deviată într-un mod în care i-ar fi fost de folos.66

Mustansir, emirul Tunisului, care domina coasta africană opusă Siciliei, era cunoscut pentru simpatia lui faţă de creştini, dar îl jignise pe Carol adăpostindu-i pe rebelii sicilieni. Carol l-a convins pe Ludovic, al cărui optimism în Credinţă nu se diminuase în ciuda experienţei, că emirul era pregătit pentru o convertire. O mică demonstraţie de forţă era suficientă pentru a-l aduce la adevărata credinţă şi astfel o nouă provincie urma să fie adăugată creştinătăţii, care putea să aibă o importanţă strategică pentru o nouă cruciadă. Este posibil ca judecata lui Ludovic să fi fost umbrită de boală. Prieteni înţelepţi, precum Joinville, nu şi-au ascuns reţinerile faţă de proiect.

Dar Ludovic avea încredere în fratele lui. La 1 iulie a ridicat ancora din Aigues-Mortes în fruntea unei expediţii formidabile. Alături de el se aflau cei trei fii ai săi, ginerele său, regele Tibaud de Navara, nepotul său, Robert d'Artois, conţii de Bretagne şi La Marche şi moştenitorul Ţărilor de Jos, fiii tuturor camarazilor să-i din precedenta cruciadă, contele de Saint Pol, un supravieţuitor al acelei cruciade, şi contele de Soissons. Armada a ajuns în Cartagina pe 18 iulie, în plină arşiţă a verii africane. Emirul Tunisiei nu a arătat nicio dorinţă de a se converti la creştinism, dimpotrivă, şi-a refortificat şi întărit garnizoana din capitală. Nici măcar nu a trebuit să lupte. Clima a rezolvat situaţia în locul lui. Tabăra franceză a fost rapid cuprinsă de boli. Prinţi, cavaleri şi soldaţi se îmbolnăveau cu miile. Regele a fost printre primii atinşi. Atunci când Carol de Anjou a sosit la 25 august, a aflat că fratele lui murise cu câteva ore înainte. Moştenitorul la tron, Philippe, era grav bolnav, şi Jean Tristan, prinţul născut la Damietta, era pe moarte. Charles a reuşit să evite dezastrul expediţiei până toamna, când emirul i-a plătit o mare sumă de bani ca să se întoarcă în Italia. Cruciada fusese o mare pierdere.[439]

La aflarea veştii despre tragedia din Tunisia în Orient, musulmanii au răsuflat uşuraţi şi creştinii au intrat în doliu. Durerea lor era bine întemeiată. Niciodată de acum încolo nu se va mai

439 Joinville, pp. 262-263. Vezi Sternfeld, Ludwigs des Heiligen Kreuzzug nach Tunis, passim.

găsi o armată regală care să plece de acasă ca să îi salveze pe latinii din Ţara Sfântă. Regele Ludovic fusese un mare şi bun rege pentru Franţa, dar pentru Palestina, chiar dacă o iubise şi mai mult, el nu a adus decât dezamăgire şi tristeţe. Pe patul de moarte regele se gândise la oraşul sfânt pe care nu îl văzuse şi pe care nu reuşise să îl salveze. Ultimele lui cuvinte au fost: „Ierusalim, Ierusalim”.[440]

MONGOLII ÎN SIRIA

„Poţi să te încrezi în el, fiindcă este atât de tare, şi să-i laşi în grijă munca ta?”

Cartea lui Iov, 39: 11

Atunci când Guillaume de Rubrouck a ajuns la Curtea Marelui han, în ultimele zile ale anului 1253, el a găsit o cârmuire foarte diferită de cea care îl primise pe primul emisar al lui Ludovic, André de Longjumeau. După moartea în 1248 a lui Güyük, fiul lui Ogödei, văduva acestuia, Oghul Qaimish, a preluat funcţia de regentă în numele celor trei fiii ai ei, Quocha, Naqu şi Qughu. Dar aceasta s-a dovedit un suveran incapabil, fiind predispusă la lăcomie şi vrăjitorie, şi niciunul dintre fiii ei nu promitea mai mult. Vărul băieţilor, Shiremun, pe care bunicul Ogödei îl desemnase succesor, complota împotriva lor neîncetat. Opoziţia şi mai mare venea însă din partea alianţei de la Bătu, guvernatorul provinciilor din Apus, şi prinţesa Sorghaqtani, văduva fiului celui mai mic al lui Genghiz, Tolui. Sorghaqtani, o keraită la

440 Guillaume de Saint-Pathus, pp. 153-155.

origine şi drept urmare o creştină nestoriană, era foarte respectată pentru înţelepciunea şi incoruptibilitatea ei. Ogödei dorise să o mărite după moartea soţului ei cu Güyük, dar ea a refuzat diplomatic, preferând să se dedice educaţiei celor patru fii ai ei: Möngke, Kubilai, Hülegü şi Arâk Böke. În timpul inspecţiei financiare asupra familiei imperiale conduse de Güyük, Sorghaqtani şi cu fiii ei au fost singurii care s-au dovedit a fi întotdeauna corecţi. Bătu, a cărui dispută cu Güyük nu se stinsese pe deplin, o respecta foarte mult. Ştiind că orice pretenţie la tron era destinată eşecului din cauza dublilor legate de legitimitatea tatăl său, Giugi, Bătu i s-a alăturat prinţesei în a cere tronul pentru Möngke. Bătu a venit în Mongolia şi, în calitate de prinţ senior, a convocat un kuriltai, care, la 1 iulie 1251, l-a ales mare han pe Möngke. În ciuda încercărilor sincere ale lui Sorghaqtani de a-i împăca, nepoţii lui Ogödei au refuzat să participe la kuriltai şi au plănuit să-i atace pe participanţi atunci când aceştia ar fi fost beţi în timpul petrecerii care urma ceremoniei oficiale de inaugurare. Complotul a eşuat şi, după un an de război civil sporadic, Möngke a triumfat asupra tuturor rivalilor să-i şi a fost instalat la Karakorum ca mare han. Regenta Oghul Qaimish şi mama lui Shiremun au fost condamnate pentru vrăjitorie şi înecate. Prinţii din casa lui Ogödei au fost trimişi în exil.[441]

441 Guillaume de Rubrouck (ed. Rockhill), pp. 163-164; Howorth,

Odată cu ascensiunea lui Möngke, mongolii şi-au reluat politica de expansiune. Prinţii s-au întors să-şi guverneze teritoriile. Provinciile răsăritene i-au fost încredinţate celui de-al doilea frate al lui Möngke, Kubilai, care imediat a trecut, metodic şi cu forţă, la cucerirea Chinei. S-a convertit la budism, iar războaiele pe care le-a purtat şi modul în care i-a tratat pe învinşi s-au remarcat prin umanitate şi răbdare. Möngke şi fratele lui mai tânăr, Arâk Böke, au rămas în Mongolia, controlând de acolo vastul imperiu. Moştenitorii lui Ceagatai, în Turkistan, au început să tatoneze extinderea influenţei lor dincolo de Munţii Pamirului către India. Bătu şi-a mutat cartierul general pe Volga inferioară, de unde îi putea domina pe vasalii lui din Rusia, şi a creat banatul pe care scriitorii musulmani îl numesc „al kîpceacilor”, iar mongolii şi ruşii – Hoarda de Aur. Guvernarea Persiei a revenit celui de-al treilea frate al lui Möngke.

Hülegü. Acum principalele eforturi ale mongolilor se îndreptau către frontiera acestuia şi cea de răsărit a lui Kubilai.[442]

Dintre statele din jurul Mediteranei, regatul armean al Ciliciei a fost primul care a înţeles importanţa înaintării mongole. Armenii urmăriseră cu interes prăbuşirea armatei selgiucide în 1243 în faţa unei expediţii mongole conduse de un

History of the Mongols, I, pp. 170-186; Grousset, VEmpire Mongol, pp. 306-311.

442 Grousset, op. cit., pp. 312-313, 364-366; Iakubovski şi Grekov, La Horde d’Or, pp. 98-120.

guvernator provincial şi puteau estima cât de invincibilă putea fi armata imperială. Regele Hethum îi trimisese un mesaj respectuos lui Baigiu în 1243. Dar armata mongolă s-a retras atunci şi Kaikhosrau şi-a recuperat mare parte din teritoriile anatoliene, începând să pună presiune asupra Armeniei, ajutat fiind şi de un prinţ armean rebel, Constantin de Lampron.[443] Hethum socotea că mongolii se vor întoarce şi că vor putea fi de folos creştinătăţii din Asia şi, în special, lui însuşi. În 1247, l-a trimis pe fratele său, conetabilul Sempad, cu o ambasadă la Curtea Marelui han. Sempad a sosit la Karakorum în 1248, cu puţină vreme înainte de moartea lui Güyük. Güyük l-a primit cu căldură şi, după ce a înţeles că Hethum era dispus să se considere un vasal, a promis că îi va ajuta pe armeni să recupereze oraşele pe care le-au pierdut în faţa selgiucizilor. Sempad s-a întors acasă cu un document de la Marele han prin care acesta garanta integritatea teritoriilor lui Hethum[444]. Moartea lui Güyük a suspendat orice acţiune imediată. În 1254, aflând despre urcarea pe tron a unui nou han, regele Hethum a pornit către Karakorum.[445]

Karakorum era acum centrul diplomatic al lumii. La sosirea ambasadorului lui Ludovic al IX-

---

443 Ibn Bibi (ed. Houtsma), pp. 243, 249-250; Sempad, pp. 649-651; Kirakos, trad. Brosser, p. 142; Vincent de Beauvais, pp. 1295-1296.

444 Sempad, scrisoare către Henric de Cipru, în Guillaume de Nangis, pp.361-363.

445 Ibn Sheddad, Geography (ed. Gaben), în Revue des Etudes Islamiques (1936), p. 121; Bar-Hebraeus (trad. Budge), pp. 418-419.

lea, Guillaume de Rubrouck, în 1254, acesta a găsit acolo ambasade de la împăratul bizantin, de la calif, de la regele din Delhi şi de la sultanul selgiucid, de la toţi emirii din Jezira şi din Kurdistan, precum şi de la prinţii din Rusia, toţi la dispoziţia hanului. Câţiva europeni se stabiliseră la Curte, incluzând un bijutier din Paris cu o nevastă unguroaică şi o femeie din Alsacia căsătorită cu un arhitect rus.[446] La Curte nu exista discriminare rasială sau religioasă. Funcţiile supreme în armată şi administraţie erau rezervate membrilor familiei imperiale, dar altminteri erau miniştri şi guvernatori provinciali din toate naţiile Asiei. Möngke însuşi urma religia înaintaşilor să-i, şamanismul, dar lua parte şi la ceremoniile creştine, budiste şi musulmane. El considera că există un singur Dumnezeu, care putea fi venerat după placul fiecăruia. Principala influenţă religioasă asupra lui a venit din partea creştinilor nestorieni, pe care Möngke îi favoriza în amintirea mamei sale Sorghaqtani. Aceasta rămăsese fidelă credinţei sale, dar fusese îndeajuns de înţelegătoare ca să facă donaţii unui colegiu musulman la Bukhara. Principala soţie a lui Möngke, Kutuktai, era nestoriană, la fel ca şi alte

446 Guillaume de Rubrouck (trad. Rockhill), pp. 165 şi urm., 176-177. Mai era şi un englez născut în Ungaria, pe nume Basil, care locuia la Karakorum (ibid., p. 211). Bar-Hebraeus, p. 411, relatează că Hethum alături de alţi doi regi din Georgia se aflau la Karakorum împreună cu ambasade din Alep, ale francilor şi ale Asasinilor la kuriltaiul convocat după moartea lui Ogödei.

dintre soţiile hanului.[447] Guillaume de Rubrouck se arătase foarte şocat de ignoranţa şi comportamentul clericilor nestorieni şi era de părere că liturghiile lor nu erau decât nişte orgii bahice. Într-o zi a văzut-o pe împărătească întorcându-se de la biserică cu un mers legănat. De câte ori lucrurile nu mergeau bine, ambasadorul era predispus să dea vina pe rivalităţile din sânul acestei ierarhii eretice.[448]

Ambasada lui Rubrouck nu a fost pe de-a-ntregul un succes. Dominicanul trecuse prin capitala lui Bătu, pe Volga, unde aflase că fiul lui Bătu, Sartaq, deşi nu era creştin, îi simpatiza în mod deosebit pe creştini. Bătu l-a trimis pe Rubrouck mai departe către Mongolia, călătorind pe cheltuiala administraţiei mongole de-a lungul marelui drum comercial, confortabil şi în siguranţă, chiar dacă uneori treceau zile fără să vadă o singură casă. La sfârşitul lui decembrie 1253, Rubrouck a ajuns la tabăra Marelui han, la câţiva kilometri sud de Karakorum. Möngke l-a primit în audienţă pe 4 ianuarie şi la scurt timp după aceea întreaga Curte s-a mutat la Karakorum. Rubrouck a aflat că mongolii erau deja hotărâţi să îi atace *pe* musulmanii din Asia

---

447 Howorth, op. cit., I, pp. 188-191. Sorghaqtani a murit în februarie 1252. Bar-Hebraeus (p. 417) o numeşte „preaînţeleapta şi credincioasa regină“. Guillaume de Rubrouck (trad. Rockhill), pp. 184-186; Pelliot, „Les Mongoles et la Papauté“, loc. cit., p. 198. Hülegü i-a spus istoricului armean Vartan că mama lui era o creştină credincioasă (Vartan, text armean, ed. Emin, p. 205).

448 Guillaume de Rubrouck, loc. cit.

apuseană şi erau dispuşi să colaboreze. Intre ei se afla însă un obstacol insurmontabil. Marele han nu recunoştea existenţa niciunui alt suveran în afara lui. Politica lui internaţională era simplă. Prietenii îi erau deja vasali, iar duşmanii trebuiau fie eliminaţi, fie făcuţi vasali. Guillaume nu a obţinut decât promisiunea sinceră că, atâta vreme cât conducătorii lor vor veni să i se închine stăpânului lumii, creştinii vor primi ajutor din belşug. Regele Franţei nu putea negocia în asemenea termeni. Guillaume a plecat din Karakorum în august 1254, conştientizând, precum alţi ambasadori în urma lui, că monarhii orientali nu înţelegeau uzanţele şi principiile diplomaţiei occidentale. S-a întors prin Asia Centrală la Curtea lui Bătu, iar de acolo a traversat Caucazul şi Anatolia selgiucidă către Armenia şi în cele din urmă a ajuns la Acra. Peste tot a fost tratat cu respectul datorat unui trimis acreditat la Curtea Marelui han.[449]

Regele Hethum a sosit la Karakorum la scurt timp după plecarea lui Guillaume. Venea din proprie iniţiativă în calitate de vasal, ceea ce i-a asigurat un tratament special, spre deosebire de alţi vizitatori străini care fie erau vasali convocaţi împotriva voinţei lor, fie reprezentanţi ai unor regi care îşi proclamau cu aroganţă independenţa. La recepţia oficială din 13 septembrie 1254, Hethum a primit un document de la Möngke prin care i se confirma inviolabilitatea personală şi a regatului său şi prin care era tratat de către han ca

449 Ibidp. 165 şi urm.

principalul consilier creştin pentru Asia apuseană. Möngke i-a mai promis că toate bisericile şi mănăstirile creştine vor fi scutite de impozite. Marele han a mai anunţat că fratele său Hülegü primise ordin să cucerească Bagdadul şi să distrugă califatul, promiţând că, dacă toate puterile creştine vor colabora cu el, va recupera Israelul pentru creştini. Hethum a plecat din Karakorum la 1 noiembrie, încărcat cu daruri şi încântat de succesul iniţiativei sale. Drumul spre casă l-a purtat prin Turkistan şi Persia, unde şi-a prezentat omagiile şi lui Hülegü. A ajuns în Armenia în luna iulie a anului următor.[450][451]

Optimismul lui Hethum era de înţeles, dar oarecum exagerat. Mongolii erau interesaţi să controleze sau să distrugă califatul. Aveau deja atât de mulţi supuşi musulmani, încât era esenţial pentru ei să domine principala instituţie religioasă a lumii musulmane. Mongolii nu manifestau o atitudine ostilă împotriva islamului. De asemenea, doar pentru că îi favorizau pe creştini, nu înseamnă că aveau intenţia să tolereze un stat creştin independent. Dacă Ierusalimul urma să fie

---

450 Kirakos, p. 279 şi urm., Vahram, Rhymed Chronicle, p. 519, Bar-Hebraeus, pp. 418-419; Hayton, Fior de Estoires, pp. 164-166; Bretschneider, Mediaeval Researches I, pp. 164-172.

451 Pentru o pledoarie în favoarea atitudinii latinilor, vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 708-709. Grousset, în a sa Histoire des Croisades se referă constant şi pe bună dreptate la ocaziile ratate de latini în respingerea alianţei cu mongolii, dar, în ciuda cunoştinţelor sale despre istoria mongolilor, autorul ignoră faptul că

Marele han nu i-ar fi tratat pe franci ca independenţi, ci doar ca vasali. Mongolii nu recunoşteau că există state străine independente.

redat creştinilor, aceasta se putea întâmpla doar în cadrul Imperiului Mongol. Este interesant să speculăm ce s-ar fi întâmplat dacă ambiţiile mongole în Asia apuseană s-ar fi împlinit. Probabil că s-ar fi format un mare hanat creştin, care în timp s-ar fi putut desprinde de puterea centrală din Mongolia. Dar visul lui Ludovic cel Sfânt despre transformarea mongolilor în devotaţi fii ai Bisericii Catolice era imposibil, aşa cum niciun stat creştin în Asia apuseană nu ar fi fost independent. Trimful mongolilor ar fi putut servi intereselor creştinătăţii, dar nu îi putem învinovăţi pe francii din Orientul Latin, care cunoşteau atitudinea Marelui han faţă de principii creştini, că i-au preferat pe musulmani, pe care îi cunoşteau, în favoarea acestui popor îndepărtat, năprasnic şi străin, ale cărui incursiuni în Europa răsăriteană nu erau încurajatoare”.

Încercarea lui Hethum de a construi o mare alianţă creştină cu ajutorul mongolilor a fost bine primită de creştinii nativi, iar Bohemund al Antiohiei, influenţat de socrul său, şi-a exprimat adeziunea. Dar latinii din Asia s-au ţinut deoparte.

În ianuarie 1256, o uriaşă armată mongolă a traversat râul Exus sub comanda fratelui Marelui han, Hülegü. Ca şi fratele său, Kubilai, Hülegü era mai educat decât restul prinţilor mongoli. Îi plăcea să se înconjoare cu oameni învăţaţi şi el însuşi cocheta cu filosofia şi alchimia. Ca şi Kubilai, era atras de budism, dar nu a renunţat la şamanismul tradiţional. Lui Hülegü îi lipsea omenia lui Kubilai.

Suferea de crize de epilepsie, care probabil şi-au pus amprenta asupra temperamentului său instabil. Era la fel de crud cu învinşii ca şi înaintaşii săi. Creştinii însă nu aveau niciun motiv să se plângă de el, căci soţia principală a lui Hülegü, Dokuz Khatun, avea cea mai mare influenţă la Curte. Ea era o prinţesă keraită, nepoata lui Toghrul-han şi, prin urmare, verişoara mamei lui Hülegü. Era o nestoriană devotată, care nu îşi ascundea antipatia faţă de islam şi disponibilitatea de a-i ajuta pe creştinii de orice confesiune.[452]

Primul obiectiv al lui Hülegü era reşedinţa Asasinilor din Persia. Fără distrugerea sectei, o administraţie ordonată nu era posibilă, iar Asasinii îi jigniseră pe mongoli mai ales prin uciderea lui Ceagatai, al doilea fiu al lui Genghiz-han. Următorul obiectiv era Bagdadul, după care armata mongolă urma să pornească spre Siria. Totul fusese planificat cu grijă. Drumurile din Turkistan şi Persia au fost reparate şi s-au construit poduri. S-au rechiziţionat căruţe pentru transportul maşinilor de asediu din China. Păşunile au fost eliberate de turme ca să fie destulă iarbă pentru caii mongoli. Alături de Hülegü se aflau soţia lui, Dokuz Khatun, şi alte două soţii, precum şi cei doi fii mai mari.

---

452 Rashid ad-Din (trad. Quatremère), pp. 94-95, 145, care relatează despre influenţa lui Dokuz Khatun. Möngke o admira şi i-a spus lui Hülegü să îi asculte sfatul întotdeauna. Ca şi Sorghaqtani, era o prinţesă keraită. Pentru Hülegü vezi Howorth, op. cit., III, p. 90 şi urm., şi Grousset, Histoire des Croisades, III, pp.563-566.

Descedenţa lui Ceagatai era reprezentată de nepotul acestuia, Nigudar. Din Hoarda de Aur, Bătu şi-a trimis trei nepoţi, care au coborât pe ţărmul vestic al Mării Caspice şi s-au alăturat marii armate în Persia. Fiecare trib din confederaţia mongolă a trimis o cincime din luptători, la care se adăugau mii de arcaşi chinezi, pricepuţi în a lansa săgeţi cu flăcări. O armată fusese trimisă cu trei ani înainte că pregătească drumul, sub conducerea generalului de încredere al lui Hülegü, nestorianul Ketbugha, un turc naiman de fel, despre care se spunea că se trăgea dintr-unul din cei trei magi de la răsărit. Înainte de sosirea lui Hülegü, Ketbugha a restabilit controlul mongol asupra principalelor oraşe din platoul iranian şi a cucerit unele din fortăreţele mai mici ale Asasinilor.[453]

Marele maestru al Asasinilor, Rukn ad-Din Kurşah a încercat în zadar să evite pericolul prin intrigi diplomatice şi diversiune. Hülegü a intrat în Persia şi a înaintat încet, dar sigur prin Demavend şi Abbassabad în valea Asasinilor. Când uriaşa armată şi-a făcut apariţia în faţa Alamutului şi a împresurat citadela, Rukn ad-Din Kurşah a cedat. În luna decembrie a mers personal în cortul lui Hülegü să i se închine. Guvernatorul castelului a refuzat însă să îi asculte ordinul de capitulare. Mongolii au cucerit citadela prin asalt câteva zile mai târziu. Hülegü i-a promis viaţa lui Rukn ad-Din

453 Bretschneider, op. cit., pp. 114-115, din surse originale. Pentru descendenţa lui Ketbugha, vezi Hayton, Fior des Estoires, p. 173.

dar acesta a cerut să fie dus la Karakorum, sperând să obţină mai multe de la Marele han. Odată ajuns acolo, Möngke a refuzat să îl primească, spunând că fusese o greşeală că permisese obosirea unor cai buni pentru o misiune inutilă. Două fortăreţe ale Asasinilor rezistau încă, Girdkuh şi Lembeser. Rukn ad-Din a fost trimis acasă ca să organizeze capitularea lor, dar pe drum a fost ucis împreună cu suita lui. În acelaşi timp, au fost trimise ordine către Hülegü să extermine întreaga sectă. Câteva rude ale marelui maestru au fost trimise la fiica lui Ceagatai, Salghan Khatun, ca să poată răzbuna moartea tatălui ei. Alţii au fost adunaţi sub pretextul unui recensământ şi ucişi cu miile. La sfârşitul anului 1257 rămăseseră doar câţiva refugiaţi ascunşi în munţii Persiei. Asasinii din Siria se aflau încă la adăpost de mongoli, dar şi-au prevăzut soarta.[454]

Asasinii aveau la Alamut o bibliotecă plină de lucrări de filosofie şi ştiinţe oculte. Hülegü l-a trimis pe şambelanul său musulman, Aţa al-Mulk Juveni, să o inspecteze. Juveni a pus deoparte exemplarele din Coran pe care le-a găsit, precum şi cărţi cu valoare ştiinţifică şi istorică. Cărţile eretice au fost arse. Printr-o stranie coincidenţă, un foc a izbucnit şi în Medina din cauza unui fulger, iar biblioteca oraşului, care adăpostea cea mai mare colecţie de lucrări de filosofie

454 Ibid., pp. 116-118; Browne, Literary History of Persia, II, pp. 458-460.

musulmană ortodoxă, a fost distrusă în totalitate.[455]

După ce i-au nimicit pe Asasinii din Persia, Hülegü şi oastea mongolă s-au îndreptat către centrul islamului ortodox, Bagdad. Califul al-Mustasim, al 37-lea suveran din dinastia abasidă, fiul unei sclave etiopiene şi al califului Al-Mustansir, sperase să renască puterea şi prestigiul tronului său. Prin căderea califatului de Horezm a rămas propriul stăpân, iar rivalitatea dintre Cairo şi Damasc i-a permis să se comporte ca un mediator al lumii musulmane. Deşi s-a înconjurat de fast şi de ceremonial, al-Mustasim era totuşi un om slab şi nesăbuit, care era interesat doar de propriile plăceri. La curtea lui se ducea o aprigă luptă între vizirul Muwaiyad ad-Din un şiit, şi secretarul califului, sunnitul Aibeg, care avea şi sprijinul succesorului la tron. Bagdadul era puternic fortificat şi califul dispunea de o armată numeroasă. Cavaleria singură număra 120.000 de călăreţi. Dar efectivele depindeau în mare parte de beneficii, iar al-Mustasim nu avea încredere în vasalii lui. A urmat aşadar sfatul vizirului său de a reduce armata şi de a cheltui banii economisiţi pe un tribut voluntar către mongoli care să îi ţină la distanţă. O asemenea politică de îmbunare nu avea şanse de reuşită, chiar dacă ar fi fost dusă până la capăt. Hülegü a răspuns ofertei cerând drepturi de suzeran asupra califatului, dar, sub influenţa crescândă a lui

455 Browne, loc. cit.

Aibeg, sugestia generalului mongol a fost respinsă cu trufie.[456]

Hülegü a intrat în campanie cu oarecare emoţii. Astrologii nu i-au oferit preziceri întru totul încurajatoare şi se temea de trădarea vasalilor musulmani, precum şi de intervenţia suveranilor din Egipt sau de la Damasc. Precauţiile luate împotriva trădării au fost eficiente: nimeni nu a sărit în ajutorul Bagdadului. În acelaşi timp propria lui armată s-a mărit cu sosirea unui contingent al Hoardei de Aur şi a armatei pe care Baigiu o păstrase în ultimii zece ani la frontiera Anatoliei. Lor li se alăturase şi un regiment al cavaleriei georgiene, nerăbdător să atace capitala necredincioşilor.

La sfârşitul anului 1257, armata mongolă s-a deplasat de la bază către Hamadan. Baigiu şi trupele lui au traversat Tigrul la Moşul şi au continuat să coboare pe malul apusean. Ketbugha şi flancul stâng au intrat în platoul irakian cu direcţia răsărit, iar Hülegü şi centrul armatei au traversat prin Kermanşah. Principala armată a califului a pornit sub conducerea lui Aibeg să îl întâmpine pe Hülegü, dar a aflat de apropierea lui Baigiu dinspre nord-vest. Aibeg a traversat înapoi Tigrul şi, la 11 ianuarie 1258, i-a atacat pe mongoli lângă Anbar, la cincizeci de kilometri de Bagdad. Baigiu a mimat retragerea şi i-a atras pe arabi într-o mlaştină, după care a trimis ingineri să distrugă digurile de pe Eufrat în urma lor.

456 D’Ohsson, Histoire des Mongols, III, pp. 215-225.

Bătălia a fost reluată a doua zi. Armata lui Aibeg a fost împinsă către câmpiile inundate. Doar Aibeg şi garda lui de corp au reuşit să scape dintre ape şi să se întoarcă la Bagdad. Grosul trupelor a pierit pe câmpul de luptă. Supravieţuitorii au fugit în deşert şi s-au împrăştiat.[457]

La 18 ianuarie, Hülegü şi-a făcut apariţia în faţa zidurilor răsăritene ale Bagdadului. După patru zile împresurarea era completă, cu poduri de bărci construite peste Tigru, în susul şi în josul zidurilor oraşului. Bagdadul era aşezat pe ambele maluri ale fluviului. Oraşul de vest, în care se aflau palatele califilor de odinioară, era mai puţin important decât oraşul de est, unde se aflau clădirile oficiale. Mongolii au atacat cu cea mai mare forţă zidurile de răsărit. Al-Mustasim a început să dispere. La sfârşitul lunii ianuarie l-a trimis pe vizir, care fusese adeptul păcii cu mongolii, împreurul cu patriarhul nestorian, în speranţa că acesta putea interveni pe lângă Dokuz Khatun, ca să trateze cu Hülegü. Au fost trimişi înapoi fără audienţă. După un asediu aprig în prima săptămână a lui februarie, zidul răsăritean a început să se dărâme. La 10 februarie, când trupele mongole invadaseră deja oraşul, califul s-a predat lui Hülegü împreună cu toţi superiorii armatei şi înalţii funcţionari. Li s-a poruncit să predea armele, după care au fost ucişi. Viaţa califului a fost cruţată până la intrarea lui Hülegü în oraş şi în palat la 15 februarie. După ce al-

457 Browne, op. cit., II, pp. 461-462.

Mustasim i-a arătat cuceritorului ascunzătoarea unde ţinea toate comorile, a fost ucis. Masacrul a continuat în tot oraşul. Femeile şi copiii au fost ucişi împreună cu bărbaţii. Un mongol a găsit pe o străduţă lăturalnică 40 de bebeluşi nou-născuţi, ale căror mame erau moarte. Din milă, i-a omorât pe toţi, ştiind că nu puteau supravieţui dacă nu erau alăptaţi. Trupele georgiene, care au fost primele care au spart zidurile, au fost extrem de crude. În răstimp de 40 de zile au fost măcelăriţi 80.000 de locuitori ai Bagdadului. Singurii supravieţuitori au fost puţinii norocoşi care nu au fost descoperiţi în ascunzătorile lor din pivniţe şi un număr de fete şi băieţi frumoşi, care au fost păstraţi ca sclavi. Comunitatea creştinilor, care s-au refugiat în biserici, a fost cruţată la ordinul special al lui Dokuz Khatun.18

La sfârşitul lunii martie, mirosul cadavrelor în descompunere era atât de puternic, încât Hülegü şi-a retras trupele din oraş de teama unei epidemii. Mulţi soldaţi au plecat cu inima grea, fiind convinşi că s-ar mai fi găsit obiecte de valoare. Hülegü avea însă asupra lui uriaşa comoară adunată de califii abasizi de-a lungul a cinci secole. I-a trimis o parte substanţială fratelui său Möngke, după care s-a retras lent către Hamadan, iar de acolo în Azerbaidjan. Aici a construit o fortăreaţă la Shaha, pe malul lacului Urma, ca să îşi depoziteze tot aurul, metalele preţioase şi bijuteriile. L-a lăsat guvernator la Bagdad pe fostul vizir, Muwaiyad, care era

supravegheat îndeaproape de funcţionari mongoli. Patriarhul nestorian, Makika, a primit mulţi bani, un fost palat regal pentru biserică şi pentru locuit. Oraşul a fost curăţat cu timpul şi 40 de ani mai târziu era un prosper orăşel de provincie, o zecime din mărimea lui de odinioară.[458]

Vestea despre distrugerea Bagdadului a făcut înconjurul Asiei. Creştinii de pe continent se bucurau. Scriau triumfători despre căderea celui de-al doilea Babilon şi îi slăveau pe Hülegü şi pe Dokuz Khatun, numindu-i noii Constantin şi Elena, uneltele prin care Domnul se răzbuna împotriva duşmanilor lui Hristos.[459] Pentru musulmani, a venit ca un şoc şi o provocare. Califatul abasid îşi pierduse de-a lungul secolelor din puterea efectivă, dar prestigiul său moral era încă foarte mare. Eliminarea dinastiei şi a capitalei a deschis competiţia pentru poziţia de lider al islamului. Satisfacţia creştinilor a fost de scurtă durată. Nu a trecut mult până când islamul şi-a cucerit cuceritorii. Dar unitatea lumii musulmane a suferit o lovitură grea, din care nu îşi va reveni niciodată. Căderea Bagdadului, la o jumătate de secol după căderea Constantinopolului în 1204, a pus capăt vechiului echilibru al diarhiei dintre Bizanţ şi Califat sub care înflorise civilizaţia Orientului Apropiat atât de multă vreme. Orientul Apropiat nu a mai dominat niciodată civilizaţia lumii.

---

458 Bretschneider, op. cit., pp. 120-121; D'Ohsson, op. cit., III, p. 257; Levy, A Baghdad Chronicle, pp. 259-260.

459 Stephen Orbelian, Istoria Siuniei (text armean), pp. 234-235, îi numeşte pe Hülegü şi Dokuz Khatun „noii Constantin şi Elena".

După distrugerea Bagdadului, Hülegü şi-a îndreptat atenţia către Siria. Primul pas a fost să întărească stăpânirea mongolă asupra Jezirei şi în special să îl aducă la ascultare pe prinţul ayubid al Silvanului, al-Kamil, care refuzase să accepte suzeranitatea mongolă şi mersese până într-acolo încât a crucificat un preot iacobit care îl vizitase ca trimis al lui Hülegü.[460] înainte de a pleca din tabăra de lângă Maragha, Hülegü a primit ambasade de la multe state. Vechiul atabeg al Mosulului, Badr ad-Din Lulu, a venit să îşi ceară iertare pentru greşelile din trecut. Cei doi sultani selgiucizi, fii ai lui Kaikhosrau, Kaikaus al II-lea şi Kilij Arslan al VI-lea, au sosit la scurt timp după aceea. Cel dintâi, care se luptase cu Baigiu, încercase în zadar să îl îmbune pe Hülegü cu linguşeli care i-au contrariat pe mongoli. An-Nasir Yusuf, stăpânul Alepului şi al Damascului, l-a trimis pe fiul său, al-Aziz, să îşi prezinte umilele omagii cuceritorului. Silvanul a fost asediat şi capturat la începutul anului 1260, mulţumită ajutorului oferit lui Hülegü de aliaţii armeni şi georgieni. Musulmanii au fost ucişi, creştinii cruţaţi. Al-Kamil a fost torturat, fiind obligat să îşi mănânce propria carne până când şi-a dat sufletul.[461]

În septembrie 1259, Hülegü a pornit în fruntea armatei sale să cucerească nord-vestul

460 D'Ohsson, III, p. 307.

461 Kirakos, pp. 177-179; Vartan, p. 199; Rashid ad-Din (trad. Quatremère, pp. 330-331; D'Ohsson, III, p. 356.

Siriei. Ketbugha conducea avangarda, Baigiu flancul drept, Sungiac, un alt general favorit, flancul stâng, în vreme ce Hülegü însuşi comanda centrul. A trecut prin Nusaybin, Harran şi Edessa la Birecik, unde Hülegii a traversat Eufratul. Oraşul Saruj a încercat să i se opună şi a fost cucerit. La începutul noului an, armata mongolă a încercuit Alepul. Garnizoana a refuzat să se predea şi mongolii au început asediul la 18 ianuarie. Sultanul an-Nasir Yusui se afla la Damasc când a s-a dezlănţuit furtuna. Sperase că prezenţa fiului lui la tabăra lui Hülegü va înlătura pericolul. Aflând că se înşelase, a făcut mişcarea şi mai umilitoare de a se oferi să accepte suzeranitatea mamelucilor din Egipt. Aceştia promiseseră ajutor, dar nu se grăbeau să îl trimită. Între timp, an-Nasir a adunat o armată în jurul Damascului şi i-a chemat pe verii lui de la Hama şi Kerak să îl ajute. Câţiva ofiţeri turci au început să comploteze împotriva lui. Califul a descoperit planul la vreme şi turcii au fugit în Egipt, luându-l cu ei pe unul din fraţii săi. Această dezertare i-a slăbit armata atât de mult, încât an-Nasir Yusuf a renunţat la orice speranţă de a salva Alepul.

Oraşul a fost apărat cu curaj de unchiul lui an-Nasir Yusuf, Turan-şah, dar după şase zile de asediu zidurile s-au prăbuşit şi mongolii au invadat oraşul. Ca şi în alte părţi, locuitorii musulmani au fost masacraţi şi creştinii cruţaţi, cu excepţia câtorva ortodocşi ale căror biserici nu au

fost recunoscute în iureşul măcelului. Fortăreaţa a mai rezistat patru săptămâni sub Turan-şah. Odată cucerită, Hülegü s-a dovedit a fi neaşteptat de iertător. Turan-şah a fost cruţat datorită vârstei lui şi a curajului arătat, iar suita a fost neatinsă. Cuceritorii au pus mâna pe un tezaur imens. Hülegü i-a dăruit Alepul fostului emir de Homs, al-Ashraf, care avusese inspiraţia de a se alătura taberei mongole cu câteva luni înainte. Consilieri mongoli şi o garnizoană mongolă aveau menirea de a-l ţine sub control.[462]

Fortăreaţa Harenc, aflată pe drumul de la Alep la Antiohia, urma să fie pedepsită pentru că nu se predase, punând condiţia ca un musulman să garanteze cuvântul lui Hülegü. După ce a fost cucerită şi trecută prin masacrul obişnuit, Hülegü a ajuns la hotarele Antiohiei. Regele Armeniei şi ginerele acestuia, principele Antiohiei, i-au vizitat tabăra ca să îşi prezinte omagiile. Hethum îi oferise deja lui Hülegü trupe auxiliare şi primise o parte din prada de la Alep; prinţii selgiucizi primiseră ordin să îi returneze cuceririle tatălui său din Cilicia. Bohemund a fost de asemenea răsplătit pentru respectul arătat. Multe oraşe şi forturi care aparţinuseră musulmanilor de pe vremea lui Saladin, incluzând şi Latakia, au fost returnate principatului Antiohiei. În schimb, Bohemund a fost rugat să înscăuneze în capitala

462 Maqrisi, Sultans, I, I, pp. 90 şi 97; Abu'l Feda, pp. 140-141; Rashid ad-Din, (trad. Quatremère), pp. 327-341; Bar-Hebraeus, pp. 435-436.

sa un patriarh grec, pe Euthymius, în locul patriarhului latin. Deşi regele Hethum nu îi simpatiza pe greci, Hülegü a înţeles importanţa acestora în Antiohia. Este posibil să fi fost influenţat de relaţiile prieteneşti cu împăratul de la Niceea.[463]

Francilor din Acra servilismul lui Bohemund li s-a părut ruşinos, mai ales că a dus şi la umilirea Bisericii Latine din Antiohia. Influenţa veneţienilor era încă importantă în regat şi aceştia erau în bune relaţii comerciale cu Egiptul. Veneţienii ale căror afaceri depindeau de comerţul din Orientul îndepărtat desfăşurat pe ruta sudică, prin Golful Persic sau Marea Roşie, priveau cu îngrijorare drumurile folosite de caravanele mongole ce traversau Asia Centrală către Marea Neagră, asupra căreia îşi consolidau controlul genovezii, în alianţă cu grecii. Oficialii Acrei îşi căutau un protector laic. Carol de Anjou, fratele regelui Franţei, avea ambiţii mediteraneene şi complota pentru tronul Siciliei. În mai 1260 i s-a trimis o scrisoare plină de temeri în care erau descrise pericolele expansiunii mongole şi în care era rugat să intervină.[464]

În momentul în care această scrisoare era

---

463 Gestes des Chiprois, p. 161; scrisoarea lui Carol de Anjou, Revues de l'Orient Latin, vol. II, p. 213; Bar-Hebraeus, p. 436; Hayton, Flor des Estoires, p. 171. Bohemund a fost excomunicat de papă din cauza acestei alianţe (Urban al IV-lea, Registres, 26 mai 1263). Cedarea Latakiei nu este amintită, dar la următoarea menţionare, oraşul se afla în mâinile latinilor.

464 „Lettre à Charles d'Anjou", în Revue de VOrient Latin, vol. II, pp. 213-214.

scrisă, mongolii erau deja stăpânii Damascului. Sultanul an-Nasir Yusuf nu făcuse nicio încercare de a-şi salva capitala. La aflarea veştii despre căderea Alepului şi despre apropierea armatei mongole, sultanul a fugit în Egipt, vrând să se refugieze la mameluci, dar s-a răzgândit şi a fost prins de mongoli pe când se îndrepta din nou către nord. Hama a trimis o delegaţie la Hülegü în februarie 1260, oferindu-i cheile oraşului. Câteva zile mai târziu, oficialii din Damasc le-au urmat exemplul. La 1 martie, Ketbugha a intrat în Damasc în fruntea armatei mongole. Alături de el se aflau regele Armeniei şi principele Antiohiei. Locuitorii vechii capitale a califatului au văzut pentru prima oară în şase secole trei potentaţi creştini călărind triumfători pe străzile oraşului. Fortăreaţa a rezistat câteva săptămâni, dar a fost cucerită şi ea la 6 aprilie.

Cu cele trei mari oraşe – Bagdad, Alep şi Damasc – cucerite, se părea că venise sfârşitul islamului în Asia. În Damasc, aşa cum şi în alte părţi în Asia occidentală, cucerirea mongolă însemna un reviriment al creştinilor locului. Ketbugha, fiind creştin, nu îşi ascundea simpatiile. Pentru prima oară din secolul al VII-lea, musulmanii din interiorul Siriei se aflau în situaţia unei minorităţi oprimate şi ardeau de dorinţa de răzbunare.[465]

---

465 Abu'l Feda, pp. 141-143; Gestes des Chiprois, loc. cit.; Hayton, Fior des Estoires, pp. 171-172. Vezi şi Cahen, op. cit., p. 707, notele 19 şi 20.

În primăvara anului 1260, Ketbugha a trimis detaşamente care să ocupe Nablus şi Gaza, dar acestea nu au ajuns la Ierusalim. Francii erau acum înconjuraţi complet de mongoli. Autorităţile mongole nu intenţionau să atace regatul latinilor, cu condiţia să li se arate respectul cuvenit. Francii mai înţelepţi erau dispuşi să evite orice provocare, dar nu îi puteau controla pe cei cu capete înfierbântate. Cel mai iresponsabil dintre nobili era Julien, senior de Sidon şi Beaufort, un bărbat înalt şi arătos, dar egoist şi nesăbuit, fără inteligenţa subtilă a bunicului său, Reynaud. Extravaganţa lui l-a obligat să zălogească Sidonul Templierilor, de la care împrumutase sume imense de bani, iar din cauza temperamentului său s-a certat cu Philippe de Tyr, unchiul său. Julien era căsătorit cu una din fiicele regelui Hethum, dar acesta nu avea nicio influenţă asupra ginerelui său. Războaiele dintre mongoli şi musulmani i-au oferit lui Julien ocazia de a întreprinde o incursiune din Beaufort în fertila vale Bekaa. Dar Ketbugha nu putea permite ca noua ordine mongolă să fie perturbată de incursiuni armate. A trimis aşadar o mică trupă condusă de un nepot ca să îi pedepsească pe franci. Julien şi-a chemat vecinii în ajutor; iar aceştia l-au surprins şi ucis pe nepot. Ketbugha a trimis furios o armată mai mare, care a intrat în Sidon şi a prădat oraşul, dar castelul de pe ţărm a fost salvat de corăbii genoveze venite de la Tyr. Aflând despre cele întâmplate, regele Hethum s-a înfuriat şi a dat

vina pe Templieri, care profitaseră de pierderile lui Julien ca să confişte Sidonul şi Beaufortul. O incursiune condusă la puţină vreme după aceea de către Jean al II-lea de Beirut şi de Templieri în Galileea a întâlnit aceeaşi ripostă severă din partea trupelor auxiliare ale mongolilor.[466]

Ketbugha nu putea să pornească în expediţii de anvergură. La 11 august 1259, Marele han Möngke murise, în timp ce se afla într-o campanie în China împreună cu fratele său, Kubilai. Fratele cel mai tânăr al lui Möngke, Arâk Böke, controla ţinutul natal, inclusiv Karakorum şi trezoreria centrală a imperiului, şi dorea să urce pe tron. După câteva luni de manevre, aflând cine le sunt prieteni, fiecare dintre cei doi fraţi a ţinut un kuriltai în primăvara anului 1260, unde amândoi au fost aleşi mare han. Arâk Böke avea susţinerea majorităţii familiei imperiale care se afla în Mongolia, în timp ce Kubilai se bucura se sprijinul generalilor. Niciunul dintre kuriltai nu era legitim, deoarece nu fuseseră reprezentate toate ramurile familiei. Niciuna dintre părţi nu era dispusă să aştepte până când Hülegü şi prinţii Hoardei de Aur aveau să fie informaţi şi să îşi trimită delegaţii. Hülegü îl prefera pe Kubilai, deşi fiul său Ciomughar era de partea lui Arâk Böke. Berke, hanul Hoardei de Aur, simpatiza tot cu Arâk Böke. Abia la sfârşitul anului 1261 Kubilai a

466 Gestes des Chiprois, pp. 162-164; Hayton, Fior des Estoires, p. 174; Annales de Terre Sainte, p. 449, care plasează aceste evenimente, probabil eronat, dupît bătălia de la Ain Jalud.

reuşit să îl învingă pe Arâk Böke. Între timp Hülegü a rămas aproape de graniţa răsăriteană, gata să intre în Mongolia dacă ar fi fost nevoie. Avea motive să se teamă. Arâk Böke a intervenit într-o manieră autocratică în chestiunile banatului din Turkistan, înlocuind-o pe regenta Orghana cu vărul soţului acesteia, Alghu, ale cărui trădare şi căsătorie cu Orghana au contribuit la victoria lui Kubilai. Hülegü se temea de o intervenţie similară în teritoriile lui şi se certase cu verii săi din Hoarda de Aur. În vreme ce Curtea lui avea puternice simpatii creştine, hanul Berke devenea tot mai atras de tabăra musulmană şi nu era de acord cu politica antimusulmană a lui Hülegü. În Caucaz, la frontierea dintre sferele de influenţă ale lui Berke şi Hülegü, erau animozităţi. Berke şi generalii lui persecutau fără încetare triburile creştine, dar încercarea lui Hülegü de a-şi impune autoritatea la nord de munţi a fost înăbuşită după ce una din armatele lui a fost învinsă de nepotul lui Berke, Nogai, lângă fluviul Terek în 1269.[467]

Cu toate aceste probleme, Hülegü a fost nevoit să îşi retragă multe trupe din Siria imediat după cucerirea Damascului. Ketbugha a rămas să guverneze ţara cu o armată redusă numeric. Din nefericire pentru mongoli, avansul lor în Palestina a provocat singura putere musulmană neînvinsă,

---

467 Rashid ad-Din, p. 341 şi urm.; Bar-Hebraeus, p. 439; Kirakos, pp. 192— 194; Hayton, Fior des Estoires, p. 173; Grousset, UEmpire Mongol, pp. 317-324; Howorth, op. cit., III, p. 151; D'Ohsson, op. cit., III, p. 377. Se pare că Nogai era înrudit cu familia imperială pe linie feminină.

pe mamelucii din Egipt, care erau în măsură să răspundă provocării.

Primul sultan mameluc, Aibeg, fusese nesigur pe poziţia lui. Pentru a o legitima, s-a căsătorit cu sultana văduvă Shajar ad-Dur şi l-a numit pe prinţul ayubid, un bebeluş, co-sultan. Dar micuţul al-Ashraf Musa nu avea nicio greutate şi în curând a fost văzut ca o cheltuială superfluă, iar în anul 1257 Aibeg s-a certat cu sultana. Aceasta nu accepta să fie jignită de un parvenit şi, la 15 aprilie, a ordonat uciderea lui de către eunuci pe când Aibeg făcea baie. Moartea lui aproape că a dus la război civil; unii dintre mameluci cereau răzbunare împotriva sultanei, alţii o sprijineau ca simbol al legitimităţii. În cele din urmă, duşmanii ei au triumfat. La 2 mai 1257, văduva a fost ucisă în bătaie, iar fiul de 15 ani al lui Aibeg, Nur ad-Din Ali, a fost aşezat pe tron. Tânărul însă nu era reprezentatul unei dinastii respectate şi nici nu avea personalitate de cârmuitor. În decembrie 1259 a fost detronat de unul dintre foştii tovarăşi de arme ai tatălui său, Saif ad-Din Qutuz, care a devenit sultan în locul lui. La urcarea pe tron a lui Qutuz, mulţi mameluci, printre care şi Barbars, care fugiseră la Damasc din cauza lui Aibeg, s-au întors în Egipt.[468]

La începutul anului 1260, Hiilegü a trimis o ambasadă în Egipt, cerând supunerea sultanului. Qutuz l-a ucis pe ambasador şi s-a pregătit să îi înfrunte pe mongoli în Siria. În acel moment

468 Abu’l Feda, p. 135.

vestea despre moartea lui Möngke şi despre războiul civil din Mongolia l-a obligat pe Hülegü să ducă o mare parte a armatei sale în răsărit. Trupele care au rămas cu Ketbugha erau cu mult mai puţine decât efectivele ridicate de Qutuz. Alături de egipteni se aflau şi rămăşiţe din armata fostului principat al Horezmului şi trupe ale prinţului ayubid al Kerakului. La 26 iulie, armata egipteană a traversat frontiera şi a pornit asupra Gazei, cu Barbars în fruntea avangardei. În Gaza se afla o mică armată de mongoli sub comanda generalului

Baidar, care a trimis vorbă ca să îl prevină pe Ketbugha despre invazie, dar înainte de sosirea ajutorului, oamenii lui au fost copleşiţi de egipteni.[469]

Ketbugha se afla la Baalbek. Imediat s-a pregătit de marşul către Valea Iordanului, pe lângă Marea Galileei, dar a fost reţinut de o revoltă a musulmanilor din Damasc. Casele şi bisericile creştinilor fuseseră distruse şi trupele mongole trebuiau să restabilească ordinea[470]. Între timp, Qutuz hotărâse să continue să se deplaseze de-a lungul coastei palestiniene şi să atace din nou mai la nord, ca să ameninţe liniile de comunicaţie ale lui Ketbugha dacă acesta intra în Palestina. O ambasadă egipteană a fost trimisă la Acra să ceară permisiunea de a traversa

469 Rashid ad-Din (trad. Quatremère), p. 347; D'Ohsson, op. cit., III, pp. 333-335.
470 Abu'l Feda, p. 143.

teritoriul frânc şi să obţină provizii, dacă nu şi un ajutor militar.

Baronii s-au întâlnit la Acra ca să discute cererea. Toţi erau supăraţi pe mongoli din cauza recentului jaf al Sidonului şi nu aveau încredere în această putere orientală care avea o asemenea reputaţie a masacrelor. Civilizaţia islamului le era familiară şi cei mai mulţi îi preferau pe musulmani creştinilor locului faţă de care mongolii se arătaseră atât de prietenoşi. Nobilii fuseseră înclinaţi să îi ofere sultanului şi soldaţi, dar marele maestru al Teutonilor, Anno de Sângerhausen, i-a avertizat că nu era prudent să aibă prea mare încredere în musulmani, mai ales în cazul în care aceştia ar fi jubilat pentru o victorie asupra mongolilor. Ordinul Teutonilor avea multe proprietăţi în regatul armean şi Anno probabil că admira politica regelui Hethum. Vorbele sale prudente au avut efect. Alianţa militară a fost respinsă, dar i-au acordat sultanului liberă trecere şi provizii pentru armată.[471]

În luna august, sultanul şi-a condus armata pe drumul de coastă şi şi-a ridicat tabăra pentru câteva zile în livezile din jurul Acrei. Câţiva dintre emiri au fost invitaţi să viziteze oraşul ca oaspeţi de vază. Printre ei s-a aflat şi Barbars, care la întoarcere i-a sugerat lui Qutuz că oraşul ar fi uşor de cucerit printr-un atac-surpriză. Dar Qutuz nu a putut fi atât de perfid şi nici nu dorea să rişte represalii din partea creştinilor atâta vreme cât

471 Ms. Rotbelin, p. 637.

mongolii nu fuseseră încă învinşi. Francii au fost puşi în dificultate de numărul de oameni, dar s-au consolat cu promisiunea că vor putea cumpăra la preţ redus caii ce urmau să fie capturaţi de la mongoli.[472]

Pe când se găsea la Acra, Qutuz a aflat că Ketbugha traversase Iordanul şi intrase în Galileea de est şi a pornit de îndată către sud-est, prin Nazaret. La 2 septembrie a ajuns la Am Jalut, la Izvoarele lui Goliat, unde armata creştină îl sfidase pe Saladin în 1183. A doua zi dimineaţă a ajuns şi armata mongolă. Cavaleria mongolă era însoţită de trupe georgiene şi armene, dar Ketbugha nu avea iscoade şi populaţia locală era necooperantă. Ketbugha nu ştia că întreaga armată mamelucă se afla în apropiere. Qutuz era conştient de superioritatea sa numerică, de aceea şi-a ascuns grosul trupelor printre dealurile din împrejurimi şi şi-a expus doar avangarda condusă de Barbars. Ketbugha a căzut în capcană. A atacat în fruntea soldaţilor să-i duşmanul care i se arătase în faţă. Barbars s-a retras în goană către dealuri, cu mongolii pe urme, şi deodată întreaga armată mongolă s-a văzut înconjurată. Ketbugha a luptat cu vitejie. Egiptenii începuseră să dea înapoi, dar Qutuz a intrat personal în luptă ca să îi îmbărbăteze. După câteva ore, numărul mai mare de musulmani şi-a spus cuvântul. Câţiva dintre oamenii lui Ketbugha au reuşit să iasă din

472 Guillaume de Tripoli, De Statu Saracenorum, în Du Chesne, V, p. 443; Gestes des Chiprois, pp. 164-165.

împresurate, dar el însuşi a refuzat să trăiască cu înfrângerea. Era aproape singur când calul i-a fost omorât şi Ketbugha luat prizonier. Capturarea lui a pus capăt bătăliei. A fost dus în faţa sultanului, care a râs de căderea lui. Ketbugha a răspuns sfidător, profeţind o răzbunare cruntă şi lăudându-se că, spre deosebire de emirii mameluci, el i-a fost mereu loial stăpânului său. Capul i-a fost tăiat.[473]

Bătălia de la Am Jalut a fost una dintre bătăliile hotărâtoare ale istoriei. Este adevărat că, din cauza unor evenimente ce aveau loc la 6.500 de kilometri depărtare, armata mongolă din Siria era prea mică pentru a face faţă, fără o doză mare de noroc, mamelucilor, aşa cum este adevărat că imediat după dezastru o armată mai mare ar fi putut răsturna situaţia. Dar accidentele istoriei au împiedicat schimbarea deciziei petrecute la Am Jalut. Victoria mamelucilor a salvat islamul de cel mai mare pericol cu care se confruntase până atunci. Dacă mongolii ar fi intrat în Egipt, nu ar mai fi rămas niciun stat musulman la est de Maroc. Musulmanii din Asia erau prea numeroşi pentru a fi eliminaţi, dar nu ar mai fi fost grupul dominant. Dacă ar fi câştigat Ketbugha, un creştin, atunci simpatia mongolilor faţă de creştini ar fi fost încurajată şi creştinii din Asia ar fi venit din nou la putere, pentru prima oară de la marile erezii ale erei premusulmane. Speculaţiile despre

473 Rashid ad-Din, pp. 349-352; Maqrisi, I, I, Sultans, pp. 104-106; Abu'l Feda, pp. 143-144.

ce ar fi fost sunt însă inutile. Istoricul nu poate relata decât ceea ce s-a întâmplat în realitate. Ain-Jalut a făcut din sultanatul mameluc principala putere în Orientul Apropiat pentru următoarele două secole, până la expansiunea Imperiului Otoman, şi a definitivat distrugerea creştinilor nativi din Asia. Prin întărirea elementului musulman şi slăbirea celui creştin, mongolii care au rămas în Asia apuseană au trecut la islam. Bătălia a grăbit şi dispariţia statelor cruciate, căci, aşa cum prezisese marele maestru al Teutonilor, musulmanii victorioşi erau acum nerăbdători să termine cu duşmanii credinţei.

La cinci zile de la victorie, sultanul a intrat în Damasc. Ayubidul al-Ashraf, care părăsise cauza mongolă, a fost repus pe tron la Homs. Emirul ayubid de la Hama, care se refugiase în Egipt, s-a întors în emiratul său. Alepul a fost recucerit într-o lună. Hülegü, oricât de supărat ar fi fost de pierderea Siriei, nu putea face nimic până când ordinea nu era restabilită în inima Imperiului Mongol.

În decembrie a trimis trupe ca să recupereze Alepul, dar au fost obligate să se retragă după două săptămâni, după ce au masacrat un mare număr de musulmani ca represalii pentru moartea lui Ketbugha. Dar asta a fost tot ce Hülegü a putut face pentru a răzbuna moartea loialului său prieten.[474]

---

474 Abu'l Feda, p. 144; Bar-Hebraeus, pp. 439-440; Vezi Gaben, op. cit., pp. 710-711.

Sultanul Qutuz a pornit în călătoria de întoarcere în Egipt acoperit de glorie. Deşi profeţia lui Ketbugha despre răzbunare nu s-a împlinit pe deplin, aluzia lui la trădarea mamelucilor s-a adeverit foarte curând. Qutuz începuse să îl bănuiască pe locotenentul lui cel mai activ, Barbars, şi atunci când acesta a dorit să fie făcut guvernator de Alep, cererea i-a fost refuzată categoric. Barbars nu a aşteptat prea mult ca să treacă la fapte. La 23 octombrie 1260, pe când armata victorioasă ajungea la marginea deltei, Qutuz şi-a luat o zi de pauză ca să meargă la vânătoare de iepuri. A pornit cu câţiva emiri, printre care şi Barbars, şi prieteni. Când s-au îndepărtat îndeajuns de tabără, unul dintre ei s-a apropiat de sultan, ca şi cum dorea să îi facă o rugăminte. În timp ce îl ţinea strâns de mână, mimând o sărutaree, Barbars s-a apropiat din spate şi şi-a înfipt sabia în spatele stăpânului său. Conspiratorii au călărit în goană înapoi în tabără şi au dat vestea crimei. Şeful cancelariei, Aqtai, se afla în cortul regal când aceştia au sosit şi i-a întrebat de îndată cine a comis crima. Barbars a recunoscut că el a fost, şi Aqtai l-a invitat să se aşeze pe tronul sultanului, fiind primul care şi-a prezentat omagiile. Ceilalţi generali ai armatei i-au urmat exemplul. Barbars s-a întors la Cairo ca sultan.[475]

SULTANUL BARBARS

475 Abu'l Feda, loc. cit.; Maqrisi, Sultans, I, I, pp. 110-113; Bar-Flebraeus, loc. cit:, Gestes des Chiprois, pp. 165-166.

„Şi voi da Egiptul în mâna unui stăpânilor crud şi un împărat puternic îl va stăpâni”.

Isaia 19: 4

Rukn ad-Din Barbars Bundukdari se apropia de al cincizecilea an de viaţă. Era un turc kîpceac la origine, un bărbat masiv cu piele oacheşă, ochi albaştri şi o voce puternică. A ajuns în Siria mai întâi ca tânăr sclav şi a fost oferit spre vânzare unui emir din Hama care l-a examinat şi l-a considerat un vlăjgan prea grosolan. Dar un emir mameluc, Bundukar, l-a remarcat în piaţă, i-a intuit inteligenţa şi l-a cumpărat pentru garda sultanului. De acolo ascensiunea i-a fost rapidă, iar după victoria împotriva francilor din 1244, a fost considerat drept cel mai capabil soldat mameluc. Acum Barbars a demonstrat şi că era un om de stat de cel mai mare calibru, nestingherit de scrupule privind onoarea, recunoştinţa sau mila.[476]

Prima lui grijă a fost să îşi consolideze poziţia de sultan. În Egipt a fost acceptat fără opoziţie, dar la Damasc puterea a fost luată de un alt emir mameluc, Sinjar al-Halabi. Sinjar era popular în Damasc, iar un atac simultan al mongolilor împotriva Alepului ameninţa controlul lui Barbairs asupra Siriei. Dar prinţii ayubizi de Homs şi Hama i-au înfrânt pe mongoli, iar Barbars a pornit împotriva Damascului şi a învins trupele lui Sinjar în afara oraşului la 17 ianuarie 1261. Locuitorii

476 Abu’l Feda, p. 156. Vezi Sobernheim, articolul „Baibars“ din Encyclopaedia of Islam.

oraşului au continuat lupta, dar rezistenţa lor a fost înăbuşită. Prinţul din Kerak a fost ademenit cu promisiuni frumoase să se pună la dispoziţia sultanului şi a fost eliminat în tăcere. Lui al-Ashraf din Homs i s-a permis să păstreze oraşul până la moarte, iar în 1263 acesta a fost anexat. Doar la Hama o ramură a familie ayubide a reuşit să mai reziste, sub supraveghere atentă, timp de trei generaţii.[477] Barbars dorea să obţină şi o autorizare religioasă pentru cârmuire. Câţiva beduini au adus la Cairo un bărbat cu pielea închisă la culoare, pe nume Ahmet, şi despre care au pretins că era unchiul fostului calif. Barbars s-a prefăcut că verifică genealogia şi l-a slăvit ca lider religios al islamului şi calif, fără să îi dea nicio putere efectivă. Ahmet, rebotezat al-Hakim, a fost trimis să recupereze Bagdadul de la mongoli. Ucis fiind în această tentativă, pe care Barbars a sprijinit-o foarte puţin, un fiu al său a primit titulatura de calif. Această linie dubioasă de abasizi a fost menţinută la Cairo de-a lungul întregii dominaţii mameluce a Egiptului.[478]

Următoarea misiune a sultanului a fost să-i pedepsească pe creştinii care i-au ajutat pe mongoli, în special pe regele Hethum al Armeniei şi pe principele Bohemund al Antiohiei. La sfârşitul toamnei lui 1261, Barbars a trimis o armată să preia controlul asupra Alepului, al cărui

477 Maqrisi, Sultans, I, I, p. 116; Abu'l Feda, pp. 145-150; Bar-Hebraeus, p. 439.

478 Abu'l Feda, p. 148; Maqrisi, Sultans, I, I, pp. 148-164; Bar-Hebraeus, p. 442.

guvernator mameluc dovedise nesupunere, şi să facă incursiuni în teritoriul Antiohiei. Alte incursiuni au continuat în vara următoare, iar portul Sf. Simeon a fost jefuit. Antiohia însăşi a fost ameninţată, dar regele Hethum a cerut ajutorul lui Hülegü şi a sosit la timp cu o armată de mongoli şi armeni ca să salveze oraşul.[479] Stăpânirea mongolă în nord-estul Siriei era încă destul de puternică pentru a-l respinge pe Barbars, de aceea sultanul a recurs la diplomaţie. Hanul Berke al Hoardei de Aur era deja un musulman declarat şi era dornic de o alianţă cu Barbars. Unul dintre cei doi sultani selgiucizi din Anatolia, Kaikaus, care îşi pierduse teritoriile din cauza alianţei dintre mongoli, bizantini şi propriul lui frate, Kilij Arslan, se refugiase la Curtea lui Berke şi a fost trimis înapoi cu ajutor din partea Hoardei de Aur şi a lui Barbars. Mai mult, o căpetenie turcomană pe nume Karaman, stabilit la sud-est de Konya, putea fi folosit ca să îi preseze pe armeni.[480]

Latinii din Acra speraseră că prietenia arătată mamelucilor în timpul campaniei de la Ain-Jalut îi va apăra de ostilităţi, dar atunci când Jean de Jaffa şi Jean de Beirut s-au prezentat în tabăra lui Barbars la sfârşitul anului 1261 în încercarea de a negocia eliberarea prizonierilor franci luaţi în ultimii ani şi pentru a duce la îndeplinire

479 Gestes des Chiproisi, p. 167; Estoire dEracles, II, p. 466.

480 Cahen, La Syrie du Nord, p. 711. Vezi şi Cahen, „Turcomans de Roum“, în Byzantion, vol. XIV.

promisiunea sultanului Aibeg potrivit căreia orăşelul Zir'in urma să fie reîncorporat în Galileea sau să se plătească francilor o compensaţie, Barbars, deşi părea că îl plăcuse pe Jean de Jaffa, a refuzat să îi asculte şi a trimis toţi prizonierii în tabere de muncă.[481] În februarie 1263, Jean de Jaffa l-a vizitat din nou pe sultan, care se afla atunci lângă muntele Tabor, şi a obţinut promisiunea unui armistiţiu şi a unui schimb de prizonieri. Dar nici Templierii şi nici Ioaniţii nu au vrut să renunţe la prizonierii lor musulmani, care erau artizani calificaţi şi erau valoroşi pentru cele două Ordine. Barbars însuşi a fost surprins de această lăcomie. A întrerupt negocierile şi a invadat teritoriile latine. După ce a jefuit Nazaretul şi a distrus Biserica Sfintei Fecioare, a atacat brusc Acra, la 4 aprilie 1263. În faţa zidurilor oraşului s-au dat lupte grele, în care seneşalul Geoffroi de Sargines a fost grav rănit. Dar Barbars nu era pregătit încă să asedieze oraşul şi s-a retras după ce a jefuit suburbiile. Se bănuia că ar fi obţinut şi sprijinul lui Philippe de Montfort şi al genovezilor din Tyr, dar conştiinţele lor de creştini i-au reţinut în ultimul moment.[482]

Incursiuni reciproce au continuat la frontieră. Oraşele france de pe litoral erau ameninţate permanent. Chiar din aprilie 1261, Balian d'Ibelin, senior de Arsuf, şi-a cedat oraşul Ioaniţilor, ştiind

481 Annales de Terre Sainte, p. 450. Al-Aïni, pp. 261-217 menţionează un armistiţiu încheiat între cei doi Jean şi Baibars în acel an.

482 Gestes des Chiprois, pp. 167-168; Annales de Terre Sainte, loc cit.; Maqrisi, Sultans, I, I, pp. 194-197; al-Aîni, pp. 218-219.

că nu îşi putea permite să îl apere. La începutul anului 1264, Templierii şi Ioaniţii au consimţit să îşi unească forţele ca să cucerească mica fortăreaţă Lizon, vechiul Megiddo, iar câteva luni mai târziu au făcut o incursiune până la Ascalon. În toamna aceluiaşi an, trupe franceze plătite de regele Ludovic au pătruns până la suburbiile oraşului Beisan. Musulmanii au ripostat cu distrugerea întregii zone la sud de Carmel în aşa măsură, încât traiul devenise nesigur acolo.[483]

La începutul anului 1265, Barbars a pornit din Egipt în fruntea unei armate impresionante. Mongolii se arătaseră agresivi în nordul Siriei în acea iarnă şi primul lui obiectiv era un contraatac. A aflat însă că trupele mameluce din nord le făcuseră faţă, astfel că sultanul putea folosi armata ca să îi atace pe franci. După ce a mimat că se distra la o expediţie de vânătoare în dealurile din spatele Arsufului, şi-a făcut brusc apariţia la Cezareea. Oraşul a căzut imediat, la 27 februarie, dar fortăreaţa a rezistat o săptămână. Garnizoana a capitulat la 5 martie şi a fost lăsată liberă, dar oraşul şi castelul au fost rase de pe faţa pământului. Câteva zile mai târziu, trupele sultanului şi-au făcut apariţia la Haifa. Locuitorii care fuseseră avertizaţi din timp fugiseră pe bărci în port, părăsind oraşul şi citadela ce au fost distruse; locuitorii care au rămas în oraş au fost masacraţi. Barbars însuşi a participat în aceeaşi

483 Estoire dErcales, II, pp. 444, 449; Annales de Terre Sainte, p. 451.

vreme la atacul marelui castel templier de la Atlit [Château-Pèlerin]. Satul din afara zidurilor a fost incendiat, dar castelul a rezistat cu succes. La 21 martie Barbars a renunţat la asediu şi a pornit către Arsuf. Ospitalierii instalaseră o garnizoană mare şi provizii suficiente. În castel erau 270 de cavaleri, care au luptat cu un curaj admirabil. Dar oraşul de jos a căzut la 26 aprilie, după ce zidurile au fost sparte de maşinile de asediu ale sultanului. Trei zile mai târziu, comandantul citadelei, care pierduse o treime din cavaleri, a capitulat în schimbul promisiunii că supravieţuitorii vor putea pleca liberi. Barbars şi-a încălcat cuvântul dat şi i-a luat prizonieri pe toţi. Pierderea celor două mari fortăreţe i-a îngrozit pe franci şi l-a inspirat pe trubadurul templier Ricaut Bonomel să scrie un amar poem despre aparenta plăcere a lui Hristos de a-i vedea umiliţi pe creştini.[484]

Era acum rândul Acrei. Regentul, Hugues al Antiohiei, care fusese în Cipru, se şi grăbise deja să traverseze marea cu toţi bărbaţii pe care i-a putut recruta pe insulă. După ce Barbars a pornit din nou către nord de la Arsuf a aflat că Hugues debarcase la Acra pe 25 aprilie. Armata egipteană s-a întors acasă, lăsând trupe în urma ei să controleze teritoriile nou cucerite. Frontiera se afla acum foarte aproape de Acra.[485] Barbars s-a

484 Gestes des Chiprois, p. 171; Estoire d'Eracles, II, p. 450; Annales de Terre Sainte, pp. 451-452; al-Aïni, pp. 219-221; Abu'l Feda, p. 150; Maqrisi, Sultans, I, n, pp. 7-8. Poemul lui Bonomei este publicat în Bartholemaeis, Poesie Provenziale, II, pp. 222-224.

485 Gestes des Chiprois, loc. cit.; Estoire d'Eracles, loc. cit.

grăbit să îi transmită veştile despre victoriile sale lui Manfred, regele Siciliei, cu care Curtea egipteană continua prietenia legată de fratele acestuia, Frederic al II-lea”.

A fost un an bun pentru Barbars. La 8 februarie 1265, Hülegü a murit în Azerbaidjan. Fratele său Kubilai îi oferise titlul de ilhan şi guvernarea ereditară a teritoriilor mongole din Asia de sud-vest. În ciuda tensiunilor cu Hoarda de Aur şi cu mongolii din Turkistan, şi ei convertiţi la islam, care l-au împiedicat pe Hülegü de a porni o nouă ofensivă serioasă împotriva mamelucilor, acesta a avut încă puterea de a-i opri pe mameluci să îi atace aliaţii. În iulie 1264, Hülegü a ţinut ultimul său kuriltai în tabăra de lângă Tabriz. Toţi vasalii lui erau prezenţi, inclusiv regele David al Georgiei, regele Hethum al Armeniei şi principele Bohemund al Antiohiei. Hethum şi Bohemund căzuseră în dizgraţie deoarece în anul anterior îl răpiseră pe Euthymius, patriarhul ortodox al Antiohiei, a cărui instalare fusese dorită de Hülegü în 1260, şi îl duseseră în Armenia. Francul Opizon fusese adus la Antiohia în locul lui. Pentru Hülegü, alianţa cu bizantinii era importantă pentru menţinerea turcilor din Anatolia sub control. Se afla în negocieri pentru ca o doamnă din familia imperială de la Constantinopol să se alăture celorlalte soţii ale sale. Împăratul Mihail a ales-o pentru această onoare pe fiica sa ilegitimă, Maria, care a fost însoţită la Tabriz de patriarhul Euthymius, care se refugiase la Constantinopol şi

probabil că se întorsese în Orient la invitaţia expresă a lui Hülegü. Dar mongolii au rămas deschişi şi nu au lăsat ca certurile dintre creştini să le influenţeze politica generală. Se pare că Bohemund a reuşit să inventeze o explicaţie şi Euthymius nu a mai fost primit înapoi în Antiohia.[486]

Moartea lui Hülegü a dus inevitabil la slăbirea puterii mongolilor într-un moment critic. Influenţa văduvei Dokuz Khatun a asigurat succesiunea pentru fiul lui favorit, Abagha, care era guvernator al Turkistanului. Dar abia în iunie, la patru luni de la moartea tatălui său, Abagha a fost instalat oficial în funcţia de ilhan şi au mai trecut alte luni până la redistribuirea fiefurilor şi a poziţiilor de conducere. Dokuz Khatun a murit şi ea în acea vară şi a fost foarte jelită de creştini. Între timp, Abagha era ameninţat permanent de verii lui din Hoarda de Aur, care i-au şi invadat teritoriul primăvara următoare. Mongolilor le era aşadar imposibil să intervină în Siria apuseană. Barbars, care era cauza necazurilor ilhanului cu vecinii lui de la nord, putea să reia campaniile împotriva creştinilor fără teama vreunei intervenţii.[487]

---

486 Rashid ad-Din (trad. Quatremère), pp. 417-423; vezi Howorth, op. cit., HI, pp. 206-210. Vartan (ed. Emin), pp. 205-206, 211; Bar-Hebraeus, pp. 444-445. „Lettre à Charles d'Anjou", în Revue de VOrient Latin, vol. II, p. 213. Dokuz Khatun l-a consultat pe Varan dacă se cădea să facă o slujbă pentru Hülegü şi acesta a descurajat-o (Vartan, ed. Emin, p. 211).

487 Howorth, op. cit., III, pp. 218-225.

La începutul verii anului 1266, în timp ce armatele lui Abagha erau ocupate să respingă invazia hanului Berke în Persia, două armate mameluce au plecat din Egipt. Una era condusă de însuşi sultanul şi a ajuns la Acra la 1 iunie. Dar trupele menţinute acolo de regele Ludovic primiseră recent întăriri din Franţa. Văzând oraşul atât de bine apărat, Barbars a luat-o pe o rută ocolită ca să facă o demonstraţie de forţă în faţa fortăreţei teutonice de la Montfort, apoi a pornit brusc către Safed, unde masivul castel al Templierilor domina înălţimile din Galileea. Fortificaţiile fuseseră reconstruite complet în urmă cu 25 de ani şi garnizoana era numeroasă, deşi mulţi soldaţi erau creştini localnici sau doar pe jumătate. Primul asalt al sultanului, la 7 iulie, a fost respins, aşa cum s-a întâmplat şi cu următoarele încercări pe 13 şi 19 iulie. Barbars a anunţat prin mesageri că urma să ofere amnistie completă soldaţilor nativi care ar fi capitulat. Nu putem şti câţi l-ar fi crezut, dar Templierii au devenit bănuitori. Reproşurile s-au transformat în bătaie şi mulţi sirieni au început să dezerteze. Templierii au ajuns în situaţia în care nu mai puteau apăra castelul. La sfârşitul lunii au trimis la Barbars un sergent sirian pe care îl considerau loial ca să ofere capitularea. Sirianul, pe nume Leon, s-a întors cu promisiunea că garnizoana se putea retrage nevătămată la Acra. Atunci când Templierii i-au predat castelul lui Barbars în aceste condiţii, sultanul i-a decapitat pe toţi. Nu

este sigur dacă Leon a fost un trădător, dar convertirea lui promptă la islam stă mărturie împotriva lui.[488]

Cucerirea Safedului i-a dat lui Barbars controlul asupra Galileei. După aceea a atacat Toronul, care i-a cedat fără multă luptă. De la Toron, Barbars a trimis o trupă de soldaţi să distrugă satul creştin Qara, aflat între Homs şi Damasc, pe care îl bănuia că se afla în legătură cu francii. Locuitorii adulţi au fost ucişi, iar copiii, luaţi în sclavie. Atunci când creştinii din Acra au trimis o delegaţie ca să ceară permisiune pentru înmormântarea morţilor, sultanul a refuzat spunând că dacă doresc trupuri de martir, le vor găsi acasă. Ca să îşi ducă la îndeplinire ameninţarea, sultanul a pornit către ţărm şi i-a ucis pe toţii creştinii pe care i-a întâlnit în cale.

Dar, din nou, nu a îndrăznit să atace Acra, unde regele Hugues tocmai sosise din Cipru. Mamelucii s-au retras la venirea toamnei. Hugues i-a adunat laolaltă pe cavalerii Ordinelor religioase şi regimentul francez al lui Geoffroi de Sargines şi a făcut o incursiune în Galileea. Dar la 28 octombrie, avangarda a fost prinsă într-o ambuscadă de către garnizoana din Safed, în timp ce arabii locului au atacat tabăra francilor. Hugues a fost nevoit să se retragă, cu pierderi însemnate.[489]

---

488 Gestes des Chiprois, pp. 179-181; Estoire d'Eracles, II, pp. 484-485; Maqrisi, Sultans, I, II, pp. 28-30 ; Abu'l Feda, p. 151 ; al-Aîni, pp. 222-223.

489 Gestes des Chiprois, pp. 180-181; Estoire d'Eracles, loc. cit.

În vreme ce Barbars se afla în campanie în Galileea, a doua armată a mamelucilor, condusă de cel mai capabil dintre emiri, Qalawun, s-a adunat la Homs. După o incursiune-fulger la Tripoli, prin care a cucerit forturile Qulaiat şi Halba şi oraşul Arqa, ce controla drumul de la Buqaia la Tripoli, Qalawun s-a grăbit spre nord ca să i se alăture lui al-Mansur din Hama. Trupele lor reunite au pornit către Alep şi au cotit către vest, intrând în Cilicia.[490] Regele Hethum aşteptase un atac mameluc. În 1263, aflând de moartea lui Hülegü, încercase să trateze cu Barbars. Flota egipteană depindea pentru construcţia de nave de lemnul din sudul Anatoliei şi din Liban. Hethum şi ginerele lui Bohemund controlau aceste păduri şi speraseră să le poată folosi în negocieri. Dar încercarea de blocadă nu a făcut decât să îl îndârjească şi mai mult pe Barbars să pornească la război.[491] În primăvara anului 1266, ştiind că un atac mameluc era iminent, Hethum a plecat la Curtea ilhanului la Tabriz. În timp ce se afla acolo, cerând ajutorul mongolilor, furtuna a izbucnit în Cilicia. Armata armeană, condusă de cei doi fiii ai lui Hethum, Leon şi Thoros, a aşteptat la pasul Belen (Porţile Siriene), avându-i pe Templeri la Baghras apărând flancurile. Mamelucii însă au ocolit către nord ca să traverseze munţii Amanus lângă Sarvandikar. Armenii s-au grăbit să îi intercepteze pe când coborau în câmpia Ciliciei.

490 Abu'l Feda, loc. cital-A'ini, p. 222.

491 Mas Latrie, Histoire de Chypre, I, p. 412.

Bătălia decisivă a avut loc la 24 august. Armenii au fost copleşiţi numeric şi înfrânţi. Prinţul Thoros a fost ucis, iar Leon luat prizonier. Musulmanii victorioşi au invadat toată Cilicia. Qalawun şi mamelucii lui au jefuit oraşele Ayas, Adana şi Tarsus, al-Mansur şi armata lui au trecut pe lângă Mamistra şi au ajuns la capitala Armeniei Sis (Kozan), unde au jefuit palatul, au incendiat catedrala şi au omorât câteva mii de locuitori. La sfârşitul lunii septembrie, învingătorii s-au retras la Alep cu aproape 4.000 de prizonieri şi o mare caravană cu pradă de război. Regele Hethum s-a grăbit să se întoarcă de la Curtea ilhanului împreună cu o mică armată de mongoli, doar ca să afle că moştenitorul lui era prizonier, capitala în ruine şi întreaga ţară distrusă. Regatul Ciliciei nu şi-a mai revenit niciodată după acest dezastru şi nu a mai jucat decât un rol pasiv în Asia.[492]

După ce i-a eliminat pe armeni, Barbars a trimis trupe în toamna anului 1266 să atace Antiohia. Dar generalii lui aveau destulă pradă şi nu aveau tragere de inimă. Cadouri trimise de Bohemund şi de Comuna oraşului i-au convins să abandoneze.[493]

Slăbiciunea generalilor l-a înfuriat pe

492 Vartan (ed. Emin), pp. 213-215; Hethum, p. 407; Vahram, Rhymed Chronicle, pp. 522-523; poemul „Regele Hethum“, R.H.C. Arm., I, pp. 551-552; „Balada captivităţii prinţului Leo“, ibidem, pp. 539-540; Hayton, Fior des Estoires, pp. 177-178; Bar-Hebraeus, pp. 445-446; Maqrisi, Sultans, I, n, p. 34; Abu'l Feda, p. 151; Gestes des Chiprois, p. 181; Estoire d'Eracles, II, p. 455.

493 Cahen, op. cit., p. 716, care citează manuscrisul lui Ibn Abdarrahîm (Mudi ad-Din).

Barbars. Sultanul nu a vrut să le ofere francilor niciun moment de repaus. În luna mai 1267, şi-a făcut din nou apariţia în faţa zidurilor Acrei. Fluturând stindardele pe care le capturase de la Templieri şi Ioaniţi, a reuşit să se se apropie de ziduri înainte ca şiretenia să fie descoperită. Atacul asupra zidurilor a fost însă respins şi Barbars s-a mulţumit să pustiască ţinutul. Trupurile decapitate au fost lăsate în grădinile din jurul Acrei până când orăşenii s-au aventurat în afara zidurilor ca să le înmormânteze. Barbars i-a primit la Safed pe ambasadorii trimişi de franci să ceară pace şi întregul castel era înconjurat cu craniile prizonierilor creştini omorâţi.[494]

Viaţa în Acra a fost îngreunată şi de reluarea războiului dintre veneţieni şi genovezi pentru controlul asupra portului. La 16 august 1267, amiralul genovez Lucchetto Grimaldi a forţat intrarea în port cu 28 de galere, după ce cucerise Turnul Muştelor ce se afla la capătul malului. Dar după 12 zile a plecat cu 15 corăbii la Tyr pentru reparaţii. În absenţa lui, o flotă veneţiană de 26 de galere şi-a făcut apariţia şi i-a atacat pe genovezii rămaşi în port. Cinci corăbii genoveze au fost pierdute în bătălie, iar celelalte au reuşit să fugă la Tyr.[495]

La începutul anului 1268, Barbars a pornit din nou din Egipt. Singurele posesiuni creştine la

494 Gestes des Chiprois, pp. 181-183; Estoire d3Eracles, II, p. 455; al-Aîni, p. 225.

495 Gestes des Chiprois, p. 186; Estoire dEracles, II, pp. 455-456; Heyd, Histoire du Commerce du Levant, I, p. 354.

sud de Acra erau castelul templier Château Pelerin şi oraşul Jaffa al lui Jean d'Ibelin. Jean, care fusese tratat întotdeauna cu respect de către musulmani, murise în primăvara anului 1266, iar fiul său Guy nu se bucura de aceeaşi reputaţie. Guy sperase că sultanul va respecta armistiţiul încheiat de către Jean. În consecinţă, atunci când armata egipteană şi-a făcut apariţia în faţa oraşului la 7 martie, acesta nu era pregătit să se apere. După 12 ore de luptă, Jaffa a căzut în mâinile sultanului. Mulţi dintre locuitori au fost măcelăriţi, dar garnizoana a fost lăsată să se retragă la Acra. Castelul a fost distrus, iar lemnul şi marmura, trimise la Cairo pentru noua moschee pe care Barbars o construia acolo.[496]

Următoarea ţintă a sultanului era castelul Beaufort, pe care Templierii îl preluaseră recent de la Julien de Sidon. După zece zile de asalt, garnizoana s-a predat la 15 aprilie. Femeile şi copii au fost lăsaţi să plece la Tyr, dar bărbaţii au fost luaţi sclavi. Castelul a fost reparat de Barbars şi întărit cu o garnizoană numeroasă.[497] La 1 mai, armata mamelucă a apărut brusc lângă oraşul Tripoli, dar văzând că era bine apărat, a virat la fel de brusc către nord. Templierii de la Tortosa şi Safita au trimis mesageri la sultan, rugându-l să le cruţe teritoriile.[498] Barbars le-a respectat dorinţa

496 Gestes des Chiprois, p. 190; Estoire dEracles, II, p. 456; Abu'l Feda, p. 152; Maqrisi, Sultans, I, II, pp. 50-51; al-Aîni, pp. 226-227.

497 Gestes des Chiprois, loc. cit.; Estoire dEracles, loc. cit.; al-Aîni, pp. 227-228.

498 Al-Aîni, p. 228.

şi a coborât pe valea fluviului Orontes. La 14 mai a ajuns înaintea Antiohiei. Acolo şi-a împărţit oastea în trei. Prima armată a plecat să cucerească portul Sf. Simeon, tăind astfel legătura oraşului cu marea. A doua s-a postat la trecătoarea Belen, ca să oprească orice ajutor ar fi venit din Cilicia. Principala forţă, condusă de Barbars însuşi, a împresurat oraşul.

Principele Bohemund se afla la Tripoli, iar cârmuirea oraşului era asigurată de conetabilul Simon Manşei, a cărui soţie armeancă era înrudită cu soţia lui Bohemund. Zidurile Antiohiei erau în bună stare, dar garnizoana nu era destul de numeroasă pentru a acoperi întreaga lor lungime. Conetabilul a ieşit în grabă cu câteva trupe care să împiedice împresurarea oraşului şi a fost prins de mameluci. I s-a poruncit să aranjeze capitularea garnizoanei, dar locotenenţii din spatele zidurilor au refuzat să îl asculte. Primul atac asupra oraşului a avut loc a doua zi. A fost respins şi iar s-a trecut la negocieri, fără vreun rezultat. La 18 mai, armata mamelucă a trecut la un atac generalizat asupra tuturor secţiunilor de zid. După o luptă aprigă, mamelucii au reuşit să facă o spărtură în zidul care urca pe coama dealului Silpius şi au năvălit în oraş.

Până şi cronicarii musulmani au fost îngroziţi de masacrul care a urmat. Din porunca emirilor sultanului, porţile oraşului au fost închise, ca nimeni să nu poată fugi. Cei găsiţi pe străzi au fost ucişi pe loc. Alţii, care se ascunseseră în case, au

fost cruţaţi şi trimişi în sclavie. Mii de locuitori s-au refugiat la adăpostul citadelei de pe vârful muntelui. Vieţile le-au fost cruţate, dar au fost împărţiţi între emiri. La 19 mai, sultanul a poruncit adunarea şi împărţirea prăzii de război. Deşi se afla în declin de câteva decenii, Antiohia era cel mai bogat dintre oraşele latine şi comorile acumulate în el erau fabuloase. Munţii de obiecte de aur şi argint şi grămezile de monede erau atât de mari, încât erau împărţite cu pumnul. Numărul de prizonieri era uriaş. Fiecare soldat din armata sultanului a primit un sclav, iar surplusul era încă atât de mare, încât preţul unui băiat a scăzut la 12 dirhami şi cel al unei fete la 5. Câtorva cetăţeni bogaţi li s-a permis să se răscumpere. Simon Mansel a fost eliberat şi s-a retras în Armenia. Dar mulţi alţi oficiali ai oraşului şi ai Bisericii au fost ucişi sau nu s-a mai ştiut nimic despre ei.[499]

Principatul Antiohiei, primul dintre statele cruciate din Orientul Latin, a durat 171 de ani. Distrugerea lui a reprezentat o grea lovitură dată prestigiului creştinilor şi a dus la declinul rapid al creştinismului în Siria de nord. Francii plecaseră, iar creştinii locului nu au avut o soartă mai bună. Era pedeapsa pentru sprijinul pe care l-au acordat nu francilor, ci celor mai periculoşi duşmani ai islamului, mongolii. Oraşul în sine nu şi-a mai revenit niciodată. Îşi pierduse deja importanţa

499 Gestes des Chiprois, pp. 190-191; Estoire d'Eracles, II, pp. 456-457; Bar-Hebraeus, p. 448; Maqrisi, Sultans, I, II, pp. 52-53; al-Aîni, pp. 229-234; Abu'l Feda, p. 152.

comercială din cauza noii frontiere pe Eufrat între Imperiul mameluc şi cel mongol, care a modificat rutele comerciale din Irak şi Orientul îndepărtat, ce nu mai treceau prin Alep, ci rămâneau pe teritoriu mongol şi ajungeau la mare prin Ayas, în Cilicia. Cuceritorii musulmani nu aveau aşadar niciun interes să repopuleze Antiohia. Importanţa ei se redusese la statutul de fortăreaţă de frontieră. Multe dintre casele din incinta zidurilor nu au mai fost refăcute. Ierarhii din bisericile locale s-au mutat în oraşe mai animate. Nu a durat mult până când centrele Bisericilor Ortodoxă şi Iacobită din Siria au fost transferate la Damasc.[500]

Cu Armenia slăbită şi Antiohia distrusă, Templierii au hotărât că le era imposibil să mai păstreze castelele din munţii Amanus. Baghras şi mai micul castel La Roche de Russole au fost abandonate fără luptă. Tot ce a mai rămas din principat a fost oraşul Latakia, care i-a fost returnat lui Bohemund de către mongoli şi care era acum o enclavă izolată, şi castelul Qusair, al cărui senior se împrietenise cu musulmanii şi a rămas acolo încă şapte ani ca vasal al sultanului.[501]

După triumful de la Antiohia, Barbars s-a

500 Populaţia Antiohiei era încă destul de numeroasă atunci când Ibn Battuta a vizitat oraşul în 1355 (Ibn Battuta, Voyages, ed. Defrémery, I, p. 162), dar Baibars i-a distrus fortificaţiile. Bertrandon de la Broquière, care a vizitat Antiohia în 1432, spune că zidurile erau în picioare, dar nu erau decât 300 de case locuite de turco- mani. (Voyage d'Outremer, ed. Schefer, pp. 84-85.)

501 Gestes des Chiprois, p. 191; Estoire dEracles, II, p. 457; Cahen, La Syrie du Nord, p. 717, nota 17.

odihnit o vreme. Erau semne că mongolii erau pregătiţi să joace un rol mai activ şi zvonuri că regele Ludovic pregătea o nouă cruciadă. Atunci când Hugues a trimis o ambasadă la sultan pentru un armistiţiu, Barbars a răspuns cu o ambasadă la Acra pentru a oferi o încetare temporară a ostilităţilor. Hugues sperase la câteva concesii şi a încercat să îl amenințe pe ambasador, Muhi ad-Din expunându-şi trupele în aranjament de luptă, dar Muhi ad-Din a răspuns doar că întreaga armată era mai puţin numeroasă decât prizonierii creştini de la Cairo. Principele Bohemund a dorit să fie inclus şi el în armistiţiu. S-a simţit jignit atunci când Barbars i s-a adresat cu titlul de „conte” pentru că îşi pierduse principatul, dar a acceptat răgazul care i se oferise. Au mai fost mici incursiuni mameluce în teritoriul creştin în primăvara anului 1269, dar în general armistiţiul a fost respectat timp de un an.[502]

Între timp francii şi-au pus la punct chestiunile dinastice. În decembrie 1267, regele Hugues al II-lea al Ciprului a murit la vârsta de 14 ani, iar regentul Hugues al Antiohiei-Lusignan i-a urmat la tron ca Hugues al III-lea. Încoronarea a avut loc în ziua de Crăciun. Ascensiunea la tron i-a conferit o autoritate mai sigură asupra vasalilor, deoarece nu mai exista pericolul ca domnia lui să se termine odată cu majoratul pupilului său. Dar Hugues nu a putut să contracareze argumentul că

502 Muhi ad-Din, în Reinaud, Bibliothèque des Croisades, pp. 513-515.

vasalii nu erau obligaţi să presteze serviciul militar în afara graniţelor regatului. De câte ori dorea să ia cu el trupe pe continent, Hugues depindea doar de soldaţii de pe domeniile regale şi de voluntari. La 29 octombrie 1268, Conradin de Hohenstaufen a fost decapitat la Napoli din ordinul lui Carol de Anjou, de la care încercase în zadar să îşi recâştige moştenirea italiană. Moartea lui a însemnat stingerea liniei mai vechi a Casei Regale a Ierusalimului, care descindea din regina Maria, „Marchiza”.

Următoare la tron era Casa de Cipru, ce se trăgea din sora vitregă a Mariei, Alice de Champagne. Pretenţiile lui Hugues al III-lea ca succesor au fost recunoscute tacit prin numirea lui pentru regenţă, atunci când vărul lui, Hugues de Brienne, ale cărui drepturi ereditare erau din punct de vedere juridic mai puternice decât ale lui, a fost omis. Hugues de Brienne plecase să îşi caute norocul în ducatul latin al Atenei, cu a cărui moştenitoare s-a căsătorit, şi nu i s-a opus vărului său. Dar înainte ca regele Hugues să poată primi a doua coroană, mai exista un competitor de luat în calcul. Sora vitregă a reginei Maria, Melisenda de Lusignan, devenise a doua soţie a principelui Bohemund al FV-lea al Antiohiei, iar fiica lor, Maria, era încă în viaţă. În vreme ce Hugues putea susţine că era descendentul unei căsătorii a reginei Isabella anterioare celei a reginei Maria, Maria era cu o generaţie mai apropiată de regina Isabella. Maria a apărut aşadar în faţa înaltei

Curţi, cerând ca succesiunea să se decidă în funcţie de gradul de rudenie faţă de regina Isabella, care a fost străMoaşa comună a lui Conradin, a lui Hugues şi a ei însăşi. O nepoată, a argumentat ea, avea precedenţă în faţa unui strănepot. Hugues a răspuns că bunica lui, regina Alice, fusese acceptată ca regentă deoarece era următoarea succesoare la tron, iar fiul ei, regele Henric al Ciprului, fusese acceptat ca regent la moartea ei, iar după el văduva acestuia şi apoi Hugues însuşi fuseseră numiţi tutori ai tânărului Hugues al II-lea. El reprezenta aşadar linia lui Alice. Maria a replicat spunând că se făcuse o greşeală şi că mama ei, Melisenda, ar fi trebuit să îi urmeze lui Alice ca regentă. După mai multe dezbateri, în care Maria era susţinută de Templieri, juriştii din Orientul Latin i-au dat dreptate lui Hugues. Altminteri ar fi trebuit să recunoască greşeala anterioară. Opinia publică era de partea lor, deoarece puternicul şi tânărul rege al Ciprului era un candidat mult mai bun decât o fată bătrână aflată la vârsta a doua. Maria nu a acceptat verdictul şi a emis un protest formal în ziua încoronării lui Hugues, după care s-a dus în Italia să îşi prezinte cazul în faţa papei. Curia papală trecea printr-un interregnum la sosirea ei, dar Grigore al X-lea, ales în 1271, i-a arătat compasiune şi a lăsat-o să îşi prezinte cazul în faţa Conciliului de la Lyon în 1274. Reprezentanţi din Acra au sosit şi ei, argumentând că doar înalta Curte de la Ierusalim avea jurisdicţie în privinţa

succesiunii în regat, şi chestiunea a fost casată. Înainte de a muri, în 1276, Grigore a mediat tranzacţia prin care Maria şi-a vândut pretenţiile la tron lui Carol de Anjou, afacere perfectată în martie 1277. Principesa a primit o mie de livre de aur şi o rentă anuală de 4.000 de livre de Tour. Această rentă a fost confirmată de Carol al II-lea de Napoli, dar nu putem şti cu certitudine câţi bani a primit Maria, care mai trăia încă în 1307.[503]

Hugues a fost încoronat la 24 septembrie 1269 de către episcopul de Lydda, ce ţinea locul patriarhului. Prima lui sarcină a fost să restaureze unitatea regatului. Înainte de ceremonia de încoronare reuşise deja să pună capăt vechii dispute dintre Philippe de Montfort şi oficialii din Acra. Mândria lui Philippe se diminuase după pierderea Toronului; el înţelesese că nu mai poate acţiona independent. Hugues a sugerat ca sora lui, Margareta a Antiohiei-Lusignan, să se căsătorească cu fiul cel mai mare al lui Philippe, Jean, iar Philippe a acceptat oferta. Hugues a putut astfel să meargă la Tyr ca să fie încoronat în catedrala oraşului, care devenise locul tradiţional de încoronare după căderea Ierusalimului. La puţin timp după aceea, fiul mai mic al lui Philippe, Onfroy, s-a căsătorit cu Eschiva d'Ibelin, fiica mai mică a lui Jean al II-lea de Beirut. Această împăcare între familiile Montfort şi d'Ibelin a fost

503 Gestes des Chiprois, pp. 190-193; Assises, II, pp. 415-419. Vezi La Monte, Feudal Monarchy, pp. 77-79, şi Hill, History of Cyprus, II, pp. 161-165.

mai uşor de făcut deoarece generaţia mai bătrână a Ibelinilor se stinsese. Jean de Beirut murise în 1264, Jean de Jaffa în 1266 şi Jean d'Arsuf în 1268. După recentele campanii ale lui Barbars, singurul fief al Ibelinilor rămas pe continent, în fapt singurul fief laic al regatului în afara Tyrului, se afla la Beirut, care îi revenise fiicei mai mari a lui Jean de Beirut, Isabella. Aceasta fusese căsătorită în copilărie cu regele-copil al Ciprului, Hugues al II-lea, care a murit înainte de consumarea căsătoriei. Hugues al III-lea spera să îi poată folosi moştenirea ca să atragă un cavaler distins să vină în Orient. Ibelinii erau încă cea mai puternică familie din Cipru. Regele le-a câştigat repede loialitatea, căsătorindu-se cu o altă Isabella d'Ibelin, fiica lui Guy conetabilul.[504]

Regele a reuşit aşadar să facă pace între vasalii săi, dar era mult mai dificil să obţină colaborarea Ordinelor militare, a Comunei din Acra sau a italienilor. Veneţia şi Genova nu ar fi renunţat la competiţia dintre ele doar la stăruinţele unui monarh. Templierii şi Cavalerii Teutoni nu erau mulţumiţi de împăcarea lui Hugues cu Philippe de Montfort. Comuna din Acra era la rândul ei invidioasă pe orice favoare arătată faţă de Tyr şi îi displăcea să vadă sfârşitul unui monarh mai mult absent sub domnia căruia puterea ei crescuse. Hugues nu putea conta pe

504 Gestes des Chiprois, pp. 192-193. Prinţesa Margareta a devenit corpolentă cu vârsta şi şi-a pierdut frumuseţea. Avea 24 de ani deja la căsătorie. Vezi şi Lignage, p. 462, şi arborele genealogic din anexe.

vasalii lui ciprioţi ca să îşi sporească autoritatea, încercarea de a avea o domnie eficientă era sortită eşecului.[505]

Situaţia internaţională nu era mai încurajatoare. Umbra lui Carol de Anjou se întindea ameninţătoare asupra lumii mediteraneene. Orientul îşi pusese mari speranţe într-o nouă cruciadă a lui Ludovic cel Sfânt, dar în 1270 Carol o deturnase în interes propriu. Moartea lui Ludovic în acel an în Tunis l-a eliberat pe Carol de singura influenţă altruistă de care ţinuse seamă. Carol era în relaţii bune cu sultanul Barbars, dar îl ura pe regele Hugues, împotriva căruia încurajase aspiraţiile lui Hugues de Brienne la tronul Ciprului şi pe cele ale Mariei a Antiohiei la cel al Ierusalimului. Orientul Latin avea norocul că ambiţiile lui Carol se îndreptau asupra Bizanţului, deoarece devenise evident că orice nouă cruciadă ar fi fost folosită pentru propriile lui obiective.

Spiritul cruciat nu se stinsese pe de-a-ntregul în Europa. La 1 septembrie 1269, regele Iacob I al Aragonului a ridicat ancora din Barcelona cu o puternică escadrilă ca să elibereze Orientul. Din nefericire a fost lovit imediat de o furtună devastatoare, iar regele şi mare parte din flotă s-au întors acasă. Doar câteva corăbii, sub comanda celor doi fii ilegitimi ai regelui, infanţii Fernando

505 Vezi Grousset, Histoire des Croisades, III, pp. 645-646, unde supraevaluează abilităţile lui Hugues în lumina evenimentelor ulterioare, şi Hill, op. cit., p. 178.

Sánchez şi Pedro Fernandez, au continuat călătoria. Ei au ajuns la Acra la sfârşitul lunii decembrie, nerăbdători să se lupte cu necredincioşii. La începutul aceleiaşi luni Barbars încălcase armistiţiul cu Hugues şi a apărut cu 3.000 de soldaţi pe câmpiile dinaintea Acrei, lăsându-i pe ceilalţi ascunşi pe dealuri. Infanţii s-au grăbit de îndată să îi atace şi cavalerii Ordinelor religioase cu greu au reuşit să îi oprească. Se bănuia că e vorba de o ambuscadă. Mai mult, creştinii erau puţini, deoarece regimentul francez ce fusese comandat de seneşalul Geoffroi de Sargines până în acea primăvară plecase împreună cu noul comandant, Olivier de Termes, şi cu noul seneşal, Robert de Crésèque, într-o incursiune dincolo de Montfort. Ei i-au văzut pe musulmani la întoarcere. Olivier de Termes a vrut să se strecoare neobservat printre livezi până la Acra, dar seneşalul Robert a insistat să îi atace pe musulmani. Francezii au căzut în ambuscada pregătită de Barbars şi foarte puţini dintre ei au supravieţuit. Trupele din interiorul Acrei au cerut cu voce tare să plece în ajutorul lor, dar de data aceasta infanţii de Aragon, care şi-au învăţat lecţia, i-au oprit. La puţin timp după aceea s-au întors în Aragon fără să fi realizat ceva.[506]

Ajutorul din Occident era aşadar nepotrivit,

506 Gestes des Chiprois, pp. 183-185 (datând greşit campania în 1267); Estoire dEracles, II, pp. 457-458; Annales de Terre Sainte, p. 454.

dar mai exista speranţă din Orient, Libanul Persiei, Abagha, era un şamanist cu puternice simpatii creştine. Moartea mamei sale vitrege, creştina Dokuz Khatun, i-a privat pe coreligionarii ei de orice confesiune de principalul lor sprijin, dar aceştia şi-au găsit o nouă protectoare în prinţesa bizantină Maria. La sosirea ei la Curte, Hülegü murise deja, dar a fost căsătorită în grabă cu Abagha, care foarte curând a ajuns să o respecte foarte mult. Toţi supuşii, pentru care era cunoscută drept Despina Kathun, o preţuiau pentru bunătatea şi înţelepciunea ei. Veştile despre bunăvoinţa ilhanului l-au determinat pe regele Aragonului, împreună cu papa Clement al FV-lea, să îl trimită pe Jayme Alaric de Perpignan într-o misiune la Abagha în 1267, ca să anunţe planificată cruciadă a regelui şi a lui Ludovic al Franţei şi ca să sugereze o alianţă militară. Abagha, prins cu războiul împotriva Hoardei de Aur, nu a oferit decât o promisiune vagă.[507] Incapacitatea lui de a face mai mult s-a arătat anul următor, când nu a reuşit să salveze Antiohia de mameluci. Abagha s-a confruntat cu un alt război, cel cu verii lui din Casa lui Ceagatai, care invadaseră teritoriile răsăritene în 1270 şi au fost alungaţi doar după o crâncenă bătălie la Herat. Pentru următorii doi ani principala preocupare a lui Abagha a fost să redeschidă liniile de comunicaţie cu unchiul şi stăpânul său, Marele

507 D’Ohsson, Histoire des Mongols, III, pp. 539-542; Howorth, op. cit., III, pp. 278-280. Pentru reputaţia Măriei, Bar Hebraeus, p. 505.

han Kubilai din China.[508] Dar în 1270, după victoria de la Herat, Abagha i-a scris regelui Ludovic oferind ajutor militar de îndată ce Cruciada sosea în Palestina[509]. Regele Ludovic a mers însă în Tunisia, iar mongolii nu l-au putut ajuta. Singurul ajutor practic pe care ilhanul l-a putut da creştinilor a fost transferul la regele Hethum al Armeniei al unui prizonier mameluc de vază, Shams ad-Din Sonqor al-Ashkar, Vulturul roşu, pe care mongolii îl prinseseră la Alep. În schimbul eliberării lui, Barbars a fost de acord să îl elibereze pe moştenitorul lui Hethum, Leon, şi să încheie un armistiţiu cu Hethum cu condiţia ca armenii să cedeze fortăreţele Amanus, Darbsaq, Behesni şi Raban. Tratatul a fost semnat în august 1268. La începutul anului următor, Leon, căruia i se permisese să facă un pelerinaj la Ierusalim, s-a întors în Armenia. Tatăl lui a abdicat de îndată în favoarea lui şi s-a retras la o mănăstire, unde a murit în anul următor. Titlul de rege al lui Leon a fost confirmat de Abagha, la care se dusese personal să i se închine.[510]

În vara anului 1270, Barbars a rămas discret, temându-se că va fi nevoit să apere Egiptul de regele Franţei. Dar, ca să îi slăbească pe franci, a dispus uciderea unuia dintre seniorii de frunte, Philippe de Montfort. Asasinii din Siria îi erau

508 D'Ohsson, op. cit., p. 442 şi urm.

509 Ibid., pp. 458-459.

510 Gestes des Chiprois, p. 191; Estoire dEracles, pp. 457, 463; Bar-Hebraeus, pp. 446-449; Vahram, Rhymed Chronicle, pp. 523-524; Hayton, Fior des Estoires, p. 178; vezi Cahen, op. cit., p. 718.

recunoscători sultanului, ale cărui cuceriri i-au eliberat de plata tributului către Cavalerii Ioaniţi, şi erau nemulţumiţi de negocierile dintre franci şi mongoli, care le distruseseră reşedinţa din Persia. La comanda lui Barbars, asasinii au trimis un fanatic la Tyr. Acolo, pretinzând că este un creştin convertit, acesta a intrat duminica, pe 17 august 1270, într-o capelă unde Philippe de Montfort şi fiul său Jean se rugau, şi i-a atacat. Înainte de sosirea ajutorului, Philippe era rănit mortal, mai trăind doar cât să afle că atacatorul lui fusese prins şi că succesorul la titlu era în viaţă. Moartea lui Philippe a fost o lovitură pentru Orientul Latin. Jean, deşi i-a rămas fidel regelui Hugues, cumnatul său, nu a avut experienţa şi prestigiul tatălui său.[511]

Moartea regelui Ludovic în faţa cetăţii Tunis a reprezentat o mare uşurare pentru sultan, care era pregătit să pornească în ajutorul emirului tunisian. Barbars ştia că nu trebuia să se teamă de Carol de Anjou. În 1271 a intrat din nou pe teritoriul francilor, făcându-şi apariţia în luna februarie în faţa zidurilor cetăţii Safita, Castelul Alb al Templierilor. După o apărare energică, mica garnizoană a fost sfătuită de marele maestru să se predea. Supravieţuitorii au fost lăsaţi să se retragă la Tortosa. Sultanul a pornit apoi către marea fortăreaţă a Ioaniţilor, Krak des Chevaliers, Qalat al-Hosn. A ajuns acolo la 3 martie. A doua zi,

511 Gestes des Chiprois, pp. 194-198, Annales de Terre Sainte, p. 454; Maqrisi, Sultans, I, ii, pp. 80-83.

contingente de Asasini s-au alăturat, precum şi al-Mansur din Hama cu armata lui. O ploaie deasă timp de câteva zile l-a împiedicat să ridice maşinile de asediu, dar la 15 martie, după un asediu scurt, dar greu, musulmanii au forţat o intrare în turnul de poartă al incintei exterioare. Două săptămâni mai târziu au intrat şi în incinta interioară, ucigându-i pe cavaleri şi luându-i prizonieri pe soldaţii localnici. Mulţi dintre apărători au mai rezistat zece zile în turnul cel mare din sudul incintei. La 8 aprilie au capitulat şi au fost trimişi la Tripoli cu un salvconduct. Cucerirea castelului care îl sfidase până şi pe Saladin i-a oferit lui Barbars controlul asupra drumurilor către Tripoli. A urmat cucerirea castelului ioanit Akkar, aflat la sud de Buqaia, care a căzut la 1 mai, după un asediu de două săptămâni.[512]

Principele Bohemund se afla la Tripoli. Temându-se să nu aibă aceeaşi soartă precum cealaltă capitală a sa, Antiohia, Bohemund a cerut un armistiţiu. Barbars a râs de lipsa lui de curaj şi i-a cerut să acopere cheltuielile campaniei mameluce. Bohemund a avut demnitatea să refuze aceste condiţii insultătoare. Între timp Barbars încercase un atac nereuşit asupra micului fort Maraclea, construit pe o stâncă lângă ţărm, între Bulunyas şi Tortosa. Seniorul lui, Barthélémy, a plecat să ceară ajutor de la Curtea mongolă.

512 Maqrisi, Sultans, I, n, pp. 84-85; al-Aîni, pp. 237-239; Abu'l Feda, p. 154; Gestes des Chiprois, p. 199; Estoire dEracles, II, p. 460.

Barbars s-a înfuriat foarte tare din cauza eşecului şi a încercat să îi convingă pe Asasini să îl ucidă pe Barthélémy.[513]

La sfârşitul lunii mai, Barbars i-a oferit pe neaşteptate lui Bohemund un armistiţiu pe zece ani, cu singura condiţie ca sultanul să poată păstra recentele cuceriri. Odată armistiţiul acceptat, Barbars a plecat către Egipt, oprindu-se doar să asedieze fortăreaţa teutonică Montfort, care s-a predat la 12 iunie, după o săptămână.[514] Francii nu mai aveau niciun castel pe continent. În aceeaşi vreme, sultanul a trimis o escadrilă de 17 corăbii să atace Ciprul, auzind că regele Hugues părăsise insula ca să meargă la Acra. Flota şi-a făcut subit apariţia la Limasol, dar din cauza nepriceperii, 11 corăbii au eşuat şi echipajele au căzut în mâinile ciprioţilor.[515]

Indulgenţa arătată de Barbars faţă de Bohemund se datora sosirii unei noi cruciade. Henric al III-lea al Angliei luase Crucea cu mult timp în urmă, dar acum era bătrân, sleit de războaiele civile. L-a încurajat pe Eduard, fiul şi succesorul lui, să plece în Orient în locul lui. Eduard avea puţin peste 30 de ani şi era un bărbat capabil, energetic şi cu sânge rece, care

513 Maqrisi, Sultans, I, n, pp. 86,100; Annales de Terre Sainte, p. 455; Röhricht, „Derniers Temps“, în Archives d’Orient Latin, II, pp. 400-403.

514 Gestes des Chriprois, pp. 199-200; Estoire dEracles, loc. cit.

515 Maqrisi, Sultans, I, n, p. 88; Abu’l Feda, p. 154; al-Aïni, pp. 239-240; Gestes des Chiprois, p. 199; Estoire dEracles, loc. cit.; Annales de Terre Sainte, loc. cit.

demonstrase abilităţi de conducător în relaţia cu rebelii tatălui său. Eduard se hotărâse să plece în cruciadă după ce a aflat de căderea Antiohiei, dar a planificat-o metodic şi cu grijă. Din nefericire, deşi mulţi nobili englezi fuseseră de acord să îl însoţească, unul câte unul s-au eschivat. În cele din urmă, prinţul a plecat din Anglia în vara anului 1271 doar cu 1.000 de oameni şi cu soţia lui, Eleonora de Castilia. Fratele lui, Edmund de Lancaster, candidat cândva la tronul Siciliei, l-a urmat câteva luni mai târziu. Eduard avea alături şi un mic contingent de bretoni, conduşi de contele lor, şi un altul din Ţările de Jos sub comanda lui Tedaldo Visconti, arhidiacon de Liège. Intenţia lui Eduard era să i se alăture lui Ludovic în Tunisia şi să navigheze împreună către Ţara Sfântă, dar în Africa l-a găsit pe rege mort şi trupele franceze pregătindu-se să se întoarcă acasă. Eduard şi-a petrecut iarna în Sicilia cu regele Carol, a cărui soţie îi era mătuşă, şi a plecat spre Cipru pe mare primăvara următoare, iar de acolo la Acra, unde a ajuns la 9 mai 1271. Regele Hugues şi principele Bohemund i s-au alăturat la puţină vreme.[516]

Eduard era îngrozit de starea de lucruri din Orient. Ştia că armata lui e mică, dar sperase că îi putea uni pe creştinii din Răsărit într-o armată formidabilă şi să folosească ajutorul mongolilor

516 Gestes des Chiprois, pp. 199-200; Estoire d'Eracles, pp. 460-461. Pentru cruciada lui Eduard, vezi Powicke, King Henry Illand the Lord Eduard, II, p. 597 şi urm.

pentru a-l ataca pe Barbars. Prima lui dezamăgire a fost să afle că veneţienii întreţineau un comerţ înfloritor cu sultanul, aprovizionându-l cu toată cheresteaua şi tot metalul de care avea nevoie pentru a se înarma, în vreme ce genovezii încercau tot posibilul să intre şi ei în această afacere profitabilă şi controlau deja comerţul cu sclavi al Egiptului. Când le-a reproşat negustorilor că astfel pun în pericol viitorului Orientului creştin, aceştia i-au arătat permisele pe care le obţinuseră de la înalta Curte din Acra în acest scop. Eduard nu putea face nimic ca să-i oprească.[517] Mai mult, prinţul sperase că regele va fi urmat de cavaleria Ciprului pe continent.

Dar, deşi unii dintre vasali veniseră, aceştia sublimaseră că erau voluntari, iar atunci când regele Hugues le-a cerut să rămână în Siria odată cu el, purtătorul lor de cuvânt, Jacques d'Ibelin, care era vărul soţiei sale, a declarat că ei erau obligaţi să presteze serviciul militar doar pentru apărarea insulei. Acesta a mai spus cu trufie că regele nu trebuia să creadă că e prima dată când nobilii ciprioţi luptă pe continent, căci o făcuseră mai des la solicitarea Ibelinilor decât la cea a oricărui rege. Dar Jacques d'Ibelin a mai adăugat că dacă regele ar face rugămintea cu mai mult tact, atunci ar putea fi ascultată. Disputa a continuat până în anul 1273, când, dintr-un foarte rar puseu de compromis, ciprioţii au fost de acord

517 Dandolo, p. 380; Röhricht, „Derniers Temps", p. 622; Powicke, op. cit., II, pp. 604-605.

să petreacă patru luni pe continent, dacă regele sau succesorul lui în persoană erau prezenţi alături de oaste. Dar era prea târziu pentru planurile lui Eduard.[518]

Prinţul englez nu a avut mai mult noroc nici cu mongolii. De îndată ce a ajuns la Acra, a trimis o ambasadă la ilhan, formată din trei englezi, Reginald Russell, Godfrey Welles şi John Parker. Abagha, ale cărui armate principale se luptau în Turkistan, a fost de acord să trimită ce ajutor putea. Între timp, Eduard s-a mulţumit cu câteva expediţii mărunte dincolo de frontieră. La mijlocul lunii octombrie 1271, Abagha şi-a ţinut promisiunea şi a trimis 10.000 de călăreţi din garnizoanele anatoliene. Aceştia au trecut pe lângă Aintab şi au intrat în Siria, învingând trupele turcomane care apărau Alepul. Garnizoarnele mameluce din oraş au fugit la Hama. Mongolii şi-au continuat expediţia dincolo de Alep către Maarrat an-Numan şi Apamea. Frica s-a răspândit printre musulmanii localnici. Dar Barbars, care se afla la Damasc, nu s-a îngrijorat. Avea cu sine o armată mare şi a chemat întăriri din Egipt şi, atunci când a pornit către nord, la 12 noiembrie, mongolii au făcut cale întoarsă. Nu erau destul de puternici pentru a putea înfrunta întreaga armată mamelucă, iar vasalii lor turci din Anatolia erau agitaţi. Mongolii s-au retras dincolo

518 Assises, I, pp. 347, 626, II, pp. 427-434; Estoire d’Eracles, II, pp. 462-464. Vezi Hill, History of Cyprus, II, pp. 168-170.

de Eufrat, încărcaţi cu pradă.[519]

În timp ce Barbars era ocupat cu mongolii, Eduard i-a condus pe franci dincolo de Muntele Carmel într-o incursiune în câmpia Sharon. Trupele lui erau însă prea puţine pentru orice tentativă de a ataca fortăreaţa mamelucă de la Qaqun, care păzea drumul dintre dealuri. Era nevoie de o invazie mongolă mai cu impact şi de o cruciadă mai mare pentru a recuceri teritorii.[520]

În primăvara anului 1272, Eduard şi-a dat seama că totul era pierdere de timp. Singurul lucru pe care îl putea obţine, în lipsa soldaţilor şi a aliaţilor, era să încheie un armistiţiu care să păstreze starea de lucruri în Orient. Barbars era dispus la un armistiţiu. Tristele rămăşiţe ale regatului franc se aflau la mila lui atâta timp cât nu era stânjenit de complicaţii pe plan extern. Prima sarcină a armatei mameluce era să-i îndepărteze pe mongoli, care trebuiau împiedicaţi şi cu manevre diplomatice în Anatolia şi în stepe. Până când nu asigura frontul mongol, nu avea rost să investească efortul necesar pentru cucerirea ultimelor fortăreţe ale latinilor. În acest răstimp, Barbars trebuia să împiedice intervenţia Occidentului, motiv pentru care avea nevoie de bune relaţii cu Carol de Anjou, singurul potentat care putea aduce ajutor efectiv Acrei. Dar ambiţia cea mai mare a lui Carol era cucerirea

519 Estoire d’Eracles, II, p. 461; Abu’l Feda, p. 154; D’Ohsson, op. cit., III, pp. 459-460; Powicke, op. cit., II, pp. 601-602.

520 Gestes des Chiprois, pp. 200-201; Estoire d’Eracles, II, p. 461.

Constantinopolului. Pentru moment, Siria reprezenta un interes secundar. Carol avea oarecare planuri să adauge Orientul Latin imperiului său, aşadar dorea ca existenţa acestuia să fie asigurată, dar nu voia să facă nimic din ceea ce ar fi crescut puterea regelui Hugues, pe care spera să îl înlăture într-o bună zi. Carol era dispus să medieze între Barbars şi Eduard. La 22 mai 1272, sultanul şi Acra au semnat la Cezareea un tratat de pace. Regatului i se garanta posesiunea pentru zece ani şi zece luni asupra teritoriilor de atunci, care constau în principal în îngustul litoral de la Acra la Sidon, împreună cu dreptul de a folosi fără îngrădire drumul de pelerinaj către Nazaret. Comitatul de Tripoli era apărat prin armistiţiul din 1271.[521]

Se ştia că Eduard dorea să revină în Orient în fruntea unei cruciade mai mari şi de aceea Barbars a plănuit să îl elimine, în ciuda armistiţiului. La 16 iunie 1272, un Asasin deghizat în creştin al locului a intrat în camera prinţului şi l-a înjunghiat cu un pumnal otrăvit. Rana nu a fost mortală, dar Eduard a zăcut bolnav pentru multe luni. Sultanul s-a grăbit să se disocieze de atentat şi i-a transmis felicitări prinţului pentru că a scăpat cu viaţă. De îndată ce s-a întremat, Eduard s-a pregătit să se întoarcă acasă. Cei mai mulţi dintre tovarăşii lui plecaseră deja. Tatăl lui era pe

521 Estoire d'Eracles, II, pp. 461-462; Annales de Terre Sainte, p. 455; Maqrisi, Sultans, I, II, p. 102; al-Aîni, p. 247. Vezi Delaville le Roulx, Hospitaliers en Terre Sainte, p. 225.

moarte, el era slăbit şi nu mai era nimic de făcut în Orient. S-a îmbarcat la Acra la 22 septembrie 1272[522] şi s-a întors în Anglia, unde a aflat că era rege.

Arhidiaconul de Liège, care îl însoţise pe Eduard în Palestina, plecase cu o iarnă înainte, după ce primise neaşteptata veste că fusese ales papă. Ca Grigore al X-lea, el nu şi-a pierdut niciodată interesul faţă de Palestina şi una din misiunile sale a fost să lupte pentru renaşterea spiritului cruciat. Apelurile lui pentru luarea crucii şi lupta în Orient au circulat în întreaga Europă, până în Finlanda şi Islanda şi foarte probabil Groenlanda şi coasta Americii de Nord[523]. Dar nu a existat nicio reacţie. Între timp, papa a adunat şi rapoarte care îi explicau ostilitatea opiniei publice. Rapoartele erau pline de tact. Niciunul dintre ele nu a prezentat principala problemă: Cruciada în sine se demonetizase. Acum se promitea răsplată spirituală pentru cei care luptau împotriva grecilor, a albingenzilor şi a Casei de Hohenstaufen, astfel că Războiul Sfânt devenise un simplu instrument al îngustei şi agresivei politici papale. Până şi suporterii loiali ai papalităţii nu vedeau niciun motiv în a întreprinde dificila călătorie către Răsărit când existau atâtea alte posibilităţi pentru a obţine recompense

522 Gestes des Chiprois, p. 201; Estoire dEracles, II, p. 462; Sanuto, p. 225. Legenda despre Eleonora, soţia lui Eduard, care a supt otrava din rana soţului ei este relatată prima oară de către Ptolemeu de Lucca un secol mai târziu. Vezi Powicke, op. cit., p. 603.

523 A. Riant, Les Scandinaves en Terre Sainte, pp. 361-364.

spirituale în campanii mult mai uşoare.

Deşi rapoartele trimise papei erau puţin critice la adresa politicii papale, ele erau mult mai deschise în a indica greşelile Bisericii. Patru dintre aceste rapoarte merită o analiză mai detaliată. Primul, *Collectio de Scandalis Ecclesiae*, probabil scrisă de un franciscan, Guibert de Tournay, menţiona răul făcut cruciadelor de disputele dintre regi şi nobili, dar insista mult mai mult pe corupţia clerului şi pe abuzul de indulgenţe. În timp ce prelaţii îşi cheltuiau banii pe cai de rasă şi maimuţe, agenţii lor colectau bani vânzând cu ridicata mântuirea prin jurămintele cruciate. Niciunul dintre clerici nu contribuia la taxele adunate pentru cruciade, deşi Sfântul Ludovic, spre mânia lor, eliminase această scutire. Între timp, publicul plătea taxe după taxe pentru cruciade care nu au avut loc.[524]

Raportul trimis de Bruno, episcop de Olomouc, a avut o abordare diferită. Bruno vorbea şi el de scandalurile din Biserică, dar el era politician. El spunea că trebuie să fie pace în Europa şi o reformă generală, dar acestea nu se pot obţine decât de un împărat puternic, sugerând că stăpânul său, Ottokar al Boemiei, era potrivit pentru post. Cruciadele în Răsărit, afirma prelatul, erau inutile şi desuete. Cruciadele trebuiau îndreptate împotriva păgânilor de la frontierele răsăritene ale Imperiului. Cavalerii Teutoni

524 Textul este publicat şi editat de Stroick, în Archivům Franciscanum Historicum, voi. XXIV. Vezi Throop, op. cit., pp. 69-104.

aplicau greşit această misiune din cauza lăcomiei lor şi a dorinţei de putere, dar un potentat potrivit ar fi putut să obţină avantaje financiare şi religioase.[525]

Guillaume de Tripoli, un dominican ce trăia în Acra, a trimis un raport mai dezinteresat şi constructiv. El nutrea puţine speranţe în privinţa unui Război Sfânt în Orient care să pornească din Europa, dar era foarte influenţat de profeţiile despre sfârşitul apropiat al islamului şi credea că mongolii vor fi cei care îi vor da lovitura de graţie. Venise vremea pentru misionarism. Fiind un membru al unui Ordin de predicatori, Guillaume credea în puterea predicilor. Era convins că Orientul va fi câştigat prin misiuni şi nu prin sabie. Această opinie era susţinută şi de un gânditor mult mai însemnat decât el, Roger Bacon.[526]

Cel mai amplu raport a venit din partea unui alt dominican, fost maestru general al Ordinului dominican, Humbert de Romans. Lucrarea lui, *Opus Tripartitum*, a fost scrisă în aşteptarea unui conciliu general care să discute cruciada, schisma şi reforma bisericească. Humbert nu credea în posibilitatea unei convertiri a musulmanilor, dar convertirea evreilor era promisă de divinitate, iar cea a păgânilor din estul Europei era fezabilă. Era

---

525 Memoriul lui Bruno este publicat de Hofler în Proceedings of the Bavarian Academy of Sciences, 1846. Vezi Throop, op. cit., pp. 105-114.

526 Vezi Guillaume de Tripoli, De Statu Saracenorum, passim. Roger Bacon, OpusMajus, III, pp. 120-122. Acesta dă vina pe occidentali că nu au învăţat limbi străine pentru activitatea misionară.

de părere că o nouă cruciadă în Orient era absolut necesară. Raportul menţiona viciile care îi împiedicau pe bărbaţi să navigheze către răsărit, lenea, zgârcenia şi laşitatea lor. Humbert deplângea dragostea de ţinuturile natale care îi împiedica să plece şi influenţele feminine care încercau să îi ţină legaţi de casă. Cel mai rău era că foarte puţini mai credeau în răsplata spirituală promisă cruciaţilor. Neîncrederea pe care o raportează Humbert era, din păcate, foarte răspândită. Multe poeme populare au fost scrise pe această temă, iar mulţi trubaduri declarau deschis că Dumnezeu nu mai avea nevoie de cruciade. Sugestiile lui Humbert pentru a combate această stare de spirit şi pentru a resuscita entuziasmul nu erau foarte utile. Era simplist să susţii că înfrângerile şi umilinţele erau bune pentru suflet, aşa cum credea Sfântul Ludovic. Era prea târziu pentru a convinge oamenii că o cruciadă era cea mai bună penitenţă pentru păcate. Reforma clerului, pentru care pleda foarte mult Humbert, ar fi putut fi de un oarecare folos. Dar ca ghid practic pentru schimbarea opiniei publice, sfatul lui Humbert nu avea prea mare valoare. În consecinţă, recomandările lui pentru derularea cruciadei erau premature. Trebuia să existe un orar pentru rugăciuni, post şi slujbe; trebuia studiată istoria; trebuia să existe un grup de sfetnici pioşi şi experimentaţi; şi trebuia să existe o oaste cruciată permanentă. Pentru finanţare, Humbert sugera că metoda papală a

extorsiunii nu era foarte populară. El credea că, dacă Biserica şi-ar fi vândut o parte din imensele ei tezaure şi din ornamentele în exces, ar fi dus la un bun rezultat material, dar şi psihologic. Dar principii şi Biserica deopotrivă trebuiau să şi asume participarea.[527]

Înarmat cu toate aceste sfaturi, care probabil că nu erau prea încurajatoare, papa Grigore al X-lea a convocat un conciliu la Lyon. Sesiunea a fost deschisă în mai 1274. Au fost mulţi participanţi din Răsărit, conduşi de Paul de Segni, episcopul de Tripoli. Guillaume de Beaujeu, nou ales mare maestru al Templului, era acolo. Dar invitaţiile insistente trimise regilor creştinătăţii au fost ignorate. Filip al III-lea al Franţei a refuzat să participe. Eduard I, pe care papa se baza în mod special, a invocat chestiuni de rezolvat acasă. Doar Iacob I al Aragonului şi-a făcut apariţia, un bătrân locvace care nu reuşise să organizeze o cruciadă în Răsărit, dar care era interesat să pornească într-o îndrăzneaţă aventură. S-a plictisit însă repede de discuţii şi s-a grăbit să se întoarcă în braţele amantei lui, doamna Berengaria. Trimişii împăratului bizantin Mihail au promis supunerea Bisericii de la Constantinopol, deoarece Mihail era îngrozit de ambiţia lui Carol de Anjou. Era însă o promisiune deşartă; supuşii împăratului nu ar fi acceptat-o niciodată. Inexistenta uniune a

527 Pentru chestiunea textelor din Opus Tripartitum, vezi Throop, op. cit., p. 147, nota 1. Throop oferă un bun rezumat al conţinutului lor, pp. 147-213.

Bisericilor a fost singurul succes al conciliului. Nu s-a ajuns la nicio rezoluţie în privinţa reformei Bisericii şi, în vreme ce toţi erau dispuşi să discute despre cruciadă, nimeni nu a venit cu oferte concrete pentru lansarea ei.

Cu toate acestea, Grigore a perseverat, căutând să îi determine pe monarhii europeni să ducă la îndeplinire rezoluţiile conciliului. În 1275, Filip al III-lea a luat crucea. Tot în acel an Rudolf de Habsburg i-a urmat exemplul în schimbul promisiunii de a fi încoronat de papă la Roma. Între timp, Grigore a încercat să pregătească terenul în Ţara Sfântă pentru sosirea cruciadei. A poruncit ca fortăreţele să fie reparate şi ca să fie adunaţi mercenari mai mulţi şi mai buni. Din experienţa lui personală în Orient, se pare că papa era de părere că nu se putea aştepta la prea multe de la cârmuirea regelui Hugues. De aceea a fost şi înclinat să accepte pretenţiile Mariei a Antiohiei, pe care a încurajat-o să le vândă lui Carol de Anjou. Grigore dorea ca acesta să devină mai interesat în Orientul Latin, nu numai pentru propriile sale scopuri, dar şi ca să îi distragă atenţia de la Bizanţ.[528] În cele din urmă nu s-a ales nimic din planurile papei. La moartea lui, la 10 ianuarie 1276, nicio cruciadă nu plecase către Răsărit, şi nici nu părea că va pleca.

Regele Hugues al Ciprului era mult mai

528 Hefele-Leclerq, op. cit., VI, I, pp. 67-68, 153 şi urm.; Throop, op. cit.,

pp. 262-282.

realist. El nici nu îşi dorea şi nici nu aştepta vreo cruciadă. Singurul lucru care îl interesa era păstrarea armistiţiului cu Barbars, chiar dacă acesta nu i-a uşurat în niciun fel situaţia. În 1273, Hugues a pierdut controlul asupra principalului fief de pe uscat, Beirutul. Titlul trecuse la moartea lui Jean al II-lea d'Ibelin la fiica mai mare a acestuia, Isabella, regina-văduvă a Ciprului, care rămăsăse o văduvă virgină în 1267. Dar fecioria ei nu a durat mult. Lipsa ei de castitate era binecunoscută, mai ales legătura ei cu Julien de Sidon, care a provocat o bulă papală prin care i se cerea impcrios să se recăsătorească. În 1272, Isabella s-a măritat cu un englez, Hamo L'Estrânge, sau Străinul, care se pare că fusese un tovăraş al prinţului Eduard. Hamo nu avea încredere în Hugues, de aceea anul următor, pe patul de moarte fiind, şi-a încredinţat soţia şi fieful sub protecţia lui Barbars. Atunci când Hugues a încercat să o ducă pe văduvă în Cipru, ca să o mărite cu un candidat ales de el, sultanul a reamintit de pactul pe care îl făcuse cu Hamo şi a cerut întoarcerea Isabellei. Înalta Curte nu l-a sprijinit pe Hugues şi acesta a fost nevoit să o trimită pe Isabella înapoi la Beirut, unde a primit şi o gardă mamelucă pentru pază.[529]

Hugues a reuşit să reia controlul asupra fiefului mult după moartea lui Barbars. Isabella a

529 Estoire dEracles, II, p. 462; ibn al-Furat, în Rainaud, Chroniqueurs Arabes, p. 532. Powicke, op. cit., p. 606, nota 1, arată că numele soţului Isabellei a fosi

mai avut doi soţi până la moartea ei din 1282, după care Beirutul a revenit surorii ei, Eschiva, soţia lui Onfroy de Montfort, care era un prieten fidel al regelui.[530]

Următoarea lovitură pentru Hugues a fost comitatul de Tripoli. Bohemund al VI-lea, ultimul principe al Antiohiei, a murit în 1275, lăsând în urma lui un fiu, Bohemund, în vârstă de 14 ani, şi o fiică, Lucia. Regele Hugues, fiind următorul moştenitor adult al Casei Antiohiei, a cerut regenţa Tripoli-ului, dar prinţesa-văduvă Sibylla a Armeniei a preluat titlul imediat, după cum era uzanţa în familie. La sosirea lui Hugues la Tripoli pentru a-şi susţine pretenţiile, tânărul Bohemund al VII-lea se afla deja la Curtea unchiului, regele Leon al Armeniei, iar oraşul era administrat în numele Sibyllei de către Barthélémy, episcopul de Tortosa, care se pare că aparţinea de marea familie Manşei din Antiohia. Nimeni din Tripoli nu a susţinut cauza lui Hugues, deoarece episcopul Barthélémy era foarte popular. El era duşmanul episcopului de Tripoli, Paul de Segni, unchiul matern al lui Bohemund al VI-lea, şi al tuturor romanilor pe care acesta şi Lucienne i-au adus cu

---

Hamo şi nu Edmund. Hill, op. cit., p. 137, nota 2, acceptă opinia că relaţia ei a fost cu Jean de Jaffa, dar aceasta prezintă dificultăţi de datare, deoarece Jean de Jaffa a murit în 1266. Mai mult, Jean era foarte respectat, în vreme ce Julien era un afemeiat notoriu. Soţia lui Jean era sora regelui Hethum care a murit în 1269, dar soţia lui Julien era sora succesorului lui Hethum. Este posibil ca bula papală să fi încurcat generaţia prinţesei.

530 Lignages, p. 462; Ducange-Rey, Familles d’Outremer, pp. 235-236.

ei în ţară. Având sprijinul nobilimii locale, Sibylla şi Barthélémy au omorât câţiva romani, iar pe alţii i-au exilat. Din nefericire, episcopul Paul îl avea de partea lui pe marele maestru al Templului, pe care îl cunoscuse la Conciliul de la Lyon. La întoarcerea din Armenia în 1287, Bohemund al VII-lea s-a lovit de implacabila ostilitate a Templierilor.[531]

Prestigiul lui Hugues a obţinut o mică victorie mai la nord, în Latakia. Oraşul era tot ce mai rămăsese din principatul Antiohiei, şi Barbars nu îl considera inclus în niciunul dintre tratatele cu

Tripoli sau cu Acra. Armatele mameluce tocmai se apropiau, atunci când locuitorii au apelat direct la regele Hugues. Acesta a reuşit să negocieze un armistiţiu cu sultanul, care şi-a rechemat trupele în schimbul unui tribut anual de 20.000 de dinari şi eliberarea a 20 de prizonieri musulmani.[532]

Nu a durat mult până când problemele lui Hugues s-au extins şi asupra Acrei. Comuna din Acra nu a fost niciodată mulţumită cu cârmuirea lui directă, în vreme ce Ordinul Templierilor, căruia îi displăcea împăcarea cu familia Montfort şi s-a opus ascensiunii lui la tron, devenea tot mai neprietenos. Ospitalierii, care i-ar fi putut fi un sprijin, şi-au pierdurt din importanţă după ce au pierdut cetatea Krak. Singurul lor castel era la

531 Estoire d'Eracles, II, pp. 466-467, 481; Gestes des Chiprois, p. 202.

532 Maqrisi, Sultans, I, II, p. 125; Muhi ad-Din, în Michaud, Bibliothèque des Croisades, II, p. 685.

Marqab, pe dealul ce străjuia oraşul Banyias. Deja în 1268 marele maestru, Hugues de Revel, scria că Ordinul nu mai putea menţine decât 300 de cavaleri în Orient, în loc de cei 10.000 de odinioară. Dar Templierii îşi aveau încă sediul din Tortosa, precum şi Sidonul şi marele Château Pelerin de la Atlit. Conexiunile bancare cu tot Levantul i-au întărit puterea. Thomas Berard, care a fost mare maestru al Templierilor între 1256 şi 1273, fusese loial regenţilor din Cipru la început, astfel că, deşi nu îl plăcea pe Hugues, nu l-a confruntat niciodată în mod deschis. Dar succesorul lui, Guillaume de Beaujeu, avea un alt calibru. Era înrudit cu Casa Regală a Franţei şi era mândru, ambiţios şi energic. La numirea lui se afla în Apulia, în teritoriul vărului său, Carol de Anjou. A venit în Răsărit doi ani mai târziu, hotărât să susţină proiectele lui Carol şi era prin urmare un oponent al lui Hugues.

În octombrie 1267, Ordinul Templierilor a cumpărat un sat numit La Fauconnerie, la câţiva kilometri sud de Acra, de la proprietarul lui, Thomas de Saint-Bertin, omiţând în mod deliberat să ceară consimţământul regelui pentru tranzacţie. Protestele lui Hugues au fost ignorate. Exasperat de Ordinele militare, de Comună şi de coloniile italiene, Hugues a hotărât să părăsească regatul cel ingrat. Pe neaşteptate şi-a făcut bagajele şi s-a retras la Tyr, cu intenţia de a naviga de acolo în Cipru. Hugues a plecat din Acra fără să numească un balif. Templierii şi veneţienii,

buni aliaţi, au fost încântaţi de situaţie. Dar patriarhul Thomas de Lentino, Ioaniţii şi Cavalerii Teutoni, precum şi Comuna şi genovezii au fost surprinşi şi au trimis delegaţi la Tyr să îl roage pe Hugues să numească măcar un locţiitor. Hugues era prea mânios ca să îi asculte, dar în cele din urmă, probabil la rugăminţile lui Jean de Montfort, l-a numit balif pe Balian d'Ibelin, fiul lui Jean d'Arsuf, şi a numit şi judecători pentru tribunalele din regat. Imediat după aceea s-a îmbarcat cu destinaţia Cipru, pe timp de noapte, fără să îşi ia rămas-bun de la nimeni. Din Cipru i-a scris papei ca să îşi justifice gestul.[533]

Misiunea lui Balian era una dificilă. Pe străzile din Acra erau revolte între negustorii musulmani din Betleem, protejaţi de Templieri, şi negustorii nestorieni din Moşul, patronaţi de Ioaniţi. Veneţienii şi genovezii au reaprins vechea lor dispută. Doar cu ajutorul patriarhului şi al Ioaniţilor se putea menţine o oarecare ordine.[534]

În 1277, Maria a Antiohiei a încheiat tranzacţia de vânzare a drepturilor ei către Carol de Anjou, care de îndată şi-a luat titlul de rege al Ierusalimului şi l-a trimis pe Roger de San Severino, conte de Marsico, în fruntea unei armate, să fie balif la Acra. Mulţumită ajutorului dat de Templieri şi de veneţieni, Roger a putut debarca la Acra, unde a prezentat scrisorile de

533 Estoire d3Er ades, II, pp. 474-475; Gestes des Chiprois, p. 206 (care datează episodul mai târziu). Vezi Delaville le Roulx, op. cit., pp. 210-229.

534 Estoire d3Eracles, loc. cit.-, Gestes des Chiprois, loc. cit.

acreditare semnate de Carol, Maria şi papa Ioan al XXI-lea. Balian d'Ibelin s-a văzut pus într-o situaţie dificilă. Nu avea niciun ordin de la regele Hugues şi ştia că Templierii şi veneţienii ar fi fost gata să treacă la lupte în favoarea lui Roger, în vreme ce nici patriarhul şi nici Ospitalierii nu promiteau că vor interveni. Pentru a evita vărsarea de sânge, Balian a cedat citadela Angevinilor. Roger a înălţat baniera lui Carol şi l-a proclamat rege al Ierusalimului şi al Siciliei, după care a poruncit nobililor din regat să îi presteze omagiu în calitate de balif al regelui.

Aceştia au ezitat, nu din dragoste pentru Hugues, ci pentru că nu le plăcea să admită că tronul putea fi transferat fără o decizie a înaltei Curţi. Pentru a păstra aparenţele de legalitate, nobilii au trimis delegaţi în Cipru pentru a-l întreba pe Hugues dacă îi elibera de sub supunerea ce i-o datorau. Hugues a refuzat să răspundă. În cele din urmă, Roger, care se instalase bine în şa, a ameninţat cu confiscarea averilor celor care nu i se închinau, dar a fost de acord cu încă un apel la Hugues. Acesta a fost din nou fără rezultat, iar seniorii i s-au supus lui Roger. La scurtă vreme, Bohemund al VII-lea l-a recunoscut drept balif legitim. Roger a numit diverşi francezi de la Curtea lui Carol de Anjou în funcţiile principale. Odo Poilechien a devenit seneşal, Richard de Neublans conetabil, iar Jacques Vidal mareşal.[535]

535 Estoire d'Eracles, pp. 478-479; Gestes des Chiprois, pp. 206-207;

Aceste aranjamente erau pe placul lui Barbars, deoarece putea avea încredere în reprezentanţii lui Carol că nu vor provoca o nouă cruciadă şi nu vor conspira cu mongolii. Având acest sentiment de siguranţă, Barbars era pregătit să ofere Orientului Latin câţiva ani de existenţă în plus. Între timp, putea începe ofensiva împotriva ilhanului. Abagha era conştient de pericol şi era dornic de o alianţă cu Occidentul. În 1273 a trimis o scrisoare la Acra, adresată lui Eduard al Angliei, întrebând când va avea loc următoarea cruciadă. Scrisoarea a fost dusă în Europa de un dominican, David, care era capelanul patriarhului Thomas de Lentino. Eduard a trimis un răspuns cordial, dar regreta că nici el şi nici papa nu se hotărâseră când se va organiza o nouă expediţie în Răsărit. Trimişi mongoli au participat în anul următor la Conciliul de la Lyon, iar doi dintre ei au primit botezul catolic de la cardinalul de Ostia, viitorul papă Inocent al V-lea. Răspunsurile pe care le-au primit de la papă şi de la Curia papală au fost din nou prietenoase, dar vagi. În toamna anului 1276, ilhanul a făcut o nouă încercare. I-a trimis pe fraţii georgieni Ioan şi Iacob Vaseli, care au debarcat în Italia să îl viziteze pe papă şi cu ordin să meargă la curţile Franţei şi Angliei. Ei au dus o scrisoare personală a lui Abagha pentru Eduard I, în care ilhanul se scuza pentru ineficienta ajutorului mongol din 1271. Niciunul dintre aceste eforturi

---

Amadi, p. 214; Sanudo, pp. 227-228; Jean d'Ypres, în Martène şi Durand, Thesaurus Novus Anecdotorum, vol. III, p. 755.

diplomatice nu a dus la vreun rezultat. Regele Eduard spera sincer să plece în cruciadă, dar nici el şi nici Filip al Franţei nu erau încă pregătiţi. Curia papală se afla sub sinistra influenţă a lui Carol de Anjou, care nu îi plăcea pe mongoli deoarece erau prietenii duşmanilor lui, bizantinii şi genovezii, şi a cărui politică se baza doar pe înţelegerea cu Barbars. Papii sperau plini de optimism să îi primească pe mongoli în sânul Bisericii, dar nu înţelegeau că promisiunea unei răsplăţi în Rai nu era suficient de convingătoare pentru ilhan. Nici rugăminţile lui Leon al III-lea al Armeniei, care era vasalul fidel al lui Abagha şi în comuniune cu Roma, nu au obţinut un ajutor concret din partea papalităţii.[536]

Barbars a avut mână liberă să îşi urmărească obiectivele fără ameninţarea unei intervenţii a Occidentului. În primăvara anului 1275 a condus în persoană o incursiune armată în Cilicia, în care a jefuit oraşele de câmpie, dar nu a reuşit să ajungă la Sis. Doi ani mai târziu a hotărât să invadeze Anatolia. Sultanul selgiucid era acum copilul Kaikhosrau al III-lea. Ministrul lui sau Păstrătorul Sigiliilor, Suleiman Pervana, deţinea puterea reală, dar nu îi putea controla pe emirii locali care se tot răsculau. Cel mai important dintre aceştia era emirul Karamaniei. Ilhanul a menţinut un protectorat slab asupra sultanatului,

536 Guillaume de Nangis, pp. 540, 564; D'Ohsson, op. cit., III, pp. 543-549; Powicke, op. cit., p. 602, nota 1; Howorth, op. cit., III, pp. 280-281.

impus prin prezenţa unei numeroase garnizoane mongole. La 18 aprilie 1277, garnizoana a fost învinsă de mameluci la Albistan. Cinci zile mai târziu Barbars a intrat în Cezareea-Mazacha. Ministrul sultanului, Suleiman, şi emirul Karamaniei s-au grăbit să îl felicite pe învingător, dar Abagha a luat atitudine şi a intrat prin marşuri forţate în Anatolia în fruntea armatei mongole. Barbars nu a aşteptat sosirea lui, ci s-a retras în Siria. Abagha a recâştigat rapid controlul asupra sultanatului selgiucid. Trădătorul Suleiman a fost prins şi executat.

Zvonurile spuneau că din carnea lui s-a făcut mâncare ce a fost servită la următorul banchet al ilhanului.[537]

Barbars nu a supravieţuit mult după aventura anatoliană. Există diferite versiuni privitoare la moartea lui. Unii cronicari spun că a murit din cauza unor răni din ultima campanie, alţii că a băut prea mult kumis, laptele de iapă fermentat preferat de turci şi mongoli. Potrivit variantei dominante, Barbars a pregătit kumis otrăvit pentru prinţul ayubid al Kerakului, al-Qahir, fiul lui an-Nasir Dawud, care se afla în armata lui şi care îl jignise, dar apoi a băut neglijent din aceeaşi cană înainte să fie spălată. Barbars a murit la 1 iulie 1277.[538]

---

537 Abu'l Feda, p. 165; Maqrisi, Sultans, I, II, pp. 144-145; Bar-Hebraeus, pp. 456-459; D'Ohsson, op. cit., pp. 486-489. Howorth, op. cit., III, pp. 252-256.

538 Maqrisi, Sultans, I, n, p. 150; Abu'l Feda, pp. 165-166; Gestes des Chiprois, pp. 208-209; Hayton, Fior des Estoires, p. 193; Bar-Hebraus,

Moartea lui a îndepărtat cel mai mare duşman al creştinătăţii de la Saladin. Atunci când Barbars a devenit sultan, teritoriile latine se întindeau pe tot litoralul de la Gaza la Cilicia, cu multe fortăreţe pe continent care îi apărau dinspre răsărit. Vreme de 17 ani, Barbars i-a limitat pe franci la doar câteva oraşe pe coastă: Acra, Tyr, Sidon, Tripoli, Jebail şi Tortosa, la care se adăuga izolatul oraş al Latakiei şi castelele Château Pelerin şi Marqab. Barbars nu a mai trăit să vadă eliminarea lor totală, dar el a făcut-o posibilă. Sultanul avusese puţine dintre calităţile care îl făcuseră pe Saladin respectat de toţi inamicii. Era nemilos, neloial şi trădător, cu un fel de a fi brutal, aspru în vorbire. Supuşii nu puteau să îl iubească, dar îl admirau pentru că era un soldat excelent, un politician abil şi un administrator înţelept, care lua decizii rapide şi discrete şi avea obiective bine stabilite. În ciuda originilor lui de sclav, Barbars a fost un patron al artelor şi un fervent constructor, care şi-a înfrumuseţat oraşele şi şi-a reconstruit fortăreţele. Ca om a fost rău, dar ca suveran a fost unul dintre cei mai străluciţi ai timpului său.

---

p. 458.

Cartea a IV-a

SFÂRŞITUL ORIENTULUI LATIN

COMERŢUL ORIENTULUI LATIN

„Din pricina întinderii negoţului tău, lăuntrul tău s-a umplut de nedreptate”.

Iezechiel, 28: 16

De-a lungul istoriei Orientului Latin înfruntarea directă dintre creştinătate şi islam a fost adesea trecută în plan secund sau deturnată de avantajele economice. Coloniile latine se găseau într-o regiune a cărei bogăţie era cunoscută şi care controla, fără îndoială, unele dintre cele mai importante drumuri comerciale din lume. Interesele financiare şi comerciale ale coloniştilor şi ale aliaţilor lor intrau uneori în conflict cu patriotismul religios. De asemenea, au apărut situaţii în care nevoile umane fundamentale i-au silit pe latini să se împrietenească cu vecinii lor musulmani.

Nu a existat nicio motivaţie comercială în spatele lansării Primei Cruciade. Oraşele maritime italiene, ale căror negustori erau printre cei mai iscusiţi afacerişti ai vremii, au fost la început îngrijorate de o mişcare care ar fi putut ruina relaţiile comerciale pe care le construiseră cu musulmanii din Levant. Abia după ce Cruciada a avut succes şi aşezări latine au fost întemeiate în

Siria, italienii şi-au oferit şi ei ajutorul, înţelegând că ar putea folosi noile colonii în propriul lor avantaj. Impulsul economic care i-a împins pe cruciaţi a fost mai degrabă foamea de pământ a micii nobilimii din Franţa şi din Ţările de Jos, precum şi dorinţa ţăranilor din aceleaşi regiuni de a scăpa de casele lor întunecate şi sărăcite, de inundaţiile şi de foametea anilor din urmă şi de a pleca spre nişte ţinuturi de o bogăţie legendară. Pentru mulţi dintre oamenii de rând, diferenţa dintre această lume şi cea de dincolo era neclară. Confundau Ierusalimul pământesc cu cel ceresc şi se aşteptau să găsească un oraş pavat cu aur, în care curgea lapte şi miere. Speranţele lor s-au dovedit deşarte, dar deziluzia şi-a făcut loc încet. Civilizaţia urbană a Răsăritului şi standardul ridicat de viaţă au dat impresia de opulenţă, despre care pelerinii, odată întorşi, le povesteau prietenilor. Dar, pe măsură ce timpul trecea, veştile deveneau mai puţin favorabile. După cea de-a Doua Cruciadă, printre ţăranii din Apus nu s-a mai iscat nicio mişcare însemnată pentru a-şi căuta un trai nou în Ţara Sfântă. Nobili aventurieri au continuat să vină în Orient pentru a-şi găsi norocul, dar unul dintre obstacolele organizării cruciadelor târzii a fost absenţa unui stimul economic.1

De fapt, provinciile Orientului Latin nu aveau bogăţii naturale. Existau ţinuturi fertile, precum câmpiile din Esdrelon, din Şaron şi din Ierihon, fâşia îngustă de coastă dintre munţii Libanului şi

mare, valea Buqaia şi câmpia Antiohiei. Dar, în comparaţie cu ţinutul de dincolo de Iordan, de Hauran şi de Bekaa, Palestina era pustie şi stearpă. Importanţa ţinutului de dincolo de Iordan pentru latini se datora, deopotrivă, grânelor care creşteau acolo şi controlului pe care-l asigura asupra drumului de la Damasc până în Egipt.[539] Fără ajutorul ţinutului de dincolo de Iordan, regelui Ierusalimului nu-i era întotdeauna uşor să-şi asigure hrana. Dacă recolta era proastă, trebuiau importate grâne din Siria musulmană.[540] În vremea ultimelor decenii de existenţă a Orientului Latin, atunci când latinii nu mai ocupau decât oraşele de pe fâşia de coastă, grânele trebuiau întotdeauna importate.

Alte alimente se găseau în cantităţi suficiente. Pe dealuri trăiau numeroase turme de oi, capre şi porci. Dimprejurul tuturor oraşelor se găseau livezi şi grădini de legume, iar măslinii erau din belşug. Se poate chiar ca uleiul de măsline să fi fost exportat în cantităţi reduse în Apus, în vreme ce fructe rare din Palestina, precum lămâia dulce sau grenadina, erau văzute câteodată pe mesele oamenilor bogaţi din Italia.[541]

---

539 Lucrarea esenţială pentru istoria comercială a cruciadelor este Heyd, Histoire du Commerce du Moyen Age. întreaga problemă a fost recent discutată într-un articol de Cahen, „Notes sur l'histoire des Croisades et de l'Orient Latin, HI" în Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, mai-iunie 1951. Cahen aduce argumente pentru diminuarea importanţei comerciale a statelor cruciate.

540 De pildă, în 1185.

541 Arhiepiscopul de Tyr avea 2040 de măslini într-un singur sat (Tafel-Thomas, Urkunder, p. 299). Vezi Cahen, „Notes sur l'Histoire

Cu toate acestea, nu se găseau decât puţine produse pe care Orientul Latin să le poată exporta pe o scară atât de mare încât să aducă vreun venit însemnat. Cel mai important dintre aceste produse era zahărul. Atunci când cruciaţii au ajuns în Siria, trestia de zahăr era cultivată în multe regiuni de coastă şi pe valea Iordanului. Cruciaţii au continuat să o cultive şi au învăţat de la localnici procedura extragerii zahărului din trestie. La Acra se găsea o mare fabrică de zahăr, ca şi în multe oraşe de pe coastă. Principalul centru de producţie era Tyrul. Aproape tot zahărul consumat în Europa de-a lungul secolelor al XII-lea şi al XIII-lea provenea din Orientul Latin.[542] Cel de-al doilea produs de export erau stofele felurite. Viermii de mătase erau cultivaţi în jurul oraşelor Beirut şi Tripoli încă din secolul al VI-lea, în vreme ce inul era cultivat pe câmpiile din Palestina. Baloturi de mătase erau vândute pentru export.

Samita[543] era produsă la Acra, la Beirut şi la Latakia. Tyrul era faimos pentru ţesătura cunoscută ca zandado sau cendal. Stofa de Nablus era faimoasă în toată lumea. Culoarea purpurei din Tyr continua să fie la modă pentru veşminte.

---

des Croisades et de l'Orient Latin, II", în Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg (aprilie, 1951), p. 293. Rey, Les Colonies Franques, p. 245; Heyd, op. cit., pp. 177-178. Burchard de la Muntele Sion, Descrierea Ţării Sfinte, spune că livezile din jurul oraşului Tripoli le aduceau anual venituri de 300 000 de besanţi de aur (ed. P.P.T.S., p. 16).

542 Heyd, op. cit., I, p. 179; II, pp. 680-686; Cahen, op. cit., II, p. 293; Rey, op. cit., pp. 248-249.

543 Tip special de mătase uneori ţesută cu fir de aur (n. tr.).

Dar italienii puteau să cumpere mătasea şi stofele de pe pieţele din Siria şi Egipt, unde se găseau cantităţi mai mari şi adesea la preţuri mai scăzute.[544] La fel era şi cu sticla. Evreii din mai multe oraşe, mai cu seamă din Tyr şi Antiohia, produceau sticlă pentru export, dar trebuiau să facă faţă concurenţei sticlei din Egipt. Tăbăcăriile asigurau probabil doar nevoile locale, însă ceramica era exportată ocazional.[545]

În Egipt a existat întotdeauna o piaţă de desfacere pentru lemn. Încă din cele mai vechi timpuri flota egipteană era construită din lemn adus din pădurile Libanului şi de pe dealurile de la sudul Antiohiei. Egiptenii aveau nevoie de mari cantităţi de lemn şi pentru construcţii. Comerţul dintre Egipt şi statele cruciate era arareori întrerupt de războaie pentru mai mult timp.[546] Lângă Beirut se găseau mine de fier, dar probabil că nu se producea îndeajuns pentru a se şi exporta.[547][548]

Erau exportate anumite ierburi şi mirodenii. Cel mai important era balsamul. Întrucât în Europa era folosit în special în slujbele religioase, balsamul din Ţara Sfântă era foarte popular. În

544 Heyd, op. cit., I, pp. 178-179, II, pp. 612, 696, 699, 705. Stofa de Nablus era mai aspră în comparaţie cu cea din Egipt (ibid., p. 632, n. 1). Rey, op. cit., pp. 214-221. Idrisi, Geografia (textul arab, ed. Guildermeister, p. 11) spune că un anumit tip de stofă albă era produs la Tyr.

545 Heyd, op. cit., pp. 211-212 (citând Assises, II, p. 179), 224-225.

546 Vezi Ray, op. cit., pp. 234-240, pentru pădurile Orientului Latin.

547 Idrisi, p. 16, spune că fierul din Beirut era trimis în întreaga Sirie.

548 Heyd, op. cit., II, pp. 577-578.

secolul al XII-lea plantele din care se făcea balsamul erau cultivate în cantităţi însemnate lângă Ierusalim. Nu erau însă uşor de cultivat, fiind nevoie de un costisitor sistem de irigaţii. După recucerirea musulmană de la sfârşitul veacului, cultura lor a decăzut şi, în scurt timp, a fost abandonată”.

Conducătorii Orientului Latin au obţinut venituri cu mult mai importante de pe urma mărfurilor care treceau prin ţara lor. În Europa medievală există o cerere crescândă de bunuri răsăritene, de mirodenii, de vopsele, de lemn aromat, de mătase şi de porţelan, precum şi de alte bunuri provenite din ţările musulmane aflate dincolo de hotarele Orientului Latin. Dar acest negoţ depindea inevitabil de contextul politic din Asia. Atunci când cruciadele au început, grosul comerţului cu Orientul îndepărtat se desfăşura pe mare, de-a lungul Oceanului Indian, şi continua apoi în sus, pe Marea Roşie, până în Egipt. Această rută era preferată celei anterioare, care trecea prin Golful Persic şi prin Bagdad, datorită bogăţiei oraşelor egiptene şi a protecţiei acordate de cârmuirea fatimidă. Porturile siriene erau folosite mai degrabă pentru exportul bunurilor locale, precum cel al indigoului din Irak sau al obiectelor din oţel de Damasc, precum şi al acelor mirodenii din sudul Arabiei care erau transportate mai degrabă cu caravanele decât pe apă. Războaiele mărunte care au urmat invaziei turcilor de la sfârşitul secolului al VI-lea nu au

încurajat nici comerţul, nici producţia din ţinutul sirian. Prosperitatea a renăscut în Siria abia atunci când Nur ed-Din şi, după el, Saladin au izbutit să unifice Siria musulmană şi Egiptul. Producţia locală a crescut, bunurile din Irak şi Persia puteau călători în siguranţă până la Alep, Homs sau Damasc, iar de-acolo, mai departe, spre mare. Porturile folosite de negustorii din Alep erau Sfântul Simeon, la care ajungeau prin Antiohia şi Latakia. Tortosa şi Tripoli erau porturile folosite de Homs, iar Acra de Damasc.[549]

Deşi italienii i-au sprijinit pe cruciaţi să cucerească toate aceste porturi, Egiptul a continuat să fie principala lor ţintă comercială. Actele veneţiene privitoare la comerţ din cursul veacului al XII-lea amintesc mult mai frecvent de Alexandria decât de Acra, mai cu seamă după ce veneţienii au fost alungaţi din Constantinopol. Notiţele avocatului internaţional genovez Scriba, dintre anii 1156 şi 1164, arată că aproape de două ori mai mulţi dintre clienţii săi erau interesaţi de Alexandria decât de Orientul Latin. Este de asemenea remarcabil că pe parcursul primei jumătăţi a secolului al XII-lea, majoritatea celor care călătoreau din Europa spre Palestina fie mergeau mai întâi la Constantinopol, pe o corabie veneţiană sau genoveză, iar de acolo îşi continuau dumul până în Siria pe uscat sau pe vase de coastă greceşti, fie navigau direct din sudul Italiei pe corăbiile regatului Siciliei. Aşadar, se pare că

549 Hayd, op. cit., I, pp. 168-177.

până spre ultimii ani ai acelui secol nu au existat prea multe corăbii care să călătorească regulat din porturile comerciale italiene spre Siria.[550] Până atunci, cantitatea de bunuri care tranzita porturile siriene nu putea fi prea însemnată, iar vămile încasate pe aceste bunuri erau doar de aproximativ 10% din valoarea lor. Astfel, este uşor de înţeles de ce vistieria Orientului Latin a fost arareori plină şi de ce, în perioade în care păstrarea păcii ar fi fost mai onorabilă şi mai înţeleaptă din punct de vedere diplomatic, regii au fost adesea tentaţi să întreprindă expediţii de jaf.[551]

Este, de asemenea, uşor de înţeles de ce oraşele maritime italiene nu au fost prea dornice să sprijine Cruciada. Poate că aveau îndatorirea creştinească de a-i ajuta pe latini împotriva musulmanilor. Dar întreaga lor prosperitate depindea de păstrarea unor relaţii bune cu musulmanii. Ori de câte ori sprijineau o acţiune a creştinilor, riscau să-şi piardă privilegiile comerciale cu Alexandria. Totuşi, fără cooperarea lor, cruciaţii nu ar fi putut cuceri vreodată oraşele de pe coastă. Iar sprijinul pe care l-au acordat arată că dilema cu care se confruntau nu era deloc una uşoară. Genovezii au trimis ajutor când Prima Cruciadă se afla încă la Antiohia. Un grup de vase pisane fusese trimis înainte ca vestea cuceririi

550 Cahen, op. cit., III, pp. 330-333, cu statistici.

551 Cahen, op. cit., Et, pp. 330-333. Incursiuni precum cea a lui Balduin al El-lea din 1157 erau întreprinse exclusiv pentru jaf.

Ierusalimului să ajungă în Occident. Iar reticenţa ulterioară a pisanilor faţă regatul Ierusalimului s-a datorat mai degrabă disputei dintre Balduin I şi Daimbert, care fusese arhiepiscopul lor, decât vreunor calcule comerciale. Chiar şi veneţienii, care aveau legăturile cele mai strânse cu Egiptul, l-au sprijinit pe Godefroy de Bouillon până la moarte. Această politică nu era atât de riscantă pe cât ar părea la prima vedere. Comerţul nu putea exista decât dacă ambele părţi aveau de câştigat. Autorităţile musulmane din Egipt îşi doreau, la fel de puţin ca italienii, întreruperea îndelungată a relaţiilor comerciale. Deşi, într-o izbucnire de furie, musulmanii mai interziceau accesul corăbiilor creştine în Alexandria, şi ei aveau de suferit de pe urma întreruperii afacerilor. Drept urmare, represaliile nu au fost niciodată aplicate prea riguros. În plus, italienii au descoperit că puteau obţine multe avantaje dacă îşi asigurau o cotă-parte din porturile nou cucerite. Ei nu se simţiseră niciodată în siguranţă în oraşele musulmane şi nici măcar în Constantinopol. O răscoală populară le putea distruge cartierele sau capriciile unui conducător străin le putea încurca afacerile. Deşi volumul efectiv al negoţului care se desfăşura prin porturile creştine din Siria era mai redus decât cel care avea loc prin Constantinopol sau Alexandria, italienii puteau conta aici pe continuitatea afacerilor. Singurele dificultăţi cu care se confruntau nu erau provocate de duşmănia conducătorilor locali, ci de rivalitatea cu alţi

italieni. Mai exista încă un avantaj al folosirii porturilor Orientului Latin, din ce în ce mai important. Pentru italieni, principala dificultate fusese de a găsi bunuri europene din a căror vânzare să achite costurile mărfurilor orientale pe care doreau să le cumpere. Până în primii ani ai veacului al X-lea veneţienii exportaseră în principal sclavi din Europa Centrală, dar convertirea slavilor şi a ungurilor pusese capăt acestui negoţ. În cea de-a doua jumătate a veacului al XIII-lea, genovezii au dat un nou impuls comerţului cu sclavi, vânzând mamelucilor din Egipt turci şi tătari din porturile Mării Negre. În perioada care a urmat însă, numărul sclavilor disponibili a scăzut. Singurele bunuri importante pentru export ce se regăseau în Apus erau metalul şi lemnul. Întrucât aceste materii prime erau folosite în special pentru arme, era firesc ca autorităţile ecleziastice din Europa să dezaprobe vânzarea lor către musulmani. Italienii au învăţat însă treptat că existenţa Orientului Latin şi cruciadele atrăgeau înspre Răsărit un număr mare de ostaşi, de diplomaţi şi, mai ales, de pelerini. Din sumele cu care aceştia îşi plăteau călătoria şi cheltuielile de la bord, proprietarii de vase italieni obţineau banii peşin necesari pentru a achita bunurile orientale pe care le cumpărau din porturile siriene. În sfârşit, oricât de pragmatici au fost negustorii italieni, nu s-au dovedit întru totul lipsiţi de scrupule religioase. Chiar şi în Geneva sau Veneţia mulţi oameni preferau să facă

afaceri într-un port creştin mai degrabă decât într-unul musulman. Mai era şi chestiunea practică a dezaprobării de către Biserică a negoţului cu necredincioşii, iar Biserica era foarte puternică în Italia. Adversitatea ei ar fi putut provoca greutăţi considerabile.[552]

Apogeul comerţului în Orientul Latin a fost atins în anii de dinaintea recuceririi Ierusalimului de către Saladin şi în timpul primelor decenii ale veacului al XIII-lea. Lumea musulmană era unită şi prosperă, iar italienii descoperiseră avantajele de a face negoţ prin porturile creştine. Între timp, coloniile latine învăţaseră să se împrietenească cu vecinii lor necredincioşi. Pelerinul musulman Ibn Jubayr, care în 1184 călătorea de la Damasc la Acra împreună cu o caravană de negustori musulmani, povesteşte că astfel de caravane erau frecvente. Ibn Jubayr a fost impresionat de cât de bine erau puse la punct aranjamentele pentru încasarea vămilor.[553] Acra, cel mai activ oraş de pe coastă, era portul firesc al Damascului, fiind folosit nu doar pentru produsele damaschine şi pentru cele provenind din regiunea fertilă a Hauranului, ci şi de negustorii din Yemen, care ieşeau pe drumul pelerinilor urcând de-a lungul coastei Arabiei. Acra era şi singura radă portuară sigură din întreaga Palestină. Cei care călătoreau

552 Ibid, şi pp. 340-344. Cahen diminuează întru câtva importanţa globală a Orientului Latin pentru italieni. Sursele istorice sugerează că italienii au fost mult mai puţin indiferenţi la soarta Orientului Latin decât ar lăsa să se înţeleagă teza lui.

553 Ibn Jubayr (ed. Wright), pp. 306-307.

spre Ţara Sfântă preferau să debarce aici mai degrabă decât la Jaffa, cu rada sa deschisă, unde, înainte ca Acra să fi fost cucerită de cruciaţi, avuseseră loc atâtea accidente. Singurul dezavantaj al Acrei era că portul interior era prea mic pentru a adăposti un număr mare de vase în acelaşi timp. Prin urmare, vasele erau silite fie să ancoreze dincolo de dig, unde erau expuse vântului din sud-vest, fie să urce pe coastă spre rada mai largă şi mai sigură a portului Tyr.[554] În nordul Siriei, cel mai bun port pentru orice vreme era Latakia. Sfântul Simeon, aflat la vărsarea fluviului Orontes, ar fi fost mai convenabil pentru Antiohia şi Alep, însă era folosit doar de vase mai mici.[555]

Legile Ierusalimului amintesc câteva bunuri orientale care treceau prin vămile Orientului Latin. În afară de mătase şi de alte ţesături, mai erau diferite mirodenii, precum scorţişoară, cardamom, cuişoare, nucşoară, mosc şi ghimbir, dar şi indigo, roaibă, lemn de aloe şi fildeş[556]. Latinii nu erau direct implicaţi în acest negoţ,

554 Ibn Jubayr, pp. 307-308. Ibn Jubayr observă că, pentru vasele mari, Tyrul este un port mai bun decât Acra.

555 Toţi geografii musulmani laudă portul Latakia pentru calităţile sale (e.g. Idrisi, p. 23; Yakut, Geographical Dictionary, ed. Wustenfeld, IV, p. 338; Dimashki, ed. Mehren, p. 209). Sfântul Simeon (as-Suwaidiyyah) pare să fi fost folosit mult mai puţin, cu excepţia comerţului destinat strict Antiohiei. Este posibil ca portul să fi început deja să se înămolească. Yakut, HI, p. 385, care scrie înainte de cucerirea lui Baibars, se referă la el ca la portul folosit de latini pentru Antiohia.

556 Assises, II, pp. 174-176. Vezi Heyd, op. cit., p. 563 şi urm. Assises amintesc 111 articole pentru care se plătea vamă.

decât în foarte mică măsură. Bunurile erau aduse pe uscat, până pe coastă, de negustorii musulmani sau creştini orientali, iar în nordul Siriei şi de cei greci şi armeni din Antiohia. Negustorii aflaţi în trecere erau trataţi cu bunăvoinţă. Musulmanilor le era îngăduit să-şi practice religia în oraşele creştine. Într-adevăr, chiar în Acra, o parte din marea moschee care fusese transformată în biserică era păstrată pentru ceremoniile musulmane. Existau hanuri în care musulmanii puteau sta, iar familii creştine îi găzduiau. Negustorii italieni cumpărau direct de la importatorii musulmani. În afară de italieni, se pare că de la Acra mai cumpărau mărfuri şi un număr însemnat de musulmani, mai cu seamă magrebieni, care veneau pe mare şi apoi călătoreau pe uscat până la Damasc sau până la alte oraşe musulmane.[557]

Extinderea Imperiului Mongol în veacul al XIII-lea a afectat principalele rute comerciale din Orientul îndepărtat. După ce mongolii au cucerit regiunile din interiorul Asiei, i-au încurajat pe negustori să meargă pe drumul Chinei, prin Turkestan, apoi fie pe la nordul Mării Caspice spre porturile de pe coasta de miazănoapte a Mării Negre, precum Caffa, fie pe la sudul Mării Caspice şi prin Iran spre Trapezunt, pe coasta sudică a Mării Negre, sau spre Laiazzo, în regatul Armeniei din Cilicia. Ordinea strictă menţinută de mongoli a făcut ca acest drum să fie preferat celui pe mare,

557 Ibn Jubayr, pp. 307-309.

plin de riscuri, prin Oceanul Indian.[558] În veacul al XII-lea joncile chinezeşti navigau adesea la apus de Ceylon, îndreptându-se spre porturile arabe. Acum arareori mai merita să meargă dincolo de ţărmul de răsărit al Indiei[559]. Cucerirea mongolă a Irakului a făcut ca o parte din comerţul indian să se îndrepte spre Apus, ajungând pe mare până în Golful Persic, de unde o parte trecea prin Damasc sau Alep către porturile latine. Dar cei mai mulţi dintre negustori preferau să rămână înăuntrul regiunilor controlate de mongoli şi de acolo să se îndrepte direct spre Mediterana la Laiazzo, în vreme ce comerţul indian se desfăşura pe uscat prin Afganistan şi Persia.[560] Egiptul continua să fie o piaţă bogată pentru bunurile orientale, dar nu se mai găsea pe drumul cel mai ieftin din Orientul îndepărtat până în Europa.[561]

Între timp, comerţul Veneţiei, al Genovei şi al Pisei, rămasă în urma lor, continua să crească, iar rivalitatea dintre primele două oraşe italiene devenea din ce în ce mai intensă. Schimbarea rutelor comerciale a accentuat concurenţa dintre ele. Iniţial, datorită dominaţiei exercitate asupra Imperiului Latin de Constantinopol, Veneţia a controlat Marea Neagră. Prin urmare, nu s-a

558 Heyd, op. cit., II, pp. 70-73.

559 Idrisi spune că în secolul al XII-lea joncile chinezeşti înaintau până la Daibal, la vărsarea Indului, dar că în veacul al XlII-lea nu treceau de Sumatra. Vasele arabe au preluat atunci comerţul, încă prosper, din Oceanul Indian. Vezi Heyd, op. cit., I, pp. 164-165.

560 Heyd, op. cit., p. 73 şi următoarele.

561 Ibid. Egiptenii încasau şi vămi mai mari (ibid., p. 78).

împotrivit creşterii puterii mongole. Însă atunci când, cu ajutorul direct al Genovei, bizantinii şi-au recucerit în 1261 capitala, rivalii lor au reuşit să-i elimine pe veneţieni din Marea Neagră şi să obţină monopolul comerţului central asiatic şi, ca un beneficiu secundar, să controleze negoţul cu sclavi între stepele ruseşti şi Egipt. Întrucât cârmuirea mamelucă era dependentă de aprovizionarea constantă cu sclavi kîpceaki şi din triburile turcice învecinate, veneţienilor le era imposibil să-i elimine pe genovezi din Alexandria. Deşi regele armean le îngăduia veneţienilor să participe la comerţul mongol care ajungea la Laiazzo, era esenţial pentru Veneţia să încerce să-i alunge pe genovezi din porturile latine. Au avut succes la Acra. Tyrul, unde genovezii au trebuit să se retragă, nu era amplasat la fel de bine. Din ură faţă de genovezi, politica generală a Veneţiei a fost de a se opune mongolilor, din al căror imperiu Genova obţinea profituri atât de însemnate. Prin urmare, veneţienii şi-au folosit influenţa pe care o aveau la Acra pentru a-i convinge pe latini să-i sprijine pe mameluci împotriva mongolilor.[562]

Dezvoltarea oraşului Laiazzo ca principalul debuşeu al comerţului mongol a diminuat în chip firesc importanţa porturilor latine. Dar creşterea globală a comerţului asiatic sub mongoli a fost atât de însemnată, încât a existat întotdeauna un surplus care mergea pe drumurile mai vechi. În a

562 Vezi mai sus. De asemenea Brătianu, Commerce Génois dans la Mer Noire, mai aies p. 79 şi următoarele.

doua jumătate a secolului al XIII-lea, negustorii din Moşul vizitau în mod obişnuit Acra. Războaiele dintre mameluci şi mongoli nu au afectat prea mult trecerea caravanelor din Irak şi Iran spre Palestina. Acra a fost un centru comercial foarte activ până în ultimii săi ani de capitală creştină, în vreme ce comerţul prin Latakia, aflată mai departe în nord, era într-atât de însemnat, încât negustorii din Alep i-au cerut în mod special sultanului mameluc să cucerească portul, spunând că un loc atât de preţios nu trebuia să rămână în mâinile necredincioşilor.[563]

Tot acest comerţ înfloritor aducea însă prea puţin câştig latinilor. Transformarea porturilor într-un câmp de luptă între coloniile italiene a constituit o slăbiciune politică. Însă chiar dacă italienii ar fi păstrat pacea, conducătorii Orientului Latin nu ar fi câştigat prea mulţi bani. Potrivit legii, regele era îndreptăţit să primească aproximativ 10 procente din veniturile încasate din vămi, însă vânduse, de fapt, părţi însemnate din acest procentaj vasalilor să-i, Bisericii sau Ordinelor militare. Nu mai rămânea prea mult pentru el. Principii Antiohiei şi conţii de Tripoli erau într-o situaţie ceva mai bună, pentru că acordaseră puţine fiefuri în bani. Dar în Orientul Latin nu s-au strâns mari averi. Existau seniori îndeajuns de bogaţi pentru a trăi în lux, precum Ibelinii din Beirut, care deţineau minele locale de

563 Pentru Laiazzo sau Ayas, vezi Brătianu, op. cit., pp. 158-162. Pentru Siria, Heyd, op. cit., II, pp. 62-64. Pentru Latakia, vezi mai jos.

fier, sau familia Montfort din Tyr, datorită producţiei de zahăr. Pentru ochii neantrenaţi ai călătorilor occidentali, locuitorii Orientului Latin păreau fantastic de prosperi, dar totul nu era decât o aparenţă înşelătoare. Oraşele erau mai curate şi mai bine construite. Locuitorii îşi puteau cumpăra veşminte de mătase, puteau folosi parfumuri şi mirodenii pe care în Europa Apuseană nu şi le permiteau decât cei foarte bogaţi. Dar aceste bunuri erau produse locale şi, prin urmare, erau relativ ieftine.[564]

Avem foarte puţine informaţii cu privire la activităţile „burghezilor" din Orientul Latin. Se pare că nu au luat parte la comerţul internaţional, limitându-se la a ţine prăvălii şi a produce bunuri pentru consumul local. Din punct de vedere politic, aveau ceva putere. Comuna din Acra, alcătuită dintr-o „burghezie" latină, era un element important în stat. Dar se pare că s-a ţinut la distanţă de comunităţile locale, chiar şi de cea ortodoxă, care erau tratate ca o entitate separată.[565] În Antiohia, unde Comuna era chiar mai influentă, „burghezia" latină şi cea grecească erau unite. Probabil că în Antiohia căsătoriile mixte erau mai frecvente, iar latinii nu fuseseră

564 Amadi consemnează valoarea fiefului din Toron al lui Philippe de Monfort în 1241 la 60 000 de besanţi de Ierusalim (p. 186). Dar Guy de Jebail a putut să-i împrumute 50 000 de besanţi lui Leopold de Austria şi 30 000 lui Frederic al Il-lea. Vezi de asemenea La Monte, Feudal Monarchy, pp. 171-174.

565 Vezi Cahen, op. cit., III, pp. 335-337; de asemenea Prawer, „L'Etablissement des Coutumes du Marché à Saint-Jean d'Acre", în Revue Historique de Droit Français, 1951.

niciodată atât de numeroşi precum în Acra sau în Tripoli, care pare să fi urmat aceeaşi evoluţie ca Acra.[566] Clasele muncitoare erau alcătuite predominant din localnici sau din metişi. Mai erau, fireşte, şi numeroşi sclavi, musulmani prinşi în război, care munceau în mine sau în construcţii, la ridicarea clădirilor publice sau pe domeniile regale şi nobiliare.[567]

Cârmuirea ducea întotdeauna lipsă de bani. Chiar şi în vremuri de pace ţinuturile trebuiau să fie pregătite pentru izbucnirea bruscă a vreunui război. Iar războaiele duceau de obicei la devastarea unor regiuni agricole întinse. Veniturile din vămi şi din taxe erau insuficiente; iar într-o împrejurare neaşteptată, precum capturarea regelui sau a unor oştiri întregi, era nevoie de ajutor din afară. Din fericire, ajutorul din afară venea adesea. Lăsând deoparte banii obţinuţi, uneori nu tocmai înţelept, de pe urma expediţiilor de jaf din teritoriul musulman, din Europa erau trimise tot timpul daruri. Palestina era Ţara Sfântă, iar cruciaţii şi coloniştii erau îndeobşte socotiţi ostaşi ai lui Hristos. Vizitatorii plăteau o taxă atunci când soseau. Iar pelerinii nu doar că aduceau cu ei bani în ţară, pentru a-i cheltui sau pentru a-i da de pomană, ci multe biserici şi abaţii din Ţara Sfântă primeau pământuri în Apus, fiindu-le trimise veniturile

566 Pentru Antiohia, Cahen, La Syrie du Nord, p. 549 şi urm.; p. 153 şi urm. Pentru Tripoli, Richard, Le Comté de Tripoli, p. 71 şi următoarele.

567 Rey, Les Colonies Franques, pp. 105-108.

acestora. Aproape întregul venit al Ordinelor militare provenea din daniile apusene, într-atât încât au rămas extrem de bogate chiar şi după ce şi-au pierdut toate posesiunile siriene. Unele personaje din Orientul Latin, începând cu regele, primeau ocazional daruri de la rude sau de la susţinătorii lor din Apus. Aceste subsidii au ajutat considerabil echilibrarea balanţei Orientului Latin. Astfel, bogăţiile pe care vizitatorii apuseni le admirau în oraşele siriene erau în bună parte plătite de compatrioţii lor de acasă.[568]

O altă sursă de venituri în Orientul Latin, a cărei importanţă este mai greu de cântărit, a fost baterea monedei. Când au început cruciadele, în Europa nu se bătea monedă de aur, cu excepţia Siciliei şi Spaniei musulmane. Argintul era cel mai preţios metal folosit. În acea vreme nici în Siria nu existau state musulmane care să bată monedă de aur, deşi califii rivali din Bagdad şi din Cairo continuau să o facă. Cu toate acestea, imediat după constituirea statelor cruciate, regele Ierusalimului, principele Antiohiei şi contele de Tripoli au început cu toţii să bată dinari din aur, cunoscuţi sub numele de besanţi sarazini, care copiau dinarii Fatimizilor, însă aveau doar vreo două treimi din conţinutul lor de aur. Aceste monede, mai cu seamă cele ale regatului Ierusalimului, numite de musulmani *souri*, dinarii din Tyr, au început în curând să circule în întregul Orient Apropiat. Este greu de înţeles de unde luau

568 La Monte, op. cit., p. 174 şi următoarele.

latinii aurul. Din când în când, obţineau din jafuri şi din răscumpărări ceva aur, dar nu putea fi vorba decât de cantităţi reduse. Principala sursă de aur a vremii era Sudanul şi este posibil ca o parte din metalul preţios să fi fost adus în porturile latine de negustorii magrebieni care veneau să facă negoţ. Dar pentru a explica apariţia monedelor trebuie să fi existat un transfer considerabil de aur din ţările musulmane spre cele creştine. Coloniştii europeni trebuie să fi obţinut aur de la musulmani, fără îndoială însă că la un preţ foarte mare, în schimbul argintului, care se găsea din belşug în Europa. Iar baterea acestor monede de aur cu valoare scăzută probabil că a ajutat întregul schimb. Cantităţi însemnate de aur trebuie să se fi îndreptat spre Apus, pentru că este absolut remarcabil că de-a lungul secolului al XIII-lea au început să apară în Europa Occidentală monede de aur cu titlu foarte ridicat.[569]

Dreptul de a bate monede de aur a fost păstrat cu stricteţe de conducătorii Orientului Latin. Nici coloniilor italiene de acolo, nici Ordinelor militare nu li s-a îngăduit să spargă acest monopol.

Vasalii direcţi puteau bate doar monede din

569 Cahen, Notes sur l'Histoire des Croisades, III, pp. 337-338 (o discuţie foarte importantă asupra acestei probleme). Vezi de asemenea Schlumberger, Les Principautés Franque du Levant, pp. 8-45. Besantul sarazin al Ierusalimului avea un conţinut de aur puţin mai ridicat de o treime dintr-o liră de aur. Conţinutul de aur al besantului din Antiohia era puţin mai scăzut.

bronz pentru a răspunde nevoilor locale.[570]

Ordinele militare aveau o sursă suplimentară de venituri de pe urma activităţilor bancare. Datorită vastelor lor posesiuni răspândite în întreaga creştinătate, Ordinele militare se găseau într-o poziţie excelentă pentru a finanţa expediţiile cruciate. Participarea franceză la cea de-a Doua Cruciadă a fost posibilă doar cu ajutorul Templierilor, care i-au împrumutat sume fabuloase lui Ludovic al VII-lea în Orient, pe care le-au primit înapoi în Franţa. Până la sfârşitul veacului al XII-lea, Templierii adoptaseră în mod regulat practica împrumuturilor băneşti. Încasau o dobândă ridicată, dar oricât de nestatornici erau din punct de vedere politic, reputaţia lor financiară era atât de mare, încât chiar şi musulmanii aveau încredere în ei şi se foloseau de serviciile lor. Ospitalierii şi Teutonii făceau servicii similare, dar pe o scară mai redusă. În mod direct, cârmuitorii Orientului Latin nu câştigau nimic din aceste activităţi, care creşteau puterea şi neascultarea ordinelor. Ele aduceau însă foloase financiare întregii ţări.[571]

Istoria economică a cruciadelor este în continuare foarte puţin cunoscută. Informaţiile

---

570 La Monte, op. cit., pp. 174-175.

571 Asizele Ierusalimului nu spun nimic despre împrumuturile băneşti, deşi cele din Antiohia le îngăduie (vezi Cahen, op. cit., p. 339). Vezi Piquet, Les Banquiers du Moyen Age, passim\ de asemenea Melville, La Vie des Templiers, pp. 75-83. Cruciada lui Ludovic al IX-lea, ca şi cea a lui Ludovic al VQ-lea, a fost în bună măsură finanţată de Ordin (Piquet, op. cit., pp. 71-78).

sunt neclare şi multe detalii sunt astăzi greu de explicat. Dar este imposibil să înţelegem istoria politică fără a lua în considerare nevoile comerciale şi financiare ale coloniştilor şi negustorilor italieni. De obicei, aceste nevoi veneau în contradicţie cu impulsul ideologic care iniţiase şi continua să însufleţească mişcările cruciate. Orientul Latin se afla permanent într-un echilibru fragil între două opţiuni. Pe de-o parte, fusese întemeiat ca urmare a unui amestec de fervoare religioasă şi îndrăzneaţă sete de pământ. Totodată însă, dacă dorea să reziste vreme îndelungată.

Orientul Latin nu putea să depindă în continuare de fluxul constant de oameni şi bani din Apus. Trebuia să-şi asigure existenţa din punct de vedere economic. Iar acest lucru putea fi făcut doar dacă ajungea să se înţeleagă cu vecinii. Dacă vecinii ar fi fost prietenoşi şi prosperi, Orientul Latin ar fi înflorit la rândul său. Dar a căuta prietenia musulmanilor părea cea mai mare trădare a idealurilor cruciaţilor. La rândul lor, musulmanii nu se puteau împăca cu prezenţa unui stat străin şi invadator pe pământurile pe care le considerau a fi ale lor. Dilema musulmanilor era mai puţin dureroasă, pentru că prezenţa coloniştilor creştini nu era necesară pentru negoţul cu Europa, oricând de convenabilă ar fi fost în unele momente. Drept urmare, menţinerea unor relaţiile bune a fost întotdeauna nesigură. Cea de-a doua mare problemă cu care Orientul

Latin s-a confruntat privea relaţia cu oraşele negustoreşti din Italia. Italienii erau un element indispensabil pentru existenţa Orientului Latin. Fără ei, comunicaţiile cu Apusul ar fi fost aproape imposibil de menţinut, iar exportul mărfurilor sau captarea unei părţi a comerţului de lungă distanţă cu Orientul îndepărtat ar fi fost practic imposibile. Dar italienii, cu aroganţa, cu rivalităţile şi cinismul politicii lor, au provocat stricăciuni iremediabile. Obişnuiau să se ţină deoparte de campaniile vitale şi să arate astfel în chip ostentativ lipsa de unitate a creştinătăţii. Îi aprovizionau pe musulmani cu mărfuri necesare pentru război. Se puteau răscula şi lupta unii cu alţii pe străzile oraşelor. Cârmuitorii Orientului Latin trebuie să fi blestemat adeseori negoţul important care adusese pe ţărmurile lor asemenea aliaţi periculoşi şi greu de stăpânit. Şi totuşi, fără acest negoţ povestea Orientului Latin ar fi fost mai scurtă şi mai întunecată. Este întotdeauna greu de ales atunci când prosperitatea materială şi credinţa ideologică se ciocnesc. Iar nicio cârmuire nu poate spera să le împlinească pe amândouă pe deplin. Oamenii nu pot trăi doar prin ideologie, în vreme ce prosperitatea depinde de lucruri care depăşesc hotarele înguste ale unei bucăţi de pământ. Cruciaţii au făcut multe greşeli. Politica lor a fost adesea ezitantă şi schimbătoare. Dar nu pot fi întru totul învinuiţi pentru că nu au rezolvat o problemă care, în definitiv, nu are soluţie.

II

ARHITECTURA ŞI ARTELE DIN ORIENTUL LATIN

„Atunci împodobeşte-te cu măreţie şi cu semeţie, îmbracă-te cu strălucire şi cu cinste”.
Iov, 40: 10

Coloniştii Orientului Latin au lăsat să le scape printre degete negoţul pe care ar fi trebuit să se întemeieze ţara lor. Însă şi-au păstrat dominaţia asupra anumitor arte. Realizările lor au fost remarcabile, pentru că doar puţini dintre colonişti, şi aşa nu foarte numeroşi, fuseseră artişti. În plus, veniseră într-o ţară ale cărei tradiţii artistice erau cu mult mai vechi decât ale lor şi unde nici nu puteau găsi materiile prime cu care fuseseră obişnuiţi. Cu toate acestea, au început să dezvolte un stil care a răspuns în chip satisfăcător nevoilor coloniştilor.

Cele mai multe dintre lucrările de artă de dimensiuni mai mici au pierit. Istoria furtunoasă a Siriei şi Palestinei nu a îngăduit supravieţuirea obiectelor delicate şi fragile. Arhitectura coloniştilor a durat mai mult, deşi acolo, ca în majoritatea ţărilor medievale, nu a rămas nimic în afara construcţiilor militare şi ecleziastice. Chiar şi în cazul acestora, modificările ulterioare şi degradarea le-au transformat înfăţişarea iniţială. În afară de cele mai sfinte lăcaşuri ale

creştinătăţii, de care musulmanii au fost prea scrupulos! să se atingă, dar pe care creştinii de mai târziu le-au reparat, bisericile care se mai află în picioare au supravieţuit doar pentru că au fost transformate în moschei. Celelalte au căzut în ruină. Castelele şi fortificaţiile latine au avut la rândul lor foarte mult de suferit de pe urma războaielor, într-o asemenea măsură încât, dacă au vrut să le folosească, cuceritorii musulmani au fost nevoiţi să le reconstruiască pe cele mai multe dintre ele, mai cu seamă în ceea ce priveşte zidurile exterioare şi porţile. În acel ţinut zguduit de cutremure, atunci când omul a părăsit construcţiile, natura a dat o mână de ajutor spre a le transforma în ruine. Chiar şi acolo unde arheologii moderni s-au folosit de ştiinţa lor pentru restaurare, precum la Krak des Chevaliers, nu este întotdeauna posibil să deosebim clar arhitectura cruciată de arhitectura mamelucă.

Cele dintâi construcţii pe care cruciaţii le-au ridicat au fost destinate apărării. Bisericile şi palatele aveau să aştepte până când ţara urma să fie bine stăpânită. Zidurile oraşelor trebuiau reparate, iar castelele trebuiau construite pentru a apăra hotarele şi pentru a adăposti centrele administrative de unde erau cârmuite ţinuturile rurale. Fortificaţiile oraşelor nu aveau nevoie decât să fie peticite ici şi colo, cu excepţia acelor puţine cazuri în care cruciaţii forţaseră pătrunderea în oraş printr-o spărtură în ziduri. La Antiohia, marele sistem de apărare construit de

bizantini spre sfârşitul veacului al X-lea nu avusese decât puţin de suferit. Principii latini nu au mai avut nevoie să-l extindă. Tot de lucrări de reparaţie mărunte au avut nevoie şi zidurile fatimide ale Ierusalimului, deşi se pare că, foarte repede, cruciaţii au adus modificări şi îmbunătăţiri Turnului lui David. În scurt timp însă, latinii au început să ridice castele în oraşele unde fortificaţiile erau deja îndeajuns de trainice. Toate aceste castele au fost construite la marginea oraşului şi puteau fi apărate separat. Stăpânii lor doreau nu doar să poată rezista chiar şi după ce oraşul ar fi fost cucerit de duşmani, ci şi să-şi consolideze o poziţie de unde să inspire teamă oraşului, dacă acesta s-ar fi dovedit greu de controlat. Cel dintâi castel care poate fi datat cu siguranţă este Muntele Pelerinului al contelui Raymond, construit ca reşedinţă în 1104, în vremea în care asedia Tripoli. Castelul se află în afara oraşului, deşi, ulterior, musulmanii au reconstruit Tripoli la baza lui. Din castelul lui Raymond însă, în afara zidului de apus, cu greu s-a mai păstrat ceva până astăzi. Cam în acelaşi timp trebuie să fi fost construite castelele principilor Galileei de la Tiberiada şi Toron. Dar prima mare perioadă de construcţie a castelelor a început în al doilea deceniu al veacului al XII-lea, în vremea lui Balduin al II-lea, şi a continuat sub Foulques. Atunci au fost construite fortăreţe impresionante, precum Kerak de Moab, Beaufort şi, mai spre nord, Sahyun, dar şi castelele mai

mici din Iudeea, precum Blanchegarde şi Ibelin.[572]

Cruciaţii au găsit în Răsărit o arhitectură militară cu mult mai dezvoltată decât în Apus, unde castelele construite din piatră abia începeau să apară. Romanii priviseră arhitectura militară ca pe o ştiinţă. Bizantinii, siliţi de nenumăratele invazii cărora au trebuit să le facă faţă, au dezvoltat arhitectura militară potrivit propriilor nevoi, iar arabii au învăţat de la ei. Dar cruciaţii nu se confruntau cu aceleaşi probleme ca bizantinii. Bizantinii plecau de la premisa că vor avea întotdeauna la dispoziţie oameni, prin urmare îşi puteau permite garnizoane numeroase. Au depus eforturi considerabile să-şi apere bine oraşele. Zidurile Constantinopolului erau încă în stare, chiar şi la o mie de ani după ce au fost construite, să sfideze tunurile moderne ale otomanilor, iar cele ale Antiohiei au stârnit admiraţia cruciaţilor. Dar castelul bizantin nu era nimic mai mult decât o tabără fortificată. Castelul era proiectat pentru a rezista unui duşman al cărui armament era inferior celui bizantin; pentru că arabii, care erau duşmanii lor cei mai de temut, nu aveau maşini de asediu la fel de bune. Zidurile castelului bizantin nu trebuiau să fie solide, pentru că un sistem de lucrări exterioare, dintre care cea mai importantă era un şanţ, sau mai multe şanţuri, de o lăţime considerabilă, împiedicau duşmanii să-şi apropie berbecii sau scările de asediu. Turnurile

572 Vezi Deschamps, La Defence du Royaume de Jérusalem, pp. 5-19, şi Le Crac de Chevaliers, pp. 43-44.

erau construite uşor ieşite în afară, de-a lungul zidurilor, la un interval regulat, şi slujeau mai puţin pentru apărarea zidurilor şi mai mult pentru a oferi arcaşilor şi apărătorilor garnizoanei posibilitatea de a ţinti cât mai departe în rândurile duşmanului. Fortăreaţa din centrul incintei nu era proiectată ca un ultim punct de apărare, ci mai degrabă ca un depozit pentru arme şi provizii. Cu excepţia câtorva exemple de la frontiera armeană, unde trăiau câţiva nobili semiindependenţi, castelul bizantin nu era gândit ca o reşedinţă. Comandatul era un ostaş de profesie care-şi lăsa soţia şi copiii acasă. În sfârşit, deşi erau folosite elementele de apărare naturale, inaccesibilitatea locului nu era cel dintâi lucru luat în considerare. Castelul bizantin funcţiona în principal ca o baracă. Ar fi fost supărător pentru ostaşi să fie siliţi să urce şi să coboare de pe un munte de fiecare dată când ieşeau din castel.[573]

Arabii aveau tendinţa să preia modelele bizantine, deşi erau mai puţin interesaţi de apărare, întrucât armatele lor erau în principal mobile şi agresive.[574]

Cruciaţii au studiat arhitectura militară pe care au găsit-o de-a lungul călătoriei lor spre răsărit şi au învăţat multe lucruri. Dar nevoile lor fundamentale erau diferite. Cruciaţii duceau întotdeauna lipsă de oameni şi nu puteau menţine

573 Deschamps, Le Crac, pp. 45-57; Ebersolt, Monuments d'Architecture Byzantine, pp. 101-106; Fedden, Crusader Castles, pp. 22-26.

574 Deschamps, Le Crac, p. 51; Fedden, op. cit.y 26.

garnizoane numeroase. Prin urmare, castelele lor trebuiau să fie mult mai puternice şi mai uşor de apărat. Locul construcţiei trebuia ales în funcţie de calităţile sale naturale. Toate povârnişurile şi movilele de pământ trebuiau folosite din plin şi, cum arareori erau îndeajuns oameni pentru a trimite mesageri, fiecare fortăreaţă trebuia să poată vedea şi comunica cu vecinii săi. Zidurile trebuiau să fie mult mai groase şi mai înalte, pentru a putea rezista unui atac direct, întrucât apărarea avanposturilor ar fi presupus prea mulţi oameni. În acelaşi timp, castelul trebuia să slujească drept reşedinţă pentru un nobil şi drept centru administrativ. Latinii au adus cu ei metodele feudale şi cârmuiau peste un popor străin. Castelul era reşedinţa cârmuirii locale. De asemenea, incinta trebuia să fie îndeajuns de largă pentru a adăposti turmele şi cirezile în timpul deselor incursiuni ale duşmanului. De fapt, pentru latini, castelul juca un rol cu mult mai important decât avusese vreodată pentru bizantini sau arabi.[575]

În Apus, castelul nu era încă decât o fortificaţie pătrată sau un donjon, un model pus la punct de normanzi, nepotrivit pentru nevoile Orientului Latin. Cruciaţii au fost siliţi să inoveze. Au împrumutat multe idei de la bizantini. Au învăţat să folosească galeria cu guri speciale,

575 Deschamps, Le Crac, pp. 89-103; Smail, „Crusaders' Castles of the Twelfth Century", în Cambridge Historical Journal, vol. X, 2, o discuţie excelentă asupra funcţiilor unui castel.

machicoulis, precum şi să ridice turnuri de-a lungul curtinei. În scurt timp, atunci când au descoperit că un turn rotund oferea o deschidere mai amplă decât turnurile dreptunghiulare preferate de bizantini, le-au modificat în consecinţă. Castelele mai mici, ridicate de cruciaţi la începutul secolului al XII-lea, precum Belvoir, au fost construite potrivit modelului bizantin, cu un zid exterior mai mult sau mai puţin rectangular, împânzit cu turnuri, care înconjura o incintă centrală unde se afla fortăreaţa. Dar locul ridicării castelelor era astfel ales încât să nu fie nevoie de avanposturi complexe şi întreaga construcţie era cu mult mai solidă. Construcţiile bizantine erau adesea încorporate. La Sahyun, şanţurile bizantine au fost completate cu un canal îngust, adânc de 90 de picioare, tăiat în stâncă.[576] Latinii au adăugat şi hersele, care nu mai fuseseră folosite în Răsărit din vremea romanilor, şi intrarea curbată, pe care arabii începeau să o prefere, dar care fusese arareori folosită de bizantini, probabil pentru că era incomodă pentru maşinile grele pe care le ţineau în castele.[577]

Castelele mai mari au fost, firește, mai complicate. O fortăreaţă precum Kerak trebuia nu

---

576 Pentru planul castelului Belvoir, vezi Deschamps, La Défense, p. 121, iar pentru planul şi mai simplu al Castelului Roşu, Le Crac, p. 57. Castelele gemene din Shoghr şi Bakas au fost întărite cu şanţuri artificiale, ca la Sahyun (Le Crac,

pp. 80-81)

577 Deschamps, „Les Entrées des Châteaux des Croisés“, Syria, vol. XIII.

doar să-l adăpostească pe nobil şi familia acestuia, ci şi pe ostaşii şi dregătorii necesari administrării unei provincii. Într-un asemenea castel din veacul al XII-lea, donjonul unde locuia familia nobiliară era de obicei aşezat în colţul cel mai îndepărtat şi cel mai uşor de apărat al incintei. Cămările şi capela au fost aşezate de obicei în spaţiul central, în vreme ce restul turnurilor din jurul incintei erau îndeajuns de largi pentru a cuprinde barăcile şi administraţia. Planul varia în funcţie de amplasare, de locul pe care era aşezat castelul. Donjonul continua să fie un simplu turn rectangular, după modelul normand, de regulă cu o singură intrare. Zidăria era solidă şi simplă, dar s-au făcut unele încercări de a decora locuinţele şi capela. Din nefericire, niciunul dintre elementele decorative ale castelelor din veacul al XII-lea nu a supravieţuit. În secolul următor, castelele care rămăseseră ale creştinilor şi după domnia lui Saladin au fost redecorate. Sarazinii au modificat castelele pe care le-au ocupat, iar celelalte au căzut în ruină.[578]

De-a lungul secolului al XII-lea, au apărut anumite modificări în planul castelelor. S-a ajuns la concluzia că este mai logic ca donjonul, cea mai puternică parte a castelului, să fie aşezat în dreptul celei mai slabe secţiuni a incintei. Donjonul era mai curând circular decât

578 Vezi, de exemplu, descrierea detaliată şi planurile castelului Kerak în Moab şi Subeibah din Banyas, în Deschamps, La Défense, pp. 80-93,167-175 şi anexele.

rectangular, întrucât o suprafaţă rotunjită putea să reziste mai eficient asediului. Au fost incluse mai multe uşi şi intrări ascunse. Castelele au început să devină mai mari, mai cu seamă atunci când Ordinele militare şi-au construit propriile fortificaţii sau le-au preluat pe cele ale nobililor laici. În castelele Ordinelor militare nu erau amenajate locuinţe pentru doamne. Deşi dregătorii importanţi aveau reşedinţe elegante, toţi locuitorii castelului se aflau acolo cu un scop militar. Fortăreţele mai mari, precum Krak sau Athlit, erau oraşe militare în stare să adăpostească câteva mii de luptători, precum şi slujitorii necesari unei asemenea comunităţi.

Arareori însă aceste fortăreţe găzduiau atâţia oameni. Apărarea era de obicei întărită cu un zid de incintă dublu, concentric. Marile castele ospitaliere, precum Krak şi Marqab, aveau o centură dublă. Templierii au urmat acelaşi model la Safita, dar de obicei preferau un singur zid de incintă. Principalele castele templiere din secolul al XIII-lea, Tortosa şi Athlit, au urmat un tipar mai vechi, dar în ambele cazuri secţiunile mai lungi ale zidurilor se ridicau direct din mare. De-a lungul peninsulei care unea Athlit de uscat se afla o linie dublă complexă. Castelul Teutonilor de la Montfort avea de asemenea un singur zid de incintă. Ideea unui zid dublu nu era nouă. Zidurile Constantinopolului fuseseră construite în două linii în secolul al V-lea, iar în veacul al VIII-lea califul al-Mansur înconjurase oraşul circular al

Bagdadului tot cu un zid dublu. Dar cei dintâi care au folosit zidurile duble pentru un singur castel au fost Ospitalierii, deşi procedeul putea fi folosit doar pentru o fortificaţie de dimensiuni considerabile.[579]

Alte îmbunătăţiri din secolul al XIII-lea au fost netezirea cu grijă a curtinelor, pentru a împiedica prinderea scărilor de asalt, folosirea generalizată a galeriilor cu guri speciale şi a crenelurilor pentru arcaşi, care erau acum înclinate în jos şi care aveau câteodată o fundaţie în formă de scăriţă şi porţi de intrare cu mult mai complicate. La Krak era o intrare lungă, acoperită, dominată de crenelurile din zidurile laterale, urmată de trei colţuri în unghi drept, o hersă şi patru porţi separate. Au fost prevăzute ieşiri ascunse în colţuri care erau ferite privirii, un şiretlic folosit pentru prima oară de bizantini.[580]

Aceste fortăreţe uriaşe, cu zidăria lor solidă, amplasate în locuri minunate, pe piscuri sau pe vârful munţilor, păreau de necucerit în zilele de dinaintea prafului de puşcă. Terenul făcea imposibilă folosirea scărilor, iar turnurile de asediu nu puteau fi aduse aproape de ziduri, doar dacă nu cumva exista o porţiune plată şi dacă lipseau şanţurile. Pentru asediatori era adesea

---

579 Rey, Architecture Militaire des Croisés, p. 70 şi urm. (care exagerează diferenţa dintre stilurile templier şi ospitalier); Fedden, op. cit., pp. 28-29. Vezi Deschamps, Le Crac, p. 279 şi urm. pentru identificarea fazelor şi pentru schimbările de stil. Vezi de asemenea Melvin, La Vie des Templiers, pp. 136-142.

580 Fedden, op. cit., pp. 29-30.

îndeajuns de greu să găsească un loc în apropiere pe care să-şi aşeze catapultele şi balistele pentru a azvârli pietrele. Principalul pericol tehnic era mina. Geniştii săpau un tunel pe sub ziduri, consolidându-l cu lemne pe măsură ce înaintau. În cele din urmă, cu ajutorul vreascurilor, se dădea foc lemnelor, ceea ce făcea ca tunelul să se prăbuşească odată cu zidăria de deasupra. Dar mina nu putea fi săpată atunci când castelul era construit, precum Krak, direct pe stâncă. Atunci când un castel era cucerit, acest lucru se întâmpla de obicei din alte motive. În pofida cămărilor şi cisternelor, foametea şi setea erau pericole reale. Lipsa de oameni însemna adesea că apărarea nu putea fi menţinută aşa cum se cuvenea. Adesea, regatul nu-şi putea permite să trimită o oaste de eliberare, iar faptul că garnizoana ştia acest lucru o împingea spre disperare. În momentul de maxim triumf al lui Saladin, marele castel din Sahyun, care era considerat cel mai puternic al vremii sale, a rezistat doar trei zile în faţa musulmanilor.[581]

Importanţa castelelor cruciate se datorează mai degrabă rolului lor militar, decât unor motive estetice. Cruciaţii care s-au înapoiat în Europa au adus cu ei soluţiile folosite în Orientul Latin, care au fost răspândite în Apus de castele precum Château Gaillard al lui Richard Inimă-de-Leu. Dar castelele din Orient aveau şi o valoare estetică. Capelele lor sunt printre cele mai frumoase

581 Oman, History of the Art of War in the Middle Ages, II, p. 29 şi urm.; Fedden, op. citpp. 34-40.

exemple de arhitectură ecleziastică din Orientul Latin. Sălile de ospeţe, dintre care cea mai frumoasă este cea de la Krak, pot fi comparate cu cele mai reuşite săli gotice din Europa Apuseană. Locuinţele care au supravieţuit pentru a ne da o idee despre palatele nobiliare din Orientul Latin dovedesc bun gust şi rafinament. Camera marelui maestru de la Krak, aşezată în vârful turnului de sud-vest al incintei interioare, cu bolta gotică, cu pilaştrii supli şi cu friza ornamentală decorată cu flori cu cinci petale, simplă, dar frumos sculptată, era probabil mai elegantă decât majoritatea camerelor din marea fortăreaţă. Dar trebuie să fi existat exemple asemănătoare în castelele mai bogate, precum şi în palatele din oraşe. Stilul este cel gotic din nordul Franţei din veacul al XIII-lea, în vreme ce sala de ospeţe are ornamente traforate în piatră asemănătoare cu cele de la Rheims, din biserica Sfântului Nicolae, care datează din aceeaşi perioadă”.

Castelele au fost în primul rând lucrări militare. Bisericile, în schimb, au fost gândite ca opere de artă. Atunci când cruciaţii au sosit în Orient, au găsit aici o veche tradiţie arhitectonică, potrivită acestei regiuni. Lemnul era o marfă rară. Tot lemnul tăiat din păduri era folosit pentru construirea vaselor şi pentru arme. Prin urmare, arhitecţii erau siliţi să construiască fără grinzi. Acoperişurile erau din piatră, de obicei drepte, pentru a putea fi folosite ca terase în răcoarea serii. Pentru susţinerea acoperişului erau folosite

îndeobşte boitele, iar ogivele, care puteau susţine greutăţi însemnate, erau deja la modă. Stilul local al constructorilor sirieni era cel bizantino-arab, dezvoltat sub califii omeiazi, dar înrâurit de inovaţiile abaside târzii şi de arhitectura fatimidă cu influenţele ei nord-africane. Constructorii sirieni văzuseră de curând lucrările bizantine de la Locurile Sfinte şi din Antiohia. Venise şi un val de armeni, meşteşugari pricepuţi, care aveau propriul stil.

Cea dintâi biserică ridicată de cruciaţi în Orient a fost catedrala Sfântul Pavel de la Tars, terminată înainte de 1102. Este o construcţie grosolană şi de prost gust, în stilul bisericilor romanice din nordul Franţei, însă cu ogive. Este rectangulară, cu două abside laterale şi cu naosul străjuit, alternativ, de stâlpi şi de coloane. Coloanele au fost luate dintr-o construcţie antică. Capitelurile sunt blocuri simple, tăiate triunghiular la colţuri, un tip de ornament care poate fi găsit în regiunea Rhinului, dar şi în Armenia, fiind probabil făcute de meşteri armeni. Într-un mod brut, catedrala anticipează arhitectura cruciată de mai târziu.[582][583]

De îndată ce coloniştii s-au aşezat şi au fost în siguranţă, prima lor grijă a fost să repare Locurile Sfinte, iar apoi să aibă biserici potrivite în principalele oraşe. Dintre lăcaşurile sfinte,

582 Deschamps, Le Crac, pp. 197-224; Enlart, Les Monuments des Croisés, II, pp. 96-99.

583 Enlart, op. cit., II, pp. 378-379.

Biserica Naşterii Domnului din Betleem, construită de Constantin şi reparată de Iustinian, era încă în stare bună. Singurele adăugiri arhitectonice făcute de cruciaţi au fost o arcadă gotică, ridicată probabil în jurul anului 1240, un portal nordic şi unul sudic pentru peştera Naşterii Domnului, construite în jurul anului 1180 într-un stil romanic târziu, cu o ogivă şi cu ornamente de acant pe capiteluri, probabil opera meşterilor sirieni. Cruciaţii au construit de asemenea locuinţe monastice în jurul bisericii, care între timp au fost distruse.[584] Dar cea mai venerată dintre toate bisericile, cea a Sfântului Mormânt din Ierusalim, părea complet nepotrivită. După ce fusese distrusă de califul Hakim, bizantinii reconstruiseră rotonda care înconjura mormântul, dar nivelaseră partea de răsărit şi construiseră acolo trei abside. Capela Sfintei Maria Fecioara fusese alipită de partea nordică a rotondei, iar cele trei capele – a Sfântului Ioan, a Treimii şi a Sfântului Iacob – de cea sudică. Golgota fusese reconstruită ca o capelă separată, aşa cum fusese refăcută şi capela Sfintei Elena cu peştera Aflării Sfintei Cruci. Toate construcţiile erau decorate somptuos cu marmură şi mozaicuri. Cruciaţii au hotărât să le strângă pe toate sub un singur acoperiş. Se pare că principala fază de construcţie s-a desfăşurat după cutremurul din 1114 şi înainte de 1130, deşi anumite părţi erau neterminate în 1131, la moartea lui Balduin al II-lea. Biserica cea

584 Enlart, op. cit., II, pp. 66-68.

nouă a fost târnosită abia pe 15 iulie 1149, atunci când s-au sărbătorit cincizeci de ani de la cucerirea oraşului. Clopotniţa a fost adăugat în jurul anului 1175.

Planul noii biserici a fost inevitabil influenţat de amplasament, mărginit la sud de stânca Golgotei, iar la răsărit de coborârea în capela Sfintei Elena, care se găsea cu câteva picioare mai jos de nivelul rotondei. Prin urmare, cruciaţii au dărâmat zidul de răsărit al rotondei bizantine, distrugându-i absidele, şi au înlocuit absida centrală cu o boltă întinsă care ducea în biserica cea nouă. Aceasta era formată dintr-un cor cu o boltă trunchiată înspre capătul de apus, cu o absidă şi o galerie cu arcade de jur-împrejur, cu capătul dinspre răsărit arcuit, cu trei abside. Intre absida centrală şi cea sudică o scară cobora direct în capela Sfintei Elena. Absida sudică se găsea lângă capela Golgotei, care a fost reconstruită, deşi au fost păstrate mozaicurile bizantine împreună cu coloanele de la intrare. La apus de Golgota, înspre rotondă şi capela Sfântului Ioan, a fost construit un nou atrium, pentru a include Piatra Ungerii şi mormântul lui Godefroy şi pe cel al regelui Balduin I. Un portal, principala intrare de astăzi, ducea din atrium într-o curte. De-a lungul navei laterale nordice mai era o navă exterioară, construită în bună parte de bizantini, care se deschidea într-o altă curte, de unde un pasaj care trecea pe lângă capela Sfintei Maria dădea în Strada Patriarhului. O a treia curte

înconjura capela Sfintei Elena, fiind la rândul ei înconjurată de clădiri noi, ridicate pentru a-i găzdui pe priorii augustinieni cărora le fusese încredinţată acum biserica.

Construcţiile cruciate, aşa cum au supravieţuit cuceririi horezmiene din 1244, trecerii timpului şi focului cumplit din 1808, sugerează o înrudire cu marile biserici de pelerinaj clunisiace, mai ales cu biserica Sfântul Sernin din Toulouse, pe care papa Urban al II-lea a sfinţit-o imediat după Conciliul de la Clermont. Galeria cu arcade este foarte asemănătoare chiar celor de la Cluny şi de la Sfântul Sernin. Proporţiile sunt diferite. Arhitecţii Sfântului Mormânt au menţinut coloanele mai joase şi mai masive, pentru a păstra armonia cu coloanele rotondei bizantine, concepute probabil astfel pentru a rezista cutremurelor. Detalii decorative, cu excepţia părţilor în care mozaicurile bizantine şi capitelurile au fost păstrate, pot fi comparate cu cele din sudul şi din sud-vestul Franţei. Sculpturile, mai cu seamă personajele sculptate pe lintouri, par să fi fost lucrate de şcoala din Toulouse, deşi probabil că meşterii au fost din partea locului. Impresia generală este că arhitecţii şi meşterii întregului monument au fost francezi, probabil din Franţa de sud-vest, crescuţi în tradiţia clunisiacă. Se ştie că pe arhitectul clopotniţei îl chema Iordan, un nume dat îndeobşte copiilor botezaţi în râul sfânt. Probabil

că se născuse în Palestina.[585]

Biserica Sfântului Mormânt a fost singurul lăcaş mai vechi căruia cruciaţii i-au adus modificări importante. Au reparat câteva capele mici, precum cea a înălţării de pe Muntele Măslinilor şi cea a Mormântului Fecioarei din Ghetsimani. Atunci când a devenit biserica Templierilor, cruciaţii nu au adăugat Cupolei Stâncii decât marmura decorativă şi de grilajele de fier. Nici moscheea Al-Aqsa nu a fost modificată. Fundaţiile au fost însă reamenajate pentru a putea fi folosite drept grajduri şi cămări, iar în jurul moscheii au fost ridicate clădiri pentru a găzdui Ordinul. Aripa adăugată părţii de sud-vest a devenit reşedinţa preferată a regilor. În majoritatea oraşelor pe care le-au colonizat, cruciaţii au găsit biserici mult prea ruinate pentru a merita să fie reparate sau au preferat să le lase comunităţilor locale care le stăpâneau deja. Cruciaţii au preluat câteva mănăstiri mai vechi, dar, în ansamblu, au preferat să-şi ridice propriile construcţii. Câteodată au folosit aceleaşi locuri şi fundaţii, precum în cazul bisericii de la Muntele Sion. Altă dată au modificat puţin planul anterior, precum în cazul bisericii din Ghetsimani. Cel mai des şi-au ales singuri locurile de construcţie sau au reconstruit din temelii unele biserici, păstrând

585 Enlart, op. cit., H, pp. 144-180; Duckworth, The Church of the Holy Sepulchre, pp. 203-258; Harvey, Church of the Holy Sepulchre, pp. IX-X.

amplasarea lor anterioară.[586][587]

Cu excepţia bisericilor templiere, care aveau o formă rotundă, planul tipic pentru o capelă mică era cel rectangular, cu o absidă, şi includea câteodată şi un zid exterior înspre capătul de răsărit. Zidăria era solidă. O singură boltă, cu arc frânt şi cu ogive încrucişate, susţinea un acoperiş plat de piatră. Astfel de capele au fost construite în fiecare castel, chiar şi în fortăreţele izolate, precum cea de pe dealurile din Wueira, de lângă ruinele vechii Petra.10

Şi bisericile mai mari erau rectangulare, cu nave laterale de-a lungul întregii construcţii, separate de naos prin pilaştri sau prin stâlpi. Aproape întotdeauna bisericile aveau trei abside, care de obicei nu se vedeau din afară din cauza grosimii zidului. Marea catedrală din Tyr, precum şi încă una sau două biserici, aveau transepturi scurte, ceea ce făcea ca planul să aibă formă de cruce fără însă să influenţeze structura. Catedrala din Tortosa are un diaconicon şi un jertfelnic construite în colţurile de sud-est şi de nord-est.

---

586 Enlart, op. cit., II, pp. 207-211; 214-221; 233-236; 243-245; 247-249.

587 Capela din Wueira nu mai cuprinde aproape nimic în afară de absida sa stângă. Există un coronament uşor modelat, dar niciun alt semn de decorare.

Pietrele folosite pentru construcţia capelei par mai mici decât cele obişnuite din bisericile cruciaţilor. Capela pare să fi avut un nartex mic şi o criptă. Capela din Kerak era cu mult mai mare şi avea patru ferestre. Se spune că ar fi avut fresce, dar astăzi nu mai există. Capela templieră de la Athlit nu era circulară, ci dodeca- gonală şi datează din secolul al XlII-lea.

Câteva biserici, precum cea a Sfintei Ana din Ierusalim şi, se pare, catedrala din Cezareea, aveau boite trunchiate deasupra spaţiului dinaintea altarului, dar acoperişul era de regulă drept sau de formă cilindrică. Absidele laterale erau aproape întotdeauna acoperite de boite în cruce. Naosul avea fie o boltă în cruce, fie o singură boltă cu arc frânt şi cu ogive încrucişate. Atunci când absidele laterale erau mai joase decât restul bisericii, existau ferestre de-a lungul luminatorului. Ferestrele, chiar şi cele din capătul de răsărit, erau mici, pentru a nu lăsa înăuntru soarele puternic din Siria. Cu foarte puţine excepţii, arcurile erau frânte. Turnurile erau rare. Biserica abaţiei de pe Muntele Taborului avea două turnuri, câte unul de fiecare parte a intrării de apus, fiecare cuprinzând o capelă mică în absidă la nivelul solului. Turnurile clopotniţă erau câteodată alipite bisericii, dar niciodată integrate ei.[588]

Ornamentele bisericilor din veacul al XII-lea erau simple. Adesea erau folosite coloane din construcţii mai vechi. Capitelurile erau de multe feluri. Unele erau vechi, copiate după stilurile bizantin şi arab al construcţiilor corintice şi al coşurilor împletite. Acestea erau probabil lucrate de zidari locali sau de latini care studiaseră stilurile locale. Alte capiteluri erau lucrate în stilul

588 Vezi Enlart, op. cit., passim. Mă bazez în principal de propriile mele observaţii asupra construcţiilor.

apusean al artei romanice.[589] Unele biserici, precum cea de la Qariat el-Enab, aveau fresce în stil bizantin.[590] Mozaicuri aveau şi Cenaclul de pe Muntele Sion şi capela Adormirii din imediata apropiere.[591] S-ar putea ca acolo să fi lucrat meşteri bizantini, după cum este sigur că au făcut-o la Biserica Naşterii din Betleem, unde au fost trimişi împreună cu materialele de construcţie de împăratul Manuel.[592] Dar ornamentele pictate erau rare. Ornamentele sculptate din jurul arcadelor urmau de obicei modelul în zigzag sau în dinţi de fierăstrău. Au supravieţuit foarte puţine figuri sculptate. Bolţarii arcadelor aveau adesea capiteluri romanice. Un alt element ornamental preferat era rozeta simplă.[593]

Bisericile din veacul al XII-lea păreau uneori prea masive. Nevoia de a evita folosirea lemnului şi de a preveni efectele cutremurelor a făcut ca bisericile Orientului Latin să pară aproape îndesate în comparaţie cu construcţiile contemporane din Apus. Rezultatul final a fost însă de obicei bine proporţionat. Fără îndoială, cruciaţii şi-au adus cu ei propriii arhitecţi,

589 Vezi Enlart, op. cit., I, pp. 70-73.

590 Vezi mai jos.

591 Egumenul Daniel (în Khitrowo, Itinéraires Russes, p. 36) a văzut în anul 1106 mozaicurile din Cenaclu. In jurul anului 1160, loan din Würzburg descrie portretele în mozaic ale apostolilor din Cenaclu, cu o inscripţie în latină care descria pogorârea Sfântului Duh, precum şi mozaicul Adormirii, însoţit tot de o inscripţie în latină, dar care folosea termeni greceşti, din capela Adormirii (P.P.T.S., pp. 42-43).

592 Vezi mai jos.

593 Vezi Enlart, op. cit., I, p. 93 şi urm.

influenţaţi de stilurile franceze, mai cu seamă de cele din Provenţa şi din regiunea Toulouse. Cu siguranţă însă că au urmat şi sfaturile constructorilor locali. În Orient au învăţat cum să folosească arcele frânte. Primele exemple cunoscute din Apus apar în două biserici construite în jurul anului 1115 de Ida de Lorena, mama primilor doi conducători latini ai Ierusalimului. Fiul ei cel mare, Eustache de Boulogne, revenise cu puţin timp înainte din Palestina. Este greu de crezut că arhitecţii care se întorceau în Apus nu au răspândit această inovaţie, care s-a dezvoltat pentru a răspunde nevoilor locale.[594]

Sunt imposibil de făcut generalizări cu privire la originea diferitelor detalii arhitectonice şi decorative. Domul Sfintei Ana din Ierusalim seamănă îndeaproape cu domurile pe care arhitecţii francezi le-au construit în Périgord. Dar acelaşi tip de dom, construit pe boite trunchiate fără un tambur, poate fi găsit în Orient.[595] Sculptura romanică este adesea atât de

---

594 Enlart, op. cit., I, pp. 3-4, 67-68. Unele din ornamentele bisericilor Idei de la Wast şi de la Saint Wulmer din Boulogne amintesc în mod direct de ornamentele arabe. Aproape în acelaşi moment, arcele frânte apar la Cluny. Rolul jucat de arhitecţii armeni în răspândirea arcului frânt şi al boltirii ogivale (pe care tezele exagerate ale lui Strzygowski l-au compromis) trebuie reevaluat. Vezi Baltrusaitis, Le Probleme de VOgive et VArménie, p. 45 şi urm., mai ales pp. 68-70. S-ar mai putea spune multe despre activitatea armenilor în Orientul Latin. Vezi de asemenea Clapham, Romanesque Architecture, pp. 107-112.

595 Clapham, loc. cit. Domul Sfintei Sofia din Constantinopol nu are tambur. In arhitectura persană tamburul era rar întâlnit.

asemănătoare cu cea bizantină sau armeană, încât nu pot fi cu uşurinţă deosebite. Probabil că figurile sculptate şi capitelurile mai fantastice au fost opera meşterilor latini, dar elementele ornamentale tradiţionale reprezentând frunze de acantă sau de viţă-de-vie au fost realizate de localnici. Ornamentele în zigzag par să fi călătorit spre sud, chiar în Europa, dinspre nord. Dar modelul dinţi de fierăstrău era deja cunoscut în Orient. El apare de pildă pe bolţarul de tip romanic de pe marea poartă fatimidă, Bab al-Futuh, din Cairo, care fusese construit de arhitecţii armeni din Edessa, un oraş în care bizantinii ridicaseră foarte multe construcţii în deceniile precedente.[596]

Exemplele care au supravieţuit în artele plastice arată o influenţă bizantină atât de puternică, încât ne putem întreba dacă vreun artist latin a lucrat vreodată în Orient. Mozaicurile din Betleem au fost cu siguranţă concepute şi elaborate de meşteri din Constantinopol, ale căror nume erau Basil şi Efrem, dar ei au lucrat împreună cu autorităţile latine locale. Sunt reprezentaţi deopotrivă sfinţi apuseni şi răsăriteni, iar inscripţiile sunt atât în latină, cât şi în greacă. Mozaicul lui Hristos din capela latină de pe

596 Clapham, op. cit., pp. 110, 112-113. Clapham este reticent în a accepta relevanţa comparaţiilor cu construcţiile armeneşti din cauza datării nesigure. Dar decorarea bisericilor din Armenia Mare poate fi datată cu o oarecare siguranţă. Vezi Der Nersessian, Armenia and the Byzantine Empire, pp. 84-109 (care, printre altele, arată şi dificultatea identificării originii modelelor decorative).

Golgota a fost probabil opera lor.[597] Frescele care se deteriorează rapid la Qariat el-Enab sunt realizate în stil bizantin, dar în vreme ce alegerea subiectelor este răsăriteană, inscripţiile sunt în latină.[598] În jurul anului 1170 se găseau cu siguranţă meşteşugari greci care lucrau în Palestina sub patronajul împăratului Manuel şi care au realizat frescele mănăstirilor ortodoxe Calamon şi Sfântul Eftimie. Nu încape îndoială că aceiaşi meşteri au fost angajaţi de călugării de la Qariat pentru a le decora biserica. Mica biserică de la Amioun, nu prea departe de Tripoli, este uneori considerată, pe baza arhitecturii sale, un monument cruciat. Ea este însă închinată unui sfânt grec, Focas, are inscripţii greceşti, iar frescele bizantine demonstrează că a fost întotdeauna un lăcaş ortodox. Acest exemplu ilustrează dificultatea trasării unei distincţii clare între stilurile locale şi cel latin.[599] Multe biserici latine s-au bucurat de darurile pe care prelaţii lor le-au obţinut de la împăratul din Constantinopol. Marele arhiepiscop Guillaume de Tyr ne spune că împăratul Manuel i-a oferit cadouri bogate pentru

---

597 Church of the Nativity at Bethlehem (ed. Schultz), pp. 31-37,65-66 (descrierea lui loan Focas); Enlart, op. cit., I, p. 159, II, pp. 65-66; Dalton, Byzantine Art and Archaeology, pp. 414-415. Vezi mai sus, vol. II, pp. 391-392 şi n. 1. Mozaicul „Hristos în slavă“ de pe bolta capelei latine de pe Golgota este reprodus ca frontispiciu la Harvey, op. cit., Foarte puţin s-a scris despre el. Ar putea fi o operă bizantină din secolul anterior.

598 Enlart, op. cit., II, pp. 323-324.

599 Enlart, op. cit., II, pp. 35-37.

catedrală[600]; iar trupul arhiepiscopului Archard din Nazaret, care a murit în oraşul imperial pe când se găsea acolo pentru a negocia căsătoria lui Balduin al III-lea, s-a întors la rândul lui încărcat de daruri.[601] De-a lungul veacului al XII-lea, mai cu seamă în vremea lui Manuel, au avut loc frecvente schimburi între Orientul Latin şi Bizanţ, iar influenţa artistică bizantină trebuie să fi fost însemnată. Aceasta a persistat şi în veacul următor. Descrierea palatului Ibelinilor din Beirut de către Wilbrand de Oldenburg, cu mozaicurile şi cu marmura sa, lasă să se întrevadă o lucrare bizantină. Nobilul care construise palatul, Jean d'Ibelin, era fiul unei prinţese bizantine.[602]

Palatul din Beirut a fost o excepţie. În veacul al XIII-lea arhitectura din Orientul Latin a rămas mai aproape de tradiţiile franceze decât cea din secolul anterior. Pe măsură ce teritoriul stăpânit de latini a fost redus la oraşele de pe coastă, meşterii şi tradiţiile locale par să fi avut un rol mai mic. Ultima biserică importantă care a fost terminată înainte de cuceririle lui Saladin a fost catedrala Bunei Vestiri din Nazaret. Construcţia a fost distrusă de Barbars I, dar remarcabilele figuri sculptate care s-au păstrat sunt în întregime franceze. Marele portal, pe care cele mai multe dintre aceste sculpturi îl decorau, pare să fi

600 Guillaume de Tyr, XXII, 4, p. 1068.

601 Ibid., XVIII, 22, p. 857.

602 Wilbrand de Oldenburg în Laurent, Peregrinatores Medii Aevi Quattuor, p. 166 şi următoarele.

semănat îndeaproape cu portalurile catedralelor franceze ale vremii, iar întreaga construcţie era probabil mai apropiată de stilul francez, decât de stilul local anterior.[603] Cea mai importantă biserică dintre cele construite în secolul al XIII-lea, cea a Sfântului Andrei de la Acra, era o construcţie gotică înaltă şi suplă. Astăzi nu au mai rămas decât puţine urme, dar toate descrierile şi desenele călătorilor subliniază înălţimea bisericii. Navele sale laterale erau înalte, luminate de ferestre lungi, înguste şi ascuţite, având sub ele o arcadă oarbă de jur-împrejurul zidurilor exterioare. Nu putem spune cum pătrundea lumina în luminator sau în căpătui de răsărit al bisericii, dar deasupra intrării de apus se găseau trei ferestre mai mari, iar deasupra lor alte trei ferestre de tip ochi-de-bou. Tot ceea ce a mai rămas acum din biserică este un portic, probabil cel de la capătul de apus, care după cucerirea Acrei a fost transportat pe spinarea cămilelor până la Cairo, unde a fost aşezat ca intrare în moscheea ridicată în amintirea sultanului cuceritor, al-Ashraf. Proporţiile porticului sunt suple şi graţioase. Un şir de trei pilaştri subţiri alternează cu alţi doi încă şi mai supli pentru a purta greutatea arcadei spre cele două laturi, iar sculptura ornamentală corespunde îmbinării pilaştrilor. În spaţiul deschis al arcadei se găseşte un arc trilobat, străpuns de un ochi-de-bou. Stilul

603 Enlart, op. cit., pp. 298-310.

este goticul timpuriu din sudul Franţei.[604]

Lucrările din secolul al XIII-lea de la Krak des Chevaliers arată acelaşi gust pentru înălţimi mai mari. Camera înaltă a marelui maestru şi marea sală de ospeţe sunt realizate amândouă în spirit occidental. Cea din urmă are un portic ale cărui proporţii sunt foarte asemănătoare cu cele ale biserici Sfântul Andrei de la Acra, deşi pilaştrii sunt mai puţin graţioşi. Avea însă o rozetă elaborată în centrul arcadei, acolo unde biserica Sfântul Andrei avea un ochi-de-bou.[605]

Din nefericire nu au rămas decât puţine monumente din secolul al XIII-lea, dar, în general, stilul Orientului Latin se apropia de stilul gotic francez de epocă din Ciprul dinastiei de Lusignan şi se distanţa de stilul mai regional din veacul anterior. Vestigiile de la Nazaret lasă să se întrevadă că arta cruciată a păstrat legătura cu evoluţia goticului din Apus. Cuceririle lui Saladin au convins mulţi meşteri locali să-şi încerce norocul lucrând pentru musulmani. Colapsul Bizanţului de la cumpăna dintre veacuri a diminuat inevitabil influenţele bizantine, iar cea de-a Treia Cruciadă a adus mult mai mulţi artişti şi meşteri din Apus în Orient. În acelaşi timp, ostilitatea din ce în ce mai mare dintre Biserica Latină şi cea Ortodoxă a contribuit probabil la o separare mai clară a stilurilor lor artistice.

Nu a supravieţuit decât un manuscris mâniat

604 Enlart, op. cit., II, pp. 15-23.

605 Enlart, op. cit., I, pp. 134-137.

din secolul al XII-lea despre care se ştie că provine din Orientul Latin. Acesta este *Psaltirea* cunoscută ca *Psaltirea reginei Melisenda*. A aparţinut cu siguranţă unei femei, iar întrucât aminteşte de moartea lui Balduin al II-lea şi a reginei Morphia, dar nu şi de cea a regelui Foulques, s-a presupus că a aparţinut Melisendei şi că ar fi fost scris înainte de moartea lui Foulques. Totuşi, la fel de bine s-ar putea să fi fost realizat pentru Ioveta, sora Melisendei, stareţa din Betania. În acest caz, pomenirea lui Foulques nu-şi avea rostul, prin urmare *Psaltirea* ar putea fi datată oricând în timpul vieţii Iovetei, adică până spre 1180. Duetul este cel al unui scrib latin foarte priceput, iar miniaturile marginale par mai degrabă latine decât bizantine. În schimb, paginile care cuprind doar miniaturi sunt bizatine, în stilul provinciilor răsăritene ale Imperiului. Apare şi semnătura unui miniaturist, pe nume Basil, fiind posibil să fie acelaşi Basil responsabil pentru unele dintre mozaicurile de la Betleem din 1169. Imaginile seamănă întrucâtva cu cele dintr-un lecţionar din Siria mâniat de Iosif din Melitene, care a fost identificat cu episcopul care a păstorit acolo între 1193 şi 1220. Aşadar, este posibil ca miniaturistul *Psaltirii reginei Melisenda* să fi fost un sirian educat la şcoala bizantină şi pare probabil ca manuscrisul să fi fost elaborat pentru stareţa Ioveta spre sfârşitul îndelungatei ei vieţi.[606]

606 Boase, „The Arts in the Latin Kingdom of Jerusalem“, în Journal of the Warburg Institute, vol. II, pp. 14-15. Dalton, „Byzantine Art and

Mai există o serie interesantă de manuscrise, îndeobşte considerate de provenienţă siciliană, dar despre care cercetarea modernă a arătat că au fost elaborate la Acra, în vremea şederii Sfântului Ludovic acolo, între 1250 şi 1254. Toate sunt pregnant influenţate de stilul bizantin. Ludovic a cumpărat multe lucruri de la împăratul Balduin al II-lea al Constantinopolului şi s-ar putea ca printre aceste obiecte să se fi găsit şi manuscrise care i-au fost trimise la Acra şi care i-au inspirat pe cei care lucrau acolo. Este imposibil de spus dacă şcoala a supravieţuit întoarcerii regelui în Franţa.[607]

Foarte puţine lucruri s-au păstrat din artele minore. Nu se poate spune ce anume a fost lucrat pe plan local şi ce a fost importat din Răsărit sau din Apus. Mobila şi obiectele de uz cotidian proveneau, fără îndoială, din ateliere locale. Cele mai multe dintre obiectele decorative veneau probabil din afară, de la Constantinopol sau din marile oraşe musulmane, fiind aduse de călători din Franţa sau Italia. O colecţie de obiecte descoperită în secolul al XIX-lea la fundaţia

---

Archaeology“, pp. 471-473, crede că paginile care conţin doar miniaturi au fost făcute pentru alt manuscris, în stilul bizantin-provincial. Miniaturile marginale sunt opera altui miniaturist; ar putea fi romanice apusene, dar cu influenţe răsăritene (e.g. Sfântul Ioan Evanghelistul are barbă). Cel de-al doilea miniaturist a fost un artist mai delicat decât cel dintâi, dar culorile sale sunt mai slabe. In East Christian Art, p. 309, se sugerează că primul miniaturist s-ar putea să fi fost armean. Vezi Buchthal, „The Painting of Syrian Jacobites“, în Syria, vol. XX, p. 136 şi urm., mai ales p. 138.

607 Orice apreciere cu privire la acest grup de manuscrise trebuie să aştepte publicarea următoarei lucrări a domnului H. Buchthal.

construcţiilor monastice de la Betleem cuprindea două vase de alamă, care par să aparţină şcolii mosane din veacul al XII-lea şi care sunt gravate cu o serie de imagini care ilustrează viaţa Sfântului Apostol Toma, o pereche de sfeşnice de argint care par să fie bizantine, de la sfârşitul secolul al XII-lea, o altă pereche de sfeşnice cu smalţ de Limoges tot din aceeaşi perioadă, un sfeşnic mare şi un cap de cârjă tot din smalţ de Limoges din veacul al XIII-lea.[608] Grilajul de fier aşezat de cruciaţi la Cupola Stâncii poate fi de producţie locală, însă seamănă foarte tare cu obiecte de metal romanice din Franţa.[609]

Candelabrele din fier folosite în biserici erau probabil de producţie locală, dar urmau modelul obişnuit din Europa Apuseană.[610] Nu a supravieţuit niciun fel de ceramică sau sticlă. Monedele şi sigiliile erau de producţie locală. Cele dintâi erau destinate folosirii în Orient şi, drept urmare, au urmat tiparele musulmane locale, având chiar şi inscripţii în arabă. Sigiliile din secolul al XII-lea sunt simple şi brute, dar cele din veacul al XIII-lea sunt mai elegante şi mai elaborate.[611] Un relicvar de cleştar, aşezat într-o piesă de argint încrustată cu pietre preţioase şi cu o formă de scăriţă, care cuprindea în interior o cutiuţă de lemn, păstrat acum la Ierusalim, poate

608 Enlart, op. cit., I, pp. 172-201.

609 ibid., II, pp. 310-311.

610 Ibid., I, pp. 175-179.

611 Vezi Schlumberger, Sigillographie de l'Orient Latin, mai ales introducerea lui Blanchet.

fi de provenienţă locală, deşi părţile din cleştar şi argint îşi au probabil originea în Europa Centrală.[612] Din fildeş s-au păstrat două plăci sculptate cu grijă, care au fost folosite pentru a lega Psaltirea reginei Melisenda. Cea dintâi are medalioane cu istoria lui David, având în colţuri viciile şi virtuţile, iar cea de-a doua milosteniile, cu animale fantastice în colţuri. Iconografia este mai degrabă occidentală decât bizantină, deşi costumele regale sunt bizantine, animalele maure, iar ornamentele de inspiraţie armenească. Pare puţin probabil ca un sculptor în fildeş de o asemenea calitate să fi trăit în Ierusalim. Cel mai probabil plăcile au fost un dar venit din altă parte.[613]

Numărul mic al vestigiilor nu trebuie interpretat ca un semn al unei producţii restrânse. Dacă arhitectura a înflorit, este probabil ca şi celelalte arte să fi prosperat şi să fi ilustrat viaţa Orientului Latin. Arhitectura eclectică din veacul al XII-lea este a unor colonişti pregătiţi să se integreze în ţara în care veniseră, deşi din Apus au tot continuat să sosească oameni. Dezastrele de la sfârşitul secolului au pus însă capăt vechiului echilibru. În secolul al XIII-lea au supravieţuit doar câteva din vechile familii mari din Orientul Latin. Locul lor a fost luat de Ordinele militare,

612 Enlart, op. cit., I, pp. 197-198.

613 Enlart, op. cit., I, pp. 199-200; Dalton, Byzantine Art and Archaeology, pp. 221-223, şi East Christian Art, p. 218, subliniază influenţele orientale şi consideră că ar fi vorba de un sculptor local. Boase, loc. cit.

care îşi recrutau membrii mai ales din Apus şi care erau prea puţin sensibile la tradiţiile locale. În oraşe, influenţele locale au încetat. Acra privea acum înspre Apus. Bogăţia era în mâinile italienilor, iar puterea se găsea de obicei în mâinile potentaţilor occidentali sau ale locţiitorilor acestora. Tot mai mulţi nobili s-au retras în Cipru, unde apărea o nouă civilizaţie gotică. Se mai făceau încă simţite câteva influenţe din Bizanţ şi din Orient, însă din ce în ce mai slabe. Bizanţul trecea printr-o perioadă întunecată. Vechea cultură arabă era distrusă de mongoli, iar cultura mai nouă a Egiptului mameluc era extrem de ostilă. În Antiohia se poate să fi continuat această sinteză, dar jafurile, cutremurele şi decăderea au distrus toate urmele. Mai spre sud, încercarea Orientului Latin de a-şi elabora propriul stil specific s-a încheiat pe câmpul de la Hattin. Operele Orientului Latin din veacul al XII-lea, modeste, dar robuste, au fost un preludiu urmat de nimic. În secolul al XIII-lea, Orientul Latin a fost doar o provincie îndepărtată a lumii gotice mediteraneene.

III

CĂDEREA ACREI

„Vine, vine sfârşitul asupra celor patru laturi ale pământului”.

Iezechiel, 7: 2

Vestea morţii lui Barbars a stârnit bucurie în Orientul Latin. Urmaşul lui era fiul său cel mare, Baraqa, un tânăr slab care a domnit încercând să-i stăpânească pe emirii mameluci. Sarcina s-a dovedit prea grea pentru el. În august 1279, emirul trupelor siriene, Qalawun, s-a răsculat şi s-a îndreptat spre Cairo. Baraqa a abdicat în favoarea fratelui său de şaptesprezece ani, iar Qalawun a preluat cârmuirea. Patru luni mai târziu, Qalawun a scăpat de copil şi s-a proclamat el însuşi sultan. Guvernatorul Damascului, Sonqor al-Ashqar, a refuzat să-i recunoască autoritatea şi s-a proclamat la rândul lui sultan în aprilie anul următor. Nu a reuşit însă să-şi păstreze tronul împotriva egiptenilor. După o luptă în apropierea Damascului, în iunie 1280, s-a retras în nordul Siriei şi, în scurt timp, a încheiat pace cu Qalawun, care a obţinut astfel întreaga moştenire a lui Barbars.[614]

Latinii nu au profitat în niciun fel de acest răgaz. Degeaba ilhanul Abagha şi vasalul său,

614 Abu’l Feda, pp. 157-158; Maqrisi, Sultans, I, n, p. 171, II, I, 26; d’Ohsson, Histoire des Mongols, pp. 519-522.

Leon al III-lea al Armeniei, au cerut formarea unei alianţe şi lansarea unei cruciade. Doar Ordinul Ospitalier i-a sprijinit. Carol de Anjou, cu ura sa faţă de Bizanţ – şi de aliaţii genovezi ai Bizanţului, a poruncit balifului său din Acra, Roger de San Severino, să păstreze alianţa cu veneţienii, cu Templierii şi cu Curtea mamelucă. Papa, căruia împăratul Mihail îi promisese supunerea Bisericii Bizantine, l-a încurajat pe Carol în planurile lui siriene pentru a-l distrage de la un atac asupra Constantinopolului. Regele Eduard I şi-a arătat simpatia faţă de mongoli, dar el se afla la mare distanţă, în Anglia, şi nu avea nici bani şi nici timp pentru o nouă cruciadă.[615]

În Orientul Latin, Bohemund al VII-lea se poate să-şi fi dorit să colaboreze cu unchiul său armean, dar nu se înţelegea cu Templierii. Iar în 1277 Bohemund s-a certat cu cel mai puternic dintre vasalii săi, Guy al II-lea Embriaco de Jebail. Lui Guy, care îi era văr şi prieten bun, îi fusese promisă mâna unei moştenitoare locale din familia Aleman pentru fratele său, Jean. Episcopul Bartolomeu de Tortosa a dorit însă această căsătorie pentru propriul său nepot şi a obţinut acordul lui Bohemund. Guy a răpit fata şi a măritat-o cu Jean. Temându-se apoi de răzbunarea lui Bohemund, a fugit la Templieri. Bohemund a răspuns distrugând clădirile Templierilor din Tripoli şi tăind o pădure pe care aceştia o deţineau în apropiere de Montroque. Marele maestru al

615 Hayton, Fior des Estoires, pp. 180-181.

Templierilor, Guillaume de Beaujeu, şi-a condus de îndată cavalerii asupra oraşului Tripoli, pentru a-şi etala puterea în afara zidurilor, iar la întoarcere a ars castelul din Batrun. Dar tentativa de a lua cu asalt fortăreaţa Nephin a dus la capturarea a doisprezece cavaleri templieri, pe care Bohemund i-a închis de îndată la Tripoli. Atunci când Templierii s-au înapoiat la Acra, Bohemund a pornit un atac împotriva Jebailului. Guy, căruia Guillaume de Beaujeu îi lăsase un contingent de templieri, i-a ieşit în întâmpinare. La câţiva kilometri la miazănoapte de Batrun a avut loc o luptă cumplită. Abia dacă erau două sute de luptători de fiecare parte, dar a fost un măcel cumplit. Bohemund a suferit o înfrângere grea. Printre cavalerii pe care i-a pierdut s-au numărat vărul său şi cumnatul lui Guy, Balian de Sidon, ultimul membru al marii familii Garnier.[616]

După înfrângere, Bohemund a acceptat un armistiţiu pe un an, dar în 1278 Guy şi Templierii l-au atacat din nou. Bohemund a fost înfrânt încă o dată, dar cele douăsprezece galere templiere care au încercat să pătrundă cu forţa în portul Tripoli au fost risipite de furtună. Cele cincisprezece galere pe care Bohemund le-a trimis apoi împotriva castelului Templierilor din Sidon au reuşit să producă unele pagube înainte ca marele maestru al Ospitalierilor, Nicolas Lorgne, să intervină. Lorgne s-a grăbit să ajungă la Tripoli,

616 Estoire d’Eracles, II, p. 481; Gestes des Chiprois, pp. 207, 210-213.

unde a încheiat un nou armistiţiu. Dar Guy de Jebail a continuat să fie agresiv. Era hotărât să cucerească personal Tripoli. În ianuarie 1282, împreună cu fraţii săi şi cu câţiva prieteni, s-a strecurat în locuinţele Templierilor din Tripoli. Dar fusese o neînţelegere şi comandantul Templierilor, Reddecoeur, nu se afla acolo. Guy a bănuit o trădare şi s-a speriat. Pe când încerca să se refugieze în casa Ospitalierilor, cineva l-a avertizat pe Bohemund. Conspiratorii au fugit într-un turn al Ospitalierilor, unde oamenii lui Bohemund i-au asediat. După câteva ore, la cererea Ospitalierilor, au acceptat să se predea cu condiţia ca vieţile să le fie cruţate. Bohemund nu şi-a ţinut cuvântul. Toţi cei care-l însoţeau pe Guy au fost orbiţi, iar Guy împreună cu fraţii săi Jean şi Balduin, precum şi cu vărul lor Guillaume au fost duşi la Nephin, unde au fost îngropaţi până la gât într-un şanţ şi au fost lăsaţi să moară de foame.

Soarta înfiorătoare a răsculaţilor i-a îngrozit pe toţi vasalii lui Bohemund. În plus, familia Embriaco era mândră de originea sa genoveză, iar printre conspiratori se găseau mulţi genovezi. Cum genovezii erau prieteni buni cu armenii şi susţineau ideea unei alianţe cu mongolii, Bohemund s-a ţinut de-o parte de politica lor. Între timp, Jean de Montfort, un aliat credincios al genovezilor, a pus la cale o expediţie din Tyr pentru a-şi răzbuna prietenii.

Dar Bohemund a ajuns la Jebail înaintea lui. Doar pisanii, care-i urau pe genovezi, s-au bucurat

din plin de întreaga întâmplare.

Nici mai spre sud lucrurile nu stăteau pe roze. Cârmuirea lui Roger de San Severino de la Acra iritase nobilimea locală. În 1277, Guillaume de Beaujeu a încercat să-l câştige de partea sa pe Jean de Montfort şi a izbutit să-l împace pe Jean cu veneţienii, cărora li s-a îngăduit să revină în locuinţele lor din Tyr. Dar Jean s-a ţinut la distanţă de cârmuirea din Acra. În 1279, regele Hugues a debarcat pe neaşteptate la Tyr, sperând să strângă în jurul lui nobilimea. Jean l-a sprijinit, dar nimeni altcineva nu s-a ridicat alături de el. Intervalul de patru luni în care putea cere în chip legal prezenţa vasalilor să-i ciprioţi peste mare s-a scurs fără să se întâmple ceva. Atunci când cavalerii săi s-au întors în Cipru, regele a trebuit să-i urmeze. I-a învinovăţit pe Templieri pentru eşecul său, pe bună dreptate, pentru că Guillaume de Beaujeu a avut grijă ca Acra să-i rămână credincioasă lui Roger de San Severino. Drept răzbunare, proprietăţile Templierilor din Cipru, inclusiv castelul lor de la Gastria, au fost confiscate. Ordinul s-a plâns papei, care i-a scris lui Hugues pentru a-i cere să înapoieze proprietăţile Templierilor, dar regele a ignorat porunca papală. Deşi se pare că ar fi fost de acord cu încheierea unei alianţe cu mongolii, în principal pentru că Roger de San Severino i se opunea, Hugues nu se găsea în situaţia de a întreprinde vreo acţiune pe continent.[617]

617 Gestes des Chiprois, p. 207; Annales de Terre Sainte, p. 457;

Ilhanul era nerăbdător să-i atace pe mameluci mai înainte ca sultanul Qalawun să-şi poată consolida puterea. Sonqor, fostul emir al Damascului, continua să-i sfideze din nordul Siriei pe egipteni, atunci când, în 1280, la sfârşitul lunii septembrie, o oaste mongolă a trecut Eufratul şi a ocupat Aintab, Baghras şi Darbsaq. Pe 20 octombrie mongolii au intrat în Alep, unde au jefuit pieţele şi au dat foc moscheilor. Înspăimântaţi, locuitorii musulmani din zonele învecinate au fugit spre sud, înspre Damasc. Tot atunci, Ospitalierii din Marqab au întreprins o incursiune foarte profitabilă în Buqaia, ajungând aproape până de Krak şi învingând lângă Maraclea, pe când se înapoiau, oastea musulmană trimisă împotriva lor. Dar mongolii nu au fost îndeajuns de puternici încât să păstreze Alepul. Atunci când Qalawun şi-a strâns ostile la Damasc, mongolii s-au retras dincolo de Eufrat. Sultanul s-a mulţumit să trimită o oaste pentru a-i pedepsi pe Ospitalieri, care însă au înfrânt-o în faţa castelului Marqab.[618]

Cam tot atunci un sol mongol a venit la Acra pentru a le spune latinilor că ilhanul intenţiona să trimită primăvara următoare o oaste de sute de mii de oameni în Siria, cerându-le să-i vină în sprijin cu oameni şi arme. Ospitalierii i-au trimis un mesaj regelui Eduard, dar de la Acra nu s-a dat

---

Amadi, p. 214; Mas Latrie, Documents, II, p. 109; Raynaldus, 1279, p. 488.

618 Maqrisi, Sultans, II, I, p. 26; Abu’l Feda, p. 158; Bar-Hebraeus, p. 463; Gestes des Chiprois, pp. 208-209.

vreun răspuns. Vestea sosirii invaziei mongole l-a înspăimântat pe Qalawun. Acesta a încheiat pacea cu Sonqor în iunie 1281, dându-i ca fief Antiohia şi Apamea. A trimis veste la Acra că ar dori un armistiţiu pe zece ani cu Ordinele militare. Armistiţiul încheiat în 1272 cu Acra mai era în vigoare încă un an. Câţiva emiri din solia egipteană i-au sfătuit pe latini să nu încheie pace cu Qalawun, întrucât în scurt timp urma să fie înlăturat. Atunci când Roger de San Severino a auzit acest lucru, i-a scris de îndată sultanului pentru a-l avertiza şi, astfel, uneltitorii au fost arestaţi la vreme. Ordinele militare din Acra au acceptat armistiţiul, care a fost semnat pe 3 mai. Pe 16 iulie, Bohemund a încheiat un armistiţiu asemănător. A fost un triumf diplomatic pentru Qalawun. Dacă i-ar fi avut în flancul său pe toţi latinii uniţi, chiar şi în lipsa unor întăriri din Apus, campania lui Qalawun împotriva mongolilor ar fi fost periclitată.[619]

În septembrie 1281 două oştiri mongole au pătruns în Siria. Cea dintâi oaste, condusă chiar de ilhan, a cucerit pe rând fortăreţele musulmane de-a lungul frontierei Eufratului; în vreme ce cea de-a doua, comandată de fratele său Mangu Timur, a luat mai întâi legătura cu Leon al III-lea al Armeniei, apoi s-a îndreptat prin Aintab şi Alep spre valea fluviului Orontes. Qalawun plecase deja spre Damasc, unde îşi strânsese ostile, grăbindu-se înspre miazănoapte. Latinii s-au ţinut deoparte,

619 Maqrisi, Sultans, II, I, pp. 28-34; Röhricht, Regesta, p. 374.

cu excepţia Ospitalierilor din Marqab, care au refuzat să se considere legaţi de un armistiţiu încheiat de Ordin la Acra. Câţiva cavalerii ospitalieri au mers să i se alăture regelui Armeniei. Pe 30 octombrie oştile mongolă şi mamelucă s-au întâlnit chiar în faţa oraşului Homs. Mangu Timur comanda grosul oştii, avându-i în flancul său stâng pe ceilalţi principi mongoli, iar în cel drept trupele auxiliare georgiene, împreună cu regele Leon şi cu Ospitalierii. Aripa dreaptă a musulmanilor era comandată de al-Mansur din Hama, centrul se afla sub directa conducere a lui Qalawun, având-l lângă el pe emirul Lajin în fruntea oştii din Damasc. Aripa stângă era condusă de fostul răsculat Sonqor, împreună cu sirienii din nord şi cu turcomanii.

Atunci când, pe parcursul luptei, creştinii s-au alăturat flancului drept al armatei mongole, Sonqor a fost în scurt timp respins, fiind urmărit până la tabăra sa din Homs şi pierzând astfel legătura cu grosul oştirii. Între timp, deşi flancul stâng mongol s-a menţinut pe poziţii, Mangu Timur a fost rănit în urma unui atac mameluc îndreptat asupra oştii din mijloc. Mangu şi-a pierdut cumpătul şi a poruncit o retragere pripită. Leon al Armeniei şi însoţitorii lui au rămas izolaţi. Au fost nevoiţi să-şi croiască drum cu forţa spre nord, suferind pierderi grele. Dar lui Qalawun îi pieriseră prea mulţi oameni pentru a porni în urmărirea lor. Oastea mongolă a trecut înapoi

Eufratul fără alte pierderi. Marele fluviu a rămas hotarul dintre cele două imperii, iar Qalawun nu a îndrăznit să-i pedepsească pe armeni.

Priorul Ospitalierilor din Anglia, Joseph de Chauncy, care se afla în Orient şi fusese de faţă, i-a scris lui Eduard I pentru a-i povesti lupta. Potrivit lui Joseph, regele Hugues şi principele Bohemund nu au reuşit să se alăture la timp mongolilor. Probabil că încerca să-i pună pe cei doi la adăpost de mânia regelui englez, singurul monarh din Occident care privea încă cu interes Ţara Sfântă şi care sprijinea puternic alianţa cu mongolii. Dar sfaturile înţelepte ale lui Eduard nu au fost ascultate în Orient. Regele Hugues nu a făcut nimic, Bohemund a încheiat un armistiţiu cu musulmanii, în vreme ce Roger de San Severino, locţiitorul regelui Carol, a întreprins o călătorie anume pentru a-l întâlni pe Qalawun şi pentru a-l felicita pentru victorie.[620]

În seara zilei de 30 martie 1282, sicilienii, exasperaţi de aroganţa lui Carol de Anjou şi a oamenilor să-i, s-au răsculat brusc şi i-au măcelărit pe toţi francezii de pe insulă. Vecerniile siciliene urmau să-şi facă simţite urmările mult mai departe decât ar fi bănuit locuitorii insulei. Devenea astfel limpede că marele imperiu mediteraneean al lui Carol avea o temelie

620 Maqrisi, Sultans, II, I, pp. 35-37; Abu'l Feda, pp. 158-160; Bar-Hebraeus, pp. 464-465; Hayton, Fior des Estoires, pp. 182-184; Gestes des Chiprois, p. 210; scrisoarea lui Joseph de Chauncy şi răspunsul regelui Eduard (ed. Sanders), P.P.T.S.y voi. 5; Röhricht, Regesta, p. 375; d'Ohsson, op. cit.} pp. 525-534.

şubredă. În următoarele decenii, Carol şi urmaşii săi au încercat în van să recucerească Sicilia de la principii aragonezi care fuseseră aleşi să urce pe tron. Regatul angevin al Neapolelui nu mai era o putere mondială; iar papalitatea, care garantase Angevinilor regatului Siciliei, a fost umilită şi ruinată financiar în urma încercărilor de a-i repune pe tron. Planurile angevine din Balcani şi de dincolo de Balcani, înspre răsărit, au fost abandonate. La Constantinopol împăratul a răsuflat uşurat. Nu mai era nevoit să-şi înfurie poporul oferind Romei supunerea Bisericii Răsăritene, pentru ca papalitatea să pună capăt ambiţiilor lui Carol.[621] În Orientul Latin, Roger de San Severino s-a găsit deodată lipsit de orice sprijin. A fost chemat de stăpânul său înapoi în Italia şi, spre sfârşitul anului, a părăsit Acra, încredinţându-i dregătoria de balif seneşalului său, Odo Poilechien.[622]

Prăbuşirea puterii lui Carol i-a luat prin surprindere pe mameluci! din Egipt, care au răsuflat uşuraţi. Atât Barbars, cât şi Qalawun se temuseră de el şi îl respectaseră. Drept urmare, nu îndrăzniseră să-i atace noua provincie din Orientul Latin. Acum nimic nu-l mai putea împiedica pe sultan, atâta vreme cât latinii puteau fi ţinuţi deoparte de alianţa cu mongolii. În iunie

621 Amari, La Guerra del Vespro Siciliano, rămâne cea mai bună istorie pentru Vecernii şi pentru războiul care a urmat.

622 Gestes des Chiprois, p. 214; Sanudo, Chronique de Românie în Mas Latrie, Nouvelles Preuves y I, pp. 39-40. Odo s-a însurat cu văduva lui Balian d'Ibelin din Arsuf, Lucia de Couvain.

1283, atunci când armistiţiul semnat la Cezareea s-a sfârşit, Qalawun i-a propus lui Odo Poilechien să-l reînnoiască pentru alţi zece ani. Odo a acceptat bucuros, dar nu era sigur dacă avea autoritatea de a încheia un nou armistiţiu. Drept urmare, tratatul a fost semnat din partea latinilor de Comuna din Acra şi de Templierii din Athlit şi Sidon. Tratatul garanta latinilor stăpânirea teritoriului de la Scara din Tyr, la nord de Acra, până la muntele Carmel şi la Athlit, precum şi a Sidonului. Oraşele Tyr şi Beirut au fost însă excluse. Dreptul de a merge liber în pelerinaj la Nazaret a fost păstrat.[623]

Odo a fost bucuros să păstreze pacea, pentru că regele Hugues urma să încerce din nou să-şi recupereze regatul de pe continent. Doamna Isabella de Beirut murise recent, iar oraşul trecuse în stăpânirea surorii ei, Eschiva, soţia lui Onfroy de Montfort, fratele mai mic al seniorului Tyrului. Ştiind că poate să aibă încredere în familia Montfort, Hugues a plecat din Cipru la sfârşitul lunii iulie, însoţit de doi dintre fiii săi, Henric şi Bohemund. Intenţionase să debarce la Acra, dar vântul l-a îndreptat spre Beirut, unde a ajuns pe 1 august şi unde a fost bine primit. Câteva zile mai târziu, Hugues a ridicat ancora şi s-a îndreptat spre Tyr, dar şi-a trimis oastea pe uscat, de-a lungul coastei. Pe drum, oamenii săi au fost măcinaţi de incursiunile musulmanilor,

623 Maqrisi, Sultans, II, I, p. 60, 179-185, 224-230. Vezi Hill, History of Cyprus, II, p. 176.

întreprinse, după cum credea Hugues, la sfatul Templierilor din Sidon. Atunci când a debarcat la Tyr semnele nu i-au fost favorabile. Flamura i-a căzut în mare. Atunci când clerul i-a ieşit în întâmpinare printr-o procesiune, crucea cea mare a alunecat şi a spart capul unui medic evreu de la Curte. Hugues a aşteptat la Tyr, dar nimeni de la Acra nu a întreprins nimic pentru a-i ura bun venit. Comuna din Acra şi Templierii preferau cârmuirea discretă a lui Odo Poilechien. Nobilii ciprioţi nu aveau să stea alături de rege vreme mai îndelungată decât cele patru luni legale. Pe 3 noiembrie, înainte ca această perioadă să se sfârşească, cel mai promiţător dintre fiii săi, Bohemund, a murit. Moartea prietenului şi cumnatului său Jean de Montfort l-a afectat chiar mai mult. Jean nu avea urmaşi, aşa că regele a acceptat ca Tyrul să treacă în stăpânirea fratelui şi urmaşului său, Onfroy, seniorul Beirutului. Hugues a adăugat însă o condiţie, potrivit căreia coroana ar fi putut răscumpăra oraşul, dacă ar fi dorit, în schimbul a o sută cincizeci de besanţi. Dar Onfroy a murit şi el în februarie anul următor. După perioada cuvenită, văduva lui a fost măritată cu fiul cel mai tânăr al lui Hugues, Guy, căruia i-a adus Beirutul. Pentru o vreme, Tyrul a rămas sub stăpânirea văduvei lui Jean, Margareta”.

Hugues a rămas la Tyr chiar şi după ce nobilii săi l-au părăsit. Pe 4 martie 1284, a murit acolo. Făcuse tot ce putuse pentru a-şi restaura autoritatea în Orientul Latin. Propriile sale calităţi

l-au împiedicat, pentru că în pofida înfăţişării sale plăcute şi a farmecului său, era irascibil şi lipsit de tact. Dar eşecul s-a datorat mai degrabă duşmăniei negustorilor din Acra şi Ordinelor militare, care preferau un cârmuitor absent, un monarh aflat la distanţă, care să nu-i deranjeze.[624][625]

Lui Hugues i-a urmat fiul său mai vârstnic, Jean, un băiat frumos, dar delicat, de vreo şaptesprezece ani. Pe 11 mai, la Nicosia, a fost încoronat rege al Ciprului şi imediat după aceea a trecut marea la Tyr, unde a fost încoronat rege al Ierusalimului. Pe continent autoritatea lui nu a fost însă recunoscută în afara oraşelor Tyr şi Beirut. A domnit doar pentru un an şi a murit pe 20 mai 1285 în Cipru. I-a urmat fratele său Henric, care a fost încoronat rege al Ciprului pe 24 iunie. Pentru moment nu a îndrăznit să treacă marea în Siria.[626]

În Siria, Qalawun se pregătea să pornească împotriva latinilor care nu erau protejaţi de armistiţiul din 1283. Eschiva şi Margareta, doamnele văduve care cârmuiau oraşele Beirut şi Tyr, s-au grăbit să-i ceară un armistiţiu, care le-a fost acordat.[627] Ţinta sultanului era marele castel ospitalier de la Marqab, ai cărui ocupanţi se

624 Gestes des Chiprois, pp. 214-216; Amadi, pp. 214-215.

625 Gestes des Chiprois, pp. 216-217; Amadi, p. 216. Vezi Hill, op. cit., p. 178.

626 Gestes des Chiprois, p. 217; Amadi, loc. cit. Vezi Hill, op. cit., p. 179, n. 2.

627 Maqrisi, Sultans, II, II, pp. 212-213.

aliaseră prea des cu mongolii. Pe 17 aprilie 1285, sultanul şi-a făcut apariţia la poalele muntelui pe care era aşezat castelul cu o oaste mare, având cu el cele mai multe catapulte care fuseseră vreodată văzute laolaltă. Oamenii sultanului le-au urcat pe povârniş şi au început să lovească zidurile. Dar castelul era bine echipat, iar catapultele Ospitalierilor se aflau aşezate într-o poziţie mai avantajoasă. Multe dintre maşinile de asediu ale duşmanilor au fost distruse. Vreme de o lună, musulmanii nu au izbutit nimic. În cele din urmă, oamenii sultanului au reuşit să sape un tunel sub Turnul Speranţei, care se ridica la capătul proeminent de miazănoapte, şi l-au umplut cu lemn pentru a-i da foc. Pe 23 mai, tunelul a fost incendiat şi turnul s-a prăbuşit. Căderea turnului a întrerupt asaltul musulmanilor, iar aceştia au fost respinşi. Dar garnizoana a descoperit că tunelul pătrunsese mult mai adânc în interiorul apărării lor. Şi-au dat seama că erau pierduţi şi au capitulat. Celor douăzeci şi cinci de dregători ai Ordinului care se găseau în castel li s-a îngăduit să plece complet înarmaţi şi cu toate bunurile pe care le puteau duce cu ei, pe spinarea cailor. Ceilalţi ostaşi din garnizoană au fost şi ei liberi să plece, însă nu au avut voie să ia nimic cu ei. S-au retras la Tortosa şi apoi la Tripoli. Pe 25 mai, Qalawun şi-a făcut intrarea triumfală în castel.[628]

628 Gestes des Chiprois, pp. 217-218; Amadi, loc. cit.; Maqrisi, Sultans, II, i, p. 80 (de asemenea la p. 86, însă cu data anului următor); Abu’l Feda, p. 161; viaţa lui Qalawun în Reinaud, Bibliothèque des CroisadesII, pp. 548-552.

Pierderea castelului Marqab i-a neliniştit pe locuitorii Acrei, care aflaseră tot atunci şi de moartea lui Carol de Anjou. Carol al II-lea de Neapole, fiul lui Carol de Anjou, era prea ocupat cu războiul din Sicilia pentru a-şi mai îndrepta atenţia către Orientul Latin, iar războiul începea să cuprindă treptat toată Europa Apuseană. Venise vremea pentru un cârmuitor aflat mai aproape. La sfatul Ordinului Ospitalier, Henric al II-lea a trimis din Cipru un sol la Acra, pe nume Iulian cel Galben, pentru a negocia recunoaşterea lui ca rege. Comuna a încuviinţat. Ordinele Ospitalier şi Teutonic au fost de acord. După câteva ezitări, Templierii au fost şi ei de acord să-l sprijine. Odo Poilechien însă a refuzat să renunţe la dregătoria lui de balif. Detaşamentul francez, asigurat în continuare de regele Franţei, l-a susţinut pe Odo.

Pe 4 iunie 1286, Henric a debarcat la Acra. Comuna l-a primit cu bucurie, deşi marii maeştri ai celor trei Ordine au considerat mai prudent să nu participe la primirea care i s-a făcut, spunând că legământul lor religios îi silea să fie neutri. Henric a fost dus cu alai la Biserica Sfintei Cruci. Acolo a anunţat că va locui în castel, aşa cum au făcut regii dinaintea lui. Dar Odo Poilechien a refuzat să evacueze castelul, care fusese întărit cu detaşamentul francez. Episcopul de Famagusta şi abatele Templului Domnului din Acra au mers să discute cu el, iar când Odo le-a respins cererea, au redactat un protest formal. Regele, care stătea

vremelnic în palatul răposatului senior al Tyrului, a anunţat public de trei ori că francezii pot părăsi castelul în siguranţă, cu toate bunurile lor, şi că nimeni nu trebuia să le facă rău. Între timp, locuitorii au început să-şi piardă răbdarea cu Odo şi s-au pregătit să-l atace. Văzând din ce parte bate vântul, cei trei mari maeştri l-au convins pe Odo să le înmâneze castelul şi l-au predat lui Henric. Pe 29 iunie, regele şi-a făcut intrarea solemnă în castel.16

Peste şase săptămâni, pe 15 august, Henric a fost încoronat la Tyr de arhiepiscopul Bonnacorso de Gloria, vicar patriarhal. După ceremonie, Curtea s-a întors la Acra şi au urmat două săptămâni de sărbătoare. Au avut loc jocuri şi turniruri, iar în marea sală a Ospitalierilor s-au jucat piese de teatru. Au fost scene din povestea Mesei Rotunde, cu Lancelot, Tristan şi Palamedes. S-a jucat povestea reginei din Femeie, din Romanul Troiei. Nu mai fusese o sărbătoare atât de veselă şi de minunată în Orientul Latin de mai bine un secol. Frumosul rege-copil i-a fermecat pe toţi, pentru că încă nu se ştia că era epileptic. Unchii regelui, Philippe şi Balduin d'Ibelin, care erau foarte respectaţi, se aflau lângă rege pentru a-l sfătui. La sfatul lor, regele nu a mai rămas mult timp la Acra, ci s-a întors după câteva săptămâni în Cipru, lăsându-l ca balif pe Balduin d'Ibelin. Unchii lui ştiau că un rege care avea să locuiască în mijlocul supuşilor nu ar fi fost pe placul

poporului.[629]

Probabil că sultanul din Cairo a zâmbit atunci când a auzit de petrecerile frivole ale latinilor. Dar ilhanul mongol de la Tabriz socotise că venise vremea pentru o acţiune în forţă. Abagha murise pe 1 aprilie 1282.l-a urmat la tron fratele său, Tekuder, care fusese botezat în copilărie în credinţa nestoriană, luând numele de Nicolae. Dar el era mai apropiat de musulmani. De-abia se urcase pe tron, că şi-a anunţat convertirea la islam şi a luat numele de Ahmed, precum şi titlul de sultan. Tot atunci a trimis o solie la Cairo pentru a încheia un tratat de prietenie cu Qalawun. Politica lui i-a îngrozit pe mongolii mai vârstnici de la Curte, care s-au plâns de îndată Marelui han Kubilai. Având acordul Marelui han, fiul lui Abagha, Arghun, a condus o răscoală în Khorasan, unde era guvernator. La început a pierdut. În curând însă pe Ahmed l-au părăsit generalii şi pe 10 august 1284 a fost ucis într-o conspiraţie de palat. Arghun a urcat de îndată pe tron.[630] Credinţa lui Arghun, ca şi cea a tatălui său, era eclectică. Personal, el înclina spre budism, dar vizirul său, Sa’ad ad-Daulah era evreu, iar cel mai bun prieten al său era un catolic nestorian, Mar Yahbhallaha. Acest om remarcabil era de origine

---

629 Gestes des Chiprois, p. 221; Annales de Terre Sainte, p. 548; Amadi, p. 217.

630 Howorth, History of the Mongols, HI, pp. 295-310; Abu’l Feda, p. 160, şi alţi scriitori arabi se referă la Ahmed (vezi referinţele date de Howorth), dar autorii occidentali îl ignoră. Bar-Hebraeus, pp. 467-471, tratează pe larg despre el.

turcă, un ongut născut în provincia chineză Shan-şi, pe malurile fluviului Hoang-Ho. Venise spre apus însoţit de compatriotul său, Rabban Sauma, cu speranţa deşartă de a face un pelerinaj la Ierusalim. În 1281, pe când se afla în Irak, tronul catolicosului a rămas vacant, iar el a fost ales. A avut o influenţă mare asupra noului ilhan, care tânjea să salveze Locurile Sfinte ale creştinătăţii de musulmani, dar care spusese întotdeauna că va împlini acest lucru doar dacă regii creştini din Apus i-ar da ajutor.[631]

În 1285, Arghun i-a scris papei Honorius al IV-lea pentru a-i propune o acţiune comună, dar nu a primit niciun răspuns.[632] Doi ani mai târziu, a hotărât să trimită o solie în Apus şi l-a ales ca ambasador pe prietenul lui Mar Yahbhallaha, Rabban Sauma. Ambasadorul, care a scris o relatare detaliată a misiunii sale, a plecat la începutul anului 1287. Din Trapezunt s-a îndreptat spre Constantinopol, unde a ajuns cam în vremea Paştelui. A fost primit cu prietenie de împăratul Andronic şi a vizitat Sfânta Sofia şi celelalte lăcaşuri importante din oraşul imperial. Andronic se afla deja în relaţii excelente cu mongolii şi era gata să-i ajute, atât cât resursele sale sleite i-o îngăduiau. De la Constantinopol, Rabban Sauma s-a îndreptat spre Napoli, unde a ajuns la sfârşitul lui iunie. Pe când se găsea acolo, a văzut o luptă

631 Vezi Budge, The Monks of Kublai Khan, introducerea, pp. 42-61, 72-75.

632 Textul scrisorii lui Arghun este editat de Chabot, „Relations du roi Argoun avec l'Occident," în Revue de TOrient Latin, vol. II, p. 571.

navală în port între flotele aragoneză şi napolitană. A fost cel dintâi indiciu că Europa Apuseană era preocupată de propriile sale gâlcevi. Rabban a călărit până la Roma. Acolo a aflat că papa Honorius tocmai murise, iar conclavul care trebuia să-i aleagă succesorul nu se reunise încă. Cei doisprezece cardinali care locuiau în Roma l-au primit, dar Rabban i-a socotit neştiutori şi nefolositori. Cardinalii nu aflaseră nimic despre răspândirea creştinismului în rândul mongolilor şi erau contrariaţi că Rabban se găsea în slujba unui stăpân păgân. Atunci când a încercat să discute chestiuni politice, cardinalii l-au descusut cu privire la credinţa lui şi l-au criticat pentru punctele în care diferea de a lor. La sfârşit, Rabban aproape că şi-a pierdut cumpătul. El venise, după cum spunea, pentru a-şi prezenta omagiile papei şi pentru a face planuri de viitor, nu pentru o dezbatere asupra Crezului. După ce s-a rugat în cele mai importante biserici din Roma, a plecat bucuros spre Genova. Genovezii l-au întâmpinat cu mare fast. Alianţa cu mongolii era importantă pentru ei, aşa că au dat atenţia cuvenită propunerilor solului.

La sfârşitul lunii august, Rabban Sauma a trecut în Franţa, iar la începutul lunii septembrie a ajuns la Paris. Primirea care i s-a făcut acolo i-a satisfăcut toate aşteptările. La intrarea în capitală a fost însoţit de o escortă, iar atunci când a fost primit în audienţă de tânărul rege, Filip al IV-lea, a fost tratat cu onorurile cuvenite unui suveran.

Regele s-a ridicat de pe tron pentru a-l întâmpina şi i-a ascultat solia cu un respect adânc. La sfârşitul audienţei, solul a plecat cu promisiunea că Filip însuşi, cu voia Domnului, va conduce o oaste pentru a salva Ierusalimul. Rabban a fost încântat de Paris. A fost mai cu seamă impresionat de Universitate, aflată atunci în culmea gloriei sale medievale. Regele însuşi l-a însoţit la Sainte-Chapelle pentru a-i arăta relicvele sacre pe care Sfântul Ludovic le adusese de la Constantinopol. Atunci când a plecat mai departe, regele a numit un sol, pe Gobert de Helleville, care urma să-l însoţească înapoi la Curtea ilhanului pentru a pune la punct detaliile alianţei.

Următoarea gazdă a lui Rabban Sauma a fost Eduard I al Angliei, care se afla atunci la Bordeaux, capitala posesiunilor sale franceze. Rabban a găsit în Eduard, care luptase în Orient şi era de mult timp susţinătorul alianţei cu mongolii, un interlocutor inteligent şi realist. Rabban l-a socotit cel mai abil om de stat dintre toţi cei pe care i-a întâlnit în Apus. Rabban a fost măgulit mai ales atunci când i s-a cerut să slujească liturghia în faţa Curţii engleze. Când a venit însă vorba să se stabilească un calendar, Eduard s-a eschivat. Nici el, nici Filip al Franţei nu puteau spune când anume vor putea fi gata să plece într-o cruciadă. Rabban Sauma s-a înapoiat la Roma puţin neliniştit. Pe când se oprise la Geneva pentru a sărbători Crăciunul, s-a întâmplat să-l întâlnească pe cardinalul legat Ioan de Tusculum şi i-a

împărtăşit temerile sale. Mamelucii se pregăteau în acel moment să lichideze ultimele state creştine din Siria şi nimeni din Occident nu lua ameninţarea în serios.

În februarie 1288, a fost ales papă Nicolae al IV-lea, iar unul dintre primele lucruri pe care le-a făcut a fost să-l primească pe ambasadorul mongol. Relaţia personală a celor doi a fost excelentă. Rabban Sauma s-a adresat papei ca întâiului episcop al creştinătăţii, iar Nicolae i-a trimis binecuvântarea sa catolicosului nestorian, pe care l-a recunoscut ca patriarh al Orientului. În săptămâna Mare, solul a slujit liturghia în faţa tuturor cardinalilor şi a primit împărtăşania chiar din mâinile papei. La sfârşitul primăverii anului 1288, Rabban a părăsit Roma însoţit de Gobert de Helleville. Era acoperit cu daruri, multe dintre ele relicve preţioase, pentru ilhan şi pentru catolicos, cu scrisori pentru aceştia şi pentru cele două prinţese de la Curte, precum şi pentru episcopul iacobit de Tabriz, Denis. Scrisorile însă erau cam vagi. Papa nu putea promite că va întreprinde o acţiune clară, până la o dată anume.[633]

Într-adevăr, după cum înţelesese Rabban Sauma, regii din Apus aveau propriile lor griji. Fantoma rău prevestitoare a lui Carol de Anjou împreună cu vechea sete de răzbunare a papalităţii împiedicau orice nouă cruciadă. Papa dăruise Sicilia Angevinilor, dar acum că sicilienii

633 O traducere integrală a relatării călătoriilor lui Rabban Sauma în Europa este dată în Budge, op. cit., pp. 164-197.

se întorseseră împotriva lor, atât papalitatea, cât şi Franţa erau silite să lupte cu două puteri maritime mediteraneene, Genova şi Aragonul, pentru a-şi salva prestigiul şi pentru a recuceri insula. Până când problema siciliană nu avea să fie rezolvată, nici Nicolae, nici Filip nu erau pregătiţi de o nouă cruciadă. Eduard al Angliei a întrezărit pericolul şi a reuşit să aranjeze în 1286 un armistiţiu între Franţa şi Aragon. Atâta vreme însă cât luptele continuau în Italia şi pe mare, armistiţiul era şubred. Mai mult, Eduard avea problemele lui. Poate că dorea să salveze Ţara Sfântă, dar a considerat mai presante cucerirea Ţării Galilor şi încercarea de a supune Scoţia. După moartea lui Alexandru al III-lea al Scoţiei în 1286, ochii lui Eduard s-au îndreptat spre nord, deoarece plănuia să preia controlul asupra regatului învecinat prin intermediul moştenitoarei copile, Margareta, Fecioara din Norvegia. Orientul trebuia să aştepte. Nu mai exista nici puterea opiniei publice care să-i silească pe monarhi să acţioneze.

După cum au arătat încercările papei Grigore al X-lea, spiritul cruciat era muribund.[634]

Lui Arghun nu-i venea să creadă că, în pofida tuturor manifestărilor pioase de devoţiune faţă de Ţara Sfântă, creştinii occidentali puteau să arate o asemenea indiferenţă atunci când soarta îi era

634 Pentru o imagine de ansamblu a situaţiei, vezi Grousset, Histoire des Croisades, III, pp. 711-721, de asemenea Lévis-Mirepoix, Philippe Le Bel, p. 22 şi urm., pentru urmările războiului sicilian asupra politicii generale.

ameninţată. Arghun l-a primit înapoi pe Rabban Sauma cu cele mai mari onoruri şi s-a purtat prietenos cu Gobert de Helleville. Dorea însă promisiuni mai ferme decât putea Gobert să-i ofere. Imediat după Paştele anului 1289, Arghun a trimis un al doilea sol cu scrisori pentru papă şi pentru regii Franţei şi Angliei, un genovez pe nume Buscarel de Gisolf, care se aşezase în ţară cu multă vreme în urmă. Scrisoarea către Filip s-a păstrat. A fost scrisă în limba mongolă, folosind un alfabet uigur. În numele Marelui han Kubilai, Arghun l-a anunţat pe regele Franţei că spera, cu voia Domnului, ca în ultima lună de iarnă din anul panterei, adică în ianuarie 1291, să se îndrepte spre Siria şi să ajungă la Damasc spre mijlocul primei luni de primăvară, adică în februarie. Dacă regele urma să trimită ajutoare şi mongolii vor cuceri Ierusalimul, atunci i-l vor încredinţa. Dar dacă nu va primi ajutor, întreaga campanie va fi irosită. Scrisorii i-a fost adăugată o notă de Buscarel, scrisă în franceză, în care sunt aduse complimente pline de tact regelui francez şi se adaugă că Arghun va avea douăzeci sau chiar treizeci de mii de călăreţi cu el, că va fi însoţit de regele creştin al Georgiei şi că se angajează să asigure occidentalilor toate cele necesare. O scrisoare asemănătoare, acum pierdută, trebuie să fi fost trimisă regelui Eduard, căreia papa i-a adăugat o notiţă cuprinzând o recomandare şi o încurajare. Răspunsul lui Filip nu ni s-a păstrat, dar cel al lui Eduard ne este cunoscut. Regele

englez îl felicita pe ilhan pentru iniţiativa lui creştinească şi-i aducea omagii prieteneşti. Nu se pomenea însă nicio dată precisă şi nu erau făcute niciun fel de promisiuni. Ilhanul de-abia îl amintea pe papă, care nu putea face mai nimic fără sprijinul regilor.[635] Între timp, un alt latin, al cărui nume nu este cunoscut, a scris un tratat în care arăta cât de uşor ar fi pentru o oaste apuseană să debarce la Laiazzo, în Armenia, unde regele armean i-ar fi acordat sprijinul, iar de acolo să facă joncţiunea cu mongolii. Sfatul lui nu a fost băgat în seamă.[636]

În pofida răspunsurilor prea puţin promiţătoare cu care Buscarel s-a înapoiat, Arghun l-a mai trimis încă o dată în Europa Apuseană, împreună cu doi mongoli creştini, Andrei Zagan şi Sahadin. Solii au mers mai întâi la Roma, unde au fost primiţi de papa Nicolae, iar apoi s-au îndreptat spre regele Angliei, înarmaţi cu scrisori de încurajare de la papă, care pare să fi socotit că Eduard era mai probabil să ia semnul crucii decât Filip. Solii au ajuns la Curtea lui Eduard la începutul anului 1291. Fecioara din Norvegia murise însă în anul precedent, aşa că regele era cu totul prins de afacerile scoţiene. Mâhniţi, solii s-au înapoiat la Roma, unde au stat de-a lungul verii. Se făcuse însă prea târziu.

635 Chabot, op. cit., pp. 593-594; 604-616, care include textele scrisorilor.

636 Kohler, „Deux Projets de Croisade en Terre Sainte“, text şi introducere, Mélanges pour Servir a l'Histoire de l'Orient Latin, p. 516 şi urm.

Soarta Orientului Latin fusese hotărâtă, iar ilhanul Arghun murise.[637]

Dacă alianţa cu mongolii ar fi fost încheiată şi pusă în practică de Occident, existenţa Orientului Latin ar fi fost aproape sigur prelungită. Mamelucii ar fi fost loviţi, dacă nu chiar distruşi; iar ilhanatul Persiei ar fi supravieţuit ca o putere prietenă a creştinilor şi a Occidentului. Aşa cum au stat însă lucrurile, imperiul mameluc a supravieţuit pentru aproape încă trei secole, iar la mai puţin de patru ani de la moartea lui Arghun mongolii din Persia au trecut în tabăra musulmanilor. Prin neglijenţa Occidentului au fost pierdute nu doar cauza latinilor din Orient, ci şi cea a nefericitelor comunităţi de creştini orientali. Iar această neglijenţă a fost urmarea directă a războiului sicilian, la rândul lui un rezultat al înverşunării papale şi al imperialismului francez.

În această vreme Orientul Latin dădea impresia unei uimitoare lipse de responsabilitate. Regele Henric abia ce se înapoiase în Cipru de la sărbătorile din Acra, că între pisani şi genovezi a şi început un război deschis pe coasta siriană. În primăvara anului 1287, genovezii au trimis în Levant o escadră sub conducerea amiralilor Toma Spinola şi Orlando Ascheri. Pe când Spinola se afla în Alexandria pentru a obţine neutralitatea prietenoasă a sultanului, Ascheri a navigat de-a lungul ţărmului sirian, scufundând şi capturând orice vase ale pisanilor, sau ale pisanilor din

637 Chabot, op. cit., pp. 617-619.

Orientul Latin, pe care le-a putut găsi. Doar intervenţia Templierilor a împiedicat ca marinarii luaţi prizonieri să fie vânduţi ca sclavi. Ascheri s-a retras apoi la Tyr, unde plănuia un atac asupra portului Acrei. Veneţienii şi-au unit flota cu cea a pisanilor pentru a proteja portul, dar Ascheri a obţinut o victorie dincolo de dig pe 31 mai 1287, însă nu a putut pătrunde în radă. Atunci când Spinola a plecat din Alexandria, genovezii au putut să blocheze întreaga coastă. În cele din urmă, marii maeştri ai Ordinelor Templier şi Ospitalier, împreună cu reprezentanţii nobilimii locale, i-au convins pe genovezi să navigheze înapoi spre Tyr şi să îngăduie trecerea liberă a vaselor.[638]

Un port a fost cruţat de acest conflict, pentru că avusese deja o soartă mai tristă. De ceva timp negustorii din Alep se plângeau sultanului că era supărător pentru ei să-şi trimită bunurile în portul creştin Latakia, ultimul vestigiu al principatului Antiohiei. Pentru Qalawun prilejul s-a ivit în acea primăvară. Cutremurul din 22 martie a afectat serios zidurile oraşului. Pretinzând că Latakia, ca parte a vechiului principat, nu era inclusă în armistiţiul cu Tripoli, Qalawun şi-a trimis emirul, Husam ad-Din Turantai, pentru a cuceri oraşul. Latakia a căzut uşor în mâinile lui, dar apărătorii s-au retras într-un fort aflat la gura portului, unit de uscat printr-un dig. Turantai a lărgit digul şi în scurt timp, pe 20 aprilie, a convins garnizoana să capituleze. Nu se făcuse nicio încercare de a-i veni

638 Gestes des Chiprois, pp. 220-230; Annales januenses, p. 317.

în ajutor.[639]

Vechiul stăpân al Latakiei, Bohemund al VII-lea, nu a supravieţuit mult pierderii. Pe 19 octombrie 1287 a murit fără copii. Moştenitoare i-a fost sora lui, Lucia, care se măritase cu fostul mare amiral al lui Carol de Anjou, Narjot de Toucy, şi care trăia acum în Apulia. Nobilii şi locuitorii din Tripoli nu doreau în mod deosebit să cheme în Orient o prinţesă aproape necunoscută, apropiată angevinilor compromişi. De aceea, i-au oferit ţinutul prinţesei văduve, Sibylla de Armenia. Imediat după ce a primit propunerea, Sibylla i-a scris vechiului său prieten, arhiepiscopului Bartolomeu de Tortosa, pentru a-l invita să fie baliful ei. Scrisoarea a fost însă interceptată, iar nobilii din ţinut au venit dinaintea ei şi i-au spus că episcopul nu putea fi acceptat. Sibylla a refuzat să dea înapoi. După o scenă furioasă nobilii s-au retras şi s-au sfătuit cu principalii negustori, iar împreună au proclamat detronarea Sibyllei şi a întregii dinastii, precum şi instituirea unei Comune, care de-acum înainte urma să deţină autoritatea suverană. Conducătorul ei era Bartolomeu Embriaco, al cărui tată, Bertrand, fusese cel mai aprig duşman al lui Bohemund al VI-lea şi al cărui frate, Guillaume, fusese trimis la moarte cu cruzime de Bohemund al VII-lea, împreună cu vărul său, seniorul de Jebail.

Principesa văduvă s-a retras la fratele ei în

639 Gestes des Chiprois, p. 230; Abu'l Feda, p. 162; Maqrisi în Reinaud, op. cit pp.561-562.

Armenia. La începutul anului 1288 însă, Lucia a sosit împreună cu soţul ei la Acra, de unde urma să se îndrepte spre Tripoli pentru a-şi prelua moştenirea. A fost bine primită de Ospitalieri, vechi aliaţi ai dinastiei, care au condus-o până la Nephin, oraş de la hotarul ţinutului. Ajunsă acolo a emis o proclamaţie în care şi-a expus drepturile. Comuna a răspuns prezentând un lung şir de plângeri şi de nemulţumiri la adresa faptelor crude şi samavolnice ale fratelui, tatălui şi bunicului ei. Locuitorii nu mai voiau să aibă de-a face cu niciun membru al dinastiei. S-au aşezat, în schimb, sub protecţia republicii Genova. Un sol a fost trimis la Genova pentru a-i da de ştire dogelui, care l-a expediat de îndată pe amiralul Benedetto Zaccaria, împreună cu cinci galere, pentru a încheia o înţelegere cu Comuna. Între timp, marii maeştri ai celor trei Ordine, împreună cu baliful Veneţian de la Acra, s-au îndreptat spre Tripoli pentru a susţine cauza moştenitoarei. Marele maestru Ospitalier era împins de vechea prietenie dintre familia ei şi Ordin, iar marii maeştri Templier şi Teuton sprijineau Veneţia împotriva Genovei. Au sfătuit-o însă pe Lucia să recunoască dreptul Comunei de a cârmui întregul ţinut.

Atunci când Zaccaria a sosit, amiralul genovez a insistat să se încheie un tratat prin care să le fie date genovezilor mai multe străzi din Tripoli, precum şi dreptul de a avea un *podesta* la conducerea coloniei. În schimb, amiralul avea să

garanteze libertăţile şi privilegiile Comunei. Locuitorii din Tripoli au început însă să se întrebe dacă Genova avea să fie un prieten dezinteresat. Bartolomeu Embriaco, care-şi asigurase controlul asupra oraşului Jebail, măritându-şi fata, pe Agnes, cu vărul lui mai tânăr, Pierre, fiul lui Guy al II-lea, râvnea şi el la comitat. A trimis o solie la Cairo pentru a afla dacă ar fi primit sprijinul lui Qalawun, în cazul în care s-ar fi proclamat conte. Ambiţia lui a început să iasă la iveală, iar opinia publică din Tripoli s-a răzgândit şi a îmbrăţişat cauza Luciei. Fără a mai da de ştire genovezilor, Comuna i-a scris Luciei la Acra promiţând să o accepte în schimbul recunoaşterii statului ei. Vicleană, Lucia i-a dat de ştire lui Zaccaria, care se găsea la Laiazzo pentru a încheia un tratat comercial cu regele Armeniei. Amiralul genovez a venit de îndată la Acra pentru a discuta cu ea. Lucia a fost de acord să întărească atât privilegiile Comunei, cât şi pe cele ale Genovei, şi în aceste condiţii a fost recunoscută drept contesă de Tripoli.[640]

Înţelegerea le-a displăcut deopotrivă veneţienilor şi lui Bartolomeu Embriaco. Acesta luase deja legătura cu Qalawun, însă nu se ştie dacă el sau veneţienii din Acra au fost cei care au trimis doi latini la Cairo pentru a-i cere sultanului să intervină. Secretarul marelui maestru al Templului cunoştea numele celor doi soli, dar a

640 Gestes des Chiprois, pp. 231-234; Amadi, pp. 217-218; Sanudo, p. 229; Annales Januenses, pp. 322-326.

ales să nu le dezvăluie. Solii l-au avertizat pe sultan că, dacă Geneva stăpânea Tripoli, atunci ar fi dominat întregul Levant, iar comerţul din Alexandria ar fi fost la mila ei.[641]

Sultanul a fost încântat să primească invitaţia de a interveni. I se oferise pretextul să rupă armistiţiul cu Tripoli. În februarie 1289, a pătruns cu întreaga oaste egipteană în Siria, fără a-şi dezvălui însă ţinta. Însă unul dintre emirii săi, Badr ad-Din Bektash al-Fakhri, se afla în solda Templierilor şi i-a dat de ştire marelui maestru Guillaume de Beaujeu că ţinta lui Qalawun era Tripoli. Guillaume s-a grăbit să-i anunţe pe locuitori, să-i îndemne să fie uniţi şi să se pregătească de apărare. Nimeni de acolo nu l-a crezut. Guillaume era ştiut de toţi ca un intrigant şi a fost bănuit că a inventat povestea pentru a obţine vreun câştig, sperând că va fi chemat să mijlocească o înţelegere. Nu s-a întreprins nimic, iar facţiunile şi-au continuat certurile până când, spre sfârşitul lunii martie, oastea uriaşă a sultanului a trecut prin Buqaia şi a ajuns în faţa zidurilor oraşului.[642]

În sfârşit, ameninţarea a fost luată în serios. Înăuntrul zidurilor Comuna şi nobilii deopotrivă i-au acordat întreaga autoritate contesei Lucia. Templierii şi Ospitalierii au trimis oşti sub

641 Gestes des Chiprois, p. 234. Abu'l Muhasin in Reinaud, op. cit., p. 561, spune că Bartolomeu l-ar fi prevenit pe Qalawun.

642 Gestes des Chiprois, pp. 234-235. Al-Fakhri avea titlul de emir silah, de aceea autorul Gestei îl numeşte Salah. Vezi Abu'l Feda, p. 159.

comanda celor doi maeştri de ceremonii, Godefroy de Vendac şi Matei de Clermont. Detaşamentul francez sub comanda lui Jean de Grailly a ieşit din Acra şi s-a îndreptat spre Tripoli. În port se găseau patru galere genoveze şi două veneţiene, precum şi alte câteva vase mai mici, dintre care câteva erau pisane. Din Cipru, regele Henric l-a trimis pe fratele său mai tânăr, Amaury, pe care tocmai îl numise conetabil al Ierusalimului, împreună cu un grup de cavaleri şi cu patru galere. În acest timp, mulţi dintre locuitorii din Tripoli care nu aveau să participe efectiv la lupte au trecut marea în Cipru.

În perioada medievală, Tripoli era aşezat pe malul mării, pe peninsula unde se află astăzi suburbia al-Mina. Oraşul era separat de castelul de la Muntele Pelerin şi, după câte se pare, nu s-a făcut nicio încercare de a apăra castelul. Oraşul a fost însă apărat cu vitejie. Deşi creştinii stăpâneau marea, nu au putut rezista numărului copleşitor al musulmanilor şi impresionantelor maşini de război. Atunci când turnul episcopului din colţul de sud-est al zidurilor de pe uscat şi turnul Ospitalierilor, care se afla între cel dintâi şi mare, s-au prăbuşit sub povara asediului, veneţienii au hotărât că apărarea devenise imposibilă. S-au grăbit să-şi încarce toată averea pe vase şi au ieşit din port. Fuga veneţienilor i-a neliniştit pe genovezi, al căror amiral, Zaccaria, i-a bănuit că încercau să-i fure o parte din vase. Zaccaria şi-a chemat şi el oamenii, iar genovezii au părăsit la

rândul lor oraşul, cu toate bunurile pe care le-au putut salva. Fuga acestora a provocat neorânduială printre creştini, iar în acea dimineaţă, pe 26 aprilie 1289, sultanul a poruncit un asalt general. Hoardele de mameluci s-au urcat peste zidul de sud-est, aflat pe punctul de a se prăbuşi, şi au pătruns în oraş.

Cuprinşi de spaimă, locuitorii au încercat să ajungă la vasele din port. Contesa Lucia, împreună cu Amaury de Cipru şi cu cei doi mari maeştri ai Ordinelor, s-au adăpostit în siguranţă în Cipru. Comandatul Templierilor însă, Petru de Moncada, a fost ucis împreună cu Bartolomeu Embriaco. Fiecare bărbat prins de musulmani a fost ucis de îndată, în vreme ce femeile şi copiii au fost luaţi ca sclavi. Cu ajutorul unor bărci cu vâsle, câţiva fugari au izbutit să treacă pe mica insulă a Sfântului Toma, care se afla în imediata apropiere. Cavaleria mamelucă a intrat însă călare în apele puţin adânci şi a înotat până la insulă. Insula a devenit şi ea scena unor masacre, iar câteva zile mai târziu, atunci când istoricul Abu'l Feda din Hama a încercat să ajungă acolo, a fost îndepărtat de duhoarea corpurilor putrezinde.[643]

Atunci când masacrele şi jafurile s-au terminat, Qalawun a poruncit ca întregul oraş să fie ras de pe faţa pământului, ca nu cumva latinii, care stăpâneau marea, să încerce să îl

643 Gestes des Chiprois, pp. 235-237; Amadi, p. 218; Annales Januenses, loc. cit.; Auria, Annales, în M.G.H. Scriptores, voi. XVIII, p. 324; Maqrisi, Sultans, II, I, pp. 101-103; Abu'l Feda, pp. 163-164.

recucerească.

La porunca lui Qalawun a fost ridicat un nou oraş la poalele Muntelui Pelerin, câţiva kilometri în interiorul uscatului.[644]

Trupele mameluce au înaintat pentru a ocupa Batrun şi Nephin. Nu a existat nicio încercare de a le apăra. Pietro Embriaco, senior de Jebail, s-a supus de bunăvoie sultanului şi i s-a îngăduit să-şi păstreze oraşul, sub o strictă supraveghere, pentru aproape încă un deceniu.[645]

Căderea oraşului Tripoli a provocat un şoc amar locuitorilor Acrei. În ultimii ani se convinseseră singuri că, atâta vreme cât nu s-ar fi arătat ostili, sultanul nu s-ar fi împotrivit ca oraşele creştine de pe coastă să continue să existe. Sultanul le-ar fi putut ataca uşor castelele, care reprezentau un potenţial pericol pentru el. Ar fi putut fi iritat de Ordinele militare a căror misiune era de a lupta pentru credinţă, deşi musulmanii, ca şi creştinii, se foloseau de serviciile bancare ale Templierilor. Dar negustorii şi cei care deţineau prăvălii în oraşele de pe coastă nu voiau decât pace şi era limpede că seniorii iubitori de belşug din Orientul Latin nu doreau să fie stingheriţi de o cruciadă. Acra şi porturile sale surori aduceau profit comercial deopotrivă musulmanilor şi creştinilor, iar locuitorii lor îşi demonstraseră buna credinţă

644 Gestes des Chiprois, pp. 237-238.

645 Maqrisi, Sultans, II, I, pp. 103-104. Sanudo, p. 230. Vezi Grousset, op. cit., p. 745, n. 3.

atunci când refuzaseră alianţa cu mongolii. Atacul neprovocat asupra oraşului Tripoli le-a arătat cât de greşită fusese socoteala lor. Au fost siliţi să înţeleagă că aceeaşi soartă urma să aibă şi Acra.

La trei zile după căderea oraşului Tripoli regele Henric a sosit la Acra. Îl aştepta acolo un sol trimis de Qalawun, care s-a plâns în numele stăpânului său că Henric şi Ordinele militare au încălcat armistiţiul atunci când au venit în ajutorul oraşului Tripoli. Răspunsul lui Henric a fost că armistiţiul avea în vedere doar regatul Ierusalimului. Dacă ar fi cuprins şi Tripoli, atunci sultanul nu ar fi trebuit să-l atace. Musulmanii au acceptat această justificare şi armistiţiul a fost reînnoit, pentru a cuprinde regatele Ierusalimului şi Ciprului pentru alţi zece ani, zece luni şi zece zile. Regele Armeniei şi stăpâna Tyrului s-au grăbit să urmeze exemplul.[646] Dar Henric nu mai avea acum încredere în cuvântul sultanului. Nu putea risca să ceară ajutorul mongolilor, pentru că sultanul ar fi privit cu siguranţă acest lucru drept o încălcare a armistiţiului. Înainte însă de a se înapoia în Cipru în septembrie şi de a-l lăsa pe fratele său ca balif în Acra, Henric l-a trimis pe Jean de Grailly în Europa pentru a-i face pe potentaţii occidentali să înţeleagă cât de disperată era situaţia.[647]

Occidentul fusese la rândul lui îngrijorat de

646 Gestes des Chiprois, p. 238; Amadi, loc. cit. Vezi Stevenson, Crusaders in the East, p. 351, n. 3.

647 Raynaldus, 1288, p. 43, 1289, p. 72.

soarta pe care o avusese Tripoli. Problema siciliană continua însă să preocupe pe toată lumea, cu excepţia lui Eduard al Angliei, însă şi în cazul acestuia criza scoţiană ajunsese la apogeu. Papa Nicolae al IV-lea a fost sincer înduioşat când l-a primit pe Jean de Grailly şi a trimis regilor din Apus o scrisoare plină de mâhnire prin care îi implora să trimită ajutor. El însuşi era însă într-atât de prins de problema siciliană, încât nu putea face nimic mai mult decât să trimită scrisori şi să-şi îndemne clerul să predice cruciada. Principii şi nobilii cărora li se adresa au preferat să aştepte ca regele Eduard să facă prima mişcare. La urma urmei, regele englez luase semnul crucii şi cunoscuse nemijlocit Orientul.[648] Eduard nu a făcut însă nimic. Drept represalii, republica genoveză, care suferise pierderi grele în urma cuceriri oraşului Tripoli, a capturat în apele din sudul Anatoliei un vas de comerţ egiptean mare şi a întreprins o incursiune asupra portului Tineh din Deltă, care era lipsit de apărare. Însă atunci când Qalawun nu i-a mai primit în Alexandria, genovezii s-au grăbit să încheie pace. Când solii genovezi au ajuns la Cairo, i-au găsit atât pe ambasadorul împăratului grec, cât şi pe cel al împăratului german aşteptând să intre la sultan.[649]

Chemarea papei a primit răspuns doar din nordul Italiei. Iar cei care i-au răspuns nu au fost

---

648 Röhricht, „Derniers Jours“, p. 529. Pentru atitudinea lui Eduard, vezi Powicke, op. cit., p. 729 şi urm.

649 Heyd, op. cit., I, pp. 416-418.

nobilii, ci o adunătură de ţărani şi de mici orăşeni fără ocupaţie din Lombardia şi din Toscana, dornici de o aventură care le-ar fi adus o răsplată spirituală, mântuirea, probabil şi ceva pradă. Papa nu a fost tocmai încântat, dar le-a acceptat ajutorul şi l-a aşezat în fruntea lor pe episcopul de Tripoli, care se refugiase la Roma. Papa spera că aceşti cruciaţi italieni nu vor face vreo prostie sub pumnul de fier al unui prelat care cunoştea Orientul. Veneţienii, care nu plânseseră atunci când Genova îşi pierduse baza de la Tripoli, priveau cu totul altfel problema Acrei, unde deţineau hegemonia comercială. Drept urmare, au trimis douăzeci de galere sub comanda lui Niccolo Tiepolo, fiul dogelui, ajutat, la cererea papei, de Jean de Grailly şi de Roux de Sully. Fiecare dintre cei trei a primit câte o mie de monede de aur din vistieria pontificală. Lipseau însă armele. Când flota a ridicat ancora spre Răsărit, i s-au alăturat cinci galere trimise de Iacob de Aragon care, deşi se găsea în război cu papalitatea şi cu Veneţia, era dornic să ajute.[650]

La Acra, armistiţiul dintre regele Henric şi sultan readusese puţină linişte. Comerţul a reînceput. În vara anului 1290, negustorii din Damasc au început să-şi trimită din nou caravanele spre coastă. În Galileea fusese o recoltă bună în acel an, iar ţăranii musulmani se înghesuiau cu produsele la piaţa din Acra.

650 Gestes des Chiprois, p. 238; Dandolo, p. 402; Sanudo, p. 229; Amadi, pp.218-219.

Niciodată oraşul nu fusese atât de plin de viaţă şi de zumzet. În august, în mijlocul acestui belşug, au sosit cruciaţii italieni. Din momentul în care au debarcat, autorităţile au fost stânjenite de prezenţa lor. Erau dezordonaţi, beţivi şi depravaţi. Comandanţii lor, care nu reuşiseră să-i plătească regulat, nu îi controlau în niciun fel. Cruciaţii se gândeau că veniseră să se lupte cu necredincioşii, aşa că au început să-i atace pe negustorii paşnici şi pe ţăranii musulmani. Într-o zi, spre sfârşitul lunii august, a izbucnit o răzmeriţă. Unii spun că ar fi început la o petrecere la care erau prezenţi şi creştini, şi musulmani. Alţii, că un negustor musulman ar fi sedus o creştină, al cărei soţ i-a chemat pe vecini să se răzbune. Deodată, gloata cruciată s-a năpustit pe străzi şi a pătruns în mahalale ucigând toţi musulmanii care-i ieşeau în cale. Şi întrucât au hotărât că oricine purta barbă era musulman, au pierit şi mulţi creştini orientali. Nobilimea oraşului şi cavalerii Ordinelor militare au fost îngroziţi, dar tot ceea ce au putut face a fost să salveze câţiva musulmani şi să-i adăpostească în castel şi să le aresteze pe câteva dintre căpetenii.[651]

Nu a trecut mult până când vestea masacrului a ajuns la sultan. Mânia sultanului a fost îndreptăţită şi a hotărât că sosise vremea ca latinii să fie alungaţi de pe pământ sirian. Cârmuirea Acrei s-a grăbit să ceară iertare şi să

651 Gestes des Chiprois, loc. cit.; Amadi, p. 219; Florio Bustron, p. 118; Maqrisi, Sultans,, II, I, p. 109.

caute justificări, dar solii sultanului au venit în oraş şi au insistat să le fie predaţi toţi cei care se făcuseră vinovaţi de crime pentru a fi pedepsiţi. Conetabilul Amaury a convocat un consiliu. Marele maestru al Templului s-a ridicat în consiliu şi a propus ca toţi criminalii creştini care se găseau în acel moment în temniţele Acrei să fie predaţi reprezentanţilor sultanului ca făptuitori ai masacrului. Opinia publică nu a îngăduit însă ca nişte creştini să fie înmânaţi necredincioşilor şi să fie trimişi la moarte sigură. Solilor sultanului nu li s-a dat satisfacţie. A existat în schimb o încercare timidă de a arăta că unii dintre negustorii musulmani se făceau vinovaţi de izbucnirea răscoalei şi de a da vina pe ei.[652]

Qalawun a răspuns punând mâna pe arme. În urma unei dezbateri între sfetnicii săi, a fost convins că ruperea armistiţiului era întru totul justificată legal. Şi-a ţinut planurile secrete. În vreme ce strângea oastea egipteană, a poruncit celei siriene, comandată de Rukh ad-Din Toqsu, guvernator al Damascului, să înainteze spre coasta Palestinei, pe lângă Cezareea, şi să pregătească maşinile de asediu. Sultanul a dat de veste că expediţia urma să se îndrepte spre Africa.[653] Emirul al-Fakhri i-a trimis însă din nou veste lui Guillaume de Beaujeu şi Templierilor cu privire la adevăratele intenţii ale sultanului.

652 Gestes des Chiprois, pp. 239-240; Amadi, loc. cit.

653 Gestes des Chiprois, p. 240; Maqrisi, Sultans, II, I, p. 109; Muhi ad-Din, în Reynaud, op. cit., pp. 567-568.

Guillaume a dat de ştire mai departe, dar, cum se întâmplase şi cu Tripoli, nimeni nu dorea să-l creadă. Din proprie iniţiativă, marele maestru a trimis o solie la Cairo. Qalawun s-a oferit să cruţe oraşul în schimbul tuturor ţechinilor veneţieni pe care îi aveau locuitorii. Dar atunci când Guillaume a transmis această propunere înaltei Curţi, a fost respinsă cu dispreţ. Guillaume a fost acuzat de trădare şi, pe când părăsea sala, a fost jignit de mulţime.[654]

Mulţumirea de sine a locuitorilor Acrei a crescut şi mai mult spre sfârşitul anului, atunci când din Cairo a sosit vestea morţii lui Qalawun. Acesta renunţase la a mai încerca să-şi ţină ascunsă intenţia de a porni împotriva Acrei. Într-o scrisoare către regele Armeniei, Qalawun a dezvăluit că jurase să nu mai lase niciun creştin în viaţă în oraş. Pe 4 noiembrie a ieşit din Cairo în fruntea oştii sale. Imediat însă a căzut bolnav. Şase zile mai târziu murea la Marjat at-Tin, la doar opt kilometri de capitală. Pe patul de moarte l-a pus pe fiul lui, al-Ashraf Khalil, să promită că va continua campania. Fusese un mare sultan, la fel de necruţător şi de neîndurător ca Barbars, dar cu un sentiment mai profund al credinţei şi onoarei.[655]

Spre deosebire de Barbars, Qalawun a lăsat un fiu vrednic de a conduce. Moartea lui a fost

654 Gestes des Chiprois, loc. cit.; Ludolf de Suchern (trad. Stewart), P.P. T.S., vol. XII, p. 56.

655 Maqrisi, Sultans, II, I, pp. 110-112; Abu'l Feda, p. 163; Gestes des Chiprois, pp. 240-241; Amadi, p. 219.

urmată de obişnuitul complot de palat. Al-Ashraf însă nu a fost luat prin surprindere. A reuşit să aresteze căpetenia complotului, pe emirul Turuntai, şi să-şi consolideze ferm tronul. Se făcuse însă prea târziu pentru a porni împotriva Acrei. Campania a fost amânată pentru primăvara anului următor.[656]

Cârmuirea Acrei a profitat de răgaz şi a trimis încă o solie la Cairo. Solia a fost condusă de o persoană de vază, Philippe Mainboeuf, un cărturar înzestrat, bun cunoscător de arabă. Alături de el se aflau Bartolomeu Pizan, un cavaler templier, un ospitalier şi un secretar pe nume George. Noul sultan a refuzat să-i primească. Au fost aruncaţi în închisoare, unde nu au mai trăit mult timp.[657]

Oastea musulmană a pornit la drum în martie 1291. Al-Ashraf se pregătise cu grijă şi nu uitase nimic. Maşinile de asediu au fost strânse din toate ţinuturile pe care le stăpânea. Oastea de la Hama avea atât de multe, pe o vreme ploioasă şi înnourată, încât a durat o lună să înainteze de la Krak, unde se oprise pentru a lua o catapultă uriaşă, numită Biruitoarea, până la Acra. Aproape o sută de maşini de asediu fuseseră construite la Damasc şi în Egipt. Mai exista o a doua mare catapultă, numită Mânioasa, precum şi maşini de război mai uşoare, însă extrem de eficiente, cunoscute drept Taurii Negri. Pe 6 martie al-Ashraf a părăsit Cairo şi s-a îndreptat spre

656 Abu'l Feda, loc. cit.; Gestes des Chiprois, p. 241

657 Gestes des Chiprois, pp. 241-243; Maqrisi, Sultans, II, I, p. 120.

Damasc, unde se găsea haremul său. Pe 5 aprilie a ajuns cu întreaga oaste în faţa zidurilor Acrei. Oamenii vorbeau de şaizeci de mii de călăreţi şi de o sută şaizeci de mii de ostaşi pedeştri. Oricât de exagerate ar fi aceste numere, oastea sultanului depăşea cu mult trupele pe care creştinii le-ar fi putut strânge.[658]

Vestea pregătirilor sultanului i-a făcut în sfârşit pe locuitorii Acrei să înţeleagă situaţia grea în care se găseau. Pe timpul iernii trimiseseră scrisori disperate în Europa, însă fără vreun rezultat însemnat. În toamna dinainte sosiseră câţiva cavaleri izolaţi. Printre aceştia se număra şi elveţianul Otto de Grandson, alături de câţiva englezi trimişi de Eduard I. Templierii şi Ospitalierii au strâns toţi oamenii de care dispuneau. Marele maestru al Ordinului Teutonic, Burchard de Schwanden, a lăsat o impresie proastă alegând să se retragă chiar atunci; dar urmaşul lui, Conrad de Feuchtwangen a chemat numeroşi cavaleri teutoni din Europa. Regele Henric a trimis oastea cipriotă şi pe fratele lui, Amaury, pentru a conduce apărarea, promiţând că li se va alătura şi el cu întăriri. Fiecărui locuitor din Acra care era bun de luptă i s-a dat ceva de făcut.[659]

Chiar şi aşa însă, numărul creştinilor era prea mic. Toată populaţia Acrei număra între treizeci şi

658 Al-Jazari (ed. Sauvaget), pp. 4-5; Maqrisi, loc. cit.; Abu'l Feda, p. 163.

659 Gestes des Chiprois, p. 241. Vezi de asemenea Röhricht, Geschichte, p. 1008 şi urm.

patruzeci de mii de suflete. Li se adăugau mai puţin de o mie de cavaleri sau sergenţi călare, precum şi vreo paisprezece mii de oşteni pedeştri, inclusiv pelerinii italieni. Fortificaţiile oraşului erau în bună stare şi fuseseră recent întărite din porunca regelui Henric. Existau acum două ziduri care apărau peninsula pe care se aflau oraşul şi mahalaua nordică, Montmusart, iar un zid simplu separa Acra de Montmusart. Castelul se afla lângă acest zid, în apropiere de locul unde se unea cu zidul dublu. Existau douăsprezece turnuri, amplasate la distanţe inegale, aşezate atât de-a lungul zidului exterior, cât şi de-a lungul celui interior. Multe dintre turnuri fuseseră ridicate pe cheltuiala unor pelerini importanţi, precum Turnul Englez construit de Eduard I şi, lângă el, Turnul Contestei de Blois. În colţul în care zidurile care veneau dinspre nord, dinspre golful Acrei, o coteau spre apus, către mare, lângă zidul exterior se înălţa un turn mare, construit de curând de regele Henric al II-lea, chiar în faţa Turnului Blestemat, aflat lângă zidul interior. În faţa Turnului Regelui Henric se găsea un turn de pază construit de regele Hugues.48 Acest colţ era considerat cea mai vulnerabilă secţiune a apărării. Drept urmare, a fost încredinţat chiar trupelor regale aflate sub ascultarea fratelui lui Hugues, Amaury. La dreapta lui au fost aşezaţi cavalerii francezi şi englezi sub comanda lui Jean de Grailly şi a lui Otto de Grandson, apoi veneau veneţienii şi pisanii, precum şi oamenii Comunei din Acra. La

stânga, păzind zidurile mahalalei Montmusart, se găseau Ospitalierii, urmaţi apoi de Templieri, fiecare Ordin aflându-se sub comanda marelui său maestru. Cavalerii Teutoni s-au alăturat oamenilor regelui lângă Turnul Blestemat. De partea musulmanilor, oastea din Hama, în care se găsea şi istoricul Abu'l Feda, se găsea lângă mare, în faţa Templierilor. Oastea Damascului era aşezată în faţa Ospitalierilor, iar cea egipteană se întindea de la capătul zidului din Montmusart până în golful Acrei. Cortul sultanului fusese ridicat în apropierea ţărmului, în faţa Turnului Legatului.[660]

Mai târziu, când lupta s-a terminat şi când totul fusese pierdut, au apărut învinuirile din pricina mâniei şi a durerii. Cronicarii creştini au aruncat cu uşurinţă acuzaţia de laşitate asupra garnizoanei.[661] Dar de fapt, în momentul de

---

660 Abu'l Feda, p. 164; Gestes des Chiprois, p. 243.

661 Principalele cronici latine care relatează căderea Acrei sunt: (1) Gestes des Chiprois, scrisă de aşa-numitul „Templier din Tyr", care era secretarul marelui maestru al Ordinului. El a fost martor ocular şi, deşi l-a admirat pe marele maestru, nu era un templier, iar în general se dovedeşte destul de imparţial. (2) Marino Sanudo cel Bătrân, care nu a fost de faţă şi care se bazează pe relatarea din Gestes.

(3) DeExcidio UrbisAcconis (în Martène şi Durand, Amplissima Collectio, vol. V), o lucrare anonimă al cărei autor a fost contemporan cu evenimentele, fără însă a fi fost martor ocular, şi care lansează foarte uşor acuzaţii de laşitate şi de trădare.

(4) Thaddeus de Neapole, Hystoria de Desolacione Civitatis Acconensis (ed. Riant) este aproape la fel de arbitrar. O relatare a unui călugăr grec, Arsenius (citat de Bartolemeu de Neocastro, ed. Paladino, în Muratori, Rerum Italicarum Scriptores, ediţia nouă, XIII, m, p. 132), îi acuză pe francezi de depravare şi de inacţiune, nu însă şi de laşitate. Aproape toate sursele vorbesc de bine despre regele Henric.

cumpănă al destinului lor, apărătorii Orientului Latin au dat dovadă de un curaj şi de o credinţă care, din păcate, le lipsiseră în ultima vreme. Se prea poate ca la începutul asediului, atunci când vasele încărcate cu femei, bătrâni şi copii au fost trimise spre Cipru, unii bărbaţi capabili de luptă să fi fugit şi ei. Se prea poate ca unii negustori italieni să se fi arătat prea preocupaţi de propriile bunuri. Iar Genova, într-adevăr, nu a luat parte la luptă.

Genova fusese practic eliminată de veneţieni din Acra şi încheiase pace separată cu sultanul. Veneţienii şi pisanii au luptat însă cu vitejie. Pisanii sunt cei care au construit o catapultă mare, care s-a dovedit cea mai eficientă dintre maşinile de război ale creştinilor.

Asediul a început pe 6 aprilie. Zi după zi, catapultele şi maşinile de război ale sultanului au azvârlit pietre şi vase umplute cu un amestec exploziv asupra zidurilor sau peste ele, asupra oraşului, iar arcaşii au tras nori de săgeţi asupra apărătorilor de pe galeriile zidurilor sau de pe platformele turnurilor, în vreme ce musulmanii s-au pregătit să înainteze pentru a mina fortificaţiile cruciate.

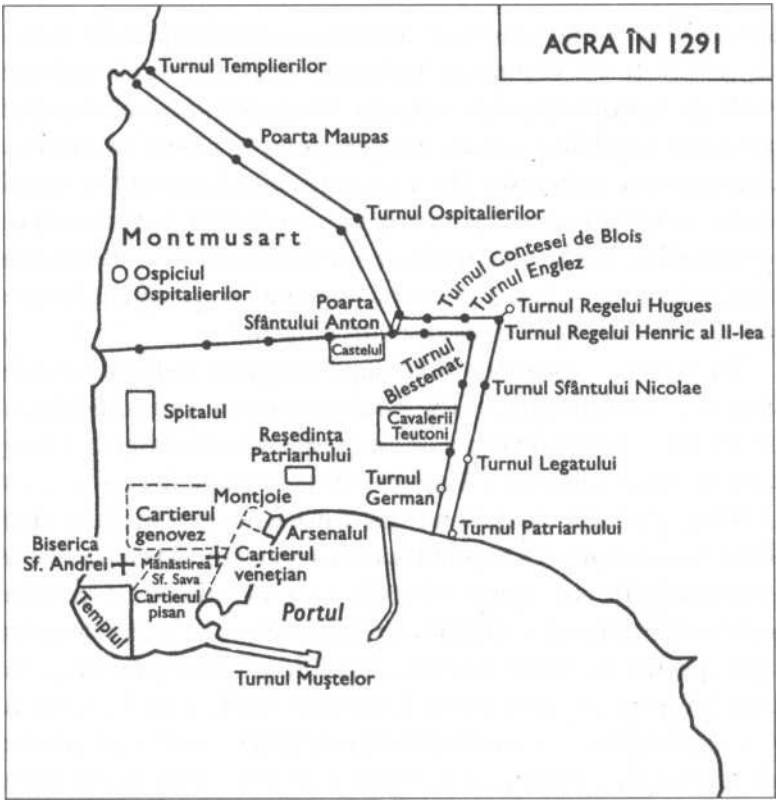

Se spune că sultanul avea câte o mie de oameni pentru fiecare turn. Creştinii dominau încă marea, iar din Cipru au fost aduse regulat provizii de hrană. Apărătorii au dus însă lipsă de arme şi au început să-şi dea seama că nu aveau suficienţi oameni pentru a păzi cum se cuvine zidurile împotriva numărului copleşitor de duşmani. Nu s-a pus însă problema capitulării. Pe un vas a fost fixată o catapultă care a provocat pagube însemnate în tabăra sultanului. În noaptea de 15 aprilie, pe când luna strălucea pe cer, Templierii, ajutaţi de Otto de Grandson, au ieşit dintre

zidurile oraşului şi au pătruns în tabăra oamenilor din Hama. Musulmanii au fost luaţi prin surprindere. Mulţi dintre templieri s-au împiedicat însă în întuneric de funiile corturilor, au căzut şi au fost luaţi prizonieri, în vreme ce ceilalţi au fost respinşi, refugiindu-se cu pierderi grele în oraş. Câteva zile mai târziu, într-o noapte întunecată, o altă ieşire întreprinsă de Ospitalieri a eşuat complet, pentru că musulmanii şi-au aprins torţele şi focurile. După această a doua ieşire s-a hotărât că astfel de acţiuni duceau la pierderea prea multor vieţi în rândul apărătorilor. Dar renunţarea la orice acţiune ofensivă a afectat moralul creştinilor. Un sentiment de neputinţă s-a răspândit în rândurile lor. Timpul era de partea musulmanilor.

Pe 4 mai, la aproape o lună după începerea asediului, regele Henric a sosit din Cipru cu toţi oamenii pe care a reuşit să-i strângă, o sută de cavaleri şi două mii de ostaşi pedeştri, îmbarcaţi pe patruzeci de vase. Îl însoţea arhiepiscopul de Nicosia, Ioan Turco de Ancona. Probabil că regele nu venise mai devreme din cauza unei boli care-l chinuia. A fost primit cu bucurie. De îndată ce a debarcat s-a aşezat în fruntea apărătorilor şi le-a dat un suflu nou. Curând a devenit însă limpede că întăririle cu care venise regele nu erau îndeajuns pentru a întoarce soarta asediului. Într-o ultimă încercare de a încheia pacea, regele a trimis doi cavaleri la sultan, pe Templierul Guillaume de Cafran şi pe Guillaume de Villiers, pentru a-l

întreba de ce a încălcat armistiţiul şi pentru a promite că va repara orice nedreptate i se făcuse. Al-Ashraf i-a întâmpinat dinaintea cortului său, dar mai înainte de a asculta ce aveau de spus i-a întrebat tăios dacă i-au adus cheile oraşului. Când i-au răspuns că nu, sultanul le-a spus că îl interesa locul şi nu soarta locuitorilor şi că, drept răsplată pentru curajul regelui care a venit să lupte, deşi era tânăr şi bolnav, le va cruţa vieţile dacă i se vor preda. Solii abia au apucat să răspundă că vor fi socotiţi trădători dacă făgăduiesc capitularea, când o piatră aruncată de o catapultă de pe ziduri a căzut chiar lângă ei. Al-Ashraf s-a mâniat şi şi-a scos sabia pentru a-i ucide pe soli, dar emirul Shujai l-a potolit, rugându-l să nu-şi mânjească sabia cu sângele porcilor. Cavalerilor li s-a îngăduit să se întoarcă la regele lor.

Oamenii sultanului începuseră deja să sape tuneluri sub turnuri. Pe 8 mai oamenii regelui au hotărât că turnul de pază al regelui Hugues nu mai putea fi apărat. I-au dat foc şi l-au lăsat să se prăbuşească. În săptămâna care a urmat au fost minate Turnul Englez şi Turnul Contesei de Blois, iar zidurile de lângă Poarta Sfântului Anton şi de lângă Turnul Sfântului Nicolae au început să se năruie. Noul turn al lui Henric al II-lea a rezistat până pe 15 mai, când o parte din zidul exterior s-a prăbuşit. A doua zi dimineaţă, mamelucii au forţat intrarea printre ruine, iar apărătorii au fost siliţi să se retragă în spatele zidului interior. În aceeaşi zi a avut loc un atac concentrat asupra Porţii

Sfântului Anton şi doar vitejia Templierilor şi Ospitalierilor i-a împiedicat pe duşmani să intre în oraş. Maestrul de ceremonii al Ordinului Ospitalier, Matei de Clermont, s-a distins prin vitejie.

În cursul zilei următoare musulmanii şi-au întărit controlul asupra incintei exterioare, iar sultanul a poruncit ca asaltul general să se dea în dimineaţa zilei de vineri, pe 18 mai. Atacul s-a dat de-a lungul întregii secţiuni a zidului de la Poarta Sfântului Anton până la Turnul Patriarhului de lângă golf, însă musulmanii s-au concentrat mai cu seamă asupra Turnului Blestemat aflat în colţul ieşit în afară. Sultanul şi-a aruncat toate forţele în luptă. Catapultele au susţinut un bombardament neîncetat. Nenumărate săgeţi trimise de arcaşi au căzut asupra oraşului şi ceată după ceată, avându-i în frunte pe emirii cu turban alb, s-au năpustit asupra cetăţii. Zgomotul era înfricoşător. Asediatorii scoteau ţipete de luptă, iar sunetul trompetelor şi al talgerelor, precum şi bubuitul a trei sute de toboşari urcaţi pe spinările cămilelor, îi îndemnau să înainteze.

Nu a trecut mult până când mamelucii şi-au croit drum în Turnul Blestemat. Cavalerii sirieni şi ciprioţi care-l apărau au fost împinşi înapoi, înspre apus, spre Poarta Sfântului Anton. Acolo le-au venit în ajutor Templierii şi Ospitalierii, care luptau împreună de parcă nu ar fi existat o rivalitate bicentenară între ei. Matei de Clermont a încercat cu disperare să conducă un contraatac

pentru a recupera Turnul, însă, deşi a fost urmat de cei doi mari maeştri, nu a izbutit. De-a lungul zidului de răsărit al oraşului, Jean de Grailly şi Otto de Grandson au rezistat de unii singuri vreme de câteva ore. Însă după ce Turnul Blestemat a căzut, duşmanul a putut să treacă peste zidurile prăbuşinde şi să cucerească

Poarta Sfântului Nicolae. Întregul colţ ieşit în afară fusese pierdut, iar musulmanii pătrunseseră înăuntrul oraşului.

S-au dus lupte aprige pe străzi, dar acum nu se mai putea face nimic pentru a salva Acra. Guillaume de Beaujeu, marele maestru al Templului, fusese rănit de moarte în contraatacul eşuat de la Turnul Blestemat. Camarazii lui l-au purtat în braţe până la clădirea Templului, unde şi-a dat duhul. Matei de Clermont l-a însoţit, dar s-a înapoiat apoi în focul bătăliei şi a murit. Marele maestru al Ospitalierilor, Jean de Villiers, a fost rănit, dar oamenii lui l-au adus până în port şi, în pofida protestelor sale, l-au urcat pe un vas. Tânărul rege şi fratele lui, Amaury, se îmbarcaseră deja. Mai târziu, regele Henric a fost acuzat de laşitate pentru că ar fi părăsit oraşul. Nu putea face însă nimic şi era dator propriului său regat să nu se lase prins. În partea de răsărit, Jean de Grailly a fost rănit, iar Otto de Grandson a preluat conducerea. A confiscat toate vasele veneţiene pe care a putut pune mâna şi i-a îmbarcat pe Jean de Grailly şi pe toţi ostaşii pe care i-a putut salva, fiind cel din urmă care li s-a

alăturat. Pe chei domnea o confuzie înfiorătoare. Ostaşi şi civili, având femei şi copii printre ei, se înghesuiau în bărcile cu vâsle, încercând să ajungă la galerele care se aflau la distanţă de ţărm. Vârstnicul patriarh Nicolae de Hanape, care fusese rănit uşor, a fost aşezat de slujitorii săi credincioşi într-o luntre mică, dar pentru că s-a milostivit şi a lăsat mai mulţi fugari să urce alături de el, lutrea s-a scufundat sub greutatea lor şi s-au înecat cu toţii. Unii oameni au avut prezenţa de spirit să facă rost de o barcă şi să ceară nişte sume exorbitante de la negustorii disperaţi şi de la doamnele aflate pe chei. Aventurierul catalan Roger de Fior, care luptase cu vitejie ca templier în timpul asediului, a preluat conducerea unei galere templiere şi a pus temeliile averii sale fabuloase şantajând femeile nobile din Acra.[662]

Vasele erau prea puţine pentru a-i salva pe fugari. În scurt timp, ostaşii musulmani s-au răspândit prin tot oraşul ucigând pe toată lumea, bărbaţi, femei şi copii deopotrivă. Câţiva dintre locuitori au fost mai norocoşi pentru că rămăseseră în casele lor. Au fost prinşi de vii şi vânduţi ca sclavi. Nu au fost însă cruţaţi prea mulţi. Nimeni nu poate spune câţi anume au

662 Această relatare este preluată din Gestes des Chiprois, pp. 43-54; Sanudo, pp. 230-231; Amadi, pp. 220-225; DeExcidio, cols. 760-782; Thaddens, pp. 18-23; Ludolf de Suchem (P.P.T.S.y pp. 54-61); al-Jazari, p. 5; Maqrisi, Sultans, II, I, pp. 125-126; Abu'l Feda, pp. 164-165; Abu'l Muhasin în Reinaud, op. cit., pp. 569-572. Există o descriere vie (din păcate fără referinţe) în Schlumberger, Byzance et Croisades, pp. 207-279. Muntaner, Cronica (ed. Coroleu), p. 378, descrie purtarea lui Roger de Flor.

murit. Ordinele şi marile case de negustori au încercat mai târziu să întocmească liste de supravieţuitori, dar soarta celor mai mulţi le era necunoscută. Călătorii de mai târziu din Orient aveau să vorbească despre templieri renegaţi care trăiau în mizerie la Cairo şi despre alţi templieri care munceau ca tăietori de lemne la Marea Moartă. După nouă sau zece ani, unii prizonieri au fost eliberaţi şi s-au întors în Europa. Se spune că foştii cavaleri luaţi în sclavie, precum şi urmaşii lor, au fost trataţi de stăpânii lor cu un anume respect. Multe femei şi mulţi copii au dispărut pentru totdeauna în haremurile emirilor mameluci. Din cauza ofertei îmbelşugate, preţul unei fete în piaţa de sclavi de la Damasc a scăzut la o drahmă. Dar numărul creştinilor ucişi a fost cu mult mai mare.[663]

Pe 8 mai, până la căderea nopţii, Acra se găsea în întregime în mâinile sultanului, cu excepţia marii clădiri a Templierilor care intra în mare în colţul de sud-vest al oraşului. Templierii care supravieţuiseră se refugiaseră acolo, împreună cu mai mulţi locuitori, atât bărbaţi, cât şi femei. Vreme de câteva zile, zidurile înalte au sfidat duşmanul, iar vasele care i-au debarcat pe refugiaţi în Cipru s-au întors în ajutorul lor. După aproape o săptămână, al-Ashraf i-a propus maestrului de ceremonii al Ordinului, Pierre de

663 Gestes des Chiprois, pp. 254-255; Maqrisi, op. cit., p. 126, scrisoarea sultanului al-Ashruf către Hethum din Armenia, în Bartholomew Cotton, p. 221. Vezi Röhricht, Geschichte, p. 1021, n. 3.

Sevrey, ca în schimbul predării fortăreţei să-l lase să plece cu toţi oamenii care se găseau înăuntru şi cu toate bunurile lor.

Pierre a acceptat condiţiile, iar un emir însoţit de o sută de mameluci au fost primiţi înăuntrul fortăreţei pentru a supraveghea predarea, în vreme ce flamura sultanului a fost înălţată deasupra turnului. Mamelucii nu au putut fi însă stăpâniţi şi au început să-i provoace pe creştini, încercând să pună mâna pe femei şi pe copii. Mâniaţi, cavalerii s-au năpustit asupra musulmanilor şi i-au măcelărit, iar apoi au dat jos flamura duşmanului, pregătindu-se să lupte până la moarte. La căderea nopţii, Pierre de Sevrey a trimis vistieria Ordinului spre castelul din Sion pe o barcă, încredinţând-o în grija vistiernicului Tibald Gaudin şi a câtorva non-combatanţi. A doua zi, văzând trăinicia castelului şi curajul disperat al garnizoanei, al-Ashraf le-a oferit aceleaşi condiţii onorabile. Pierre şi câţiva dintre cavalerii săi au ieşit sub protecţia unui salvconduct pentru a discuta termenii capitulării. Imediat însă ce au ajuns la cortul sultanului, au fost prinşi, legaţi şi decapitaţi. Atunci când apărătorii aflaţi pe zid au văzut cele întâmplate, au închis din nou poarta şi au luptat în continuare. Nu au putut însă să-i împiedice pe musulmani să se furişeze până la ziduri şi să sape un tunel sub ele. Pe 18 mai, întreaga parte a clădirii aflată pe uscat a început să se năruie. Nerăbdător, al-Ashraf a aruncat în luptă două mii de mameluci prin spărtura care se

ivise. Greutatea lor a fost prea mult pentru temeliile deja scufundate. Pe când se luptau pentru a-şi croi drum înăuntru, întreaga clădire s-a prăbuşit, prinzându-i sub ruinele sale enorme şi omorându-i deopotrivă pe apărători şi pe asediatori.[664]

De îndată ce Acra s-a aflat în stăpânirea sa, sultanul a început să o distrugă metodic. Era hotărât ca oraşul să nu mai fie vreodată vârful de lance al ofensivei creştine în Siria. Casele şi bazarurile au fost jefuite, apoi incendiate. Clădirile Ordinelor militare, turnurile fortificate şi castelele au fost demolate, iar zidurile oraşului au fost lăsate în paragină. După vreo patruzeci de ani, atunci când un pelerin german, Ludolf de Suchem, a trecut prin Acra, printre ruinele strălucitoarei capitale de altă dată a Orientului Latin nu mai trăiau decât câţiva ţărani în mizerie. Frumosul portal al bisericii Sfântului Andrei a fost însă luat pentru a decora moscheea construită la Cairo în cinstea sultanului victorios. Printre zidurile prăbuşite ale bisericii Sfântului Dominic, mormântul dominicanului Iordan de Saxonia a rămas neatins, pentru că musulmanii l-au cercetat şi i-au găsit trupul fără stricăciune.[665]

Celelalte oraşe latine au avut în scurt timp soarta Acrei. Pe 19 mai, atunci când Acra se găsea

---

664 Gestes des Chiprois, pp. 255-256; Bartholomew Cotton, p. 432; Ludolf de Suchem, loc. cit.; Sanudo, p. 231. Povestea este spusă şi de Bar-Hebraeus, p. 493 (cu data 1292).

665 Enlart, Monuments des Croisés, II, pp. 9-11; Etienne de Lusignan, Histoire de Chypre, fol. 90; Ludolf de Suchem (P.P. T.S., p. 61).

în întregime în mâinile sale, al-Ashraf trimisese un mare număr de oameni spre Tyr. Era cel mai puternic oraş de pe coastă, imposibil de cucerit de un duşman care nu stăpânea marea. În trecut, oraşul i se împotrivise de două ori lui Saladin însuşi. Cu câteva luni mai devreme principesa Margareta, căreia îi aparţinea oraşul, îl înmânase nepotului ei, lui Amaury, fratele regelui. Dar garnizoana oraşului era mică şi de îndată ce duşmanul s-a apropiat, baliful lui Amaury, Adam de Cafran, şi-a pierdut cumpătul şi a fugit pe mare în Cipru, părăsind oraşul fără luptă.[666] La Sidon însă, Templierii erau hotărâţi să reziste. Acolo se găsea Tibald Gaudin împreună cu vistieria Ordinului, iar cavalerii care supravieţuiseră l-au ales ca mare maestru, pentru a-i urma lui Guillaume de Beaujeu. Au fost lăsaţi în pace cam o lună. Apoi a venit o uriaşă oaste mamelucă avându-l în frunte pe emirul Shujai. Erau prea puţini cavaleri pentru a apăra oraşul, aşa că, împreună cu mulţi dintre locuitorii de vază, s-au retras în Castelul Mării, care era construit pe o insulă stâncoasă la vreo nouăzeci de metri de ţărm şi fusese de curând întărit. Imediat Tibald a plecat pe mare spre Cipru pentru a strânge oameni care să vină în ajutorul castelului. Însă odată ajuns acolo, nu a făcut nimic, fie din laşitate, fie din

666 Gestes des Chiprois, p. 254; Sanudo, loc. cit.; al-Jazari, p. 6; Abu'l Feda, p. 164; Maqrisi, Sultans, II, I, p. 126. Margareta continua să fie stăpâna Tyrului în 1289 (Gestes, p. 237), deşi în Gestes (ibid.) se vorbeşte despre Amaury ca senior al Tyrului în 1288. Vezi Hill, op. cit., p. 182, n. 5.

disperare.

Templierii din castel s-au luptat cu vitejie, dar, atunci când mamelucii au început să construiască un dig peste mare, şi-au pierdut orice speranţă şi au navigat în sus pe coastă până la Tortosa. Pe 14 iulie, Shujai a pătruns în castel şi a poruncit să fie distrus.[667]

O săptămână mai târziu, Shujai a apărut în faţa Beirutului. Locuitorii speraseră că tratatul încheiat între doamna lor Eschiva şi sultan avea să-i protejeze de un atac. Atunci când emirul a cerut căpeteniilor garnizoanei să vină pentru a-i aduce omagiu, s-au supus de îndată. S-au trezit însă că sunt luaţi prizonieri, iar garnizoana, lipsită de căpetenii, a renunţat să se apere. Au fugit pe mare, luând cu ei relicvele din catedrală. Pe 31 iulie mamelucii au intrat în oraş. Zidurile oraşului şi castelul Ibelinilor au fost dărâmate, iar catedrala a fost transformată în moschee.[668]

În aceeaşi vreme, pe 30 iulie, sultanul a ocupat fără luptă Haifa, a dat foc mănăstirilor de pe Muntele Carmel şi i-a ucis pe călugări. Mai rămăseseră două castele templiere la Tortosa şi Athlit, dar niciunul nu avea garnizoane îndeajuns de puternice pentru a rezista unui asediu. Tortosa a fost părăsit pe 3 august, iar Athlit pe 14. Templierilor nu le mai rămăsese acum decât insula-fortăreaţă de la Ruad, aşezată în faţa

667 Gestes des Chiprois, pp. 256-257; Annales de Terre Sainte, p. 460; al-Jazari, p. 7; Maqrisi, Sultans, II, i, p. 131; Abu'l Feda, loc. cit.

668 Gestes des Chiprois, pp. 257-258; al-Jazari, loc. cit.; Maqrisi, loc. cit.; Abu'l Feda, loc. cit.

Tortosei la vreo trei kilometri depărtare de coastă. Au păstrat stăpânirea asupra acestei insule vreme de încă doisprezece ani şi au părăsit-o abia în 1303, atunci când întregul viitor al Ordinului a început să fie pus sub semnul întrebării.[669]

Oştile sultanului au mers vreme de câteva luni de-a lungul coastei, în sus şi-n jos, distrugând cu atenţie orice loc care ar fi putut fi folosit de latini în eventualitatea unei noi debarcări. Livezile au fost tăiate, sistemele de irigaţie au fost distruse. Singurele castele lăsate în picioare au fost cele din interior, precum Muntele Pelerinului la Tripoli sau Marqab, situat la înălţime. Ţărmul a fost pustiit. Ţăranii altă dată bogaţi şi-au văzut gospodăriile distruse şi au căutat adăpost în munţi. Ţăranii de origine latină s-au grăbit să se amestece printre localnici. Creştinii orientali erau trataţi puţin mai bine decât sclavii. Vechea toleranţă îngăduitoare a islamului dispăruse, înveninaţi de îndelungatele războaie religioase, învingătorii nu au arătat niciun fel de milă necredincioşilor.[670]

Creştinii care se refugiaseră în Cipru nu au avut o soartă cu mult mai bună. Vreme de o generaţie au dus vieţile mizerabile ale unor refugiaţi nedoriţi, faţă de care înţelegerea se diminua odată cu trecerea anilor. Rolul lor a fost doar acela de a le reaminti cipriotilor de dezastrul

669 Gestes des Chiprois, p. 259; Annales de Terre Sainte, loc. cit.; al-Jazari, p. 8; Maqrisi, Sultans, II, i, p. 126; Abu'l Feda, loc. cit.
670 Vezi mai jos.

îngrozitor care se abătuse asupra lor. Dar ciprioţii nu aveau nevoie să li se reamintească. În veacul care a urmat, femeile de pe insulă purtau, de îndată ce ieşeau pe uşa casei, veşminte negre din cap până în picioare. Purtau doliu pentru moartea Orientului Latin.[671]

671 Sanudo, p. 232; Cobham, Excerpta Cypria, pp. 17, 22.

Cartea a V-a

EPILOG

ULTIMELE CRUCIADE

„Cei mai înţelepţi vor învăţa pe cei mulţi, dar ei vor cădea un timp de sabie şi de foc, de temniţă şi pustiire”.

Daniel, 11: 33

Odată cu căderea Acrei şi cu alungarea latinilor din Siria, mişcarea cruciată a început să iasă din sfera politicii pragmatice. Cu un veac mai devreme, după recuceririle lui Saladin, creştinii continuaseră să stăpânească în Orient fortăreţe importante, precum Tyr, Tripoli şi Antiohia. O armată de eliberare avea avanposturi de care se putea folosi. Acum fuseseră pierdute. Mica insulă Ruad, lipsită de resurse de apă, nu putea fi de niciun folos. Expediţiile trebuiau organizate şi aprovizionate cu mărfuri aduse de peste mare, din Cipru. Singura stăpânire creştină rămasă era regatul Armeniei, în Cilicia. Dar călătoria din Cilicia în Siria era dificilă, iar în armeni nu se putea avea întru totul încredere. Căderea Ierusalimului în 1187 a venit ca un şoc pentru creştinătate, într-atât de bruscă fusese prăbuşirea regatului. Dar în 1291 toată lumea ştia că Orientul Latin se năruie. Dispariţia lui a provocat durere şi revoltă, nu însă surpriză. Acum, Europa Apuseană avea probleme şi certuri mai importante acasă la

ea. Nu a mai existat un moment de înflăcărare a credinţei care să-i poarte pe cei puternici înspre Orient, ca în zilele celei de-a Treia Cruciade. O mare expediţie populară, precum cea dintâi cruciadă, era încă şi mai greu de iniţiat. Neamurile apusene se bucurau de o nouă perioadă de tihnă şi prosperitate. Oamenii nu ar mai fi răspuns predicii apocaliptice a lui Petru Eremitul cu pietatea simplă şi neştiutoare a strămoşilor lor din urmă cu două veacuri. Europenii nu mai puteau fi convinşi de făgăduinţa indulgenţelor şi se revoltaseră pentru că Războiul Sfânt fusese folosit în scopuri politice. Odată ce marele imperiu al Bizanţului fusese redus la o umbră, nicio expediţie militară de anvergură nu mai era posibilă. Sfârşitul Orientului Latin a fost o veste dureroasă, dar nu a stârnit vreo reacţie aprinsă.

Papa Nicolae al IV-lea a fost singurul care a căutat să-şi transforme mâhnirea în fapte, dar nu a avut pe nimeni la care să apeleze. Prestigiul papalităţii fusese ştirbit de eşecul războiului sicilian. Regii nu-şi mai dădeau osteneala să împlinească dorinţele pontifului. Împăratul din Apus, a cărui putere universală fusese frântă de papalitate, era cu totul prins în Germania. Dacă ar fi avut succes, împăratul ar fi părăsit Germania doar pentru a întreprinde o expediţie nostalgică în Italia. Regele Filip al IV-lea al Franţei era capabil şi plin de energie, dar, după ce şi-a scăpat regatul de războiul sicilian şi-a consumat energia pentru a-şi consolida autoritatea regală. Eduard al Angliei

avea treabă până peste cap în Scoţia. Mai mult, Anglia şi Franţa se îndreptau spre rivalitatea intensă care avea să ducă în scurt timp la Războiul de 100 de ani. Monarhul cu cea mai mare putere maritimă în Mediterana, Iacob al II-lea de Aragon, şi fratele său, Frederic, pretendent la tronul Siciliei, se găseau în război cu Carol al II-lea de Neapole, clientul papei. Carol era teoretic foarte dornic să sprijine cruciada, dar mai întâi trebuia să-i alunge pe aragonezi din Sicilia. Mai departe, spre răsărit, împăratul bizantin era îndeajuns de ocupat cu atacurile turcilor şi cu noile regate balcanice ale Bulgariei şi Serbiei. În plus, Angevinii din Neapole preluaseră acum pretenţiile împăraţilor latini detronaţi. Patronul lor, papa de la Roma, nu se putea aştepta la multă prietenie din partea grecilor. Oraşele negustoreşti din Italia erau prea ocupate să-şi adapteze politica circumstanţelor schimbătoare, pentru a-şi lua vreun angajament care să le stânjenească. Întrucât regatele lor se găseau acum în prima linie, regii Ciprului şi Armeniei erau cel mai direct interesaţi, mai cu seamă că în eventualitatea unei noi cruciade punctul de plecare ar fi fost unul dintre regate. Cei doi regi erau însă foarte neliniştiţi ca nu cumva să-l provoace pe sultan. Regele Armeniei trebuia să se descurce deopotrivă cu turcii şi cu egiptenii, în vreme ce regele Ciprului se confrunta cu problema refugiaţilor. Mai mult, cele două case regale, acum strâns legate prin căsătorie, aveau să fie în scurt timp

tulburate de certuri de familie şi de războaie civile, Libanul Persiei rămânea un aliat potenţial, dar ilhanul Arghun fusese crunt dezamăgit de neputinţa de a îndemna Apusul să acţioneze înainte de căderea Acrei. Nu mai dorea să încerce încă o dată. În 1295, curând după moartea lui Arghun, ilhanul Ghazan a adoptat islamul ca religie de stat a ilhanatului, denunţând jurământul de credinţă faţă de hanii din Orient. Ghazan era un prieten bun al creştinilor, întrucât fusese crescut de Despina Khatun, soţia frumoasă a ilhanului Abagha, pe care tot Orientul o slăvea. Convertirea ilhanului nu diminuase în vreun fel ura pe care o purta egiptenilor şi turcilor. Însă nu au mai fost trimise solii mongole la Roma şi speranţa ca Persia să devină o putere creştină se risipise. Este adevărat că un sol papal, fratele Ioan de Monte Corvino, se găsea la Khanbaliq (numele mongol al Beijingului). Însă, deşi fratele Ioan se bucura de prietenia lui Kubilai, Marele han nu era acum deloc interesat de treburile Orientului Apropiat.[672]

Mai rămâneau Ordinele militare, întemeiate ca să lupte pentru creştinătate în Ţara Sfântă, care îşi continuau misiunea. După căderea Acrei, Ordinul Teutonic a renunţat la Orient în schimbul

672 Baluze, Vitae Paparum Avenionensium (ed. Molkt), III, p. 150; Atiya, The Crusade in the Later Middle Ages, pp. 34-36; Hill, History of Cyprus, II, p. 193 şi următoarele; Browne, Literary History of Persia, III, p. 40. Pentru loan de Monte Corvino, vezi Atiya, op. cit., pp. 248-252.

posesiunilor baltice,[673] dar Templierii şi Ospitalierii şi-au stabilit cartierul general în Cipru. Neputând să-şi îndeplinească misiunea specifică, Templierii şi Ospitalierii s-au amestecat în politica locală. Probabil că, în cazul unei expediţii, papa putea să conteze pe Ordinele militare pentru a-l sprijini. Daniile însemnate pe care le primiseră în toată Europa stârneau o invidie care putea avea urmări periculoase, dacă nu dovedeau că le foloseau într-un scop nobil. Dar Ordinele Templier şi Ospitalier nu puteau întreprinde o cruciadă fără niciun fel de sprijin.

După căderea oraşului Tripoli, papa Nicolae nu a reuşit să ridice Apusul. A fost la fel de neputincios după marele dezastru al Acrei. Sfetnicii săi nu i-au fost de niciun ajutor. Carol al II-lea de Neapole a susţinut proiectul, elaborat pentru prima oară cu câţiva ani mai înainte, de a contopi Ordinele militare pentru a pune capăt rivalităţii dintre ele. Carol credea însă că, pentru moment, orice acţiune militară era imposibilă în Orient. Susţinea, în schimb, ideea unei blocade economice a Egiptului şi a Siriei. Blocada ar fi fost uşor de menţinut şi ar fi adus pagube însemnate sultanului.[674] De fapt, şi această idee era imposibil de pus în practică. Oraşele negustoreşti italiene, ca şi cele provensale şi aragoneze, nu ar fi

673 Sediul general al Teutonilor s-a mutat la Veneţia în 1291, iar de acolo, în 1309, la Marienburg în Prusia. Pentru istoria ulterioară a Ordinului, vezi capitolul lui Boswell din Cambridge Medieval History, vol. VII, p. 248 şi urm.

674 Atiya, op. cit., pp. 35-36.

cooperat niciodată. Bogăţia lor depindea de comerţul oriental, dintre care o bună parte trecea prin ţările sultanului. Într-adevăr, dacă ar fi încetat schimburile comerciale, oraşele nu şi-ar mai fi putut susţine flotele, iar musulmanii ar fi putut foarte bine să domine Marea Mediterană. Din nefericire, principalul produs de export cu care creştinii plăteau bunurile orientale consta în arme. Ar fi meritat însă ca Europa să se lipsească de toate câştigurile obţinute de pe urma acestei activităţi comerciale? Biserica se împotrivise acestui ruşinos schimb de bunuri. Acum însă, interesele de afaceri erau mai puternice decât Biserica.

În 1291, Nicolae al IV-lea a murit cuprins de mâhnire, pentru că toate strădaniile sale au eşuat.[675]

Niciunul dintre urmaşii săi nu a obţinut un rezultat mai bun. Însă, deşi lipseau ostaşii pentru a alcătui o cruciadă, sentimentul ruşinii pe care îl suferise creştinătatea a dat naştere unui nou val de propagandă. Propagandiştii nu mai erau, ca în trecut, predicatori itineranţi, ci cărturari care scriau cărţi şi pamflete pentru a arăta necesitatea unei expediţii sfinte. Fiecare dintre autori avea propriul plan al felului în care urma să se desfăşoare expediţia. În 1291, un călugăr franciscan, Fidenzio de Padova, pe care papa îl folosise adesea în trecut în misiuni diplomatice şi care călătorise mult în Orient, a scris un tratat

675 Ibid., p. 45.

intitulat *Liber de Recuperatione Terre Sancte*, pe care l-a dedicat lui Nicolae al IV-lea. Tratatul cuprindea o istorie erudită a Ţării Sfinte, însoţit de o discuţie asupra tipului de oaste de care ar fi fost nevoie pentru a o recupera şi asupra drumurilor alternative pe care le-ar fi putut urma. Fidenzio era bine informat şi chibzuit, era încrezător că ar fi putut fi găsită o oaste şi socotea că ultimul cuvânt asupra alegerii drumului urma să-l aibă comandantul acesteia.[676] În următorul an, în 1292, un anume Thaddeus de Neapole a scris o relatare despre căderea Acrei. Era o relatare însufleţită, întreţesută din belşug cu acuzaţii de laşitate la adresa tuturor celor care au fost acolo. Limbajul violent al lui Thadeus urmărea un scop. Ţinta lui era de a ruşina Occidentul pentru a provoca lansarea unei noi cruciade, iar lucrarea lui se sfârşeşte cu un apel adresat papei, principilor şi credincioşilor de a salva Ţara Sfântă, considerată moştenirea creştinilor.[677]

Lucrarea lui Thaddeus l-a influenţat cu siguranţă pe următorul propagandist, un genovez pe nume Galvano de Levanto, medic la Curtea papală. Textul lui, scris în jurul anului 1294 şi dedicat regelui Filip al IV-lea al Franţei, era un amestec de analogii preluate din jocul de şah şi de

676 Ibid., pp. 36-43. Tratatul lui Fidenzio (ed. de Golubovitch) este publicat în Biblioteca Bio-Bibliografica della Terra Sancta, II, p. 9 şi urm.

677 Atiya, op. cit., pp. 31-34; Hystoria de Desolacione este editată de Riant.

poveţe mistice, fiind lipsit de orice simţ practic.[678] O figură cu mult mai importantă a fost marele predicator spaniol, Ramon Lull, născut la Majorca în 1232 şi ucis cu pietre la Bougie, în Africa de Nord, în 1315. Lull este cel mai bine cunoscut ca mistic, dar în acelaşi timp a fost şi un politician cu spirit pragmatic. Ştia bine arabă şi călătorise foarte mult în ţările musulmane. În jurul anului 1295, Lull i-a dăruit papei un memorandum despre acţiunile care trebuiau înfăptuite pentru a combate islamul, iar în 1305 a scris *Liber de Fine*, în care şi-a dezvoltat pe larg ideile şi a oferit un program practic. Atât musulmanii, cât şi schismaticii şi bisericile creştine eretice trebuiau câştigaţi prin predicatori bine pregătiţi, pe cât era posibil, fiind în acelaşi timp necesară şi o expediţie militară. Conducătorul expediţiei trebuia să fie un rege, *Rex Bellator*, şi toate Ordinele militare trebuiau unite sub comanda lui într-un nou Ordin care să constituie nucleul întregii oşti. Lull a propus ca musulmanii din Spania să fie alungaţi de cruciadă, care să treacă apoi în Africa şi să înainteze de-a lungul coastei Tunisului până în Egipt. Mai târziu însă, Lull a devenit susţinătorul unei expediţii navale, propunând cucerirea Maltei şi a Rodosului, care aveau porturi excelente, pentru a fi folosite apoi ca baze ale cruciadei. Ceva mai târziu, Lull pare să fi preferat ca expediţia să se desfăşoare pe uscat, să cucerească de la greci Constantinopolul şi apoi să

678 Atiya, op. cit.y pp. 71-72.

treacă în Anatolia. Lull oferă nenumărate sfaturi practice privind organizarea armatei şi a flotei, aprovizionarea cu hrană şi cu cele necesare războiului, pregătirea predicatorilor care trebuiau să însoţească expediţia. Cartea este prolixă şi, în unele momente, contradictorie. Este însă opera unui om de o inteligenţă remarcabilă şi cu o vastă experienţă, însă atitudinea pe care o are faţă de creştinii răsăriteni este deranjant de intolerantă.[679]

Atunci când Ramon Lull scria, se părea că o cruciadă era iminentă. Regele Filip al Franţei îşi anunţase dorinţa de a iniţia o expediţie. Au fost schiţate şi analizate planuri privind desfăşurarea expediţiei atât la Curtea papală, cât şi la Paris. Adevărata intenţie a lui Filip, care dorea să obţină bani de la Biserică printr-un pretext foarte bun, nu devenise încă limpede. Filip tocmai ieşise triumfător din cearta cu papa Bonifaciu al VIII-lea, care descoperise că metoda prin care Hohenstaufenii fuseseră distruşi era ineficientă împotriva noilor monarhii din Apus. Papa Clement al V-lea, care fusese ales în 1305, era un francez. Se stabilise la Avignon, la marginea stăpânirilor regelui francez, şi se purtase întotdeauna cu respect faţă de Filip. Clement s-a grăbit să strângă mai multe memorandumuri care să-l îndrume pe el şi pe rege.[680]

---

679 Atiya, op. cit.y pp. 74-94, o discuţie amănunţită asupra vieţii şi operei lui Lull în legătură cu cruciadele.

680 Ibid.y p. 48.

Cel mai interesant dintre aceste texte îi era destinat doar lui Filip. Un avocat francez, Pierre Dubois, a supus examinării regelui un pamflet din care jumătate urma să fie trimis principilor Europei, cerându-le să se alăture mişcării în fruntea căreia s-ar fi aflat regele Franţei. De asemenea, erau date unele sfaturi cu privire la drumul pe care trebuia să o ia expediţia şi la mijloacele potrivite pentru a o finanţa. Templierii trebuiau desfiinţaţi, iar proprietăţile lor confiscate. Asupra clerului trebuiau impuse taxe de moştenire. Dubois a mai adăugat câteva sfaturi generale cu privire la oportunitatea de a îngădui preoţilor să se căsătorească şi de a transforma mănăstirile în şcoli de fete. Cea de-a doua jumătate a pamfletului conţinea sfaturi secrete pentru rege, despre modul în care-şi putea asigura controlul asupra Bisericii, micşorând numărul cardinalilor, şi în care îl îndemna să instituie un Imperiu de Răsărit condus de unul dintre fiii săi.[681] Curând după aceea, în 1301, principalul sfetnic al lui Filip în chestiuni diplomatice, Guillaume de Nogaret, i-a trimis papei un memoriu cu privire la cruciadă. Discuţia strategică era lipsită de însemnătate. Memoriul insista în schimb asupra finanţării. Biserica urma să asigure toţi banii, iar desfiinţarea Ordinului Templier constituia primul punct din program”. În aceeaşi perioadă, la rândul lui, papa strângea sfaturi. Prinţului armean Hethum sau Hayton de Corycus, care se retrăsese

681 Ibid., pp. 48-52; Hill, op. cit., II, p. 239.

în Franţa şi devenise prior al unei mănăstiri premonstratene[682] de lângă Poitiers, i s-a cerut să-şi aştearnă în scris punctul de vedere. Cartea lui, intitulată *Flos Historiarum Terre Orientis*, scrisă în 1307, a devenit de îndată foarte căutată. Conţine un rezumat succint al istoriei Levantului, împreună cu o prezentare foarte bine informată cu privire la situaţia imperiului mameluc. Hayton propunea o expediţie dublă, pe mare, care să plece din Cipru şi din Armenia. Recomanda ca expediţia cruciată să coopereze cu armenii şi să fie încheiată o alianţă strânsă cu mongolii.[683] Opinii asemănătoare aveau să fie exprimate ceva mai târziu de un diplomat papal, Guillaume Adam, care a călătorit foarte mult în Orient şi care, în cele din urmă, a ajuns în India. Adam a adăugat propunerea de a menţine o flotă creştină în Oceanul Indian, pentru a întrerupe cornetul oriental al Egiptului. El era totodată de părere că latinii ar trebui să recucerească Constantinopolul.[684] Guillaume Durant, episcop de Mende, a trimis în 1312 un tratat prin care recomanda o expediţie navală, în care sublinia importanţa alcătuirii oştii, insistând mai cu seamă

682 Ordinul Premonstratens (în latină Candidus et Canonicus Ordo Praemonstratensis) a fost întemeiat în anul 1120 de Norbert de Xanten împreună cu alți 13 însoțitori, în localitatea Prémontré de lângă Laon (Franța). Ordinul cuprinde canonici regulari, ce reprezintă o sinteză a vieții monahale și a celei canonice. Există și o ramură feminină a ordinului.

683 Atiya, op. cit., pp. 53-55.

684 Atiya, op. cit., pp. 64-67. Textul lui Adam este publicat ca o anexă la Hayton în Recueil.

asupra moralităţii cruciaţilor.[685] Bătrânul amiral genovez Benedetto Zaccaria, care fusese odinioară *podestà* la Tripoli, şi-a aşternut în scris gândurile cu privire la forţele navale necesare.[686]

Sfaturi mai practice au fost oferite de cei trei oameni puternici, care ar fi trebuit să aibă un rol de seamă în orice cruciadă. În 1307, marii maeştri ai Templierilor şi ai Ospitalierilor se găseau amândoi la Avignon, iar papa Clement le-a cerut sfatul. Cel dintâi, Jacques de Molay, i-a trimis de îndată un raport. Marele maestru templier recomanda ca, mai întâi, mările să fie curăţate de zece galere mari, iar apoi ca expediţia să cuprindă cel puţin 12.000 – 15.000 de cavaleri şi 40.000 – 50.000 de ostaşi pedeştri. Regii din Apus nu ar trebui să întâmpine dificultăţi în a ridica atâţia oameni, iar republicile italiene trebuiau convinse să asigure transportul. Jacques de Molay nu era de acord cu debarcarea în Cilicia. Expediţia trebuia să se adune în Cipru şi să debarce pe coasta siriană.[687] Patru ani mai târziu, în timpul Conciliului de la Vienne, Foulques de Villaret, marele maestru ospitalier, i-a scris regelui Filip pentru a-i da de ştire despre pregătirile pentru cruciadă pe care Ordinul său le făcuse şi despre cele pe care ar fi putut să le facă[688]. Tot atunci, regele Henric al II-lea al Ciprului a trimis

685 Atiya, op. cit., pp. 67-71

686 Ibidem, pp. 60-61. Vezi Mas Latrie, Documents, II, p. 129.

687 Baluze, op. cit., II, p. 145 şi urm.

688 Delaville le Roulx, France en Orient, II, pp. 3-6.

conciliului punctul său de vedere. Regele dorea o blocadă a imperiului mameluc. Nu se încredea, pe bună dreptate, în republicile italiene şi cerea ca viitoarea cruciadă să nu depindă pentru transportul pe mare de acestea. Sprijinea ideea unui atac direct asupra Egiptului – cel mai vulnerabil punct dintre toate stăpânirile sultanului.[689]

După atâtea memorandumuri şi atâta entuziasm, toată lumea, cu excepţia regelui Filip, a fost surprinsă şi dezamăgită că nu s-a pornit o cruciadă. Filip îşi atinsese scopul de a găsi un pretext pentru a strânge bani de la Biserică, iar adevăratele lui intenţii au devenit clare atunci când i-a atacat pe cei al căror ajutor ar fi fost foarte important într-o nouă cruciadă.[690]

Pierderea Orientului Latin a lăsat Ordinele militare într-o situaţie nesigură. Cavalerii Teutoni şi-au rezolvat problemele concentrându-şi toate energiile asupra cuceririlor baltice. Templierii şi Ospitalierii şi-au dat seama însă că nu sunt apreciaţi în Cipru şi că libertatea de mişcare le era restrânsă. Ordinul Ospitalier, mai înţelept decât cel Templier, a început să-şi caute un alt cămin. În 1306, piratul genovez Vignolo dei Vignoli, care obţinuse în arendă insulele Cos şi Leros de la împăratul bizantin Andronic, a venit în Cipru şi i-a propus marelui maestru ospitalier, Foulques de Villaret, să cucerească împreună întregul

689 Mas Latrie, Documents, II, pp. 118-125; Atiya, op. cit., pp. 58-60.
690 Atiya, op. cit., pp. 53, 73.

arhipelag dodecanez şi să-l împartă între ei. Vignolo urma să păstreze pentru el o treime. Cât timp Foulques era pe mare, în drum spre Europa pentru a obţine aprobarea pontificală a acestui proiect, o flotilă a Ospitalierilor, ajutată de câteva galere genoveze, au debarcat în Rodos şi au început cucerirea treptată a insulei. Garnizoana greacă s-a luptat cu vitejie. Castel Philermo a fost cucerit doar în urma unei trădări, în noiembrie 1306, în vreme ce oraşul Rodos a mai rezistat încă vreme de doi ani. În cele din urmă, în vara anului 1308, o galeră cu ajutoare pentru garnizoană trimisă din Constantinopol a fost purtată de furtuni înspre Cipru şi a fost capturată la Famagusta de cavalerul cipriot Filip cel Galben, care i-a dus pe toţi cei care se găseau pe vas în faţa oraşului asediat. Comandatul, originar din Rodos, a fost de acord să negocieze predarea cetăţii pentru a-şi salva viaţa. La 15 august Rodos şi-a deschis porţile în faţa Ordinului Ospitalier. Imediat, cartierul general al Ordinului a fost stabilit aici şi a transformat Rodosul, împreună cu excelentul său port, în cea mai puternică fortăreaţă din Levant. Cucerirea insulei, obţinută pe seama creştinilor răsăriteni, a fost considerată un mare triumf al Cruciadei în Occident şi, într-adevăr, le-a insuflat Ospitalierilor o nouă vigoare şi le-a oferit mijloacele de a-şi continua misiunea. Dar nefericiţii locuitori ai Rodosului vor trebui să mai aştepte şase secole pentru a-şi recâştiga

libertatea.[691]

Ordinul Templier a fost mai lipsit de iniţiativă şi de noroc. Templierii stârniseră întotdeauna mai multă ură decât Ospitalierii.

Erau mai bogaţi. Vreme îndelungată Ordinul fusese principalul bancher şi cămătar în Orient, fiind încununat de succes într-o ocupaţie în care nu-ţi făceai prea mulţi prieteni. Toată lumea ştia că politica Ordinului fusese întotdeauna egoistă şi iresponsabilă. Deşi Cavalerii Templieri dăduseră întotdeauna dovadă de vitejie în vremuri de război, din pricina activităţilor financiare aveau legături strânse cu musulmanii. Mulţi dintre ei aveau prieteni musulmani şi se arătau interesaţi de religia şi de învăţăturile acestora. Circulau zvonuri că, în spatele zidurilor castelelor, Ordinul studia o filosofie esoterică ciudată şi că se complăcea în ceremonii pătate de erezie. Se spunea că existau rituri de iniţiere deopotrivă blasfematoare şi indecente şi se şoptea despre orgii în care cavalerii se dedau unor vicii nefireşti. Ar fi greşit să respingem aceste zvonuri ca simple născociri fără temei ale duşmanilor Ordinului. Probabil că în ele se găsea atâta adevăr cât era nevoie pentru a sugera felul în care Ordinul putea fi atacat în modul cel mai convingător.[692]

---

691 Gestes des Chiprois, pp. 319-323; Delaville le Roulx, Hospitaliers en Terre Sainte, pp. 273-279; Amadi, pp. 254-259.

692 O discuţie argumentată despre proasta reputaţie a Templierilor se găseşte în Martin, The Trial of the Templars, pp. 18-24, 46-50. Scandalul judecăţii lor nedrepte i-a făcut pe istorici să încline în a-i considera complet nevinovaţi, dar este limpede că suspiciunile cu

În 1306, atunci când Jacques de Molay a mers în Franţa pentru a discuta cu papa Clement despre cruciada proiectată, marele maestru a auzit învinuirile aduse Ordinului şi a cerut o anchetă publică. Papa a ezitat. Clement şi-a dat seama că regele Filip era hotărât să suprime Ordinul şi nu a îndrăznit să-l supere. În octombrie 1307, Filip i-a arestat deodată pe toţi membrii Ordinului care se găseau în Franţa şi, pe baza unor învinuiri aduse de doi cavaleri rău famaţi care fuseseră alungaţi din rândul Templierilor, a pus să fie judecaţi pentru erezie. Cei acuzaţi au fost interogaţi sub tortură şi, deşi câţiva au negat cu tărie totul, cei mai mulţi dintre ei au recunoscut tot ceea ce li se cerea. La cererea lui Filip, în primăvara anului următor papa a poruncit ca fiecare principe în ţinutul căruia Templierii aveau posesiuni să-i aresteze şi să iniţieze procese asemănătoare. După câteva ezitări, numeroşii regi din Europa au acceptat şi i-au arestat pe Templieri, cu excepţia portughezului Diniz, care nu a vrut să aibă nimic de-a face cu această afacere nenorocită. Proprietăţile Templierilor au fost peste tot puse sub sechestru, iar cavalerii au fost aduşi dinaintea curţilor de judecată. Nu a fost întotdeauna folosită tortura, însă interogatoriul a urmat acelaşi tipar. Acuzaţii ştiau că se aştepta de

---

privire la comportamentul lor nu au fost complet neîntemeiate. Documentele şi sursele relevante sunt publicate de Lizerand, Le Dossier de TAffaire des Templiers. Cel mai recent istoric al Templierilor, Melvin, este cu siguranţă prea îngăduitor cu ei (La Vie des Templiers, p. 246 şi urm.).

la ei să mărturisească şi mulţi dintre ei au şi făcut-o.[693]

Întrucât sediul central a Ordinului se găsea în Cipru, era mai cu seamă important ca papa şi cârmuitorii insulei să coopereze. Conducătorul Ciprului era însă acum Amaury, fratele lui Henric al II-lea, care îl înlăturase pe rege de la putere pentru un timp chiar cu ajutorul Templierilor. În mai 1308, priorul Hayton a sosit în Cipru de la Avignon, cu o scrisoare prin care papa poruncea arestarea de îndată a cavalerilor, întrucât fuseseră găsiţi necredincioşi. Amaury a întârziat îndeplinirea poruncii, iar cavalerii, sub conducerea maestrului de ceremonii Aymé de Oselier, au avut timp să se pregătească. După o înfruntare scurtă însă, pe 1 iunie Templierii s-au predat. Vistieria lor, cu excepţia unei părţi însemnate pe care au ascuns-o atât de bine încât nu a mai fost niciodată recuperată, a fost dusă din Limassol în palatul lui Amaury din Nicosia, iar cavalerii au fost puşi sub pază, mai întâi la Choirokoitia şi Germasogeia, iar mai târziu la Lefkara. Au rămas acolo vreme de trei ani. În mai 1310, după ce regele Henric al II-lea a revenit la putere, în urma insistenţelor papei, Templierii din Cipru au fost aduşi în sfârşit la judecată. În Franţa, mulţi dintre fraţii lor fuseseră deja arşi pe rug şi membrii Ordinului din toată Europa fuseseră închişi sau sărăciţi. Regele Henric nu-i îndrăgea pe Templieri, care îl trădaseră cu câţiva

693 Martin, op. cit., pp. 28-46; Melvin, op. cit., pp. 249-257.

ani mai înainte. Le-a asigurat însă un proces corect. Şaptezeci şi şase de cavaleri au fost acuzaţi. Toţi au respins acuzaţiile. Oameni importanţi au depus mărturie pentru nevinovăţia lor, iar unul dintre cei câţiva martori ostili a declarat că a început să-i suspecteze pe Templieri abia după ce a primit relatarea papei despre crimele lor. Toţi cavalerii au fost achitaţi. Atunci când vestea verdictului a ajuns la Avignon, papa, înfuriat, i-a scris lui Henric pentru a-i porunci ca procesul să fie rejudecat. Papa a trimis un delegat personal, pe Dominic de Palestrina, pentru a fi sigur că avea să se facă dreptate. Verdictul rejudecării, care a avut loc în 1311, nu s-a păstrat. Dacă ar fi existat pericolul unei noi achitări, Clement i-a poruncit lui Dominic să ceară ajutorul priorilor dominican şi franciscan pentru a folosi tortura. Pierre, episcop de Rodez, legatul papal în Orient, a fost şi el trimis în Cipru pentru a-l ajuta pe Dominic. Drept urmare, se pare că regele a amânat verdictul şi că i-a lăsat pe cavalerii acuzaţi să zacă în închisoare. Se mai găseau încă acolo în 1313, atunci când Pierre de Rodez a citit dinaintea tuturor episcopilor şi înaltului cler din Cipru decretul pontifical din 12 martie 1312, prin care întregul Ordin era desfiinţat şi toată averea şi bunurile lui era încredinţate Ospitalierilor, după ce autorităţile civile aveau să reţină costurile numeroaselor procese. Cavalerii din întreaga Europă au aflat că aceste costuri fuseseră neobişnuit de mari. Ordinul Ospitalier nu a primit

aproape nimic în afară de proprietăţile propriu-zise. Dregătorii Templieri din Cipru nu au fost niciodată eliberaţi. Dar ei au fost mai norocoşi decât marele lor maestru, care, după ani de închisoare şi de tortură, după multe mărturisiri şi retractări, a murit în martie 1314 ars pe rug la Paris.[694]

Desfiinţarea Ordinului Templier şi plecarea Ospitalierilor în Rodos a făcut ca regatul Ciprului să rămână singurul direct interesat de Ţara Sfântă. Nominal, regele Ciprului era şi regele Ierusalimului, iar vreme de multe generaţii, după încoronarea de la Nicosia cu coroana Ciprului, regii primeau şi coroana Ierusalimului la Famagusta, oraşul care se afla cel mai aproape de stăpânirea lor pierdută. Mai mult, coasta Siriei avea o importanţă strategică pentru Cipru. Un duşman ameninţător aflat acolo ar fi pus în pericol chiar existenţa regatului. Din fericire, sultanul era prea speriat de o nouă cruciadă pentru a folosi porturile siriene. Prefera ca acestea să rămână părăsite. Ciprul era însă permanent ameninţat de Egipt. Convins că atacul este cea mai bună apărare, în 1292 regele Henric a trimis cincisprezece galere, sprijinite de alte zece galere ale papei, să jefuiască Alexandria. A fost o încercare inutilă, care doar a sfârşit prin a-l convinge pe al-Ashraf să cucerească Ciprul. Ţipând „Cipru, Cipru, Cipru”, sultanul a poruncit să fie construite o sută de galere. Avea însă alte

694 Hill, op. cit., II, pp. 232-236, 270-274.

planuri şi mai mari. Mai întâi, mongolii trebuiau alungaţi şi Bagdadul trebuia ocupat. Ambiţia sultanului i-a îngrijorat pe emirii săi. Pe 13 decembrie 1293 l-au asasinat. A fost o răsplată tristă pentru un tânăr prinţ plin de hotărâre, care încheiase opera lui Saladin şi care alungase ultimele rămăşiţe ale latinilor din Siria.[695]

Al-Ashraf avea dreptate să le acorde o atenţie deosebită mongolilor. În 1299, în vremea domniei foarte întrerupte a sultanului mameluc Muhammad Al-Nasir, conducătorul mongolilor, Ghazan, care-şi schimbase titlul din ilhan în cel de sultan, a invadat Siria. Pe 23 decembrie a învins oastea de apărare mamelucă la Salamia, lângă Homs. În ianuarie 1300, Damascul i s-a predat şi i-a recunoscut suzeranitatea. Luna următoare, Ghazan s-a întors în Persia şi a anunţat că se va întoarce curând pentru a cuceri şi Egiptul. Deşi era musulman, Ghazan ar fi fost bine primit de aliaţii creştini. Atunci când a aflat vestea invaziei, Ramon Lull s-a grăbit spre Siria, dar era prea târziu pentru a-l mai găsi pe Ghazan acolo. Lull a revenit în Cipru pentru a-i cere regelui să-l ajute să plece într-o misiune de evanghelizare pe lângă conducătorii musulmani. Regele Henric, care nu credea că prietenia necredincioşilor putea fi cel mai uşor câştigată arătându-le unde greşesc, i-a ignorat cererea. O abordare mai diplomatică ar fi fost mai potrivită, însă nu a fost încercată. Ocazia

695 Gestes des Cbiprois, pp. 61-62; Thaddeus, p. 43; Sanudo, p. 283; Wiet, L'Egypte Arabe, p. 461.

a dispărut în 1303, atunci când oastea mongolă a fost învinsă la Marj as-Saffar. Peste cinci ani, în 1308, Ghazan a pătruns din nou în Siria, ajungând acum până la Ierusalim. Au circulat zvonuri că ar fi fost gata să predea Oraşul Sfânt creştinilor, dacă vreun stat creştin s-ar fi aliat cu el. Însă, deşi în vremea aceea papa şi regele Filip al Franţei îşi făceau cunoscute cu mare vuiet intenţiile de a iniţia o nouă cruciadă, din Apus nu li s-a făcut nicio propunere mongolilor, în vreme ce Ciprul a fost redus la neputinţă de luptele dintre regele Henric şi fratele său. În orice caz, Ghazan, ca un credincios convertit la islam, ar fi putut întâlni unele obstacole în îndeplinirea unei asemenea promisiuni.[696] La moartea lui, în 1316, posibilitatea unei alianţe mongole cu creştinii dispăruse treptat. Nepotul şi urmaşul lui, Abu Said, s-a îndreptat spre o reconciliere cu Egiptul. Avea să fie ultimul mare mongol cârmuitor al Persiei. După moartea lui Abu Said în 1335, fostul ilhanat a început să se destrame.[697]

În pofida aparentei sale izolări, regatul Ciprului nu se găsea într-un pericol iminent. Chiar şi fără a mai fi preocupat de mongoli, sultanul nu era îndeajuns de puternic pentru a risca o expediţie pe mare împotriva unei insule. Sultanul

---

696 Gestes des Chiprois, pp. 296-306; Hill, op. cit., II, pp. 212-215; Atiya, op. cit., pp. 90-91. Felix Fabri, care scrie două veacuri mai târziu, consemnează legenda bunului împărat tătar „Casanus“ care, spune el, fusese creştin şi oferise Ierusalimul creştinilor (trad. Stewart, P.P.T.S., vol. X, pp. 372-378).

697 Browne, op. cit., III, pp. 51-61.

nu dorea să supere republicile italiene, întrucât obţinea câştiguri însemnate de pe urma negoţului cu ele. Ruad a fost cucerit de la Templieri în 1302, dar, atâta timp cât Ciprul nu devenea baza de plecare a unei noi cruciade, a preferat să lase insula în pace. Conducătorii Ciprului au încercat la rândul lor, atâta cât au îngăduit-o idiosincraziile dinastice şi personale, să păstreze relaţii strânse cu regii armeni ai Ciliciei şi cu regii Aragonului şi Siciliei, ale căror flote inspirau respect.[698]

După ce s-au stins toate vorbele goale despre cruciadă iscate de Filip al Franţei, a urmat o perioadă de linişte. În jurul anului 1330 însă, ideea cruciadei a fost reaprinsă de Filip al VI-lea. Intenţiile lui erau cu mult mai sincere decât fuseseră cele ale unchiului său, fiind încurajate şi de papa Ioan al XXII-lea. Au fost trimise din nou Curţilor papală şi regală memorandumuri pentru a fi cercetate. Medicul reginei Franţei, Guy de Vigevano, a scris o scurtă descriere a armelor necesare.[699] Un anume Burcard, un cleric care fusese în Cilicia pentru a obţine ascultarea Bisericii Armene faţă de Roma, i-a trimis regelui un proiect mai amplu şi mai detaliat. Sugestiile lui Burcard erau numeroase, însă prea puţin folositoare. Se arăta mai duşmănos cu creştinii schismatici şi cu ereticii decât cu musulmanii, considerând cucerirea Serbiei ortodoxe şi a

698 Gestes des Chiprois, p. 309, datează cucerirea cetăţii Ruad în 1303; Sanudo, p. 242, o plasează în 1302. Vezi Hill, op. cit., II, pp. 215-126.

699 Atiya, op. cit., p. 96.

Bizanţului esenţială pentru succesul oricărei cruciade. Planurile lui Burcard nu aveau însă să fie puse în aplicare. înainte să înceapă o nouă cruciadă, regele Franţei a fost prins de izbucnirea Războiului de 100 de ani cu Anglia.[700]

Între timp, un proiect mai realist, care nu cerea o expediţie militară de amploare, fusese elaborat de istoricul Marino Sanudo. Membru al casei ducale din Naxos şi cu sânge grecesc curgându-i prin vene, Marino Sanudo era un observator atent şi un pionier al statisticii. Lucrarea lui, *Secreta Fidelium Crucis*, care a apărut în jurul anului 1321, conţinea o istorie a cruciadelor, câteodată influenţată de scopul propagandistic, dar care se ocupa în principal cu discutarea amănunţită a situaţiei economice din Levant. Sanudo a înţeles că Egiptul putea fi cel mai uşor slăbit printr-o blocadă economică, dar şi-a dat seama că negoţul cu Orientul nu poate fi întrerupt dintr-odată. Trebuiau găsite noi drumuri comerciale şi noi surse de aprovizionare. Analiza lui era profundă, iar sugestiile vizionare şi cuprinzătoare. Din nefericire, proiectul lui Sanudo putea fi îndeplinit doar dacă toate puterile europene ar fi conlucrat, ceea ce era imposibil de obţinut vreodată.[701]

De fapt, nu s-a mai făcut decât o încercare de a salva Ţara Sfântă din mâna necredincioşilor. În

700 Ibid., pp. 96-113.

701 Ibid., pp. 114-127; Hill, op. cit., III, p. 1144. Singura ediţie din Sanudo este în Bongars, Gesta Dei per Francos, vol. IL

1359 Pierre I s-a urcat pe tronul Ciprului. A fost cel dintâi rege după Sfântul Ludovic care a ars de dorinţa de nestăvilit de a purta un Război Sfânt. Pe când era tânăr, întemeiase un nou Ordin cavaleresc, al Cavalerilor Spadei, al cărui ţel mărturisit era recuperarea Ierusalimului. înfruntase supărarea tatălui său, regele Hugues al IV-lea, atunci când dorise să plece în Apus pentru a găsi oameni dornici să i se alăture în cruciadă. Ca rege, a purtat primele războaie împotriva turcilor din Anatolia, unde a obţinut un avanpost cumpărând fortăreaţa Corycus de la armeni. În 1362 a plecat într-un periplu în creştinătate, pentru a promova cruciada. După ce a mers în Rodos, unde a obţinut promisiunea unui ajutor din partea Ospitalierilor, a navigat la Veneţia unde a rămas până după începutul noului an, 1363. În declaraţii, veneţienii s-au arătat plini de înţelegere faţă de planurile regelui. După o vizită la Milano, Pierre s-a îndreptat spre Genova. Acolo regele a fost ocupat să rezolve disputele dintre regatul său şi republică, obţinând un sprijin vag din partea genovezilor. Pe 29 martie 1363, la câteva luni după urcarea pe tronul pontifical a lui Urban al V-lea, Pierre a ajuns la Avignon. Primul lucru pe care l-a urmărit a fost să-şi apere dreptul la domnie în faţa pretenţiilor nepotului său, Hugues, principe al Galileei, fiul fratelui său mai vârstnic. Hugues a primit drept compensaţie o pensie anuală de cincizeci de mii de besanţi. Pe când Pierre se afla la Avignon, regele Franţei, Ioan al II-

lea, a vizitat oraşul şi i-a promis călduros un ajutor. Cei doi regi au luat semnul crucii împreună, în aprilie, laolaltă cu mulţi nobili francezi şi ciprioţi. În timpul acesta, papa predica Războiul Sfânt şi l-a numit pe cardinalul Talleyrand legatul său. Pierre şi-a continuat călătoria prin Flandra, Brabant şi regiunea Rhinului. În august, a mers la Paris pentru a-l vedea încă o dată pe regele Ioan. Au hotărât ca expediţia cruciată să înceapă în martie anul următor. Din Paris, Pierre a mers la Rouen şi Caen, iar de acolo a traversat marea în Anglia. A petrecut cam o lună la Londra, unde s-a ţinut un mare turnir în cinstea sa, la Smithfield. Regele Eduard al III-lea i-a dăruit o corabie frumoasă, *Caterina*, şi banii necesari pentru a plăti toate cheltuielile făcute în ultima vreme. Din nefericire, pe când se îndrepta spre coastă, Pierre a fost jefuit de tâlhari la drumul mare. Regele s-a înapoiat la Paris pentru Crăciun, apoi s-a îndreptat spre Aquitania pentru a-l întâlni pe Prinţul Negru la Bordeaux. Spre întristarea lui, pe când se afla acolo, a sosit vestea morţii cardinalului Talleyrand, în ianuarie 1364, apoi în mai, cea a regelui Ioan. Pierre a mers la înmormântarea lui Ioan la Saint-Denis şi la încoronarea urmaşului său, Carol al V-lea, la Reims, apoi s-a îndreptat spre Germania. Cavalerii şi târgoveţii din Esslingen şi Erfurt s-au oferit să se alăture cruciadei, însă margrafului de Franconia şi lui Rudolf al II-lea, ducele de Saxonia, deşi i-au primit

cu cinste, le-au spus că participarea amândurora depindea de împărat. Drept urmare, însoţit de Rudolf, Pierre a plecat spre Praga, unde se afla reşedinţa împăratului Carol. Carol s-a dovedit încântat şi l-a invitat pe Pierre să i se alăture la Cracovia, unde urma să aibă o întâlnire cu regii Ungariei şi Poloniei. La Cracovia s-a hotărât trimiterea unei scrisori circulare către toţi principii Imperiului, chemându-i să participe la Războiul Sfânt. După ce a mers la Viena, unde şi-a asigurat sprijinul lui Rudolf al IV-lea, ducele Austriei, Pierre s-a întors în noiembrie 1364 la Veneţia. Cum trupele lui tocmai îi ajutaseră pe veneţieni să înăbuşe o răscoală în Creta, a fost primit cu cele mai mari onoruri. A rămas la Veneţia până în 1365, la sfârşitul lunii iunie. În acest timp, a încheiat un tratat cu Genova prin care îşi rezolvau toate disputele mai importante.[702]

În această vreme, neobosit, papa Urban scria principilor din întreaga Europă, chemându-i să se alăture cruciadei. Eforturile papei erau susţinute energic de noul legat papal în Orient, Pierre de Salignac de Thomas, patriarh nominal al Constantinopolului, un om extraordinar de integru, care se opunea deopotrivă schismaticilor, ereticilor şi necredincioşilor, dar a cărui credinţă era respectată chiar şi de cei pe care-i persecuta. Alături de el se găsea discipolul său, Philippe de Mézières, un prieten apropiat al regelui Pierre,

---

702 Pentru călătoria lui Pierre vezi Atiya, op. cit., pp. 330-337; Hill, op. cit, II, pp. 324-327.

care-l numise cancelar al Ciprului. În pofida tuturor promisiunilor, toate aceste eforturi comune nu au adus numărul de cruciaţi la care spera regele Pierre. Nu a venit niciun german şi niciun mare nobil din Franţa, din Anglia sau din pământurile învecinate, în afară de Aymé, contele Genevei, şi de Guillaume Roger, viconte de Turenne şi conte de Hereford. Dar au fost mulţi alţi cavaleri mai mărunţi, unii care veneau din tărâmuri foarte îndepărtate, ca Scoţia. Chiar mai înainte ca regele Pierre să părăsească Veneţia, o oaste mare şi formidabilă se strânsese deja acolo. Mai cu seamă contribuţia veneţiană a fost însemnată, în vreme ce genovezii au dat înapoi.[703]

S-a hotărât ca oastea cruciată să se strângă la Rodos, în august 1365, dar destinaţia ulterioară a fost ţinută secretă. Riscul ca vreun negustor veneţian să dea de ştire musulmanilor era prea mare. La începutul lunii august, regele Pierre a sosit la Rodos, iar pe 25 întreaga flotă cipriotă a aruncat ancora în port. O sută opt corăbii în total, galere, vase de transport, corăbii de negustori şi bărci uşoare. împreună cu marile galere ale veneţienilor şi cu cele asigurate de Ospitalieri, flota creştină număra o sută şaizeci şi cinci de corăbii. Toate vasele erau bine echipate, având oameni, provizii, arme. Numeroşi cai fuseseră îmbarcaţi. O expediţie de asemenea proporţii nu mai fusese strânsă pentru Războiul Sfânt de la cea de-a treia cruciadă. În pofida dezamăgirii că

703 Atiya, op. cit., pp. 337-341.

niciunul dintre oamenii puternici din Apus nu venise, ar fi avut totuşi sorţi de izbândă. Regele Pierre era conducătorul necontestat al cruciadei. În octombrie, regele i-a scris reginei sale, Eleonora de Aragon, spunându-i că totul era pregătit. În acelaşi timp, a dat o poruncă prin care îi chema pe toţi supuşii săi din Siria să se întoarcă acasă şi prin care le interzicea să facă negoţ. Dorea să se creadă că ţinta sa era Siria.[704]

Pe 4 octombrie, patriarhul Petru a ţinut o predică mişcătoare de pe galera regală tuturor marinarilor strânşi acolo şi toţi au strigat tare: „Vivat, vivat Petrus, Ierusalem et Cypri Rex, contra Saracenos infidèles.” În seara aceea flota a ridicat ancora. Când toate corăbiile se aflau pe mare, s-a dat de ştire că destinaţia era Alexandria în Egipt.

Odată luată hotărârea de a-l ataca pe sultan, alegerea Alexandriei ca ţintă era inteligentă. O invazie a Siriei sau Palestinei ar fi fost prea puţin practică în absenţa unei baze pe coastă, iar porturile de acolo, cu excepţia oraşului Tripoli, fuseseră distruse cu bună ştiinţă de egipteni. Dar experienţa din trecut arătase că atunci când cârmuitorul Egiptului pierdea Damietta, era gata să cedeze la schimb Ierusalimul. Alexandria era un trofeu mai bogat decât Damietta. Cei care ar fi cucerit-o ar fi încheiat o înţelegere încă şi mai avantajoasă. Ar fi fost, de asemenea, un excelent punct de plecare pentru a continua cruciada.

704 Atiya, op. cit., pp. 341-344; Hill, op. cit., II, pp. 329-331.

Alexandria era foarte bine aprovizionată, iar canalele făceau să poată fi apărată cu uşurinţă dinspre uscat. În plus, era portul prin care trecea aproape tot comerţul de peste mare al sultanului. Pierderea Alexandriei ar fi constituit o formă drastică de blocadă economică. În plus, părea puţin probabil ca sultanul să se aştepte la un atac asupra unui oraş în care negustorii creştini aveau multe interese. Momentul a fost şi el bine ales. Sultanul aflat pe tron, Sha'ban, era un băiat în vârstă de unsprezece ani. Puterea se găsea în mâinile emirului Yalbogha, care nu era iubit de ceilalţi emiri sau de popor. Guvernatorul Alexandriei, Khalil ibn Arram, era în pelerinaj la Mecca. Locţiitorul lui, Janghara, era un dregător mărunt şi fusese lăsat cu o garnizoană cu totul insuficientă. Pe de altă parte, zidurile Alexandriei erau faimoase pentru tăria lor. Chiar dacă ar fi fost cucerite cele două porturi şi peninsula Pharos, care se afla între ele, locuitorii ar mai fi fost încă la adăpost în spatele marilor fortificaţii din faţa portului.

Armata creştină a ajuns la Alexandria în seara zilei de 9 octombrie. Locuitorii au crezut la început că era vorba de o mare flotă comercială şi s-au pregătit să iasă în întâmpinare pentru a negocia. Intenţiile lor au devenit limpezi de-abia a doua zi, atunci când corăbiile au intrat în portul de apus, în loc de cel răsăritean, singurul îngăduit în mod obişnuit vaselor creştine. Guvernatorul locţiitor Janghara s-a grăbit să-şi strângă toţi

oamenii pe ţărm pentru a preîntâmpina o debarcare. Însă în pofida vitejiei unor ostaşi magrebieni, cavalerii creştini şi-au croit drum până la ţărm. În vreme ce negustorii locali s-au revărsat afară din oraş prin porţile dinspre uscat, Janghara s-a retras înăuntrul zidurilor şi a strâns mica garnizoană pentru a rezista în porţiunea din faţa locului de debarcare. Regele Pierre dorea să oprească pentru moment atacul. Ar fi vrut să-şi debarce toţi oamenii şi toţi caii, în tihnă, în peninsula Pharos. Dar atunci când s-a sfătuit cu comandanţii săi, a descoperit că mulţi dintre ei nu erau de acord ca ţinta să fie Alexandria. Spuneau că sunt prea puţini şi că nu puteau nici să păstreze o fortăreaţă mare, nici să înainteze de acolo înspre Cairo. Doreau să navigheze în altă parte, însă ar fi fost de acord să rămână dacă oraşul ar fi fost cucerit imediat printr-un asalt, mai înainte ca sultanul să poată trimite ajutoare. Pierre a fost silit să se supună dorinţei lor şi a început de îndată atacul. Asaltul a început la zidul de apus, aşa cum se aştepta Janghara, dar în vreme ce apărătorii au fost ţinuţi ocupaţi în acea parte, asediatorii s-au mutat în portul de răsărit, care se afla de cealaltă parte. Dincolo de ziduri, trecerea între cele două părţi se făcea prin casa vămii, iar un vameş zelos, care se temea de jaf, a poruncit închiderea uşilor. Janghara nu a putut să-şi mute oamenii la timp pentru a respinge atacul. Crezând că oraşul a fost pierdut, oamenii au început să-şi părăsească posturile şi să alerge pe străzi spre

porţile sudice, căutând să se pună la adăpost. Până la mijlocul zilei de vineri, 10 octombrie, cruciaţii pătrunseseră masiv în oraş. Lupta a continuat pe străzi. Pe parcursul nopţii de vineri, prin una dintre porţile sudice pe care creştinii, în entuziasmul lor, o arseseră, musulmanii au iniţiat un contraatac năprasnic. Contraatacul a fost respins şi, până în după-amiaza zilei de sâmbătă, întreaga Alexandrie se găsea în mâinile cruciaţilor.

Victoria a fost sărbătorită cu o sălbăticie nemaiîntâlnită. Cele două secole şi jumătate de Război Sfânt nu au reuşit să-i înveţe pe cruciaţi niciun pic de omenie. Masacrele le-au egalat pe cele din Ierusalim, în 1009, şi Constantinopol, în 1204. Musulmanii nu fuseseră atât de cruzi la Antiohia sau la Acra. Bogăţia Alexandriei era uriaşă, iar învingătorii au fost înnebuniţi de vederea atâtor prăzi. Nu au cruţat pe nimeni. Creştinii şi evreii din partea locului au suferit la fel de mult ca musulmanii; ba chiar şi negustorii europeni aşezaţi în oraş şi-au văzut atelierele şi depozitele prădate fără milă. Moscheile şi mormintele au fost jefuite, iar podoabele lor au fost furate sau distruse. Şi bisericile au fost prădate, deşi o femeie coptă beteagă, plină de curaj, a reuşit să salveze o parte din bunurile comunităţii, sacrificându-şi averea personală. S-a pătruns în case, iar locuitorii care nu le dădeau cruciaţilor toate bunurile de îndată au fost măcelăriţi împreună cu familiile lor. Au fost luaţi

aproximativ cinci mii de prizonieri dintre musulmani, dar şi dintre creştini şi evrei, care au fost vânduţi ca sclavi. Un şir nesfârşit de cai, măgari şi cămile au dus prada la corăbiile din port, iar după ce şi-au îndeplinit sarcina animalele au fost ucise pe loc. întregul oraş duhnea de mirosul cadavrelor oamenilor şi animalelor.

Regele Pierre a încercat degeaba să reinstituie ordinea. Sperase să poată apăra oraşul, iar atunci când cruciaţii au ars porţile, regele a dărâmat podul prin care drumul dinspre Cairo trecea peste marele canal. Dar cruciaţii nu doreau acum decât să-şi ducă prada cât mai repede acasă. Dinspre Cairo venea o oaste şi cruciaţii nu doreau să rişte o luptă. Chiar şi propriul lui frate i-a spus regelui că oraşul nu poate fi apărat, în vreme ce vicontele de Turenne, împreună cu cei mai mulţi dintre cavalerii englezi şi francezi, a spus fără menajamente că nu va mai sta nicio clipă. Degeaba au protestat Pierre şi legatul papal. Până în ziua de joi, 16, nu mai rămăseseră în oraş decât câţiva ostaşi ciprioţi. Restul oştirii se întorsese la corăbii şi era gata de plecare. Atunci când egiptenii au pătruns în mahalale, regele Pierre însuşi s-a îmbarcat pe galerele sale şi a poruncit retragerea. Corăbiile erau într-atât de încărcate cu pradă, încât a fost nevoie ca multe dintre obiectele mai mari să fie aruncate peste bord. În lunile care au urmat, scufundătorii egipteni au salvat obiecte preţioase din apele puţin adânci din

faţa Aboukirului.[705]

Regele şi legatul au sperat că, după ce aveau să-şi pună la adăpost câştigul în Cipru, cruciaţii urmau să-l însoţească pe Pierre într-o nouă expediţie. Imediat însă după ce au ajuns la Famagusta, toţi cruciaţii au început să se pregătească să se înapoieze în Occident. Legatul voia să-i urmeze, sperând că va convinge alţi oameni să participe la cruciadă, dar s-a îmbolnăvit de moarte chiar înainte să plece de pe insulă. La întoarcerea sa în Nicosia, regele Pierre a ţinut o slujbă de mulţumire, însă inima lui era îndurerată. În relatarea pe care i-a trimis-o papei îşi povesteşte victoria, dar îşi arată totodată crunta dezamăgire.[706]

Vestea cuceririi Alexandriei a fost primită cu sentimente amestecate în Occident. Mai întâi a fost socotită o victorie militară şi o umilinţă pentru islam. Papa a fost încântat, dar şi-a dat seama că Pierre trebuie să primească de îndată întăriri. Regele Carol al Franţei a făgăduit să trimită o oaste. Cel mai faimos dintre cavalerii lui, Bertrand du Guesclin, a luat semnul crucii. Amedeo, contele de Savoia, cunoscut în romane drept Contele Verde, care se pregătea de o călătorie în Orient, a

705 Expediţia din Alexandria este descrisă pe larg de Guillaume de Machaut, într-o relatare foarte prozaică (ed. Mas Latrie, mai ales p. 61 şi următoarele). Machaut pare să nu fi vizitat niciodată Orientul, dar informaţiile sale, cu excepţia celor privitoare la naşterea şi moartea regelui Pierre, sunt demne de crezare. Pentru o descriere pe larg a expediţiei, vezi Atiya, op. cit., pp. 345-369, şi Hill, op. cit., II, pp. 331-334.

706 Atiya, op. cit., p. 369.

hotărât să ridice ancora şi să se îndrepte spre Cipru. Veneţienii au anunţat însă că Pierre a încheiat pace cu sultanul. Regele Carol a anulat strângerea oştii. Du Guesclin a mers să lupte în Spania, iar Amedeo a mers la Constantinopol.[707] Spre deosebire de papă, veneţienii nu fuseseră mulţumiţi de rezultatul cruciadei. Ei speraseră că se vor putea folosi de expediţie pentru a-şi întări dominaţia comercială asupra Levantului. În schimb, întinsele lor proprietăţi din Alexandria fuseseră distruse şi întregul lor comerţ cu Egiptul fusese întrerupt. Cucerirea Alexandriei aproape că i-a ruinat ca putere comercială, spre încântarea genovezilor, care se găseau răsplătiţi pentru neimplicarea lor. Curând, urmările cruciadei s-au făcut simţite în întregul Occident. Preţurile la mirodenii, mătase şi la alte produse orientale cu care oamenii erau de-acum obişnuiţi au crescut abrupt, pe măsură ce rezervele se epuizau fără a mai fi reînnoite.[708]

Într-adevăr, regele Pierre începuse să negocieze cu Egiptul, dar ambele părţi erau prea înverşunate pentru a încheia pacea. În timp ce emirul Yalbogha, stingherit de lipsa sa de popularitate în Egipt, aştepta momentul în care putea construi o flotă pentru a invada Ciprul, Pierre avea pretenţii excesive cu privire la înapoierea Ţării Sfinte şi întreprindea incursiuni

707 Atiya, op. cit., p. 370 şi Hill, op. cit., II, pp. 335-336.

708 Machaut, pp. 115-116; Heyd, Historie du Commerce du Levant, II, pp. 52-55.

armate pe coastele Siriei. Mania sa cruciată a început însă să-i îngrijoreze pe supuşi, care se temeau ca nu cumva resursele regatului să fie irosite pentru o cauză pierdută. În 1369, atunci când un cavaler, cu care Pierre se certase, a pus la cale uciderea regelui, nici măcar propriii săi fraţi nu au mişcat un deget să-l salveze. La un an după moartea lui s-a semnat tratatul cu sultanul. S-a făcut schimb de prizonieri, iar Ciprul şi Egiptul au încheiat o pace stânjenitoare.[709]

Holocaustul din Alexandria marchează sfârşitul acelor cruciade al căror obiectiv direct era recuperarea Ţării Sfinte. Chiar şi dacă toţi cruciaţii ar fi fost tot atât de credincioşi precum regele Pierre, este puţin probabil ca expediţia să fi adus vreun câştig creştinătăţii. Atunci când cruciada a avut loc, Egiptul trăia în pace cu latinii de peste jumătate de veac. Mamelucii începuseră să-şi piardă fanatismul de mai devreme. Supuşii lor creştini beneficiau de un tratament mai blând. Pelerinii erau liberi să meargă în Locurile Sfinte. Negoţul înflorea între Orient şi Occident. Acum, întreaga cruzime a musulmanilor a renăscut. Pentru creştinii din Orient, oricât de nevinovaţi erau, a început o nouă perioadă de persecuţie. Bisericile au fost distruse. Chiar şi Sfântul Mormânt a fost închis vreme de trei ani. Întreruperea comerţului a adus pagube însemnate pentru toată lumea, mai cu seamă că urmările

709 Atiya, op. cit., pp. 371-376; Hill, op. cit., II, pp. 345-367; Heyd, op. cit., pp. 55-57.

Marii Ciume se mai făceau încă simţite. Regatul Ciprului, a cărui existenţă mamelucii se arătaseră gata să o îngăduie, a devenit un duşman care trebuia distrus. Egiptul a aşteptat şaizeci de ani să se răzbune. Dar înfiorătoarea devastare a insulei din 1426 a fost o pedeapsă pentru cucerirea Alexandriei.[710]

Soarta celuilalt regat creştin din Levant fusese pecetluită mai înainte. Armenii din Cilicia nu luaseră parte la Cruciada regelui Pierre, dar dinastia lor regală era acum de origine latină şi mulţi dintre nobili aveau relaţii strânse cu Ciprul. Biserica Armeană acceptase supunerea faţă de Roma. De-a lungul veacului al XIV-lea egiptenii îi hărţuiseră pentru că-i bănuiau, pe bună dreptate, că erau prieteni cu latinii şi cu mongolii, dar şi pentru că îi invidiau pentru bogăţia care trecea prin regatul lor pe drumul comercial care ajungea la mare la Ayas. Prăbuşirea ilhanatului mongol i-a lipsit pe armeni de principalul lor sprijin. Cea mai mare parte a regatului a fost anexată de turci în 1337. în 1375, pe când Ciprul era prins într-un război înverşunat cu Genova, mameluci şi turcii s-au aliat, iar musulmanii au încheiat cucerirea întregii ţări. Ultimul rege armean, Leon al VI-lea, a fugit în Apus şi a murit la Paris, în exil. Era sfârşitul independenţei armene.[711]

---

710 Atiya, op. cit., pp. 377-378.

711 Vezi Tournebize, Histoire Politique et Religieuse de P Arménie, p. 644 şi următoarele, mai ales pp. 654-655, 715-730. Istoria obscură a sfârşitului regatului armean se bazează mai ales pe cronica unui franciscan, Jean Dardel (publicată în R.H.C., Documents Arméniens,

Într-adevăr, o cruciadă similară celei proiectate de regele Pierre devenise acum anacronică. Creştinătatea nu-şi putea permite asemenea extravaganţe. Arhitecţii primei cruciade înţeleseseră foarte bine că salvarea Ţării Sfinte depindea de menţinerea puterii creştine în Anatolia. însă de la dispariţia lui Urban al II-lea, niciun om de stat din Occident nu a mai avut înţelepciunea să înţeleagă că păstrarea Anatoliei depindea de Bizanţ. Mişcările cruciate din veacul al XII-lea au adăugat încă o problemă celor cu care se confrunta împăratul bizantin. Cruciadele nu i-au lăsat niciodată în pace pe împăraţi să se concentreze asupra invadatorilor turci. Sarcina s-ar fi putut dovedi imposibilă, pentru că metoda turcilor de a distruge agricultura şi comunicaţiile făcea recucerirea dificilă. în plus, numeroasele ambiţii ale unor împăraţi precum Manuel sau Andronic Comnenul au dus la o risipă încă şi mai mare de energie. După dezastrul de la Manzikert din 1071, turcii au pătruns în Anatolia. După dezastrul din 1176 de la Myriokephalon, turcii şi-au consolidat prezenţa acolo. Dar abia Cruciada a IV-a şi distrugerea iremediabilă a sistemului imperial le-a oferit turcilor ocazia de a înainta. De-a lungul veacului al XlII-lea creştinătatea a pierdut şi ultimul prilej de a rezolva problema turcilor. Până atunci, în Anatolia puterea turcilor depinsese de sultanatul selgiucid de Konya. Invaziile mongole, care au început în 1242, slăbiseră şi, în

---

vol. II).

cele din urmă, distruseseră statul selgiucid. împăraţii bizantini care trăiau în exil la Niceea şi-au dat seama de şansa care li se oferea, dar eforturile lor au fost stânjenite de problemele din Europa şi de dorinţa arzătoare de a-şi recupera capitala imperială ocupată de latini. De cealaltă parte, latinilor le lipseau viziunea şi experienţa necesare pentru a înţelege situaţia. Atunci când bizantinii au recucerit Constantinopolul, ocazia dispăruse. împăraţii din dinastia Paleologilor trebuiau să se descurce cu tinerele şi energicele regate din Balcani, cu cererile republicilor italiene şi cu ameninţarea unei recuceriri latine, care a rămas foarte reală până când Carol de Anjou a fost paralizat de Vecerniile Siciliene. Spre sfârşitul secolului al XlII-lea devenise deja prea târziu. Selgiucizii plecaseră, dar locul lor fusese luat de câteva emirate active şi ambiţioase, întărite de emigrarea triburilor turcice supuse mongolilor. Cel mai important dintre acestea era Caramania, care se întindea în interiorul Anatoliei, de la Philadelphia până la munţii Anti-Taurus. Mai existau şi alte emirate la Attalia, la Aydin (Tralles) şi la Manissa (Magnesia). Coasta de nord a Anatoliei continua să fie stăpânită de Bizanţ şi de imperiul înfrăţit al Trapezuntului. Dar ţinutul de la sud de Trapezunt era ocupat de turcmeni, în vreme ce în nord-vest se ridica un nou emirat activ sub conducerea unui prinţ întreprinzător, pe nume Osman.41

Latinii înţelegeau acum, din ce în ce mai clar,

importanţa Anatoliei; deşi o vedeau mai puţin ca pe un punct de plecare pentru atacurile îndreptate împotriva lor, cât mai degrabă ca o regiune în care aveau nevoie de avanposturi pentru a controla Mediterana. Ocuparea Rodosului de către Ospitalieri a fost, în bună măsură, rezultatul întâmplării, dar a ilustrat totodată noua orientare. Republicile italiene erau de multă vreme interesate de insulele din Marea Egee. Era firesc ca preocuparea lor, şi cea a întregii lumi latine, să se întindă şi asupra ţărmului din faţa insulelor. Atunci când emirul Omar din Aydin, care stăpânea excelentul port al Smirnei, a construit o flotă pentru acţiuni de piraterie în apele Mării Egee, atât veneţienii, cât şi cavalerii din Rodos au luat măsuri. În 1344, o flotă, la care veneţienii şi supuşii lor contribuiseră cu vreo douăzeci de corăbii, cavalerii cu şase, iar papa şi regele Ciprului cu câte patru, s-a îndreptat spre Smirna. Patriarhul latin al Constantinopolului, Henric de Asti, se afla la comanda flotei. În ziua înălţării, emirul de Aydin a fost înfrânt într-o luptă navală chiar la intrarea în golf. La îndemnul papei, aliaţii creştini au respins cererea făcută de Martino Zaccaria. Fostului stăpân genovez al Chiosului, care se alăturase expediţiei, dorea să fie repus în stăpânirea insulei sale, care fusese recucerită de bizantini. Flota s-a îndreptat însă spre Smyrna. Pe 24 octombrie, oraşul a căzut în mâinile creştinilor după o luptă scurtă, însă fortăreaţa nu a fost cucerită. Această victorie uşoară s-a datorat mai

ales lipsei de pregătire a emirului Omar, precum şi neîncrederii pe care o arătase celorlalţi emiri. Oastea lui Omar a ajuns prea târziu pentru a salva oraşul. învingătorii au fost însă amăgiţi să înainteze în interiorul ţării. La câţiva kilometri depărtare de oraş au suferit o grea înfrângere, iar Henric de Asti şi Martin Zaccaria au fost ucişi. După ce turcii nu au izbutit să recucerească Smyrna, în 1350 s-a încheiat un acord prin care cetatea era încredinţată Ospitalierilor, deşi fortăreaţa continua să rămână în mâinile turcilor. Cavalerii au păstrat Smirna până în 1402, atunci când a fost cucerită de Timur.[712]

Pe când soarta Smirnei era încă în cumpănă, un nobil francez, Humbert al II-lea, delfin de Vienne, şi-a anunţat dorinţa de a merge în Orient, într-o cruciadă. Era un om slab şi vanitos, dar credincios şi lipsit de ambiţii personale. După unele negocieri cu papa, s-a hotărât ca Humbert să meargă să dea ajutor creştinilor la Smirna. În mai 1345, ducele a plecat din Marsilia însoţit de mai mulţi cavaleri şi preoţi, iar pe drumul spre răsărit i s-au alăturat oameni din nordul Italiei. După mai multe aventuri fără succes, Humbert a ajuns la Smirna în 1346, iar oastea lui i-a învins pe turci într-o bătălie desfăşurată în afara zidurilor oraşului.

Nu a rămas prea mult timp acolo. În vara lui 1347 Humbert se întorsese deja în Franţa. întreaga expediţie nu avusese niciun rost.

712 Atiya, op. cit., pp. 290-300.

Importanţa ei consta doar în faptul că biserica era acum pregătită să considere cruciadă şi o expediţie în Anatolia.[713]

În 1361 Pierre al Ciprului, care tocmai obţinuse fortăreaţa Corycus de la armeni, spera să-i convingă pe Ospitalieri să i se alăture într-un atac asupra portului turcesc Attalia. Pe 24 august, după o luptă scurtă, Attalia a fost cucerită de Pierre. Emiratele vecine de Alaya, Monovgat şi Tekke s-au grăbit să i se supună, gândindu-se că prietenia lui Pierre le-ar putea fi de folos împotriva principalului lor duşman, Caramania. Curând, au dat însă înapoi şi au încercat în câteva rânduri să recucerească Attalia, care a rămas vreme de şaizeci de ani în mâinile ciprioţilor.[714]

Intre timp, atenţia Europei a fost nevoită să se îndrepte puţin mai spre nord. Primele decenii ale secolului al XIY-lea au consemnat creşterea extraordinară a puterii emiratului turcesc întemeiat de Osman, fiul lui Ertoghrul, numit după el şi Osmanii sau Otoman. În 1300 Osman era o căpetenie neînsemnată în regiunea din sudul Bitiniei. Până la moartea lui, în 1326, devenise senior al Brusei şi al celei mai mari părţi a teritoriului care se întindea între Adramyttium, Dorylaeum şi Marmora. Extinderea stăpânirii sale s-a datorat, în bună măsură, diplomaţiei abile şi eficiente în relaţiile cu ceilalţi emiri, dar încă şi mai mult slăbiciunii Bizanţului. În 1302, împăratul

713 Ibid., pp. 300-318.

714 Ibidem, pp. 323-330; Hill, op. cit., II, pp. 318-324.

Andronic al II-lea s-a grăbit să angajeze o companie catalană, condusă de Roger de Fior, fostul Templier a cărui avere îşi avea originile rău famate în felul în care se purtase la asediului Acrei. Roger s-a luptat cu succes împotriva turcilor, ba încă şi mai energic împotriva stăpânului său imperial. Deşi Roger de Fior a fost ucis în 1306, compania catalană a rămas pe teritoriul imperiului, în conflict cu împăratul, până în 1315. Pe parcursul acestor războaie, un detaşament de turci, care fusese mai înainte folosit de împărat în Asia, a trecut în Europa.[715] La scurt timp după ce compania catalană a plecat, a izbucnit un război civil între Andronic al II-lea şi nepotul lui, Andronic al III-lea, care s-a încheiat abia la moartea celui dintâi, în 1328. Ambele părţi au folosit turci ca mercenari. Intre timp, Orhan, fiul lui Osman, a continuat ceea ce începuse tatăl său. A obţinut o oarecare hegemonie asupra emirilor din sudul ţinuturilor sale şi a continuat cucerirea Bitiniei. Niceea a fost luată în 1329, iar Nicomedia în 1337.[716] În 1341, războiul civil a izbucnit din nou în imperiu, între Ioan al V-lea şi socrul lui, Ioan Cantacuzino, în vreme ce puterea din ce în ce mai mare a lui Ştefan Duşan din Serbia atrăgea atenţia tuturor popoarelor din Balcani.[717]

---

715 Vezi Vasiliev, History of the Byzantine Empire, pp. 605-608. Povestea companiei catalane este viu relatată de cronicarul contemporan Muntaner.

716 Vasiliev, op. cit., pp. 608-609; Gibbons, pp. 54-70.

717 Vasiliev, op. cit., pp. 609-613.

În 1354 Orhan, care luase titlul de sultan, a trimis trupe peste Dardanele pentru a cuceri oraşul Gallipoli. Doi ani mai târziu, sultanul a mutat peste strâmtori câteva mii de supuşi şi i-a aşezat în Tracia. Anul următor a reuşit să pătrundă mai departe în interior şi să cucerească fortăreaţa importantă a Adrianopolelui, care a devenit a doua lui capitală. Până la moartea lui, în 1359, aproape întreaga Tracie se afla în mâinile sale, iar Constantinopolul se găsea izolat de celelalte posesiuni bizantine din Europa. Fiul şi urmaşul său, Murad I, s-a dovedit în stare să ducă mai departe opera înaintaşilor săi. Prima lui acţiune a fost de a întemeia corpul ienicerilor, alcătuit din copii creştini convertiţi cu forţa, care îi erau trimişi ca sclavi drept tribut.[718]

Expansiunea turcilor otomani nu a trecut neobservată în Apus. Deocamdată, nu păreau să constituie vreun pericol pentru continentul european. Marele imperiu sârb părea întru totul capabil să blocheze orice înaintare a turcilor. Dar Constantinopolul însuşi era evident ameninţat, iar odată cu el şi interesele comerciale ale italienilor. Cu toate acestea, grecii erau schismatici. Politica Bisericii occidentale era de a insista ca grecii să accepte supunerea faţă de Roma, mai înainte de a purta orice discuţie cu privire la trimiterea vreunui ajutor. Această formă de şantaj moral era destinată eşecului. Nu doar convingerile religioase, ci şi mândria naţională şi amintirea

718 Gibbons, op. cit., pp. 100-103, 110-121.

gravelor jigniri din trecut făceau imposibilă acceptarea dominaţiei ecleziastice latine de către neamul grecilor, chiar dacă cei care-l conduceau ar fi fost gata să o primească.[719]

În 1365, Amedeo al VI-lea, contele de Savoia, a luat semnul crucii. Papa Urban al VI-lea se implicase în predicarea cruciadei promovate de Pierre al Ciprului, iar Amedeo chiar intenţiona să se îndrepte spre Ţara Sfântă. Dar contele era văr primar cu împăratul bizantin Ioan al V-lea şi dorea să-i vină în ajutor. Papa i-a îngăduit să-şi înceapă expediţia luptând împotriva turcilor, cu condiţia de a obţine ascultarea Bisericii Greceşti. Veneţienii au făcut tot ce le-a stat în puteri să împiedice Cruciada lui Amedeo, pentru că se temeau că va dăuna politicii lor comerciale. Veneţienii nu doreau mai ales ca Amedeo să i se alăture regelui Ciprului şi au răsuflat uşuraţi atunci când zvonurile tratatului încheiat de Pierre cu Egiptul l-au determinat să se îndrepte spre Bizanţ. Contele a adunat un grup ales de cavaleri, însă de la bun început s-a lovit de dificultăţi financiare. În august 1366 expediţia a ajuns la Dardanele şi a început de îndată să asedieze Gallipoli, care a căzut pe 23 august. În loc să debarce în Tracia şi să încerce să cureţe provincia de turci, Amedeo s-a îndreptat spre Constantinopol. Acolo a aflat că, prin trădare, împăratul fusese prins de regele bulgar, Şişman al III-lea. Prin urmare, toate energiile lui Amedeo s-

719 Vasiliev, op. cit., pp. 670-672.

au îndreptat spre salvarea vărului său, care a fost obţinută doar în urma unui atac asupra Varnei, portul lui Şişman. După ce l-a salvat pe Ioan, Amedeo şi-a dat seama că cheltuise întreaga sumă pe care-o adusese cu el, ba chiar şi toţi banii pe care-i storsese de la localnici, precum şi pe cei împrumutaţi de la împărătească. A fost silit să se întoarcă acasă. Mai întâi însă, l-a făcut pe împărat să promită că-şi va aduce Biserica sub ascultarea Romei. Atunci când patriarhul Constantinopolului, Pilotei, a venit însoţit de un cavaler grec până la galera contelui, pentru a-i spune că grecii îl vor depune pe împărat dacă va încerca să-şi împlinească făgăduinţa, Amedeo l-a răpit şi l-a dus cu el în Italia. La sfârşitul anului 1367 s-a înapoiat acasă. Cruciada lui nu izbutise aproape nimic. Imediat după ce a plecat, turcii au recucerit Gallipoli.[720]

Puterea turcilor otomani a crescut rapid sub Murad. Sultanul i-a adus la ascultare pe emirii din vestul Anatoliei şi a continuat să înainteze în Europa. După o victorie împotriva sârbilor la Mariţa, în 1371, Bulgaria a devenit un stat vasal şi, în scurt timp, a fost anexată cu totul. În 1389 a avut loc lupta decisivă dintre sârbi şi turci la Kossovo. Murad a fost asasinat de un sârb chiar înainte de luptă, dar oastea sa, cu mult mai numeroasă decât a duşmanului, a fost deplin victorioasă. Turcii deveniseră acum stăpânii

720 Atiya, op. cit., pp. 379-397.

Balcanilor.[721]

Deşi forţele din Apus ale cruciadei au fost deviate în 1390 înspre Tunis, prin expediţia dezastruoasă a lui Ludovic al II-lea, ducele de Bourbon, împotriva lui al-Mahdiya[722], devenise clar că pentru siguranţa Europei creştine turcii otomani trebuiau zăgăzuiţi. Atunci când, în 1390, sultanul Baiazid a anexat oraşul bulgăresc al Vidinului, al cărui principe recunoscuse suzeranitatea Ungariei, Sigismund de Luxemburg, regele Ungariei şi fratele împăratului Venceslav, i-a chemat în ajutor pe ceilalţi regi. Atât papa de la Roma, Bonifaciu al IX-lea, cât şi cel de la Avignon, Benedict al XlII-lea, au emis bule prin care propovăduiau o cruciadă, în vreme ce vârstnicul propagandist, Philippe de Mézières, i-a trimis o scrisoare deschisă lui Richard al II-lea al Angliei cerându-i să colaboreze cu Carol al VI-lea al Franţei pentru înfăptuirea cruciadei. Legăturile germane ale lui Sigismund l-au ajutat să găsească sprijin în Germania. Principii Ţării Româneşti şi Transilvaniei erau suficient de îngroziţi de înaintarea turcilor pentru a i se alătura, indiferent de cât de mult îi urau pe unguri. În Occident, ducii de Burgundia, de Orelans şi de Lancaster şi-au anunţat dorinţa de a ajuta. În martie 1395, o solie ungurească condusă de arhiepiscopul de Strigoniu, Nicolae Kaniszay, a sosit la Veneţia

721 Vasiliev, op. cit., p. 624; Gibbons, op. cit., pp. 174-178.

722 Expediţia lui Ludovic este descrisă în amănunt în Atiya, op. cit., pp. 398-434.

pentru a obţine de la doge promisiunea asigurării transportului cruciaţilor. După aceea, solii s-au îndreptat spre Lyon, unde s-au bucurat de o primire generoasă din partea ducelui Burgundiei, Filip cel îndrăzneţ, care le-a făgăduit tot sprijinul său. După ce au trecut pe la Dijon, pentru a-şi aduce omagiile ducesei Margareta de Flandra, solii s-au îndreptat spre Bordeaux pentru a-l întâlni pe unchiul regelui Angliei, Ioan de Lancaster, care s-a angajat să asigure un contingent englez. Din Bordeaux solii au mers la Paris. Regele francez, Carol al VI-lea, suferea de un acces de nebunie, dar regenţii s-au oferit să-i îndemne pe nobilii francezi să se alăture cruciadei. Pentru salvarea creştinătăţii începuse să se strângă o oaste internaţională importantă. Pentru a o finanţa, ducele burgund a instituit taxe speciale, care au adus suma uriaşă de 700.000 de franci de aur. Mai mulţi nobili francezi au contribuit la rândul lor. Guy al VI-lea, contele de La Trémouille, a oferit 24.000 de franci. Nobilii francezi şi burgunzi au căzut de acord să accepte conducerea fiului cel vârstnic al ducelui de Burgundia, Jean, contele de Nevers, un tânăr energic de douăzeci şi patru de ani.[723]

În vreme ce solii unguri se grăbeau să se întoarcă la Buda pentru a-l informa pe regele Sigismund de succesul pe care l-au avut şi pentru a-l îndemna să continue pregătirile, ducele

723 Atiya, Crusade ofNicopolis, pp. 1-34, o descriere cu toate referinţele.

Burgundiei a avut grijă să rânduiască şi să pregătească trupele franco-burgunde. Acestea au fost chemate să se strângă la Dijon, pe 20 aprilie 1396. În fruntea oştii urma să se afle Jean de Nevers, însă având în vedere tinereţea lui, a fost alcătuit un sfat, care-i cuprindea pe Philippe, fiul ducelui de Bar, pe Guy de La Trémouille şi pe fratele acestuia, Guillaume, pe amiralul Jean de Vienne şi pe Odard de Chasseron. La sfârşitul lunii o oaste de zece mii de oameni a plecat spre Buda prin Germania. Pe drum i s-au alăturat şase mii de germani, conduşi de corniţele palatin Rupert, fiul lui Rupert al III-lea de Wittelsbach, şi Eberhard, contele de Katznellenbogen. Imediat în urma lor veneau o mie de luptători englezi, conduşi de fratele vitreg al regelui Richard, de John Holland, conte de Huntingdon.[724]

Spre sfârşitul lunii iulie oştile occidentale au ajuns la Buda. L-au găsit acolo pe regele Sigismund care-i aştepta cu o oaste de vreo şaizeci de mii de oameni. Vasalul său, Mircea, voievodul Ţării Româneşti, i s-a alăturat împreună cu alţi zece mii de oameni. În jur de treisprezece mii de aventurieri au venit din Polonia, Boemia, Italia şi Spania. întreaga oaste număra laolaltă o sută de mii de oameni şi era cea mai mare care plecase vreodată la luptă împotriva necredincioşilor. Intre timp, o flotă înarmată de Cavaleri Ospitalieri conduşi de marele maestru Philibert de Naillac, căruia i se alăturaseră

724 Ibid., pp. 41-48, 67-68, notele de la p. 184.

veneţieni şi genovezi, a pătruns în Marea Neagră şi a aruncat ancora la gurile Dunării.

De cealaltă parte, nici sultanul otoman nu pierduse vremea. Atunci când a primit vestea că o oaste cruciată se strânge în Ungaria, Baiazid asedia Constantinopolul. Sultanul şi-a chemat de îndată toţi oamenii disponibili şi a pornit spre nord, spre Dunăre. Oastea sultanului a fost socotită la peste o sută de mii de oameni.

Cele trei secole de experienţă nu i-au învăţat nimic pe cavalerii occidentali. Atunci când la Buda s-a discutat planul campaniei, regele Sigismund a propus o strategie defensivă. Cunoştea forţa duşmanului. Se gândea că ar fi fost mai bine să-i atragă pe turci în Ungaria şi să-i atace de pe nişte poziţii dinainte pregătite. Ca şi împăraţii bizantini din vremea primelor cruciade, Sigismund credea că siguranţa creştinătăţii depindea de menţinerea propriului său regat. Însă, ca în vremea Primei Cruciade, aliaţii săi aveau în vedere o mare ofensivă. Turcii urmau să fie copleşiţi, iar oştile creştine ar fi înaintat triumfător prin Anatolia şi Siria până la Oraşul Sfânt. Au fost atât de impetuoşi încât Sigismund a cedat. La începutul lunii august, oastea unificată a înaintat pe malul stâng al Dunării, până la Orşova, la Porţile de Fier, iar de acolo a trecut în ţinuturile sultanului.

A fost nevoie de opt zile pentru ca oastea să treacă fluviul. După aceea a înaintat pe malul de miazăzi până în dreptul oraşului Vidin. Stăpânul Vidinului era un principe bulgar, Ioan Straţimir,

care era însă vasal al sultanului. Otomanii ţineau o mică garnizoană în oraş. La venirea creştinilor Ioan Straţimir li s-a alăturat şi a deschis porţile. Turcii au fost masacraţi. Următorul oraş a fost Rahova, o fortăreaţă puternică, înconjurată de un şanţ, cu zid dublu şi cu o însemnată garnizoană turcească. Cavalerii francezi mai aprigi, conduşi de Philippe d'Artois, conte de Eu, şi Jean le Meingre, mai bine cunoscut ca mareşalul Boucicaut, s-au năpustit de îndată în atac şi ar fi fost distruşi dacă Sigismund nu ar fi intervenit cu ungurii săi. Garnizoana nu a putut să reziste prea mult în faţa oştii creştine. Fortăreaţa a fost cucerită şi întreaga populaţie, printre care mulţi bulgari creştini, a fost trecută prin sabie, cu excepţia a o mie de oameni mai bogaţi, păstraţi pentru răscumpărare.

De la Rahova oastea s-a îndreptat spre Nicopole. Aceasta era cea mai importantă cetate turcească pe Dunăre, aşezată acolo unde principalul drum din Bulgaria centrală ajungea la fluviu. Fusese ridicată lângă apă, pe un deal ale cărui povârnişuri abrupte erau încununate de două linii de ziduri formidabile. Cruciaţii veniseră fără maşini de asediu. Apusenii nu-şi dăduseră seama că ar putea avea nevoie, iar Sigismund se pregătise pentru o strategie defensivă. Atunci când scările construite în grabă de francezi şi minele săpate de experţii unguri s-au dovedit destul de nepotrivite, oastea a încercuit oraşul sperând să-l facă să capituleze prin înfometare. Au

fost sprijiniţi în acest sens de sosirea flotei ospitaliere, care a urcat pe Dunăre şi care a aruncat ancora în faţa zidurilor pe 10 septembrie. Dar Nicopole era bine aprovizionat, iar guvernatorul turc, Dogan Bey, care aflase de soarta compatrioţilor săi din Vidin şi Rahova, nu avea nicio intenţie să se predea. Întârzierea a fost fatală pentru moralul oştii creştine. Cavalerii occidentali s-au desfătat cu jocuri de noroc, cu băutură şi cu toate felurile de depravare. Din porunca mareşalului Boucicaut, celor câtorva oşteni care au îndrăznit să spună că turcii erau un duşman redutabil, li s-au tăiat urechile ca pedeapsă pentru lipsa lor de încredere. Au izbucnit certuri între diversele grupuri, în vreme ce vasalii transilvăneni ai lui Sigismund şi aliaţii săi munteni au început să vorbească despre plecare.

După ce oastea cruciată a petrecut două săptămâni în faţa Nicopolelui, a sosit vestea că turcii se apropie. Oastea sultanului înaintase repede prin Tracia. Oştenii aveau arme uşoare, iar cavaleria otomană era cu mult mai rapidă decât cea latină. Arcaşii otomani erau excelent antrenaţi şi aveau marele avantaj al unei discipline perfecte şi al supunerii doar faţă de sultan, el însuşi un om excepţional de înzestrat. Sultanul a trimis în faţă nişte trupe, care au fost învinse de un contingent francez condus de seniorul de Coucy la una dintre trecătorile prin Balcani. Dar invidia mareşalului Boucicaut, care l-a acuzat pe Coucy că-i fură laurii

victoriei lui Jean de Nevers, a zădărnicit orice altă încercare de a împiedica înaintarea turcilor. Intre timp, cruciaţii au hotărât să-i ucidă pe prizonierii luaţi la Rahova.

Luni, pe 25 septembrie 1396, avangarda oştii turceşti a apărut la orizont şi şi-a aşezat tabăra pe dealuri, la aproape cinci kilometri depărtare de creştini. A doua zi dimineaţă, înainte de răsăritul soarelui, Sigismund a trecut pe la toţi ceilalţi comandanţi şi i-a rugat să rămână în defensivă. Deşi le-a spus deschis că nu se putea încrede în transilvăneni şi în munteni, singurii care l-au sprijinit au fost Coucy şi Jean de Vienne. Celelalte căpetenii erau hotărâte să forţeze un atac imediat. Sigismund, lipsit de fermitate, a cedat. Şi-a împărţit oastea în trei părţi, avându-i pe unguri în centru, pe munteni la stânga şi pe transilvăneni la dreapta. Avangarda a fost alcătuită din toţi cruciaţii occidentalii, aflaţi sub comanda lui Jean de Nevers.

Când s-a crăpat de ziuă, tot ceea ce au putut vedea cruciaţii din oastea turcească a fost un detaşament neorânduit de cavalerie uşoară, aflat chiar dincolo de poalele dealului. În spatele lui, la adăpostul unui şir de pari, se găsea pedestrimea turcilor, împreună cu arcaşii. Principalul corp de cavalerie, spahii, comandat chiar de sultan, era ascuns după culmea dealului. În partea stângă se găsea cavaleria sârbă condusă de Ştefan Lazarevici, un vasal credincios al sultanului.

Lupta propriu-zisă, ca şi strategia dinainte, a

arătat că de-a lungul atâtor secole cruciaţii nu învăţaseră nimic. Cavalerii occidentali din avangardă nu au mai aşteptat să-i spună lui Sigismund despre planurile lor. Plini de entuziasm şi foarte încrezători, au lansat o şarjă spre poalele dealului, risipind cavaleria uşoară dinaintea lor. Cât timp turcii s-au regrupat în spatele pedestrimii, cavalerii au fost ţinuţi pe loc de pari. Au descălecat de îndată şi au continuat să atace pe jos, scoţând parii din pământ pe măsură ce înaintau. Atât de mare a fost avântul lor încât au risipit şi pedestrimea turcilor. Câţiva dintre turci au reuşit să se regrupeze în spatele cavaleriei, dar cei mai mulţi au fost ucişi sau împinşi în jos, înspre câmpie. Dar atunci când cruciaţii, victorioşi dar extenuaţi, s-au grăbit şi au ajuns pe culmea dealului, s-au trezit faţă în faţă cu spahiii sultanului şi cu sârbii. Atacul acestor forţe proaspete i-a luat prin surprindere. Pedeştri, obosiţi şi însetaţi, îngreunaţi de armuri, cruciaţii au luat-o care încotro în scurt timp, iar victoria s-a transformat într-o fugă dezordonată. Câţiva dintre cavaleri au supravieţuit masacrului. Printre cei care au pierit s-au numărat Guillaume de La Trémouille şi fiul său, Philippe, Jean de Cadzaud, amiral al Flandrei, şi marele prior al Cavalerilor Teutoni. Jean de Vienne, mare amiral al Franţei, a căzut în luptă ţinând strâns marea flamură Notre Dame care-i fusese dată în grijă. Jean de Nevers a fost cruţat doar pentru că slujitorii lui au strigat cu glas tare cine este şi pentru că l-au convins să

se predea. Au fost luaţi prizonieri împreună cu ei conţii de Eu şi La Marche, Guy de La Trémouille, Enguerrand de Coucy şi mareşalul Boucicaut.

Atunci când cavalerii au descălecat, caii lor s-au grăbit să se înapoieze în tabără fără călăreţi. Trupele muntene şi transilvănene au hotărât de îndată că lupta era pierdută şi s-au înghesuit să se retragă. Pentru a trece fluviul au luat cu ei toate bărcile pe care le-au putut găsi. Sigismund însă a poruncit oamenilor săi să înainteze pentru a-i salva pe occidentali. Pe măsură ce urcau dealul, ungurii au ucis o bună parte din pedestrimea turcilor. Când s-au apropiat însă de câmpul de luptă au văzut că ajunseseră prea târziu. Cavaleria sultanului a şarjat asupra lor şi i-a respins cu pierderi grele până pe malurile fluviului.

Când oastea a fost împrăştiată, Sigismund însuşi s-a lăsat convins să renunţe la luptă. S-a adăpostit pe una dintre corăbiile veneţiene de pe fluviu, care l-a dus până la Constantinopol, iar apoi spre casă, prin Marea Egee şi Marea Adriatică. S-a temut să se întoarcă pe uscat, pentru că-i bănuia pe munteni de trădare. Ostaşii lui, împreună cu cei câţiva supravieţuitori ai cruciadei occidentale, şi-au croit cum au putut drum spre ţinuturile lor, hărţuiţi de localnici duşmănoşi, de fiare sălbatice şi de frigul unei ierni timpurii. Corniţele palatin a ajuns la castelul tatălui său în zdrenţe, iar câteva zile mai târziu a murit. Dintre cruciaţii fugari, puţini au fost mai

norocoşi.[725]

Baiazid obţinuse o mare victorie, însă suferise pierderi foarte grele. înfuriat şi amintindu-şi de masacrele înfăptuite de cruciaţi, a poruncit să fie ucişi cu sânge rece prizonierii, în număr de trei mii, fiind cruţaţi doar acei câţiva nobili pentru care putea fi cerută o răscumpărare însemnată. Un cavaler francez, Iacob de Helly, care vorbea turceşte, a fost pus să-i identifice şi apoi i s-a îngăduit să meargă în Apus pentru a aranja strângerea banilor de răscumpărare. De-abia în luna iunie a anului următor o solie occidentală a venit la sultan, la Brusa, şi i-a înmânat sumele uriaşe pe care le ceruse. Mulţi creştini trimiseseră contribuţii, dar cea mai mare parte din bani fusese plătită de regele Sigismund şi de ducele Burgundiei, care a achitat peste un milion de franci. Eliberaţi, prizonierii au ajuns înapoi la casele lor spre sfârşitul anului 1397.[726]

Cruciada de la Nicopole a fost cea mai însemnată şi cea din urmă dintre marile cruciade internaţionale. Tiparul tristei sale istorii s-a suprapus cu o precizie dezolantă peste cel al marilor cruciade dezastruoase din trecut. Singura diferenţă a fost câmpul de luptă, care se afla acum în Europa şi nu în Asia. Greşelile şi prostiile erau aceleaşi. Acelaşi entuziasm risipit în certuri, în pizmă şi în nerăbdare. Tot ce a învăţat Occidentul din acest eşec final a fost că Războiul Sfânt nu mai

725 Atiya, Crusade of Nicopolis, pp. 50-99.
726 ibid, pp. 102-111.

era posibil.

Nu aveau să mai fie alte cruciade. Necredincioşii au continuat însă să ameninţe inima creştinătăţii. Au ajuns la Dunăre şi pe ţărmurile Mării Adriatice. Constantinopolul continua să fie creştin, dar era izolat, fiind cruţat doar pentru că sultanul nu avea încă o artilerie îndeajuns de puternică pentru a face breşe în zidurile masive, nici îndeajuns de multe corăbii pentru a bloca oraşul pe mare. Frontiera a ajuns la Rodos, la Cavalerii Ioaniţi, şi în arhipelagul egean, la lorzii italieni, în vreme ce Ciprul rămăsese un avanpost îndepărtat. Regele Ungariei, voievozii Ţării Româneşti şi ai Moldovei, precum şi căpeteniile albaneze au căutat ajutor pentru a-şi apăra hotarele. Republicile italiene erau prea ocupate să socotească cum şi-ar putea apăra cel mai bine interesele comerciale. Papa era întru totul conştient de ameninţarea la adresa creştinătăţii. Dar puterile din Apus nu mai erau interesate. Ultima experienţă fusese prea amară, iar după un asemenea dezastru entuziasmul care o precedase nu mai putea fi renăscut. Chiar şi papa a ţesut în continuare intrigi pentru a-l înlocui pe Sigismund cu Ladislau de Neapole în Ungaria, fără a se gândi la răul pe care un război civil l-ar fi provocat capacităţii de apărare din Europa Centrală.[727] Regele francez, care a devenit între 1396 şi 1409 suzeran al Genovei, era îndeajuns de

727 Atiya, Crusade in the Later Middle Ages, pp. 463-464; Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles, VI, 2, pp. 1253-1254.

îngrijorat de soarta coloniei genoveze de la Pera, din faţa Constantinopolului, pentru a-l trimite în 1399 pe mareşalul Boucicaut, însoţit de 1200 de oameni, pe malurile Bosforului. Prezenţa lui a pus capăt unei încercări de a cuceri oraşul imperial, întreprinsă de turci cam fără tragere de inimă. În scurt timp însă, Boucicaut s-a retras, pentru că nimeni nu era gata să-l plătească pe el şi oamenii lui.[728] Împăratul bizantin Manuel al II-lea a plecat plin de speranţă în Occident, pentru a căuta ajutor. Italienii au fost uimiţi să vadă cât de sărac ajunsese moştenitorul Cezarilor. Ducele de Milano i-a oferit daruri generoase pentru ca împăratul să se poată purta potrivit rangului său. A fost primit cu toate onorurile la Paris şi la Londra. Nu i s-a oferit însă niciun sprijin concret. Papalitatea nu era interesată, pentru că Manuel era prea cinstit pentru a făgădui supunerea Bisericii sale faţă de Roma, întrucât ştia că poporul nu o va suporta. În 1402 împăratul s-a întors însă în grabă în capitala sa, îmbărbătat de vestea care părea să prevestească declinul Imperiului Otoman.[729]

Timur cel Şchiop se născuse în 1336, într-o măruntă familie princiară turco-mongolă de lângă Samarkand. Până în 1369, Timur ajunsese deja să stăpânească toate ţinuturile care aparţineau ramurii mongole Ceagatai. În continuare, Timur şi-a extins stăpânirea printr-un război nemilos, iniţial mai lent, apoi din ce în ce mai rapid. Din

728 Atiya, op. cit., pp. 465-466; Vasiliev, op. cit., pp. 632-633.
729 Vasiliev, op. cit., pp. 631-634.

1381 până în 1386 Timur a cucerit pământurile ilhanatului mongol din Persia, iar în 1386 a cucerit Tabriz şi Tbilisi. Vreme de patru ani Timur a fost prins la frontiera de miazănoapte. În 1392 a cucerit Bagdadul. În perioada următoare a întreprins campanii în Rusia împotriva mongolilor din Hoarda de Aur, ajungând până la Moscova, iar în 1395 a pătruns în răsăritul Anatoliei, unde a cucerit Erzincan şi Sivas. În 1398, după o campanie strălucitoare, care a fost încă şi mai devastatoare din cauza masacrelor îngrozitoare, Timur a cucerit India de nord. în 1400 s-a îndreptat din nou către apus şi a devenit stăpân asupra Siriei, învingând la Alep, apoi la Damasc oştile mameluce trimise împotriva lui. A ocupat şi a jefuit toate oraşele importante ale provinciei. În 1401, Timur a pedepsit o revoltă în Bagdad prin distrugerea totală a oraşului, care tocmai îşi revenise după cucerirea lui Hülegü, cu un veac şi jumătate în urmă. în 1402, Timur s-a întors în Anatolia, hotărât să-l învingă pe sultanul otoman, singurul monarh din islam pe care nu-l umilise încă. Lupta decisivă a avut loc la Ankara, pe 20 iulie. Baiazid a suferit o înfrângere categorică şi a fost luat prizonier. A murit în captivitate, câteva luni mai târziu. între timp, oraşele otomane din Anatolia s-au supus cuceritorului, care în decembrie 1402 îi alunga pe Cavalerii Ospitalieri din Smirna.[730]

730 Pentru ascensiunea lui Timur, vezi Bouvat, L'Empire Mongol, 2mephase, passim, mai ales pp. 58-63.

Împăratul Manuel spera ca dezastrul care-l lovise pe Baiazid să pună capăt ameninţării otomane, dar nu era îndeajuns de puternic pentru a acţiona fără a fi sprijinit. Republicile italiene erau prudente. Genovezii s-au grăbit să încheie un tratat cu Timur pentru a-şi continua comerţul asiatic. Temându-se însă pentru negoţul lor balcanic şi nesiguri de ce le-ar putea aduce viitorul, genovezii au dat o mână de ajutor pentru menţinerea puterii otomane, transportând rămăşiţele oştii lui Baiazid înapoi în Europa. Veneţienii s-au ţinut deoparte.[731] Prudenţa lor era întemeiată. De fapt, invazia lui Timur a împiedicat un atac imediat al sultanului asupra Constantinopolului şi a dus la menţinerea Bizanţului pentru încă jumătate de veac. Dacă întreaga Europă ar fi intervenit de îndată, ar fi putut fi sfârşitul Imperiului Otoman. Dar turcii erau prea bine înrădăcinaţi, etnic în Anatolia şi politic în Balcani, pentru a putea fi alungaţi cu uşurinţă. Nici Timur nu avea geniul politic al lui Genghiz-Han. Imediat după moartea sa, în 1405, imperiul a început să se destrame. Mamelucii au recuperat Siria repede. în Azerbaidjan s-a ridicat dinastia Oilor Negre turcmene, care şi-a întins stăpânirea din răsăritul Anatoliei până la Bagdad. S-au iscat mişcări naţionaliste în Persia, unde avea să apară în curând marea dinastie safavidă. Urmaşii lui Timur au rezistat în Transoxiana aproape vreme de încă un veac, însă aceştia au

731 Heyd, op. cit., II, pp. 65-67.

întemeiat un imperiu de durată doar în India, ca marii moguli din Delhi.[732]

În Anatolia, cea mai importantă urmare a invaziei lui Timur a fost asigurarea unui nou flux de turci şi turcmeni, ceea ce a dus în cele din urmă la consolidarea temeliei puterii otomane. Când Timur a murit, fiii lui Baiazid au preluat moştenirea tatălui lor. Vreme de şase ani s-au luptat între ei. Războaiele civile au oferit puterilor creştine încă un prilej de a zăgăzui creşterea puterii otomane, care a fost însă din nou pierdut. Prin diplomaţie, împăratul bizantin a recâştigat câteva din oraşele de pe coastă, iar cavalerilor din Rodos li s-a îngăduit să construiască un castel pe ţărmul din faţa insulei lor, la Bodrum, vechiul Halicarnas. Nu s-a obţinut însă nimic altceva. Când Mehmed I a rămas singurul sultan, Imperiul Otoman era neatins. Mehmed a fost un cârmuitor paşnic, care a evitat războaiele de expansiune, dar care şi-a reorganizat cu o mână fermă stăpânirea. La moartea lui, în 1421, otomanii erau mai puternici decât înainte.[733]

Murad al II-lea, urmaşul lui Mehmed, şi-a început domnia încercând să cucerească Constantinopolul. Ii lipseau însă în continuare artileria grea şi corăbiile. După ce grecii şi-au apărat cu vitejie capitala, între iunie şi august 1422, fără a fi primit ajutor din afară, Murad a

732 Bouvat, op. cit., p. 84 şi următoarele.

733 Hammer, Histoire de VEmpire Ottoman (trad. Helbert), II, p. 120 şi următoarele.

ridicat asediul şi s-a concentrat asupra peninsulei greceşti, asupra Asiei şi asupra ţinuturilor de peste Dunăre.[734] La Conciliul de la Florenţa, în 1439, urmaşul lui Manuel, împăratul Ioan al VIII-lea, a fost de acord în disperare de cauză să-şi aşeze Biserica sub ascultarea Romei. Supuşii săi au respins unirea, iar împăratul a primit prea puţin în schimbul strădaniilor sale[735]. În 1440, papa Eugeniu al IV-lea a predicat o nouă cruciadă. Patru ani mai târziu, căpetenia albaneză Skanderbeg a declarat război turcilor, alăturându-i-se suzeranul său, regele Gheorghe al Serbiei. Papa şi regele Aragonului au promis că vor trimite fiecare câte zece galere în Orient. Oastea Ungariei, aflată sub comanda bastardului lui Sigismund, Ioan Corvin, supranumit Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei sub regele Vladislav, s-a pregătit de o expediţie peste Dunăre. După câteva ciocniri entuziasmul aliaţilor a pierit şi au fost de acord cu un armistiţiu pe zece ani, care a fost semnat la Seghedin în iunie 1444.[736] Drept urmare, Murad s-a hotărât să-şi îndrepte oastea spre Anatolia, pentru a regla conturile cu duşmanii pe care-i avea acolo. Intre timp, legatul papal al oştii aliaţilor, cardinalul Giuliano Cesarini, le-a convins pe căpetenii că jurământul faţă de un necredincios era lipsit de valoare şi i-a îndemnat să atace. Regele ortodox al

734 Ibidem, II, p. 159 şi următoarele.
735 Vasiliev, op. cit., pp. 672-674.
736 Hammer, op. cit., II, pp. 288-302.

Serbiei a respins sofismul legatului şi nu i-a îngăduit lui Skanderbeg să rămână alături de oaste. Iancu de Hunedoara a protestat, dar a rămas în fruntea oştii. A condus oastea care avea în jur de douăzeci de mii de oameni spre Varna, unde a ajuns la începutul lunii noiembrie 1444. Murad, care fusese anunţat de încălcarea armistiţiului, s-a grăbit să iasă în întâmpinarea lor având o armată de trei ori mai numeroasă. Lupta s-a dat pe 10 noiembrie. Creştinii au rezistat cu vitejie, iar în momentul culminant sultanul, care purtase în luptă tratatul încălcat ca pe o flamură, a fost auzit strigând: „Hristoase, dacă eşti Dumnezeu aşa cum spun cei ce te urmează, pedepseşte-i pentru făţărnicia lor.” Rugăciunile sale şi numărul ostaşilor săi au dat roade. Aliaţii creştini aproape că au fost distruşi. Regele Vladislav, care se lupta cot la cot cu oamenii săi, a fost ucis împreună cu cardinalul cel viclean. Iancu de Hunedoara de-abia a scăpat cu o fărâmă din oastea sa.[737]

Vitejia lui Skanderbeg a salvat independenţa Albaniei pentru alţi douăzeci de ani, iar Iancu de Hunedoara, în pofida unei înfrângeri zdrobitoare suferite în 1448, la capătul unei lupte de trei zile pe câmpul de rău augur de la Kosovo, l-a împiedicat pe sultan să treacă Dunărea câtă vreme a trăit.[738] Însă chiar înainte de moartea lui Iancu de Hunedoara, în 1456, turcii împliniseră

737 Vezi Halecki, The Crusade of Varna, passim.

738 Hammer, op. cit., II, pp. 322-327.

visul care pusese stăpânire pe islam încă din zilele Profetului. În 1451, lui Murad al II-lea i-a urmat la tron fiul său, Mehmed al II-lea, un tânăr de douăzeci şi unu de ani, de o energie şi îndrăzneală nestăvilite şi foarte înzestrat. Cea dintâi ţintă pe care şi-a stabilit-o a fost de a cuceri Constantinopolul. Nu este aici locul de a spune povestea superbă şi tragică a ultimelor zile ale Bizanţului. Grecii, divizaţi de conducătorii care îşi vânduseră Biserica Romei, s-au unit pentru o ultimă luptă, dând dovadă de un curaj magnific. Sprijinul trimis de Occident nu a fost deloc pe măsura vitejiei Bizanţului. Vastele resurse ale sultanului, pregătirile atente şi voinţa sa îndărătnică aveau să-l poarte spre victorie. Iar triumful sultanului nu a fost doar unul de prestigiu. Bizanţul era muribund de mult timp, dar moartea lui garanta că turcii vor rămâne în Europa. Le dădea stăpânirea asupra mărilor răsăritene. Era sunetul care prevestea sfârşitul imperiilor genovez şi veneţian, al regatului Ciprului şi al Ospitalierilor din Rodos. Cucerirea Constantinopolului l-a lăsat pe sultan liber să-şi conducă oştile până la porţile Vienei.[739]

Căderea Constantinopolului a fost recunoscută peste tot în Europa drept sfârşitul unei epoci. Vestea nu a venit pe neaşteptate, dar a provocat amărăciune şi mustrări de conştiinţă. Cu

739 Cea mai bună istorie a căderii Constantinopolului continuă să fie Pears, The Destruction of the Greek Empire, p. 237 şi următoarele. Vezi de asemenea Vasiliev, op. cit., pp. 647-655.

toate acestea, în afara acelor principi ale căror frontiere erau direct ameninţate, nimeni nu a fost într-atât de mişcat încât să şi facă ceva. Doar nunţiul cardinal din Germania, marele umanist Enea Silviu, a încercat să trezească Occidentul pentru a-şi face, tardiv, datoria. Dar discursurile pe care le-a ţinut în faţa dietelor germane nu au avut niciun rezultat, iar scrisorile trimise papei stau mărturie pentru dezamăgirea pe care a simţit-o. În 1458, Enea a devenit el însuşi papă, luând numele de Pius al II-lea. Pe parcursul întregului său pontificat s-a străduit să renască cruciada, aşa cum fusese iniţiată de marii săi predecesori. În 1463 se părea că proiectul său era gata să dea roade. Descoperirea minelor de alaun din statele pontificale, la momentul potrivit, i-a oferit lui Pius al II-lea o sursă neaşteptată de venituri şi a ameninţat monopolul turcesc asupra alaunului. Noul doge al Veneţiei părea favorabil războiului. Regele Ungariei, care încheiase în sfârşit pace cu împăratul, era dornic de o alianţă creştină. Filip, ducele Burgundiei, a arătat un interes binevoitor. Bula *Ezechielis,* emisă în octombrie, reflecta optimismul papal. Dar odată cu trecerea lunilor entuziasmul a început să se stingă. Singurii care i-au oferit sprijin concret au fost ungurii, care oricum trebuiau să-i înfrunte în război pe turci. Veneţienii ezitau. Niciunul dintre oraşele italiene nu era pregătit să rişte pierderile comerciale pe care un conflict cu sultanul le-ar fi adus. Filip de Burgundia i-a scris papei că din

pricina comploturilor regelui Franţei devenise cu neputinţă să-şi mai părăsească ţinuturile. Cu mult curaj, papa a hotărât că va finanţa şi va conduce cruciada chiar el. La porunca papei, agenţii pontificali au strâns o flotă de galere la Ancona, iar pe 18 iulie 1464, deşi epuizat şi cu o sănătate şubredă, Pius al II-lea a luat în mod solemn semnul crucii într-o ceremonie desfăşurată în Biserica Sfântului Petru.

Câteva zile mai târziu, a pornit spre portul de îmbarcare. Slujitorii săi şi-au dat seama că papa îşi trăia ultimele zile. De aceea nu i-au spus adevărul. Niciunul dintre principii Europei nu îi urmase exemplul şi nicio oaste nu venea în urma sa pentru a se îmbarca pe galere şi a pleca în Orient. În schimb, pe când se apropiau de Ancona, slujitorii au tras draperiile litierei pentru a nu-l lăsa pe papă să vadă ce se întâmplă. Drumurile erau pline cu oameni din echipajele flotei pontificale, care-şi părăsiseră corăbiile şi se grăbeau spre casă. Papa a ajuns la Ancona doar pentru a muri acolo, pe 14 august. Din fericire, a fost cruţat şi nu a mai aflat de eşecul deplin al cruciadei sale.[740]

Cu aproape patru veacuri mai înainte, prin predicile sale, papa Urban al II-lea convingea mii de oameni să-şi rişte vieţile într-un Război Sfânt. Acum, un papă care lua chiar el semnul crucii nu izbutea să strângă decât câţiva mercenari, care

740 Pentru Pius al II-lea vezi Atiya, op. cit., pp. 227-230; Hefele-Leclercq, Histoire des Conciles, VII, 2, pp. 1291-1352.

renunţau mai înainte chiar ca expediţia să fi început. Spiritul cruciadei murise.

CUVÂNT DE ÎNCHEIERE

„Cel ce îşi înmulţeşte ştiinţa îşi sporeşte suferinţa.”
Ecclesiastul, 1:18

Cruciadele au fost iniţiate pentru a salva creştinătatea răsăriteană de musulmani. Atunci când s-au încheiat, întreaga creştinătate răsăriteană se afla sub stăpânirea musulmană. În vremea în care papa Urban al II-lea şi-a rostit marea predică de la Clermont, turcii păreau gata să ameninţe Bosforul. Atunci când Pius al II-lea a propovăduit ultima cruciadă, turcii treceau Dunărea. Printre ultimele roade ale mişcării cruciate a fost cucerirea de către turci a Rodosului, în 1523, şi a Ciprului, în 1570, care fusese ruinat de războaiele cu Egiptul şi Genova şi, în cele din urmă, anexat Veneţiei. Tot ce a rămas cuceritorilor occidentali a fost o mână de insule greceşti pe care Veneţia a continuat cu greu să le stăpânească. înaintarea turcilor nu a fost oprită de vreun efort comun al creştinătăţii, ci de acţiunea statelor cel mai direct interesate, Veneţia şi Imperiul Habsburgic, în vreme ce Franţa, vechiul protagonist al Războiului Sfânt, i-a sprijinit cu tenacitate pe necredincioşi. Declinul Imperiului Otoman a început din pricina propriei neputinţe de a păstra o bună cârmuire asupra întinselor sale stăpâniri. Până la urmă, Imperiul Otoman nu s-a mai putut opune ambiţiei vecinilor

şi nu a mai putut zdrobi entuziasmul naţionalist al supuşilor săi creştini, păstrat datorită acelor Biserici pe care cruciaţii încercaseră atât de mult să le distrugă.

Din perspectiva istoriei, întreaga mişcare a cruciadelor a fost un mare fiasco. Reuşita aproape miraculoasă a Primei Cruciade a dus la întemeierea statelor Orientului Latin. Un veac mai târziu, când totul părea pierdut, vitejia celei de-a treia cruciade a făcut ca Orientul Latin să supravieţuiască încă o sută de ani. Însă fragilul regat al Ierusalimului şi principatele sale surori au fost un rod plăpând pentru o asemenea desfăşurare de energie şi entuziasm. Vreme de trei secole, cu greu poţi găsi printre oamenii puternici ai Europei pe vreunul care, la un moment dat, să nu fi jurat cu înflăcărare să participe la Războiul Sfânt. Nu există vreo ţară care să nu fi trimis în răsărit oşteni să lupte pentru creştinătate. Ierusalimul se afla în gândurile tuturor bărbaţilor şi femeilor. Cu toate acestea, încercările de a păstra sau de a recuceri Oraşul Sfânt s-au dovedit vremelnice şi nepotrivite. Iar aceste încercări nu au avut urmările aşteptate asupra istoriei generale a Europei Occidentale. Epoca cruciadelor este una dintre cele mai importante din istoria civilizaţiei occidentale. Atunci când a început, Europa apuseană de-abia ieşea din lunga perioadă a invaziilor barbare pe care o numim epoca întunecată. Atunci când s-a sfârşit, marea înflorire

pe care o numim Renaştere de-abia începuse. Dar nu putem atribui cruciadelor niciun rol direct în această dezvoltare. Cruciadele nu au avut nimic de-a face cu noua linişte din Occident, care îngăduia negustorilor şi cărturarilor să circule după bunul lor plac. Prin Spania, se obţinuse deja accesul la cunoaşterea depozitată de lumea musulmană, învăţăcei precum Gerberd d'Aurillac vizitaseră deja lăcaşurile spaniole ale cunoaşterii. De-a lungul perioadei cruciadelor, locul de întâlnire al culturilor arabă, greacă şi occidentală a fost mai degrabă Sicilia decât Orientul Latin. Din punct de vedere intelectual, Orientul Latin nu a contribuit cu mai nimic.[741] De altfel, s-a putut ca un om atât de însemnat precum Sfântul Ludovic să petreacă în Orientul Latin câţiva ani, fără să aibă nici cea mai mică influenţă asupra vieţii culturale. Dacă împăratul Frederic al II-lea s-a arătat interesat de civilizaţia orientală, acest lucru s-a datorat copilăriei sale din Sicilia. Orientul Latin nu a contribuit nici la progresul artei occidentale, cu excepţia arhitecturii militare şi, poate, a folosirii arcului frânt. În arta războiului, lăsând la o parte construcţia castelelor, Occidentul a dovedit în repetate rânduri că nu a învăţat nimic din cruciade. Au fost făcute aceleaşi greşeli, începând cu Prima Cruciadă şi sfârşind cu Cruciada de la Nicopole. Condiţiile în care se purta războiul în Răsărit difereau atât de mult de cele din Apus, încât doar cavalerii care au trăit în Orientul Latin

741 Pentru viaţa intelectuală din Orientul Latin, vezi mai jos anexa II.

şi-au dat osteneală să ţină minte experienţele din trecut. Se poate ca, în general, calitatea vieţii în Occident să fi fost ridicată de dorinţa ostaşilor şi pelerinilor întorşi acasă de a imita confortul Orientului Latin. Dar negoţul dintre Răsărit şi Apus, deşi s-a intensificat ca urmare a cruciadelor, nu a depins de ele pentru a continua.

Cruciadele au lăsat urme doar asupra unor aspecte ale dezvoltării politice a Europei Occidentale. Atunci când a predicat cruciada, unul dintre scopurile precise ale papei Urban al II-lea a fost de a da ceva folositor de lucru nobililor certăreţi şi războinici care, altminteri, şi-ar fi consumat energia în războaie civile. Expedierea în Răsărit a unor segmente importante din această categorie de nestăpânit a ajutat, fără îndoială, la creşterea puterii regale în Occident, în cele din urmă chiar în detrimentul papalităţii. Intre timp însă, papalitatea a obţinut şi ea un câştig. Papa gândise cruciada ca o mişcare internaţională creştină aflată sub comanda sa, iar reuşita iniţială i-a crescut considerabil puterea şi prestigiul. Toţi cruciaţii făceau parte din turma papei. Cuceririle lor erau cuceririle papei. Unul câte unul, vechile patriarhate din Antiohia, Ierusalim şi Constantinopol au intrat sub stăpânirea papei şi se părea că pretenţia de a fi capul creştinătăţii era îndreptăţită. Stăpânirea papei s-a extins considerabil şi în chestiuni ecleziastice. Seniorii din toată lumea creştină i-au recunoscut supremaţia spirituală. Misionarii papei au ajuns

până în Etiopia şi în China.

Întreaga mişcare a dus la organizarea cancelariei papale pe o temelie mult mai largă decât fusese înainte şi a jucat un rol însemnat în dezvoltarea dreptului canonic.[742] Dacă papii s-ar fi mulţumit doar să încaseze beneficiile ecleziastice, ar fi avut motive întemeiate să se felicite singuri. Dar vremurile nu erau încă gata pentru o separare clară între cele bisericeşti şi cele laice; iar în politica laică papalitatea şi-a făcut greşit socotelile. Cruciada impunea respect doar când era îndreptată împotriva necredincioşilor. Cea de-a Patra Cruciadă, îndreptată, chiar dacă nu şi propovăduită, împotriva creştinilor din Răsărit a fost urmată de o cruciadă împotriva ereticilor din sudul Franţei şi a nobililor care le arătau înţelegere. Au urmat apoi cruciadele predicate împotriva Hohenstaufenilor, până când, în cele din urmă, cruciada a ajuns să desemneze orice război împotriva duşmanilor politicii pontificale şi toate accesoriile spirituale folosite pentru a sprijini ambiţiile laice ale Scaunului Papal, precum indulgenţele şi răsplăţile din viaţa de apoi. Succesul papilor în distrugerea puterii imperiale, deopotrivă în Răsărit şi în Apus, i-a dus la umilinţele războiului sicilian şi al captivităţii de la Avignon. Războiul Sfânt a fost deturnat pentru a deveni o farsă tragică.

În afară de lărgirea puterii spirituale a Romei, principalul câştig obţinut de creştinătatea

742 Vezi Ullmann, Medieval Papalism, pp. 120-121; 128-129.

apuseană de pe urma cruciadelor a fost unul negativ. Atunci când au început cruciadele, principalele centre de civilizaţie se găseau în Răsărit, la Constantinopol şi la Cairo. Atunci când s-au sfârşit, civilizaţia îşi mutase reşedinţa în Italia şi în statele tinere din Occident. Cruciaţii nu au fost singura cauza a declinului lumii musulmane. Invaziile turcilor slăbiseră deja califatul abbasid al Bagdadului şi în cele din urmă ar fi doborât, chiar şi fără cruciade, califatul fatimid al Egiptului. Însă dacă nu ar fi fost stimularea permanentă a războaielor cu latinii, turcii s-ar fi putut foarte bine integra în lumea arabă, asigurându-i o nouă vitalitate şi putere, fără să-i distrugă unitatea fundamentală. Invaziile mongole au avut un impact chiar mai distrugător asupra civilizaţiei arabe. Iar de venirea mongolilor nu pot fi învinovăţiţi cruciaţii. Dacă însă nu ar fi fost cruciadele, arabii ar fi fost mult mai bine pregătiţi să facă faţă agresiunii mongole. Statul latin invadator a fost o rană sângerândă pe care musulmanii nu au putut să o uite niciodată. Atâta vreme cât le abătea atenţia, nu s-au putut concentra întru totul asupra altei probleme.

Insă adevărata rană pe care cruciadele au provocat-o islamului a fost mai puţin vizibilă. Statul islamic era o teocraţie a cărui bunăstare politică depindea de califat, succesiunea de preoţi-regi care obţinuseră, prin tradiţie, un drept ereditar. Atacul cruciadei a venit într-un moment în care califatul abbasid nu era în stare, din punct

de vedere politic sau geografic, să conducă rezistenţa islamului împotriva cruciaţilor. Iar califii fatimizi nu puteau obţine, ca eretici, o recunoaştere îndeajuns de largă. Conducătorii care s-au ridicat pentru a-i învinge pe creştini, oameni precum Nur ed-Din şi Saladin, au fost figuri eroice de aventurieri, deşi au fost respectaţi şi urmaţi cu credinţă. Ayubizii, în pofida înzestrării lor, nu puteau fi niciodată recunoscuţi drept conducători supremi ai islamului, întrucât nu erau califi. Nici măcar nu coborau din Profet. Nu-şi găseau locul potrivit în teocraţia islamului. Distrugerea mongolă a Bagdadului a uşurat într-un fel sarcina musulmanilor. Mamelucii au reuşit să întemeieze un stat durabil în Egipt, tocmai pentru că nu mai exista un calif legitim la Bagdad, ci doar o descendenţă închipuită şi falsificată ţinută într-o captivitate aurită la Cairo. Sultanii otomani vor rezolva în cele din urmă problema, asumându-şi ei înşişi califatul. Imensa lor putere a făcut să fie acceptaţi de lumea musulmană, niciodată însă din toată inima. Şi ei erau uzurpatori şi nu coborau din descendenţii Profetului. Creştinătatea a îngăduit de la bun început distincţia între cele care sunt ale Cezarului şi cele care sunt ale lui Dumnezeu. Astfel, atunci când concepţia medievală a indivizibilităţii politice a Cetăţii lui Dumnezeu s-a prăbuşit, vitalitatea ei a rămas neştirbită. Islamul fusese însă gândit ca o unitate politică şi religioasă. Această unitate se fisurase înaintea

cruciadelor, iar evenimentele de pe parcursul acestor secole au făcut ca fisurile să devină prea largi pentru a mai putea fi reparate. Marii sultani otomani au reuşit să facă acest lucru doar superficial şi doar pentru o vreme. Fisurile există şi astăzi.

Încă şi mai dăunător pentru islam a fost efectul Războiului Sfânt. Orice religie care se întemeiază pe o revelaţie exclusivă arată, inevitabil, un oarecare dispreţ faţă de necredincioşi. Dar în zilele de început islamul nu era intolerant. Mahomed însuşi a socotit că evreii şi creştinii au primit o revelaţie parţială şi că, drept urmare, nu trebuiau persecutaţi. Sub primii califi, creştinii au jucat un rol însemnat în societatea arabă. Dintre primii gânditori şi scriitori arabi, remarcabil de mulţi au fost creştini. Creştinii aveau o influenţă intelectuală benefică, întrucât musulmanii, cu încrederea lor în cuvântul Domnului, consemnat o dată pentru totdeauna în Coran, aveau tendinţa să rămână statici în gândire şi lipsiţi de iniţiativă. Nici rivalitatea dintre califat şi Bizanţul creştin nu a fost complet lipsită de prietenie. învăţaţi şi meşteri treceau dintr-un imperiu în celălalt, spre folosul amândurora. Războiul Sfânt început de latini a pus capăt acestor relaţii bune. Intoleranţei sălbatice arătate de cruciaţi i s-a răspuns printr-o intoleranţă crescândă în rândul musulmanilor. Omenia îngăduitoare arătată de Saladin şi de familia sa avea în curând să devină rară printre cei de

aceeaşi religie. În vremea mamelucilor, musulmanii erau la fel de înguşti la minte ca şi latinii. Supuşii lor creştini au fost printre primii care au avut de suferit de pe urma acestui lucru. Nu şi-au recăpătat niciodată vechea vecinătate lipsită de griji faţă de musulmani şi de conducătorii lor. Propria lor viaţă intelectuală s-a stins, iar odată cu ea a dispărut şi influenţa pe care o avuseseră asupra islamului. Cu excepţia Persiei, care avea propriile tradiţii eretice neliniştitoare, musulmanii s-au închis în spatele zidului propriei credinţe, iar o credinţă intolerantă este incapabilă de progres.

Răul făcut de cruciade islamului a fost mic în comparaţie cu cel provocat creştinătăţii răsăritene. Papa Urban al II-lea îndemnase cruciaţii să meargă în Orient pentru a-i ajuta şi elibera pe creştini. A fost o eliberare stranie, pentru că atunci când cruciadele s-au încheiat, creştinătatea răsăriteană se afla sub stăpânirea necredincioşilor, iar cruciaţii făcuseră tot ceea ce le stătuse în puteri pentru a-i împiedica refacerea. Atunci când s-au aşezat în Orient, cruciaţii nu i-au tratat pe supuşii lor creştini mai bine decât o făcuse califul dinaintea lor. S-au dovedit chiar mai intransigenţi, pentru că interveneau în practicile religioase ale Bisericilor locale. Atunci când au fost alungaţi, i-au lăsat pe creştinii răsăriteni lipsiţi de apărare să îndure mânia cuceritorilor musulmani. Este adevărat că creştinii răsăriteni atrăseseră ei înşişi asupra lor această mânie, prin

credinţa disperată că mongolii le vor asigura libertatea statornică pe care nu o obţinuseră de la latini. Pedeapsa lor a fost cumplită şi totală. Apăsaţi de măsuri crude şi de umilinţe, şi-au pierdut orice însemnătate. Chiar şi pământurile lor au fost pedepsite, îndrăgitul lor ţărm sirian a fost pustiit şi lăsat în ruine. Chiar şi Oraşul Sfânt s-a adâncit într-un lung şi neliniştitor declin.

Tragedia creştinilor sirieni a fost o consecinţă secundară a eşecului cruciadelor. Însă distrugerea Bizanţului a fost rezultatul unui rău premeditat. Adevărata nenorocire a cruciadelor a fost neputinţa creştinătăţii apusene de a înţelege Bizanţul. De-a lungul istoriei au existat întotdeauna politicieni optimişti care au crezut că nu este nevoie decât ca oamenii să se întâlnească pentru a se iubi şi înţelege unii cu alţii. Este o cumplită amăgire. Atâta vreme cât Bizanţul şi Apusul nu au prea avut de-a face unul cu celălalt, relaţiile lor au fost prietenoase. Pelerinii occidentali şi aventurierii erau bine primiţi în oraşul imperial, iar apoi se întorceau acasă şi povesteau despre minunăţiile pe care le văzuseră de acolo. Erau însă prea puţini pentru a provoca neînţelegeri. Din când în când, au existat dispute între împăratul bizantin şi puterile occidentale, dar fie motivul a dispărut cu timpul, fie s-a găsit o formulă abilă pentru a împărţi mărul discordiei. Au existat discute religioase, exacerbate de pretenţiile papalităţii hildebrande. Însă chiar şi în această privinţă s-ar fi putut obţine, cu bunăvoinţa

ambelor părţi, o înţelegere practică. Odată cu hotărârea normanzilor de a se extinde în Mediterana Răsăriteană a început o nouă epocă tumultuoasă. Interesele bizantinilor au intrat în conflict direct cu cele ale occidentalilor. Normanzii au fost opriţi şi cruciadele au fost iniţiate ca o acţiune care urma să aducă pacea. De la bun început însă au existat neînţelegeri. împăratul credea că este datoria lui creştinească să-şi refacă hotarele ca un bastion împotriva turcilor, pe care-i considera adevăratul duşman. Cruciaţii doreau să înainteze spre Ţara Sfântă. Veniseră să lupte în Ţara Sfântă împotriva tuturor necredincioşilor. În vreme ce căpeteniile cruciaţilor nu reuşeau să înţeleagă politica împăratului, mii de ostaşi şi pelerini s-au găsit într-un ţinut în care limba, obiceiurile şi religia li se păreau ciudate şi de neînţeles, prin urmare greşite. Cruciaţii se aşteptau ca ţăranii şi orăşenii din ţinuturile prin care urmau să treacă nu doar să fie asemenea lor, ci şi să-i primească cu braţele deschise. Au fost de două ori dezamăgiţi. Nereuşind să-şi dea seama că furtişagurile şi obiceiurile rele nu le vor aduce dragostea sau respectul victimelor, s-au simţit răniţi, au devenit mânioşi şi invidioşi. Dacă ar fi fost după cruciatul de rând, Constantinopolul ar fi fost atacat şi jefuit cu mult mai devreme. Căpeteniile cruciadei au fost însă la început prea conştiente de îndatorirea lor creştinească şi şi-au stăpânit oamenii. Ludovic al VII-lea a refuzat sfatul unora dintre nobilii şi

episcopii săi de a lua armele împotriva unui oraş creştin. Iar Frederic Barbarossa, deşi a cochetat cu ideea, şi-a stăpânit mânia şi a trecut pe lângă oraş. Cinicii lacomi aflaţi în fruntea celei de-a Patra Cruciade au avut astfel prilejul să profite de un moment de slăbiciune al statului bizantin pentru a complota şi a-l distruge.

Imperiul Latin de Constantinopol, conceput în păcat, a fost un copil fragil, pentru a cărui supravieţuire Occidentul a sacrificat nevoile copiilor săi din Ţara Sfântă. Papii înşişi erau mult mai preocupaţi să-i păstreze sub jurisdicţia lor ecleziastică pe grecii duşmănoşi, decât să salveze Ierusalimul. Atunci când bizantinii şi-au recucerit capitala, pontifii şi politicienii din Apus s-au străduit din răsputeri să refacă dominaţia occidentală. Cruciada nu mai urmărea apărarea creştinătăţii, ci devenise un instrument pentru stabilirea autorităţii Bisericii Romane.

Hotărârea occidentalilor de a cuceri şi coloniza pământurile Bizanţului a fost dezastruoasă pentru Orientul Latin. A fost încă şi mai catastrofală pentru civilizaţia europeană. Constantinopolul continua să fie centrul lumii creştine civilizate. În paginile scrise de Villehardouin, putem vedea ce impresie făcea oraşul cavalerilor veniţi din Franţa şi Italia pentru a-l cuceri. Nu puteau crede că un oraş atât de minunat poate exista pe pământ. Constantinopolul era mai presus de toate celelalte oraşe.[743]

743 „Or poez savoir que mults esgarderent Constantinople cil qui

Asemenea celor mai mulţi invadatori barbari, participanţii la cea de-a Patra Cruciadă nu doreau să distrugă ceea ce găsiseră. Doreau să fie şi ei parte şi să se înstăpânească. Dar lăcomia şi stângăcia i-au făcut să ajungă la distrugeri iremediabile. Doar veneţienii, cu nivelul lor de cultură mai ridicat, au înţeles că pot obţine foloase mai mari salvând unele lucruri. Într-adevăr, Italia a obţinut unele avantaje de pe urma declinului şi prăbuşirii Bizanţului. Coloniştii latini din ţinuturile bizantine, deşi au adus o vitalitate superficială şi romantică dealurilor şi văilor din Grecia, erau nepotriviţi pentru a înţelege îndelungata tradiţie culturală grecească. Dar italienii, ale căror legături cu Grecia nu fuseseră niciodată întrerupte pentru mult timp, au fost mai capabili să preţuiască valoarea a ceea ce au luat. Iar atunci când declinul Bizanţului a dus la răspândirea învăţaţilor, aceştia au fost bine primiţi în Italia. Difuzarea umanismului în Italia a fost o urmare indirectă a celei de-a Patra Cruciade.

Renaşterea italiană este un motiv de mândrie pentru omenire. Dar ar fi fost mai bine dacă s-ar fi înfăptuit fără distrugerea creştinătăţii răsăritene.

---

onques mais l'avoient veüe; que il ne pooient mie cuidier que si riche ville peüst ester en tot le monde... Nuis nel poist croire se il ne le veïst a Poil le lonc et lé de la ville, que de totes les autres ere soveraine" (Villehardouin, ed. Faral, I, p. 130). „Or, puteţi să aflaţi că cei care nu mai văzuseră niciodată Constantinopolul nu se mai săturau să-l privească, fiindcă nu-şi puteau închipui că s-ar afla pe lume oraş mai strălucit [...] nimeni n-ar fi putut să creadă dacă nu ar fi văzut cu ochii săi, cum şi cuprinsul cetăţii, în lung şi în lat, care era mai presus de toate celelalte oraşe" (Geoffroy de Villehardouin, Cucerirea Constantinopoluluiy Cluj, 2002, trad. Tatiana Ana Fluieram, 72)

Cultura bizantină a supravieţuit impactului celei de-a Patra Cruciade. Arta şi gândirea bizantină au înflorit în secolele al XlII-lea şi al XIV-lea, atingând o bogăţie strălucitoare. Dar temelia politică a Imperiului era nesigură. Din 1204 nu mai exista un Imperiu, ci doar un stat printre multe altele, la fel de puternice sau mai puternice. Confruntându-se cu ostilitatea Apusului şi cu rivalitatea vecinilor săi balcanici, Imperiul nu mai putea apăra creştinătatea în faţa turcilor. Cruciaţii înşişi au fost cei care au distrus dinadins apărarea creştinătăţii şi astfel au permis necredincioşilor să treacă strâmtorile şi să pătrundă în inima Europei. Adevăraţii martiri ai cruciadei nu au fost cavalerii viteji care au căzut în luptă la Homs, la Hattin sau în faţa turnurilor Acrei, ci creştinii nevinovaţi din Balcani, precum şi cei din Anatolia şi Siria, care au fost lăsaţi pradă persecuţiei şi sclaviei.

Pentru cruciaţi, înfrângerile suferite au fost de neînţeles. Se luptau pentru cauza Atotputernicului. Dacă credinţa şi logica lor erau corecte, ar fi trebuit să triumfe. În avântul celei dintâi izbânzi şi-au intitulat cronicile *Gesta Dei per Francos*, lucrarea Domnului săvârşită prin latini. După Prima Cruciadă a urmat însă un lung şir de dezastre; chiar şi victoriile celei de-a Treia Cruciade au fost incomplete şi nesigure. Forţele răului erau pe punctul să învingă lucrarea Domnului. La început, vina a putut fi aruncată asupra Bizanţului, asupra împăratului schismatic şi asupra poporului lipsit de Dumnezeu care a

refuzat să recunoască misiunea divină a cruciaţilor. După cea de-a Patra Cruciadă, această scuză nu a mai putut fi invocată. Şi totuşi lucrurile se înrăutăţeau constant. Predicatorii moralişti puteau să pretindă că Dumnezeu era mânios pe războinicii Lui din pricina păcatelor pe care le săvârşiseră. Exista ceva adevăr, dar asta nu lămurea totul, iar explicaţia s-a prăbuşit atunci când Sfântul Ludovic, despre care oamenii medievali au crezut că este fără de păcat, şi-a condus oastea într-una dintre cele mai mari înfrângeri suferite vreodată de cruciaţi. De fapt, războaiele sfinte au eşuat nu atât din cauza slăbiciunii, cât a prostiei. Însă aşa este natura umană, un om va recunoaşte mult mai repede că este un păcătos, decât un prost. Niciunul dintre cruciaţi nu era pregătit să admită că adevărata lor ticăloşie era ignoranţa îndărătnică şi mărginită şi o iresponsabilă lipsă de prevedere.

Principalul motiv care a împins ostile creştine spre răsărit a fost credinţa. Dar sinceritatea şi simplitatea credinţei le-au întins o serie de capcane. În circumstanţe extrem de grele, credinţa i-a purtat pe cruciaţi spre triumful Primei Cruciade, a cărei reuşită a părut miraculoasă. Drept urmare, atunci când dificultăţile s-au ivit, cruciaţii s-au aşteptat ca miracolele să continue să-i salveze, încrederea pe care o aveau i-a făcut să se poarte nesăbuit, iar până la sfârşit, la Nicopole sau Antiohia, au fost siguri că vor primi sprijin divin. De asemenea, credinţa îi făcea

intoleranţi prin chiar simplitatea ei. Dumnezeul lor era un Dumnezeu gelos. Nu ar fi putut vreodată să-şi închipuie că Dumnezeul islamului ar fi putut fi aceeaşi Putere. Se poate ca, odată aşezaţi în Orientul Latin, coloniştii să fi căpătat un mod de a privi lucrurile mai deschis. Dar ostaşii din Apus veneau să lupte pentru Dumnezeul creştin, iar în ochii lor oricine se arăta îngăduitor cu necredincioşii era un trădător. Chiar şi cei care-l slăveau pe Dumnezeul creştin printr-un ritual diferit erau priviţi cu neîncredere şi căinaţi.

Credinţa sinceră a fost adesea amestecată cu o lăcomie neruşinată. Puţini creştini s-ar fi gândit vreodată că lucrarea Domnului şi obţinerea de avantaje materiale nu merg împreună. Era drept ca ostaşii Domnului să obţină pământuri şi bogăţii de la necredincioşi. Era legal să-i jefuieşti pe eretici şi schismatici. Ambiţiile lumeşti au contribuit la naşterea curajului pe care s-a întemeiat, în bună măsură, succesul iniţial al cruciadei. Dar lăcomia şi setea de putere sunt stăpâni periculoşi. Aruncă seminţele nerăbdării, pentru că viaţa omului este scurtă şi rezultatele trebuie să apară repede. Aruncă seminţele geloziei şi trădării, pentru că dregătoriile şi bunurile sunt limitate şi este cu neputinţă ca toţi cei care cer să fie mulţumiţi. A existat o vrajbă permanentă între latinii deja aşezaţi în Orient şi cei care veneau pentru a se lupta cu necredincioşii şi pentru a-şi căuta norocul. Fiecare privea războiul dintr-un alt unghi. Hărţuite de invidie, neîncredere şi intrigă,

puţine campanii aveau şanse de reuşită. Certurile şi nepriceperea au fost accentuate de ignoranţă. Coloniştii au început încet să se adapteze modului de viaţă şi climei din Levant. Au început să înveţe cum se luptau duşmanii lor şi cum să se împrietenească cu ei. Dar cruciaţii nou veniţi se găseau într-o lume complet necunoscută şi, de obicei, erau prea mândri pentru a-şi recunoaşte limitele. Nou-veniţilor nu le plăceau verii lor din Orientul Latin şi nu îi ascultau. Astfel, expediţie după expediţie, au făcut aceleaşi greşeli şi au obţinut acelaşi rezultat trist.

O conducere puternică şi inteligentă ar fi putut salva mişcarea cruciată. Dar lumea feudală din care proveneau cruciaţii făcea ca o căpetenie să fie greu de acceptat. Cruciadele fuseseră declanşate de papă, dar legaţii papali au fost arareori generali buni. Printre regii Ierusalimului s-au numărat mulţi oameni capabili, dar ei s-au bucurat de prea puţină autoritate asupra propriilor supuşi şi de niciuna asupra cruciaţilor veniţi de peste mare. Ordinele militare, care au asigurat oştenii cei mai buni şi mai experimentaţi, erau independente şi invidioase unul pe celălalt. În unele momente, ostile naţionale conduse de un rege păreau să reprezinte o armă mai bună. Unul dintre puţinii comandanţi de succes ai cruciaţilor a fost Richard al Angliei, care avea geniu militar. Însă celelalte expediţii regale au fost, fără excepţie, un dezastru. Pentru orice monarh era greu să plece într-o campanie îndelungată, la o

distanţă atât de mare de propriul său regat. Richard Inimă-de-Leu şi Sfântul Ludovic au stat în Orient pe spezele Angliei şi Franţei. Costurile financiare mai cu seamă erau îngrozitor de ridicate. Oraşele italiene puteau face din cruciade o afacere profitabilă, iar unii nobili care sperau să găsească domenii sau să se însoare cu vreo moştenitoare în Orientul Latin puteau să-şi recupereze investiţia. Dar trimiterea unei oştiri regale peste mare era un demers costisitor, cu speranţe foarte mici de a obţine o răsplată materială. Trebuiau strânse dări speciale din tot regatul. Nu este surprinzător că regii cu o minte practică, precum Filip al FV-lea al Franţei, au preferat să strângă dările şi apoi să rămână acasă. Conducătorul ideal, un mare ostaş şi diplomat, care să fi avut timp şi bani de cheltuit în Orient şi să mai fi avut şi o înţelegere profundă a lumii orientale, nu a fost găsit niciodată. Într-adevăr, este mai puţin surprinzător că mişcarea cruciată s-a stins şi a eşuat, decât că, la un moment dat, s-a bucurat de succes şi că Orientul Latin a durat vreme de două sute de ani, deşi de-abia dacă a mai reuşit vreo victorie după spectaculoasa sa întemeiere.

Triumful Cruciadei a fost triumful credinţei. Dar credinţa lipsită de înţelepciune este un lucru periculos. Prin legile implacabile ale istoriei, întreaga lume plăteşte pentru crimele şi nebuniile fiecăruia dintre locuitorii ei. În lunga istorie a interacţiunii şi contopirii dintre Orient şi Occident,

din care civilizaţia noastră a crescut, cruciadele au fost un episod tragic şi distructiv. Atunci când, peste secole, istoricul priveşte înapoi la povestea lor de vitejie, îşi vede admiraţia întunecată de amărăciune. Cruciadele stau mărturie pentru limitele naturii umane. Atât de mult curaj şi atât de puţină cinste, atât de multă credinţă şi atât de puţină înţelegere. Idealurile înalte au fost pătate de cruzime şi lăcomie, cutezanţa şi suferinţa au fost umbrite de o încredere în sine oarbă şi mărginită. Războiul Sfânt în sine nu a fost nimic mai mult decât o îndelungată faptă de intoleranţă în numele Domnului, ceea ce este un păcat împotriva Duhului Sfânt.

ANEXE

Anexa I

SURSE PRINCIPALE ALE ISTORIEI CRUCIADELOR TÂRZII

1. Surse greceşti

Sursele greceşti sunt importante doar pentru istoria Cruciadei a IV-a. Pentru desfăşurarea acesteia, cel mai important istoric este NICETAS CHOMATES.1 Georgios Acropolites[744] [745] acoperă Cruciada a IV-a şi perioada de până la recucerirea de către bizantini a oraşului. Pentru perioada următoare, istoria cea mai importantă este cea a lui GEORGIOS Pachymeres.[746]

Cele două istorii greceşti cipriote ale lui LEONTIUS Makhairas[747] şi George Bustron[748] dedică foarte puţin spaţiu perioadei de dinaintea secolului al XIV-lea.[749]

Cel mai important grup de istorii care privesc Orientul Latin de la Cruciada a III-a până la

744 Vezi supra, vol. II, p. 475.

745 Editat de Meisenberg în colecţia Teubner.

746 Publicat în corpusul de la Bonn.

747 Relatare despre dulcele pământ al Ciprului, editat cu traducere de Dawkins.

748 Xqovlkôv Kutcqou, editat în Sathas, MeaaiorviKf] BißÄio§f)Kr), vol. II.

749 Cucerirea Ciprului de către Richard I este descrisă de Neophytus, De Calamitatibus Cypri, editat de Stubbs şi publicat ca prefaţă la Itinerarium (vezi supra, vol. II, bibliografie).

căderea cetăţii *Acra* este cel al continuărilor vechi franceze ale cronicii lui GUILLAUME DE Tyr. Până la 1198, izvorul original pare să fi fost o lucrare pierdută a lui Ernoul. „Ernoul” de Bernard Trezorierul, care s-a păstrat, şi manuscrisele C şi G ale *Estoire d’Eracles* sunt copiile cele mai apropiate de acest original, iar manuscrisele A şi B, care seamănă între ele, ca de altfel şi D, care prezintă diferenţe uşoare faţă de acestea din urmă, reprezintă alte variante. Pentru perioada cuprinsă între 1198 şi 1205, toate versiunile sunt practic identice, începând cu 1205, *Ernoul* şi manuscrisele C, G şi D din *Estoire* sunt identice până la 1229, când *Ernoul* ia sfârşit. C, G şi D urmează apoi, cu mici diferenţe, manuscrisele A şi B ale *Estoire*, care, cu începere din 1205, are foarte puţine în comun cu *Ernoul*. A se sfârşeşte în 1248; B, C şi D continuă până în 1266, 1275 şi 1277. Intre timp, o altă continuare, cunoscută ca *Manuscrisul Rothelin*, acoperă perioada cuprinsă între 1229 şi 1261; a fost compusă, fără îndoială, undeva în Franţa.[750] *Annales de Terre Sainte* care s-au păstrat par a fi o compilaţie prescurtată a uneia dintre izvoarele *Continuărilor* lui Guillaume. Manuscrisele care acoperă perioada de după 1284 sunt aproape identice cu această lucrare.[751]

Compilaţia cunoscută drept *Gestes des Chiprois*, alcătuită la începutul secolului al XlV-

750 Vezi supra, vol. II, pp. 477-478 şi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 21-25.

751 Vezi supra, vol. II, p. 478, n. 3.

lea, începe cu o scurtă *Chronique de Terre Sainte*, de la 1131 la 1222, care are la bază *Annales de Terre Sainte*. Secţiunea a doua este o istorie a războaielor dintre Ibelini şi Imperiali, compusă pe la 1245 şi cu note autobiografice de Philippe de Novara, un italian care trăia în Cipru şi scria în franceză. Philippe scrie într-un stil vioi şi cu un oarecare farmec. El inserează în relatare lungi poeme de-ale sale. Acestea au o prospeţime plăcută şi spirit, dar nu au prea mare valoare poetică. Philippe a fost pasional devotat cauzei ibeline, însă atât cât îi permite loialitatea, este onest şi exact. Ultima secţiune a numitelor *Gestes* este o istorie a *Outremer* de la 1249 la 1309, scrisă de un bărbat cunoscut îndeobşte drept Templierul din Tyr. Cu siguranţă nu a fost Templier, însă a fost pentru o vreme, se pare, secretar al marelui maestru al Templului, GUILLAUME DE BEAUJEU. Aparent, el cunoştea izvorul pe care se bazează *Continuările* lui Guillaume de Tyr. *Gestes* au fost probabil înmănuncheate în jurul anului 1325 de un anume GERARD DE MONTREAL.[752]

Fiecare dintre cruciadele principale are grupul său de istorici. Despre Cruciada a III-a vorbesc diverse cronici anglo-normande, dintre care cele mai importante sunt cronicile lui BENEDICT DE PETERBOROUGH, RICHARD of

752 Gestes sunt disponibile într-o ediţie de Gaston Raynaud. Vezi Cahen, op. cit., pp. 25-6 şi Hill, History of Cyprus, III, p. 1144.

Devizes, Ralph of Diceto şi William of Newburgh.[753] [754] împreună cu *Libellus de Expugnatione*, ele sunt deosebit de folositoare pentru prima parte a cruciadei, cea de până la sosirea lui Inimă-de-Leu în Răsărit. Ele conţin de asemenea şi copii ale unor scrisori privind evenimentele din Orientul Apropiat. Pentru expediţiile regelui Richard, cele două izvoare principale sunt *Itinerarium Regis Ricardi*, în latină, scris, după câte se pare, de un londonez, Richard of Holy Trinity, respectiv poemul scris în franceza veche de Ambroise, *L'Estoire de la Guerre Sainte.*[755] Cele două sunt strâns înrudite şi derivă, după toate probabilităţile, dintr-un jurnal pierdut al unui soldat al armatei engleze, fidel supus al Regelui său şi atât de corect pe cât perspectiva sa părtinitoare i-o permitea.[756] [757] Punctul de vedere francez este exprimat de relatarea succintă a lui RlGORD, *Gesta Philippi Augusti P* Cronicile germane care descriu

753 Toate publicate în colecţia Rolls. Vezi bibliografia de mai jos, pp. 497-498 şi supra, vol. II, pp. 493, 495.

754 Vezi supra, vol. II, bibliografia, pp. 493-4.

755 Vezi supra, vol. II, bibliografia, pp. 493-4.

756 In prefaţa ediţiei sale la Ambroise, Gaston Paris era de părere că Itinerarium depinde de Ambroise. Miss Norgate, „The Itinerarium Peregrinorum and the Song of Ambroise", English Historical Review, vol. XXV, sugerează că Ambroise depinde de Itinerarium. Edwards, „The Itinerarium Regis Ricardi and the Estoire de la Guerre Sainte", în Essays in Honour of James Tait (pp. 59-77), argumentează convingător că ambele se bazează pe un izvor comun pierdut. Punctul său de vedere este împărtăşit de Hubert şi La Monte în prefaţa traducerii lor din Ambroise.

757 Editat de Delaborde.

Cruciada lui Frederic I, cum ar fi *Expeditio Friderici* a lui „ANSBERT”, se încheie cu moartea împăratului.[758]

Pentru Cruciada a IV-a, sursa occidentală principală este *Conquête de Constantinople* a lui Geoffroi de Villehardouin[759], scrisă pe la 1209 de către un cavaler care jucase un rol principal în cruciadă şi care era unchiul cuceritorului Moreei. Villehardouin şi-a bazat probabil istoria pe însemnările făcute la faţa locului şi, lăsând la o parte puternicele sale prejudecăţi occidentale, poate fi considerat drept un martor de încredere. *Conquête de Constantinople* a lui Robert de Clari este o altă relatare oculară, dar autorul este un om mult mai nerafinat şi mai ignorant.[760]

Pe lângă textele scrise în Orientul Latin, sursele cele mai importante pentru Cruciada a V-a sunt scrisorile Cardinalului JACQUES DE VlTRY[761] şi *Historia Damiatana* a lui OLIVER VON PADERBORN, secretarul Cardinalului PELAGIUS. În pofida loialităţii faţă de stăpânul său, relatarea lui Oliver este vioaie şi destul de obiectivă.[762]

---

758 Editat de Chroust. Vezi Cahen, op. cit., p. 19, n. 3.

759 Ediţia (însoţită de o traducere în franceza modernă) lui Farai este cea mai potrivită. Are o introducere utilă.

760 Editat de Lauer. Traducerea mai nouă în franceza modernă a lui Chariot (Poèmes et Récits de la Vieille France) este inadecvată, în special în ceea ce priveşte notele.

761 Editat de Röhricht in Zeitschrift für Kirchengeschichte\ vezi bibliografia de mai jos.

762 Editat, împreună cu scrisorile sale, de către Hooeweg. Volumele din Scriptores Minores Quinti Belii Sacri, editat de Röhricht, conţine toate sursele mai puţin importante referitoare la Cruciada a V-a.

Cruciada lui Frederic I nu a inspirat niciun scriitor care să-i dedice o lucrare, însă pentru Cruciada Sfântului Ludovic avem nepreţuita *Histoire de Saint Louis* a lui JEAN, SENIOR DE JOINVILLE. Joinville a luat parte la cruciadă, iar admiraţia sa devotată faţă de rege nu l-a împiedicat să scrie o istorisire onestă, alertă şi foarte personală.[763]

Cucerirea definitivă a cetăţii Acra a inspirat o mulţime de istorici, însă niciunul dintre ei nu a fost prezent la eveniment, cu excepţia „Templierului din Tyr". Thaddeus DE Napoli şi autorul anonim al *De Excidio Urbis Acconis* exagerează amândoi în mod evident relatările lor din motive propagandistice.[764]

Pentru întreaga perioadă, corespondenţa papală este de cea mai mare importanţă, dimpreună cu scrisorile care au supravieţuit ale membrilor Ordinelor şi ale cavalerilor şi servitorilor lor.[765]

---

763 Cea mai bună ediţie este cea a lui de Wailly. Celălalt istoric important al Cruciadei lui Ludovic al IX-lea este GUILLAUME DE Nangis, care a scris câteva decenii mai târziu.

764 Vezi supra, p. 414, n. 2. De Excidio este publicat în Martène şi Durand, Amplissima Collectio, vol. V. Vezi şi Kingsford în Transactions of Royal Historical Society, seria a Ill-a, voi. III, p. 142, n. 2.

765 Corespondenţa lui Inocenţiu al Ill-lea este publicată de Migne, P.L. vol. 214-216: Regesta lui Honorius al IV-lea sunt editate de Pressutti, Registres ale lui Grigorie al IX-lea de Auvray, Registres ale lui Inocenţiu al IV-lea de Bergen, cele ale lui Alexandru al IV-lea de Bourel de la Roncière, cele ale lui Urban al IV-lea de Giraud, cele ale lui Clement al IV-lea de Jordan, cele ale lui Grigorie al X-lea de Guiraud, cele ale lui Nicolae al III-lea de către Gay şi Vitte, cele ale lui Honorius al IV-lea de Pron şi cele ale lui Nicolae al IV-lea de către Langlois, toate apărând în Bibliothèque des Ecoles Françaises

Pentru aspecte constituţionale, cele două izvoare esenţiale sunt *Livre de Forme de Plait* a lui PHILIPPE DE Novara, interesată cu precădere de procedură, şi *Livre de Jean dLbelin*, o magnifică lucrare de jurisprudenţă scrisă de Contele de Jaffa.[766] *Assises de la Cour des Bourgeois*, alcătuite între 1240 şi 1244, descriu procedura comercială.[767] *Assises d'Antioche* se păstrează numai într-o traducere armeană făcută în jurul anului 1260 de către Sempad, fratele regelui Hethum I. Acoperă pe scurt atât procedura şi obiceiurile curţilor senioriale, cât şi pe cele ale curţilor burgheze din Principat.[768]

Există numeroase lucrări importante ale unor călători contemporani, deosebit de utile în descrierea legăturilor occidentale cu mongolii. Cele mai detaliate dintre acestea sunt rapoartele de misiune scrise de IOAN DE Pianocarpini şi Guillaume de Rubrouck.[769] Descrierea Ţării Sfinte de către Jacques de Vitry şi descrierile mai târzii ale lui LUDOLF VON SUCHEM şi Felix Fabri furnizează de asemenea informaţii valoroase.[770]

---

d'Athènes et de Rome.

766 Publicată în Recueil des Historiens des Croisades, Lois, vol. I.

767 Publicată în acelaşi volum.

768 Publicată cu o traducere în franceză la Veneţia, de către părinţii mekhitarişti.

769 Ambele traduse şi editate de Rockhill în Hakluyt Society Publications, seria a Il-a, vol. 137.

770 Toate acestea sunt publicate în traducere engleză în seria Palestine Pilgrims Text Society. Traducerea nu este întotdeauna lipsită de greşeală, iar pentru Ludolf trebuie consultat textul latin din Archives de TOrient Latin, vol. II.

Cronicarii arabi care au scris despre războaiele lui Saladin şi despre primele decenii ale secolului al XIII-lea au fost menţionaţi în Anexa 1 a volumului secund al acestei istorii. Lucrarea valoroasă a lui Beha Ed-Din se încheie cu moartea lui Saladin, însă Ibn al-Athir, Abu Shama (care îl copiază pe Imad ed-Din) şi Kemal ad-Din ne duc considerabil în secolul al XIII-lea.[771] Pentru ceilalţi ani ai acelui secol există numeroşi cronicari contemporani, dar mulţi dintre cei mai importanţi nu au fost publicaţi încă şi pot fi citiţi doar în manuscris. Lucrările lui Ibn WASH, o viaţă a lui as-Salih care merge până la 1250 şi o istorie a Ayubizilor până la 1263, se păstrează în mai multe manuscrise, dar din ele au fost editate doar câteva fragmente succinte extrase de Reinaud, în *Bibliothèque des Croisades* a lui Michaud, vol. IV. Ibn Wasil a fost totuşi folosit copios de cronicari ulteriori precum Ibn Furad şi Maqrisi.[772] Viaţa lui Baibar scrisă de Ibn Sheddad „Geograful” s-a pierdut aproape în întregime. Viaţa lui Qalawun scrisă de Baibars Mansouri este de asemenea fragmentară, însă a fost utilizată de Ibn Furad.[773] Extrase din vieţile lui Baibars şi Qalawun scrise de Ibn Abdazzahir sunt date de Reinaud (*op. cit.*).[774] Cronica istoricului de origine coptă IBN AL-Amid oferă informaţii originale despre perioada de până

771 Vezi supra, vol. II, pp. 480-482.
772 Vezi Cahen, La Syrie du Nord, pp. 68-70.
773 Vezi ibid.y pp. 75, 78-79.
774 Ibid., p. 74.

la 1260[775], iar istoria anonimă a Patriarhilor Alexandriei care se opreşte cam la aceeaşi dată oferă informaţii suplimentare pe baza unor izvoare copte.[776] Istoria lui Abu'l Feda[777] este în întregime o compilaţie din autori mai vechi până ce autorul ajunge la evenimentele petrecute în timpul propriei sale vieţi, de pe la 1290 înainte.[778] Lucrarea lui YOUNINI se păstrează numai în manuscris. Merge până la 1311, însă conţine în mare aceleaşi date ca lucrarea contemporană a lui AL-JAZARI.[779]

Dintre istoricii de mai târziu, în afară de IBN KHALDUN şi de enciclopedistul Ibn Khallikan,[780] cea mai importantă personalitate literară este IBN Furad, a cărui istorie a fost scrisă la sfârşitul secolului al XIV-lea. Este vorba, în cea mai mare parte, despre o compilaţie din lucrări anterioare, dintre care multe s-au pierdut, însă e compusă cu un autentic simţ istoriografie.[781] Contemporanul său Maqrisi nu este la fel de talentat ca scriitor. În

775 Editată de Cheikho în Corpus Christianorum Orientalium, vol. III. Traducerile de secol XVI ale lui Erpennius şi Ecchelensius merg numai până la anul Hegirei 512 (1118 d. Hr.).

776 Textul integral este inedit. Fragmente referitoare la începutul secolului al XIII-lea sunt date în traducere franceză de Blochet, Revue de l'Orient Latin, vol. XI.

777 Fragmente sunt publicate în Recueil, Historiens Orientaux, vol. III.

778 Vezi supra, vol. II, p. 482.

779 Un fragment din al-Jazari, începând cu anul Hegirei 689 (1290 d. Hr.), este publicat în traducere franceză de Sauvaget.

780 Vezi supra, vol. II, p. 482.

781 Capitolele privind secolul al XIH-lea nu sunt publicate. Vezi Cahen, op. cit., pp. 85-86.

afară de câteva informaţii exclusive despre Egipt, istoriile sale ale Egiptului din timpul Ayubizilor şi al sultanilor mameluci sunt derivate în întregime din lucrări anterioare. Cu toate acestea, ele sunt complete, de încredere şi uşor accesibile.[782] Cronica lui AL-AlNI, scrisă pe la mijlocul secolului al XV-lea, este de asemenea doar o compilaţie copioasă, cu excepţia ultimelor capitole.[783]

4. Surse armene

Istoricii armeni din regatul Ciliciei au fost menţionaţi în Anexa I a volumului secund al acestei istorii. Cel mai util dintre ei este VARTAN, îndeosebi pentru chestiunile mongole, pe care le cunoştea personal îndeaproape.[784] Printre sursele armene trebuie inclusă şi *Fior des Estoires de la Terre d'Orient* a prinţului armean Hayton (Hethom DE CORYCUS), scrisă în franceză după retragerea sa în Franţa la începutul secolului al XIV-lea. E o istorie valoroasă a timpului său. Prinţul a scris şi letopiseţe în armeană, care depind de surse armene şi de *Annales de Terre Sainte*.[785]

---

782 Vezi supra, vol. II, p. 482. Extrase complete din Istoria Egiptului a lui Maqrisi au fost publicate de Blochet în Revue de l'Orient Latin, voi. VIII, IX şi X (citat mai sus ca Maqrisi, VIII, IX şi X), iar Istoria sultanilor mameluci a aceluiaşi a fost tradusă de Quatremère (2 voi. citate mai sus ca Maqrisi, Sultans îşi II).

783 Fragmente sunt date în Recueil, Historiens Orientaux, vol. II. p. 2.

784 Vezi supra, vol. II, pp. 483-484. Textul armean integral al lui Vartan, editat de Emin, a fost publicat la Moscova în 1861.

785 Fior este publicat în Recueil, Documents Arméniens, vol. II. Analele armene au fost publicate la Veneţia în 1842, fiind editate de Aucher. Extrase sunt date în Recueil, Documents Arméniens, vol. I.

Pentru secolul al XlII-lea, singura lucrare importantă de istorie scrisă în siriacă este cea a lui Bar-Hebraeus. Acesta a murit la 60 de ani, în 1286, şi deşi relatarea perioadelor anterioare este plină de bârfe fără temei şi legende, atunci când scrie despre evenimente petrecute în timpul vieţii sale furnizează o cantitate mare de informaţii valoroase de negăsit altundeva.[786] Istoria lui Rabban Sauma despre viaţa catolicosului nestorian Mar Yahbhallaha şi despre propria carieră, scrisă în uigură şi tradusă după câţiva ani de un anonim în siriacă, este importantă pentru descrierea vieţii nestorienilor sub mongoli şi, de asemenea, pentru descrierea ambasadei lui Rabban Sauna în Europa occidentală.[787]

5. Surse persane

Istoria selgiucizilor de la Rum a lui Ibn Bibi, deşi exagerat elaborat scrisă, e valoroasă pentru istoria Anatoliei în prima jumătate a secolului al XV-lea.[788] Istoria universală a lui Rashid AD-Din este de extremă importanţă pentru istoria mongolilor. A fost scrisă întru lauda ilhanilor persani şi exprimă consecvent punctul de vedere al acestora.[789]

---

786 Vezi supra, vol. II, p. 484.

787 Lucrarea lui Rabban Sauma a fost tradusă de Budge în The Monks of Kubldi Khân. Textul siriac a fost publicat de Bedjian.

788 Traducere în turcă şi rezumate în persană publicate în Houtsma, Textes Relatifs à l'histoire des Seldjoukides, vol. III şi IV.

789 Lucrarea a fost publicată în întregime în traducere rusă de Berezin. A doua parte a istoriei ilhanilor a fost publicată împreună cu o traducere franceză de Quatremère.

6. Alte surse

Cronica georgiană este în continuare folositoare pentru chestiuni caucaziene.[790] Cronicile vechi ruseşti, în special versiunile *Cronicii de la Novgorod**[791], sunt interesate de chestiuni bizantine şi sunt esenţiale pentru un studiu asupra mongolilor. Există de asemenea diverse surse mongole folositoare, dintre care cea mai importantă este *Yuan Ch'ao Pi Shih*, istoria oficială sau secretă a mongolilor.[792]

790 Vezi supra, vol. II, p. 484.

791 Cea mai bună ediţie a Cronicii Novgorodului este cea a lui Nasonov (Moscova, 1950).

792 Vezi supra, p. 237, n. 1.

Anexa II

VIAŢA INTELECTUALĂ ÎN ORIENTUL LATIN1

În comparaţie cu viaţa intelectuală a Siciliei sau a Spaniei, viaţa intelectuală a Orientului Latin este dezamăgitoare. Ne-am fi putut aştepta ca, aşa acum s-a întâmplat la Palermo, contactul dintre franci şi orientali să fi stimulat activitatea intelectuală. În realitate însă, societatea Orientului Latin, compusă aproape exclusiv din soldaţi şi negustori, nu era în măsură să genereze sau să menţină un nivel intelectual ridicat. Printre prinţii şi nobilii de acolo se aflau mulţi oameni de cultură. De exemplu, ni se spune că regele Balduin al III-lea şi regele Amaury I au fost amândoi devotaţi literelor. Reynald de Sidon era vestit pentru interesul în învăţătura islamică, în timp ce Onfroy al IV-lea de Toron stăpânea araba la perfecţie.[793] [794] Iar Orientul Latin l-a dat pe unul dintre cei mai mari istorici medievali, Guillaume de Tyr.[795] Cunoaştem însă foarte puţine lucruri despre educaţia din Orientul Latin. La fel ca în Occident, existau fără îndoială şcoli ataşate catedralelor principale. E semnificativ totuşi că Guillaume de Tyr a mers în Franţa pe când era copil să înveţe şi, cu excepţia sa, toţi oamenii

793 Vezi supra, vol. II, pp. 361, 368.

794 Vezi supra, vol. II, pp. 361, 363, 469 şi vol. III, p. 59.

795 Vezi supra, vol. II, pp. 476-477.

Bisericii care au jucat un rol important în istoria Orientului Latin erau născuţi şi crescuţi în Occident. Mulţi dintre aceşti prelaţi, cum ar fi patriarhul Aimery al Antiohiei, erau interesaţi de literatură[796] sau, ca Jacques de Vitry, episcop de Acra în secolul al XlII-lea, în viaţa ştiinţifică.[797] De asemenea, diversele proiecte de Cruciadă târzie încurajau un interes activ în geografia orientală.[798] Pe ansamblu însă, cultura francă a rămas în Orientul Latin un import occidental şi, cu excepţia artelor, a întreţinut foarte puţine relaţii cu cultura locală. Principii par să fi făcut întotdeauna apel la medici sirieni creştini. Când Amaury I a respins sfatul doctorului său sirian şi a consultat un medic frânc, a murit, iar din exemplele pe care le dă Usama din practica medicală francă rezultă că aceasta era deosebit de incipientă.[799] Se pare că, spre deosebire de ce s-a întâmplat în sudul Italiei, francii nu au făcut nicio încercare să înveţe de la medicina autohtonă, deşi se pare că în 1227 un anume Stefano de Antiohia a tradus un tratat de medicină din arabă.[800] Nu se înregistrează niciun

---

796 Aimery de Limoges era el însuşi aproape analfabet, însă a întreţinut o corespondenţă cu savanţi europeni precum Hugues Aetherianus. Scrisorile sunt publicate în Martène şi Durand, Thesaurus Anecdotorům, vol. I.

797 Descrierea Locurilor Sfinte a lui Jacques de Vitry denotă interes în teoriile autohtone referitoare la cutremure (ed. P.P.T.S., pp. 91-92). Autorul avea însă rezerve prea mari faţă de musulmani şi de creştinii din zonă ca să aibă vreun contact direct cu ei.

798 Vezi Rey, Les Colonies Franques, pp. 177-178.

799 Vezi supra, vol. II, pp. 318, 399.

800 Ledere, La Medicine Arabe, II, p. 38.

efort din partea francilor, cu excepţia câtorva nobili, de a studia filosofia sau ştiinţa locale.

Produsele literare ale Orientului Latin franc se împart în trei categorii. Mai întâi vin cronicile şi istoriile. Acestea, cu excepţia notabilă a istoriei lui Guillaume de Tyr şi a lucrărilor unora dintre continuatorii săi precum Ernoul, au fost scrise de oameni născuţi în Occident şi se înscriu în tradiţia cronografică occidentală.[801] Apoi, există un număr semnificativ de lucrări de drept. Coloniştii şi urmaşii lor erau profund interesaţi de chestiuni juridice şi constituţionale şi erau nerăbdători să-şi vadă consemnate în scris părerile şi descoperirile, într-o măsură fără precedent în Occident. Legislaţia pe care o produc este însă pur apuseană, chiar dacă se vădeau anumite ajustări necesare.[802] [803] In sfârşit, mai există poezia populară şi romantică. Coloniştii din Orientul

801 Vezi supra, vol. II, pp. 476-478; vol. III, pp. 482-483.

802 Numeroasele Assises şi lucrările lui Jean dĪbelin şi Philippe de Novara au la bază dreptul occidental. Vezi La Monte, Feudal Monarchy, passim.

803 Rudei pare să fi vizitat Răsăritul, întrucât trubadurul Marcabrun îi dedică un poem „lui Jaufre Rudei dincolo de mare“. Povestea sa de dragoste cu La Princesse Lointaine, Melisenda de Tripoli, trebuie considerată ca fiind cel puţin pe jumătate legendară (vezi Chaytor, The Troubadours, pp. 44-46). Despre Peire Vidai se spune că ar fi ajuns tocmai până în Cipru, în timpul celei de-a Treia Cruciade, însă acolo s-a căsătorit cu o grecoaică şi a decis că aceasta era moştenitoarea Constantinopolului {ibid., p. 7). Raimbald de Vaqueiras a participat la Cruciada a IV-a şi a murit în Bulgaria. Sordello a însoţit probabil prima expediţie a lui Ludovic al IX-lea {ibid. pp. 98-99, 102). Dintre menestreli, Albert von Johansdorf a participat la Cruciada a IlI-a, ca de altfel şi Frederic de Hausen care, totuşi, a murit înainte ca oştirea germană să ajungă la Konya.

Latin iubeau eposurile romantice ale vremii. Mai mulţi trubaduri şi menestreli precum Rudei sau Albert von Johansdorf au luat parte la Cruciade.11 Raymond, principele Antiohiei, era fiul eminentului poet trubadur Guillaume al IX-lea de Aquitania.

Întâmplările agitate ale cruciadelor erau numai bune să îmbogăţească temele despre care cântau poeţii. Godefroy de Lorraine a devenit repede un erou legendar ale cărui aventuri au fost încorporate în ciclul Cavalerului cu Lebăda; poeme despre tinereţea şi originile sale circulau deja în Răsărit când Guillaume de Tyr şi-a scris istoria.[804] Dar aceste poeme au fost compuse în Apus. La fel, cele două relatări în versuri despre Cruciada întâi, *Chanson d'Antioche* şi *Chanson de Jerusalem*, au fost compuse amândouă, aproape sigur, în Occident, pe baza unor informaţii aduse de cruciaţii care reveneau în patrie.[805] Singurul poem originar din Orientul Latin este *Chanson des Chétifs*, o relatare curioasă despre cruciaţi luaţi prizonieri de „Corboran (Kerbogha)", în care povestiri din Prima Cruciadă şi din Cruciada din 1101 s-au amestecat inextricabil. Poemul a fost compus de un autor al cărui nume este necunoscut, la cererea expresă a prinţului Raymond al Antiohiei. Era încă neterminat în 1149, când Raymond a murit.[806] Baza istorică

804 Vezi Hatem, Les Poèmes Epiques des Croisades, pp. 395-400.
805 Vezi Cahen, op. cit.y pp. 12-16.
806 Ibid., pp. 569-576; Hatem, op. cit., p. 375 şi urm.

inexactă şi încâlcită a povestirii sugerează că autorul era un proaspăt venit în Răsărit. Francii vădeau o fascinaţie romantică faţă de soarta creştinilor căzuţi prizonieri în mâinile musulmanilor. Tema pomului *Chétifs* s-a bucurat aşadar de o mare popularitate atât în Orientul Latin, cât şi în Europa.[807]

Orientul Latin a produs şi alte opere poetice, însă niciunul dintre autorii cunoscuţi nu s-a născut în Răsărit. Philippe de Novara, om de stat, cronicar şi jurist, italian prin naştere, dar autor de limbă franceză, a introdus în cronica sa versuri proprii, vii, chiar dacă nu foarte poetice.[808] Pe vremea când era captiv la Cairo, Philippe de Nanteuil a scris poeme nostalgice despre locul său francez de baştină.[809] Cu toate acestea, deşi Philippe de Novara poate fi considerat unul dintre întemeietorii culturii frânce a Ciprului, literatura Orientului Latin rămâne doar o ramură a literaturii franceze. Nu a existat o literatură indigenă printre supuşii frânci nativi din Siria, deşi în Cipru şi chiar în Grecia s-a dezvoltat în timpul dominaţiei latine o literatură greacă

807 Cf. legendele privind eliberarea din captivitate a lui Bohemund (supra, vol. II, p. 38, n. 2) şi poveştile conform cărora Ida, Margrafină a Austriei, ar fi fost mama lui Zengi (supra, vol. II, p. 29), iar sora lui Bertrand de Toulouse s-ar fi căsătorit cu Nur ed-Din şi ar fi fost mama moştenitorului acestuia as-Salih (ibid. p. 288, n. 1).

808 Vezi supra, pp. 195, 482 şi Hill, History of Cyprus, III, pp. 1112-1115. Se pare că Guillaume de Machaut, autorul descrierii în versuri a expediţiei lui Pierre al Ciprului în Egipt, nu a fost niciodată în Răsărit {ibid., p. 1115).

809 Vezi supra, p. 215.

semipopulară puternic marcată de influenţe frânce.

Viaţa intelectuală a Orientului Latin a fost, în realitate, viaţa unei colonii latine. Curţile regilor şi ale principilor aveau o oarecare strălucire, însă numărul învăţaţilor din Orientul Latin era mic, iar războaiele şi dificultăţile financiare împiedicau întemeierea unor centre de studiu adecvate unde învăţătura locală şi învecinată să poată fi asimilată. Tocmai absenţa acestor centre face ca aportul cultural al cruciaţilor să fie atât de dezamăgitor de mic.

Anexa III

ARBORI GENEALOGICI

1. Casa Regală de Ierusalim şi Cipru şi Casa Ibelin
2. Principii Antiohiei
3. Casa Ëmbriaco
4. Casa Regală a Armeniei
5. Dinastia ayubidă
6. Descendenţii lui Genghiz-han

I. CASA REGALĂ DE IERUSALIM ŞI CIPRU ŞI CASA IBELIN

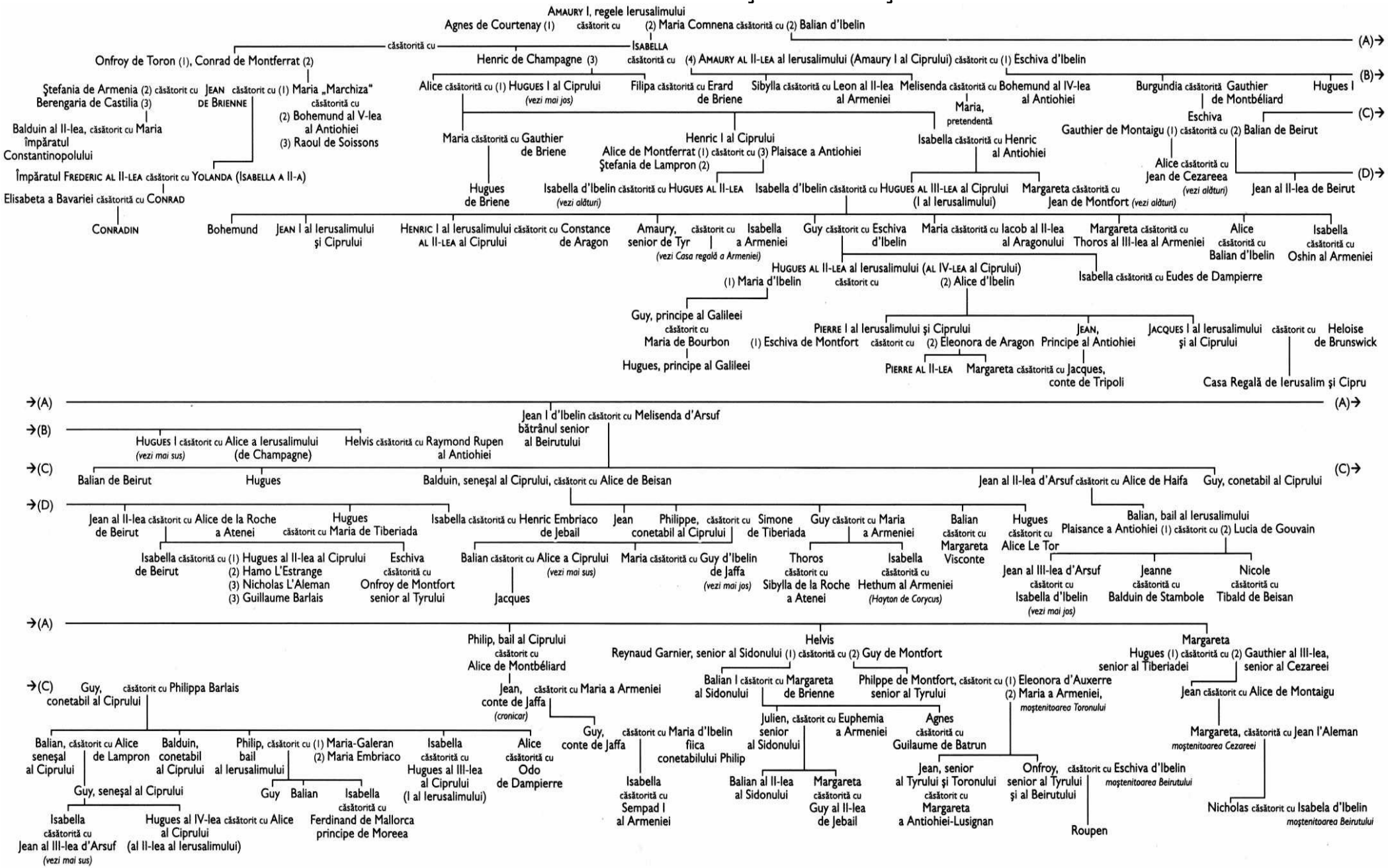

2. CASA PRINCIARĂ A ANTIOHIEI

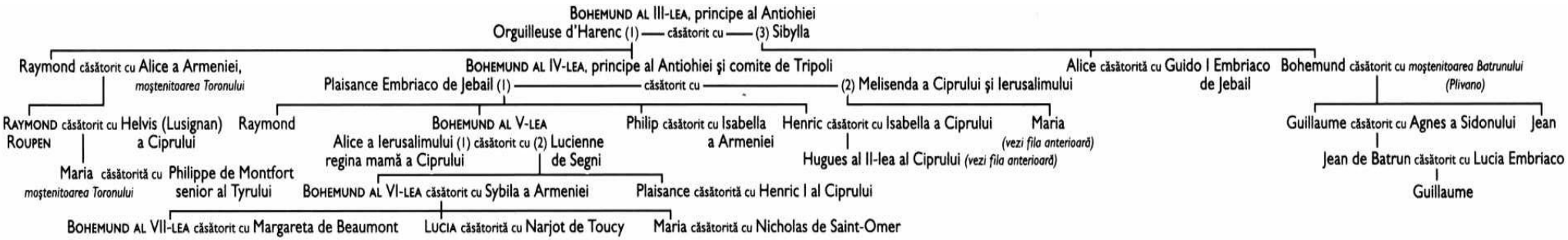

3. CASA EMBRIACO

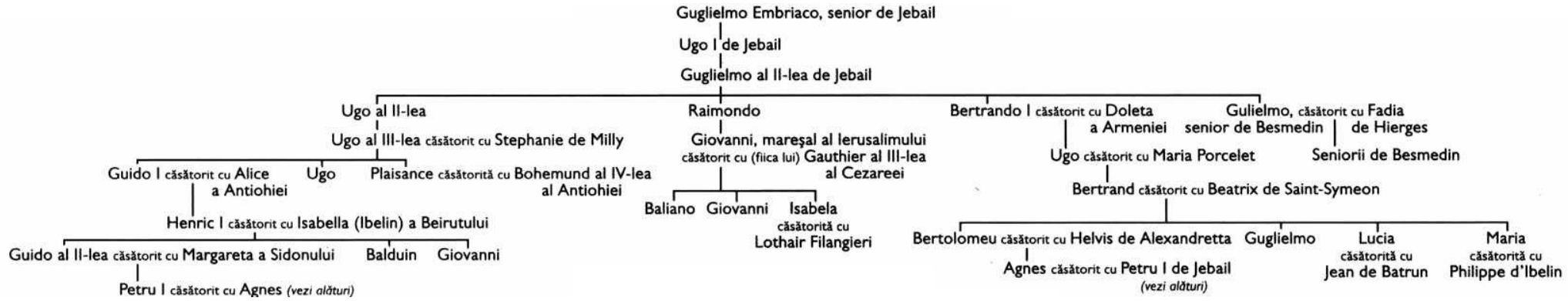

4. CASA REGALĂ A ARMENIEI

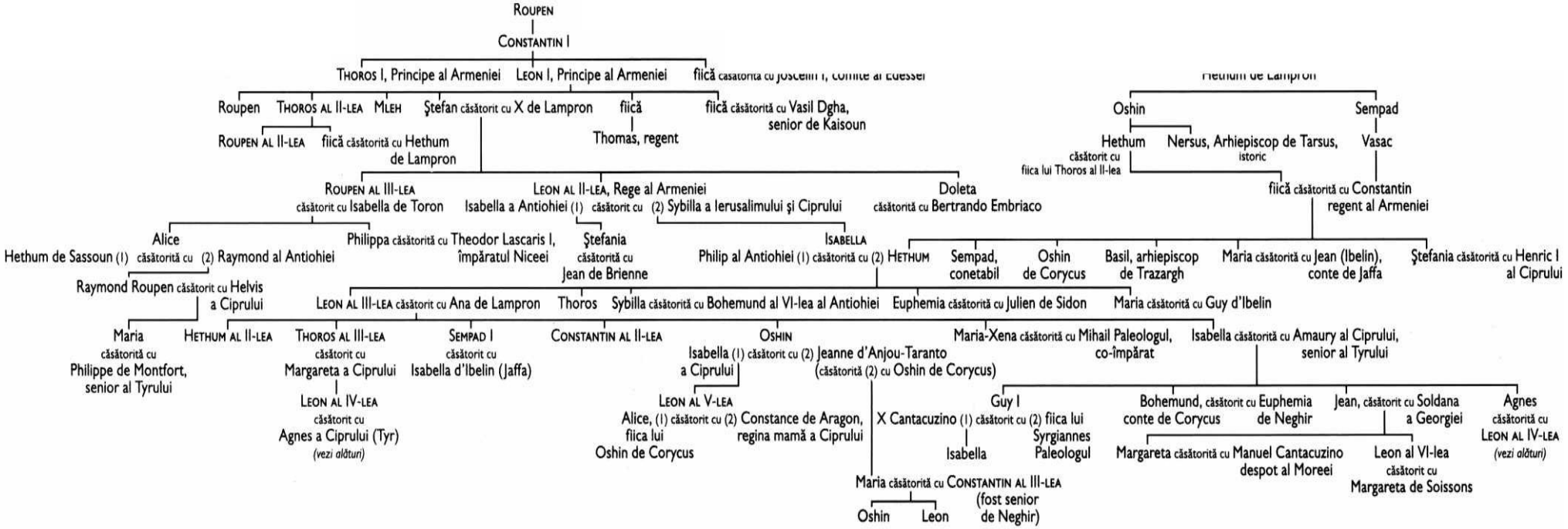

5. DINASTIA AYUBIDĂ

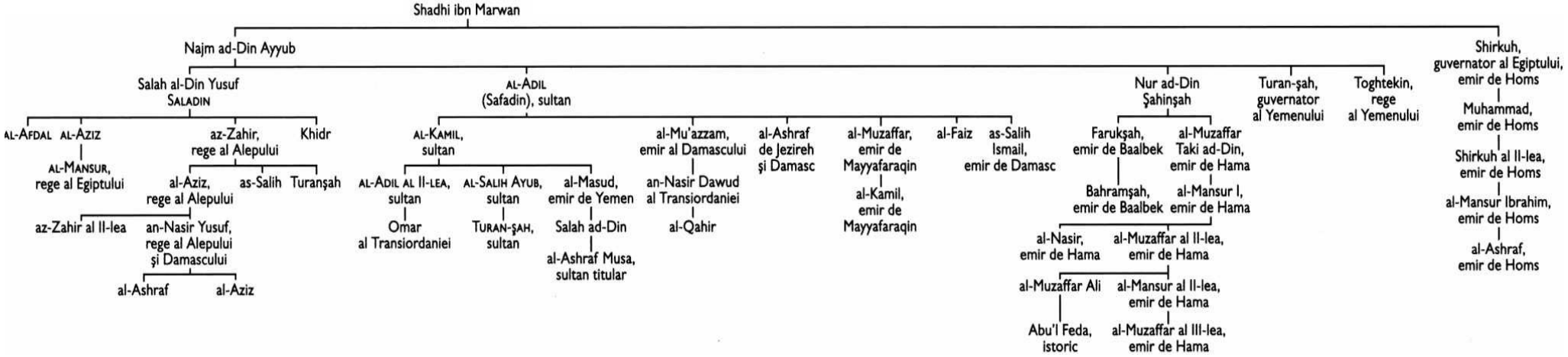

6. DESCENDENŢII LUI GENGHIZ-HAN

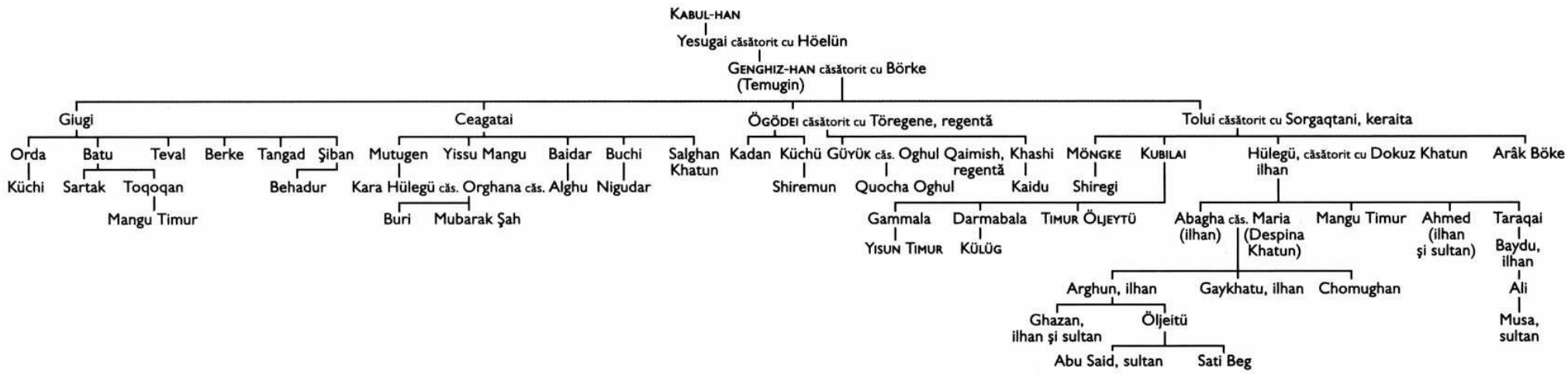

Bibliografie

[Notă. Această bibliografie completează bibliografiile din primele două volume ale *Istoriei* şi nu include lucrările menţionate acolo, decât dacă au fost utilizate ediţii diferite. Sunt folosite aceleaşi abrevieri; câteva abrevieri suplimentare folosite în note şi în bibliografia volumului de faţă sunt complinite la sfârşitul anumitor intrări.]

I. Izvoare originale

1. Colecţii de izvoare

Acta Imperii Selecta (ed. J.F. Böhmer). Innsbruck, 1870.

Annales Monastici (ed. H.R. Luard), Rolls Series, 5 vol., Londra, 1864 – 1869.

Baluzius, S., *Collectio Veterum Monumentorum*, 6 vol., Paris, 1678 – 1715.

Baluzius, S., *Vitae Paparum Avenionensium* (ed. Mollat), 4 vol., Paris, 1914 – 1927.

Bartholomaeis, V. de, *Poesie Provenziale Storiche relative all'Italia.* 2 vol., Istituto Storico Italiano, Roma, 1931.

Bongars, J., *Gesta Dei per Francos,* 2 vol., Hanovra, 1611.

Chronicles: Stephen, Henry II and Richard I (ed. Howlett), Rolls Series, 4 vol., Londra, 1885 – 1890.

Chroust, A., Quellen zur Geschichte des

Kreuzzüges Kaiser Frederics I. M.G.H.Ss., serie nouă, Berlin, 1928.

Cobham, C.D., *Excerpta Cypria*, Cambridge, 1908.

Cotelerius, J.B., Ecclesiae Graecae Monumenta, 4 vol., Paris, 1677 – 1692.

Delaville le Roulx, G., Cartulaire générale de l'Ordre des Hospitaliers de St Jean de Jérusalem, 4 vol., Paris, 1894 – 1904.

Du Chesne, A., Historiae Francorum Scriptores, 5 vol., Paris, 1636 – 1649.

Golubovich, G., Biblioteca Biobibliografica della Terra Santa e dell'Oriente Francescano, 5 vol., Florenţa, 1906 – 1927.

Heisenberg, A., Neue Quellen zur Geschichte des lateinischen Kaisertums, München, 1923.

Historia Diplomatica Friderici Secundi (ed. J.L.A. Huillard-Bréholles), 6 vol., Paris, 1852 – 1861.

Kohler, C., Mélanges pour servir à l'Histoire de l'Orient Latin et des Croisades, Paris, 1906.

Martène, E. şi Durand, U., Thesaurus Novus Anecdotorum, 5 vol., Paris, 1717.

Martène, E. şi Durand, U., Veterum Scriptorum et Monumentorum Amplissima Collectio, 9 vol., Paris, 1727 – 1733.

Mas Latrie, L. de, *Documents*, vezi Bibliografie II.

Mas Latrie, L. de, „Nouvelles Preuves de l'Histoire de Chypre", în *Bibliothèque de l'École des Chartes*, vol. XXXII, XXXIV ŞI XXXV, Paris,

1871 – 1874.

Potthast, A., *Regesta Pontificum Romanorum,* 2 vol., Berlin, 1874 – 1875.

Raynaldus, O., *Annales Eclessiastici,* 15 vol., Lucea, 1747 – 1756.

Regesta Honorii Papae III (ed. P. Pressutti), 2 vol., Roma, 1888 – 1895.

Regestum Innocentii Papae super Negotio Romani Imperii (ed. F. Kempf), Miscellanea Historiae Pontificiae, vol. XII., Roma, 1947.

Registres des Papes, Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome. Paris:

Alexandru al IV-lea (ed. Bourel de la Roncière), 2 vol., 1902, 1917.

Grigore al IX-lea (ed. Auvray), 2 vol., 1896, 1907.

Grigore al X-lea (ed. Guiraud), 2 vol., 1892, 1906.

Inocenţiu al IV-lea (ed. Berger), 4 vol., 1884 – 1921.

Nicolae al III-lea (ed. Gay şi Vitte), 2 vol., 1898, 1938.

Nicolae al IV-lea (ed. Langlois), 2 vol., 1886, 1905.

Urban al IV-lea (ed. Guiraud), 4 vol., 1892 – 1929.

Riant, P., Exuviae Sacrae Constantinopolitanae, 2 vol., Geneva, 1877 – 1878.

Röhricht, R., Scriptores Minores Quinti Belii Sacri, în Société de l'Orient Latin, Série

Historique, II, Geneva, 1879. (Röhricht, S.M.O.B.S.)

Röhricht, R., Testimonia Minora de Quinto Bello Sacro, în ibid., III. Geneva, 1882.

Rymer, T., Foedera, Conventions, Literae et Acta publica inter Reges Angliae, 4 vol, Londra, 1816 – 1869.

Schwandtner, J.G., *Scriptores Rerum Hungaricarum,* 3 vol., Viena, 1746 – 1748.

Strehlke, E., Tabulae Ordinis Teutonici, Berlin, 1869.

Tafel, G.L. şi Thomas, G.M., Urkunden zur älteren Handelsund Staatsgeschichte der Republik Venedig, 3 vol., Viena, 1856 – 1857.

Theiner, A., Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia, 2 vol., Roma, 1859 – 1860.

Watterich, J.M., Pontificum Romanorum qui fuerunt inde ab exeunte saeculo IX usque ad finem saeculi XII Vitae, 2 vol., Leipzig, 1862.

Winkelmann, E., Acta Imperii Inedita Saeculi XIII, 2 vol., Innsbruck, 1880 – 1885.

2. Izvoare occidentale, latine, vechi franceze şi germane

Adam, William, *De Modo Saracenos Extirpandi* (ed. Kohler), *R.H.C. Arm.,* vol. II.

Aubry de Trois Fontaines, *Chronicon,* în *R.H.F.*, vol. XVIII.

Amadi, Francesco, *Chroniques d'Amadi et de Strambaldi,* ed. Mas Latrie, Paris, 1891.

Annales Claustroneoburgenses, în M.G.H.Ss., vol. IX.

Annales de Dunstaplia, în Annales Monastici, vol. III.

Annales Januenses, în M.G.H.Ss., vol. XVIII.

Annales Marbacenses, în M.G.H.Ss. vol. XVII.

Annales Romani, în Watterich, Pontificum Romanorum Vitae.

Annales Stadenses, în M.G.H.Ss., vol. XVI.

Anonymus Halberstadensis, *De Peregrinatione în Greciam,* în Riant, *Exuviae*, vol. I.

Ansbert, Expeditio Friderici Imperatoris, în Chroust, Quellen.

Assises of Romania (ed. Recoura), Paris, 1930.

Auria, Jacobus, *Annales,* în *M.G.H.Ss.,* vol. XVIII.

Bacon, Roger, *Opus Majus* (ed. Bridges), 3 vol., Oxford, 1900.

Balduin I, împărat al Constantinopolului, scrisoare, în *R.H.F.,* vol. XVIII.

Bartolomeu de Neocastro, *Historia Skula*, în Muratori, *Rerum Italicarum Scriptores*, ediţie nouă, vol. XIII, 3.

Bonomei, Ricaud, *Poezii,* în Bartholomaeis, *Poesie Provenziale.*

Bruno, episcop de Olmütz, Bericht (ed. Höfler), în Abhandlungen der historische Klasse der Bayerische Akademie der Wissenschaft, seria 3, IV, München, 1846.

Burcard (Brochard), Directorium ad Philippum Regem, în R.H.C. Arm., vol. II.

Bustron, Florio, Chronique de l'Île de Chypre, ed. Mas Latrie, Paris, 1886.

Chronica Regia Coloniensis (ed. Waitz), în M.G.H.Ss. În usum scholarum, 1880.

Chronicle of Mailros (ed. Stevenson), Londra, 1856.

Collectio de Scandalis Ecclesiae (ed. Stroick), în Archivum Franciscanum Histoňcum, vol. XXIV, Roma, 1931.

Cotton, Barholomew, *Historia Anglicana* (ed. Luard), Rolls Series, Londra, 1859.

Dardel, Jean, *Chronique d'Arménie*, în *R.H.C. Arm.*, vol. II.

De excidio Urbis Acconis, în Martène şi Durand, Amplissima Collectio, vol. V.

De Itinere Frisonum, în Röhricht, S.M.O.B.S.

Devastatio Constantinopolitana, în Annales Herpipolenses, M.G.H.Ss., vol. XVI.

Dubois, Pierre, De Recuperatione Terre Sancte (ed. Langlois), Paris, 1891.

Durand, Guillaume, Informatio brevis de Passagio futuro (ed. Viollet), în Histoire Littéraire de la France, vol. XXXV. Paris, 1921.

Edward I, rege al Angliei, „Scrisoare către Iosif de Chauncy", în *P.P.T.S.,* vol. V.

Epistola de Morte Friderici Imperatoris, în Chroust, *Quellen.*

Epistolae Cantuarenses (ed. Stubbs), Rolls Series, Londra, 1865.

Fabri, Felix, *Book of the Wanderings,* trad. Stewart, 3 vol., în *P.P.T.S*. vol., VII-IX.

Fidenzio de Padua, *Liber Recuperationis Terrae Sanctae,* în Golubovich, *Biblioteca Biobibliografica,* vol. II.

Figuera, Guillem, *Dum Servientes Far,* în Bartholomaeis, *Poesie Provenziale.*

Fragmentum de Captione Damiate, Provencialis textus, în Röhricht, *S.M.O.B.S.*

Frederic al II-lea, împărat, „Scrisoare către regele Henric", în Böhmer, *Acta Imperii Selecta.*

Galvano, Liber Sancti Passagii Christocolarum contra Saracenos, extrase (ed. Kohler), în *Revue de l'Orient Latin,* vol. VI., Paris, 1898.

Gesta Crucigerorum Rhenanorum, în Röhricht, S.M.O.B.S.

Gesta Innocenta III, în M.P.L., vol. CCXIV.

Gesta Obsidionis Damiete, în Röhricht, S.M.O.B.S.

Gestes de Chiprois (ed. Raynaud), Geneva, 1887.

Grigore al IX-lea, papă, „Scrisori", în *M.G.H., Epistolae Saeculi,* XIII, vol. I.

Gunther von Pairis, *Historia Constantinopolitana*, în Riant, *Exuviae*, vol. I.

Guyot de Provins, *Œuvres* (ed. Õrr), Manchester, 1915.

Haymar Monachus, *De Expugnata Accone* (ed. Riant), Lyon, 1876.

Hayton (Hethum), Flos Historiarum Terre

Orientis, în R.H.C. Arm., vol. II.

Hayton (Hethum), La Flor des Estoires de la Terre dorient, în ibid.

Henric al II-lea, rege al Ciprului, *Informatio exparte Nunciorum Regis Cypri*, în Mas Latrie, *Documents.*

Historia Peregrinorum, în Chroust, Quellen.

Humbert de Romans, Opus Tripartitum, în E. Brown, Appendix ad fasciculum rerum expetendarum et fugiendarum. Londra, 1690.

Inocenţiu al II-lea, papă, *Epistolae*, în *M.P.L.*, vol. CCXIV-CCXVII.

Iosif de Chauncy, „*Scrisoare către Edward I*”, în *P.P.T.S.*, vol. V.

Jean d’Ypres, *Chronicon Sythiense Sancti Bertini*, în Martène şi Durand, Thesaurus Anecdotorum, vol. III.

Johannes de Tulbia, De Domino Johanne Rege Jerusalem, în Röhricht, S.M.O.B.S.

Joinville, Jean, Sieur de *Histoire de Saint Louis* (ed. Wailly), Paris, 1874.

La Broquière, Bertrandon de *Voyage d’Outremer* (ed. Schefer), Paris, 1892.

„Lettre des Chrétiens de Terre Sainte à Charles d’Anjou” (ed. Delaborde), în *Revue de l’Orient Latin*, vol. II. Paris, 1894.

Liber Duellii Christiani în Obsidione Damiate exacti, în Röhricht, S.M.O.B.S.

Ludovic al IX-lea, rege al Franţei, „Scrisoare”, în Baluzius, *Collectio*, vol. IV.

Ludolf von Suchem (Sudheim), *Description of*

the Holy Land (trad. Stewart), în *P.P.T.S.,* vol. XII.

Lull, Ramon, *Liber de Fine*, în Gottron, *Ramon Lulls Kreuzzugsideen*, vezi Bibliografie II.

Machaut, Guillaume, *La Prise d'Alexandrie* (ed. Mas Latrie), Geneva, 1877.

Manuscrit de Rothelin, în R.H.C. Occ., vol. II.

Matthew Paris, *Chronica Majora* (ed. Luard), Rolls Society, 7 vol., Londra, 1872 – 1884.

Matthew Paris, *Historia Minora* (ed. Madden), Rolls Society, 3 vol., Londra, 1866 – 1869.

Matthew of Westminster, *Flores Historiarum* (ed. Luard), Rolls Society, 3 vol., Londra, 1890.

Memoria Terre Sancte, în Kohler, Mélanges, vol. II.

Molay, Jacques de „Raport către Clement V", în Baluzius, *Vitae Paparum*, vol. III.

Muntaner, Ramon, *Cronica* (ed. Carolen), Barcelona, 1886.

Narratio Itineris Navali sad Terram Sanctam (ed, da Silva Lopez), Lisabona, 1844.

Oliver Scholasticus, „Opera" I. *Historia Damiatana;* II. *Epistolae* (ed. Hooewg), în *Bibliothek des Litterarischen Vereins in Stuttgart*, vol. CCII, Tübingen, 1894.

Otto von St. Blasien, *Chronica* (ed. Hofmeister), în *M.G.H.Ss., în usum Scholarum*, 1912.

Philippe de Novara, Le Livre de Forme de Plait, în R.H.C. Lois, vol. I.

Philippe de Novara, Mémoires, în Gestes des

Chiprois (trad. engleză de La Monte şi Hubert, The Wars of Frederick II against the Ibelins în Syria and Cyprus, New York, 1936).

Pian del Carpine, John, *Historia Mongalorum* (ed. Pulle), Florenţa, 1913.

Richard of Devizes, *De Rebus Gestis Ricardi Primi*, în *Chronicles* (ed. Howlett), vol. III.

Richard of San Germano, *Chronicon* (ed. Pertz), în M.G.H.Ss., vol. XIX.

Rigord, *Gesta Philippi Augusti* (ed. Delaborde), Paris, 1882.

Robert de Monte (anexă), în *R.H.F.*, vol. XVIII.

Robert of Clary, *La Conquête de Constantinople* (ed. Lauer), Paris, 1924.

Roger of Wendover, *Chronica* (ed. Hewlett), Rolls Series, 3 vol., Londra, 1886 – 1889.

Rutebeuf, *Onze Poèmes concernant la Croisade* (ed. Baştin and Far al), Paris, 1946.

Salimbene de Adam, *Cronica* (ed. Holder-Egger), în *M.G.H.Ss.,* vol. XXXII.

Sanudo, Marino, Chronique de Romanie, în Mas Latrie, Nouvelles Preuves.

Sanudo, Marino, Liber Secretorum Fidelium Crucis, în Bongars, Gesta Dei per Francos, vol. II.

Sequentia Andegavensis, în Riant, Exuviae, vol. II.

Sicard of Cremona, *Cronica* (ed. Holder-Egger), în M.G.H.Ss., vol. XXXI.

„Templierul din Tyr”, Chronique, în Gestes des Chiprois.

Thaddeus of Naples, Hystoria de Desolacione et Conculcacione Civitatis Acconensis et tocius terre sancte (ed. Riant), Geneva, 1873.

Thomas of Spalato, *Historia Salonitana*, în Schwandtner, *Scriptores Rerum Hungaricarum*, vol. III.

Thwrocz, Joannes de, Illustrissima Hungariae Regum Chronica, în Schwandtner, Scriptores Rerum Hungaricarum, vol. I.

Via ad Terram Sanctam, în Kohler, Mélanges, vol. II.

Villaret, Fulk. *Mémoire* (ed. Petit), în *Bibliothèque de l'École des Chartes*, Paris, 1889.

Villehardouin, Geoffrey of, *La Conquête de Constantinople* (ed. Faral), 2 vol., Paris, 1938 – 1939.

Vincent of Beauvais, *Speculum Historiale.* Douai, 1624.

Vitry, James of, *Epistolae* (ed. Röhricht), în *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, vol. XIV-XVI, Gotha, 1894 – 1896.

Vitry, James of, *History of Jerusalem* (trad. Stewart), în *P.P.T.S.,* vol. XL

Wilbrand of Oldenburg, *Reise* (ed. Laurent). Hamburg, 1859.

William le Breton, *Gesta Philippi Regis* şi *Philippis* (ed. Delaborde), 2 vol., Paris, 1882, 1885.

William of Newburgh, *Historia Rerum Anglicarum,* în *Chronicles* (ed. Howlett), vol. II.

William of Rubruck (Rubruquis), *Itinerarium*

(trad. Rockhill), Hakluyt Society, seria II, vol. IV, Londra, 1900.

William of St Pathus, *Vie de Saint Louis* (ed. Delaborde), Paris, 1899.

William of Tripoli, Tractatus de Statu Saracenorum, în Prutz, Kulturgeschichte der Kreuzzüge (vezi Bibliografie II).

Zaccaria, Benito, *Mémoire*, în Mas Latrie, *Documents.*

3. Surse greceşti

Acropolita, George, *Opera* (ed. Heisenberg), Leipzig, 1903.

Bustron, George, Χρονικόν Κύπρου, în Sathas, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, vol. II.

Germanus, Patriarch of Constantinople, Έπιστολαί, în Sathas, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, vol. II.

Makhaeras, Leontius, *Recital concerning the Sweet Land of Cyprus, entitled Chronicle* (ed. şi trad. Dawkins), 2 vol., Oxford, 1932.

Mesarites, Nicholas, *Opera*, în Heisenberg, *Neue Quellen.*

Narrative of the thirteen holy fathers burnt by the Latins, în Sathas, Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη, vol. II.

Pachymer, George, De Michaele et Andronico Palaeologis, 2 vol., C.S.H.B. Bonn, 1835.

Scrisoare a clerului grec către Inocenţiu al III-lea, în Cotelerius, *Ecclesiae Graecae Monumenta*, vol. III.

4. Surse arabe şi persane

Al-Aini. *Perles d'Histoire*, extrase în *R.H.C. Or.,* vol. II, 2.

Al-Jazari, *Chronique de Damas* (trad. Sauvaget). Paris, 1949.

Dimashki, *Geography* (ed. Mehren), Sankt Petersburg, 1866.

Histoire des Patriarches d'Alexandrie, extrase (trad. Blochet), în Revue de l'Orient Latin, vol. XI, Paris, 1908.

Ibn al-Amid, Chronicle (ed. Cheikho), în Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium, vol. III, I.

Ibn Batuta, *Voyages* (ed. şi trad. franceză Defremery şi Sanguinetti), 4. vol., Paris, 1879.

Ibn Bibi, *History of the Seldjuks,* trad. turcă (ed. Houtsma), în *Textes relatifs a l'histoire des Seldjouqides*, vol. III, IV, Paris, 1902.

Ibn al-Furad, *Chronicle* (ed, parţială Zouraiq), Beirut, 1935 – 1937.

Ibn Khattikan, Ibn Shedad, *Geography*, extrase (ed. Cahen), în *Revue des Études Islamiques*, Paris, 1936.

Ibn Wasil, *History of the Ayuhites*, selecţii în Reinaud, *Extraits*, în Michaud, *Bibliothèque.*

Idrisi, *Geography*, ed. Gildemeister, în *Zeitschrift für Deutsche Palästina Verein*, vol. VIII, Leipzig, 1885.

Juwaini, Sa'd ad-Din Ibn Hamawiya, extrase (trad. Cahen), „Une Source pour l'Histoire des

Croisades", în *Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg.*, 28e année, nr. 7, 1950.

Maqrisi, *Histoire des Sultans Mamelouks* (trad. Quatremère), 2 vol., Paris, 1837 – 1845.

Muhi ad-Din Ibn Abdazzahir, *Lives of Barbarsand Qalawun*, selecţii în Reynaud, *Extraits*, în Michaud, *Bibliothèque.*

Rashid ad-Din, *History of the Mongols* (trad. rusă de Berezin), 4 vol., Sankt Petersburg, 1861 – 1888: Partea a IV-a, *History of the Mongols of Persia* (ed. şi trad. franceză Quatremère), Paris, 1836.

Yakut, *Alphabetical Dictionary of Geography* (ed. Wustenfeld), 6 vol., Leipzig, 1866 – 1873.

5. Surse armene, siriace, slavone şi mongole

Ballad on the captivity of Leo, son of King Hethoum I, în R.H.C.Arm., vol. I.

Hayton (Hethoum of Corycus), *Chronological Tables*, în *R.H.C.Arm.*, vol. II.

Hethoum II, King of Armenia, *Poem*, în *R.H.C. Arm,* vol. I.

Kirakos of Gantzag, *History* (trad. Brosset), Sankt Petersburg, 1370.

Orbelian, Stephen, *History ofsiunia*, text armean, Moscova, 1861.

Vartan, *History of the World*, text armean, Moscova, 1861.

Rabban Sauma, History of Rabban Sawma and Mar Yahbhallaha (trad. Budge), în Budge, The Monks of Khublai Khan, vezi Bibliografie II.

Novgorod Chronicle (Novgorodskaya Pervaya Lietopis, ed. Nasonov), Academia de Ştiinţe a URSS, Moscova/Leningrad, 1950.

Histoire Secrete des Mongols (*Yuan Ch'ao Pi Shih*), text mongol transcris cu caractere latine, cu traducere parţială în franceză şi ed. Pelliot, Paris, 1949.

II. Lucrări moderne

Alphandery, P., „Les Croisades d'Enfants", în *Revue de l'Histoire des Religions,* vol. LXXIII, Paris, 1916.

Amari, M., La Guerra del Vespro Siciliano, 3 vol., Milano, 1886.

Atiya, A.S., The Crusade in the Later Middle Ages, Londra, 1938.

Arum, A.S., The Crusade of Nicopolis, Londra, 1934.

Baltrušaitis, J., Le Problème de l'Ogive et l'Arménie, Paris, 1936.

Barthold, W., Articolele „Cingis Khan" şi „Khwaresm", în *Encyclopaedia of Islam.*

Boase, T.S.R., „The Arts in the Latin Kingdom of Jerusalem", în *Journal of the Warburg Institute,* vol. II, Londra, 1938 – 1939.

Bouvat, L., *L'Empire Mongol, 2ème Phase,* vol. VIII, 3, partea a II-a din Cavaignac, *Histoire du Monde,* Paris, 1927.

Bratianu, G.I., Recherches sur le Commerce Génois dans la Mer Noire au XIIIe Siècle, Paris,

1929.

Bretschneider, E., Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources, 2 vol., Londra, 1888.

Buchthal, H., „The Painting of Syrian Jacobites in its relation to Byzantine and Islamic Art", în *Syria,* vol. XX, Beirut, 1929.

Budge, E.A.W., The Monks of Kûblâi Khân, Emperor of China, Londra, 1928.

Cahen, G., „Notes sur l'Histoire des Croisades et de l'Orient Latin, III. Orient Latin et Commerce du Levant", în *Bulletin de la Faculté des Lettres de Strasbourg, 9e* année, nr. 8, 1951.

Cahen, O., „Turcomans de Roum", în *Byzantion,* vol. XIV, Bruxelles, 1939.

Cartellieri, A., Philipp II August und der Zusammenbruch des angevinischen Reiches, Leipzig, 1913.

Chabot. J.B., „Relations du Roi Argoun avec l'Occident", în *Revue de l'Orient Latin*, vol. 11, Paris, 1894.

Chaytor, H.J., *The Troubadours*, Cambridge, 1912.

Clapham, A.W., Romanesque Architecture in Western Europe, Oxford, 1936.

Cognasso, F., Un Imperatore Bizantino della Decadenza, în Bessarione, vol. XXXI, Roma, 1915.

Dalton, O.M., Byzantine Art and Archaeology, Oxford, 1911.

Dalton, O.M. *East Christian Art,* Oxford, 1925.

Delaville la Roulx, J., *La France en Orient au XIVe Siècle*, Bibliothèque des Écoles Françaises d'Athènes et de Rome, Paris, 1886.

Der Nersessian, S., Armenia and the Byzantine Empire, Cambridge, Mass., 1945.

Deschamps, P., *La Défense du Royaume de Jérusalem*, 2 vol., Paris, 1939.

Deschamps, P., *Le Crac des Chevaliers,* 2 vol., Paris, 1934.

Diehl, C., Une République Patricienne, Venise, Paris, 1915.

D'Ohsson, M., Histoire des Mongols depuis Tchinguiz Khan jusqu'à Timur Bée, 2 vol., Amsterdam, 1834 – 1835.

Donovan, P., Pelagius and the Fifth Crusade, Philadelphia, 1950.

Duckworth, H.T.F., The Church of the Holy Sepulchre, Londra, 1922.

Ebersolt, J., Monuments d'Architecture Byzantine, Paris, 1934.

Edwards, G., „The «Itinerarium Regis Ricardi» and the «Estoire de la Guerre Sainte»", în *Essays in honour of James Tait,* Manchester, 1933.

Enlart, C., *Les Monuments des Croisés dans le Royaume de Jérusalem*, 4 vol., Paris, 1925.

Fedden, R., *Crusader Castles,* Londra, 1950.

Fliche, A., *La Chrétienté Romaine*, vol. X din Fliche şi Martin, Histoire de l'Église, Paris, 1950.

Fore Ville, R. şi Rousset de Pina, J., Du Premier Concile du Latran à l'Avènement

d'innocent III, vol. IX, 2, din Fliche şi Martin, Histoire de l'Église, Paris, 1952.

Gibbons, H.A., The Foundation of the Ottoman Empire, Oxford, 1916.

Gottron, A., „Ramon Lulls Kreuzzugsideen", *în Abhandlungen zur Mittleren und Neueren Geschichte,* vol. XXXLX, Berlin/Leipzig, 1912.

Gregoire, H., „The Question of the Diversion of the Fourth Crusade", în *Byzantion*, vol. XV, Boston, 1941.

Grekov, B. şi Iakubovski, A., *La Horde d'Or* (trad. franceză de Thuret), Paris, 1939.

Greven, J., „Frankreich und der Fünfte Kreuzzug", în *Historisches Jahrbuch*, vol. XLII, München, 1923.

Grousset, R., L'Empire des Steppes, Paris, 1941.

Grousset, R., *L'Empire Mongol, Ière Phase,* vol. VIII, 3, din Cavaignac, *Histoire du Monde,* Paris, 1941.

Haenisch, E., „Die letzten Feldzüge Cingis Hans und sein Tod", în *Asia Major,* vol. IX, Leipzig, 1932.

Halecki, O., The Crusade of Varna, New York, 1943.

Hammer-Purgstall, J. VON, *Histoire de l'Empire Ottoman* (trad. fr, de Heilert), 18 vol., Paris, 1843.

Hill, G., *History of Cyprus,* vol. II şi III, Cambridge, 1948.

Hopf, K., Geschichte Griechenlands vom

Beginne des Mittelalters bis auf die neuere Zeit, Leipzig, 1867.

Howorth H.H., *History of the Mongols,* 5 vol., Londra, 1876 – 1888.

Iorga, N., Philippe de Mézières et la Croisade au XIV Siècle, Paris, 1896.

Jordan, E., Les Origines de la Domination Angevine en Italie, Paris, 1909.

Kantorowicz, E., Frederick the Second, Londra, 1931.

Karamzin, N.M., *History of the Russian Empire* (în rusă), 3 vol., Sankt Petersburg, 1851.

Kingsford, C.L., „Otho de Grandison", în *Transactions of the Royal Historical Society,* seria a 3-a, vol. III, Londra, 1909.

Köprülü, M.F., Les Origines de l'Empire Ottoman, Paris, 1935.

La Monte, J.L., „John d'Ibelin", în *Byzantion,* vol. XII, Bruxelles, 1937.

Langlois, C.V., La Vie en France au Moyen Âge, 3 vol., Paris, 1927.

Leclerc, L., La Médecine Arabe, Paris, 1876.

Levis-Mirepoix, Duc de *Philippe le Bel,* Paris, 1936.

Levy, R., *A Baghdad Chronicle,* Cambridge, 1929.

Lizerand, G., Le Dossier de l'Affaire des Templiers, Paris, 1928.

Longnon, J., L'Empire Latin de Constantinople, Paris, 1949.

Longnon, J., Les Français d'Outre-mer au

Moyen Âge, Paris, 1929.

Luchaire, A., Innocent III: La Question d'Orient, Paris, 1911.

Makhouly, N., *Guide to Acre,* Ierusalim, 1941.

Martin, E.J., The Trial of the Templars, Londra, 1928.

Martin, H.D., The rise of Chingis Khan and his Conquest of North China, Baltimore, 1950.

Mas Latrie, L., Histoire de l'Île de Chypre sous le Règne de la Maison de Lusignan, vol. I, Histoire, vol. II şi III, Documents, Paris, 1852 – 1861.

Melvin, M., La Vie des Templiers, Paris, 1951.

Munro, D.C., „The Children's Crusade", *în American Historical Review,* vol. XIX, New York, 1914.

Norgate, K., Richard the Lion Heart, Londra, 1924.

Norgate, K., „The «Itinerarium Peregrinorum» and the «Song of Ambroise»", în *English Historical Review,* vol. XXV, Londra, 1910.

Omont, H., „Peintures d'un Evangéliaire Syriaque", în *Monuments et Mémoires publiés par l'Académie des inscriptions et Belles-Lettres*, vol. XIX, Paris, 1911.

Pelliot, P., „Chrétiens d'Asie Centrale et de l'Extrême Orient", în *Toung Pao,* vol. XI, Leiden, 1914.

Pelliot, P., „Les Mongols et la Papauté", în *Revue de l'Orient Chrétien,* vol. XXIII, XXIV,

XXVIII, Paris, 1922 – 1932.

Piquet, J., Les Banquiers du Moyen Âge: Les Templiers, Paris, 1939.

Powicke, F.M., *King Henry III and the Lord Edward*, 2 vol., Oxford, 1947.

Prawer, J., „*Étude de Quelques Problèmes Agraires et Sociaux d'une Seigneurie Croisée au XIIIe Siècle*", în *Byzantion,* vol. XXII, Bruxelles, 1952.

Prawer, J., „*L'Etablissement des Coutumes du Marché à Saint-Jean d'Acre*", în *Revue Historique de Droit Français et Étranger,* Paris, 1951.

Prutz, H.G., *Kaiser Frederic I,* 3 vol., Gdańsk, 1871 – 1874.

Prutz, H.G., *Kulturgeschichte der Kreuzzüge*, Berlin, 1883.

Rey, E.G., *Les Monuments de l'Architecture Militaire des Croisés en Syrie et dans l'Île de Chypre*, Paris, 1871.

Röhricht, R., „Der Kinderkreuzzug 1212", în *Historische Zeitschrift,* vol. XXXVI, München, 1876.

Röhricht, R., Études sur les Derniers Temps du Royaume de Jérusalem, Archives de l'Orient Latin, vol. II, Paris, 1884.

Röhricht, R., Studien zur Geschichte des Fünften Kreuzzüges, Innsbruck, 1891.

Sacerdoţeanu, A., Marea Invazie Tătară şi Sud-estul European, Bucureşti, 1933.

Schlumberger, G., Byzance et Croisades:

Pages Medievales, Paris, 1927.

Smau, R.C., „Crusaders Castles in the Twelfth Century”, în *Cambridge Historical Journal*, vol. X, 2, Cambridge, 1951.

Sobemheim, M., Articolul „Barbars”, în *Encyclopaedia of Islam.*

Sternfeld, R., Ludwigs des Heiligen Kreuzzug nach Tunis 1270, Berlin, 1896.

Strakosch-Grossmann, G., Der Einfall der Mongolen în Mitteleuropa în den Jahren 1241 und 1242, Innsbruck, 1893.

Throop, P.A., „Criticism of Papal Crusade Policy în Old French and Provençal”, în *Speculum*, vol. XIII, Cambridge, Mass., 1938.

Throop, P.A., Criticism of the Crusades, Amsterdam, 1940.

Van Ortroy, F., „Saint François et son Voyage en Orient”, *în Analecta Bollandiana*, vol. XXXI, Bruxelles, 1912.

Vasiliev, A.A., *History of the Byzantine Empire*, ediţie nouă, Madison, 1952.

Vasiliev, A.A., „The Foundation of the Empire of Trebizond”, în *Speculum*, vol. XI, Cambridge, Mass., 1936.

Vernadsky, G., *Kievan Russia*, vol. II din Vernadsky şi Karpovitch, *History of Russia*, New Haven, 1948.

Winkelmann, E., *Kaiser Frederic II,* 2 vol., Leipzig, 1889 – 1897.

Winkelmann, E., Philipp von Schwaben und Otto IVvon Braunschweig, 2. vol., Leipzig, 1873 –

1878.

WITTEK, P., The rise of the Ottoman Empire, Londra, 1838.

Yuma, H., *Cathay and the Way Thither*, 2 vol., Hakluyt Society, nr. 37, Londra, 1866 – 1867.

CUPRINS

Prefaţă
CARTEA I - CRUCIADA A TREIA
I. Reacţia Occidentului
II. Acra
III. Inimă-de-Leu
IV. Al doilea regat
CARTEA A II-A - CRUCIADELE DEVIATE
I. Cruciada împotriva creştinilor
II. Cruciada a V-a
III. Împăratul Frederic
IV. Anarhia legitimă
CARTEA A III-A - MONGOLII ŞI MAMELUCII
I. Sosirea mongolilor
II. Sfântul Ludovic
III. Mongolii în Siria
IV. Sultanul Baibars
CARTEA A IV-A - SFÂRŞITUL ORIENTULUI LATIN
I. Comerţul Orientului Latin
II. Arhitectura şi artele din Orientul Latin
III. Căderea Acrei
CARTEA A V-A - EPILOG
I. Ultimele cruciade
II. Cuvânt de încheiere
ANEXE
Anexa I - Surse principale ale istoriei cruciadelor târzii

1. Surse greceşti
2. Surse latine şi vechi franceze
3.Surse arabe
4. Surse armene
5. Surse persane
6. Alte surse
Anexa II - Viaţa intelectuală în Orientul Latin
Anexa III - Arbori genealogici
Bibliografie
I. Izvoare originale
1. Colecţii de izvoare
2. Izvoare occidentale, latine, vechi franceze şi germane...
3. Surse greceşti
4.Surse arabe şi persane
5. Surse armene, siriace, slavone şi mongole
II. Lucrări moderne